ΑΧΙΛΛΕΩΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΒΛΑΧΟΙ

«Οἱ Βλάχοι ἔκαναν πολλὰ γιὰ τὴν πολιτισμικὴ ἑνότητα τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου. Καὶ οἱ ἐπιστήμονες, σπὰ Βαλκάνια, θὰ ἔχουν ὡς καθῆκον νὰ μελετοῦν τὴ μεγάλη ἐπίδρασή τους στὴν οἰκονομική, ἐπιστημονική, πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ζωὴ κάθε ἐθνικῆς ὁμάδας».

D. I. Popovic´, *RIEB*, 6, 1937, 611

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ
ΑΘΗΝΑΙ 1993

ΑΧΙΛΛΕΩΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΒΛΑΧΟΙ

«Οἱ Βλάχοι ἔκαναν πολλὰ γιὰ τὴν πολιτισμικὴ ἑνότητα τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου. Καὶ οἱ ἐπιστήμονες, στὰ Βαλκάνια, θὰ ἔχουν ὡς καθῆκον νὰ μελετοῦν τὴ μεγάλη ἐπίδρασή τους στὴν οἰκονομική, ἐπιστημονική, πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ζωὴ κάθε ἐθνικῆς ὁμάδας».

D. I. Popović, *RIEB*, 6, 1937, 611

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ 1993

Τὰ γνήσιά ἀντίτυπα
φέρουν τὴν ὑπογραφὴ τοῦ συγγραφέα.

ISBN 960-85212-1-1
1993 © Ἀχιλλεὺς Γ. Λαζάρου, Περικλέους 17, 18536 Πειραιεύς
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ
Πλατεῖα Ἁγίου Γεωργίου Καρύτση 8, 105 61 Ἀθῆναι
ΑΡΩΓΗ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ: Γ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΒΕΕ
Ἱπποκράτους 71, 106 80 Ἀθήναι
Τηλ.: 3624728 - FAX.: 3601679

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ*

• Μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα συνέντευξη γιὰ τὸ βλαχικὸ ζήτημα παραχώρησε πρόσφατα στὴν «Ε» ὁ κ. Ἀχιλλέας Λαζάρου. Πρόκειται γιὰ ἕναν ἐπιστήμονα μὲ διεθνῆ ἀκτινοβολία ποὺ ἀποτελεῖ γιὰ τὴ χώρα μας πολύτιμο ἐθνικὸ κεφάλαιο. Ἡ ἄριστη ἐπιστημονική του συγκρότηση, ἡ πολὺ καλὴ γνώση τῶν ἐθνικῶν μας θεμάτων καὶ κυρίως ἡ ἐθνικὴ φλόγα ποὺ καίει στὰ στήθη του, τὸν κατατάσσουν στὴν πρώτη γραμμὴ τῶν συγχρόνων μάχιμων ἐθνικῶν διαφωτιστῶν.

Ὁ κ. Ἀχιλλέας Λαζάρου εἶναι εἰδικευμένος ρωμανιστὴς - βαλκανιολόγος, διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τ. ἐντεταλμένος καθηγητὴς τοῦ 4ου Πανεπιστημίου τῆς Σορβόννης, μέλος τοῦ Δ.Σ. τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσὸς» καὶ διευθυντὴς τοῦ τμήματος βαλκανικῶν σπουδῶν, γενικὸς γραμματέας τῆς Ἐπιτροπῆς ἐνημερώσεως γιὰ τὰ ἐθνικὰ θέματα.

Ἡ συνέντευξη τοῦ κ. Λαζάρου ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΕΡ.. Ὑπάρχει σήμερα κουτσοβλαχικὸ ζήτημα;

ΑΠ.: Τὸ ἐρώτημά σας θυμίζει τὸ «πνεῦμα ἄλαλον καὶ κωφόν», τὸ ὁποῖο ἐπὶ δεκαετίες χαρακτήριζε τοὺς λεγομένους ἁρμοδίους τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ μὲν Σκοπιανοὶ ἀνενόχλητοι νὰ προωθοῦν τὴν προπαγάνδα τους ἐπηρεάζοντας τὴν εὐρωπαϊκή, ὑπερατλαντικὴ καὶ παγκόσμια κοινὴ γνώμη, τοὺς διακρατικούς, εὐρωπαϊκοὺς καὶ διεθνεῖς ὀργανισμούς, τὰ ἱδρύματα ἐρευνῶν καὶ τὴν ἐκπαίδευση ὅλων τῶν κατευθύνσεων καὶ βαθμίδων, τοὺς ἐκδοτικοὺς οἴκους, τὴν ἔντυπη καὶ ἠλεκτρονικὴ δημοσιογραφία, οἱ δὲ διπλωματικὲς καὶ παραδιπλωματικὲς ἑλληνικὲς ἀρχὲς νὰ διασκεδάζουν τὶς ἐναγώνιες ἀνησυχίες Ἑλλήνων, ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ, καθὼς καὶ ἀκραιφνῶν Φιλελλήνων, δηλώνοντας ἀδιάφορα, μονότονα, μονολεκτικά, «ἀνύπαρκτο»!

Ἀντιστοιχία πλήρης παρατηρεῖται καὶ στὸ Βλαχικό. Ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργήθηκε καὶ ἐπισώρευσε δεινοπαθήματα. Μάλιστα γιὰ τὴν ἐπανεμφάνισή του, πρὸ ἑβδομήντα ἀκριβῶς ἐτῶν ὁ Edmond Bouchié de Belle εἶχε προειδοποιήσει. Ἀλλὰ τὰ λόγια του πέρασαν ἀπαρατήρητα. Τὴ δὲ

---

* Στὸ περιοδικὸ τῆς Β.Δ. Ἑλλάδος «ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ» (Ἰωαννίνων), Δεκεμβρίου 1992, μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ στὸ ἐξώφυλλο «ΑΠΟΚΛΕΙΣΤΙΚΟ» καὶ ἀπὸ κάτω σὲ πλαίσιο « Ο ΒΑΛΚΑΝΙΟΛΟΓΟΣ κ. ΑΧΙΛΛ. ΛΑΖΑΡΟΥ ΜΙΛΑΕΙ ΣΤΗΝ «Ε» ΓΙΑ ΤΟ ΒΛΑΧΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ... (Σελ. 40-41-42-43)» καὶ μὲ τίτλο «ΙΣΧΥΡΟΤΑΤΑ ΤΑ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ...», δημοσιεύεται συνέντευξη τοῦ συγγραφέα τοῦ τόμου ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΒΛΑΧΟΙ, τὴν ὁποία ἔδωσε στὸν τακτικὸ συνεργάτη τῆς «Ε» κ. Μιχ. Γ. Τρίτο, διδάκτορα τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἀναδημοσιεύεται δὲ καὶ στὴν «ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΛΗΘΕΙΑ» τῆς 1.1.1993.

ἐπαλήθευσή τους πιστοποιοῦν γραπτὲς μαρτυρίες καὶ ἀδιάψευστα γεγονότα, τῶν ὁποίων τὴν ἐπιγραμματικὴ παρουσίαση καὶ τὸν ἀπαραίτητο σχολιασμὸ παραθέσαμε σὲ κείμενα καταχωρισμένα σὲ ἀθηναϊκὰ καὶ ἐπαρχιακὰ περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδες, π.χ. *Κοινωνικὲς Τομές, Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, Νέα Ἑστία* κ.ἀ. ἢ αὐτοτελῆ, ὅπως τὸ τελευταῖο στὴν ἀγγλικὴ γλώσσα ἐκδόσεως τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου, ἑλληνικὰ δὲ περιέχεται στὸ τέλος τῆς τρίτης ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου τοῦ Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ - Τοσίτσα, *Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος*, 1992, μὲ τὸν τίτλο *Ἐπιλεγόμενα*. Ἀποτελεῖ τεκμηριωμένη ἀνασκευὴ τῶν φληναφημάτων τῆς Association des Français Aroumains, ἡ ὁποία ἐδρεύει στὸ Παρίσι καὶ ὑπέβαλε φυλλάδιο ἐπιγραφόμενο *Οἱ Ἀρωμοῦνοι - ἐθνικὴ μειονότητα* σὲ κίνδυνο στὴ Διάσκεψη τῆς Μαδρίτης, στὴν Ε.Ο.Κ., στὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης, στὴ Διεθνῆ Ἕνωση Δικηγόρων, ΔΑΣΕ κ.ἀ. Πρόκειται γιὰ τὴν ὀργάνωση, ἡ ὁποία εἶχε ἀντιδράσει σὲ ἄρθρο τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Γεωργίου Βλάχου στὴν παρισινὴ ἐφημερίδα Le Monde τῆς 29 Μαΐου 1985 καὶ στὴν ἀθηναϊκὴ ἐφημ. «Τὸ Βῆμα». Βλ. Le Monde τῆς 3 Αὐγούστου 1985, σελ. 2, «Les Aroumains, minorité oubliée» («Οἱ Ἀρωμοῦνοι, μειονότητα λησμονημένη»), μὲ ὑπογραφὴ Iancou Perifan (Γιάγκος Περήφανος!).

Εὐγλωττότερα εἶναι ἐφετινὰ ρουμανικὰ δημοσιεύματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἀφήνουν τὴν παραμικρὴ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ὕπαρξη ζητήματος βλαχικοῦ στὶς ἡμέρες μας. Ἀρκοῦν δύο παραπομπές: α)Στὴν ἐφημερίδα τοῦ Βουκουρεστίου Cotidianul τῆς 14 Μαΐου 1992, σελ. 4, ὀκτάστηλη, ὁλοσέλιδη συνέντευξη μὲ τίτλο «Οἱ Ἀρωμοῦνοι πρέπει νὰ αἰσθάνονται ὅτι ἡ χώρα τους (Ρουμανία) δὲν τοὺς ξέχασε». β) Στὴν περιοδικὴ μηνιαία ἔκδοση, περιοδικὸ παγκόσμιας κυκλοφορίας, Cuvantul Romanesc τοῦ Ὀκτωβρίου 1992, σελ. 15, ὁλοσέλιδο σχεδὸν ἄρθρο, ἐπιγραφόμενο «Ἕνα ἔγκλημα στὴν ἐθνικὴ ὑπόσταση τοῦ ρουμανικοῦ Ἔθνους».

Ἐξ ἄλλου σὲ δύο διεθνῆ ἐπιστημονικὰ συμπόσια, στὰ ὁποῖα ἐκπροσωπήθηκαν δέκα ἑπτὰ χῶρες, τρεῖς ἐγκριτότατοι Ρουμάνοι ἔθεσαν ἀπερίφραστα Βλαχικὸ ζήτημα, σὲ χώρους ἑλληνικοὺς καὶ μόλις στὰ τέλη Ὀκτωβρίου 1992! Προφανέστατα, λοιπόν, ὑπάρχει.

ΕΡ.: Πῶς τεκμηριώνετε τὶς θέσεις σας ὅτι οἱ Βλάχοι τῆς Ἀλβανίας καὶ εὐρύτερα τῆς Βαλκανικῆς εἶναι Ἕλληνες;

ΑΠ.: Πρὸ τῆς ἀπαντήσεως ἀπαιτεῖται νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι Βλάχοι σημαίνει λατινόφωνοι καὶ συνεπῶς ἡ καταγωγή τους ποικίλλει ἀνάλογα μὲ τὸ φυλετικὸ ὑπόστρωμα κάθε χώρας, τὴν ὁποία κατέκτησαν οἱ Ρωμαῖοι. Ἄρα οἱ λατινόφωνοι τῆς Οὐαλλίας, οἱ Οὐαλλοί, ἢ τοῦ Βελγίου, οἱ Βαλλῶνοι, μόνο γλωσσικὴ σχέση μποροῦν νὰ ἔχουν μὲ τοὺς Βλάχους τῆς

ἑλληνικῆς χερσονήσου, ἴσως δὲ καὶ ἱστορική, ἀφοῦ οἱ τελευταῖοι ὡς προηγούμενοι στὴν ἐκλατίνιση ἀναδείχθηκαν καὶ κυρίαρχοι τῶν μετέπειτα, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν ἀγνώριστο ἀνθρωπωνυμικὰ C. Vibius C.J. Ouf. Salutaris, Ἕλληνα, ὁ ὁποῖος καταλαμβάνει ἀνώτατα ἀξιώματα καὶ καταλήγει διοικητὴς Βρυξελλῶν χιλιετίες πρὶν ἀπὸ τὴν ἵδρυση τῆς Ε.Ο.Κ.!

Βλάχοι στὰ Βαλκάνια προῆλθαν ἀπὸ Ἰλλυριούς, τῶν ὁποίων ὁ τελευταῖος ἔχει ἐκλείψει στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα, ἀπὸ Δάκες πέρα τοῦ Δουνάβεως, τῶν ὁποίων ἀπόγονοι θεωροῦνται οἱ σημερινοὶ Ρουμάνοι, ἀπὸ Θράκες, τῶν ὁποίων ἐπιβιώσεις ἐντοπίζονται στὴ Δοβρουτσὰ διεκδικούμενες ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους, μολονότι καὶ τὰ γλωσσικὰ ὑποστρώματα, δακικὸ καὶ θρακικό, διαφέρουν σύμφωνα μὲ τὶς διαπιστώσεις τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Vl. Georgiev, ἀπὸ Ἕλληνες, Ἠπειρῶτες, Θεσσαλούς, Μακεδόνες, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ μελέτες διακεκριμένων ξένων, Lafoscade, Pinon, Bratianu, Lozovan, Helly κ.ἄ.

Ἐν τούτοις γιὰ λόγους πολιτικοὺς ἡ Ρουμανία μηχανεύθηκε μειονοτικὸ ζήτημα, ἀφοῦ ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ πάσχει ἀπὸ παχυλὴ ἄγνοια καὶ ἀσύγγνωστη ἀδιαφορία. Ἡ Ρουμανία ἔφθασε καὶ στὴν ἐξαγορὰ ἐπιστημονικῶν ὑπηρεσιῶν, ὅπως τοῦ Γερμανοῦ Weigand, διατυπώνοντας δύο βασικὲς θεωρίες, μία ἱστορικὴ γιὰ δῆθεν προέλευση τῶν Βλάχων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ἀπὸ Δάκες, ποὺ κατῆλθαν στὴν Ἑλλάδα, καὶ δεύτερη γλωσσικὴ γιὰ δῆθεν ταυτότητα γλώσσας Ρουμάνων καὶ Βλάχων, ὁπότε οἱ Βλάχοι, ἂν καὶ αὐτόχθονες, ἔχουν κοινὴ καταγωγὴ μὲ τοὺς Ρουμάνους, οἱ ὁποῖοι ἁπλώνονται ἀπὸ τὰ Καρπάθια ἕως τὸν Ὄλυμπο καὶ τὴν Πίνδο, ὅπου κατοικοῦσαν Θράκες, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ζοῦσαν στὰ παράλια!

Ἑπομένως τεκμηριώνουμε τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων, πρωτίστως μὲ τὴν ἀποκάλυψη τῆς διαστρεβλώσεως ἢ παρερμηνείας ἀπὸ Ρουμάνους χωρίων Βυζαντινῶν χρονογράφων, ἡ ὁποία ἐπαναλαμβάνεται καὶ σήμερα.

Ἔπειτα ἐντάσσουμε στὸν Ἑλληνισμὸ τοὺς Βλάχους τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς βόρειας Μακεδονίας ὄχι μόνον μὲ βάση τὶς ἱστορικὲς πηγές, οἱ ὁποῖες βεβαιώνουν τὴν ἑλληνικότητα τοῦ φυλετικοῦ καὶ γλωσσικοῦ ὑποστρώματος ἕως τὸν ποταμὸ Γενοῦσο (Σκούμπη) ἢ τὴν Ἐγνατία κατὰ τὸν Στράβωνα καὶ ἕως τὴ διαχωριστικὴ γραμμὴ μεταξὺ Στόβων καὶ Σκοπίων, χωρὶς διόλου νὰ ὑποτιμᾶται ἡ διαχρονικὴ παρουσία Ἑλλήνων καὶ στὴν ἐνδοχώρα τῆς Βαλκανικῆς, ὅπου ἀφθονοῦσαν ἐμπορικοὶ σταθμοὶ ἢ πρότυπα ναυτιλιακῶν στὰ παράλια τοῦ Ἀδρία, τοῦ Εὐξείνου καὶ στὸν Δούναβι, ἀλλὰ κυρίως μὲ τὴν ἀνάλυση τοῦ λατινογενοῦς γλωσσικοῦ ἰδιώματός τους, στὸ ὁποῖο σώζονται λεξιλογικά, φωνολογικά, συντακτικὰ - δομικὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας τῶν χρόνων τῆς ρωμαιοκρατίας. Ἐνδεικτικὰ

ἀναφέρουμε τὸ ἀποστομωτικὸ δομικὸ δεδομένο τοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος ἀπὸ 20 ἕως 29. Ἐπειδὴ εἶναι ἐξαιρετικὰ χρηστικὸ καὶ διαδεδομένο, δὲν νοεῖται διαφορετικὸ στοὺς Βλάχους τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς παραδουνάβιας Βλαχιᾶς, ἀπὸ τὴν ὁποία τάχα προέρχονται οἱ πρῶτοι.

Ἰσχυρότατα τεκμήρια ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων παρέχει καὶ ἡ λαογραφικὴ ἔρευνα. Ἤδη στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα μας οἱ Ἄγγλοι Alan J. A. Wace - Maurice S. Thompson στὸ ὀγκῶδες σύγγραμμά τους, ἐπιγραφόμενο *Οἱ Νομάδες τῶν Βαλκανίων*, τονίζουν ὅτι τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν Βλάχων εἶναι ἑλληνικά. Γενικὰ ὁ λαϊκὸς πολιτισμός τους ἀποτελεῖ πολύτιμη μαρτυρία τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τους.

Γιὰ τοὺς Βλάχους τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῶν Βαλκανίων καὶ πολὺ βορειότερα δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖται ὁ ἀπόδημος Ἑλληνισμὸς τῆς τουρκοκρατίας, μὲ τὸν ὁποῖο, κατὰ τὶς διαπιστώσεις Ἑλλήνων καὶ Οὔγγρων ἐπιστημόνων, εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένοι. Ἀντίθετα δὲ ποτὲ δὲν πίστευσαν, ὅπως ὁμολογεῖ ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Ion Coteanu, ὅτι ἀνήκουν στὸν ἴδιο μὲ τοὺς Ρουμάνους λαό, μολονότι ζοῦν στὴν Αὐστροουγγαρία, στὴν Τρανσυλαβανία. Παντοῦ πράγματι καὶ πάντοτε ἐμφοροῦνται ἀπὸ αἰσθήματα ἑλληνικὰ καὶ ἀναδεικνύονται ὑπέρμαχοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπως ἐπὶ λέξει τονίζει ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βελιγραδίου D. Popovic΄: «Ἀναμφισβήτητα οἱ Ἀρωμοῦνοι (Βλάχοι) αἰσθάνονταν Ἕλληνες καὶ ἀληθινὰ ἦσαν οἱ φορεῖς τῆς γλώσσας, τοῦ τρόπου ζωῆς, τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων στὸν δυτικὸ κόσμο καὶ στὶς χῶρες μας (νοτιοσλαβικές)».

ΕΡ.: Πῶς σχολιάζετε τὶς δηλώσεις τοῦ Ρουμάνου ἀρχηγοῦ τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολιτεύσεως, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίστηκε πώς, ὅταν ἀναλάβει τὴν ἐξουσία, θὰ ἐπαναφέρει τὸ κουτσοβλαχικὸ στὶς προδιαγραφὲς τοῦ μεσοπολέμου;

ΑΠ.: Δὲν μᾶς ἐκπλήσσουν διόλου οἱ δηλώσεις, γιὰ δύο κυρίως λόγους. Κατὰ πρῶτον ἡ ψηφοθηρία ἀναγκάζει τοὺς πολιτικοὺς νὰ μὴ διστάζουν νὰ διεγείρουν ἐθνικιστικὰ πάθη στὶς μάζες τῶν ψηφοφόρων. Κατὰ δεύτερον ὁ συγκεκριμένος Ρουμάνος πολιτικὸς εὐελπιστοῦσε ὅτι οἱ δηλώσεις του θὰ εἶχαν ἀπήχηση, ἀφοῦ εἶναι ἀπότοκοι τῆς παιδείας, ἡ ὁποία παρέχεται στοὺς νέους τῆς Ρουμανίας. Διδάσκονται στὰ σχολεῖα ὅτι στὴν Ἑλλάδα, ἰδίως Ἤπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία, ἔχουν «ἀδελφοὺς» καὶ μάλιστα ἀλύτρωτους. Βέβαια ἡ ἐπινόηση «ἀδελφῶν» χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα καὶ ἀποσκοποῦσε ἀρχικὰ στὴν ἀποφυγὴ συγκρούσεως τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν μὲ τὶς γειτονικὲς ὑπερδυνάμεις τῆς ἐποχῆς, Αὐστροουγγαρία καὶ τσαρικὴ Ρωσία, στὶς ὁποῖες ἀντίστοιχα ἦσαν προσαρτημένα ρουμανικὰ ἐδάφη, Τρανσυλβανία καὶ Βεσσαραβία.

Μὲ τὴν ἐπινόηση Μακεδορουμάνων στὸν ἑλληνικὸ χῶρο ἐκτονώνονται τὰ ἐθνικιστικὰ πνεύματα, ἀλλὰ μετέπειτα δημιουργοῦνται καὶ προϋποθέσεις ἀναμείξεως τῆς Ρουμανίας στοὺς ἐδαφικοὺς διακανονισμοὺς τῶν βαλκανικῶν κρατῶν μὲ μόνη «ρουμανικὴ» πραμάτεια τοὺς Βλάχους, ἡ ὁποία ἀξιοποιήθηκε, ὅπως ὁμολογεῖ ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου G. Bratianu γνώστης καὶ ὁμολογητὴς τῆς γενέσεως τῶν Βλάχων μὲ λατινοφωνία Ἑλλήνων, εἰδικὰ Θεσσαλῶν, Μακεδόνων. Ἐν τούτοις ἡ Ρουμανία πασχίζει γιὰ τὴν ἐμφύσηση ρουμανικῆς συνειδήσεως στοὺς Βλάχους δαπανώντας ὑπέρογκα κονδύλια σὲ λειτουργία σχολείων, μισθοδοσία διδασκόντων, ὑποτροφίες διδασκομένων, χορήγηση βιβλίων, ἐποπτικῶν μέσων καὶ ὀργάνων διδασκαλίας, οἰκογενειακῶν ἐπιδομάτων, ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα εἶναι πενιχρότατα. Κατὰ τὸν εἰδικὸ ἀπεσταλμένο Eugen Ionescu παρὰ τὶς ἐπί δεκαετίες μεγάλες οἰκονομικὲς παροχὲς ἡ Ρουμανία προσεταιρίσθηκε ἐλάχιστον ποσοστὸ Βλάχων συνδεδεμένων μαζί της χρηματικά, ἐνῶ «οἱ ὑπόλοιποι στὸ σύνολό τους βρίσκονται στὸ ἀντίθετο στρατόπεδο, μὲ σχολεῖα καὶ ἐκκλησίες ἑλληνικές». Ἄλλος δὲ κρατικὸς λειτουργὸς τῆς Ρουμανίας, ὁ Lazaresco Lecanta, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε ἐπίτηδες καὶ τὰ Ἰωάννινα, διαλύει τὶς ψευδαισθήσεις τῶν Ρουμάνων προϊσταμένων ἀποκαλύπτοντας ὅτι ἡ ἐμμονὴ τῶν Βλάχων στὴν ἑλληνικότητά τους δὲν εἶναι συνέπεια πιέσεως ἢ ἐπιρροῆς ὀργάνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὅτι οἱ ἐλάχιστοι «ρουμανίζοντες» προσποιοῦνται ἀποδοχὴ τῶν κηρυγμάτων τῆς Ρουμανίας ὡθούμενοι μόνον ἀπὸ συμφέρον.

Ἐπαναφορά, λοιπόν, τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ στὶς προδιαγραφὲς τοῦ Μεσοπολέμου συνεπάγεται καὶ τὶς ἀντίστοιχες οἰκονομικὲς δεσμεύσεις σὲ περίοδο ἰσχνῶν ἀγελάδων τῆς Ρουμανίας καὶ παντελοῦς ἀπουσίας μοναστηριακῶν κτημάτων ἢ κληροδοτημάτων Ἑλλήνων ἢ ἀκριβέστερα Ἑλληνοβλάχων εὐεργετῶν, ὅπως στὸ παρελθόν, γιὰ δημεύσεις, οἱ ὁποῖες πρὸ πάντων ἐξυπηρετοῦσαν τοὺς πρωταγωνιστὲς τῆς ἀνθελληνικῆς πολιτικῆς.

Γι' αὐτὸ ἐνδεχομένως στὸ πρόσφατο ἐθνικιστικὸ παραλήρημα τοῦ Ρουμάνου ἀρχηγοῦ τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολιτεύσεως δὲν ἀνταποκρίθηκε ὁ ρουμανικὸς λαός, τοῦ ὁποίου τὸ αἰσθητήριο στὴν προκειμένη πρόκληση λειτούργησε καίρια. Ἴσως δὲ αὐτὸ ἑρμηνεύει, τουλάχιστον ἐν μέρει, καὶ τὸ προβάδισμα τοῦ ἐπανεκλεγέντος Προέδρου, ὁ ὁποῖος, ἐπειδὴ ἀσφαλῶς γνωρίζει τὴν πραγματικότητα τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος, ἄγνωστη φυσικὰ στὸ πολὺ κοινό, ἐφ' ὅσον δὲν διδάσκεται, ἀπέφυγε ὁποιαδήποτε ἀναφορὰ ἢ τὸ χειρότερο τὴν ἀνακίνηση. Ἡ στάση του σημαίνει καὶ ὀρθότερη ἐκτίμηση τῶν συμφερόντων τῆς χώρας του. Διότι ἀναμφίβολα

μεγαλύτερο καὶ διαρκέστερο εἶναι τὸ ὄφελος τῆς Ρουμανίας συνάπτοντας στενότερες καὶ εἰλικρινέστερες σχέσεις μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ δημιουργώντας σταθερὴ γέφυρα μεταξὺ Ἀθηνῶν - Βουκουρεστίου ἀπὸ τὴν ἐγνωσμένη πλέον φενάκη τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ὁριστικὴ ἀπόσυρση διασφαλίζει ὄχι μόνον τὰ συμφέροντα τῶν δύο λαῶν ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνεργότερη συνεργασία γιὰ τὸ καλὸ καὶ ὅλων τῶν Βαλκανίων.

Πρόσφατες ἐντυπώσεις ἀπὸ συναντήσεις καὶ συνομιλίες μὲ Ρουμάνους συνέδρους, οἱ ὁποῖοι μᾶλλον εἶχαν ὡς ἀποστολὴ καὶ τὴν ἄμεση βολιδοσκόπηση τῆς ἑλληνικῆς πλευρᾶς στὸ Κουτσοβλαχικό, εἶναι δηλωτικὲς προσφυεστέρων ἀξιολογήσεων καὶ ἰσχυροτέρων τάσεων πραγματώσεως τῆς ἀμοιβαῖα ἐπωφελοῦς ἑλληνορουμανικῆς προσεγγίσεως, ἔστω καὶ μὲ ἄρση τοῦ ἀνασχετικοῦ καὶ ἐπιβλαβοῦς ἐμποδίου, τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ. Ἑπομένως, ἂς ἑτοιμάζεται ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ γιὰ τὴν τελειότερη καὶ τελικὴ ἀντιμετώπιση.

ΕΡ.: Τί πρέπει νὰ γίνει ὥστε τὸ κουτσοβλαχικὸ νὰ μὴν καταντήσει μακεδονικό;

ΑΠ.: Προέχει ἡ ἀναζήτηση ὅλων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἔκαμαν εἰδικὲς σπουδὲς στὸ Κουτσοβλαχικό, καὶ ἡ ἀνάθεση σ' αὐτοὺς τῆς καταρτίσεως προγράμματος ἐνημερώσεως τῶν χειριζομένων τὸ ζήτημα στελεχῶν τῶν διαφόρων ὑπουργείων καὶ ὀργανισμῶν δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου, τῶν δημοσιογράφων, τῶν βουλευτῶν καὶ εὐρωβουλευτῶν, τῶν ἐκπαιδευτικῶν ὅλων τῶν βαθμίδων. Ἔπειτα ἐπιβάλλεται ἡ καταχώριση τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας ὡς πρὸς τὴ γένεση τῶν Βλάχων στὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια, μὲ πρώτη προσπάθεια τὴν παρουσίαση τῆς ἀπόψεως, σύντομης ἄλλωστε καὶ σαφοῦς, τοῦ μεγάλου διδασκάλου τοῦ Γένους Κωνσταντίνου Κούμα, ἡ ὁποία εἶναι ἀπόλυτα ὀρθὴ καὶ ἔγκυρη. Ἐπείγει ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἀλήθειας σὲ λήμματα ἐγκυκλοπαιδικῶν λεξικῶν, κατ' ἐξοχὴν τῶν χρησιμοποιουμένων ἀπὸ τὸ μαθητικὸ καὶ σπουδαστικὸ δυναμικό. Ἐνδείκνυται πραγμάτωση ἀπὸ ἐπαΐοντες καὶ ὄχι ἐρασιτέχνες ραδιοφωνικῶν καὶ τηλεοπτικῶν ἐκπομπῶν μὲ θέματα βλαχολογικά, ἀπὸ τὴν ἱστορία, λαογραφία, πολιτισμό, στὰ ὁποῖα σκιαγραφοῦνται Βλάχοι διακριθέντες στὸν καλλιτεχνικό, πνευματικό, ἐπιστημονικό, ἐμπορικό, οἰκονομικό, ναυτιλιακὸ κ.ἄ. τομέα, ἢ ἀπεικονίζονται πτυχὲς τῆς ζωῆς τῶν Βλάχων, δηλαδὴ δραστηριότητες δηλωτικὲς τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τους. Χρειάζεται μεθόδευση μὲ ὅλες τὶς ἐνδεδειγμένες διαδικασίες διορθώσεως τῶν ἀνακριβειῶν ἢ προπαγανδιστικῶν θέσεων σὲ ἄρθρα ἐγκυκλοπαιδειῶν ξένων χωρῶν καὶ ἰδίως βιβλίων, τὰ ὁποῖα συμβουλεύονται κατὰ τὴν ἄσκηση τῶν καθηκόντων ἢ κατὰ τὶς ὧρες λήψεως ἀποφάσεων παράγοντες ἢ ἰθύνοντες εὐρωκοινοτικοὺς καὶ διεθνεῖς ὀργανισμούς. Πέρα τῶν προηγουμένων

εἶναι ἀναγκαία καὶ ἐποικοδομητικὴ ἡ καίρια κάθε φορὰ καὶ τέλεια τεκμηριωμένη ἀπάντηση σὲ ὅλα τὰ ἀνακριβῆ δημοσιεύματα, ἑλληνικὰ ἢ ξένα, καὶ σὲ ὅλες τὶς προφορικὲς δηλώσεις ὁποιουδήποτε προσώπου, ἐφ' ὅσον ἀλλοιώνεται ἡ ἀλήθεια γιὰ τὸ Κουτσοβλαχικό, σκόπιμα ἢ καλοπροαίρετα. Εἶναι χρήσιμη ἡ ἀνελλιπὴς συμμετοχὴ Ἑλλήνων εἰδικῶν σὲ κάθε λογῆς περιφερειακές, πανελλήνιες, διακρατικές, διεθνεῖς συναντήσεις ἢ συνέδρια, συμπόσια, ὅπου προβλέπεται συζήτηση τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ. Γενικὰ πρέπει νὰ πράξουμε ὅσα παραλείψαμε γιὰ τὸ Μακεδονικό, τὶς δὲ παραλείψεις πληρώνουμε πανάκριβα οἱ Πανέλληνες πλὴν τῶν ὑπευθύνων, προαγομένων ἀκωλύτως!

ΕΡ.: Εἶσθε αἰσιόδοξος;

ΑΠ.: Αἰσιοδοξία εἶναι ἐλπίδα. Ἀλλοίμονο, ἂν χάσουμε καὶ αὐτήν. Ἐνόσω ζοῦμε, ἐλπίζουμε. Ἐλπίζοντας δὲ διαρκῶς καὶ περισσότερο προσπαθοῦμε. Ἀγωνιζόμαστε μὲ μεγαλύτερο θάρρος καὶ προσδοκοῦμε καλύτερο μέλλον. Ἐξ ἄλλου οἱ φόβοι, οἱ ὁποῖοι σὲ κάποιες στιγμὲς μᾶς κυριεύουν, δὲν πηγάζουν ἀπὸ τὶς ἀνυπέρβλητες δυσχέρειες, τὶς ὁποῖες ὀρθώνουν ξένοι. Εἰλικρινῶς δὲν μᾶς ἀνησυχοῦν τόσο οἱ δηλώσεις τοῦ Ρουμάνου ἀρχηγοῦ τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολιτεύσεως ἢ ἀνακοινώσεις κατ' ἐπίφαση ἐπιστημονικὲς Ρουμάνων συνέδρων ὅσο ἡ ἐξοργιστικὴ ραθυμία, οἱ ἀπαράδεκτες προχειρότητες καὶ οἱ εὐτελεῖς αὐτοσχεδιασμοὶ τῆς τελευταίας στιγμῆς τῶν λεγομένων ἁρμοδίων ἑλληνικῶν ὑπηρεσιῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπιλέγονται μὲ κριτήρια κομματικὰ ἀπὸ ὅλες τὶς κυβερνήσεις καὶ ἐπομένως εἶναι ἀκατάλληλοι γιὰ τὴν ἀποτελεσματικὴ ἐκπροσώπηση τῆς χώρας σὲ κρίσιμες διαπραγματεύσεις θεμάτων ἐθνικῶν. Ἐδῶ ἐλλοχεύει ὁ κίνδυνος. Ἂς σταματήσουν ἐπὶ τέλους οἱ κομματικὲς ἀτασθαλίες στὰ ἐθνικὰ θέματα, τουλάχιστον. Ἂς ἀντιδράσουμε ψύχραιμα στὴν κομματικὴ τύφλωση, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ κατ' εὐθεῖαν στὸ βάραθρο. Διαθέτουμε ὀδυνηρὲς ἐμπειρίες. Ὁμολογουμένως, ὅταν οἱ Ἕλληνες κομματίζονται, ἡ Ἑλλάδα κομματιάζεται! Καιρὸς νὰ συνέλθουμε...

ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΒΛΑΧΟΙ

Βαλκάνια εἶναι γεωγραφικός ὅρος, ὁ ὁποῖος καλύπτει σήμερα τὸ χῶρο τῆς τ. Γιουγκοσλαβίας, Ἀλβανίας, Βουλγαρίας καὶ Ἑλλάδος, μολονότι ἀρχικῶς ἀναφέρεται σὲ μία διακεκριμένη ὀρεινὴ περιοχὴ καὶ ὄχι στὸ σύνολο τῶν βουνῶν τῆς χερσονήσου, ὅπως νομίζεται. Μὲ πλήρη ὁμοφωνία ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὴν τουρκικὴ γλῶσσα, στὴν ὁποία Balkan σημαίνει «ψηλὴ καὶ δασώδης ὀροσειρὰ»[1] ἢ ἁπλούστερα «ὄρος»[2]. Ἔχει ἐπικρατήσει τοῦ προγενεστέρου σλαβικοῦ Stara Planina καὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ Αἶμος ἀπὸ τὸ προσηγορικὸ αἶμος ἢ αἰμὸς[3]=δρυμός, ἄκανθα. Ἐπίσης Αἶμος ἁπαντᾶ καὶ ὡς ἀνθρωπωνύμιο, ὄνομα γιοῦ τοῦ Ἄρεως κ.ἄ., πρὸ πάντων δὲ ὡς ὀρωνύμιο καὶ ἀκριβῶς τοῦ ὄρους τῆς Θράκης.[4] Κατ' ἀκολουθίαν οὔτε παλαιότερα οὔτε στὶς ἡμέρες μας χρησιμοποιεῖται ὀρθῶς μὲ τὴν εὐρεῖα γεωγραφικὴ ἔννοια, ἀφοῦ προσδιορίζει συγκεκριμένο ἐδαφικὸ σημεῖο. Ἀνάλογη δυσχέρεια προκύπτει γιὰ τὴν ἀποδοχὴ καὶ τοῦ ὄρου Ἰλλυρικὴ χερσόνησος, ἂν καὶ μαρτυρεῖται στὰ κείμενα, ἐφ' ὅσον μόνον τὸ ΒΔ τμῆμα τῆς χερσονήσου κατοικεῖται κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ Ἰλλυριούς.

Σύμφωνα μὲ τὶς πηγὲς ἁρμόζει ὁ ὅρος Εὐρώπη, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ἀκριβέστερος. Ἀλλὰ λόγῳ τῆς μετατοπίσεως τοῦ κέντρου βάρους τῆς σημασίας του προκρίνεται ὁ νεολογισμὸς Μικρευρώπη, κατὰ τὸν ἀντίστοιχο γειτονικὸ Μικρασία. Περισσότερο ἴσως ἐπιτυχὴς εἶναι ὁ περιφραστικὸς ὅρος Ἑλληνικὴ χερσόνησος, εὔχρηστος ἄλλοτε. Διότι ὁ Ἑλληνισμὸς συγκρατεῖ σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου τὴ νότια βάση τῆς χερσονήσου. Ἐπὶ πλέον κατὰ τὸ παρελθὸν περιέβαλλε τὴν χερσόνησο ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ δυτικὰ παράλια τοῦ Ἀδρία[5] καὶ τὰ ἀνατολικὰ θρακικὰ τοῦ Εὐξείνου

---

1. Ν.Π. Ἀνδριώτη, *Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς*, Θεσσαλονίκη 1967, 46.
2. G.Castellan, *Histoire des Balkans (XIVe-XXe siècle)* Fayard, 1991, 17. Βλ. καὶ *Géographie historique du monde mediterranéen*, Byzantina Sorbonensia, Paris 1988, 192 σημ. 32.
3. H. Liddell-R.Scott - Ἀ. Κωνσταντινίδου, *Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Α΄, Ἐκδόσεις Ἑλληνικὰ Γράμματα, 69α. Ἰ. Δρ. Σταματάκου, *Λεξικὸν Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Ἀθῆναι 1949, 40β.
4. Σταματάκου, *ἔ.ἀ.*, 1150 α. *Ἐπίτομον Ἐγκυκλοπαιδικὸν καὶ Γλωσσικὸν Λεξικὸν* Παπύρου - Λαρούς, Ἀθῆναι 1961, Α΄, 388 .
5. L. Braccesi, *Grecità adriatica*, Bologna 1971. Κατὰ τὸν P. Charanis, *Byzantinische Zeitschrift*, 64, 1971, 22 κ.ἑ, ὁ Ἰσίδωρος Σεβίλλης ὁλόκληρο τὸ Ἰλλυρικὸ ἀποκαλεῖ Graecia.

Πόντου[6] ἀλλὰ καὶ ἀπὸ βορρᾶ, τὸν Δούναβι[7], ὁ ὁποῖος ἀποκαλεῖται ἀπὸ Ρουμάνους ἀρχαιολόγους καὶ ἱστορικοὺς «Ἑλληνικός»[8] ποταμός.

Ἐθνικιστικοὶ ἰδίως λόγοι ἐμποδίζουν τὴν καθιέρωση τοῦ ἐνδεδειγμένου ὅρου καὶ ἐπιτρέπουν τὴν ἀδικαιολόγητη διαιώνιση τοῦ τουρκικοῦ Balkan, τοῦ ὁποίου ἡ παρουσία δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ δῆθεν πολυάνθρωπη ἀκραιφνῶς τουρκικὴ ἐγκατάσταση. Ὁμολογουμένως οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἐλάχιστοι. Οἱ δὲ μουσουλμάνοι τῶν Βαλκανίων εἶναι θύματα τῶν Τούρκων,[9] οἱ ὁποῖοι, ἂν καὶ θύτες, δὲν ὀρρωδοῦν νὰ ἐμφανίζονται καὶ πάτρωνές τους. Ἡ ὀνοματοθεσία ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴ μακραίωνη ἄσκηση τουρκικῆς διοικήσεως. Παρόμοια περίπτωση παρουσιάζεται μὲ τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὁποῖοι, ἂν καὶ ἀριθμητικὰ ἀσήμαντοι σὲ σύγκριση μὲ τὰ πληθυσμιακὰ ὑποστρώματα καὶ τοὺς Σλάβους, ἐπιβάλλουν τὸ ὄνομά τους, ἐνῶ οἱ μεταναστευτικοὶ Ἄβαροι,[10] προγενέστεροι ὁδηγοὶ τῶν Σλάβων, μὲ πολλὴ δυσκολία ἰχνηλατοῦνται. Ἀνεπαίσθητες καταλήγουν καὶ οἱ ἐθνολογικὲς ἐπιπτώσεις ἢ γλωσσικὲς ἐπιδράσεις ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὲς ἢ καθόδους Γότθων καὶ Κοστοβώκων.[11] Ἐκπληκτικὰ ἀπαρατήρητες παραμένουν μόνιμες ἐγκαταστάσεις Κελτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐντοπίζονται στὴ Σερβία, μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Μάργου, μάλιστα στὴν περιοχὴ τοῦ Βελιγραδίου, μὲ τὸ ὄνομα Σκορδίσκοι ἢ Σκορδίσται, παράγωγο τοῦ ὁρωνυμίου Σκάρδος - Scordus.[12]. Τὸ δὲ περιεργότερο εἶναι ὅτι στὶς ἡμέρες μας Εὐρωπαῖοι τῶν κελτικῶν κοιτίδων λόγω κακῆς πληροφορήσεως ἢ διαφόρων σκοπιμοτήτων βάλλουν λυσσαλέα κατὰ τῶν πιθανῶν συγγενῶν Σέρβων, τῶν ἥκιστα μὲν Σλάβων τὰ μέγιστα δὲ Ὀρθοδόξων! Τὸ δεύτερο γνώρισμα, πράγματι ὀχληρότερο γιὰ μερικὰ κέντρα τῆς Δύσεως, δὲν εἶναι ὁ μοναδικὸς συνε-

---

6. D.M. Pippidi, *Scythica minora. Recherces sur les colonies grecques du littoral roumain de la mer Noire,* Bucuresti - Amsterdam 1975. Ἐπίσης G. Bratianu, *La mer Noire. Dès origines à la conquête ottomane,* Munich 1969 .
7. D.M. Pippidi, *I Greci nel Basso Danubio,* Milano 1971, 171 κ.ἑ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι, φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ.* Ἔκδοση Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1974, ὅπου καὶ πλούσια βιβλιογραφία.
8. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube, Bucarest* 1923.
9. Ἀ.Γ. Λαζάρου-Ρίτας Ἀ. Λαζάρου, *Ἐθνικὰ καὶ μειονοτικὰ θέματα. Στοιχεῖα ἐνημερωτικά,* Ἔκδοση φωτοτυπ. τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ θέματα, Ἀθήνα 1990, 62. Πβ. F. Braudel, *Ἡ Μεσόγειος...,* Μ.Ι.Ε.Τ., Ἀθήνα 1991, 40: «Στὰ Βαλκάνια τὸν 16ο αἰώνα, πλαγιὲς ὁλόκληρες ὁροσειρῶν στὴν Ἀλβανία ἢ στὴν Ἐρζεγοβίνη γύρω ἀπὸ τὸ Σεράγεβο πέρασαν στὸ Ἰσλάμ».
10. Ἀχ. Γ. Λαζάρου - «Ἄβαροι» *Ἐγκυκλ. Λεξικὸ «Ὑδρία»,* Ἐκδ. 1978.
11. Ἀχ. Λαζάρου, «Θεσπιεῖς κατὰ Κοστοβώκων καὶ στρατολογία Ἑλλήνων ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν* 1α, 1988, 291 - 306.
12. *Dictionar de istorie veche a Romaniei,* Bucuresti, 1976, 535.

κτικὸς δεσμὸς μὲ τὸν Ἑλληνισμό, ὅπως ποικιλότροπα καὶ ἐπίμονα διακηρύσσεται. Διότι πέρα τῆς πανάρχαιης παραδόσεως, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Κελτὸς εἶναι γιὸς τοῦ Ἡρακλῆ, μεταξὺ Σέρβων καὶ Ἑλλήνων σφυρηλατοῦνται στενότατες σχέσεις κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, ὅταν ἡ Σερβία γίνεται Θέμα τοῦ Βυζαντίου, καθὼς καὶ κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες. [13]

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα κάτω τοῦ Δουνάβεως, στὸ μὲν ἀνατολικὸ τμῆμα τῆς χερσονήσου κατοικοῦν φύλα, τὰ ὁποῖα γίνονται γνωστὰ μὲ τὸ ὄνομα Θράκες, ἐθνικὸ ἀρχικὰ ἑνός φύλου, τοῦ πρώτου σὲ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς Ἕλληνες καὶ χάρη σ' αὐτοὺς μετέπειτα γενικοῦ γιὰ τὸ σύνολο τῶν ὑπολοίπων ποικιλωνύμων. Κατὰ τοὺς χρόνους ἀφίξεως τῶν Σλάβων καὶ τῶν Βουλγάρων ἡ Θράκη κατοικεῖται στὰ παράλια κέντρα καὶ τὴν «χώρα» τους ἀπὸ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ αἰῶνες εἶχαν διεισδύσει στὰ ἐνδότερα καὶ ἐξελλήνισαν αὐτὴν σὲ βάθος. Μνεία ἐξαιρέσεως σώζεται γιὰ Βέσσους, ἕνα θρακικὸ φύλο, ἐνῶ ἡ νεώτερη ἔρευνα ὡς ἐπιβίωση Θρακῶν ἐκλαμβάνει καὶ τοὺς Ἀλβανούς, οἱ ὁποῖοι μετακινήθηκαν ἀπὸ τὴν ἐνδοχώρα τῆς Θράκης πρὸς τὰ Ν.Δ. λόγω ἐπιδρομῶν καὶ καθόδων μεταναστευτικῶν πληθυσμῶν. Φέρονται δὲ νὰ ἐγκαθίστανται ἐπὶ πολὺ στὴν περιοχὴ τῶν Σκοπίων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα λαμβάνουν καὶ τὸ ἐθνικὸ Σκυπιτάροι (Skyp<Scupis), ὅπως αὐτοαποκαλοῦνται. Ἀλβανοὶ ἀποκαλοῦνται, ὅταν φθάνουν στὴν ὀροσειρὰ Ἄλβανον, Ἄλβανα ἢ μὲ ρωτακισμὸ Ἄρβανον, Ἄρβανα[14] παραμεθόρια ἑλληνικοῦ, βορειοηπειρωτικοῦ, καὶ ἰλλυρικοῦ κόσμου, τῶν ὁποίων τὸν διαχωρισμὸ θέτει μὲ ἀκρίβεια ὁ Στράβων. Ὀροθετικὴ δὲ γραμμὴ ὁρίζει τὸν ροῦ τοῦ ποταμοῦ Γενούσου (Σκούμπη), κατὰ μῆκος τοῦ ὁποίου σὲ πολλὴ ἀπόσταση χαράσσεται κατὰ τὴν ἀπώτερη ἀρχαιότητα ὁδικὴ ἀρτηρία, ἡ ἀκόμη γνωστὴ Ἐγνατία, ὄνομα ὀφειλόμενο στὸν ἀνακαινιστή της Ρωμαῖο Ἐγνάτιο.

Ἕως τὴν Ἐγνατία ὁ Ἑλληνισμὸς εἶναι συμπαγής.[15] Οἱ δὲ γλωσσικὲς ἢ θρησκευτικὲς ἀλλοιώσεις, οἱ ὁποῖες σημειώθηκαν κυρίως στὰ βορειότερα, δὲν ἐξαλείφουν ὁλότελα τὴν ἑλληνικότητα. Αὐτὴ κατὰ περιστάσεις ἀποκαλύπτεται ὄχι μόνον ἀπὸ ἀλλογλωσσήσαντες σκυπιταρικὰ ἀλλὰ καὶ ἐξισλαμισμένους. Ὡς πρὸς τοὺς προγενέστερα ἐκλατινισμένους, τοὺς βλαχοφώνους, οἱ πηγὲς εἶναι κατηγορηματικὲς γιὰ τὴν ἑλληνικότητα καὶ τὴν τεράστια συμβολή τους στὸν ἐκπολιτισμὸ τῶν βαλκανικῶν λαῶν μὲ κέντρο ἀκτινοβολίας τοῦ ΒΔ Ἑλληνισμοῦ, τὴ Μοσχόπολη, στὴν ὁποία οἱ

---

13. Ρίτας Λαζάρου, *Ἀπαρχὲς διακρατικῆς βαλκανικῆς συνεργασίας...*, Ἀθήνα 1992.
14. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἀλβανοί, Ἀρβανίτες - Βορειοηπειρῶτες*, Ἀθήνα 1992.
15. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βόρειος Ἤπειρος. Ἱστορία - Πολιτισμός*, Ἰωάννινα 1990.

Βλάχοι ἵδρυσαν τὴ Νέα Ἀκαδήμεια καὶ ἐγκατέστησαν τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο τῆς Βαλκανικῆς. Δὲν εἶναι Ρουμάνοι οὔτε Σκυπιτάροι οἱ δημιουργοὶ μιᾶς καταπληκτικῆς ἑστίας ἑλληνικοῦ φωτὸς καὶ Ὀρθοδοξίας, τῆς Μοσχοπόλεως, τῆς ὁποίας τὴν εὐεργετικὴ ἐπίδραση εἰδικὰ στοὺς Σκυπιτάρους ἀναγνωρίζει καὶ ὁ πλέον διάσημος ἐκπρόσωπός τους Basri-Bey. Ἐν τούτοις καταστροφεῖς της εἶναι Σκυπιτάροι, ὁπότε ἀποτελεῖ πρωτοφανῆ ἰταμότητα ἡ διεκδίκησή της ὡς σκυπιταρικῆς, ὅπως ἐξ ἴσου ἐξοργιστικὸς γίνεται ὁ χαρακτηρισμός της ὡς ρουμανικῆς!

Ἀπὸ τὰ πέρα τῆς διαχωριστικῆς γραμμῆς ἀρχαῖα φύλα γνωστότεροι εἶναι οἱ Ἀρδιεῖς, οἱ καλούμενοι κυρίως Ἰλλυριοί, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα γενικεύεται, ὅπως στὴν περίπτωση τῶν Θρακῶν. Κατὰ δὲ τὸν μεσοπόλεμο ὡς χῶρος τους θεωρεῖται σχεδὸν ὅλη ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ Ἐγγὺς Ἀνατολή. Αὐτὸ εἶναι ἀπότοκο τῆς ἐπικρατήσεως τῆς πανιλλυρικῆς θεωρίας, ἡ ὁποία, ἂν καὶ μεταπολεμικὰ κατέπεσε παντελῶς, συσκοτίζει ἀκόμη τὴν ἀλήθεια καὶ παραπλανᾶ πολλούς. Ἐξ αἰτίας τούτου συνιστᾶται ἰδιαίτερη προσοχὴ σὲ κάθε σχετικὴ ἀναφορά, ἰδίως βιβλιογραφική.[16]

Ἐθνολογικὰ καὶ γλωσσικὰ Θράκες, Ἰλλυριοὶ καὶ Ἕλληνες ἔχουν ἐμφανεῖς συγγένειες καὶ ὁμοιότητες, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμῶνται καὶ οἱ διαφορές, οἱ ὁποῖες συνειδητοποιοῦνται μὲ τὴν ὑπόμνηση δύο περιστατικῶν χρήσεως διερμηνέων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ τὸν Ξενοφώντα ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τὸν Περσέα. Γραπτὰ μνημεῖα θρακικῆς καὶ ἰλλυρικῆς γλώσσας δὲν σώζονται. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἐξέροβο[17], μολονότι εἶναι γραμμένη μὲ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ χαρακτηρίσθηκε ὡς δεῖγμα θρακικῆς γλώσσας, παραμένει πρόβλημα πρὸς ἐπίλυση, ἡ δὲ «ἰλλυρικὴ»[18] τῆς Σκόδρας ἀποδείχθηκε τελικὰ ἑλληνική.

Ὅταν τὸ 229 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι ἀρχίζουν τὴν ἐπέμβασή τους στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο καὶ ἐντὸς δύο περίπου αἰώνων κυριαρχοῦν, τοὺς μὲν Ἰλλυριοὺς ἐκρωμαΐζουν ἐντελῶς, τοὺς δὲ Θράκες σὲ βάθος σημαντικὸ πρὸς τὰ παραδουνάβια, ἰδίως τοὺς μεταξὺ Αἵμου καὶ Δουνάβεως, ἐνῶ στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο, Ἠπείρου - Θεσσαλίας - Μακεδονίας, συντελεῖται ἐκλατίνιση Ἑλλήνων κατὰ μῆκος τῆς Ἐγνατίας καὶ τῶν διακλαδώσεών της, στὰ παραμεθόρια καὶ στὶς ὀρεινὲς διαβάσεις, ὅπου ζοῦν σύμφωνα μὲ τὸ σύστημα ὀροφυλακίας, καθὼς καὶ σὲ ἀστικὰ κέντρα, στὰ

16. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός, Ἀθήνα 1988.
17. Βλ. ἀνακοίνωση Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς...*, σημ. 26, *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι*, 164.
18. Ljuba Ognenova, «Nouvelle interprétation de l'inscription «illyrienne» d' Albanie», *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 83, 1959, 798-799.

ὁποῖα ἡ ρωμαϊκὴ διοίκηση εὐνοεῖ διάδοση τῆς λατινικῆς μὲ κατάλληλες προϋποθέσεις.

Οἱ δέκτες τῆς γλωσσικῆς ἐπιδράσεως, ὁλικῆς γιὰ τοὺς δύο πρώτους λαοὺς καὶ μερικῆς γιὰ Ἕλληνες μὲ τὴ μορφὴ τῆς διγλωσσίας, συνάμα δὲ χρῆστες τῆς δημώδους ἀνατολικῆς λατινικῆς, εἶναι οἱ λεγόμενοι Βλάχοι = λατινόφωνοι,[19] κατὰ τὴν σχεδὸν ὁμόφωνα δεκτὴ ἐτυμολογία τοῦ ὅρου, ὁ ὁποῖος φυσικὰ παρουσιάζει καὶ σημασιολογικὲς μεταβολές, ἀκόμη ὑφιστάμενες.

Ἑπομένως οἱ Βλάχοι, ὅπως στὴ Δύση ἔχουν ποικίλη προέλευση ἀνάλογα μὲ τὸ ἐθνολογικὸ ὑπόστρωμα, Οὐαλλοί, Βαλλῶνοι, ἔτσι καὶ στὰ Βαλκάνια προῆλθαν ἀπὸ Ἰλλυριούς, Θράκες καὶ Ἕλληνες. Ἀπαράδεκτη συνεπῶς καὶ προκλητικὴ εἶναι ἡ ἰδιοποίησή τους ἀπὸ Ρουμάνους ἢ ὁ χαρακτηρισμός τους ὡς Ρουμάνων. Ἀποτελεῖ παραχάραξη τῆς ἐπιστήμης, κατὰ τὴν ὁποία Θράκες ὑπάρχουν ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως, ἐνῶ Γέτες καὶ Δάκες, τῶν ὁποίων ἐπιβίωση μὲ ἐπίχρισμα ρωμαϊκὸ θεωροῦνται οἱ Ρουμάνοι, ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως. Μάλιστα χρησιμοποιοῦν διαφορετικὲς γλῶσσες, ὥστε νὰ εὐσταθοῦν οἱ γνῶμες, ἀκόμη καὶ Ρουμάνων, ὅτι οἱ Ρουμάνοι δὲν ἐντάσσονται στὰ Βαλκάνια[20] οὔτε ἡ ρουμανικὴ γλῶσσα εἶναι βαλκανική.[21]

Ὅμως λόγῳ τῆς ἀφανίσεως τῶν Ἰλλυριοβλάχων, π.χ. τοῦ Μαυροβουνίου, Δαλματίας κ.λπ., καὶ τῶν Θρακοβλάχων ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες χῶρες, πρὸ πάντων δὲ λόγῳ τῆς ἄγνοιας καὶ ἀδιαφορίας, οἱ ὁποῖες βασιλεύουν στὴ μακάρια Ἑλλάδα, προωθεῖται ἀνενόχλητα καὶ καταχωρίζεται στὰ ἐπισημότερα ἐθνολογικὰ συγγράμματα τῆς Δύσεως ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα ἐπηρεάζοντας βαθύτατα καὶ ὀνομαστοὺς ἐπιστήμονες,[22] οἱ ὁποῖοι κατατάσσουν καὶ τοὺς Ἑλληνοβλάχους μεταξὺ τῶν Ρουμάνων!

---

19. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία», *Τόμος εἰς μνήμην Γ. Κουρμούλη*, Ἀθήνα 1988, 80 σημ. 2, ὅπου ἀνάλυση τοῦ Giulano Bonfante ἡ *Βαλκάνια καὶ Βλάχοι*, 221 .

20. Πβ. Ioan Mitrea, «Teritoriul de formare a poporului român, vatră luptei seculare pentru unitate si indepentă», *Carpica*, 9, 1977, 39: «L' ethnogenèse du peuple roumain a eu lieu dans la région carpato-danubienne, région qui coincide, en général, avec le territoire de l' ancienne Dacie».

21. Βλ.Achille Lazarou, *Aux origines de l'aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes,* Athens 1985, 20 σημ. 89, ὅπου αὐτούσιες οἱ ἀπόψεις τῶν Ρουμάνων N. Iorga καὶ E. Lozovan.

22. Castellan, *ἐ.ἀ.*, 21 - 22, ὅπου σχετικὴ ἀναφορὰ στοὺς Βλάχους ἐξ ὁλοκλήρου ἐσφαλμένη καὶ ἀπολύτως ἀντίθετη πρὸς ἐκείνη τῶν Mitrea, Iorga, Lozovan κ.ἀ. Ρουμάνων ἀκραιφνῶν ἐπιστημόνων. Ἡ περικοπὴ Castellan ἀπηχεῖ ἀπόψεις P. Nasturel καὶ θυμάτων ρουμανικῆς προπαγάνδας, πρόσφατες καὶ προσιτὲς ἄλλως τε μετὰ τὴν

Ἄρα πρώτης προτεραιότητας γνώση γιὰ τὴν κατανόηση τῶν συγχρόνων γεγονότων καὶ ἐκείνων, ποὺ τελοῦν σὲ πλήρη ἐξέλιξη στὰ Βαλκάνια, εἶναι ἡ σχετικὴ μὲ τὴ γένεση τῶν Βλάχων καὶ τὴν ἐγκυρότητα τῶν τεκμηρίων καταγωγῆς τους.

Σ' αὐτὸ ἀποσκοπεῖ ἡ ἐνιαία ἐπανέκδοση τῶν ἑπομένων[23] βλαχολογικῶν ἀνακοινώσεων, οἱ ὁποῖες ἐπιτρέπουν τὴν τμηματικὴ μύηση καὶ ἄκοπη ἀνάγνωση. Ὡστόσο ἀποτελεῖ καὶ ἐλάχιστο φόρο τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς ἱδρυτὲς τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, τοὺς ἀδελφοὺς Λάμπρου,[24] Βλαχόπουλα καταγόμενα ἀπὸ τοὺς Καλαρρύτες τῆς Ἠπείρου, Βλαχοχώρι, τοῦ ὁποίου τὸ μὲν σχολεῖο μὲ τὴν πλούσια βιβλιοθήκη κατὰ τὴν τουρκοκρατία ἐντυπωσιάζει καὶ Εὐρωπαίους ἐπισκέπτες,[25] ἡ δὲ συμμετοχὴ στοὺς ἀγῶνες τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους προκαλεῖ κατάπληξη, ἰδίως λόγω τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, μάλιστα μαζὶ μὲ τὸ ἀντικρινὸ Σιράκο, γενέτειρα τῶν Ἰ. Κωλέττη καὶ Κ. Κρυστάλλη, ὑπερέχουν μεγάλων πόλεων καὶ ὁλοκλήρων περιφερειῶν.

Ὁπωσδήποτε ἡ φωτομηχανικὴ ἐκτύπωση ἀναπόφευκτα διατηρεῖ τὸ πλῆθος τῶν παραπομπῶν, βιβλιογραφικῶν καὶ σχολίων, ποὺ στὶς αὐτοτελεῖς δημοσιεύσεις κάθε ἀνακοινώσεως εἶναι ἀπαραίτητες καὶ ἐπωφελεῖς, ἐνῶ συγκεντρωμένες σὲ κοινὸ τόμο ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐνδεχομένως κουράζουν. Ἀλλὰ ταυτόχρονα συντελοῦν στὴν ἑδραίωση τῆς τεκμηριώσεως, ἐξαιρετικὰ ἄλλως τε ἐπιτακτικῆς καὶ σπάνιας στὸν Ἕλληνα ἐνδια-

---

προλόγιση τῆς συλλογικῆς ἐκδόσεως *Les Aroumains,* INALCO 1989. Ἀλλὰ καὶ στὴν ἑλληνικὴ βλαχολογικὴ γραμματεία ἡ σύγχυση καλὰ κρατεῖ. Βλ. Ζ.Ν. Ξηροτύρη, *Τραγούδια τῆς Ρούμελης,* Ἀθήνα 1991, 166. Ἐπίσης Ἀχ. Γ. Λαζάρου «Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλας καὶ ἡ φθιωτικὴ Βλαχία», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου Φθιωτικῶν Ἐρευνῶν, Γλῶσσα - Ἱστορία - Λαογραφία, Λουτρὰ Ὑπάτης 1990, Ἀθήνα 1993, 7 σημ. 24 καὶ 25*

23. Αὐτὲς ἀπαρτίζουν τὸν Α΄ τόμο σειρᾶς μὲ γενικὸ τίτλο ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΒΛΑΧΟΙ. Ἐνδεχομένως θὰ ὑπάρξουν δυνατότητες ἐκδόσεως καὶ δευτέρου τόμου ἐντὸς τοῦ 1993, ὥστε νὰ ἐνημερωθοῦν πληρέστερα οἱ πάντες καὶ νὰ προληφθοῦν ὁποιεσδήποτε περιπλοκὲς τοῦ προβλήματος.

24. Πβ. Κ. Ἀ. Βοβολίνη, *Τὸ Χρονικὸν τοῦ «Παρνασσοῦ»* (1865-1950), Ἀθῆναι, 1951, 1 κ. ἑ. *Αὐτ.*, 528, τὰ λόγια τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων Ν. Μπακόπουλου: «Ἡ ἱστορία τοῦ "Παρνασσοῦ" ἤρχισε ...χάρις εἰς τὸν ἔνθεον ζῆλον 4 ἀδελφῶν, τῶν ἀδελφῶν Λάμπρου, καὶ ἡ δρᾶσις τους ἐκκίνησεν ἀπὸ ἓν δωμάτιον τῆς οἰκογενείας Λάμπρου...». Κατὰ δὲ τὸν ἑορτασμὸ τῆς 25ετίας τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, τὴν 10 Ἀπριλίου 1892, ὁ Σπυρίδων Λάμπρος κλείνοντας τὸν λόγο του μὲ παράφραση τῆς γνωστῆς ρήσεως τοῦ Τερεντίου βροντοφωνεῖ: «Ἕλλην εἰμὶ καὶ οὐδὲν ἑλληνικὸν ἐμαυτοῦ ἀλλότριον ἡγοῦμαι». (*Αὐτ.* ἰδ΄) . Πολὺ ἐνωρίτερα καὶ φυσικὰ νεώτατος σὲ συζήτηση τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου, τὴν 18 Μαΐου 1877, εἶχε ἐπισημάνει συμπερασματικά: «Ὁ Μακεδονικὸς Ἑλληνισμὸς ἦν καθαρὸς Ἑλληνισμός...» (*Αὐτ.*, 20).

25. F.H.L. Pouqueville, *Le voyage de la Grèce,* II, 350.

φερόμενο. Ἐπιπλέον ἡ παράθεση κειμένων, τὰ ὁποῖα πρωτοεῖδαν τὸ φῶς σὲ πρακτικὰ συνεδρίων καὶ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ διαφορετικῶν πόλεων, ἀφήνει νὰ διαφαίνονται ἡ ποικιλία τυπογραφικῶν στοιχείων καὶ ἀκριβέστερα ἡ ἐκτυπωτική ἀνομοιομορφία. Πάντως ἡ προσθήκη Εὑρετηρίου ἀποζημιώνει ἴσως τοὺς ἀπαιτητικοὺς χρῆστες τοῦ τόμου, διότι διευκολύνει ἀρκετὰ στὴν ἀξιοποίηση τοῦ παρεχομένου πληροφοριακοῦ ὑλικοῦ, ποὺ ἀφορᾶ στὰ Βαλκάνια καὶ στοὺς Βλάχους.[26]

26. Αὐτοὶ συνιστοῦν ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς Βαλκανολογίας, ἡ ὁποία ὡς ἰδέα, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Kr. Sandfeld, συλλαμβάνεται ἀπὸ τὸν J. Kopitar ἤδη τὸ 1928. Πβ. G.Drettas, «Problèmes de la linguistique balkanique», *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris,* LXXX1, 257, 280.

Φεραῖοι Ρωμαϊκῶν χρόνων καί Βλάχοι Βελεστίνου

Ἡ τύχη τῶν Ἑλλήνων κατά τήν ρωμαιοκρατία δέν ἔχει ἀπασχολήσει πρεπόντως τήν ἑλληνική ἐπιστήμη.

Ἀπό τούς πρώτους Ἕλληνες ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι ἐπιδόθηκαν μέ ἐπιτυχία στήν ἐνδελεχῆ διερεύνησή της, εἶναι ὁ Εὐθύμιος Καστόρχης (1815-1889). Ἀλλά ἡ ἐμπεριστατωμένη μελέτη[1] του πέρασε ἐντελῶς ἀπαρατήρητη, ἄν καί δημοσιεύθηκε ἤδη τό 1872.

Βασικό σύγγραμμα ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου παραμένει τό πολύτομο τοῦ G. Hertzberg (1826-1907)[2], συγχρόνου σχεδόν τοῦ Καστόρχη. Τό δέ πλέον ρηξικέλευθο ἱστορικό ἔργο ἐμφανίζεται μετά αἰώνα ὁλόκληρο καί ἀνήκει στόν F. Peters, κατά τόν ὁποῖο ὁ Ἑλληνισμός τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ὑπάρχει ὡς Ἑλληνικός καί Λατινικός. Παρουσιάζοντας στήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τίς ἀπόψεις τοῦ Peters[3] ὁ Ἀκαδημαϊκός Διονύσιος Ζακυθηνός λέγει καί τά ἀκόλουθα: «Ὑπό τό νέον τοῦτο πρίσμα ὁρωμένη, ἡ Ρωμαιοκρατία... ἀποτελεῖ ἐπιστημονικόν χῶρον ἐκτάκτου ἐθνικῆς σημασίας»[4].

Βεβαίως, πρωτοπόροι στήν ἀποδοχή ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων, Λατινικοῦ Ἑλ-

---

1. Εὐθ. Καστόρχη, Περί τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρός τούς Ἰταλλούς (sic) καί Ρωμαίους καί τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρός ἐκπολιτισμόν τούτων, Ἀθήνησι 1872.

2. G. Hertzberg (Μετάφρ. Π. Καρολίδου), Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπί Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, Ἀθῆναι 1902. Βλ. καί W. Miller (Μετάφρ. Σπ. Λάμπρου), Ἡ Ἑλλάς ἐπί τῶν Ρωμαίων, τῶν Φράγκων καί τῶν Τούρκων, Ἀθῆναι 1924. Καί Κορδάτου εἰδικό τόμο.

3. F.E. Peters, The Harvest of Hellenism. A. History of the Near East from Alexander the Great to the Triumph of Christianity, London 1972.

4. Δ. Ζακυθηνοῦ, «Ἡ Tabula Imperii Romani καί ἡ ἔρευνα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπό τήν Ρωμαϊκήν κυριαρχίαν», *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, 1972, 319.

λληνισμοῦ, εἶναι οἱ Κ. Κούμας[5] καί Τρ. Μπάρτας[6]. Μέ τεκμηρίωση δέ ἐπιστημονική ἀκολουθεῖ ὁ Καστόρχης[7]. Γενικά ἡ ἑλληνική ἐπιστήμη βραδύνει. Κύρια

5. Κ. Κούμα, Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, Βιέννη 1832, ΙΒ', 521: *«Οἱ Ρωμαῖοι εἰς ὀκτώ περίπου ἑκατονταετηρίδας ἀπό τῆς Ἀγγλίας ἕως τοῦ Εὐφράτου, καί ἀπό τοῦ Ἄλβιος ἕως τῶν ἐρήμων τῆς Ἀφρικῆς καθυποτάξαντες τά ἔθνη, καί ἀναμίξαντές τα διά τῶν ἀποικιῶν των, εἰσήγαγον κατά φυσικόν λόγον εἰς αὐτά καί τήν γλῶσσαν των... Ἀποτέλεσμα ταύτης τῆς μακροχρονίου ἐπιμιξίας ἦτο, ὅτι Μακεδόνες, Θετταλοί, Ἕλληνες (τῆς κυρίως Ἑλλάδος, τῆς λεγομένης σήμερα Στερεᾶς) ἔμαθαν τήν γλῶσσαν τῶν νικητῶν των, καί πολλοί ἔχασαν τήν ἰδικήν των. Εἰς μόνον τάς μεγάλας πόλεις ἀντεῖχεν ἡ Ἑλληνική γλῶσσα, καί τά βουνά τῆς Ἰλλυρίας ἀπέκρουσαν τήν ἀλλόφυλον. Οἱ κάτοικοι χωρίων καί κοιλάδων ἀνέμιξαν τάς ἐγχωρίους γλώσσας των μέ τήν Ρωμαϊκήν καί οὕτω κατεσκεύασαν ἀνάμικτόν τι παραμόρφωμα διαλέκτου, σωζόμενον εἰσέτι εἰς πολλά μέρη τῆς Μακεδονίας, Ἠπείρου, Θεσσαλίας καί Ἑλλάδος. Ὅλοι οὗτοι οἱ λαοί ὀνομάζονται μέ κοινόν ὄνομα Βλάχοι»*. Γιά τήν ἑλληνικότητα καί τήν ἐξάπλωση τῶν Βλάχων εἶναι σαφής: *«Διασκορπισμένοι εἰς διάφορα χωρία ὡς ἐπί τό πλεῖστον ὀρεινά ἀπό τῆς Μακεδονίας ἕως τῆς Πελοποννήσου εἶναι οἱ λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες ὄντες καί Θεσσαλοί καί Ἕλληνες τό γένος»* (531). Ὁ Κούμας ἐπισημαίνει διγλωσσία τῶν Βλάχων: *«Δέν εἶναι Βλάχος, ἐάν ἐξαιρέσῃ κανείς γυναῖκας τινας, ὅστις δέν ὁμιλεῖ τήν γραικικήν»* (531). Ἀνάλογη ἐπισήμανση ἔκαμε σχεδόν ταυτόχρονα καί ὁ Cousinéry, γράφοντας γιά τούς Βλάχους, ἐμπόρους καί κτηνοτρόφους, τοῦ Ἄργους τῆς Πελοποννήσου: *«on m' assura... qu' ils parlaient à peu près le langage des Valaques de la Macédoine et en même temps la langue grecque»* (Voyages en Macédoine, I, 1839, 18). Στήν ἀδιάλειπτη διγλωσσία τῶν Βλάχων πιστεύει καί ὁ M. Gyóni: *«tout porte à croire que les Vlaques doivent avoir été bilingues pendant toute leur histoire»* (*Byzantinoslavica*, 12 [1951] 42). Πολύ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ Κούμα γιά τήν συμπεριφορά τῶν Βλάχων: *«Ἐν γένει οἱ Βλάχοι συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μέ τούς Γραικούς ὡς Γραικοί καί δέν δείχνουν οὔτε ἐκεῖνοι, οὔτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικήν διαφοράν πρός ἀλλήλους, καθώς καί τῷ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοί μιᾶς πατρίδος τέκνα»* (531). Αὐτά διαπιστώνει καί ὁ Θ.Α. Πασχίδης: *«Διαβιοῦσι δέ μετά τῶν Ἑλλήνων ἄνευ οὐδεμιᾶς πιέσεως, ἀλλά μετ' εὐχαριστήσεως καί ὑπό σπουδαίων λόγων ὠθούμενοι καλλιεργοῦσι τά ἑλληνικά γράμματα, κοινά τά συμφέροντα, κοινά τά παθήματα τοῖς Ἕλλησι μέχρι τοῦδε θεωρήσαντες»* (Οἱ Πελασγοί ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ σύν παραρτήματι περί Βλάχων καί Βουλγάρων, Ἀθῆναι 1879, 24).

6. Ἐξ ἀφορμῆς τῶν κηρυγμάτων τοῦ Πατροκοσμᾶ στίς περιοχές τῶν Βλαχοχωριῶν τῆς Πίνδου ὁ Τρ. Μπάρτας γράφει: *«Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς διδάσκων ἐν ταῖς κατοικουμέναις ὑπό τῶν Ρωμαίων, Ἑλλήνων τήν φυλήν Βλάχων, ὡς εἴπομεν τῆς Ἑλλάδος, παρώτρυνε πατρικῶς τούς κατοίκους, ἵνα ἐγκαταλείψωσι τήν ἀνωφελῆ αὐτῶν γλῶσσαν, ὡς παρεφθαρμένην καί γέμουσαν ξενικῶν λέξεων. Ἔκτοτε ὅλα τά χωρία, τεσσαράκοντα τόν ἀριθμόν τοῦ Ζαγορίου καί ἄλλοῦ παρέλαβον προθύμως τήν ἑλληνικήν γλῶσσαν, ἀφήσαντα ὅλως τήν βλαχικήν»* (Περί ἐποίκων Ρωμαίων ἐν Ἑλλάδι, ἐν Βουκουρεστίῳ 1878, 10).

7. Περιγράφοντας τήν ἐπεκτατική πολιτική τῶν Ρωμαίων πρός τό νότιο τμῆμα τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου, ὅπου ὁ Ἑλληνισμός ἦταν ἀκμαιότατος, ὁ Καστόρχης συμπεραίνει: *«Οὕτω λοιπόν καί οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ὑποκείμενοι τοῖς Ρωμαίοις ἐντός δύο περίπου αἰώνων ἐξερρωμαΐσθησαν τοσοῦτον, ὥστε ἐπί Στράβωνος καί Αὐγούστου, πλήν Τάραντος καί Ρηγίου καί Νεαπόλεως, τά λοιπά πάντα ἐξιταλίσθησαν»* (15). Τό δέ συμπέρασμά του εἶναι περίπου κατά λέξη ἀπόδοση περικοπῆς τοῦ Στράβωνος: *«καί δή ἐπί τοσοῦτον ηὔξηντο, ὥστε τήν μεγάλην Ἑλλάδα ταύτην ἔλεγον καί τήν Σικελίαν. Νυνί δέ πλήν Τάραντος καί Ρηγίου καί Νεαπόλεως ἐκβαρβαρῶσθαι συμβέβηκεν ἅπαντα»* (6, 253). Ἐπίσης ὁ Ἑλληνισμός τῆς

αἴτια εἶναι ἡ προκατάληψη καί ἡ συνακόλουθή ἄγνοια. Ἡ ρωμαιοκρατία, ἡ ὁποία ἐκλαμβάνεται ὡς περίοδος ἑλληνικῆς παρακμῆς, δέν συγκινεῖ τούς Ἕλληνες ἐπιστήμονες. Ἔτσι, αἰῶνες ὁλόκληροι καί πολλοί, κατά τούς ὁποίους συνεχίζεται ἡ παρουσία Ἑλλήνων, ἔντονη καί πολυσχιδής[8], δέν ἐρευνῶνται μεθοδικά καί προγραμματισμένα. Τό πεδίο ἔρευνας ἀφήνεται ἐλεύθερο στούς ξένους, τῶν ὁποίων μερικοί, κυρίως γείτονες, δέν διστάζουν νά ὁμιλοῦν γιά παντοτινή ἀνυπαρξία Ἑλλήνων στό ἐσωτερικό τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου.

Μεταξύ τῶν αἰτίων, πού ἐπιδροῦν ἀνασχετικά στήν ἀναγνώριση Ἑλλήνων ἐκλατινισμένων, ἐντάσσεται καί τό «ἀξίωμα»[9], κατά τό ὁποῖο ἡ ἑλληνική γλώσσα λόγω ὑπεροχῆς της δέν ὑποχωρεῖ πρό τῆς λατινικῆς. Μάλιστα θαυκαλιζόμενοι μέ τό δίστιχο τοῦ Ὁρατίου[10], οἱ Ἕλληνες ἐμμένουν στήν θέαση τῆς μιᾶς ὄψεως, μολονότι ἐνωρίτατα ὁ Egger προειδοποιεῖ ὅτι ὑπάρχει καί ἄλλη[11].

Οἱ ἐπιπτώσεις τῆς ἀδιαφορίας τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων καί ἁρμοδίων ἀναφαίνονται μόλις οἱ λαοί τῆς Ν.-Α. Εὐρώπης ἀποκτοῦν ἐθνική συνείδηση[12] καί ἀγωνίζονται γιά τήν ἵδρυση ἐθνικῶν κρατῶν. Τότε καί οἱ Ρουμάνοι, ἄν καί ἀκόμη ζοῦν ὑπό τουρκική ἐπικυριαρχία καί δέν ἔχουν ἑνιαῖο ρουμανικό κράτος, ἀνακαλύπτουν τούς γλωσσικά συγγενεῖς Βλάχους τῆς Μακεδονίας, Ἠπείρου, Θεσσαλίας καί Διασπορᾶς, τούς ὁποίους καί διεκδικοῦν ὡς «ἀδελφούς»[13], ἐπιακαλούμενοι διάφορες κατά καιρούς θεωρίες[14]. Οὔτε μετά τήν ἐπιστημονική ἀπό-

---

Δύσεως, ὁ ὁποῖος μέ κέντρο ἀκτινοβολίας τήν Μασσαλία εἶχε ἐξελληνίσει παλαιότερα τήν Γαλατία, δέν ἀποφεύγει τήν ἐκλατίνιση, ὅπως διατείνεται ὁ *F. Benoît*: «Rome y avait pris le relais d' Athènes et ce fut sur un substratum hellénique que s' établit la conversion à la Latinité...» (*Revue d' Etudes Ligures*, 22 [1966] 288). Βλ. τοῦ αὐτοῦ, Recherches sur l' hellénisation du midi de la Gaule, Aix-Gap 1965. P. Jacobstahl et E. Neuffer, «Gallia Graeca. Recherches suc l' hellénisation de la Provence», *Préhistoire*, 2 (1933) 1-64.

8. Διότι οἱ λαοί δέν αὐτοκτονοῦν ἐξ αἰτίας ξενικῆς κατοχῆς, ὅπως προσφυέστατα τονίζει ὁ καθηγητής Ν. Τωμαδάκης. Βλ. Ἰ. Μ. Χατζηφώτη, Βυζάντιο καί Ἐκκλησία. Ἡ ἀπομυθοποίηση καί ἡ ἱστορική ἀλήθεια, Ἀθήνα 1978, 116.

9. Ὅμως αὐτό ἔχει χάσει τήν ἀρχική ἰσχύ του πρό πεντηκονταετίας χάρη στόν καθηγητή τῆς Σορβόννης F. Lot, Les invasions barbares et le peuplement de l' Europe, Paris 1937, I, 224.

10. Graecia capta ferum victore cepit, et artis Intulit a gresti Latio... (*Ἐπιστ.* 2, 1, 156 κ.ἑ.).

11. *«Mais la contre-partie de ce tableau n' est pas moins curieuse à observer, et cependant elle est beaucoup moins connue»* (De l' étude de la langue latine chez les Grecs dans l' Antiquité. Paris 1855, 3). Βλ. C. Pascal, Graecia capta. Saggi sopra alcune fonti greche di scrittori latini, Firenze 1905.

12. E. Niederhauser, «La question de l' independance nationale dans les mouvements de rennaisance nationale chez les peuples slaves», *Slavica* 12 (1972) 149 κ.ἑ. Ἀντ.-Αἰμ. Ταχιάου, Ἡ ἐθνική ἀφύπνισις τῶν Βουλγάρων καί ἡ ἐμφάνισις βουλγαρικῆς ἐθνικῆς κινήσεως ἐν Μακεδονίᾳ. ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 1974.

13. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βλέψεις Ρουμανίας καί ἑλληνικότητα Βλάχων-Ἀρωμούνων, Ἰωάννινα 1986. Ἀνάτυπο ἀπό τό *«Ἠπειρωτικό Ἡμερολόγιο»* 1986, 321 κ.ἑ.

14. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ Ἀρωμουνική καί αἱ μετά τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις

δειξη τῆς αὐτοχθονίας[15] τῶν Βλάχων οἱ Ρουμάνοι δέν παύουν τίς διεκδικήσεις.

Ἡ ἑλληνική ἐπιστήμη δέν ἀναλαμβάνει προσπάθεια ἐνδεδειγμένης διερευνήσεως τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων. Ὅσοι δέ γράφουν ἀρκοῦνται σέ γνῶμες ξένων[16] ἤ ἀρνούμενοι φυλετική σχέση Βλάχων καί Ρουμάνων ἀναζητοῦν τήν προέλευση τῶν Βλάχων στήν Ἰταλική χερσόνησο[17]. Μοιραῖο ἀποτέλεσμα τῆς σπασμωδικῆς καί ἀπαράδεκτα πρόχειρης ἀντιμετωπίσεως τοῦ ζητήματος ἐπισυμβαίνει κατά τήν Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου, ὅπου μέ ὑπογραφή τοῦ ἐθνάρχου Ἐλευθερίου Βενιζέλου ἐκχωρεῖται στήν Ρουμανία[18] ὡς θρησκευτική καί ἐκπαι-

---

αὐτῆς, ἐν Ἀθήναις 1976, 91 κ.ἑ. Β' ἔκδοση, Ἀθήνα 1986, 135 κ.ἑ. Γαλλική μετάφραση, ἔκδοση ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1986, 82 κ.ἑ.

15. A. D. Xenopol, Istoria Românilor din Dacia Traiană, II, Bucureşti 1914, 133. V. Pârvan, Sulle origini della civiltà romena, Roma 1922, 4. S. Puşcariu, «Ancienneté des établissements macédo-roumains», *Balcania, I (1938)* 22-24. Τοῦ αὐτοῦ, Limba română, I, Bucureşti 1940, 270. A. Procopovici, «La romanité balkanique», *Balcania* 1 (1938) 59-69. T. Papahagi, Contribuţii lexicale, Bucureşti 1939, 6. Th. Capidan, «Les parlés roumains transdanubiens et leur importance historique», *Langue et Littérature* (LL), 1 (1941) 265 σημ. 1. Τοῦ αὐτοῦ, «Noms de localités connus des Roumains de la péninsule balkanique», LL, 2 (1943) 243 κ.ἑ. Τοῦ αὐτοῦ, Les Macédo-roumains, Bucarest 1943, 159. *Τοῦ αὐτοῦ*, Limba şi cultură, Bucureşti 1944, 290. Τοῦ αὐτοῦ, «Toponymie Macédo-roumaine», LL, 3 (1946) 5 κἑ.

16. Πβ. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, ἐν Ἀθήναις 1939, 7 σημ. 2: *«Ἀληθῶς εἰπεῖν οὐδεὶς Ἑλλὴν ἠσχολήθη εἰδικῶς περί τοῦ ζητήματος τούτου, ἀφ' ὅτου εἶναι ἐλευθέρα ἡ Ἑλλάς. Ἐνῶ μέγα πλῆθος μελετῶν ἐδημοσιεύθησαν ὑπό Γερμανῶν, Οὐγγρων, Γάλλων, Ἄγγλων, Σέρβων, καί μάλιστα Ρουμάνων, πολλοί δ' ἀναρμόδιοι καί ὄχι ὀλίγοι ὑστερόβουλοι ἀνεμίχθησαν, ἐν Ἑλλάδι οὐδεμία ἐπιστημονική ἔρευνα ἐγένετο περί τοῦ οἴκου ἡμῶν αὐτῶν κατά τό λεγόμενον. Συνήθως οἱ Ἕλληνες ἐκλέγουσι μίαν τῶν ἐκπεφρασμένων γνωμῶν, ἥτις πείθει αὐτούς»*. (Οἱ ὑπογραμμίσεις εἶναι τοῦ Κ.). Μέ τό ἴδιο πνεῦμα γράφει καί ὁ Ἀκαδημαϊκός Ἀγ. Τσοπανάκης: *«Ἐμεῖς ὅμως εἴμαστε ἀκόμα ἀρκετά μακάριοι καί δέν ἔχουμε, ὅσο ξέρω, κανέναν ἐπιστήμονα πού νά μελετᾶ γλωσσικά οὔτε τά βλάχικα οὔτε τά σλάβικα, ἀφήνοντας αὐτήν τήν φροντίδα ἤ στόν ἀξιέπαινο πατριωτισμό καί τοπικιστικόν ζῆλο ἐρασιτεχνῶν ἤ στόν ζῆλο ξένων ἐπιστημόνων, ἀπό τούς ὁποίους δέν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι πού ὑποτάσσουν τήν ἐπιστήμη στήν πολιτική σκοπιμότητα»* (*Ἀρχαία Μακεδονία*, Συμπόσιον Θεσσαλονίκης, 1970, 357). Ἤδη ὑπάρχουν τρεῖς διδάκτορες μέ διατριβές γλωσσολογικές: Ἀχ. Γ. Λαζάρου 1976, Ν. Κατσάνης 1977, Ἀντ. Μπουσμπούκης 1982. Ἐπιπλέον εἶναι ὑπό ἔγκριση διατριβή τοῦ Κ. Ντίνα καί μία στήν ἱστορία τοῦ Μ. Ρωμανοῦ. Ὡστόσο ἀπομένουν πολλά νά γίνουν.

17. Πβ. Κλ. Νικολαΐδου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μέ κέντρον καί θάσιν τήν Μακεδονίαν ἀπό τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον, ἐν Ἀθήναις 1923, 136 κ.ἑ. Γ. Παπαγεωργίου Ἐράλδου, Οἱ Κουτσόβλαχοι, Τρίκκη 1947, 10. Βλ. καί καίρια σημείωση Γιάννη Τσάρα, «καί ἀμφιμείκτους τινάς κώμας», *Δώρημα στόν Ἰ. Καραγιαννόπουλο, Βυζαντινά*, 13 (1985) 198 σημ.

18. Ὅπου συντηρεῖται τό ζήτημα τεχνηέντως. Βλ. V. Sasu, «La Macédoine vue par Bolintineanu», *Recherches sur l' histoire des institutions et du droit*, 4 (1980) 147-152. Εὔστοχες παρατηρήσεις Κ. Κ. Χατζόπουλου, «Οἱ Ἀρωμοῦνοι καί τό ὁδοιπορικό τοῦ D. Bolintineanu στή Μακεδονία», *Βαλκανική* Βιβλιογραφία. Παράρτημα, 7 (1978), Θεσσαλονίκη 1982, 27-45. Καί Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βιβλιοκρισία: George

δευτική μειονότητα[19] τό ζωντανότερο τμῆμα τοῦ βορειοελλαδικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἕως τό 1913. Ἐξάλλου ἡ συσχέτιση τῶν Βλάχων μέ τήν Ἰταλία τροφοδοτεῖ τά αὐτονομιστικά κινήματα[20] τοῦ 1917 καί 1941.

Μετά τίς ὀδυνηρές ἐμπειρίες καί πρό πάντων τά τελευταῖα πορίσματα τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν εἶναι καιρός γιά τήν ὀρθή θεώρηση. Δέν εἶναι μόνον οἱ ἀρχαιολογικές καί φιλολογικές πηγές, πού ἀποδεικνύουν τήν ἑλληνικότητα τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου. Ἤδη, εἰδικές ἐπιστημονικές ἐργασίες, μάλιστα δέ ξένων, ὅπως τοῦ C. Poghirc[21], ἐπικυρώνουν τίς ἀρχαῖες μαρτυρίες.

Συνεπῶς, ὅταν ἀποκαλύπτεται ἐκλατίνιση Ἑλλήνων, ἑδραιώνονται ἰσχυρότερα οἱ ἑλληνικές θέσεις καί προωθοῦνται βορειότερα. Ἐνδεικτική εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ, βυζαντινοῦ χρονογράφου τοῦ 6ου αἰώνα: *«Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μέν τά ὁπωσοῦν πραττόμενα παρά τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δέ καί ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ῥήμασιν... τά δέ περί τήν Εὐρώπην* (δηλ. χερσόνησο τοῦ Αἵμου) *πραττόμενα πάντα τήν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διά τό τούς αὐτῆς οἰκήτορας καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ, καί μάλιστα τούς δημοσιεύοντας»*[22]. Σαφέστατα ὁ Λυδός ἀναφέρει ὅτι κατά τόν 6ο αἰώνα μ.Χ. οἱ Ἕλληνες ὑπερτεροῦν στήν Βαλκανική, ἀλλά εἶναι ἐκλατινισμένοι.

Αὐτό δέχεται καί ὑπερθεματίζει ὁ E. Lozovan διακηρύσσοντας ὅτι δέν ἐξαιρεῖται ἡ ἑλληνική γλώσσα[23] στήν παραχώρηση τῆς θέσεώς της, μερικῶς ἤ ὁλικῶς, κατά περιοχές καί περιστάσεις, στήν λατινική, τήν ὁποία βλέπει νά ἁπλώνεται καί στήν κυρίως Ἑλλάδα, Ἰωάννινα-Λάρισα καί νοτιώτερα[24]. Ὁ René Pinon ὑποστηρίζει ὅτι *«μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς ὁλόκληρον τήν Μακεδονίαν,*

Murnu, Studi istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dumăre..., Βουκουρέστι 1984, 204», *Πλάτων*, 36 (1984) 170-174.

19. Προβάλλεται πάλι τό μειονοτικό πολύπλευρα. Βλ. J. Gruia, «Quelques réflexions sur les Droits de l' Homme et la minorité aroumain en Gréce», *Union Internationale des Avocats. Le congrés de la Haye Juriste international*, 85/3, 46-47. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Μακεδονικό-Κουτσοβλαχικό καί ἑλληνική ἀρρυθμία, Τρίκαλα 1986, σημ. 129, 130, 131 καί 132. Ἀνάτυπο ἀπό τό περ. *Τρικαλινά*, 6 (1986) 83-122.

20. N. Zdrulla, «Mişcarea Aromânilor din Pind, 1917», *Revista Macedoromînă*, II, 1 (1930). Γ.Β. Καραγιάννη, Ἡ προγραμένη ἐθνική ἀντίσταση, Ἀθήνα 1977, 13 κ.ἑ. Λ. Ἀρσενίου, Ἡ Θεσσαλία στήν ἀντίσταση, Α΄, Λάρισα 1977, 44 κ.ἑ. Θ. Τριανταφύλλου, Ἡ προδοτική κίνηση στή διάρκεια τῆς Κατοχῆς γιά ἵδρυση βλαχικοῦ κράτους, Τρίκαλα 1985. Ἀνάτ. ἀπό τό *«Τρικαλινό Ἡμερολόγιο», 9 (1985) 243-255*. Γιά τούς πρωταγωνιστές, ἰδίως γιά τόν N. Ματούση, βλ. Ἑ.Θ. Μουδοπούλου, Τό Ρουμανοκουτσοβλαχικόν Ζήτημα, ἐν Ἀθήναις 1978, 50 κ.ἑ.

21. C. Poghirc, «Considérations sur le lexique de l' ancien macédonien», *Philologica et Linguistica*, Bochum 1983, 37-47.

22. Ἰ. Λυδοῦ, Περί τῶν ἀρχῶν, 261, 68 (Bonn).

23. E. Lozovan, «Byzance et la Romanité scythique», *Revue des Etudes Roumaines*, 5-6 (1960) 271.

24. E. Lozovan, «Romains et barbares sur le moyen-Danube», ἐν Fr. Alteim, Geschichte der Hunnen, II, Berlin 1960, 229.

ὡμιλεῖτο ἡ λατινική γλῶσσα... Οἱ κάτοικοι τῶν ὀρέων, οἱ ποιμένες, οἱ κτηνοτρόφοι, οἱ τεχνῖται, οἱ ἔμποροι διετήρησαν ἓν γλωσσικόν ἰδίωμα, προερχόμενον κατ' εὐθεῖαν ἐκ τῆς λατινικῆς, ἡ ὁποία φυσικώτατα, ὁμοιάζει πολύ μέ τήν ρουμανικήν τῆς ἀρχαίας Δακίας. Οἱ Βλάχοι ἑπομένως δέν εἶναι ἰδιαίτερος λαός, κλάδος τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ πλανηθέντος ἀνά τήν Πίνδον, ἀλλ' εἶναι ἁπλούστατα Μακεδόνες ἐκλατινισθέντες»[25]. Ὁ M. Rostovtzeff γράφει καί γιά ἐκλατίνιση τῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας[26]. Ὁ δέ Ρουμάνος Ἀκαδημαϊκός G. Brătianu διακρίνει λατινοφωνία καί διγλωσσία τόσο στήν Μακεδονία ὅσο καί νοτιώτερα[27].

Γιά ἐκλατίνιση μερῶν τῆς Θεσσαλίας καί ἀκριβέστερα τῆς περιοχῆς τῶν Φερῶν γράφει ὁ Γάλλος Bruno Helly: *«Ἀπό τίς ἐπιγραφές προκύπτει ὅτι ἀπό τόν 1ο αἰ. π.Χ. πολλαπλασιάζονται οἱ Ἕλληνες πού φέρουν λατινικά ὀνόματα: Σαλβία, Σεκοῦνδα, Μᾶρκος, Σεβῆρος. Τήν ἴδια ἐποχή, πολλοί φέρουν ὀνόματα λατινικῶν γενῶν· δέν κατάγονται βέβαια ἀπό τήν Ἰταλία αὐτοί πού γίνονται ταγοί στή Λάρισα, πού νικοῦν σέ διαγωνισμούς ἐπιγράμματος ἤ σέ παραδοσιακά ἀγωνίσματα, πού ἀπελευθερώνουν δούλους σύμφωνα μέ τή νομοθεσία τοῦ κοινοῦ..., φαίνεται ὅτι σταδιακά συγκροτήθηκε ὄχι μόνο στίς πόλεις, ἀλλά καί στήν ὕπαιθρο, μιά κατηγορία Θεσσαλῶν πολύ βαθύτερα ἐπηρεασμένη ἀπό τή λατινική γλώσσα. Αὐτή ἡ ἐπίδραση θά ἔπρεπε ἴσως νά συσχετισθῆ μέ τήν ὕπαρξη αὐτοκρατορικῶν κτήσεων στίς Φερές καί ἀσφαλῶς καί στά βορειοδυτικά, μεταξύ τοῦ Ὀλύμπου καί τῆς Πίνδου, στά σύνορα τῆς ἐπαρχίας. Ἐκεῖ ἀκριβῶς βρέθηκαν οἱ περισσότερες λατινικές ἐπιγραφές τῆς Θεσσαλίας, ὁριοθετικές ἐπιγραφές, μιλιάρια – ἐπίσημα κείμενα βέβαια, τό περιεχόμενο ὅμως τῶν ὁποίων ἦταν σημαντικό γιά τήν καθημερινή ζωή τῶν κατοίκων»*[28]. Ἐπιβίωση δέ Θεσσαλῶν ἐκλατινισμένων κατά τούς ρωμαϊκούς χρόνους ἀναγνωρίζει στό πρωτότυπο γαλλικό κείμενό του ὁ Helly τούς σημερινούς Βλάχους, οἱ ὁποῖοι ἀφθονοῦν ἀκόμη τόσο στά βορειοδυτικά, στήν Περραιβία, ὅσο καί στίς Φερές.

Πέρα τῶν ἐπιγραφικῶν πειστηρίων, τά ὁποῖα προσκομίζει ὁ Helly, τήν ἑλληνική καταγωγή τῶν Βλάχων ἐπιμαρτυροῦν ἑλληνικά γλωσσικά στοιχεῖα ρωμαϊκῶν χρόνων σωζόμενα στό νεολατινικό, ρωμανικό, ἰδίωμα τῶν Βλάχων, στήν κου-

---

25. R. Pinon, L' Europe et l' Empire Othoman, les aspects actuels de la question d' Orient, Paris 1909, 115-116. Πβ. Γρ. Ἰ. Κατσαρέα, Αἱ κατά τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀσκηθεῖσαι προπαγάνδαι κατά τούς τελευταίους αἰῶνας, ἐν Ἀθήναις 1948, 162. Τήν βιβλιογραφική αὐτή ἔνδειξη ὀφείλω στόν κ. Ἀναστ. Ραυτόπουλο, τόν ὁποῖο εὐχαριστῶ καί δημοσίως.

26. M. Rostovtzeff, «La vie économique des Balkans dans l' antiquité», *Revue Internationale des Etudes Balcaniques*, I-II (1934-1935) 56-57.

27. G. Brătianu, Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain, Bucarest 1942, 67. Προφανῶς τούς Βλάχους ὑπαινίσσεται μέ τούς ἐκλατινισμένους ἰθαγενεῖς τῆς Δ. Μακεδονίας ὁ Δ. Κανατσούλης, *Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*, Ἐκδ. Ἀθηνῶν Α.Ε., 6 (1976), 201-202. Συναφῶς βλ. Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου, «Ὁ γλωσσικός ἐκλατινισμός τῶν κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας», *Ἐπίτομη Ἱστορία τῆ Μακεδονίας ἀπό τά προϊστορικά χρόνια ὡς τά 1912*, Θεσσαλονίκη, 1984, ΕΜΣ, 49-50.

28. ΙΕΕ, 6 (1976) 183. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀρωμουνική ἀνθρωπωνυμία, Ἀθῆναι 1983, 11 κ.ἑ. Ἀνάτυπο ἀπό τόν τόμο *«Μνήμη»* Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη.

τσοβλαχική, ἀρωμουνική. Αὐτά ἀπουσιάζουν ἀπό τήν ρουμανική[29] καί ἀποκλείουν ὁποιαδήποτε φυλετική σχέση Βλάχων καί Ρουμάνων[30]. Τήν φυλετική συγγένεια εἶχε ἀμφισβητήσει προηγουμένως ὁ διασημότερος ρωμανιστής-βαλκανολόγος, καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, T. Papahagi μέ τήν οὐσιώδη διαφορά Βλάχων καί Ρουμάνων στήν μουσική τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, στό χορό καί στήν ἐνδυμασία[31].

Ἐν τούτοις οἱ ρουμανικές διεκδικήσεις, φανερές ἤ συγκεκαλυμμένες[32], διαιωνίζονται γιά ποικίλους λόγους, κυρίως πολιτικούς. Ἀποτολμῶνται δέ μέ ἰσχυρισμούς αὐτόχρημα ἀνεδαφικούς. Ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἦσαν ναυτικοί καί ἔμποροι, ποτέ δέ κτηνοτρόφοι! Κατοικοῦσαν μιά στενή λωρίδα ξηρᾶς, τά παράλια τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ἐνῶ τήν ἐνδοχώρα οἱ Θράκες, οἱ ὁποῖοι καί ταυτίζονται μέ τούς Γέτες καί Δάκες, ὁπότε πλάθεται ἡ ὁμοεθνία Βλάχων καί Ρουμάνων![33]

---

29. Per. Papahagi, «Quelques influences byzantines sur le macédo-roumain», *Revue Historique du Sud-Est Européen*, 2 (1925) 194. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ὁ χορός τῶν Βλαχοφώνων, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1979, 392. Ἀνάτυπο ἀπό τά Πρακτικά τοῦ Γ' Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου (Ἤπειρος-Μακεδονία-Θράκη), 384-395. Τοῦ αὐτοῦ, «Στοιχεῖα τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Βλάχων πηγή ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ», ἐφημ. *Ἑλληνικός Βορρᾶς*, 29-7-1979.

30. Δύο διαφορετικούς λαούς θεωρεῖ ὁ καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Al. Xenopol. Χωρίς τήν παραμικρή τεκμηρίωση καί παραπομπή διαφωνεῖ ὁ L. Boia, L' historiographie et le problème de la continuité du peuple roumain», *Revue Roumaine d' Histoire*, 17 (1978) 701. Ἄλλος ἐπίσης Ρουμάνος καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, ὁ I. Coteanu «Criteriile de stabilire a dialectelor limbii romîne», *Limba Română*, 8 (1959) 9-10, τονίζει ὅτι οἱ Βλάχοι τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ποτέ δέν αἰσθάνθηκαν ὅτι ἀνήκουν στόν ἴδιο μέ τούς Ρουμάνους λαό.

31. T. Papahagi, O problemă de romanitate sud-ilirică, Bucuresti 1923, 8. Βλ. καί Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βιβλιοκρισία: Ζωῆς Παπαζήση-Παπαθεοδώρου. Τά τραγούδια τῶν Βλάχων, Δημοτική κι ἐπώνυμη ποίηση, Ἀθήνα 1985. 196 σελ.», *Τρικαλινά*, 6 (1986) 303-309. Τοῦ αὐτοῦ, Τά δημοτικά τραγούδια τῶν Βλάχων τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ἀνακοίνωση στό διεθνές συμπόσιο ἑλληνικῆς μουσικῆς ἀρχαίας, βυζαντινῆς, νεώτερης παραδοσιακῆς, *Δελφοί* 4-7/9/1986, τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτιστικοῦ Κέντρου Δελφῶν (ὑπό ἐκτύπωση).

32. Γιά τόν ἐκδοτικό ὀργασμό στήν Ρουμανία βλ. M. D. Peyfuss, Aromunen in Rumänien, *Österreichische Osthefte*, 26 (1984) 423. Βλ. καί Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἐπιχειρούμενη ἀνακίνηση τοῦ ζητήματος τῶν Βλάχων καί ἡ διεπιστημονική ἀλήθεια», ἐφημ. *Ὀρεινή Καλαμπάκα*, Ἰούνιος 1984, 3 κ.ἑ.

33. Στό πρόσφατο πρῶτο διεθνές ἀρωμουνολογικό συνέδριο τοῦ Mannheim, 1-4/9/85, ὁ C. Dragan μέ ἀνακοίνωση ἐθρακοποίησε τό ἐσωτερικό τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου μέχρι Ναυπάκτου, χωρίς τεκμήρια, ὥστε νά σχολιάζεται δυσμενῶς καί ἀπό Ρουμάνους, ὅπως ἀπό τόν καθηγητή τῶν πανεπιστημίων Βουκουρεστίου καί Bochum καί γενικό γραμματέα τοῦ Ρουμανικοῦ Κέντρου Ἐρευνῶν τοῦ Παρισιοῦ C. Poghirc, ἐν *Lupta-le combat*, 22-9-85. Ἀπάντηση τεκμηριωμένη στά θρακολογικά φληναφήματα βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Θρακολογία καί ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων, Τρίκαλα 1985. Ἀνάτυπο ἀπό τό περ. *Τρικαλινά*, 5 (1985) 47-77. Ὁ καθηγητής Poghirc μέ προσωπική ἐπιστολή ἐκφράζει τήν σύμφωνη γνώμη: *«Je viens de lire votre trés intéressant article sur la*

Τό ἐπίπλαστο αὐτό ἐπιχείρημα ἀνασκευάζει πρό πάντων ὁ Οὔγγρος ρωμανιστής-βαλκανολόγος M. Gyóni, ὁ ὁποῖος τίς ἀποστομωτικές ἀπαντήσεις ἀρύεται ἀπό τήν ἑλληνική καί λατινική γραμματεία. Ἐπί λέξει τονίζει τά ἑξῆς: *«Ἀπό τήν Ὁμηρική περίοδο, ἡ κτηνοτροφία αἰγοπροβάτων ἀποτελοῦσε σημαντικό κλάδο τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομικῆς ζωῆς»*[34]. Ἐπίσης ὑπενθυμίζει ὅτι καί στόν Οἰδίποδα Τύραννο τοῦ Σοφοκλέους περιέχονται στίχοι (1133-1139), στούς ὁποίους περιγράφεται πανομοιότυπος τρόπος ζωῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κτηνοτρόφων μέ τούς συγχρόνους μας Βλάχους-Ἀρωμούνους, δηλαδή σημειώνονται ἐποχικές μετακινήσεις κοπαδιῶν, τό καλοκαίρι στό βουνό καί τόν χειμώνα στήν πεδιάδα[35].

Τήν ἐνασχόληση τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλίας μέ τήν κτηνοτροφία ἀνάγει σέ χρόνους προϊστορικούς ὁ Γ. Χουρμουζιάδης: *«Μέ βάση τά ἀνασκαφικά δεδομένα θά πρέπει νά ποῦμε μέ βεβαιότητα ὅτι τόν κτηνοτροφικό πλοῦτο τῶν νεολιθικῶν τροφοπαραγωγικῶν δραστηριοτήτων τόν ἀποτελοῦσαν μικρά καί εὐκολομετακινούμενα κοπάδια μέ αἰγοπρόβατα, βοοειδῆ, γουρούνια καί μερικά πουλερικά... Τό συμπέρασμα εἶναι πώς ἡ κτηνοτροφία στούς νεολιθικούς οἰκισμούς τῆς Θεσσαλίας (καί ἴσως ὁλόκληρης τῆς Ἑλλάδας) εἶχε ἀναπτυχθεῖ μέχρι τά χρόνια τῆς πρώιμης χαλκοκρατίας στή μορφή τῆς οἰκοτεχνίας. Ἀποτελοῦσε δηλαδή τό ἀντικείμενο ἐργασίας τῶν νεολιθικῶν τροφοπαραγωγῶν μέσα στά πλαίσια τῶν οἰκογενειακῶν ἐργασιακῶν δραστηριοτήτων καί ἀντιμετωπιζόταν ἀπό ὅλα τά μέλη μιᾶς μικροπληθυσμιακῆς ὁμάδας παράλληλα μέ τήν ἄλλη τροφοπαραγωγική δραστηριότητα στά ἐπίπεδα τῆς τροφοπρομήθειας γενικά. Πιθανό στίς ἀναγκαστικές μετακινήσεις γιά τούς λόγους διατροφῆς τῶν ζώων νά τίς ἀντιμετώπιζε ὅλη ἡ κοινότητα μέσο καί τῶν προωθημένων της θέσεων πού θά εἶχαν στό μεταξύ ἀπό ἀνάγκες καθαρά οἰκονομικές, ἱδρυθεῖ στό χῶρο τῆς διακοινοτικῆς περιοχῆς»*[36].

Ἡ εὐδοκίμηση τῆς κτηνοτροφίας στίς Φερές ὑποδηλώνεται καί στήν τοπική μυθολογία. Ἱδρυτής τῶν Φερῶν εἶναι ὁ Φέρης, τόν ὁποῖο διαδέχεται ὁ γιός του Ἄδμητος. Ὁ ἔγγονος ὀνομάζεται Εὔμηλος καί λαμβάνει μέρος στόν Τρωικό πόλεμο μέ ἕνδεκα πλοῖα. Εὔμηλος δέ σημαίνει ἐκεῖνον πού ἔχει καλά ἤ πολλά πρόβατα, τόν πολυπρόβατον, τόν τσέλιγκα. Ἐξ ἄλλου, κατά τόν Στράβωνα, οἱ Φερές ἔκειντο στά ὅρια, πού διεχώριζαν τήν Πελασγιώτιδα ἀπό τήν Μαγνησία, τήν

---

thracologie et l' origine des Aroumaine. Je suis tout à fait d' accord avec les thèses essentielles de votre article...» (Paris, le 17 mars 1986).

34. M. Gyóni, La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen âge, *Byzantinoslavica*, 12 (1951) 39-40.

35. *Κοὐδέν γε θαῦμα, δέσποτ· ἀλλ' ἐγώ σαφῶς*
ἀγνῶτ' ἀναμνήσκω νιν. Εὖ γάρ οἶδ' ὅτι
κἀτοιδεν, ἥμος τόν Κιθαιρῶνος τόπον
ὁ μέν διπλοῖσι ποιμνίοις, ἐγώ δ' ἑνί
ἐπλησίαζον τῷδε τἀνδρί τρεῖς ὅλους
ἐξ ἦρος εἰς ἀρκτοῦρον ἐκμήνους χρόνους·
χειμῶνα δ' ἤδη ταμά τ' εἰς ἔπαυλ' ἐγώ
ἤλαυνον οὗτός τ' εἰς τά Λαΐου σταθμά.

36. Γ.Χ. Χουρμουζιάδη, Εἰσαγωγή στό νεολιθικό τρόπο παραγωγῆς, *Ἀνθρωπολογικά*, 1 (1980) 128.

Μαγνήτιδα ἤ Μηλίδα (γῆ)[37]. Ὁ ὄρος Μηλίς ἐνέχει πάλιν τήν σημασία τῆς ἀφθονίας τῶν προβάτων. Ἐπιπλέον ὁ Ἀπολλώνιος Ρόδιος ἀποκαλεῖ τίς Φερές εὐρήνους, *«ἤτοι τόπον ἀφθονοῦντα προβάτων»*.

Στήν ἐπιβίωση τῶν κατοίκων τῆς βόρειας Θεσσαλίας, τῶν Περραιβῶν[38], τούς ὁποίους ὁ Bruno Helly ἀναφέρει μαζί μέ τούς Φεραίους ὡς ἐκλατινιζόμενους κατά τήν ρωμαϊκή ἐποχή, καί στήν ἀδιάλειπτη ποιμενική ζωή τους, τήν ὁποία μοιράζονται κάθε χρόνο μέ τόν ὀρεινό παραθερισμό καί τά πεδινά χειμαδιά, ὁ Ἀκαδημαϊκός Ἀντ. Κεραμόπουλος ἀφιερώνει δύό μελετήματα, χρησιμοποιώντας ὡς κύρια πηγή τόν Στράβωνα. Τό ἕνα ἐπιγράφει «Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοί καί οἱ Βλάχοι»[39] καί τό ἄλλο «Ὁ Στράβων καί οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου»[40]. Παρατηρεῖ δέ ὅτι στήν ἐποχική μετακίνηση τῶν Περραιβῶν ἀπό τήν πεδινή Θεσσαλία στήν ὀρεινή Ἤπειρο-Πίνδο καί τανάπαλιν ὀφείλεται ἡ παρουσία τῶν κοινῶν τοπωνυμίων Περραιβίας καί Ἠπείρου.

Τίθεται, λοιπόν, τό ἐρώτημα ἄν παρόμοιο ἐνδεχόμενο νοεῖται καί μέ τούς κτηνοτρόφους τοῦ Βελεστίνου, ὅλους βλαχοφώνους, καί σχεδόν στό σύνολό τους Περιβολιῶτες, δηλαδή μέ θέρετρο τό Περιβόλι τῆς Πίνδου.

Μεταξύ τῶν γνωμῶν, πού διατυπώθηκαν γιά τήν ἐτυμολόγηση τοῦ τοπωνυμίου Περιβόλι, συγκαταλέγονται καί οἱ ἑξῆς δύο. Κατά τήν πρώτη εἶναι λέξη ἑλληνική, τό Περιβόλιον, πού σημαίνει τόν κῆπο[41]. Ἡ ἔννοια αὐτή δέν εἶναι ἄσχετη μέ τό φυσικό περιβάλλον τῶν ἀρχαίων Φερῶν. Διότι, ὅπως πρῶτος σημειώνει ὁ Ἀ. Μηλιαράκης, ὁ Πολύβιος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι *«οἱ περί αὐτάς* [τάς Φεράς] *τόποι ἦσαν κατάφυτοι, πλήρεις αἱμασιῶν καί κηπειῶν»*. Κατά τήν δεύτερη γνώμη, ἡ λέξη Περιβόλι ἤ Περιβόλια[42], πού εἶναι ὁ ἀρχαιότερος γραπτός τύπος (1854), παράγεται ἀπό τόν σύνθετο ὅρο Perivale, τοῦ ὁποίου τόσο τό πρῶτο ὅσο καί τό δεύτερο συνθετικό εἶναι λατινικά. Σημαίνει δέ «πλησίον τῆς κοιλάδος ἤ ἐπί τῆς κοιλάδος».

Στίς ἀρχαῖες Φερές ὑπάρχει μικρή κοιλάδα καί μάλιστα μέ ὀνομαστή κρήνη, τήν Ὑπέρεια, ἡ ὁποία κατά τόν Στράβωνα *«ἔκειτο ἐν μέσῳ τῆς πόλεως τῶν Φερῶν»*. Ἐξεικονίζεται δέ καί στά νομίσματα τῶν Φεραίων. Τήν Ὑπέρεια ἤ Ὑπερῆδα κρήνη μνημονεύουν ὁ Ὅμηρος, ὁ Πίνδαρος καί ὁ Σοφοκλῆς, ὁ ὁποῖος ἐπιπροσθέτως προσαγορεύει αὐτήν *«νάμα θεοφιλέστατον»*.

Μήπως ὅμως ἡ μικρή κοιλάδα, ἡ Ὑπέρεια, τό Σοφόκλειο νάμα θεοφιλέστα-

---

37. Ἀ. Μηλιαράκη, Περί τῆς πόλεως Βελεστίνου (ἀρχαίων Φερῶν), *Ἑστία*, τ. 4, ἀρ. 88, 4-9-1877, 565, ὅπου πολλές καί ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες, πού καταχωρίζονται στήν ἀνακοίνωση.

38. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Τρία ἑλληνικά τοπωνύμια στό γλωσσικό ἰδίωμα τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων, Ἀθήνα 1976, 276. Ἀνάτυπο ἀπό τά *«Θεσσαλικά Χρονικά»*, 11 (1976) 267-277.

39. *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν* (*ΕΕΦΣΠΑ*), 4 (1953-54) 55-59.

40. *Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* (*ΕΕΒΣ*), 23 (1953) 65-73.

41. Γ. Ντόντου-Γ. Παπαθανασίου, Τό Περιβόλι. Ἡ ἀετοφωλιά τῆς Πίνδου, Θεσσαλονίκη 1973, 11.

42. Θ.Κ.Π. Σαράντη, Τό χωριό Περιβόλι-Γρεβενῶν, Ἀθήνα 1977, 49, σημ. 1.

τον, πού κατά κάποιο τρόπο ἀντιστοιχεῖ στό νεοελληνικό *Ἀγιονέρι*, στούς ρωμαϊκούς χρόνους μεταγλωττίζεται σέ valis santa καί καταλήγει στήν ἀρωμουνική, στό ρωμανικό ἰδίωμα τῶν Βλάχων, σέ Valeastă καί ὑποκοριστικά Valeastina, ὁπότε χωρεῖ νέα ἐτυμολογική ἑρμηνεία; Ἐπιβάλλεται δέ νά προσθέσουμε ὅτι ἡ ἐπίταξη τοῦ ἐπιθέτου καί ὁ ὅλος σχηματισμός τοῦ τοπωνυμίου δέν εἶναι *ἅπαξ λεγόμενον* στόν χῶρο τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου κατά τούς ρωμαϊκούς καί βυζαντινούς χρόνους. Εἶναι γνωστά ἀπό τόν Προκόπιο τά σύνθετα τοπωνύμια Καστελλόνοβο (< castellun novum), Βικάνοβο (< vicu novu) κ.ἄ. Ἐπιπλέον σέ ἐπιστολή τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου Γ' (1205)[43] τό τοπωνύμιο ἀναγράφεται μέ τήν μορφή *Βαλεστῖνον*, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καί τήν πρώτη γραπτή μαρτυρία.

Σκιαγράφηση ἀναγωγῆς τῶν Βλάχων Περιβολιωτῶν τοῦ Βελεστίνου στούς Ἕλληνες Φεραίους τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων ἐπιχειρήθηκε ἤδη ἀπό τόν Χρ. Παπαζήση. «Ἐκεῖ ψηλά, λοιπόν – γράφει ὁ Παπαζήσης – στό Περιβόλι, μέ τίς ἐκκλησίες του, τούς κιρατζῆδες του, τούς κτηνοτρόφους του, τούς κλέφτες του καί τούς ἀγωνιστές τῆς λευτεριᾶς, μέ τίς ἄγριες – ἀλλά τόσον ἑλκυστικές – ὀμορφιές του, σέ τόπους πού πρέπει νά ἦταν πολύ πιό ἄγριοι καί ἀπροσπέλαστοι στά χρόνια τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας καί μετά ἀπό αὐτή, ἦταν – καί εἶναι – ἡ πατρίδα τῶν Βλάχων τοῦ Βελεστίνου, πού εἶναι κατάφορτοι, ἀπό ἀναμνήσεις γιά τούς προγόνους τους. Ἀλλά δέν ἦσαν – καί δέν εἶναι – οἱ μόνοι Βλάχοι ἐκεῖ. Σέ μιά εὐρύτερη περιοχή τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, σ' ἕνα μεγάλο μέρος τῆς Πίνδου καί κατά τήν Ἤπειρο, τά βλαχοχώρια εἶναι τά μόνα πού βλέπει κανείς καί σήμερα ἐκεῖ. Ὅλοι αὐτοί δέ οἱ πυκνοί συνοικισμοί τῶν Βλάχων δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό κατάλοιπα ντόπιων φρουρῶν τῶν ἄγριων θουνῶν τῆς Μακεδονίας καί τῆς Ἠπείρου, πού χρησιμοποιοῦνταν στά χρόνια τῆς Ρωμαιοκρατίας γιά νά κρατοῦν τήν τάξη, νά ἐξασφαλίζουν ἡσυχία καί νά προστατεύουν – ὅπως εἴπαμε καί πρίν – τούς δρόμους καί τίς κλεισοῦρες ἀπό ἐπιδρομές ληστῶν ἤ κακοποιῶν ἀνθρώπων καί ἄλλων, πού τούς ἄρεζε νά ζοῦν ἀπό ληστρικές πράξεις. Μαρτυροῦν δέ ἀδιάψευστα αὐτοί οἱ συνοικισμοί, ὅτι οἱ Βλάχοι εἶναι καθαρόαιμοι Ἕλληνες, πού μόνο τή γλώσσα τους ἔχασαν, ὅπως συνέβηκε, κατά καιρούς, καί μέ ἄλλους ἑλληνικούς, *ἀκριτικούς* πληθυσμούς.

Πῶς ὅμως, πότε καί ἀπό πότε οἱ Βλάχοι τοῦ Περιβολίου θρέθηκαν στό Βελεστῖνο;»[44]

---

43. Ὁ Ἰννοκέντιος ὁ Γ' εἶχε ἐπιζητήσει τήν πρόσδεση τῶν Βλάχων τῆς βαλκανικῆς στήν Ρώμη γράφοντας στούς Ἀσανίδες ὅτι εἶναι ἀπόγονοι Ρωμαίων. Πβ. Migne, P.L. CCXV (1855), Col. 277-279, 287-28, 202 κ.ἀ. Βλ. καί N. Bănescu, O problemă de istorie medievală: Crearea şi caracterul statului Asăneştilor (1185), Bucureşti 1943, 38 κ.ἑ. Καί γαλλική μετάφραση: N. Bănescu, Un problème d' histoire médiévale: Création et caractère du second empire bulgare (1185), Bucureşti ἀ.ἔ., 74 κ.ἑ. B. Primov, Crearea celui de-al doilea tarat bulgar si participarea Vlahilor, Bucureşti 1971, 33 κέ. Ἀνάτυπο ἀπό *Relaţii româno-bulgare de -a lungul veacurilor* (sec XII-XIX), *Studii*, Vol. I, 9-56. Πβ. καί F. Lenormant, «Les pâtres Valaques de la Grèce», *Revue Orientale et Americaine*, 9 (1865) 248-249: «Leur soumission temporaire à l' autorité spirituelle du Saint-Siège, en 1204, peu après la fondation du second royame de Bulragie», μέ παραπομπή: Gesta Innocentii Tertii, p. 31 et suiv.

Ὁ Παπαζήσης τόν τρόπο καί χρόνο ἐμφανίσεως τῶν Βλάχων στό Βελεστίνο συσχετίζει μέ τήν ὁροφυλακία καί ἀκριβέστερα τήν παρακμή της ἀπό τόν 6ο ἕως τόν 11ο αἰ. μ.Χ. Τό σύστημα τῆς ἀσφαλείας συγκοινωνιακῶν κόμβων καί ὀρεινῶν διαβάσεων προϋπῆρχε. Ἐφαρμοζόταν δέ ἐπιτυχῶς ἀπό τούς Μακεδόνες[45].

Πράγματι οἱ μόνιμοι φρουροί-ὁροφύλακες, οἱ ὁποῖοι ἐπί ρωμαιοκρατίας προέρχονται συνήθως ἀπό τούς ἀπομάχους, τούς βετεράνους, προικισμένους κιόλας μέ δελεαστικά προνόμια, ὅπως τά πασίγνωστα μέ διάταγμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου[46], ἀμείβονται, ἐνῶ παράλληλα καλλιεργοῦν γῆ καί συντηροῦν κοπάδια[47].

Μόλις ἀρχίζει ἡ ἀτόνηση τοῦ θεσμοῦ τῶν ὁροφυλάκων, τήν ὁποία ὁ Παπαζήσης χρονολογεῖ ἀπό τήν βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, παρατηρεῖται μεγαλύτερη στροφή πρός τήν κτηνοτροφία. Ὅταν δέ ἐπί Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου

---

44. Χρ. Παπαζήση, «Οἱ Βλάχοι τοῦ Βελεστίνου», *Μαγνησιακά* 1 (1971) 45.

45. A. Rizakis, «Une forteresse macédonienne dans le Bas-Olympe», *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 110 (1986) 331-346. Πβ. καί Μ. Χρυσοχόου, Βλάχοι καί Κουτσόβλαχοι, ἐν Ἀθήναις 1909, 45-46: *«Τάς φυλακάς ταύτας ἀντικατέστησαν μονίμους οἱ Ρωμαῖοι μετά τήν παντελῆ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑποδούλωσιν διά τῶν ἀπομάχων καί ἀποστράτων τῶν νικηφόρων λεγεώνων τῶν ἐκ τῶν χωρῶν τούτων Ἠπείρου, Θεσσαλίας καί Μακεδονίας στρατευθέντων ἤ στρατολογηθέντων.*

Ἡ Ρωμαϊκή Σύγκλητος, οἱ Αὐτοκράτορες, ἡ Ρώμη τέλος, θέλουσα νά ἀνταμείψῃ ἐξ ὑποχρεώσεως καί καθήκοντος καί συμφέροντος ἐξ ἄλλου, τούς ὑπηρετήσαντας αὐτήν ἀπομάχους καί ἀποστράτους, ἐγκατέστησαν αὐτούς φύλακας ὅλων τῶν στρατιωτικῶν ὁδῶν καί τῶν δημοσίων, μέ προνόμια καί δικαιώματα, ὑπό τῶν (κατά Λαύδαν) Δερβεναγάδων, οἵτινες εἰσέπραττον ἴσως καί διόδια ὡς φύλακες τῆς τάξεως καί προστάται τῶν πέριξ οἰκούντων καλλιεργητῶν καί ἐμπορευομένων, (τούς ὁποίους ἀντικατέστησαν οἱ δερβεναγάδες τῶν Τούρκων). Ἡ ἐγκατάστασις ὅμως αὕτη, μετά τῶν γυναικῶν καί τέκνων εἶχε καί ἕνα ἀνώτερον σκοπόν, τήν ἐκλατίνισιν τῆς χώρας μέ τήν πάροδον τοῦ χρόνου». Βλ. καί Σ. Λιάκου, «Μακεδονικός ἁρματωλισμός», περ. *Ἀριστοτέλης* (Φλώρινα), 3 (1957) 3 κ.ἑ. Τοῦ αὐτοῦ, Τά ἑκατόν δέκα ὀνόματα οἰκισμῶν Κουρέστιας-στενῶν Πισοδερίου καί Πρέσπας, Θεσσαλονίκη 1976, 15-16. Γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος ἀπό τούς Τούρκους, πβ. Cengiz Orhonlu, Ἡ ὀργάνωσις τῆς φρουρήσεως τῶν στενωπῶν εἰς τήν ὀθωμανικήν αὐτοκρατορίαν, *Δελτίον Τουρκικῆς Βιβλιογραφίας*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1970, ἔτος Δ΄ – τεῦχος 10, 17: *«Οἱ ἀνήκοντες εἰς τόν θεσμόν δερβενίων τῶν Βαλκανίων ἁρματολοί ἐμφανίζονται κατά τό πρῶτον ἥμισυ τοῦ 15ου αἰῶνος. Κατά τάς ἐπεκτατικάς ἐπιχειρήσεις εἰς τήν Ρούμελην ὁ λαός εἶχε χρησιμοποιηθῆ πρός συμπλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν ἀμύνης τῶν κάστρων, μέ ἀνταλλαγμα τήν φορολογικήν ἀπαλλαγήν... Εἶναι γεγονός ὅτι οἱ Ὀθωμανοί δέν κατέλυσαν τούς θεσμούς τῶν ὑποτασσομένων λαῶν, ἀλλά τούς ἐνίσχυσαν...»*

46. R. Thouvenot, Sur les avantages concédés aux vétérans par l' empereur Constantin, *Mélanges André Piganiol*, Paris 1966, 843 κ.ἑ. Γιά τά ὀφέλη ἀπό τήν στρατιωτική θητεία παλαιότερα βλ. I. Biezunska-Malowist, «La famille du vétéran romain C. Iulius Niger de Karanis», *EOS*, 49 (1957-58) 158. N. Hohlwein, Le vétéran Lucius Bellenus Gemellus, gentleman farmer au Fayoum, *Etude de Papyrologie*, 8 (1958) 69-91.

47. Ἀποκαλυπτική εἶναι ἡ γεωργική καί κτηνοτροφική ὁρολογία λατινικῆς προελεύσεως τῶν Βλάχων. Διότι διαφέρει τῆς ἀντίστοιχης τῶν Ρουμάνων. Ἑπομένως δέν νοοῦνται κοινή ἐκλατίνιση καί καταγωγή. Βλ. Ἀ. Λαζάρου, Ἡ Ἀρωμουνική..., α΄ ἔκδ. 1976, 288-291, β΄ ἔκδ. 1986, 332-335.

(1042-1054) καταργεῖται ἡ ὁροφυλακία, οἱ ἄλλοτε ὑπάλληλοι τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, οἱ ὁροφύλακες, χάνουν τόν τακτικό πόρο τῆς ζωῆς τους καί ἀνεξαρτοποιοῦνται μέ πρώτη φροντίδα τήν αὔξηση τῶν ποιμνίων τους[48].

Ἡ μεταβολή αἰτιολογεῖται ὡς ἑξῆς: «καί ἐπειδή δέν ἠδύναντο νά τά συντηρήσουν (τά ποίμνια) πάνω στά ψυχρά, ψηλά βουνά τό χειμώνα, τά ὁδηγοῦσαν στίς πεδιάδες καί ἐγύριζαν πάλι τό καλοκαίρι στίς θερινές βοσκές τῶν βουνῶν, ὅπου ἦσαν *μόνιμα*, πολλές φορές, τά χωριά τους. Ἔτσι ἔγιναν οἱ περισσότεροι ἀπό τούς ὁροφύλακες *νομαδικοί*. Πολλοί ὅμως κατοικήσανε στή θερμή χώρα τῆς Θεσσαλίας, πού ἐπειδή ἔχει κοντά τίς πεδιάδες ἀπό τά βουνά, θερινές καί χειμερινές βοσκές, ἦταν καλλίτερη πατρίδα γιά τέτοιους κτηνοτρόφους, παρά ἡ Δ. Μακεδονία, πού οἱ πεδιάδες της δέν προσφέρονται γιά χειμαδιά, ἐπειδή ἔχουν μεγάλο ὑψόμετρο ἀπό τή θάλασσα (πάνω ἀπό 600 μ.). Ἐδῶ στή Θεσσαλία, λοιπόν, ἐπλήθυναν καί ἀποτελέσανε τή «Μεγάλη Βλαχία» τοῦ Μεσαίωνα, σέ ἀντίθεση πρός τή «Μικρή Βλαχία», τῆς Ἀκαρνανίας, πού προῆλθε ἀπό παρόμοια κάθοδο. Ἡ μεταβολή αὐτή ἦταν πιά συντελεσμένη τόν ΙΑ΄ αἰώνα.

Ἔτσι, λοιπόν, εἶναι ἀπόλυτα ἐξηγημένη καί ἡ παρουσία τῶν Περιβολιωτῶν Βλάχων στό Βελεστῖνο. Κατεβασμένοι ἀπό τά ψηλά βουνά τῆς Πίνδου οἱ πρόγονοί τους, γιά τούς γνωστούς λόγους, δέν ἦταν δυνατό νά διαλέξουν καλλίτερο μέρος ἀπό τό Βελεστῖνο, πού εἶναι, ἀληθινά, ἕνας τόπος κατάφυτος καί κατάρρυτος. Ἀσύγκριτος γιά τίς φυσικές του καλλονές ὁ Βελεστῖνος, σίγουρα ἐθύμιζε πολύ τό παλιό χωριό. Τό πλούσιο δάσος καί οἱ ὁλοπράσινοι κῆποι, πού τό περιζώνουν, δίνουν στό χωριό μιά ἀνέκφραστη γοητεία. Δέν εἶναι δέ τωρινή αὐτή ἡ φυσική ὀμορφιά του. Αἰῶνες τόν συντροφεύει, μαζί μέ τούς μαλακούς καί χλοερούς λόφους, πού παραστέκουν στίς νοτιοδυτικές παρυφές του. Ὅαση μέσα στόν πλατύ καί ἀπέραντο θεσσαλικό κάμπο, ἐπίγειος παράδεισος, γιομάτος ἀπό δάση δρυῶν καί πλατάνων, γιομάτος ἀπό νερά πού κελαρύζουν παντοῦ, πνιγμένος σέ καταπράσινη καί πυκνή βλάστηση, ὁ Βελεστῖνος, ἔγινε πιά ἡ μόνιμη πατρίδα τῶν Βλάχων τοῦ Περιβολίου».

Μέ δύο βασικές ἀντιρρήσεις, ἤτοι ὅτι οἱ ὁροφύλακες δέν ἔγιναν *νομαδικοί* καί κατ' ἀκολουθίαν οὔτε οἱ Βλάχοι ὑπῆρξαν νομάδες[49], ὅπως ἐσφαλμένα χαρακτη-

---

48. Ἤδη ὅμως ὁ Κεκαυμένος στήν Λάρισα διακρίνει κτηνοτρόφους, γαιοκτήμονες καί ἀστούς. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τό 1066 καί ἡ ἐθνολογική παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου, Ἀθήνα 1976, 103. Ἀνάτυπο ἀπό τά *«Θεσσαλικά Χρονικά»*, 11 (1976) 90-119.

49. A.I. Wace-M.S. Thomson, The nomads of the Blakans, London 1914. T. Capidan, Românii nomazi. Studiu din viaţa românilor din sudul Dunării, Cluj 1926. I.T. Dragomir, «Continuitatea elementelor geto-dacice şi daco-romane izvor al sentimentului de unitate naţională a tuturor romanilor», *Danubius*, 5 (1971) 312. Περίοδο τῆς ἀπόλυτα νομαδικῆς κτηνοτροφίας, διαθλέπει σέ χωρίο τοῦ Ἀρριανοῦ ὁ N.G.I. Hammond (Μακεδονία, 4000 χρόνια ἑλληνικῆς ἱστορίας, Ἐκδ. Ἀθηνῶν Α.Ε., Ἀθήνα 1982, 78): *«Στήν ἄνω Μακεδονία ὁ παλαιός τρόπος ζωῆς διατηρήθηκε ὡς τή βασιλεία τοῦ Φιλίππου, ὅπως προκύπτει ἀπό τό λόγο τοῦ Ἀλέξανδρου πρός τούς ἄνδρες του, πού παραθέτει ὁ Ἀρριανός»*. Στό πρωτότυπο εἶναι: *«Φίλιππος γάρ παραλαθών ὑμᾶς πλανήτας καί ἀπόρους, ἐν διφθέραις τούς πολλούς νέμοντας ἀνά τά ὄρη πρόβατα ὀλίγα καί ὑπέρ τούτως*

ρίζονται, ἀλλά πολλοί παραμένουν ἀκόμη συνεχιστές ἀρχαίου κτηνοτροφικοῦ βίου ἐποχικῶν μετακινήσεων σέ συγκεκριμένο θερινό καί χειμερινό τόπο, ἄρα Φερές καί Περιβόλι ἀποτελοῦν δίδυμη πανάρχαιη πατρίδα Βλάχων, εἶναι ὀρθότατα ὅσα λέγονται γιά τήν ὀροφυλακία καί τίς ἐπιπτώσεις της στήν ἐκλατίνιση γηγενῶν πληθυσμῶν.

Ἡ γένεση τῶν Βλάχων δέν ὀφείλεται ἀποκλειστικά στόν θεσμό τῆς ὀροφυλακίας. Οὔτε πρέπει νά ταυτίζονται οἱ Βλάχοι πάντοτε μέ κτηνοτρόφους. Διότι ἡ πρώτη σημασία τοῦ ὅρου Βλάχος εἶναι λατινόφωνος[50]. Βλάχοι ἦσαν ὅλοι οἱ ὑπήκοοι τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἀπό τήν Βρεταννία ἕως τόν Βόσπορο, ὅπου διαπιστώνεται χρήση τῆς λατινικῆς γλώσσας, γενική ἤ κατά νησίδες.

Ἐκλατίνιση, ὅπως διατείνονται οἱ Pinon, Rostovtzeff, Helly κ.ἄ., λαμβάνει χώρα τόσο στήν ὕπαιθρο ὅσο καί σέ πόλεις, εἴτε ὀρεινές εἴτε πεδινές. Ἑπομένως δέν εὐσταθεῖ ἡ ἀντίληψη μονομενοῦς καθόδου λατινοφώνων – ὀροφυλάκων – ἀπό τά βουνά. Ἱστορικῶς δέ μαρτυρεῖται ἄνοδος πληθυσμῶν ἀπό ἀστικά κέντρα ὁδικῶν ἀρτηριῶν ἐξ αἰτίας ἐπιδρομῶν ἤ εἰσβολῶν στά ἐδάφη τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους – καί στήν ἑλληνική χερσόνησο – μεταναστευτικῶν λαῶν. Ἡ ἀναγκαία καταφυγή στά ὀρεινά καί ἀπρόσιτα καί ἡ διαμονή γιά σημαντικό χρονικό διάστημα συμβάλλουν στήν ἐπαύξηση τῆς κτηνοτροφίας καί τῆς λατινοφωνίας.

Διότι ἡ ἐκμάθηση τῆς λατινικῆς ἐνδιαφέρει ἀστούς καί χωρικούς, ἀνθρώπους ὅλων τῶν τάξεων καί πρό πάντων ἐκείνους οἱ ὁποῖοι φιλοδοξοῦν καί ἐπιδιώκουν διακρίσεις καί ἀνάπτυξη τοῦ κύκλου τῶν ἐργασιῶν τους, ποικίλων ἐπιχειρήσεων, μέ προϋπόθεση τήν ἀπόκτηση τοῦ δικαιώματος τοῦ Ρωμαίου πολίτου. «Εἰς τούς Ἕλληνας – γράφει ὁ Hertzberg – τούς ἔχοντας φύσιν δεξιάν εἰς μεγάλα ἐπιτηδεύματα ἐν τῷ βίῳ καί πρός ταῦτα ὀργῶντας ἦτο πάντως ἱκανῶς εὔκολον νά διανοίξωσιν ἑαυτοῖς ὁδόν εἰς τό νά μετέχωσιν ἀπ' εὐθείας τοῦ πολιτικοῦ βίου καί ἰδίως τῆς πολιτικῆς καί στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τοῦ παγκοσμίου κράτους, ἐν ταυτῷ δέ νά ἐπιζητήσωσι καί τά πολυειδῆ προσωπικά συμφέροντα, καθ' ἃ ὁ Ρωμαῖος πολίτης (civis Romanus) καί ἐπί τῶν αὐτοκρατόρων, μέχρι τῆς μεγάλης

κακῶν μαχομένους Ἰλλυριοῖς τε καί Τριβαλλοῖς καί τοῖς ὁμόροις Θρᾳξί...» (VII, 9, 2). Ὅμως *«πρόβατα ὀλίγα»* καί νομαδική ζωή δέν συμβιβάζονται. Πβ. Χουρμουζιάδη, 128: *«Ἄν ὅμως ὁ ἀριθμός τῶν ζώων ἦταν μικρός, ὅπως ὑποθέτω, τότε οἱ μετακινήσεις αὐτές δέν πρέπει νά ἦταν ἀναγκαῖες»*. Ὡστόσο τό χωρίο τοῦ Ἀρριανοῦ εἶναι σπουδαιότατο ἀπό τήν ἄποψη τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν Μακεδόνων ἀπό τούς Ἰλλυριούς, τούς Τριβαλλούς καί τούς Θράκες. Σέ συνδυασμό δέ μέ τά πορίσματα τῆς διατριβῆς τοῦ Poghirc ἀποτελεῖ εὔγλωττη μαρτυρία τῆς ἑλληνικότητας τῶν Μακεδόνων.

50. Βλ. M. Gyóni, «Le nom de Βλάχοι dans l' Alexiade d' Anne Comnène», *Byzantinische Zeitschrift*, 44 (1957) 246 καί σημ. 3. Γιά τήν ἐτυμολογία καί τήν ἐξάπλωση τοῦ ὅρου ἀπό τήν Δύση στήν Ἀνατολή βλ. τήν σύντομη καί σαφή ἐξήγηση τοῦ Giulano Bonfante, *Revue des Etudes Roumaines*, 7-8 (1961) 251. Γιά τήν ἔναρξη τῆς σημασιολογικῆς μεταβολῆς ἀπό λατινόφωνος σέ κτηνοτρόφος βλ. τήν ἄποψη τοῦ V. Bulgaru, *Revue Roumaine d' Histoire*, 4 (1965) 996. Τίς σημασίες, πού ἔλαβε ὁ ὅρος, βλ. P. Skok, Dictionnaire étymologique de la langue croate ou serbe. Rédacteurs Mirko Deanovifi æ' Ljudevit Jonke, collaborateur dans les travaux préparatoires et l' établissement du texte Valentin Putanec, Zagreb 1973.

ἰσοπολιτειακῆς πράξεως τοῦ Καρακάλλα ἐπλεονέκτει τῶν λοιπῶν ὑπηκόων τῶν αὐτοκρατόρων...»[51].

Μεταξύ τῶν δυνατῶν λογίζονται καί οἱ κτηνοτρόφοι, οἱ ὁποῖοι πάντοτε ἀσκοῦσαν ἐπιρροή καί ἔχαιραν πολλῆς ἐκτιμήσεως. Κατά ἀνέκδοτο τοῦ Πλουτάρχου στήν αὐλή τοῦ Πύρρου[52] θεωροῦσαν διακεκριμένη προσωπικότητα τόν ἰδιοκτήτη μεγάλου κοπαδιοῦ.

Ἀσφαλῶς ἡ γενναιοδωρία τῆς Ρώμης δέν εἶναι ἀνυστερόβουλη καί ἀνιδιοτελής. Ὁμολογουμένως ἀποσκοπεῖ στήν ἐνδυμάνωση καί στελέχωσή της μέ τό ἔμψυχο δυναμικό τῶν Ἑλλήνων[53], παράλληλα δέ στήν εὐρύτερη διάδοση τῆς λατινικῆς[54]. Ὁ Ψυχάρης τονίζει ὅτι καί ὁ περίφημος γιά τόν φιλελληνισμό του αὐ-

---

51. Τόμος Β΄, κεφ. 1, 63-64. Πβ. καί F. Papazoglou, Sur les koina régionaux de la Haute Macédoine, *Ziva Antika*, 9 (1959) 170. Th. Chr. Sarikakis, Des soldats Macédoniens dans l' armée romaine, *Ἀρχαία Μακεδονία*, II (19-24 Αὐγούστου 1973), Thessalonique 1977, 432: *«particulièrement la pauvre et montagneuse Haute Macédoine avec sa population agraire et robuste constituait une source inépuisable pour les légions et les cohortes prétoriennes»*. I. Biezunska-Malowist, La proprieté foncière dans l' Egypte romaine et le rôle de l' élément romain». M.I. Finley, édit., Problèmes de la terre en Grèce ancienne, Paris 1973, 261. Achille Lazarou, Présence hellénique en Egypte romaine, *Graeco-Arabica*, 3 (1984) 51-76.

52. Βλ. καί P. Cabanes, L' Epire de la mort de Pyrchos à la conquête romaine (272-167), Paris 1976, 490. Σ. Δάκαρι, Ἡ κτηνοτροφία στήν ἀρχαία Ἤπειρο. Ἰωάννινα 1976.

53. Πβ. καί Π. Γυιόκα, «Αἱ δύο ἐπιστολαί πρός Θεσσαλονικεῖς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», *Χρονικά* (Μακεδονικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος), 2 (1980) 66. *«... ὁ Ρωμαῖος νικητής τοῦ Περσέως εἰς τήν Πύδναν Αἰμίλιος Παῦλος, Ἕλλην τήν καταγωγήν»*.

54. Πβ. Lozovan, «Byzance et la romanité...», 220: *«Le créateur du vaste état avait forgé, en même temps que l' unité méditerranéenne, l' instrument d' expression auquel aucun peuple, soumis politiquement, ne fut à même de s' opposer»*. Πολύ ἐνωρίτερα ὁ M. Egger, De l' étude de la langue latine chez les Grecs dans l' Antiquité, Paris 1855, 6 τονίζει: *«Comme instrument d' unité militaire et administrative la langue latine fut bientôt employée dans toutes les relations de Rome avec la Grèce»*. Ὡς πρός τήν ἔκταση τῆς λατινικῆς στήν ἠπειρωτική Ἑλλάδα οἱ γνῶμες ποικίλλουν. Πβ. L. Lafoscade, «Influence du latin sur le grec», ἐν. J. Psichari, *Etudes de Philologie néo-grecque. Recherches sur le développment historique du grec*, Paris 1892, 100-101: *«Nous n' hésitons pas à répondre que l' on trouve en Grèce du IIe siècle A.C. au IVe siècle P.D., plusieurs assimilations d' idées et de moeurs romaines, et à côté, des progrées réels de la langue latine, faits partiels et locaux, sans doute, et dont il serait téméraire de conclure à une conquête définitive de la langue...»*. N. Iorga, Histoire des Roumains de la péninsule des Balkans (Albanie, Macédoine, Epire, Thessalie etc.), Bucareşt 1919, 4: *«De tous ces événements il résulta la domination de la langue latine vulgaire parlée par les Romains de race ou par de nouveaux Romains, d' assimilation, plus nombreux même que les premiers dont ils étaient des disciples définitivement apprivoisés, du cap Matapan ou au moins du golfe de Lépante et de celui d' Arta jusque dans les vallées des Carpates septentrionaux du côté où vivaient les peuplades germaniques, et d' Adriatique à la Morava et au Vardar»*. Μετά τήν ἀπόδειξη τῆς ἑλληνικότητας τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς διαλέκτου καί ἀπό τόν Ρουμάνο καθηγητή Poghirc σέ συνάρτηση μέ τήν μαρτυρία τοῦ Τίτου Λιβίου (31, 29) γιά

τοκράτωρ Κλαύδιος ἀπαιτοῦσε ἀπό τόν Ἕλληνα ρωμαῖο πολίτη τήν γνώση τῆς λατινικῆς[55]. Κατά συνέπεια δέν συντρέχει λόγος ἑρμηνείας τῆς λατινογλωσσίας[56] ἤ διγλωσσίας Ἑλλήνων, τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, μόνον μέ τήν ὁροφυλακία.

Οἱ Φεραῖοι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ὅπως καί προηγουμένων ἐποχῶν, ἔχουν μεγάλα κοπάδια, τά ὁποῖα παραδοσιακά πρός ἀνεύρεση τῆς ἀπαραίτητης τροφῆς τους μετακινοῦν κατά ἐποχές τοῦ ἔτους σέ σταθερά θέρετρα καί ἐπαναφέρουν τό χειμαδιό στό πατρογονικό[57], πλήν ἐκτάκτων περιπτώσεων, πολεμικῶν περιπετειῶν, προσωπικῶν διώξεων κ.ἄ.[58]

κοινή γλώσσα Αἰτωλῶν, Ἀκαρνάνων καί Μακεδόνων («Aetolos, Acarnanas, Macedonas ejusdem linguae homines») ἀποβαίνει ἀνεπίτρεπτη ἡ πανρουμανιστική ἀντίληψη ἀπό τά Καρπάθια μέχρι Ταινάρου ἤ συγκαταβατικά (!) μέχρι Ναυπάκτου. Πάντως, ὅταν ἀσκεῖται οὐγγρική κριτική, καθορίζεται σαφέστερα ἡ διάκριση τῆς λατινικῆς τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἀπό ἐκείνη τῆς Δακίας. Βλ. N. Iorga, L' origine et la patrie première des Roumains (réponse à une agression), Bucarest 1938, 3. Γιά τήν πέρα τοῦ Ἰσθμοῦ κατάσταση ἐπί Ρωμαιοκρατίας βλ. Achille Lazarou, «Peut on parler d' une survivance romaine en Péloponnèse?», *Πρακτικά Α΄ Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, Σπάρτη 7-14.9.1975, τ. 3ος, Ἀθῆναι 1976, 114-123.

55. Psichari, Etudes..., XLII-XLIV. Βλ. καί J. Brenous, Etudes sur les hellénismes dans la syntaxe latine (Thèse), Paris 1895, 56. Πβ. καί Γ.Κ. Κορδάτου, Ἡ Ρωμαιοκρατία στήν Ἑλλάδα, Ἀθήνα 1959, 265-266.

56. Ἐπιβιώνει δέ ὡς κουτσοβλαχική ἤ μέ τόν ἐπιστημονικό νεολογισμό ἀρωμουνική, στήν ὁποία ἀντικατοπτρίζονται οἱ ξενικές ἐπιδράσεις, παραστατικές ἀποδείξεις διαφορᾶς Βλάχων ἀπό Ρουμάνους. Πβ. Κεραμοπούλλου [*Ἑλληνικά*, 2 (1941-1952) 529]: *«Τάς σλαβικάς ρίζας τῆς ἐν Ρουμανίᾳ βλαχικῆς δέν ἔχουν οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας ἤ τῆς Ἠπείρου, ἀλλ' ἔχουν ἀντιθέτως ἑλληνικάς, ὡς οἱ Βλάχοι τῆς Ἀλβανίας* (ὅπου ἔλειπον Ἕλληνες) *ἔχουν ἀλβανικάς. Τοῦτο δεικνύει, ὅτι οἱ Βλάχοι παρήχθησαν εἰς τάς χώρας, ἐν αἷς εὑρίσκονται καί ζῶσι καί δέν ἦλθον ἐκ τῆς μιᾶς χώρας εἰς τήν ἄλλην, ὡς ἀνιστορήτως ἰσχυρίζονται παιδαριώδεις ἱστορικοί, ἀμαθεῖς ἤ ἀργυρώνητοι καί θεράποντες κατακτητικῶν ὁρμῶν καί πόθων, νοθευταί τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας»*. Σύντομη παρουσίαση τῶν ἐπιδράσεων βλ. Achille Lazarou, Aux origines de l' aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes, Athens 1985. Ἀνάτ. ἀπό τό περ. *Πλάτων*, 37 (1985) 157-172.

57. Πβ. Ἄρη Ν. Πουλιανοῦ, «Περί τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», *Σύγχρονα Θέματα*, 1963, 285: *«Ἴσως κάποτε στήν ἀρχαιότητα, ἕνα μέρος ἀπό τούς κατοίκους τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδας τό καλοκαίρι νά ἀνέβαινε σέ πιό βόρεια μέρη* (Ἤπειρο καί Μακεδονία) *καί τό χειμώνα γύριζε στά παλιά, γνωστά μέρη»*. Γιά τήν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων, διγλώσσων ἤ καί τριγλώσσων, ὁ ἀνθρωπολόγος Πουλιανός ἀφιερώνει ἀρκετές σελίδες καί στό συνθετικό του ἔργο: Ἡ προέλευση τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήνα 1968, 154-181. Παρωχημένο εἶναι τό ἄρθρο τῶν V. Diamandi-V. de Medonça, «Les Aroumouni ou Valaques de la Péninsule des Balkans», *Revue anthropologique*, 7-9 (1928), 1-8. Τίποτε νεώτερο δέν ὑπάρχει καί στά δημοσιεύματα τοῦ V. Tega. Βλ. σχόλιά μου στό περ. *Τρικαλινά*, 5 (1985) 55 κ.ἑ. Οὔτε στά μεταγενέστερά του. Πβ. περ. *Cuvântul Românesc*, 125 (1986) 19 κ.ἑ.

58. Ν.Χ. Παπακώστα, Ἠπειρωτικά, Ἀθῆναι 1967, 504. Γ. Χ. Χιονίδη, Οἱ ἀνέκδοτες ἀναμνήσεις τοῦ Γιώτη (Παναγιωτίδη) Ναούμ γιά τούς Βλάχους τῆς Ἠπείρου

Κανονικῶς συμβαίνει μέ τούς Φεραίους ὅ,τι ἀκριβῶς καί μέ τούς Περραιβούς, γιά τούς ὁποίους ὁ Κεραμόπουλλος γράφει τά ἑξῆς: «Ἐκ πάντων τούτων συνάγεται, ὅτι εἰς τήν Θεσσαλικήν πεδιάδα κατήρχοντο ἐκ τῶν γειτονικῶν ὀρέων... κτηνοτρόφοι... καί διέμενον μετά τῶν κτηνῶν των εἰς τήν Θεσσαλικήν πεδιάδα κατά τήν ψυχράν περίοδον τοῦ χειμῶνος καί ἐπανήρχοντο εἰς τά ὄρη περί τό ἔαρ. Οὗτος ἦτο ὁ βίος τῶν ἀρχαίων Περραιβῶν, ἑλληνικῆς φυλῆς, ἑλληνογλώσσου βεβαίως. Ἀλλά αὐτός οὗτος εἶναι καί ὁ βίος τῶν σημερινῶν Βλάχων, λατινογλώσσων ὅμως»[59]. Καί προσθέτει: «Ἡ λατινογενής γλῶσσα, ἣν ἔχουν σήμερον οἱ Βλάχοι, ἐπεδήμησεν εἰς τήν Μακεδονικήν ἤ Ἠπειρωτικήν ἤ Θεσσαλικήν κοινήν ὀρεινήν ἤ τήν πεδινήν χώραν ἐπί τῆς Ρωμαιοκρατίας»[60].

καί τῆς Μακεδονίας στή διάρκεια τοῦ 19ου αἰώνα καί γιά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1878 στή Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1984. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΚΔ΄ τόμου τῶν *«Μακεδονικῶν»*), ὅπου καί πλούσια βιβλιογραφία.

59. *ΕΕΦΣΠΑ*, 4 (1953-54) 56. Πβ. καί Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καί λατινοφωνία Ἑλλήνων, Ἀθήνα 1986, 268. Ἀνάτ. ἀπό τά *Πρακτικά τῆς Συνάξεως ἐν Καρπενισίῳ*, Ὀκτ. 1984, 222-270.

60. ΕΕΒΣ, 23 (1953) 71. Πβ. παρόμοια ἄποψη γενέσεως τῶν Βλάχων Ἠπείρου Χρ. Χρηστοβασίλη, Ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Ἠπείρῳ καί τά δίκαια αὐτοῦ, Ἀθήνησι 1902, 3: *«οὗτοι ἔχουσι φρόνημα ἑλληνικώτατον καί ὁμιλοῦσιν, ὡς μητρικήν, καί τήν ἑλληνικήν γλῶσσαν, εἰς ἣν ἐκκλησιάζονται, ἐκπαιδεύονται, ἀναπτύσσονται καί ἐμπορεύονται, μηδόλως διαφέροντες τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων κατά τά ἐθνικά καί θρησκευτικά αἰσθήματα, τούς πόθους καί τάς πολιτικάς ἰδέας, τά ἤθη καί τά ἔθιμα, δέν εἶναι ἄλλο ἤ Ἕλληνες γνήσιοι, ἀποδεχθέντες τήν λατινικήν γλῶσσαν ἐν καιρῷ τῆς Ρωμαιοκρατίας, ὡς ἀπεδέχθησαν ταύτην ἑκατομμύρια ὅλα Γαλατῶν, Κελτῶν, Ἰθήρων κλ»*. Ὁ Κεραμόπουλλος σέ ἄλλη ἐκτενέστερη μελέτη τοῦ [*Μακεδονικά*, 2 (1941-1952) 514] συμπληρώνει: *«Οὕτω οἱ λατινόγλωσσοι τῆς Ἑλλάδος ὄχι μόνον τό ἐθνικόν αἴσθημα διετήρησαν, ἀλλά καί τήν γοητείαν τοῦ ἑλληνικοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου ἠσθάνοντο καί ἤθελον καί ἐφρόντιζον νά ἀνακτήσουν αὐτό ὡς αἰσθητόν καί ἔντονον ἐθνικόν γνώρισμα, ἱδρύοντες ἑλληνικά σχολεῖα.*

Ἀποικίαι ἐξ Ἰταλίας δέν ἐστάλησαν εἰς τόν limitem τοῦτον τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, οἱ κάτοικοι ἦσαν Ἕλληνες καί ἔγραφον ἑλληνικάς ἐπιγραφάς, ἅς ἔχομεν· ἔπειτα ἐπί Ρωμαίων γίνονται λατινόγλωσσοι καί γράφουν οἱ ἴδιοι λατινικάς ἐπιγραφάς, ἅς ἐπίσης ἔχομεν».

Τό ἐνδεχόμενο ἐγκαταστάσεως Ρωμαίων στήν Θεσσαλία εἶχε διατυπώσει ὁ Δ.Κ. Τσοποτός, Ἱστορία τῶν γεωργῶν καί τῆς ἰδιοκτησίας ἐν Θεσσαλίᾳ, Ἀθῆναι 1919, 54, σημ. 2. Ὡστόσο μετά τήν ἔρευνα τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλίας ὁ Bruno Helly γράφει: *«La présence des Italiens est peu marquée, dans nos documents; seules quelques épitaphes latines signalent, à Larisa, à Démétrias, à Thèbes, leur existence. Cela est insuffisant pour nous faire une idée de leur importance, d' autant qu' il ne faut pas confondre avec eux tous les Grecs porteurs de noms latins ou même des tria nomina officiels»*. Ἡ ἀλλαγή τῶν ὀνομάτων γηγενῶν μέ ρωμαϊκά ἀποδεικνύει πρόοδο ἐκλατινίσεως κατά τούς C.C. Giurescu-D.C. Giurescu, Istoria Românilor, 1, Bucureşti 1976, 114. Πβ. καί I.I. Russu, Elemente traco-getice în imperiul Roman şi în Byzantium (veacurile III-VII). Contribuţie la istoria şi romanizarea Tracilor cu două hărţi, Bucureşti 1976, 163. Βλ. καί 102. Τήν ἄποψη αὐτή μέ πλῆθος ἄλλων τεκμηρίων παρουσίασα στήν Στρογγυλή Τράπεζα, πού εἶχαν ὀργανώσει τό 1975 τό 2ο Πανεπιστήμιο τῆς Λυών καί τό Ἐθνικό Κέντρο Ἐρευνῶν τῆς Γαλλίας. Ὁ Helly, κύριος ὑπεύθυνος τῆς ὀργανώσεως τοῦ διεθνοῦς συνεδρίου, μέ ἐπιστολή του ἀποκαλύπτει καί τά ἑξῆς: *«Je voulais également vous dire*

Pheraeoi of Roman Age and Vlachs of Velestino

At first, the author explains the insensibility of the greek science regarding the period of Roman occupation. Then he indicates the consequences of this insesnibility, among which he mainly refers to the usurpation of the latinifized population of the greek peninsula by the Roumanians, even though they have no racial relationship.

Afterwards the author presents the recent conclusions from the study of the inscriptions of Thessaly. He quotes the names given to places of the region, which are of latin origin. He makes use of the deductions of several relative references. Based on all this, the author tries to relate the Vlachs of Velestino of today to the residents of the ancient Thessalian city of Pheres, who were latinifized during the Roman occupation.

---

combien mes amis, C. Wolters et V. Von Graeve, et moi-même, avons été intéressés par votre communication à la Table ronde. Vous avez présenté lá des idées qui ont été pour nous trés éclairantes. En d' autres termes, d' après nos inscriptions, nous avions pensé qu, il y avait beaucoup de personnages portant des noms latins en Thessalie (surtout à partir du 1er s.av.) et nous pensions y voir des Romains installés en Thessalie et en partie hellénisés ou en tous cas intérgrés à la vie des cités. Mais si nous suivons votre hypothèse, les choses nous paraissent aller encore mieux: des Grecs romanisés (en particulier les anciennes populations périèques, nous semble t-il).

Voilà pourquoi nous avons été très intéressés par votre communication.... (Lyon, le 21 Octobre 1975). Βλ. καί Achille Lazarou, La révolte des Larisséens en 1066, Lyon 1979. 'Ανάτυπο ἀπό *La Thessalie*. Actes de la Table-Ronde 21-24 Juille 1975-Lyon. Collection de la Maison de l' Orient Méditerrannéen No 6. Série Archéologique 5. Lyon-Paris 1979, 303-318.

ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΟΥ

Παρουσία Βλάχων στόν Ὄλυμπο ὑπαινίσσεται ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνή περιγράφοντας τήν κάθοδο τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ μέ ἀρχηγό τόν πατέρα της, τόν αὐτοκράτορα Ἀλέξιο τόν Α΄, κατά τό 1083, πρός ἀντιμετώπιση τῶν Νορμανδῶν, πού πολιορκοῦν τήν Λάρισα.

Ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐκστρατευτικῆς πορείας μνημονεύει τό «βλαχικόν χωρίον Ἐζεβάν» (Νεζερό), κοντά στό σημερινό χωριό Καλλιπεύκη καί στήν ἀποξηραμένη λίμνη Ἀσκορίδα, σέ ὀροπέδιο, τό ὁποῖο ἀποτελεῖ κεντρικό σημεῖο τοῦ Κάτω Ὀλύμπου. Διότι ἀπό αὐτό διέρχεται δρόμος Θεσσαλονίκης – Λιτοχώρου – πεδιάδας Λεπτοκαρυᾶς, στενοῦ Κανάλων καί κατεβαίνοντας πρός νότο, παράλληλα πρός τό λεγόμενο ρεῦμα **Δύο Δένδρα**, καταλήγει στούς Γόννους. Ἐξ ἄλλου σώζονται ἴχνη ἀρχαίας ὁδοῦ[1].

Ὁ Ἀντ. Κεραμόπουλλος προσδιορίζοντας τά χωριά, στά ὁποῖα κατοικοῦν Βλάχοι, γράφει καί τά ἑξῆς: «τέταρτον ἐπί τῆς καθέτως βαινούσης γραμμῆς τοῦ Ὀλύμπου καί τῶν Πιερίων εἰς τό Βλαχολίβαδον, τόν Κοκκινοπλόν καί τήν Φτέρην». Μέ μακροσκελή δέ σημείωση παρέχει λεπτομέρειες: «Ὑπῆρχον ἄλλοτε καί εἰς τό μεταξύ Σαρανταπόρου καί τοῦ στενοῦ τῆς Λεφτοκαρυᾶς χωρίον **Ἐζερός**, οὗτινος ἡ αἰτιατική παρεφθάρη εἰς **Ἐζεβάν**, παρ' Ἄννῃ Κομνηνῇ, V, 5, 138: «εἶτα καρτερῶς ὁπλίσας ἅπαντας ἔξεισι τῆς Κωνσταντίνου καί τοῖς μέρεσι τῆς Λαρίσης ἐγγίσας καί διελθών διά τοῦ βουνοῦ τῶν κελλίων καί τήν δημοσίαν λεωφόρον δεξιόθεν καταλιπών καί τόν βουνόν τόν οὕτωσί ἐγχωρίως καλούμενον Κίσσαβον, κατῆλθεν εἰς Ἐζεβάν χωρίον δέ τοῦτο βλαχικόν τῆς Ἀνδρωνείας ἔγγιστα διακείμενον. Ἐκεῖθεν δέ καταλαβών δέ (γρ. καί;) ἑτέραν αὖθις κωμόπολιν Πλαβίτσαν συνήθως καλουμένην, ἀγχοῦ που τοῦ οὕτωσί πως καλουμένου ποταμοῦ **ρέοντος(;)** διακειμένην, τήν σκηνήν κατέθεντο, ἀποχρῶντα τάφρον διορύξας. Καί ἐγερθείς ἐκεῖθεν ὁ βασιλεύς ἀπῆλθεν ἄχρι κηπουρίων τοῦ Δελφινᾶ κἀκεῖθεν εἰς τά Τρίκαλα..». Νομίζω, ὅτι ὁ βασιλεύς Ἀλέξιος ἐβάδισε διά τῆς Πιερίας καί, ἐπειδή ὁ Πηνειός δέν ἐπέτρεπεν ὁδόν παρά τάς ὄχθας του εἰς τά Τέμπη, ὡς οὐδ' ἐπί Ξέρξου, ὁ βασιλεύς ἐστράφη δεξιά εἰς τό στενόν τῆς Λεφτοκαρυᾶς, ὅπερ λεγόμενον καί νῦν Στενόν τῶν **Καναλίων** ἐφθάρη ἴσως εἰς **βουνόν τῶν Κελλίων**. Οὗ-

τως ἐβάδιζε πρός τόν ζυγόν τῶν Καμβουνίων ('Ανδρωνείας;) καί πρός τά Στενά τῆς Βάλλας (Σαραντάπορον)... ἀλλά χωρίς νά προχωρήση πρός αὐτά, ἐστράφη ἐν Καρυᾷ πρός Ν ἔχων μέτωπον πρός τήν θάλασσαν καί καταλείπων τήν λεωφόρον δεξιά, ὡς καί τόν ἀπέναντι μακράν ὁρώμενον Κίσσαβον. 'Εκεῖ εἶναι ἡ λίμνη 'Εζερός καί τό ὁμώνυμον χωρίον...»[2].

'Η μνεία τοῦ βλαχικοῦ οἰκισμοῦ τοῦ 'Ολύμπου προηγεῖται τοῦ γεωγραφικοῦ ὄρου **Βλαχία**, μέ τόν ὁποῖο προσονομάζει τήν Θεσσαλία ὁ Βενιαμίν ὁ ἐκ Τουδέλας στό 'Οδοιποδικό του τό 1166, καθώς καί τοῦ ὄρου **Μεγάλη Βλαχία**[3], πού χρησιμοποιεῖ ὁ Νικήτας Χωνιάτης, δηλώνοντας τά ὀρεινά μέρη τῆς Θεσσαλίας ἀόριστα.

'Από τόν Βυζαντινό Χρονογράφο Γεώργιο Κεδρηνό ἡ ἀκριβέστερα ἀπό τόν ὁμότεχνό του 'Ιωάννη Σκυλίτζη γίνεται γιά πρώτη φορά λόγος γιά Βλάχους, οἱ ὁποῖοι φονεύουν σέ ὀρεινή διάβαση μεταξύ Καστοριᾶς καί Πρεσπῶν τόν Δαβίδ, τέταρτο γιό τοῦ Σισμάν καί ἀδελφό τοῦ ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Σαμουήλ.

Κατ' ἄλλη ἐκδοχή ἡ πρώτη μνεία Βλάχων[4] περιέχεται σέ χρυσόβουλλο τοῦ Βασιλείου τοῦ Β', ἔτους 1020.

Ἄν ὅμως λάβουμε ὑπ' ὄψη τά πορίσματα τῆς ἐπισταμένης ἔρευνας τοῦ Οὔγγρου ρωμανιστῆ - βαλκανολόγου Mathias Gyóni, ὁ ὁποῖος ἑρμηνεύοντας κείμενο τοῦ Κεκαυμένου, σχετικό μέ τήν ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τό 1066, διακρίνει τούς Βλάχους σέ κτηνοτρόφους, γαιοκτήμονες καί ἀστούς[5], ἡ ἀναδρομή στό ἱστορικό παρελθόν τους ἀποβαίνει βαθύτερη.

«Σήμερον – τονίζει ὁ Κεραμόπουλλος – πρέπει νά θεωρεῖται βέβαιον, ὅτι ἐν Μακεδονίᾳ οἱ πολυπληθέστεροι βλάχοι εἶναι οἱ ἀστοί, ὀρεινοί τε καί πεδινοί, οὗτοι κατελθόντες ὕστερον ἐκ τῶν ὀρέων. 'Επειδή πολλοί εἶχον tabernas ἤ mansiones ἤτοι ἦσαν ξενοδόχοι κατά τάς διαβατικάς κλεισούρας, ἐξακολουθοῦν καί οἱ ἀπόγονοί των Κουτσόβλαχοι νά εἶναι ἄριστοι ξενοδόχοι τῆς Βαλκανικῆς... 'Ανιστόρητος δ' εἶναι ἡ γνώμη, ὅτι οἱ Βλάχοι ἀνῆλθον εἰς τά ὄρη τελευταῖόν ποτε»[6].

Γιά τήν ὕπαρξη τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας καί τῶν γειτονικῶν περιοχῶν σημαντική μαρτυρία ἀποτελεῖ χρυσόβουλλο τοῦ 980, στό ὁποῖο ἀναφέρεται ἡ διοίκηση τῶν Βλάχων 'Ελλάδος, τήν ὁποία ἀσκοῦσε ὁ παπποῦς τοῦ ἐπί κεφαλῆς τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Λαρισαίων Νικουλίτσα[7].

Κατά τόν Ρουμάνο 'Ακαδημαϊκό N. Iorga ὁ παρολύμπιος Τύρναβος ὑπῆρξε ἡ ἀφετηρία τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Βλάχων τό 1185 ὑπό τήν ἡγεσία τῶν ἀδελφῶν 'Ασάν. 'Αλλά ἡ ἄποψη τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ θεωρεῖται πλέον παρωχημένη.

'Αντίθετα ἐξακριβωμένη, ὅπως ἱστορεῖ ὁ Muller, εἶναι ἡ σύμπραξη τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας μέ τόν Δεσπότη τοῦ Μυστρᾶ καί μετέπειτα τελευταῖο αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο στήν κατανίκηση τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν εἰσβάλει στήν Θεσσαλία πρό τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Οἱ Βλάχοι τῆς Θεσσαλίας μνημονεύονται καί στίς τουρκικές πηγές τῶν πρώτων χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, ὅταν οἱ Σουλτᾶνοι λαμβάνουν τά ἀπαραίτητα μέτρα γιά τήν ἐξασφάλιση τῆς φορολογίας, μή θίγοντας βυζαντινούς θεσμούς καί καθιερωμένη ὁρολογία. Ἔτσι οἱ ἄρχοντες βλαχικῶν χωριῶν τῆς Θεσσαλίας διατηροῦν τό ὄνομα **ἀλλαγάτωρες** καί **πριμκήριοι** ἤ **κοντάριοι** ἄλλων περιφερειῶν.

Γενικά γίνεται ἀναφορά στούς Βλάχους, ὅταν συμβαίνουν ἀξιοσημείωτα γεγονότα, φόνοι γνωστῶν προσώπων, κινήματα ἐξ αἰτίας φορολογικῶν ἐπιβαρύνσεων, ὅπως τῶν ἐτῶν 1066, 1185 κ.ἄ. Διαφορετικά οἱ πηγές σιγοῦν. Ὡστόσο, ἡ σιωπή δέν σημαίνει καί ἀπουσία τῶν Βλάχων.

Ὁ Λαρισαῖος μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Κων. Κούμας, πού εἶχε διδάξει καί στήν παρολύμπια περιοχή, γνωρίζει ἀπό προσωπική ἀντίληψη τούς Βλάχους καί ἔχει ἐγκύψει στήν μελέτη τοῦ ὅλου θέματος κατά τήν διάρκεια τῆς διαμονῆς του στήν Γερμανία. Αὐτό ἐπιβεβαιώνει ἡ παραπομπή του στόν Γερμανό ἱστορικό I. Leunclavius, εἰσηγητή τῆς ὀρθῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος Βλάχος στήν λατινόγλωσση συγγραφή, Πανδέκτη τῆς Τουρκικῆς Ἱστορίας, ἡ ὁποία συνεκδόθηκε στό Παρίσι μέ τήν Ἱστορία τῶν Τουρκῶν τοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη.

Ὁ Κούμας πρῶτος[8] ἀπό τούς Ἕλληνες ἱστορικούς εἰσηγεῖται τήν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Πέρα τῆς πληρέστερης καί κοινῶς περίπου ἀποδεκτῆς ἀπό τούς συγχρόνους μας εἰδικούς ἐπιστήμονες ἑρμηνείας τοῦ ὀνόματος καί τῆς γενέσεως τῶν Βλάχων παρέχει ὁ Κούμας καί πολύτιμες πληροφορίες γιά τίς σχέσεις τῶν Βλάχων μέ τούς ἑλληνοφώνους γείτονές τους: «Ἐν γένει οἱ Βλάχοι συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μέ τούς Γραικούς ὡς Γραικοί καί δέν δείχνουν οὔτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικήν διαφοράν πρός ἀλλήλους, καθώς τῷ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοί μιᾶς πατρίδος τέκνα».

Γιά τό ὅμαιμο, τό ὁμογενές, τό ὁμόφυλο βλαχοφώνων καί ἑλληνοφώνων ὁ Κούμας δέν ἀφήνει ἀμφιβολία: «Διασκορπισμένοι εἰς διάφορα χωρία ὡς ἐπί τό πλεῖστον ὀρεινά ἀπό τῆς Μακεδονίας ἕως τῆς Πελοποννήσου εἶναι οἱ λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες ὄντες καί Θεσσαλοί καί Ἕλληνες τό γένος»[9].

Οἱ καίριες ἐπισημάνσεις τοῦ Κούμα, οἱ ὁποῖες εἶδαν τό φῶς τῆς δημοσιότητας ἤδη τό 1832, δέν ἐπέσυραν τήν προσοχή τῶν Ἑλλήνων εἰδικῶν καί ἁρμοδίων, ὥστε νά διαφωτίσουν ἐγκαίρως Ἕλληνες καί ξένους καί νά ἀναχαιτίσουν ἐπιτυχῶς τήν ρουμανική προπαγάνδα, ὁπότε θά προλαμβάνονταν οἱ τόσο ἐπώδυνες ἐπιπτώσεις γιά τούς Βλάχους καί ὁλόκληρο τόν Ἑλληνισμό.

Οἱ Ρουμάνοι μόλις τό 1984 καταχωρίζουν σέ βλαχολογικά δημοσιεύματα τό ὄνομα τοῦ Κ. Κούμα, ἀλλά δέν παραθέτουν κανένα ἀπόσπασμα ἀπό τό πρωτότυπο κείμενό του οὔτε φυσικά προβαίνουν στόν παραμικρό σχολιασμό.[10] Ἐπί 150 καί πλέον ἔτη ἀποσιωποῦν ἐπιμελέστατα τίς ὀρ-

θότατες ἀπόψεις τοῦ Κούμα, διότι προφανέστατα ἀνατρέπουν τά σχέδιά τους.

Πράγματι, οἱ δύο παραδουνάβιες ἡγεμονίες, Βλαχία καί Μολδαβία, πρίν ἀκόμη ἀπαλλαγοῦν ἀπό τήν τουρκική ἐπικυριαρχία καί ἑνωθοῦν σέ ἑνιαῖο κράτος μέ τό μεταγενέστερο ἐθνικό ὄνομα Ρουμανία[11], πιέζονται σκληρά ἀπό τούς ὑπηκόους τους, οἱ ὁποῖοι ὑπό τήν ἐπήρεια τῶν κηρυγμάτων τῆς Φεβρουαριανῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1848 κινοῦνται γιά τήν ἀπελευθέρωση τῶν μεγάλων καί μάλιστα ὁμόρων ὁμοεθνῶν ἐπαρχιῶν, τῆς Τρανσυλβανίας καί τῆς Βεσσαραβίας. Πρός πρόληψη ἐμπλοκῆς μέ τίς τότε Ὑπερδυνάμεις, Αὐστρία καί Ρωσία, γειτονικές, καί τήν ἀκίνδυνη ἐκτόνωση τοῦ πατριωτικοῦ παλμοῦ, προβάλλονται οἱ Βλάχοι τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου σάν ἀδελφοί διεκδικήσιμοι[12]. Προετοιμάζονται δέ προγραμματισμένα καί μεθοδικά τά ἐρείσματα τῆς προπαγάνδας, γιά τήν ὁποία ἐπιζητεῖται καί ἐπιστημονική κάλυψη.

Τό 1866 οἱ ρουμανικές ἀρχές προσεταιρίζονται τόν Γάλλο Auguste - Emile Picot, ὁ ὁποῖος τό 1875 ἐκδίδει στήν γαλλική γλώσσα βιβλίο ἐπιγραφόμενο «Οἱ Ρουμάνοι τῆς Μακεδονίας», ὥστε τό 1881 νά παρουσιάζονται πάτρωνες αὐτόκλητοι τῶν Βλάχων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου παρά τίς πρωτοφανεῖς σέ πνεῦμα θυσίας καί ἑλληνικό - ἐθνικό ἐνθουσιασμό ἀντιδράσεις τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας κατά τήν παρεμβολή ρουμανικῶν προσκομμάτων στήν διευθέτηση τῶν συνόρων τῶν ἠπειρωτικῶν καί θεσσαλικῶν ἐδαφῶν[13], τά ὁποῖα ἐπιδικάσθηκαν στήν Ἑλλάδα μέ τήν Συνθήκη τοῦ Βερολίνου τοῦ 1878.

Ἐν συνεχείᾳ ἐξασφαλίζουν τήν συνεργασία τοῦ διακεκριμένου Γερμανοῦ ρωμανιστῆ - βαλκανολόγου G. Weigand, ὁ ὁποῖος ἐπιδίδεται στήν μελέτη τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Βλάχων τοῦ Ὀλύμπου σέ συνάρτηση μέ τήν εὐρύτερη ρωμανολογική διερεύνηση τῆς Ν.Α. Εὐρώπης καί ἱδρύει στήν Λειψία τό Ἰνστιτοῦτο Ρουμανικῆς Γλώσσας μέ ἀδρότατες ἐπιδοτήσεις ἀπό τό κρατικό ταμεῖο τῆς Ρουμανίας[14], χάρη στίς ὁποῖες ἐκδίδεται τό περιοδικό Balkan Archiv καί σειρά αὐτοτελῶν συγγραμμάτων.

Ὁ Weigand τό 1888 τυπώνει τό βιβλίο του «Ἡ γλώσσα τῶν Βλάχων Ὀλύμπου». Ἀκολουθεῖ τό δίτομο ἔργο του «Οἱ Ἀρωμοῦνοι», τοῦ ὁποίου ὁ τίτλος αἰφνιδιάζει τήν ἑλληνική πλευρά, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν ἀπορία τοῦ Γ. Χατζιδάκι: «Ἀπορῶ ποῦ εὗρε τοῦ Ἀρωμούνους ὁ κ. καθηγητής»[15]. Ὁ πατέρας τῆς ἑλληνικῆς γλωσσολογίας καί ἀληθινός Ἕλληνας πατριώτης φρονεῖ ὅτι ὁ Weigand καταχωρίζει ἀνύπαρκτο ὅρο, ἐνῶ πραγματικά πρόκειται γιά τόν μόνο ἀποδεκτό ἀπό τούς Βλάχους, οἱ ὁποῖοι αὐτοαποκαλοῦνται Ἀρωμοῦνοι (πρόφ. Armâni), καί συμβάλλει ἐξαιρετικά στήν ἀπόδειξη τῆς ἑλληνικότητάς τους. Τό συμβάν ἀποκαλύπτει περίτρανα τήν καθυστέρηση τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης σε θέματα **ρωμανολογίας**, ἐξόχως ἐνδιαφέροντα τόν Ἑλληνισμό, ὁ ὁποῖος ἐπιβιώνει καί ὡς **ρωμιοσύνη, ρωμαίικο**, οἱ δέ Ἕλληνες παραμένουν ἀκόμη Ρωμιοί, οἱ

ἑλληνόφωνοι, ἐνῶ οἱ δίγλωσσοι ἤ λατινόφωνοι ὑφίστανται ὡς **Ἀρωμοῦνοι.**

Ἡ κυκλοφορία στόν διεθνή χῶρο τῶν γαλλογλώσσων καί γερμανογλώσσων δημοσιευμάτων τῶν Picot, Weigand κ.ἄ., διευκολύνει ἀφάνταστα τήν ρουμανική προπαγάνδα, ἡ ὁποία δέν περιορίζεται πλέον στά ἐνδότερα τῆς χερσονήσου, π.χ. στήν Β. Ἤπειρο, Δυρράχιο, Ἐλβασάν καί βορειότερα, ὅπου ἐν τούτοις ἡ προσήλωση τῶν Βλάχων στόν Ἑλληνισμό εἶναι ἐκπληκτικά ἀρραγής[16]. Οἱ Ρουμάνοι ἐνθαρρύνονται καί ἀποστέλλουν ὄργανά τους καί στά Βλαχοχώρια τοῦ Ὀλύμπου.

Μιά πρώτη προσπέλαση τοῦ θέματος τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στόν Ὄλυμπο κατά τήν περίοδο 1890-1896 πραγματοποιεῖ ὁ Ἀθ. Ἀγγελόπουλος[17]. Ἐρευνώντας τούς σχετικούς φακέλους τοῦ ἱστορικοῦ ἀρχείου τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, στήν ὁποία ὑπαγόταν διοικητικῶς ἡ ἐπισκοπή Πέτρας (Ὀλύμπου), παρατηρεῖ ὅτι οἱ πρῶτες κρούσεις τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στά Βλαχοχώρια τῆς ἐπισκοπῆς, Λιβάδι, Κοκκινοπλό, Καλύβια, Καρύτσα καί Βλαχοκαλύβια, σημειώνονται ἀπό τό 1878 καί ἐντείνονται μετά τό 1891.

Πάντως ἡ προπαγανδιστική δράση στόν Ὄλυμπο κορυφώνεται μετά τόν ἀτυχή πόλεμο τοῦ 1897 καί κατά τήν διάρκεια τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, στόν ὁποῖο οἱ Βλάχοι ἔλαβαν ἐνεργότατο μέρος καί ὑπερμάχησαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ μέ σχεδόν καθολική καί ὁμόθυμη ἀντίσταση κατά τῶν ἐπιβουλευτῶν τοῦ πατρίου ἐδάφους. Ἀποκτᾶ τό μέγεθος ἐθνικοῦ μεγαλείου ἡ ἀντίσταση τῶν Βλάχων[18]. Ἡ ἀπουσία ὅμως ὀργανώσεως, προγραμματισμοῦ καί ἐνημερώσεως στήν ἕδρα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους χαρίζει ἐπιτυχίες στούς Ρουμάνους. Κατορθώνουν νά πείσουν τόν Σουλτᾶνο στό δῆθεν δίκαιο αἴτημά τους γιά ἀναγνώριση ἰδιαίτερης βλαχικῆς ἐθνότητας, **Βλάχ Μιλέτ**, στά πλαίσια τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Τότε ὑπογράφεται καί δημοσιεύεται τό διαβόητο Διάταγμα (ὁ Ἰραδές) τοῦ 1905. Ἐπιστέγασμα δέ τῶν πολυετῶν ἐπιδιώξεων, τῶν ἐπιμόνων καί δεξιῶν χειρισμῶν, πρό πάντων δέ ἐκμεταλλεύσεως εὐκαιριῶν καί ἀφειδῶν δαπανῶν τῆς Ρουμανίας, εἶναι ἡ ὑπογραφή τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου στήν Συνδιάσκεψη τοῦ Βουκουρεστίου, μέ τήν ὁποία ἀναγνωρίζεται ἀπό τήν ἐπίσημη Ἑλλάδα θρησκευτική καί ἐκπαιδευτική ρουμανική μειονότητα στόν καθαυτό ἑλληνικό χῶρο, Μακεδονία, Ἤπειρο, Θεσσαλία, στά ἐδάφη, πού ἀπελευθερώθηκαν καί μέ ἄφθονο αἷμα τῶν Βλάχων κατά τούς νικηφόρους βαλκανικούς πολέμους 1912-1913.

Ἀλλά καί πάλιν οἱ Βλάχοι στήν συντριπτική πλειονότητα συνεχίζουν μόνοι κατά τό διάστημα τοῦ μεσοπολέμου τήν ἐθνική ἑλληνική ἀντίσταση καθιστώντας μέ κάθε πρόσφορο μέσο ἄχρηστα τά προνόμια, πού ἀπέκτησαν οἱ Ρουμᾶνοι μέ τήν συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου τοῦ 1913.

Καί, ἐνῶ κατά τήν τριπλῆ Κατοχή τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου στήν διάρκεια τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ἐξουδετερώνεται ἡ ρουμανική προπαγάνδα, ἐπέρχεται καί τυπική παύση τῆς λειτουργίας τῶν ρουμανικῶν σχο-

λείων καί διαφαίνεται ὁ ὁριστικός τερματισμός τοῦ ὅλου ζητήματος, μεταπολεμικῶς ἐπανεμφανίζεται ἡ Ρουμανία καί βαθμιαῖα μιά πολυμέτωπη προπαγάνδα, ἡ ὁποία ἐξαπολύεται ἀπό ὅλα τά σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος, Βουκουρέστι, Ρώμη, Μιλάνο, Βιέννη, Μόναχο, Φράιμπουργ, Παρίσι, Λονδίνο, Τορόντο, Ν. Υόρκη, Σύνδεϋ κ.ἄ.[19] καλύπτοντας ὁλόκληρο τόν ἑλληνικό χῶρο καί τήν ἑλληνική διασπορά. Πρόσφατα ἐπαυξάνεται καί στήν περιοχή Ὀλύμπου.

Τήν τελευταία δεκαετία οἱ Βλάχοι τοῦ Ὀλύμπου ἀποτελοῦν ἐκ νέου ἀντικείμενο σπουδῆς ἐπιστημονικῶν ἀποστολῶν ἤ μεμονωμένων ἐπιστημόνων. Ἡ γνωστότερη καί περισσότερο συγκροτημένη ὁμάδα εἶναι τοῦ πανεπιστημίου τῆς Κολωνίας, τήν ὁποία διευθύνει ὁ καθηγητής I. Kramer. Στόν πρόλογο ἄρθρο του, πού ἐπιγράφεται «Ἕνα γλωσσολογικό ταξίδι στούς Βλάχους τῆς Ἑλλάδος», γράφει τά ἑξῆς: «Τό φροντιστήριο τῶν νεολατινικῶν γλωσσῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κολωνίας ἀπασχολεῖται καί μέ τά ρωμανικά ἰδιώματα, πού μιλιοῦνται στά Βαλκάνια. Ἡ γλῶσσα τῶν Βλάχων τῆς Ἑλλάδος εἶναι πολύ ἐνδιαφέρουσα, γιατί εἶναι πολύ ἀρχαϊκή καί γιατί δέν ἔχει μέ κανένα ρωμανικό ἰδίωμα πού γράφεται ἤ πού ἔχει κάποια λογοτεχνική μορφή· τό βλάχικο ἰδίωμα εἶναι ἔτσι ἀνεπηρέαστο...»[20].

Εἶναι ἄξιο ὑπογραμμίσεως τό γεγονός ὅτι τά γερμανικά πανεπιστήμια ἔχουν ἱδρύσει ἕδρες καί τμήματα **Ρωμανιστικῆς, πού ἐνδιαφέρονται γιά τό νεολατινικό ἰδίωμα τῶν Βλάχων. Στήν πατρίδα μας ἀπουσιάζει καί τό παραμικρό ἐπίσημο ἐπιστημονικό Ἵδρυμα Ρωμανολογίας, μολονότι διακηρύσσεται στήν διαπασῶν ὅτι ἀπό τό ρωμαϊκό κράτος, τήν μακραίωνη ρωμαιοκρατία, ἀναδύεται ὁ μεσαιωνικός καί νεώτερος Ἑλληνισμός, ἀλώβητος ἤ δίγλωσσος. Ἐν τούτοις ἡ δεύτερη γλώσσα, συγκεκριμένα τό ρωμανικό ἰδίωμα τῶν Βλάχων, ἡ ἀρωμουνική, στήν ὁποία μάλιστα διασώζονται καί τά ἰσχυρότερα τεκμήρια τῆς ἑλληνικότητας τῶν χρήστων της, ἀγνοεῖται.**

Οἱ Γερμανοί ξανάρχονται στόν Ὄλυμπο, ἕνα αἰώνα μετά τόν Weigand, τόν ὁποῖο ἔχουν ἀκόμη ὁδηγό ἐπιστημονικό, ἄν καί ἤδη ἦλθαν στό φῶς τῆς δημοσιότητας οἱ διασυνδέσεις του μέ τήν ρουμανική προπαγάνδα. Ἐπί πλέον κατευθύνονται καί ἐνισχύονται μέ δημοσιεύματα ρουμανικά, κρατικῶν ἱδρυμάτων τῆς Ρουμανίας ἤ τῆς ρουμανικῆς Διασπορᾶς, ἀφοῦ κανένα ἀντίστοιχο ἑλληνικό δέν ὑφίσταται. Χωρίς στοιχειώδη ἑλληνική ἐπιστημονική ἀρωγή οἱ Γερμανοί καί πολλοί ἄλλοι ἀλωνίζουν τήν Ἑλλάδα.

Ὁ Kramer δίνει τό ὁδοιπορικό τῆς ἀποστολῆς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Κολωνίας: Ξηρολίβαδο Βερμίου, Λιβάδι Ὀλύμπου, Κοκκινοπλός, Ροδιά, Φαλάννη...

Ἐξ ἄλλου ὁ Kramer τό 1979 δημοσιεύει στό φιλολογικό περιοδικό Studii Clasice τοῦ Βουκουρεστίου μελέτημά του, στό ὁποῖο συντάσσεται μέ προ-

γενεστέρους του ἐπιστήμονες, ὅπως οἱ Egger, Lafoscade, Patsch, Zilliacus, Biezunska - Malowist[21]..., πού μέ ἀδιαμφισβήτητη τεκμηρίωση ἀποκαλύπτουν λατινοφωνία καί Ἑλλήνων.

Τό σπουδαιότερο εἶναι ὅτι καί Ρουμάνοι ἀκραιφνεῖς ἐπιστήμονες διαπιστώνουν τήν λατινοφωνία ἤ διγλωσσία στήν Μακεδονία καί νοτιώτερα, ὅπως ἀκριβῶς ὁμολογεῖ ὁ Ἀκαδημαϊκός καί καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου G. Bratianu[22]. Τολμηρότερος καί σαφέστερος εἶναι ὁ Ρουμάνος E. Lozovan, καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου τῆς Κοπεγχάγης, ὁ ὁποῖος ἐπεκτείνει πρός νότο τήν λατινοφωνία, ἀλλά συνάμα ἀποδέχεται καί ἀποδεικνύει ὅτι καί Ἕλληνες ἐκλατινίζονται, ὅτι ἀπό τήν ἐκλατίνιση δέν ἐξαιροῦνται οἱ Ἕλληνες. Βασιζόμενος δέ σέ χωρίο τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ τονίζει ὅτι καί πολύ βορειότερα τῶν σημερινῶν ἑλληνικῶν σφνόρων οἱ Ἕλληνες ὑπερτεροῦσαν συντριπτικά ἀλλά ἦσαν λατινόφωνοι, δηλαδή Βλάχοι[23].

Εἰδικά τήν παρουσία Βλάχων στήν παρολύμπια περιοχή ἐπισημαίνει καί ὁ ἐπίσης Ρουμάνος N. Draganu[24] μέ ἐπιχείρημα τήν φωνητική μορφή τοῦ τοπωνυμίου **Ὀλοσσών** στό γλωσσικό ἰδίωμα τῶν Βλάχων, στό ὁποῖο εἶναι **Lasún.**

Ὁ Προκόπιος στό **Περί Κτισμάτων** (Δ, 4) ἔργο του διασώζει τόν τύπο **Λόσσονος.** Ὁ Ἀ. Ἀρβανιτόπουλος διορθώνει τήν γενική **Λόσσονος** σέ **Λοσσόνος**, ἀπό τήν ὁποία, ὅπως διευκρινίζει, παράγονται στήν δημώδη ἑλληνική γλώσσα οἱ **Λοσσόνα – Λασσόνα – Ἀλασσόνα – Ἐλασσόνα** καί ἔπειτα ὁ λόγιος τύπος **Ἐλασσών.**

Ἡ φωνητική μορφή **Lasún** (καί ὄχι **Lasúna**) τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Βλάχων φανερώνει ὅτι οἱ ἐκλατινισμένοι ἤ δίγλωσσοι κάτοικοι τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας Περραιβίας, τῆς ὁποίας πρωτεύουσα ὑπῆρξε ἡ **Ὀλοσσών**, κατά τήν ἔναρξη χρήσεως τῆς δεύτερης γλώσσας, τῆς δημώδους λατινικῆς, παραλαμβάνουν τό τοπωνύμιο, ἐνόσῳ διατηρεῖ τήν ἀρχαία ὀνομαστική σέ **–ών**[25].

Ἐφ' ὅσον δέ ἡ κώφωση τοῦ τονιζομένου **ώ** ὑπάρχει στήν θεσσαλική διάλεκτο τῶν ἑλληνιστικῶν καί πρωτορωμαϊκῶν χρόνων καί ἡ τροπή τοῦ **ο** τῆς παραλήγουσας σέ **α** συντελεῖται κατά τούς πρώτους μ.Χ. αἰῶνες, κατά συνέπεια καί ἡ πτώση τοῦ **ο** τῆς προπαραλήγουσας τοῦ ἀρχαίου τύπου **Ὀλοσσών** πρέπει νά χρονολογεῖται πρό τῶν χρόνων τοῦ Προκοπίου, 6ου αἰ. μ.Χ., καθώς καί ἡ γένεση τῶν Βλάχων στόν Ὄλυμπο[26].

Ἔτσι ἡ ἠπειρωτική ἤ ἀκριβέστερα πινδία προέλευση τῶν Βλάχων τοῦ Ὀλύμπου σύμφωνα μέ παράδοση θησαυρισμένη ἀπό τόν Heuzey καί ἀναφερομένη ἀπό τόν Ἀπ. Βακαλόπουλο, τοῦ ὁποίου τό σχετικό κείμενο ἐπαναλαμβάνει περίπου αὐτολεξεί ἡ Δ. Κατηφόρη σέ ἄρθρο, μόνον μερικῶς ἀληθεύει. Μετακινήσεις Βλάχων ἀπό Πίνδο πρός Ὄλυμπο, Βέρμιο καί ἄλλες βορειοελλαδικές περιοχές νοοῦνται συνήθως μεμονωμένων ὀνομαστῶν οἰκογενειῶν ἐξ αἰτίας τῶν ἀρπακτικῶν ἐνεργειῶν τοῦ τυράννου τῆς Ἠπείρου Ἀλῆ Πασᾶ[27]. Οἱ δέ φυγάδες ἀναζητοῦν τήν ἀσφάλεια

σέ χωριά ἤ οἰκισμούς πάλιν Βλάχων. Αὐτό παρατηρεῖται καί στίς παροικίες τοῦ Ἐξωτερικοῦ. Ἀντίθετα οἱ ἐποχικές μετακινήσεις τῶν κτηνοτρόφων Βλάχων ἀπό Περραιβία πρός Πίνδο καί τόν εὐρύτερο ὀρεινό ἠπειρωτικό χῶρο κατά τό θέρος μέ κάθοδο στό περραιβικό ὀροπέδιο ἤ τήν θεσσαλική πεδιάδα γιά διαχείμαση εἶναι ἀδιάλειπτες, πλήν σπανίων περιπτώσεων, ἀπό τήν ἀρχαιότητα.

Μέ τόν N. Draganu συμφωνεῖ καί ὁ πολύς Th. Capidan, Ἀκαδημαϊκός καί καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, ἄλλοτε θεμελιωτής καί ἔνθερμος θιασώτης τῆς θεωρίας περί καθόδου τῶν Βλάχων ἀπό τήν Δανία.

Τήν ἀποδεικτική ἀξία τῆς βλαχικῆς φωνητικῆς μορφῆς **Lasún** γιά τήν ἐμφάνιση τῶν Βλάχων ἀπό τήν ἐποχή τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἀσπάζονται καί ἄλλοι διαπρεπεῖς Ρουμάνοι, ὅπως οἱ Procopovici, Puscariu, Maniu, T. Papahagi κ.ἄ.[28]

Τήν λατινική παράδοση, ἐπίδραση καί ἐπιβίωση ἐπιμαρτυροῦν πολλά τοπωνύμια λατινογενή τῆς Περραιβίας καί τῆς γειτονικῆς Μακεδονίας, ὅπως Μιλόγουστα, Δομένικο, Βερδικούσα, Πραιτώρι, Ἀμούρι, Κουκούλι, Βίγλα... Βορειότερα, ὅπως σημειώνει ὁ καθηγητής τῆς γλωσσολογίας στό πανεπιστήμιο τῶν Ἰωαννίνων Ἀντ. Θαβώρης, Βελβεντός, Σέρβια, Κοζάνη, Καισάρεια, Γρατσιάνη, Γαλλιανή (Κάλλιανη)[29]... Δυτικά, Δεσκάτη, Μπουνάσια, Τζίνερης, Παγανά, Γκρέουσι, Ρόγκια, Μπιτέρνα κ.ἄ., πού περιέχονται στό πρόσφατο βιβλίο τοῦ Χρ. Λιόλιου[30].

Ὁ Ἀντ. Κεραμόπουλλος στά τελευταῖα δημοσιεύματά[31] του μελετᾶ ἀποκλειστικά τούς Περραιβούς καί συμπεραίνει τά ἀκόλουθα: «Ἡ διασπορά τῶν Περραιβῶν εἰς ὄρη καί πεδιάδας δηλοῖ τούς μετανάστας Βλάχους, διεσκεδασμένους ὡσαύτως εἰς ὄρη καί πεδιάδας». Προσθέτει δέ καί τά ἑξῆς: «[Οἱ Περραιβοί] εἶναι μετανάσται ὡς οἱ σήμερον κατοικοῦντες τούς αὐτούς τόπους καί ζῶντες ὅλως ὅμοιον βίον Βλάχοι, ἀλλ' ὁμιλοῦντες λατινογενῆ γλῶσσαν».

Πράγματι, ἐκτός τῶν ἀστῶν Βλάχων, τῶν μονίμως ἐγκατεστημένων στίς κωμοπόλεις Λιβάδι, Κοκκινοπλό, Ἐλασσόνα, Τσαριτσάνη, Τύρναβο καί γειτονικά χωριά, ὑπάρχουν στήν περραιβική παρολύμπια περιφέρεια Βλάχοι μετανάστες, δηλαδή μετακινούμενοι ἐποχικά, ὅπως στούς Γόνγους, Ἐλιά, Μακρυχώρι, Δαμάσι, Δαμασούλι, Βλαχογιάννη, Πραιτώρι, Ἐλασσόνα...

Κατά τόν Κεραμόπουλλο ἡ διαφορά μεταξύ τῶν ἀρχαίων μας Βλάχων μεταναστῶν ἔγκειται στό γλωσσικό ἰδίωμα. Γι' αὐτό ὁ Κεραμόπουλλος, ἀφοῦ συνάγει τό συμπέρασμα ὅτι οἱ Περραιβοί πρό τῆς ρωμαιοκρατίας ὡς ὄργανο ὁμιλίας ἔχουν τήν ἑλληνική γλῶσσα, συμπληρώνει τά ἑξῆς: «Προσέλαβον ἔπειτα τήν λατινικήν ἤ λατινογενῆ γλῶσσαν καί ὀνομασίαν ἐπί Ρωμαιοκρατίας... Τοιουτοτρόπως ἔγιναν καί οἱ Περραβοί λατινόγλωσσοι».

Τήν λατινοφωνία τῶν Περραιβῶν ἀποκαλύπτει μέ τήν μελέτη τοῦ ἐπι-

γραφικοῦ ὑλικοῦ ὁ Γάλλος Bruno Helly. Μάλιστα σέ σημείωση τοῦ πρωτοτύπου γαλλικοῦ κειμένου του συνδέει τούς ἐκλατινισμένους Περραιβούς καί γενικά Θεσσαλούς τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς μέ τούς Βλάχους τῶν ἡμερῶν μας: «Nous rejoignons ici en partie les interprétations et conclusions présentées par A. Lazarou dans une communication faite à la table ronde **la Thessalie**, à Lyon en juillet 1975, à propos de l' origine des Valaques, qui pourraient bien être, non des Slaves, mais des Grecs latinophones».

Ἐν τέλει ὁλοένα καί περισσότερο δικαιώνεται ὁ F. E. Peters, ὁ ὁποῖος διακρίνει τόν ἑλληνικό κόσμο σέ «Ἑλληνικό Ἑλληνισμό» καί «Λατινικό Ἑλληνισμό»[32]. Ἀσφαλῶς ἐπιβίωση τοῦ Λατινικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀποτελοῦν οἱ Βλάχοι τοῦ Ὀλύμπου καί ὁλόκληρης τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, τούς ὁποίους ἡ ἀμάθεια, ἡ ἄγνοια καί ἡ ἀβελτερία τῶν Ἑλλήνων ἀφήνουν ὡς βορά τῶν ἐρασιτεχνῶν καί τῶν προπαγανδιστῶν, ἐνῶ ἔπρεπε νά γίνουν ἀντικείμενο ἐρευνῶν Ἑλλήνων ρωμανιστῶν καί πόλος ἕλξεως ξένων σπουδαστῶν καί εἰδικῶν.

1. Βλ. Ἄννης Π. Ἀβραμέα, **Ἡ Βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204. Συμβολή εἰς τήν ἱστορικήν γεωγραφίαν**. Διδακτορική διατριβή, ἐν Ἀθήναις 1974, 79.
2. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, **Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι**, ἐν Ἀθήναις 1939,15 καί σημ. 2.
3. Λεπτομερεῖς βιβλιογραφικές ἐνδείξεις βλ. Δ. Β. Βαγιακάκου, **Ἡ τοπωνυμική θεώρησις τοῦ θεσσαλικοῦ χώρου**, ἐν Ἀθήναις 1984, 299-300. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τόμου ΟΘ' τοῦ περιοδικοῦ «Ἀθηνᾶ»).
4. Πλήρη ἔκθεση τῶν γνωμῶν βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, **Ἡ Ἀρωμουνική καί αἱ μετά τῆς Ἑλληνικῆς σχέσης αὐτῆς, ἐν Ἀθήναις 1976, 73 κέ.**
5. M. Gyóni, «L' oeuvre de Kekaumenos source de l' histoire roumaine», **Revue d' Histoire Comparée**, 23(1945)139.
6. Κεραμοπούλλου, **ἔ.ἀ.**, 14 σημ. 2.
7. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τό 1066 καί ἡ ἐθνολογική παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», **Θεσσαλικά Χρονικά** 11 (1976)90 κέ., ὅπου ἐπίσης καί παραλειπόμενες παραπομπές.
8. Πβ. Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου, «Ὁ γλωσσικός ἐκλατινισμός τῶν κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας», **Ἐπίτομη Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπό τά προϊστορικά χρόνια ὡς τά 1912**, Θεσσαλονίκη 1984, ΕΜΣ, 50. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Κ. Κούμας (1777-1836), διδάσκαλος τοῦ Γένους καί ἐπίκαιρος ἐθνολόγος», **Ἐλευθερία** (Λαρ.), 26-1-1986.
9. Κ. Κούμα, **Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων**, 12, Βιέννη 1832, 530-531.
10. Βλ. **Πλάτων 36 (1984)172.**
11. Βλ. Μαρίας Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, **Οἱ βαλκανικοί λαοί**, Ἰωάννινα 1978,173. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ Θεσσαλός Δ. Φιλιππίδης καί τό ἐθνικόν ὄνομα τῶν Ρουμάνων», **Ἀνακοίνωση στό Β' συνέδριο θεσσαλικῶν σπουδῶν** (ὑπό ἔκτ.).
12. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλέψεις Ρουμανίας καί ἑλληνικότητα Βλάχων – Ἀρωμούνων», **Ἠπειρωτικό Ἡμερολόγιο** 1986, 322-346.
13. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ διπλωματική πλευρά τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλίας», **Τρικαλινά** 1(1981)13.
14. Πβ. ὅσα ἀναφέρονται γιά τούς Picot καί Weigand στό πρῶτο μελέτημα τοῦ Μ. Ρωμανοῦ, «Ἀπόψεις καί θέσεις γιά τό ὄνομα, τήν καταγωγή καί τή γλῶσσα τῶν Κουτσοβλάχων», **Μνήμη Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη**, Ἀθῆναι 1983, 12 κ.ἑ.

15. Γ. Ν. Χατζιδάκι, **Περί τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων**, ἐν Ἀθήναις 1925,31.
16. Βλ. Ἐλευθερίας Νικολαΐδου, **Ξένες προπαγάνδες καί ἐθνική ἀλβανική κίνηση στίς μητροπολιτικές ἐπαρχίες Δυρραχίου καί Βελεγράδων κατά τά τέλη τοῦ 19ου καί τίς ἀρχές τοῦ 20ου αἰώνα**, Ἰωάννινα 1978, 218.
17. Βλ. Ἀθ. Ἀγγελοπούλου, «Ἡ συμβολή τῆς Ἐπισκοπῆς Πέτρας εἰς τά ἐθνικά καί ἐκπαιδευτικά προβλήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς περιοχῆς Ὀλύμπου (1890-1896)», **Μακεδονικά** 14(1974)64-74. Σχετικές παρατηρήσεις ἔχει κάμει καί στίς κριτικές τῶν βιβλίων Γκούμα καί Συννεφάκι, πού ἀναφέρονται στήν ἱστορία τοῦ Λιβαδίου. Βλ. ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, **Αἱ ξέναι προπαγάνδαι εἰς τήν ἐπαρχίαν Πολυανῆς κατά τήν περίοδον 1870-1912**, Θεσσαλονίκη 1973, 14-15. Τοῦ αὐτοῦ, «Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐναντι τῶν ἐμπεριστάτων ἐπαρχιῶν του κατά τόν Μακεδονικόν Ἀγῶνα», **Μακεδονικά** 16(1976)24-37.
18. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Μακεδονικός Ἀγώνας καί Ἑλληνόβλαχοι», **Ὡραία Σαμαρίνα**. Ἀνάτ. 1984. Βλ. καί Γ. Θ. Λυριτζῆ, **Οἱ ἀγωνισταί τῆς Σαμαρίνας Δημήτριος ὁ Νεομάρτυς καί Θεόδωρος ὁ Ἐθνοκήρυκας**, Κοζάνη 1968. Τοῦ αὐτοῦ, **Ἡ Ἐθνική Ἑταιρεία καί ἡ δρᾶσις αὐτῆς**, Κοζάνη 1970, βλ. πίνακα ὀνομάτων Βλάχοι, Βράκας Ζήσης, Βωβοῦσα, Γράμμος, Ζάννας Δ., Ζαρκάδας, Θεοδώρου, Καντάρας, Ἀρκούδας Γ., Καρατάσιος, Κοκκινοπλός, Κολούσιος, Λάζος, Λαχτάρας, Λειβάδιον Ὀλύμπου κ.ἄ. Ἐπίσης βλ. Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, Ὁ Μακεδονικός Ἀγώνας, Θεσσαλονίκη 1984, ὅπου μεταξύ ἄλλων καί τά ἀπομνημονεύματα τοῦ Ἀ. Ζάννα καί Ναούμ Σπανοῦ. Καί τό ἄρθρο τοῦ Ἐλευθ. Γκούμα «Ἡ συμβολή τοῦ Λιβαδίου στόν Μακεδονικό Ἀγώνα», **Κήρυξ** (Λαρίσης), 27-12-1984.
19. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἐπιχειρούμενη ἀνακίνηση τοῦ ζητήματος τῶν Βλάχων καί ἡ διεπιστημονική ἀλήθεια», **Ὀρεινή Καλαμπάκα** Ἰούνιος 1984, 3 κ.ἑ.
20. Βλ. **Λιβάδι Ὀλύμπου**, ἔτος Δ΄, ἀρ. φ. 42, Δ/βριος 1976.
21. Βιβλιογραφικές ἐνδείξεις γιά ὅλους βλ. A. Lazarou, «Présence hellénique en Egypte romaine», **Graeco – Arabica** 3(1984)51 κ.ἑ.
22. G. Bratianu, **Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain**, Bucarest 1942, 67.
23. Εὐρύτερα σχόλια βλ. A. Lazarou, «Peut-on parler d'une survivance romaine en Péloponnèsse?», **Πρακτικά Α΄ διεθνοῦς συνεδρίου πελοποννησιακῶν σπουδῶν**, 3(1976)114 κ.ἑ.
24. Βλ. **Balcania**, 1(1938)25 κ.ἑ.
25. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁλοσσών – Ἐλασσών», **Ἱστορία Εἰκονογραφημένη** 175(1983)12-14.
26. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τρία ἑλληνικά τοπωνύμια στό γλωσσικό ἰδίωμα τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων», **Θεσσαλικά Χρονικά**, 11(1976)227 κ.ἑ.
27. Πλούσια βιβλιογραφία βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, «Οἱ ἀνέκδοτες ἀναμνήσεις τοῦ Γιώτη (Παναγιώτη) Ναούμ γιά τούς Βλάχους τῆς Ἠπείρου καί τῆς Μακεδονίας στή διάρκεια τοῦ 19ου αἰώνα καί γιά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1878 στή Μακεδονία», **Μακεδονικά** 24(1984)64. Χειρόγραφο τῶν ἀναμνήσεων τοῦ Γιώτη Ναούμ ἔχω στή βιβλιοθήκη μου, προσφορά τοῦ γιατροῦ Ἀντ. Γ. Περδίκη, ἔτους 1978.
28. Τίς παραπομπές γιά τόν καθένα βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀρωμουνική ἀνθρωπωνυμία», **Μνήμη Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη**, Ἀνάτυπο 1983,4.
29. Βλ. **Μακεδονικά** 6(1964-65)193-194.
30. Χρ. Χρ. Λιόλιου, **Ὁδοιπορικό στά χωριά τῆς Φιλουριᾶς Χασίων τοῦ νομοῦ Γρεβενῶν**. Α.τ., 1982.
31. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, «Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοί καί οἱ Βλάχοι», ΕΕΦΣΠΑ 4(1953-54)55-59. Τοῦ αὐτοῦ, «Ὁ Στράβων καί οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου», ΕΕΒΣ 23(1953)65-73.
32. Τίς βιβλιογραφικές σημειώσεις καί συμπληρωματικά στοιχεῖα βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Θρακολογία καί ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων». **Τρικαλινά** 5(1985)74. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καί λατινοφωνία Ἑλλήνων», **Πρακτικά Συνάξεως Εὐγένιος ὁ Αἰτωλός καί ἡ ἐποχή του**, Καρπενήσι, Ὀκτ. 1984, Ἀθήνα 1986.

Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΩΝ ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ ΤΟ 1066 ΚΑΙ Η ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΠΑΡΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΤΟΥ ΚΕΚΑΥΜΕΝΟΥ

Ἡ ἐξέγερση[1] τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 δὲν κατέχει ἰδιαίτερη θέση στὴν πολεμολογία τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Γι' αὐτὸ ἴσως καὶ πέρασε σχεδὸν ἀσχολίαστη ἀπὸ τὴν ἑλληνική ἱστορικὴ ἐπιστήμη, μολονότι στὴν οὐσία εἶναι γεγονὸς πολυσήμαντο καὶ ἐνδιαφέρει ἄμεσα τὸν Ἑλληνισμό. Ἀντίθετα πρὸς τοὺς Ἕλληνες οἱ ξένοι ἱστορικοί, κυρίως Ρουμᾶνοι, Βούλγαροι, Οὔγγροι, Ρῶσοι κ.ἄ., ἔστρεψαν τὴν προσοχή τους μὲ σπουδή, ἐπειδὴ ἀκριβῶς στὴν περιγραφὴ τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Λαρισαίων χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὸν Κεκαυμένο οἱ ὅροι «Βλάχος»[2] καὶ «Βούλγαρος»,[3] τοὺς ὁποίους ο καθένας ἑρμηνεύει ἀπὸ διαφορετικὴ σκοπιὰ ἢ ἐθνικιστικὴ σκοπιμότητα.

Οἱ ὅροι «Βλάχος» καὶ «Βούλγαρος» τοῦ κειμένου τοῦ Κεκαυμένου καὶ τὰ αἴτια τῆς ἐξεγέρσεως συνεχίζουν ἀκόμα νὰ προβληματίζουν τοὺς ἱστορικοὺς καὶ τοὺς ἐθνολόγους,[4] ὅπως φάνηκε μὲ τὶς πρόσφατες ἀνακοινώσεις

---

1. Μὲ τίτλο «La révolte des Larisséens en 1066» ἀνακοινώθηκε στὴν Table Ronde «La Thessalie», ποὺ ὠργανώθηκε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1975 στὴ Λυών ἀπὸ τὸ Β' Πανεπιστήμιο καὶ τὸ Ἐθνικὸ Κέντρο Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν. Πβ. σχετικὰ *Θεσσαλικὸν Μέλλον*, 5 - 7 καὶ 20-9-75 καὶ *Περραιβία*, 11 - 12, 1975, 105 - 107. Ἀπετέλεσε τὸ θέμα διαλέξεως, ποὺ δόθηκε στὴ Λάρισα τὴν 6 Ὀκτωβρίου 1975 στὴν αἴθουσα τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου στὰ πλαίσια τῆς συνεργασίας τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἑταιρείας τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας Λαρίσης. Ἐξ ἀφορμῆς δὲ βλαχολογικῶν ἀνακοινώσεων στὸ 15ο διεθνές βυζαντινολογικὸ συνέδριο Ἀθηνῶν (Σεπτέμβριος τοῦ 1976) ἐπαναλήφθηκε μὲ τὴν παροῦσα μορφὴ στὴ διάλεξη τῆς 10 Δεκεμβρίου 1976, ποὺ ὠργανώθηκε ἀπὸ τὴν Ι.Λ.Ε.Θ. καὶ τὴν Ἕνωση τῶν ἐν Ἀθήναις Λαρισαίων στὴν αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

2. Γιὰ τὴν ἐτυμολογία του βλ. Δ.Β. Βαγιακάκου, *Σχεδίασμα περὶ τῶν τοπωνυμικῶν καὶ ἀνθρωπωνυμικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι, 1883 - 1962*, ἐν Ἀθήναις, 1964, 257 κέ. Ἀ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*, ἐν Ἀθήναις 1976, 82 - 83 καὶ 88 σημ. 70.

3. Βλ. Βαγιακάκου, ἔ.ἀ., 262 - 266. J. Németh, *La provenance du nom Bulgar*, Winnipeg, 1964.

4. Πβ. D. Dvoichenko - Markov, «Cecaumenos and the Vlachs», *Résumés des communications, XVe congrès international d'études byzantines*, Athènes, 5 - 11 septembre 1976. P.S. Nasturel, «Recherches sur les Valaques dans l'Empire Byzantin sous les Komnènes et les Anges», *αὐτ.*

ξένων ἐπιστημόνων στὸ 15ο διεθνὲς βυζαντινολογικὸ συνέδριο Ἀθηνῶν, κατὰ τὸ ὁποῖο γιὰ τὴν ἐθνολογικὴ σύνθεση τῆς Θεσσαλίας τοῦ ια' αἰ. ἔγινε λόγος μόνο γιὰ Βλάχους, ἐννοώντας βέβαια Ρουμάνους, καὶ γιὰ Βουλγάρους. Πρὸ πάντων μετὰ τὴν ἀνακοίνωση Ρουμάνου ἄνοιξε ἐμπερίστατος ρουμανο - βουλγαρικὸς διάλογος χωρὶς τὸν παραμικρὸ ἑλληνικὸ ἀντίλογο, ἐνῶ καὶ δυνατός[5] καὶ ἐπιβεβλημένος ἦταν.

Κατὰ συνέπειαν ἡ παροῦσα θεώρηση καὶ μάλιστα ἡ πρώτη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ ἀποβαίνει καίρια, ὁπωσδήποτε δὲ καὶ χρέος τῆς Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἑταιρείας τῶν Θεσσαλῶν καὶ γενικώτερα ὅλων τῶν θεσσαλικῶν παραγόντων πρὸς ἀποκατάσταση τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας καὶ τὴν ὑπεύθυνη ἐνημέρωση τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοῦ.

Ἡ μελέτη τοῦ θέματός μας βασίζεται μόνο σὲ μιὰ ἱστορικὴ πηγή, τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Κεκαυμένου, ποὺ ὁ ἴδιος καὶ οἱ πρόγονοί του ἔζησαν στὴ Λάρισα ὡς ἀξιωματοῦχοι τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλὰ ἡ συγγραφὴ τοῦ Κεκαυμένου ἀποτελεῖ πηγὴ μεγάλης ἱστορικῆς ἀξίας καὶ μοναδικὴ στὸ εἶδος της σ' ὅλη τὴ βυζαντινὴ γραμματεία, δοθέντος ὅτι εἶναι μακριὰ ἀπὸ κάθε προσποίηση καὶ ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε κληρικὴ ἐπίδραση.[6] Ἐσφαλμένα δὲ ἡ πηγὴ αὐτὴ ὠνομάσθηκε τὸ «*Στρατηγικόν*» τοῦ Κεκαυμένου, τίτλος ποὺ διαδόθηκε μετὰ τὴν πρώτη ἔκδοση στὴ Μόσχα, τὸ 1896, ἀπὸ τοὺς Ρώσους ἱστορικοὺς B. Wassilievsky καὶ V. Jernstedt.[7] Ἡ ὀρθὴ ἐπιγραφή, δηλαδὴ Κεκαυμένου *Νουθεσίες καὶ Διηγήσεις*, δόθηκε κατὰ τὴ δεύτερη ἔκδοση, ποὺ ἔγινε πρὶν ἀπὸ τέσσερα χρόνια, τὸ 1972, πάλι στὴ Μόσχα ἀπὸ τὸν Ρῶσο βυζαντινολόγο G.G. Litavrin.[8] Στὸ μεταξὺ εἶχε προχωρήσει πολὺ ἡ ἔρευνα καὶ εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἐνδιαφέρουσες ἐργασίες, κατ' ἐξοχὴν δὲ μία ἐπιμελημένη γερμανικὴ μετάφραση τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν H.G. Beck[9], μὲ πλούσιες σημειώσεις, τὸ 1956, καὶ λίγο ἀργότερα, τὸ 1960, ἐξαίρετη μελέτη τοῦ Γάλλου Ἀκαδημαϊκοῦ P. Lemerle.[10]

---

5. Μ' ἕνα ἁπλὸ τηλεφώνημα στὸ Ἵδρυμα Κρατικῶν Ὑποτροφιῶν ἡ Γραμματεία τοῦ Συνεδρίου θὰ ἐνημερωνόταν γιὰ τὴν ὕπαρξη ἢ μὴ Ἑλλήνων εἰδικῶν ἐπιστημόνων.

6. Πβ. E. Frances, *Revue des Études Sud - Est Européennes* (RESEE), 1, 1963, 213.

7. *Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris De officiis regiis libellus ediderunt.* B. Wassilievsky, V. Jernstedt, *Zapiski istor. - filol. Faculteta imper. St. Peterburgskage Universiteta*, Cast. 38, 1896 (σ. 20 + 113).

8. *Cecaumeni Consilia et Narrationes. Novam editionem praeparavit, in rossicam invertit, praefatione commentariisque instruxit* G. G. Litavrin, Mosqua, 1972, σ. 741.

9. H. G. Beck, *Vademecum des byzantinischen Aristokraten. Das sogenannte Strategikon das Kekaumenos*, Graz, 1956.

10. P. Lemerle, *Prolégomènes à une édition critique et commentée des «Conseils et Récits» de Kékauménos*, Bruxelles 1960, σ. 119 (Académie Royale de Belgique, Classe des lettres et sciences morales et politiques. Mémoires, LIV, fasc. I).

Καὶ οἱ δύο ρωσικὲς ἐκδόσεις, τόσο τοῦ 1896 ὅσο καὶ τοῦ 1972, πραγματοποιήθηκαν μὲ βάση τὸ ἴδιο καὶ ἐλάχιστα προσιτὸ χειρόγραφο τοῦ κειμένου τοῦ Κεκαυμένου τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας.

Δὲν θὰ ἀσχοληθοῦμε ἐδῶ μὲ τή διαμάχη γιὰ τὴν πατρότητα τῆς συγγραφῆς. Ὡστόσο, μὲ δυὸ λόγια, ὑπενθυμίζουμε ὅτι οἱ πρῶτοι ἐκδότες, οἱ Wassilievsky καὶ Jernstedt, τὸν μὲν *Λόγον πρὸς τὸν Βασιλέα* ἀπέδωσαν σ' ἕνα ἀνεψιὸ τοῦ Λαρισαίου Νικουλίτσα, τὸ δὲ *Στρατηγικὸν* στὸν Κεκαυμένο.[11] Εἶδαν δηλαδή τὴ συγγραφὴ ὡς ἔργο δύο διαφορετικῶν προσώπων. Τὸ δὲ 1926 ὁ V. Valdenberg[12] ἀφιέρωσε καὶ εἰδικὴ μελέτη στὸν Νικουλίτσα. Ἀλλὰ μετὰ τὶς ἔρευνες τῶν Buckler,[13] Banescu,[14] Gyóni,[15] Καραγιαννόπουλου[16] καὶ πρὸ πάντων τοῦ Lemerle, ἔχει ἐπιβληθῆ τὸ ὄνομα τοῦ Κεκαυμένου ὡς τοῦ μοναδικοῦ δημιουργοῦ καὶ ἡ νέα ἐπιγραφή, ποὺ ἤδη ἔβαλε ὁ Litavrin στὴ δεύτερη καὶ τελευταία ἔκδοση.

Κατὰ τὸν Lemerle[17] ἡ διήγηση τοῦ Κεκαυμένου, ἂν χωροῦσε σύγκριση μ' ὁποιοδήποτε βυζαντινὸ Χρονογράφο, θὰ ἦταν ἀξιοπιστότερη. Γιατὶ ὁ Κεκαυμένος εἶχε στὴ διάθεσή του ἔγγραφα καὶ διάφορα ἄλλα στοιχεῖα φυλαγμένα στὰ οἰκογενειακὰ του ἀρχεῖα, ποὺ συνάμα μποροῦσε νὰ ἐπαληθεύση ἢ νὰ συμπληρώση ζητώντας σχετικὲς πληροφορίες ἀπὸ τὸ συγγενικό του περιβάλλον. Ἐπὶ πλέον εἶχε πολύτιμη προσωπικὴ ἐμπειρία, ποὺ ἀπέκτησε στὸ διάστημα τῆς σταδιοδρομίας του. Ἡ ἀξιοποίηση τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ ὑλικοῦ ἀρκεῖ νὰ ἐξηγήση τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἱστορικῶν παραδειγμάτων, μὲ τὰ ὁποῖα τεκμηριώνει καὶ διαποικίλλει τὶς πρακτικὲς συμβουλὲς του ἢ τὶς ἠθικὲς ἀρχές, ὄχι σπάνια πολὺ χαρακτηριστικὲς γιὰ τὴν πρωτοτυπία καὶ τὴν πυκνότητα.

Ἐν τούτοις ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Κεκαυμένου δὲν ἀπουσιάζουν οἱ ἀνακρίβειες, μερικὲς δὲ ὑπῆρξαν ἡ ἀφορμὴ γιὰ ἀντιδικίες ἱστορικὲς καὶ ἐθνολογι-

---

11. Βλ. Lemerle, *Prolégomènes*, 3 σημ. 4.

12. V. Valdenberg, «Nikoulitza et les historiens byzantins contemporains», *Byzantion*, 3, 1926, 95 - 125.

13. Georgina Buckler, «Authorship of the Strategikon of Cecaumenus», *Byzantinische Zeitschrift*, 36, 1936, 7 - 26. Τῆς αὐτῆς, «Can Cecaumenus be the Author of the Strategikon ?», *Byzantion*, 13, 1938, 139 - 141.

14. N. Banescu, «A propos de Kekaumenos», *Byzantion*, 13, 1938, 129 - 138. Τοῦ αὐτοῦ, «Dampoles ou Diakène; un episode de la guerre byzantino-petchénègue», *Acad. Roumaine Bull. de la section historique*, 26, 1945, 185 - 191.

15. M. Gyóni, «L'oeuvre de Kekaumenos source de l'histoire roumaine», *Revue d'histoire comparée*, (RHC), 3, 1945, 96-180.

16. J. Karayanopoulos, «Zur Frage der Autorschaft des Strategikon des Kekaumenos», *Byzantinische Zeitschrift*, 54, 1951, 257 - 265.

17. Lemerle, *Prolégomènes*, 76.

κές, ποὺ εἶχαν καὶ πολιτικὲς ἐπιπτώσεις, ἐπώδυνες καὶ ἐπικίνδυνες γιὰ τὴν Ἑλλάδα.[18]

Συγκεκριμένα ὁ Κεκαυμένος στὰ πλαίσια τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Λαρισαίων γίνεται ὁ πρῶτος εἰσηγητὴς τῆς θεωρίας, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Βλάχοι δὲν εἶναι γηγενεῖς ἀλλὰ Δᾶκες καὶ Βέσοι, ποὺ κατέβηκαν ἀπὸ τὸν Δούναβη στὴν Ἑλλάδα.[19] Τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ Κεκαυμένου ἔχει ὡς ἑξῆς: «οἱ Βλάχοι πολεμηθέντες παρὰ τοῦ βασιλέως Τραϊανοῦ καὶ παντελῶς ἐκτριβέντες ἑάλωσαν, καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν τοῦ λεγομένου Δεκαβάλου ἀποσφαγέντος καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ δόρατος ἀναρτηθέντος ἐν μέσῃ τῇ πόλει Ρωμαίων. Οὗτοι γὰρ εἰσιν οἱ λεγόμενοι Δᾶκαι καὶ Βέσοι. Ὤικουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὃν νῦν ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν, ἔνθα Σέρβοι ἀρτίως οἰκοῦσιν, ἐν ὀχυροῖς καὶ δυσβάτοις τόποις. Τούτοις θαρροῦντες ὑπεκρίνοντο ἀγάπην καὶ δούλωσιν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους τῶν Ρωμαίων βασιλεῖς καὶ ἐξερχόμενοι τῶν ὀχυρωμάτων ἐλεΐζοντο τὰς χώρας τῶν Ρωμαίων. Ὅθεν ἀγανακτήσαντες κατ' αὐτῶν, ὡς εἴρηται, διέφθειραν αὐτούς. Οἱ καὶ ἐξελθόντες τῶν ἐκεῖσε διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ, οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ᾤκησαν τὴν Ἑλλάδα».[20]

Δικαιολογημένα ὅμως ὁ Οὔγγρος ρωμανιστὴς - βαλκανολόγος Μ. Gyóni διερωτᾶται: Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ νίκησαν οἱ Ρωμαῖοι τοὺς Δᾶκες καὶ μετὰ τὴ νίκη νὰ ἐπέτρεψαν τὴν κάθοδό τους στὰ ἐνδότερα τῆς αὐτοκρατορίας, Ἤπειρο, Μακεδονία, Θεσσαλία, ἀντὶ νὰ τοὺς διώξουν πιὸ πέρα ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς Σάβα καὶ Δούναβη, ὅπου λέγεται ὅτι κατοικοῦσαν;[21]

Θὰ μποροῦσε ἐπίσης νὰ διερωτηθῆ κανείς: Μήπως στὴν περικοπὴ αὐτὴ διασώζεται ἀνάμνηση κάποιας μεταναστεύσεως Δακῶν ἐκλατινισμένων, ποὺ ἔλαβε χώρα μεταγενέστερα μὲ κατεύθυνση πρὸς νότο;[22]

---

18. Βλ. Εὐαγγ. Ἀβέρωφ, *Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος*, Ἀθήνα, 1948. Ἀθαν. Ι. Χρυσοχόου, *Ἡ Κατοχὴ ἐν Μακεδονίᾳ*, Βιβλίον Γ', *Ἡ δρᾶσις τῆς ἰταλορουμανικῆς προπαγάνδας*, Θεσσαλονίκη, 1951. Τηλ. Μ. Κατσουγιάννη, *Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν*, Β', Θεσσαλονίκη, 1966, 30 κ.ἑξ. Max Demeter Peyfuss, *Die Aromuniesche Froge*, Wien-Köln-Graz, 1974. Θ. Σαράντη, «Οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου», *Ἠπειρωτικὴ Ἑστία*, 24, 1975, 577. Τοῦ αὐτοῦ, «Οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου», *Σερραϊκὰ Χρονικά*, 7, 1976, 3 - 4. C. Papanace, «Les Macédo-Roumains existent-ils?», *Stindardul*, anul XVIII, Nr. 112, oct. - noembrie, 1970, 4 καὶ 8. Σπ. Στούπη, *Ἠπειρῶτες καὶ Ἀλβανοί*, Ἰωάννινα, 1976, 304 κ.ἑ.

19. Γενικὴ κατάταξη τῶν θεωριῶν βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 91 κ.ἑ.

20. Litavrin, *Cecaum*. 269 - 270.

21. Gyóni, «*Kekaumenos*», 150.

22. Ἀντίθετα πολλοὶ καὶ μάλιστα Ρουμᾶνοι γράφουν γιὰ ἄνοδο πρὸς τὸ βορρᾶ. Πβ. O. Densusianu, *Historie de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, 300, 327 - 328 καὶ 335. T. Papahagi, «Din epoca de formatiune a limbei romîne», *Grai si Suflet*, 1, 1923 - 1924, 228 κἑ. A. Sacerdoteanu, «Vlahii si Vlahia lui Brocard», *Anuarul Institutului de Istorie Natio-*

Ὁ Gyóni, ποὺ σχολίασε προσεκτικὰ καὶ μὲ λεπτομέρεια τὸ κείμενο τοῦ Κεκαυμένου, μᾶς διαβεβαιώνει ὅτι ὅσα ἀναφέρει ὁ Κεκαυμένος γιὰ τοὺς Δᾶκες, τὸν Δεκέβαλο καὶ τὸν Τραϊανὸ δὲν τὰ ἔχει ἀρυσθῆ ἀπὸ καμμιὰ λαϊκὴ βλαχικὴ παράδοση, ποὺ διατηρήθηκε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα στοὺς Βλάχους τῆς Θεσσαλίας, τοὺς ὁποίους εἶχε γνωρίσει ἀπὸ πολὺ κοντά, ἀλλὰ τὰ ἔχει δανεισθῆ κατ' εὐθεῖαν ἢ ἔμμεσα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Δίωνος Κασσίου.[23] Ὁ Γάλλος Lemerle[24] δέχεται τὸ συμπέρασμα τοῦ Gyóni προσθέτοντας ὅτι ἡ διήγηση αὐτὴ ὀφείλεται σὲ γεωγραφικὴ πλάνη τοῦ Κεκαυμένου ὡς πρὸς τὴ θέση τῆς τραϊανῆς Δακίας.[25] Τὴν ἴδια περίπου γνώμη διετύπωσε πολὺ νωρίτερα καὶ ὁ Τσεχοσλοβάκος Tomaschek.[26]

Ἀλλὰ ἡ ἑρμηνεία τοῦ Gyóni γνωστοποιήθηκε λίγο μετὰ τὴ λήξη τοῦ β' Παγκοσμίου πολέμου, τὸ 1945, ἡ δὲ τοῦ Lemerle τὸ 1960, ἐνῶ παλαιότερα μὲ ἀφετηρία τὴν παρερμηνεία τοῦ χωρίου τοῦ Κεκαυμένου καὶ ἑνὸς ἄλλου τοῦ Χαλκοκονδύλη[27] ἐπινοήθηκε μὲ προφανῆ σκοπιμότητα, ἐθνολογικὴ καὶ πολιτικὴ, ἡ θεωρία γιὰ ξενικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων, ἡ ὁποία προκάλεσε ἀντεγκλήσεις καὶ ἀπασχόλησε πολλοὺς ἐπιστήμονες διαφόρων εἰδικοτήτων καὶ ἐθνοτήτων, κυρίως δὲ Ρουμάνους, ποὺ μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες βλαχολογικὲς δημοσιεύσεις δημιουργοῦσαν εὐνοϊκὸ γιὰ τὶς ἐπιδιώξεις τους κλῖμα στὴ διεθνῆ ἐπιστημονικὴ γνώμη.

Οἱ Ἕλληνες ἐπιστήμονες, ἂν καὶ τὰ ἐπίμαχα βυζαντινὰ κείμενα εἶναι

---

nala, 5, 1928 - 1930, 497 κέ. I. Siadbei, *Originile dialectelor romîne*,, Iassi, 1933, 19. C. Daicoviciu - H. Daicoviciu, «La Dacie et sa romanité», *Actes du Colloque international organisé par le Secrétariat général de l'Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen*, Mamaia (Roumanie), 1 - 8 septembre 1968, Bucarest, 1970, 253.

23. Gyóni, «Kekaumenos», 171. Πβ. τοῦ αὐτοῦ, «Les sources byzantines de l'histoire des Roumains», *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* (AAASH), 2, 1954, 231 σημ. 9.

24. Lemerle, *Prolégomènes*, 75.

25. Πβ. καὶ Gyoni, *ἔ.ἀ.*, 231 σημ. 9: «l'identification erronée des peuples est fondée sur la technique superficielle de l'archaïsation des noms de peuple et sur la confusion des provinces Dacie Trajane et Dacie Aurélienne».

26. W. Tomatschek, «Zur Kunde der Hämus - Halbinsel», *Sitzungsber. d. phil.-hist. Cl. d. Kais. Akad. d. Wiss.*, 99, Bd. Wien, 1882, 493 - 494.

27. Bonn, I, 35. Βλ. καὶ F.C.H.L. Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, Paris, 2, 1826, 333. Τὸ κείμενο τοῦτο εἶναι πλέον προσιτότερο χάρη στὴν ἀνθολόγησή του ἀπὸ τὸν Paul Henri Stahl, *Ethnologie de l'Europe du Sud - Est. Une Anthologie*, Paris - La Haye, 1974, 25 κέ. Πβ. καὶ σ. 63 σημ. 1, ὅπου καταχωρίζεται τὸ ἀκόλουθο χωρίο τοῦ Χαλκοκονδύλη: «Ἀπὸ Δακίας, ἐπὶ Πίνδον τὸ ἐς Θετταλίαν καθῆκον ἐνοικῆσαν ἔθνος Βλάχοι». Τὸ χωρίο εἶναι κολοβὸ καὶ ἀδικεῖ τὸν Χαλκοκονδύλη, γιατὶ στὴ συνέχεια ἀμφισβητεῖ πέρα γιὰ πέρα τὸ βάσιμο τῆς πληροφορίας αὐτῆς λέγοντας τὰ ἑξῆς: «οὔτε ἄλλου ἀκήκοα τοῦτου διασημαίνοντος σαφῶς ὁ,τιοῦν οὔτε αὐτὸς ἔχω συμβαλέσθαι ὡς αὐτοῦ ᾠκίσθη. Λέγεται μὲν πολλαχῆ ἐλθὸν τὸ γένος τοῦτο ἐνοικῆσαι αὐτοῦ, οὐ μὴν ὅτι καὶ ἄξιον ἐς ἱστορίαν ὁ,τιοῦν παρεχόμενον τεκμήριον».

γραμμένα στὴν Ἑλληνική, ἀπέφυγαν νὰ ἐμβαθύνουν καὶ νὰ ἀντικρούσουν ἢ νὰ ἀνασκευάσουν τὶς σκόπιμες ἢ καλοπροαίρετες παρερμηνεῖες. Οὔτε, τοὐλάχιστον, ἐπιδόθηκαν στὴ συστηματικὴ παρακολούθηση τῶν ξένων δημοσιευμάτων, ποὺ πολλὲς φορὲς παρεῖχαν ἱκανὸ ὑλικὸ γιὰ τὴν ἀποτελεσματικὴ ἀντιμετώπιση τῶν ἀντεπιστημονικῶν καὶ ἀνθελληνικῶν ἀπόψεων. Π.χ., ὁ ὀνομαστότερος ρωμανιστὴς - βαλκανολόγος καὶ ἔνθερμος ὑποστηρικτὴς τῶν ρουμανικῶν βλέψεων, ὁ Ρουμᾶνος Ἀκαδημαϊκὸς Th. Capidan,[28] παρατηρεῖ ἤδη τὸ 1923 ὅτι κάθοδος Βλάχων ἀπὸ τὴν περιοχή, ποὺ καθορίζει ὁ Κεκαυμένος, δύσκολα δύναται νὰ γίνῃ ἀποδεκτή. Ἄλλος διάσημος ἐρευνητής, ἐπίσης Ρουμᾶνος, ὁ A. Sacerdoteanu[29] δηλώνει ρητά, τὸ 1928, ὅτι ἡ ὑπόθεση γιὰ κάθοδο Βλάχων ἀπὸ τὸν Σάβα καὶ Δούναβη στὴ Θεσσαλία εἶναι ἀδύνατη. Ὁ δὲ Οὐγγρος Lajos Tamás[30] λέγει τὸ 1936 ὅτι ἡ προσπάθεια νὰ ἀνευρεθῇ ἱστορικὸ περιεχόμενο στὴ συγκεχυμένη ἀφήγηση τοῦ Κεκαυμένου θὰ ἦταν μάταιη.

Ἀπὸ ὅσο γνωρίζομε τὰ δεδομένα αὐτὰ δὲν ἀξιοποιήθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα. Πιθανῶς ἀποθαρρύνθηκαν ἀπὸ τὴν ὅλη στάση τῶν δύο μεγάλων ἱστορικῶν μας, τοῦ Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου καὶ τοῦ Νίκου Βέη. Ὁ πρῶτος, ποὺ παρεμπιπτόντως ἀναφέρεται στοὺς Βλάχους, διατυπώνει τὸ ἀκόλουθο βραχὺ σχόλιο: «Ἡ ἐπικρατεστέρα τὴν σήμερον γνώμη εἶναι ὅτι οἱ Βλάχοι οὗτοι ἦσαν συγγενεῖς τῶν ἐπέκεινα τοῦ Ἴστρου Βλάχων...».[31] Ὁ Βέης βασιζόμενος στὴν κατὰ λέξη ἔννοια τοῦ χωρίου τοῦ Κεκαυμένου σὲ ἄρθρο του, ποὺ καταχωρίσθηκε σὲ ἔγκυρη ἐγκυκλοπαίδεια,[32] πρίν, φυσικά, δημοσιευθοῦν οἱ μελέτες τοῦ Gyóni, ἀσπάσθηκε τὴ θεωρία γιὰ κάθοδο τῶν Βλάχων ἀπὸ βορρᾶ καὶ λόγῳ τοῦ κύρους του ἐπηρέασε τοὺς νεώτερους, ὥστε καὶ στὶς πιὸ σύγχρονες ἑλληνικὲς ἐγκυκλοπαίδειες νὰ προσφέρωνται οἱ πιὸ ἀβάσιμες πληροφορίες. Ἐξ ἄλλου τὸ μεσουράνημα κατὰ τὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου στὸν Βαλκανικὸ ἱστορικὸ ὁρίζοντα τοῦ Ρουμάνου Ἀκαδημαϊκοῦ ἱστορικοῦ N. Iorga, μὲ διεθνῆ ἀκτινοβολία, ἀπέτρεψε ὁπωσδήποτε Ἕλληνες ἐπιστήμονες τῆς ἐποχῆς

---

28. Th. Capidan, *Românii din peninsula balkanica*, Bucureşti, 1924.

29. A. Sacerdoteanu, *Considérations sur l'Histoire des Roumains au Moyen - Age*, Paris, 1929, 140. Δὲν παύει ὅμως νὰ ἀναζητῇ κάθοδο ἀπὸ ἄλλες ἀφετηρίες (πβ. *αὐτ.*, 140 - 141), γιὰ νὰ μειώσῃ τὴν ἐντύπωση, ποὺ προκάλεσε ὁ K. Kadlec ἰσχυριζόμενος ὅτι οἱ Βλάχοι μετανάστευσαν ἀπὸ τὴ Θεσσαλία πρὸς τὸν βορρᾶ. Πβ. *αὐτ.*, 40, καὶ *Revue des études hongroises*,, 6, n-os 2 - 3, 1928, 271.

30. L. Tamás, «Romains, Romans et Roumains dans l'Histoire de la Dacie Trajane», *Archivum Europae Centro-Orientalis*, 2, 1936, 364.

31. Κ. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, βιβλ. 11, Μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμός, III, 390 (ἔκδ. Γαλαξία, 1971).

32. Ν. Βέη, «Βλάχοι», *Ἐγκυκλ. Λεξ. Ἐλευθερουδάκη*, 3, 330 - 331.

νὰ ἐκφράσουν γνώμη ἀντίθετη πρὸς τὴ δική του, μονονότι συνήθως ἦταν ἀτεκμηρίωτη.[33] Τοὺς δὲ Δυτικοευρωπαίους καὶ ἄλλους συγκρατοῦσε καὶ ὁ Th. Capidan, ποὺ εἶχε ἀναγνωρισθῆ ὡς αὐθεντία σὲ θέματα βαλκανικῆς ρωμανολογίας.[34]

Ταυτόχρονα, τόσο τοὺς ξένους ὅσο καὶ τοὺς Ἕλληνες καθιστοῦσε ἐπιφυλακτικοὺς στὴν ἀποδοχὴ τῆς ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων ἡ ὁμολογουμένη ὑπεροχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἔναντι τοῦ ρωμαϊκοῦ, ἂν καὶ δὲν ἐκφραζόταν ἐπιφύλαξη γιὰ ἐξαραβισμό, ἐκσλαβισμὸ καὶ ἐκτουρκισμὸ Ἑλλήνων[35] χωρὶς οἱ ἀντίστοιχοι πολιτισμοὶ νὰ εἶναι ἀνώτεροι ἀπὸ τὸν ἑλληνικό. Ὀρθότατα ὁ F. Lot,[36] ἤδη τὸ 1937, διακηρύσσει ὅτι, γιὰ νὰ διατηρηθῆ ἢ νὰ ἐκλείψη μιὰ γλῶσσα, τὰ αἴτια εἶναι πολλὰ καὶ περίπλοκα, ὁ δὲ «πολιτισμός» δὲν παίζει πάντοτε καὶ ἀναγκαστικὰ τὸν πρωτεύοντα ρόλο. Ἔτσι ἡ ἀπόκλειση ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων χάνει τὸ νόημά της, ὅταν μάλιστα κατ' ἀντίθεση μὲ τοὺς γείτονες,[37] Ἰλλυριοὺς καὶ Θρᾷκες, οἱ Ἕλληνες ἦσαν πιὸ προετοιμασμένοι γι' ἀνάπτυξη σχέσεων μὲ τοὺς Ρωμαίους. Πράγματι

---

33. Ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποία διετύπωνε τὴν γνώμη του προκαλοῦσε καὶ τοὺς συμπατριῶτες του. Μεταξὺ ἄλλων εἶχε ὑποστηρίξει ὅτι ἡ ἐξέγερση τῶν Ἀσσανιδῶν ἔγινε στὴν Πίνδο καὶ ὄχι στὸν Αἷμο. Ἐπὶ πλέον δὲ ὅτι γενέτειρα τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἐξεγέρσεως ἦταν ὁ Τύρναβος τῆς Θεσσαλίας καὶ ὄχι τὸ Τίρνοβον τῆς περιοχῆς τοῦ Αἷμου. Πβ. C. C. Giurescu, *Despre Vlahia Asanestilor*, Cluj, 1931. Δὲν πείθει ἡ συμβιβαστικὴ πρόταση τοῦ Al. Cioranescu, *La tradition historique et l'origine des Roumains*, Bucarest, 1942, 11. Βλ. καὶ N. Banescu, *Crearea si caracterul statului Asanestilor* (1185), Bucuresti, 1943, St. Stefanescu, «Momente cruciale din istoria unui imperiu: «Asanestii», *Magazin istoric* 10, 1969, 10 κέ. Ch. Pistrui, «Imperiul Vlaho-bulgar si patriarhia de Tîrnovo», *Mitropolia Ardealului*, 17, 1972, 201 - 209.

34. Πβ. J. Van Coppenolle, «A la mémoire de Teodor Capidan», *Orbis*, 7, 1958, 261 - 272. Γιὰ νὰ μορφώση ὅμως κανεὶς ὀρθότερη ἀντίληψη τῆς ἐπιστημονικῆς καταρτίσεως τοῦ Capidan, ἐπιβάλλεται νὰ λάβη ὑπ' ὄψη καὶ τὶς κριτικὲς ποὺ κατὰ καιροὺς ὁ T. Papahagi ἔγραψε κυρίως στὸ περιοδικὸ *Grai si Suflet* γιὰ τὰ ἀξιολογώτερα δημοσιεύματα. Γιατὶ ὁ Papahagi κατέχει καταφανῶς καλύτερα τόσο τὴν Ἑλληνικὴ ὅσο καὶ τὴν Ἀρωμουνική. Σύνολη δὲ εἰκόνα τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου του βλ. *RESEE*, 11, 1973, 115 - 144, «La contribution de Tache Papahagi à l'étude du Sud - Est européen» (H. Mihaescu, Adrian Fochi, Zamfira Mihail, N. S. Tanasioca). Εἰδικώτερα πβ. M.haescu, 121: «Mais celui qui fit le maximum en ce sens, celui connaissant parfaitement la vie et la langue des Aroumains reste sans doute le professeur Tache Papahagi».

35. Βλ. Ἀ. Λαζάρου, «Ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ ὅρου Βασιλική - Basilica», *Πλάτων*, 26, 1974, 287 σημ. 65.

36. F. Lot, *Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe*, Paris, 1937, I, 224.

37. Προσφυέστατα ὁ Garasanin διατείνεται ὅτι ἀπὸ τοὺς μὴ Ἕλληνες ἐκρωμαΐσθηκαν ταχύτερα ὅσοι ἤδη εἶχαν δεχθῆ τὴν ἐπίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Πβ. *Sources archéologiques de la civilisation européenne. Actes du Colloque international organisé par le Secrétariat général de l' AIESSE*, Bucarest, 1970, 271. Βλ. καὶ P. Bosch - Gimpera, «Les soldats ibériques agents d'hellénisation et de romanisation»,

οἱ ἰδιάζουσες συνθῆκες δημοσίας καὶ ἰδιωτικῆς ζωῆς,[38] ποὺ δημιουργήθηκαν μετὰ τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, εἶχαν ἰσχυρὸ ἀντίκτυπο καὶ στὴ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων, ἡ ὁποία ὄχι μόνο δέχθηκε καὶ ἀφωμοίωσε πλούσιο λατινικό λεξιλόγιο,[39] ἀλλὰ κατὰ περιόδους παρεχώρησε καὶ ἔδαφος, ὥστε νὰ ἀναφυοῦν ἀξιόλογες νησῖδες διγλωσσίας, ποὺ ἐπιβιώνουν μὲ τὴν παρουσία τῶν Βλάχων.[40]

Τὸν αὐτόχθονα χαρακτῆρα τῶν Βλάχων εἶχαν ἀποδεχθῆ πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο πολλοὶ ξένοι, ἀκόμα καὶ Ρουμᾶνοι,[41] τὴν δὲ ἑλληνικότητα[42] μετὰ τὸν

Mélanges J. Carcopino, Paris, 1966, 144. Τοῦ αὐτοῦ, «Les Grecs et les Ibères *VIIIe Congrès International d'Archéologie Classique* (Paris, 1963). *Le rayonnement des civilisations grecque et romaine sur les cultures périphériques*, Paris, 1965, 111 - 118. A. Garcia y Bellido, *Hispania Graeca*, Barcelona. 1948, M. Almagro, *Les inscripciones ampuritanas, griegas, ibéricas y latinas*, Barcelona, 1952. Τοῦ αὐτοῦ, «L'influence grecque sur le monde ibérique», *VIIIe Congrès International d'Archéologie Classique* (Paris, 1963). *Le rayonnement...*, 87 - 94. P. Jacobsthal et E. Neuffer, «Gallia Graeca. Recherches sur l'hellénisation de la Provence», *Préhistoire*, 2, 1933, 1 - 64. Ἕνα σημαντικὸ ἀριθμὸ μελετῶν βλ. *Actes du Colloque sur les influences helléniques en Gaule*, 1958, Publ. de l'Université de Dijon XVI, Paris. F. Benoît, *Recherches sur l'hellénisation du midi de la Gaule*, Aix - Gap, 1965. Πβ. κατ' ἐξοχὴν τοῦ αὐτοῦ, «La romanisation de la Narbonnaise à la fin de l'époque républicaine», *Rivista di Studi Liguri*, 32, 1966, 288: «Rome y avait pris le relais d'Athènes et ce fut sur un *substratum* hellénique que s'établit la conversion à la Latinité».

38. Πβ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 37.

39. Σχ. βιβλιογραφία βλ. F. Viscidi, *I prestiti latini nel greco antico e bizantino*, Padova, 1944, 61 - 62. A. Pertusi, «rec. di F. Viscidi, Prestiti latini nel greco antico e byzantino», *La Parola del Passato*, 3, 1948, 295 - 300. H. Mihaescu, «Les éléments latins des «Tactica - Strategica» de Maurice-Urbicius et leur écho en néo-grec»,, *RESEE* 6, 1968, 481 - 498. V. Orioles, «Note preliminari ad uno studio sui prestiti latini in greco», *Incontri Linguistici*, 1, 1974, 110 σημ. 1, 2, 9.

40. Τὴ Λατινικὴ στὴ μὲν Ἰλλυρία δέχθηκαν ἐνωρὶς οἱ ἑλληνίζοντες, ἐνῶ οἱ ἀπολίτιστοι τῆς ὑπαίθρου ἀντιστάθηκαν γιὰ μεγάλο διάστημα, στὴ δὲ ἑλληνικὴ χερσόνησο συνέβη τὸ ἀντίθετο. Πβ. Κ. Κούμα, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, Βιέννη, ΙΒ', 1832, 522: «Εἰς μόνον τὰς μεγάλας πόλεις ἀντεῖχεν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ βουνὰ τῆς Ἰλλυρίας ἀπέκρουσαν τὴν ἀλλόφυλον. οἱ δὲ κάτοικοι χωρίων καὶ κοιλάδων ἀνέμιξαν τὰς ἐγχωρίους γλώσσας των μὲ τὴν Ρωμαϊκὴν καὶ οὕτω κατεσκεύασαν ἀνάμικτόν τι παραμόρφωμα διαλέκτου, σῳζόμενον εἰσέτι εἰς πολλὰ μέρη τῆς Μακεδονίας, Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Ἑλλάδος».

41. Τὴ βιβλιογραφία καὶ τὶς γνῶμες ξένων καὶ πρὸ πάντων Ρουμάνων βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 104 κέ.

42. Τὴν ἑλληνικότητα ἦταν δύσκολο νὰ ἀποδεχθοῦν Ρουμᾶνοι καὶ Βαλκάνιοι, ἄλλοι μὲν πιστεύοντας στὸ «ἀξίωμα» ὅτι δὲν ὑποχωρεῖ ἕνα γλωσσικὸ ὄργανο ἀνωτέρου πολιτισμοῦ, ὅπως ἡ Ἑλληνική, ἄλλοι δὲ ὑπηρετῶντας σκοποὺς ἐθνικιστικούς. Γι' αὐτὸ ἀναγνωρίζοντας τὴν ἐντοπιότητα τῶν Βλάχων ὑποθέτουν συνάμα ὑπόστρωμα ἰλλυρικό. Πβ. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiana*, II, Bucuresti, 1914, 133. V. Pârvan, *Sulle origini della civiltà romena*, Roma, 1922, 4. T. Papahagi, «O problema de romanitate şud-illirica», *Grai si Suflet*, 1, 1923, 97. R. Vulpe, «Gli Illiri dell'Italia imperiale romana»,

ὀρθὸ σχολιασμὸ καὶ τὴν λεπτομερειακὴ ἀνάλυση ἑνὸς χωρίου τοῦ βυζαντινοῦ Χρονογράφου Ἰωάννου Λυδοῦ, ποὺ κατηγορηματικὰ ἀναφέρει ὅτι χρήση τῆς Λατινικῆς κάνουν καὶ οἱ Ἕλληνες.[43] Τὴ βαρύτητα τῆς μαρτυρίας τοῦ Λυδοῦ ὑπεγράμμισε πρόσφατα, τὸ 1960, καὶ ὁ ρουμανικῆς καταγωγῆς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κοπεγχάγης E. Lozovan, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἀπὸ τὸν κανόνα τῆς ὑποχωρήσεως τῶν διαφόρων γλωσσῶν ἐνώπιον τῆς Λατινικῆς δὲν ἐξαιρεῖται καὶ ἡ Ἑλληνική,[44] ἡ ὁποία ἄλλωστε ὑπεχώρησε ἀργότερα σ' ὡρισμένες περιοχὲς καὶ ἐνώπιον Σλαβικῆς, Ἀραβικῆς, Τουρκικῆς κ.ἄ.

Εἶναι ἐξαιρετικὰ χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ μαρτυρία τοῦ Λυδοῦ, ποὺ σχολιάζεται ἤδη τὸ 1892 ἀπὸ τὸν L. Lafoscade[45] καὶ κατόπιν ἐπανειλημμένα μνημονεύεται ἀπὸ ἄλλους ἐπιστήμονες, ὅπως τὸ 1935 ἀπὸ τὸν Zilliacus,[46] ἀποσιωπᾶται ἐπιμελῶς ἀπὸ τὸν Th. Capidan, ἂν καὶ μισὸ αἰώνα ἀσχολεῖται εἰδικὰ μὲ τὴ βαλκανικὴ ρωμανολογία.[47] Ἐπίμονα δὲ ὁ Capidan ἀπο-

---

Ephemeris Dacoromana, 3, 1925, 166 - 167. D. Popovic, *O Cincarima*, Beograd, 1937. S. Puscariu, «Ancienneté des établissements macédo-roumains», Balcania, 1, 1938, 22 - 24. Τοῦ αὐτοῦ, *Limba română*, I, Bucuresti, 1940, 270. A. Procopovici, «La romanité balkanique», *Balcania*, 1, 1938, 59 - 69. T. P. Vucanovic, «Les Valaques, habitants autochtones des pays balkaniques», *L'Ethnographie*, 56, 1962, 11 - 41. Οἱ πηγὲς ὅμως, ἀρχαιολογικές, ἱστορικές, φιλολογικές, δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τοῦ ἠπειρωτικοῦ καὶ μακεδονικοῦ χώρου μὲ τὴν εὐρύτερη ἔννοια. Τεκμηρίωση βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 48 σημ. 35, 36. Πρόσθ. Ι. Κ. Προμπονᾶ, *Ἡ συγγένεια τῆς μακεδονικῆς καὶ μυκηναϊκῆς διαλέκτου καὶ ἡ πρωτοελληνικὴ καταγωγὴ τῶν Μακεδόνων*, Ἀθῆναι, 1973. Ὅσο γιὰ τὴ συστηματικὴ ἐπιδίωξη τῶν συγχρόνων Ἀλβανῶν γιὰ ἰλλυριοποίηση κάθε εὐρήματος βλ. Φ. Πέτσα, «Ἑλληνικὲς ἀρχαιότητες στὴν Ἀλβανία», *Πυρσὸς Βορείου Ἠπείρου*, Ἀπρίλιος 1976, 5 - 6.

43. Πβ. Ἀ. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, Α', Θεσσαλονίκη, 1961, 36. Τηλ. Μ. Κατσουγιάννη, *Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν*, Α', *Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Κουτσοβλάχων*, Θεσσαλονίκη, 1964, 29. Σωκρ. Ν. Λιάκου, *Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων*, Θεσσαλονίκη, 1965, 29. Σαράντη, *ἔ.ἀ.*, 1975, 580. Τοῦ αὐτοῦ, *ἔ.ἀ.*, 1976, 8.

44. E. Lozovan, «Byzance et la Romanité Scythique», *Revue des Études Roumaines*, 5 - 6, 1960, 221.

45. L. Lafoscade, «Influence du Latin sur le grec, *Études de philologie neogrecque publiées par J. Psichari*, Paris, 1892, 122 σημ. 4.

46. H. Zilliacus, *Zum Kampf der Weltsprachen im Oströmischen Reich*, Helsin gford, 1935, 30.

47. Ὁ H. Mihaescu, σύγχρονος Ρουμᾶνος, ποὺ ἔχει γράψει σειρὰ μελετημάτων γιὰ τὸ ὅλο ρωμανολογικὸ ζήτημα τῆς Βαλκανικῆς μὲ ἄμεση χρήση τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὑλικοῦ καὶ τῶν ἄλλων πηγῶν, δὲν ἀγνοεῖ τὸ χωρίο τοῦ Λυδοῦ, ἀλλὰ σχολιάζοντας ἐπιδιώκει νὰ μετριάση τὴ σημασία του. Βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 51 σημ. 48, καὶ τοῦ αὐτοῦ «Τρία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων», σημ. 17, μελέτη δημοσιευόμενη στὸν παρόντα ἑνδέκατο τόμο τοῦ Δελτίου *Θεσσαλικὰ Χρονικά*, ὅπου ἀκριβὴς βιβλιογραφία καὶ παρατηρήσεις.

κλείει κάθε ἐκδοχὴ ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων καὶ ὅταν ἀκόμα ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήση ὅτι τοπωνύμια, ὅπως π.χ. Baiasa (Βωβοῦσα), Lasum (Ἐλασσόνα), Saruna (Θεσσαλονίκη), ἀποδεικνύουν τὴν παρουσία Βλάχων - λατινοφώνων στὶς ἀντίστοιχες περιοχὲς Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως.[48] Ὡς ἐπιχείρημα δὲ μὴ ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων τόλμησε νὰ προβάλη καὶ τὴν δῆθεν ἀπουσία κτηνοτρόφων Ἑλλήνων κατὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα. Γιατί, κατὰ τὸν Capidan, Ἕλληνες ζοῦσαν μόνο στὰ παράλια[49] τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ἐνῶ τὴν ἐνδοχώρα κατεῖχαν Θρᾶκες καὶ Ἰλλυριοί. Στὴν περίεργη, βέβαια, δοξασία του συνοδευόταν καὶ ἀπὸ τὴ συγχορδία τῶν συγχρόνων θιασωτῶν τῆς θεωρίας τοῦ πανιλλυρισμοῦ, ὅπως τοῦ R. Vulpe,[50] ποὺ ἑλληνικώτατα τοπωνύμια (Δωδώνη, Κραννών, Μαραθών, Σικυών κ.ἄ.) ἢ ἐθνικὰ (Θεσπρωτοί, Βοιωτοί κ.ἄ.) χαρακτήριζε ὡς ἰλλυρικά.[51] Τὶς θλιβερὲς γιὰ τὴν

48. Th. Capidan, *Les Macédo-roumains*, Bucarest, 1943, 159.

49. Th. Capidan, *Limba si Cultura*, Bucuresti, 1944, 181 κέ.

50. Vulpe, ἔ.ἀ., 166 σημ. 8. Βλ. καὶ Κ.Α. Ρωμαίου, «Τόποι καὶ τοπωνύμια», *Πελοποννησιακά*, 5, 1962, 23 - 24.

51. Μετὰ τὸν β' Παγκόσμιο πόλεμο ἐκδηλώνονται τάσεις πανθρακισμοῦ μὲ ἀπροσδιόριστες πρὸς στιγμὴ προεκτάσεις. Ὅ,τι ἑλληνικὸ δὲν εἶχε χαρακτηρισθῆ ὡς ἰλλυρικὸ δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ ἀναχθῆ στὴ Θρακική. Πβ., π.χ., Z. Velkova, «Zur antiken Ortsnamenkunde Thrakiens», *Linguistique Balkanique*, 15, 2, 1971, 41 - 45. Στὴν πραγματικότητα, μολονότι γιὰ τὴ Θρακικὴ ἔχουν γράψει σπουδαῖες μελέτες, π.χ. Reichenkron, Russu, Georgiev, Poghirc, Detschev κ.ἄ., σὲ τελευταία ἀνάλυση ἰσχύει ἀκόμα τὸ ἐρώτημα τοῦ G. Seure, «Connaîtrions-nous, enfin un texte en langue thrace?», *Revue des Études Anciennes*, 22, 1920, 1 - 21. Ὡστόσο στὴ Βουλγαρία καὶ στὴ Ρουμανία ὀργανώνονται ἐντυπωσιακὰ θρακολογικὰ συνέδρια καὶ δημοσιεύονται ὀγκώδη καὶ πολυτελῆ Πρακτικά. Παράλληλα δὲ παρατηρεῖται πραγματικὸς ὀργασμὸς ἐκδόσεως βιβλίων καὶ περιοδικῶν μὲ θρακολογικὰ περιεχόμενα. Πβ. *Primus Congressus studiorum Thracicorum*, Serdicae, 1972, Thracia, Sofia, I, 1972, II καὶ III, 1974. *Thracodacica, Recueil d'études à l'occasion du IIe Congrès International de Thracologie* (Bucarest, 4 - 10 septembre 1976), édité par les soins de C. Preda, A. Vulpe et C. Poghirc, Bucuresti, 1976. R. Vulpe, *Studia thracologica*, Bucuresti, 1976. J. C. Dragan, *We, the Thracians and our multimillenary history*. I, Milano, 1976. Μὲ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζονται ἡ διασπορὰ τῶν Θρακῶν καὶ οἱ σχέσεις τους πρὸς τοὺς Προϊνδοευρωπαίους, Πελασγοὺς καὶ Ἐτρούσκους. Πβ. G. Mihailov, «Les Thraces en Egypte», *Linguistique Balkanique*, 13, 1, 1968, 31 - 44. Al. Fol, «Observations préliminaires sur la diaspora thrace en Asie Mineure et dans le Proche-Orient pendant l'Antiquité», *Études Balkaniques*, 7, 2, 1971, 56 - 72. Τοῦ αὐτοῦ, «La diaspora thrace», *Rivista Storica dell'Antichità*, 1, 1971, 3 - 18. L. A. Gindin, «Le 'pélasgique, et le thrace», *Studia Balkanica*, 5, 1971, 237 - 242. V. Georgiev, «La langue et l'origine des Étrusques», *Études Balkaniques*, 7, 4, 1971, 55 - 81. Τὸ ρεῦμα τοῦτο οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐννοοῦν νὰ ἀφήσουν ἀνεκμετάλλευτο. Σπεύδουν μάλιστα νὰ διαφωτίσουν καὶ τοὺς Εὐρωπαίους! Πβ. Adile Ayda, *Les Étrusques étaient - ils des Turcs?* Paris 1971. Βλ. καὶ R. Lambrechts, «Comptes rendus», *Antiquité Classique*, 41, 1972, 767. Οἱ Τοῦρκοι «ἀποδεικνύοντας» ὅτι Ἐτροῦσκοι = Πελασγοὶ καὶ ὅτι οἱ Πελασγοὶ ὡμιλοῦσαν τὴν Τουρκι-

ἐπιστήμη συνέπειες τοῦ πανιλλυρικοῦ ρεύματος ἐπεσήμανε εὔστοχα ὁ A. Graur.[52] Τὴν δὲ παραδοξολογία τοῦ Capidan δὲν ἀνέστειλαν Ἕλληνες ἐπιστήμονες ἀλλὰ πάλιν ὁ Οὔγγρος M. Gyóni[53] διερευνώντας τὰ κείμενα ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων διαφόρων ἐποχῶν. Καὶ δίνει στὸν Capidan ἀπάντηση ἀποστομωτική. Ἀπὸ τὸν Οἰδίποδα Τύραννο ὁ Gyóni ἀπομονώνει μιὰ σκηνὴ ποιμενικῆς ζωῆς πανομοιότυπη μὲ τὴ σημερινὴ τῶν Βλαχοφώνων καὶ τῶν Σαρακατσαναίων, ποὺ μοιράζονται τὴ χρονιὰ στὸ βουνὸ καὶ στὰ χειμαδιά. Σταχυολογεῖ ἕνα ἀνέκδοτο τοῦ Πλουτάρχου, κατὰ τὸ ὁποῖο κάποιος μεγαλοκτηνοτρόφος, ἕνας τσέλιγκας, στὴν αὐλὴ τοῦ Πύρρου εἶχε τιμητικὴ θέση, ἦταν μιὰ προσωπικότητα.[54] Μνημονεύει τὸν Λατίνο συγγραφέα Βάρρωνα, ποὺ στὸ δεύτερο βιβλίο τοῦ ἔργου του Res Rusticae κάνει διεξοδικὸ λόγο γιὰ τὰ μεγάλα κοπάδια τῆς Ἠπείρου. Ἀναφέρει ἐπίσης

κὴ (!) δὲν θὰ διεκδικοῦν στὸ ἑξῆς μόνο τὸ Αἰγαῖο ἀλλὰ καὶ τὴν Πελασγίδα Λάρισα! Ὅσο τερατῶδες κι' ἂν φαίνεται δὲν πρέπει νὰ ἀδρανήσουμε. Γιατὶ οἱ Τοῦρκοι μεθοδεύουν ἀριστοτεχνικὰ τὴν ἀδηφαγία τους. Ἄλλωστε ἡ διεθνὴς κοινὴ γνώμη ἔχει προϊδεασθῆ. Βλ. N. Ἀνδριώτη, *Οἱ Προέλληνες*, Θεσσαλονίκη, 1953, 18 σημ. 39. καὶ πρόσφατο δημοσίευμα τοῦ Otto Bolte, «Humanfertilität - bedeutsam einst und jetzt», *Sonderdruck aus Hamburger Ärzteblatt* Nr. 1, Januar 1976. Μὲ τὴ διάδοση, ποὺ ἔχει ἡ φαλλικὴ λατρεία στὸν ἑλληνικὸ κόσμο, νησιωτικὸ καὶ ἠπειρωτικό, δὲν γλυτώνει τίποτε ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Πβ. N. K. Παροίκου, «Οἱ ρίζες τῆς Κωμωδίας», *Ἄνθρωπος*, 1, 1974, 99. Γιὰ τὶς συνέπειες τῆς ἀσύστολης τουρκικῆς προπαγάνδας βλ. ἀπτὰ δείγματα σὲ ἄρθρο τοῦ Βασ. Βασ(ιλείου), «Λυπηρά», *Βραδυνή*, 21-10-1976. Καιρὸς νὰ ὀργανώσουμε τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ διπλωματικὴ ἄμυνά μας πρὶν δοκιμασθοῦμε ἀπὸ χειρότερες ἐμπειρίες.

52. A. Graur, «Recherches sur le substrat du roumain», *Studii Clasice*, 3, 1961, 20.

53. M. Gyóni, «La transhumance des Vlaques balcaniques au Moyen Age», *Byzantinoslavica*, 12, 1951, 39: «Dès la période homérique, l'élevage des moutons et des chèvres constituait une branche importante de la vie économique hellénique». Βλ. καὶ Ἀ. Κεραμοπούλλου, «Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι», *ΕΕΦΣΠΑ*, 1953 - 1954, 55 - 59.

54. Σχ. σκιαγραφία Βλάχου μεγαλοκτηνοτρόφου βλ. G. Weigand, *Die Aromunen. Ethnographish - philologisch - historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo - Romane oder Zinzaren.* I, Leipzig, 1895, 185 - 187. Πβ. καὶ σημείωση M. Gyóni, «La première mention historique des Vlaques des monts Balkans», *ΑΛΑΣΗ*, I, 1951 - 1952, 503 σημ. 40: «parmi les bergers vlaques de la Péninsule des Balkans et surtout parmi les Pharsherotes (Aroumains d'Albanie) même à la fin du XIXe siècle le celnik (en grec τσέλιγγας) était un chef de ce genre: il avait sous ses ordres un groupe de 20 à 200 familles. C'était lui qui dirigeait la recherche des pâturages et qui payait les impôts, les taxes douanières, etc. Les membres de la communauté qui lui était soumise étaient tenus de lui fournier certaines prestations proportionnées au nombre de leurs moutons. D'autre part la plupart des troupeaux (parfois une dizaine de milliers d'animaux) se trouvaient dans sa possession. Le celnik payait ses bergers en argent comptant et en nature. Il exerçait, au sein de la «grande famille», aussi des fonctions judiciaires: au temps jadis il avait librement disposé de la vie et de la mort».

χωρίο τοῦ Δίωνος Χρυσοστόμου γιὰ ἀνάλογη ποιμενικὴ ζωὴ στὴν Εὔβοια καὶ τοῦ Ἀρριανοῦ γιὰ τοὺς Μακεδόνες.[55]

Λοιπόν, δὲν χρειάζεται κάθοδος Βλάχων ἀπὸ τὴ Δακία, γιὰ νὰ διδάξουν στὸν ἑλληνικὸ χῶρο τὴν ποιμενικὴ ζωή, ὅταν μάλιστα στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία ὑπάρχη καὶ ἔξοχη βουκολικὴ ποίηση. Ἂν βέβαια κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἡ κτηνοτροφία γνώρισε μεγαλύτερη ἀκμή, ἡ ἐξήγηση εἶναι εὔκολη. Οἱ ἐπιδρομὲς ξένων λαῶν ἀνάγκαζαν πρόσκαιρα[56] τοὺς Ἕλληνες τῶν μικρῶν ἀστικῶν κέντρων καὶ τῆς ὑπαίθρου νὰ ἀναζητήσουν καταφυγὴ στὰ βουνά, ὅπου καὶ ἡ βασικώτερη ἀπασχόληση ἦταν ἡ κτηνοτροφία.[57] Πρέπει δὲ νὰ διευκρινηθῆ ὅτι καὶ οἱ Βλάχοι δὲν ἦσαν ἐξ ἀρχῆς ἀποκλειστικὰ κτηνοτρόφοι. Προῆλθαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες,[58] ποὺ ἐκμεταλλεύθη-

55. *Ἀρριανοῦ*, VII, 9: «Φίλιππος γὰρ παραλαβὼν ὑμᾶς πλανήτας καὶ ἀπόρους, ἐν διφθέραις τοὺς πολλοὺς νέμοντας ἀνὰ τὰ ὄρη πρόβατα ὀλίγα καὶ ὑπὲρ τούτων κακῶς μαχομένους Ἰλλυριοῖς τε καὶ Τριβαλλοῖς καὶ τοῖς ὁμόροις Θρᾳξί...». Ἡ ἀντιδιαστολή, τὴν ὁποία κάνει ὁ Ἀρριανός, τῶν Μακεδόνων ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριούς, τοὺς Τριβαλλοὺς καὶ τοὺς Θρᾷκες, ἀποτελεῖ μιὰ ἀκόμα ἀδιάσειστη μαρτυρία τῆς ἑλληνικότητος τῶν Μακεδόνων.

56. Τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ στοὺς βορειότερους λαούς. Πβ. Gh. Stefan, «Le problème de la continuité sur le territoire de la Dacie», *Dacia*, N. S., 12, 1968, 350.

57. Πβ. E. Petrovici, «Toponymie et histoire», *Revue Roumaine d'Histoire*, 4, 1965,8.

58. Οἱ Ρωμαῖοι ἐπεζήτησαν τὴν ἄμεση σύμπραξη τῶν Ἑλλήνων στὴ διοίκηση τῶν νέων κτήσεών τους στὴν Ἀνατολή. Πβ. A. Aymard, «L'organisation de la Macédoine en 167 et le régime représentatif dans le monde grec», *Classical Philology*, 45, 1950, 106. O. V. Kouriavtzev, «L'Achaie dans le système de la politique provinciale romaine». (article résumé par Cl. Mosse), *Revue d'Histoire Ancienne*, 1952, 2. F. Papazoglou, «Sur les Koina régionaux de la Haute Macédoine», *Ziva Antika*, 9, 1959, 170. B. Gerov, «L'aspect ethnique et linguistique dans la région entre le Danube et les Balkans à l'époque romaine (I - IIIe s.)», *Studi Urbinati*, 33, N. S., B. - N., 1 - 2, 1959, 177, 178, 180. D. M. Pippidi, *I Creci nel Basso Danubio*, Milano, 1971, 142 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, «Les premiers rapports de Rome avec les villes grecques de l'Euxin», *Rivista Storica dell'Antiquità*, 2, 1972, 17 - 38. Τοῦ αὐτοῦ, «Les villes de la côte ouest de la mer Noire d'Auguste à Dioclétien», *Akten des VI. Internationalen Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik*, München, 1973, 103. I. Biezunska - Malowist, «La propiété foncière dans l'Égypte romaine et le rôle de l'élément romain». M. I. Finley édit., *Problèmes de la terre en Grèce ancienne*, Paris, 1973, 261. K. N. Ἠλιοπούλου, *Φιλελληνικὰ καὶ ἀνθελληνικὰ ρεύματα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ρώμῃ καὶ ρωμαϊκὸς ἀνθρωπισμός*, (Ἀνάτυπον), ἐν Ἀθήναις, 1975, 493. Καὶ φυσικὰ ὑπῆρξε ἀνταπόκριση. Πβ. Θ. Δ. Ἀξενίδου, *Ἡ Πελασγὶς Λάρισα καὶ ἡ ἀρχαία Θεσσαλία (Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία)* Β'. *Οἱ μακεδονικοὶ καὶ ρωμαϊκοὶ χρόνοι*, Ἀθῆναι, 1949, 82: «.... ἡ πόλις τῆς Λαρίσης προσεδέθη εὐθὺς ἀμέσως, ἄνευ ταλαντεύσεώς τινος, εἰς τὸ μεγαλοπρεπὲς ἅρμα τῆς Ρώμης....». Τοῦτο καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν πρώιμη διείσδυση τῆς ρωμαϊκῆς ἀνθρωπωνυμίας στὴ Λάρισα καὶ γενικώτερα στὴ Θεσσαλία. Πβ. B. Helly, «Actes d' Affranchissement thessaliens», *Bulletin de Correspondance* Hellénique (BCH), 99, 1975, 137. Βλ. καὶ Ἰ. Σ. Τουλουμάκου, *Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων στὴν ἐποχὴ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας*, Ἀθῆναι,

καν τὴ διάνοιξη καὶ συντήρηση ἐμπορικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὁδῶν[59] τῶν Ρωμαίων, τὴν ἵδρυση σ' ἐπίκαιρα σημεῖα ἐμπορικῶν σταθμῶν, ἀποθηκευτικῶν χώρων, πανδοχείων, ξενοδοχείων,[60] τὴν ἀνάληψη τῆς φρουρήσεως τῶν στενῶν καὶ δυσκόλων ὁδικῶν διαβάσεων, συγκοινωνιακῶν κόμβων,[61] τὴν ἔνταξη στὸ πολύπτυχο δημοσιοϋπαλληλικὸ σῶμα[62] τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ βυζαντινοῦ κράτους ἢ τὴν μακρόχρονη ὑπηρεσία τους στὸν ρωμαϊκὸ στρατό,[63] ποὺ περ' ἀπὸ τὰ οἰκονομικὰ ὀφέλη συνέβαλαν καὶ στὴν ἐκλατίνι-

1972, 53. Κίνητρο μεγάλο ὑπῆρξε καὶ ἡ γενναιόδωρη χορήγηση στοὺς ἐξέχοντες Ἕλληνες τοῦ δικαιώματος τοῦ Ρωμαίου πολίτου, ποὺ ἦταν προνόμιο μὲ ἐπιπτώσεις πολλαπλὰ ἐπωφελεῖς. Πβ. H. Box, «Roman Citizenship in Laconia», *Journal of Roman Studies*, 21, 1931, 200 - 214. Τοῦ αὐτοῦ, αὐτ., 22, 1932, 165 - 183. P. Gauthier, «Générogité» romaine et «avarice» grecque : sur l'octroi du droit de cité», *Mélanges d'histoire ancienne offerts à W. Seston*, Paris, 1974, 207 - 215. Βλ. καὶ Κ.Ν. Ἠλιοπούλου, *Ἡ πολιτικὴ τῆς Ρώμης εἰς τοὺς Λατίνους συγγραφεῖς καὶ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις αὐτῶν*, ἐν Ἀθήναις, 1974, 105, 112. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ ρωμαϊκὴ συνείδησις τοῦ Τίτου Λιβίου* (Ἀνάτυπον), ἐν Ἀθήναις, 1975, 19.

59. G.L.F. Tafel, *De via militari Romanorum Egnatia qua Illyricum, Macedonia et Thracia jungebantur*, London, Variorum Reprints, 1972, Repr. 1ere ed. Tübingen, 1842. M.P. Charlesworth, *Trade-routes and commerce of the Roman Empire*, Cambridge: at the University Press, 1924. P. Lemerle, *Philippes et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine. Recherches d'Histoire et d'Archéologie*, Paris, 1945, 70 - 74. E. Lozovan, «Les routes de la Romania Orientale», *Revue Internationale d'Onomastique*, 9, 3, 1957, 213 - 226. F. O'Sullivan, *The Egnatian way*, Neuton Abbot, David and Charles, 1972. G.P. Curti, «The Via Egnatia : Rome's traverse of a multi-cultural marchland»: *The Geographical bulletin (Gamma Theta Upsilon)*, 5, 1972, 9- 15. R. Chevallier, *Les voies romaines*, Paris, 1972, 159. *C. Romiopoulou, «Un nouveau milliaire de la via Egnatia»*, *BCH*, 98, 1974, 813–816.

60. Γενικὰ γιὰ τὴν ἐξέλιξη αὐτῶν βλ. Chevallier, *ἔ.ἀ.*, 218 κἑ. M. Amit, «Les moyens de communication et la défense de l'Empire romin», *La Parola del Passato*,, 20, 1965, 207 κἑ. D. Van Berchem, «L'annone militaire dans l'Empire Romain au IIIe siècle», *Mémoires de la Société national des Antiquaires de France*, 1936, 145 κἑ.

61. Μ. Χρυσοχόου, *Βλάχοι καὶ Κουτσόβλαχοι*, Ἀθῆναι, 1909, 61. M. Labrousse «Les burgarii et le cursus publicus», *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire de l' École Française de Rome*,, 56, 1939, 165 κἑ. P. Lemerle, «Esquisse pour une histoire agraire de Byzance», *Revue Historique*, 220, 1958, 43 κἑ. Ἀ. Πουλιανοῦ, «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», *Σύγχρονα Θέματα*, 1963, 289. E. Stanescu, «Les Stratiotès». Diffusion et survivance d'une institution byzantine dans le Sud-est de l'Europe», *Actes du premier Congrès internatinal des études balkanique et sud-est européennes*. 26 août - 1 septembre 1966, Sofia, III, 233.

62. Ἀ. Κεραμοπούλλου, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις, 1939, 39 σημ. 1: «Τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας διῴκουν οἱ Ρωμαῖοι διὰ τῶν ἑλλήνων ἐπιτοπίων ὑπαλλήλων».

63. Κεραμοπούλλου, *Κουτσόβλαχοι*, 49, 87, 90, 98, 114 - 116. Ἀποφασιστικῆς σημασίας θεωρεῖ τὴν ὑπηρεσία στὸ στράτευμα καὶ ὁ Στ. Κυριακίδης, *Μακεδονικά*, 5, 1961 - 1963, 527 - 528 : «Ὁ γλωσσικὸς ἐκρωμαϊσμὸς τῶν Μακεδόνων ὀφείλεται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατόν, ὅπως εἰς τὸ αὐτὸ γεγονὸς ὀφείλεται καὶ ὁ γλωσσικὸς ἐκρωμαϊσμὸς τῶν Γαλλατῶν, τῶν Ἱσπανῶν κτλ. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχε Μακε-

ση,[64] μᾶλλον μὲ τὴ μορφὴ τῆς διγλωσσίας, ὅπως ἀνάγλυφα καὶ παραστατικὰ προκύπτει ἀπὸ τὴν μελέτη τῆς Ἀρωμουνικῆς, τοῦ κουτσοβλαχικοῦ ἰδιώματος, στὸ ὁποῖο διαπιστώνονται παράλληλες ἐξελίξεις μὲ τὴν Ἑλληνική,[65] ἰδιαίτερα δὲ τῶν ἑλληνιστικῶν ἢ ρωμαϊκῶν χρόνων, ἤτοι πρὶν ἀπὸ κάθε ὑποτιθέμενη κάθοδο ἀπὸ τὸν Δούναβη. Ὁ Gyóni διατείνεται σαφῶς ὅτι ἡ διγλωσσία διατηρεῖται σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς ἱστορίας τῶν Βλάχων.[66] Εἰδικώτερα στὴ Λάρισα γίνεται πιὸ φανερὴ ἡ διγλωσσία, ἀφοῦ ὁ Κεκαυμένος διακρίνει τρεῖς τάξεις Βλάχων: τοὺς κτηνοτρόφους, τοὺς γαιοκτήμονες καὶ τοὺς ἀστούς.[67]

Ἡ γεωργικὴ ἀσχολία τῶν Βλάχων καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴ ὁρολογία λατινικῆς προελεύσεως, ποὺ σώζεται στὴν Ἀρωμουνική, στὸ νεολατινικὸ ἰδίωμά τους, τὴ δεύτερη δηλαδὴ γλῶσσά τους. Τὸ σπουδαιότερο δὲ εἶναι ὅτι ἡ ὁρολογία αὐτὴ διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη τῶν Ρουμάνων.[68] Δειγματοληπτικὰ καταχωρίζονται μερικοὶ ὅροι. Οἱ Βλάχοι τῶν

δονική λεγεών, ἐγκατεστημένη παρὰ τὸν Δούναβιν. Αὕτη διὰ νὰ ὀνομάζεται Μακεδονική, ἀπετελεῖτο προφανῶς ἀπὸ Μακεδόνας, καὶ κυρίως ὀρεινούς, οἱ ὁποῖοι ἕνεκα τοῦ ἀγόνου τοῦ ἐδάφους αὐτῶν ἐδέχοντο προθύμως νὰ καταταγοῦν εἰς τὰς ρωμαϊκὰς λεγεῶνας, ὅπου καὶ ἐξεμάνθανον τὴν παρεφθαρμένην στρατιωτικὴν γλῶσσαν τῶν Ρωμαίων, ἐφ' ὅσον ἡ ὑπηρεσία αὐτῶν κατὰ κανόνα ἐξετείνετο εἰς μίαν εἰκοσαετίαν. Μετὰ τὴν ἀπόλυσιν αὐτῶν ἐγκαθίσταντο συνήθως εἰς τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς των, φέροντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὴν ρωμαϊκὴν γλῶσσαν». Βλ. καὶ M. Rostovtzeff, *The social and economic history of the Roman Empire*,. Oxford, 1926, 234. C. Patsch, «Die Verbreitung der Römer und Romanentums in Mazedonien», *Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wisseschaften*, 214, 1932, 159 κέ. P. Collart, *Philippes ville de Macédoine depuis ses origines jusqu'à la fin de l'époque romaine*, Paris, 1937, 316 σημ. 3. J. Szilágyi, «Les variations des centres de prépondérance militaire dans les provinces frontières de l' Empire romain», AAASH, 2, 1954, 141, 146, 215 - 216 κ.ἀ. Δ. Κανατσούλη, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου*, Θεσσαλονίκη, 1964, 97. Θ.Χ. Σαρικάκη, *Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη, 1971, 14 κέ. Σαράντη, *ἔ.ἀ.*, 1975, 579. Τοῦ αὐτοῦ, *ἔ.ἀ.*, 1976, 7. Ἔκτακτες ἀνάγκες ἐπέβαλλαν καὶ ἐθελοντικὴ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων. Πβ. A. Plassart, «Une levée de volontaires Thespiens sous Marc - Aurèle», *Mélanges G. Glotz*, II, Paris, 1938, 731 - 738.

64. Στὶς ποικίλες σχέσεις μὲ τοὺς Ρωμαίους ὄργανο συνεννοήσεως ἦταν ἡ Λατινική. Πβ. M. Egger, *De l'étude de la langue latine chez les Grecs dans l'antiquité*, Paris, 1855, 5. G. Dagron, «Aux origines de la civilisation Byzantine : Langue de culture et langue d'État», *Revue Historique*, 241, 1969, 23 - 56.

65. Βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 180 κέ.

66. Gyóni, *«Transhumance»*, 42.

67. Gyóni, *«Kekaumenos»*, 139. D. Dvoichenko - Markov, ἔ.ἀ.

68. G. Murnu, *Istoria Românilor din Pind. Vlahia mare* 980 - 1259. *Studiu istoric dupa izvoare bizantine*, Bucuresti, 1913, 58. Th. Capidan, *Românii nomazi. Studiu din viata românilor din sudul Peninsulei Balcanice* Cluj, 1926, 29 - 32. V. Bulgaru, «Quelques observations en marge d'une étude d'ethnographie. Les Roumains, Pasteurs nomades, autochtones des pays balkaniques et «colonisateurs» de la Transylvanie?», *Revue Rou-*

ἑλληνικῶν χωρῶν, οἱ Ἀρωμοῦνοι, τὸν τρύγο ὀνομάζουν ayizmare, μὲ λέξη λατινικῆς προελεύσεως, οἱ δὲ Ρουμᾶνοι culegere de struguri, μὲ περίφραση, στὴν ὁποία ἡ μιὰ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὴ Λατινική, ἡ δ' ἄλλη εἶναι ἀγνώστου ἐτύμου. Τὸ σταφύλι οἱ μὲν Βλάχοι ὀνομάζουν aúua, λέξη λατινική, οἱ δὲ Ρουμᾶνοι strugure. Τὸ ξύδι οἱ μὲν Βλάχοι púsca, λέξη λατινική, οἱ δὲ Ρουμᾶνοι otet, σλαβική. Τὸ ρεβύθι οἱ μὲν teatire, λατινική, οἱ δὲ naut σλαβική. Τὸ ἀλέτρι, τὸ ἄροτρο, οἱ μὲν vomira καὶ aratu,[69] λατινικές, οἱ δὲ plug, σλαβική.

Ἡ ἐπίδοση τῶν ἀστῶν Βλάχων στὰ ποικίλα χειρωνακτικὰ ἐπαγγέλματα ὁμολογεῖται καὶ ἀπὸ τὸν Th. Capidan, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ αὐτοὺς ὡς ἀσυναγώνιστους ἐμπόρους καὶ τεχνῖτες, φυσικὰ σὲ μεταγενέστερους χρόνους. Προσθέτει δὲ ὅτι οἱ Βλάχοι ἔχουν ἐπεκτείνει τὸ ἐμπόριό τους πέρα ἀπὸ τὰ Βαλκάνια, ἀρχικὰ στὰ λιμάνια τῆς μεσογειακῆς λεκάνης, ἔπειτα στὴν ἠπειρωτικὴ Εὐρώπη, ἱδρύοντας ὑποκαταστήματα στὴ Βιέννη, Βουδαπέστη, Βουκουρέστι, Μόσχα, Λειψία κ.ἄ.[70]

Ἡ παρουσία στὸ κείμενο τοῦ Κεκαυμένου ἐκτὸς τῶν κτηνοτρόφων Βλάχων καὶ δύο ἄλλων τάξεων, ἀστῶν καὶ γαιοκτημόνων, μὲ τὰ ἰδιαίτερα μάλιστα γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐμφανίζονται στοὺς Ρουμάνους, ἔρχεται σὲ πλήρη ἀντίφαση μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Κεκαυμένου γιὰ κάθοδο Βλάχων ἀπὸ τὸν Δούναβη.

Ἐξ ἄλλου γιὰ τὸ ἀβάσιμο τῆς καθόδου καὶ ὑπὲρ τῆς ἐντοπιότητος τῶν Βλάχων στὴ Θεσσαλία καὶ πλατύτερα στὸν ἠπειρωτικὸ χῶρο τῆς Ἑλλάδος συνηγοροῦν ὡς μάρτυρες ἀδιάψευστοι τοπωνύμια τόσο ἑλληνικῆς, ὅπως Baiasa, Lasun, Saruna, τά ὁποῖα ἤδη ἀναφέραμε, ὅσο καὶ λατινικῆς προελεύσεως ἢ ὑβρίδια, ὅπως τῆς βόρειας Θεσσαλίας[71] καὶ τῆς γει-

---

maine d'Histoire, 4, 1965, 998. Κατ' ἐξοχὴν βλ. A. Rosetti, *Istoria limbei române de la origini pîna în secolul al XVII-lea*, Bucuresti, 1968, 388 κέ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 290.

69. C.C. Giurescu - D.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, 1, Bucuresti, 1975, 187.

70. Capidan, *Macédo - roumains*, 101 καὶ 106. Βλ. καὶ V. Bérard, *La Turquie et l'Hellénisme contemporain*, Paris, 1904, 249. V. Papahagi, «Οἱ Μοσχοπολῖται κατὰ τὸ μετὰ τῆς Βενετίας ἐμπόριον κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα», *Ἠπειρωτικὰ Χρονικά*, 9, 1934, 1 27 - 139. Τοῦ αὐτοῦ, *Aromânii moscopoleni si comertul venetian în secolele al XVII - lea si al XVIII-lea*, Bucuresti, 1935. A. Hâciu, *Aromânii. Comert, industrie, arte, expansiune, civilizatie*, Focsani, 1936. Γ.Δ. Μόδη, «Συμβολὴ καὶ ἐπίδρασις τῶν Δυτικομακεδόνων εἰς τὴν πνευματικὴν - οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Σερβίας κατὰ τὸν ΙΗ' - ΙΘ' αἰῶνα», *Ἀριστοτέλης* (Φλώρινα), 7, 1963, 5/41, 1 - 60. Ö. Füves, *Οἱ Ἕλληνες τῆς Οὐγγαρίας*, Θεσσαλονίκη, 1965. N. Gavrilovic, «Οἱ ἐκ Μακεδονίας Βλάχοι εἰς τὰ ἔγγραφα τοῦ κρατικοῦ ἀρχείου Μπρασόβ», *Δελτίον Γιουγκοσλαβικῆς Βιβλιογραφίας* (ΙΜΧΑ), 8, 1971, 37 κέ. Γ. Λαΐου, *Σίμων Σίνας*,, Ἀθῆναι, 1972, 70 κέ.

71. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 113.

τονικῆς μακεδονικῆς περιοχῆς,[72] π.χ. Μιλόγουστα, ποὺ θεωρήθηκε σλαβικὸ καὶ μετωνομάσθηκε Μεσοχώρι, Μαγούλα, Δομένικο, Ἀμούρι, Βερδικούσια, Παλαίκαστρο, Βαλέτσικο, ποὺ ἐπίσης καταχωρίζεται στὰ σλαβικά, Κουκούλι, Βίγλα, Δεσκάτη[73] καὶ βορειότερα Γαλλιανὴ (Κάλλιανη), Γρατιανή, Καισάρεια, Κοζάνη, Σέρβια κ. ἄ.

Ἀξιόλογες ἐνδείξεις ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων ἀποτελοῦν καὶ οἱ πολυάριθμες λατινικὲς ἢ δίγλωσσες ἐπιγραφές, διάσπαρτες στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο,[74] τὶς ὁποῖες ὅμως δὲν βρέθηκαν ἀκόμα Ἕλληνες νὰ μελετήσουν, ἐνῶ ἔχουν ἤδη ἀπασχολήσει ξένους,[75] νεαρὴ δὲ Γιουγκοσλάβα τελευταῖα ἔχει καταπιασθῆ μὲ τὴν καθολικὴ περισυλλογή καὶ μελέτη τους.

Ἐπὶ πλέον καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κεκαυμενος σ' ἄλλα σημεῖα τῆς διηγήσεώς του δὲν ἐκλαμβάνει τοὺς Βλάχους ὡς ξένους,[76] μολονότι σκιαγραφεῖ τὸν χαρακτῆρα τους μὲ σωρεία ὑβριστικῶν ἐκφράσεων. Γιὰ τὸ μένος καὶ τὸν φιλιππικὸ τοῦ Κεκαυμένου κατὰ τῶν Βλάχων ἔχουν διατυπωθῆ διάφορες γνῶμες.[77] Πιθανώτερη ὅμως φαίνεται ἡ ἑρμηνεία τοῦ P. Lemerle,[78] ποὺ ἀποδίδει τὴν ἐχθρικότητα καὶ τὸ ὑβρεολόγιο τοῦ Κεκαυμένου στὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Βλάχοι πρωτοστάτησαν κατὰ τὴν ἐξέγερση. Θὰ ἔπρεπε δὲ νὰ προστεθῆ ὅτι ὁ Ἀρμένιος Κεκαυμένος,[79] ἂν καὶ εἶχε συμπεθεριάσει μὲ τὴν οἰκογένεια Νικουλίτσα, μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ διακεκριμένες τῶν Λαρισαίων Βλάχων,[80] δὲν ἔδειξε

---

72. Ἀ.Ι. Θαβώρη, «Τὸ Βελβεντό, ἱστορία τοῦ ὀνόματος τῆς κωμοπόλεως καὶ ἡ ἐτυμολογία του», *Μακεδονικά*, 6, 1964 - 1965, 193 – 194.

73. Μικροτοπωνυμία λατινικῆς προελεύσεως τῆς ἐπαρχίας Δεσκάτης περιέχεται καὶ σὲ ἀνέκδοτη συλλογὴ τοῦ Χρ. Λιόλιου.

74. Πβ. H. Mihaescu, «La diffusion de la langue latine dans le Sud-Est de l'Europe», *RESEE*, 9, 1971, 499.

75. Γιὰ τὴ Θεσσαλία βλ. J. Pouilloux, «Actes d'Affranchissement thessaliens», BCH, 79, 1955, 448 κέ. Br. Helly, *Gonnoi I. La cité et son histoire, Gonnoi II. Les inscriptions*, Amsterdam, 1973.

76. Πβ. Lemerle, *Prolégomènes*, 80 σημ. 2.

77. Πβ. Κεραμοπούλλου, *Κουτσόβλαχοι*, 27 σημ. 2: «Ὁ Κεκαυμένος δὲ ἦτο προσέτι καὶ φιλοβασιλικώτατος ἀνήρ, ὅστις τυφλοῦται ἐκ τοῦ μίσους κατὰ τῶν ἀποστατούντων Βλάχων καὶ ἀποδιοπομπούμενος μέχρι Λακίας καὶ Σαύου τὸ μισητὸν γένος, ὑβρίζει συλλήβδην Κουτσοβλάχους τε καὶ Δάκας. Ἕνεκα τοῦ μίσους τούτου δὲν εἶναι πιστευτὸς εἰς τὰς περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν Βλάχων ὑβριστικὰς περιγραφάς· ἕνεκα δὲ τοῦ μίσους καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀκρισίας καὶ ἀμαθείας δὲν εἶναι πιστευταὶ καὶ αἱ ἱστορικαὶ παρεκβάσεις του αἱ ἀμάρτυροι καὶ πεπλασμέναι».

78. Lemerle, Prolégomènes, 14.

79. H. Bartikian, «La généalogie du magistros Bagarat, catépan de l'Orient, et des Kékauménos», *Revue des Études Arméniennes*, N.S., 2, 1965, 261 - 272.

80. Στὴ Λάρισα ὑπάρχουν ὁμώνυμοί τους. Γιὰ τὸν Gyóni, «Kekaumenos», 147, ἂν ὁ Νικουλίτσας ἦταν Βλάχος, ὁ Κεκαυμένος ψυχολογικὰ θὰ ἐμποδιζόταν νὰ ἐκφρασθῆ μὲ τόσο μῖσος κατὰ τῶν Βλάχων. Εἶναι ὅμως γνωστὸ ὅτι τὰ συμφέροντα καὶ ἡ φιλο-

κανένα δισταγμὸ στὴν καταπολέμηση, τὴ δυσφήμηση καὶ τὴν ταπείνωση τῶν Βλάχων, γιατὶ προφανῶς ἐπεδίωκε νὰ ἀποσπάση τὴν ἀπόλυτη εὔνοια τοῦ αὐτοκράτορα, ὥστε νὰ ἐπιτύχη τὴν παντοτινὴ ἀνάθεση τῆς διοικήσεως τῆς Θεσσαλίας, τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος, στοὺς Κεκαυμένους, καὶ τὸν παραμερισμὸ τῶν Νικουλίτσα, ποὺ διέθειαν παλαιότερους καὶ ἰσχυρότερους τίτλους.

Κατὰ τὸν Κεκαυμένο ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τό 1066 ἐκτυλίσσεται ὡς ἑξῆς: Ὁ Νικουλίτσας ὁ Νεώτερος, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τοῦ Θέματος τῆς Ἑλλάδος παρουσιάζεται στὴν Αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, γιὰ νὰ ὑποβάλη μία ἔκθεση στὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο Ι' τὸν Δοῦκα (1059 - 1067). Ἀλλὰ ἐπὶ ὁλόκληρο μῆνα δὲν ἔγινε δεκτός σ' ἀκρόαση ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα παρὰ τὴ μεσολάβηση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γεωργίου Κορινθίου, ὁπότε ἀποφασίζει νὰ ἐπιστρέψη στὴν ἕδρα του, τὴ Λάρισα. Μόλις ἔφθασε στὸν προορισμό του καὶ πληροφορήθηκε γιὰ τὶς προετοιμασίες τῶν Λαρισαίων πρὸς ἐξέγερση, ἔσπευσε νὰ ἐνημερώση μὲ εἰδικὴ ἔκθεση τὸν αὐτοκράτορα, στὸν ὁποῖο πρότεινε καὶ τὴ λήψη τῶν ἐνδεδειγμένων μέτρων. Ὅμως στὸ ἔγγραφό του δὲν ἔλαβε καμμιὰ ἀπάντηση.

Τόπος συγκεντρώσεως τῶν ἐπαναστατῶν, τὸ ἀρχηγεῖο, ἦταν ἡ κατοικία τοῦ Λαρισαίου Βλάχου Βεριβόη.[81] Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐξεγέρσεως, ποὺ παρακολουθοῦσαν τὶς κινήσεις τοῦ Νικουλίτσα, ὅταν ἔμαθαν τὴν ἐπιστροφή του καὶ τὴν ἀποτυχία του, ἔκριναν κατάλληλη τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπικοινωνήσουν μαζί του καὶ νὰ τὸν προσεταιρισθοῦν. Ὁ Νικουλίτσας, ἂν καὶ δυσαρεστημένος ἀπὸ τὴν ἀνοίκεια μεταχείρηση καὶ τὴν ψυχρὴ ὑποδοχὴ ποὺ τοῦ ἐπεφύλαξαν οἱ Αὐλικοί, δὲν βιάσθηκε νὰ προδώση τὴν ἀποστολή του. Συνάμα ἀδυνατώντας νὰ συλλάβη τοὺς πρωταιτίους καὶ νὰ τοὺς ἐξουδετερώση, προσποιήθηκε ὅτι τάσσεται μὲ τὸ μέρος τους, ἀλλὰ μὲ ἀπώτερη ἀγαθὴ

δοξία ἀποδεικνύονται ἰσχυρότεροι παράγοντες ἀπὸ τοὺς συγγενικοὺς δεσμούς. Ὁ V.N. Zlatarski προσπάθησε νὰ ἀποδείξη τὴ «σλαβικὴ καταγωγή», δηλ. βουλγαρική, τὴν ὁποία ἀποκρούει ὁ Gyóni, «Kekaumenos», 146 κέ., ὑποστηρίζοντας ὅτι «les Nikoulitzas étaient une ancienne famille thessalienne de propriétaires terriens». Τὰ ἴδια πρεσβεύει ὁ Lemerle, *Prolégomènes*, 47 σημ. 1. Γιὰ βλαχικὴ καταγωγὴ βλ. Murnu, *ἔ.ἀ.*, 110 κέ. N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen*, I, Gotha, 1905, 94. Τοῦ αὐτοῦ, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, III, Bucarest, 1937, 13. Τοῦ αὐτοῦ, *Études byzantines*, II, Bucarest, 1940, 159 κέ. E. Stanescu, «Byzantinovlachica. I: Les Vlaques à la fin du Xe siècle - début du XIe et la restauration de la domination byzantine dans la Péninsule Balkanique», *RESEE*, 6, 1968, 427. Σωκρ. Ν. Λιάκου, *Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀλβανῶν καὶ Ρουμάνων*, Θεσσαλονίκη, 1970, 58 σημ. 147. Τοῦ αὐτοῦ, *Τί πράγματι ἦσαν οἱ Σκλαβῆνοι (= Asseclae) ἔποικοι τοῦ Θέματος Θεσσαλονίκης (Δρουγουβῖται-Ρυγχῖνοι-Σαγουδᾶτοι)*, Θεσσαλονίκη, 1971, 107.

81. Γιὰ τὸ ἀνθρωπωνύμιο βλ. Gyóni, «Kekaumenos», 137 σημ. 1. I. Dujcev, «Quelques notes sur Kékauménos», *Zbornik Radova*, 5, 1958, 65. Λιάκου, *Σκλαβῆνοι*, 133.

πρόθεση νὰ προλάβη τὴν ἐξέγερση, ἐξαντλώντας ὁποιαδήποτε περιθώρια χρόνου καὶ δυνατοτήτων. Ἔτσι ὄχι μόνο δέχθηκε στὸ σπίτι του τὴν ἀντιπροσωπεία τῶν ἡγετῶν τῆς ἐξεγέρσεως, ποὺ ἀπαρτιζόταν ἀπὸ τοὺς Ἰωάννη Γρεμιανίτη καὶ Γρηγόριο Βαμβακᾶ, Λαρισαίους, ἀλλὰ καὶ δὲν δίστασε νὰ ἀνταποδώση τὴν ἐπίσκεψη καὶ νὰ συζητήση τὸ ζήτημα τῆς ἐξεγέρσεως μὲ τὸ σύνολο τῶν πρωταιτίων στὸ ἀρχηγεῖο.

Βέβαια, ἔμπειρος, ὅπως ἦταν, ὁ Νικουλίτσας δὲν αἰφνιδιάσθηκε ἀπὸ τὸ διάβημα τῶν Γρεμιανίτη καὶ Βαμβακᾶ. Γιατὶ καὶ κατὰ τὴν ἀπουσία του στὴν Κωνσταντινούπολη ἄνθρωποι τῆς ἐμπιστοσύνης του συνέλεγαν πληροφορίες σχετικὲς μὲ τὴν ἐξέγερση, ὥστε σὲ περίπτωση ἀνάγκης νὰ ἐνημερωθῆ ἀμέσως καὶ μὲ τὴ σειρά του νὰ εἰσηγηθῆ στὴν κεντρικὴ διοίκηση τὴν ὀρθὴ ἀντιμετώπιση τῆς καταστάσεως. Εἶχε καταστρώσει τέλειο σχέδιο, γιὰ νὰ κατευνάση τὰ πνεύματα τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐπειδὴ ἡ συμμετοχὴ στὴν ἐξέγερση ἦταν καθολική, ὅλων τῶν τάξεων, κτηνοτρόφων, ἀγροτῶν, ἀστῶν, σκέφθηκε ὅτι θὰ ἐπηρέαζε ἀποτελεσματικώτερα πρὸς τὶς ἐπιδιώξεις του, ἂν ὡμιλοῦσε χωριστὰ σὲ κάθε τάξη. Προτίμησε δὲ νὰ κάνη τὴν ἀρχὴ ἀπὸ τοὺς κτηνοτρόφους γιὰ δύο κυρίως λόγους. Πρῶτον, γιατὶ ἦσαν τολμηρότεροι, ἐπιρρεπέστεροι σ' ἐξεγέρσεις καὶ ἐξοικειωμένοι μὲ τοὺς πολέμους[82]. Δεύτερον, γιατὶ γνώριζε τὸ πιὸ εὐαίσθητο σημεῖο τους.

Ἦταν Ἰούνιος καί, ἐνῶ οἱ μάχιμοι ἄνδρες παρέμειναν στὴ Λάρισα καὶ γενικώτερα στὴ θεσσαλικὴ πεδιάδα, τὰ γυναικόπαιδα καὶ τὰ κοπάδια εἶχαν ἀνεβῆ στὰ βουνὰ κατὰ μῆκος τῆς Πίνδου, ποὺ μετὰ τὴ διοικητικὴ ρύθμιση τοῦ θέματος τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὸν Βασίλειο Β' τὸν Βουλγαροκτόνο, τὸν νικητὴ τοῦ Σαμουήλ, εἶχαν περιληφθῆ στὸ Θέμα τῆς Βουλγαρίας,[83] ὅπως μετωνομάσθηκε ἡ Μακεδονία.

Λοιπόν, στὴν περίπτωση τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἐξεγέρσεως ὁ διοικητὴς τοῦ Θέματος τῆς Βουλγαρίας μὲ ἐντολὴ τοῦ αὐτοκράτορα θὰ μποροῦσε νὰ ἐκδικηθῆ ἐνεργώντας τὴν ἄμεση σύλληψη γυναικοπαίδων καὶ

---

82. Πβ. E. Stanescu, «Les «Βλάχοι» de Kinnamos et Choniatès et la présence militaire byzantine au nord du Danube sous les Comnènes», *BESEE*, 9, 1971, 592 : «Les «Vlaques» mentionnés par les sources antérieures à Kinnamos et Choniatès (Diplôme de 980, les Annales de Bari, Kékauménos, Jean Skylitzès, Anne Comnène) étaient réputés par leurs vertus militaires, en ce qui concerne l'organisation et l'efficacité». A.S. Nasturel, «Valaques, Coumans et Byzantins sous le règne de Manuel Comnène», *Βυζαντινά*, 1, 1969, 179. M. Gyóni, «Skylitzès et les Vlaques», *RHC*, N.S., 6, 1947, 169. N. Nadejde Beldiceanu, «Les Roumains ont-ils participé à la bataille d Ankara?», *Balcania*, 8, 1945, 151.

83. Ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Κεκαυμένου δὲν προκύπτει μὲ σαφήνεια ἂν ἔχουμε θέμα «Βουλγαρίας» οὔτε ἡ γεωγραφικὴ ἔκταση ἢ ἡ ἐθνολογικὴ κατάσταση. Βλ. Lemerle, *Prolégomènes*,, 22 σημ.

κοπαδιῶν. Γι' αὐτὸ καὶ ἐπεκοινώνησε πρῶτα μὲ τοὺς κτηνοτρόφους. Χωρὶς δὲ περιστροφὲς μπῆκε στὸ καυτὸ θέμα μὲ τὴν ἐρώτηση: Ποῦ ἔχετε τὶς οἰκογένειες καὶ τὶς περιουσίες σας; Στὴν ἀπάντηση ὅτι παραθερίζουν στὰ βοσκοτόπια τῆς Βουλγαρίας[84] (Μακεδονίας), τοὺς ἐπέστησε ἔντονα τὴν προσοχὴ στὸ ἐνδεχόμενο αὐτοκρατορικῆς ἐκδικήσεως. Στὸ ἄκουσμα μιᾶς τέτοιας καταστροφῆς οἱ Βλάχοι ἔδειξαν νὰ συνετίζωνται καὶ νὰ περιορίζουν τὶς θορυβώδεις ἐπαναστατικὲς ἐκδηλώσεις. Ἐνῶ δὲ ὁ Νικουλίτσας ἀπομακρυνόταν ἀπὸ τοὺς κτηνοτρόφους μὲ τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶχε ἐπιτύχει τὸν κατευνασμὸ καὶ τὴν ἀποχή τους ἀπὸ τὶς ἐπαναστατικὲς ἐνέργειες, παρεισέφρησαν στὴ συγκέντρωση εὐέλικτοι καὶ ἐπιδέξιοι ἐκπρόσωποι τῶν ἄλλων τάξεων[85] καὶ τοὺς μετέπεισαν μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἤδη εἶχαν ἐκτεθῆ στὸν αὐτοκράτορα μὲ τὴν ὡς τώρα συμπεριφορά τους καὶ ὅτι θὰ προλάμβαναν νὰ σώσουν τὶς οἰκογένειες καὶ τὸ βιός τους, ἂν συντόνιζαν τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆ ἐξεγέρσεως. Γιατὶ τότε μόνον οἱ Αὐλικοὶ καὶ τὰ αἰτήματα τῶν ἐπαναστατῶν θὰ ἱκανοποιοῦσαν καὶ τά γυναικόπαιδα δὲν θὰ ταλαιπωροῦσαν.

Ἔτσι, πρὶν ὁ Νικουλίτσας συναντήση τοὺς ἐκπροσώπους τῶν ἄλλων τάξεων, ἡ ἐξέγερση εἶχε ἐκραγῆ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Νικουλίτσας, ποὺ ἐνεργοῦσε μὲ τὴν ἰδιότητα τοῦ εὐσυνείδητου ἀξιωματούχου τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ παράλληλα τοῦ ἀληθινοῦ φίλου καὶ συμπαραστάτη τῶν συμπατριωτῶν του Λαρισαίων καὶ γενικώτερα ὅλων τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλίας, δὲν ἐγκατέλειψε τὴν προσπάθεια. Ἔκαμε ἕνα τελευταῖο ἐλιγμό. Ἀντὶ νὰ ἀντιταχθῆ ἢ νὰ ἀποσυρθῆ, μπῆκε ἐπὶ κεφαλῆς μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι στὸ μεταξὺ ἢ θὰ τοῦ

---

84. «εἰς τὰ ὄρη Βουλγαρίας» γράφει ὁ Κεκαυμένος. Κατὰ τὸν Sacerdoteanu, *Considerations*, 140 - 141, «Il faut entendre par là la partie des Balkans comprise entre Sofia et Nich, ou encore - pour envisager la région la plus septentrionale - le territoire qui s' étend entre la Nichava, la Morava, le Timok et le Danube, auquel on pourrait ajouter la Stara - Planina». Πρόδηλη εἶναι ἡ πρόθεση τοῦ Sacerdoteanu. Ἀρνούμενος τὴν ἀκρίβεια τῆς πληροφορίας τοῦ Κεκαυμένου γιὰ κάθοδο ἀπὸ τὴν περιοχὴ Σάβα - Δούναβη προσπαθεῖ νὰ συνδυάση κάθοδο Βλάχων ἀπὸ τὶς περιοχές, ποὺ ἀναφέρει, μὲ τὶς μετέπειτα ἐποχικὲς μετακινήσεις τῶν κτηνοτρόφων Βλάχων. Ἀλλὰ ἡ ἄποψη αὐτὴ δὲν πείθει. Γιὰ τὶς θερινὲς διαμονὲς τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας. Βλ. M. Sivignon, *Les pasteurs du Pinde septentrional*, Lyon, (1968). J. Ancel, *Peuples et Nations des Balkans. Géographie politique*, Paris, 1930, 112. Weigand, *ἔ.ἀ.*, 1, 301 - 404. Καὶ [Stahl, *ἔ.ἀ.*, 22 - 24, ὅπου ἡ μετάφραση τῶν παραπάνω σελίδων τοῦ Weigand ἀπὸ τὴν Eugénie Boeuve, μὲ τὴν ἐπιγραφή: *Les migrations des Aromounes*.

85. Οἱ ἄλλες δύο τάξεις τῶν Βλάχων ἦσαν σὲ θέση νὰ πείσουν. Δὲν τίθεται συνεπῶς θέμα παρουσίας Βουλγάρων. Πβ. Gyóni, «Transhumance», 34 σημ. 7 : «Les mots τῶν Βουλγάρων furent supprimés par les éditeurs du texte du ms. unique, puisqu'il n'y est pas question des Bulgares, mais des Vlaques». Ἀντίθετη γνώμη ἔχει ὁ Stanescu, «Byzantinovlachica», 418 σημ. 40, ἀλλὰ δὲν προσκομίζει τεκμήρια.

δινόταν ἡ εὐκαιρία νὰ ἀποδυναμώση τὴν ἐξέγερση ἢ ἡ ἐξάπλωση τῆς ἐξεγέρσεως θὰ ἔπειθε τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἀπαντήση στὴ νέα ἐσπευσμένη ἔκκλησή του ἱκανοποιώντας τὰ αἰτήματα. Γιὰ νὰ κερδίση δὲ χρόνο, δὲν ὁδηγεῖ τοὺς ἐπαναστάτες πρὸς τὸν βορρᾶ μέσῳ Ἐλασσόνος ἢ Τεμπῶν, ὁπότε θὰ ὑποχρεωνόταν νὰ συγκρουσθῆ μὲ στρατεύματα τοῦ διοικητοῦ τῆς «Βουλγαρίας» (Μακεδονίας) μὲ ἐπιπτώσεις ὀλέθριες τόσο γιὰ τὸν ἴδιο ὅσο καὶ γιὰ τοὺς ὀπαδούς του, ἀλλὰ πρὸς νότο μὲ πρῶτο σταθμὸ τὰ Φάρσαλα. Κατόπιν ἀκολουθώντας τὴν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Μπλιούρη διατρέχει τὴ δυτικὴ Θεσσαλία[86] καὶ φθάνει στὰ Τρίκαλα, ὅπου ἡ ἐξέγερση βρίσκει μεγάλη ἀπήχηση. Ἀπ' ἐκεῖ στρέφεται πρὸς τὴ βόρεια Θεσσαλία καὶ κατευθύνεται πρὸς Σέρβια, τὰ ὁποῖα πολιορκεῖ καὶ κυριεύει. Ὁ ἀντίκτυπος τῆς ἁλώσεως τῆς ὀχυρῆς πόλεως τῶν Σερβίων ἀνησύχησε τὸν αὐτοκράτορα,[87] ποὺ δὲν ἐβράδυνε πλέον νὰ ὑποσχεθῆ στὸν Νικουλίτσα τὴν ἱκανοποίηση τῶν αἰτημάτων,[88] τὰ ὁποῖα κατ' ἐπανάληψη ὁ πιστὸς στρατηγὸς εἶχε θέσει ὑπ' ὄψη του.

Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων ἐξελίχθηκε μέσα στὰ πλαίσια τῶν προβλέψεων τοῦ Νικουλίτσα, ὁ ὁποῖος, μόλις ἔλαβε τὴν ἔγγραφη ὑπόσχεση τοῦ αὐτοκράτορα, συγκέντρωσε τὰ στρατεύματα καὶ γνωστοποίησε τὸ περιεχόμενο τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐγγράφου. Γιὰ δὲ τὴν πραγμάτωση τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑποσχέσεως ζήτησε ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες νὰ ἐγκρίνουν τὴν ἐκλογὴ μιᾶς ἀντιπροσωπείας τους, ποὺ θὰ τὸν συνώδευε στὴν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Νικουλίτσας, ποὺ σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ εἶχε σταθμίσει τὴ δυναμικότητα τῶν πρωταιτίων, διεπίστωσε ὅτι σημαντικώτεροι ἦσαν οἱ Λαρισαῖοι Σθλαβωτᾶς[89] Καρμαλάκης καὶ Θεόδωρος Σκρίβων Πεταστός.[90] Γιὰ τὸν

---

86. Ἐδῶ διατάσσει ἕνα στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα νὰ ἐκστρατεύση πρὸς ἅλωση τοῦ Κίτρους. Συνάμα συντάσσει νέα ἐπιστολὴ γιὰ τὸν αὐτοκτάτορα. Πβ. Litavrin, *Cecaum.*, 260, 10 - 20.

87. Ἀλλιῶς ἡ ἐξέγερση θὰ περνοῦσε ἀπαρατήρητη. Πβ. V. Tapkova - Zaimova, «Autour de la pénétration du tzar bulgare Samuel dans les régions de la Grèce proprement dite», *Byzantinobulgarica*, 2, 1966, 239 : «Parce que, comme toujours, les événements de la province qui n'étaient pas de taille à porter immédiatement préjudice aux intérêts de la capitale, n'inquiétaient pas les esprits de Constantinople occupés uniquement de leur existence étroitement concentrée aux bords du Bosphore». Στὴ μνεία τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Λαρισαίων συνετέλεσε ἀσφαλῶς ἡ συγγένεια μεταξὺ Κεκαυμένου καὶ Νικουλίτσα, καθὼς καὶ τὰ προσωπικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴ Θεσσαλία.

88. Βλ. Litavrin, *Cecaum.*, 260, 15 - 25.

89. Τὸν ἀτίθασο χαρακτῆρα ὑποδηλώνει καὶ τὸ ὄνομα, ποὺ προφανῶς εἶναι παρωνύμιο. Πβ. Ἀ. Ἀβραμέα, «Σημείωμα γιὰ τὸ ἐθνικὸ ὄνομα «Σλάβος» καὶ τὴ σημασιολογική του ἐξέλιξη στὶς βυζαντινὲς πηγές», *Ἑλληνικά*, 25, 1972, 409 - 414.

90. Litavrin *Cecaum.*, 264, 10 : «Προσέταξεν οὖν ἀποκλεισθῆναι ἀπὸ μὲν τῶν Βλάχων τὸν πρόκριτον αὐτῶν ἄρχοντα Σθλαβωτᾶν τὸν Καρμαλάκην, ἀπὸ δὲ τῶν Λαρισσαίων Θεόδωρον Σκρίβονα τὸν Πεταστόν».

πρῶτο ὁ Κεκαυμένος ἀναφέρει ὅτι ἦταν Βλάχος.[91] Ἐπειδὴ δὲ ὁ Νικουλίτσας φοβόταν μήπως οἱ δύο αὐτοὶ ὑπαναχωρήσουν καὶ παρασύρουν σὲ συνέχιση τῆς ἐξεγέρσεως καὶ ἄλλους, ποὺ εἶχαν ἐνθουσιασθῆ ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία στὰ Σέρβια, πρόβαλε τεχνηέντως τὴν ἀπαίτηση νὰ συμπεριληφθοῦν ἐξάπαντος αὐτοὶ στὴν ἀντιπροσωπεία, ὥστε νὰ ἐξασφαλίση τὴν τήρηση τῆς τάξεως καὶ τῆς εἰρήνης.[92]

Καί, ἐνῶ ὁ Νικουλίτσας ὑπηρέτησε ὑπεύθυνα καὶ πιστὰ τόσο τὸ Βυζάντιο ὅσο καὶ τοὺς ὑπηκόους του τῆς Θεσσαλίας, ὄχι μόνο δὲν ἀμείφθηκε γιὰ τὶς ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες του, ἀλλὰ καὶ φυλακίσθηκε.[93] Χρειάσθηκε δὲ νὰ ἐπέλθη ἀλλαγὴ στὸν αὐτοκρατορικὸ θρόνο, γιὰ ν' ἀπελευθερωθῆ.[94]

Ἀλλὰ εἶναι πλέον καιρὸς νὰ διευκρινήσουμε καὶ τὸν δεύτερο ἐπίμαχο ὅρο, ποὺ μνημονεύεται στὸ κείμενο τοῦ Κεκαυμένου.

Κατὰ τὸν Κεκαυμένο ὁ Νικουλίτσας διατρέχοντας τὴ Θεσσαλία ἀπὸ Λάρισα - Φάρσαλα - Τρίκαλα - Σέρβια στρατολόγησε ἱκανὸ σῶμα Βλάχων καὶ Βουλγάρων.[95] Ἑπομένως προκύπτει εὔλογα ἡ ἀπορία: Δὲν ὑπῆρχαν

---

91. Ἐκτὸς τοῦ Καρμαλάκη καὶ τοῦ Βεριβόη κατὰ τὸν Wassilievsky Βλάχοι ἦσαν ἐπίσης οἱ Πεταστός, Γρεμιανίτης καὶ Βαμβακᾶς. Τοῦτο φαίνεται νὰ προτιμοῦν καὶ οἱ Giurescu, *ἔ.ἀ.*, 188, ἂν καὶ ἡ τεκμηρίωση εἶναι ἀνεπαρκής.

92. Γιὰ νὰ συναινέση τὸ πλῆθος, ἀναγκάσθηκε ὁ Νικουλίτσας νὰ ἀσκήση πίεση καὶ νὰ ἀπειλήση μὲ θάνατο τοὺς δύο ἀρχηγοὺς τῶν ἀντιφρονούντων. Πβ. Litavrin, *Cecaum.*, 264, 10: «Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἰδόντες τοὺς τοιούτους ἀπαγομένους ἐπὶ θάνατον ἔφριξαν καὶ προσπεσόντες αὐτὸν πάντες ἐζήτουν τὸ συμπαθῆσαι αὐτὸν αὐτούς, λέγοντες· «Ποιοῦμεν ὃ ἂν προστάξεις ἡμῖν». Ἐπικαμφθεὶς οὖν ἐκεῖνος ταῖς αὐτῶν παρακλήσεσιν συνεπάθησεν αὐτούς...».

93. «Κακεῖθεν δὲ εἰσῆλθεν πρὸς τὸν μακαρίτην βασιλέα ἐν τῇ πόλει, ὃς ἐδέξατο αὐτὸν καλῶς, καὶ ἐπὶ τέταρσι μησὶ περιεπάτει ἐν τῇ πόλει ἀδεῶς μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ εἰσελθόντων προκρίτων Βλάχων καὶ Λαρισσαίων. Μετὰ δὲ τοῦτο ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν μακαρίτην πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως κῦρ Ἰωάννην τὸν Ξιφιλίνον, ὡς εἴπερ βεβηλώσει ὁ πατριάρχης τὸν ὅρκον καὶ ἀθετήσει τὰ συμφωνηθέντα δι' αὐτοῦ, τότε ἵνα τὸν ἐργάσωνται καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ. Ὡς δὲ ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης μᾶλλον ἐπεκύρωσε τὸν ὅρκον συμπαθήσας αὐτὸν μετὰ καὶ τῶν σὺν ἐκείνῳ πάντων καὶ ἀπολύσας αὐτὸν τοῦ ἐγκλήματος, ὠργίσθη δὲ φανερῶς ὁ βασιλεὺς καὶ ἐξώρισεν αὐτὸν εἰς τὸ Ἀρμενιακὸν εἰς τὸ κάστρον Ἀμασείας, καθείρξας αὐτὸν ἐν φυλακῇ τῇ λεγομένῃ Μαρμαρωτῇ» (Litarvin, *Cecaum.*, 264, 20).

94. «Τελευτήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως ἐβασίλευσεν ἀντ' αὐτοῦ Ῥωμανὸς ὁ Διογένης, ἀνὴρ μνημονεύων φιλίας. Ἅμα τῷ ἀναγορευθῆναι αὐτὸν τῇ ἡμέρᾳ ἔγραψεν πρὸς τὸν πρωτοσύγκελον Γεώργιον καὶ πραίτωρα Ἀρμενιακοῦ τὸν Κορίνθιον ὅπως μὴ κωλύσῃ αὐτὸν τοῦ εἰσελθεῖν ἐν τῇ πόλει. Ἦν γὰρ ὁ μακαρίτης Διογένης φίλος αὐτοῦ ἐξ ἀρχῆς, ὁπόταν ἦν κατεπάνος» (Litavrin, *Cecaum.*, 266, 5 - 10). Ὁ Ρωμανὸς ὁ Διογένης ἔγραψε καὶ προσωπικὴ ἐπιστολὴ στὸν Νικουλίτσα, γιὰ νὰ τὸν εὐεργετήση. Πράγματι «τὸν υἱὸν αὐτοῦ Γρηγόριον ἐτίμησε πρωτοσπαθάριον σπαθαροκανδιδάτην ὄντα καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Παγκρατίου ηὔξησε τὴν ῥόγαν».

95. Πβ. Litavrin, *Cecaum.*, 260, 5.

στὸν θεσσαλικὸ αὐτὸ χῶρο Ἕλληνες ἢ δὲν ἔλαβαν μέρος στὴν ἐξέγερση; Ὁ Lemerle[96] φρονεῖ ὅτι ὁλόκληρος ὁ πληθυσμὸς τῆς Θεσσαλίας τάχθηκε στὸ πλευρὸ τῶν Λαρισαίων ἐπαναστατῶν, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἄνεση κινήσεων σ' ὅλη τὴ διαδρομή. Πουθενὰ δὲν συνάντησαν ἀντίσταση.

Ἐξαφάνιση, ἔστω καὶ μερική, τῶν γηγενῶν Ἑλλήνων δὲν ἀναφέρεται. Ὁπωσδήποτε εἶναι πιθανὴ ἡ ἐρήμωση ἑνὸς ἀριθμοῦ χωριῶν κατὰ ἐποχὲς καὶ γιὰ διάφορες αἰτίες, ὅπως λόγῳ μεταρρυθμίσεων κοινωνικῶν, πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν.[97]

Ὡστόσο ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων στὴν ἐξέλιξη τῆς ἐξεγέρσεως ἔχει καταστῆ ἀναμφισβήτητη μὲ τὴν ὀνομαστικὴ μνεία τῶν ἀντιπροσώπων τους. Ἂν πράγματι δὲν ὑπῆρχαν Ἕλληνες, ἡ ἀντιπροσωπεία τους θὰ ἀπέβαινε περιττὴ καὶ ἀκατανόητη. Ἀντίθετα Βούλγαροι μεταξὺ τῶν πρωτεργατῶν δὲν κατονομάζονται διόλου.

Τότε τί εἶναι αὐτοὶ οἱ Βούλγαροι, ποὺ μνημονεύονται ἀπὸ τὸν Κεκαυμένο; Φυσικὰ ἡ βουλγαρικὴ ἱστοριογραφία δὲν βλέπει ἁπλοὺς καὶ μεμονωμένους βουλγαροφώνους χειρώνακτες, ποὺ ἀπασχολοῦνται σὲ γεωργοκτηνοτροφικὰ ἔργα,[98] ἀλλὰ συμπαγῆ μᾶζα Βουλγάρων μὲ ἐθνικὴ βουλγαρικὴ συνείδηση. Καὶ ἡ βουλγαρικὴ γλωσσολογία συμπορεύεται ἢ μᾶλλον προπορεύεται, ἂν θυμηθοῦμε τὴν ἀνακοίνωση τοῦ Zaimov στὸ 11ο διεθνὲς ὀνοματολογικὸ συνέδριο τοῦ 1972, ὅπου ὁ Βούλγαρος γλωσσολόγος ὑποστηρίζει ἐπίμονα ὅτι στὰ βόρεια διαμερίσματα τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας ζῆ ἕως σήμερα βουλγαρικὸς πληθυσμός![99] Τὸ ἴδιο ἔτος, 1972, καὶ ὁ δεύτερος ἐκδότης τοῦ ἔργου τοῦ Κεκαυμένου, ὁ Ρῶσος Litavrin, ἐκτὸς ἀπὸ ὀλίγους Λαρισαίους καὶ Τρικαλινοὺς Ἕλληνες, κατοίκους τῶν δύο μεγάλων ἀστικῶν κέντρων τῆς Θεσσαλίας, στὴν ὕπαιθρο, τὴν ὁποία εἶχε διαπορευθῆ ὁ Νικουλίτσας, μόνο Βουλγάρους καὶ Βλάχους διακρίνει, τοὺς πρώτους μάλιστα σὲ μεγαλύτερη ἀναλογία![100]

Στὸ καίριο τοῦτο σημεῖο τοῦ κειμένου τοῦ Κεκαυμένου ἔχουν προηγηθῆ

---

96. Lemerle, *Prolégomènes*, 48 σημ.

97. G. Ostrogorskij, *Quelques problèmes d'histoire de la paysannerie byzantine*, Bruxelles, 1956, 79. Τοῦ αὐτοῦ, *Pour l'histoire de la féodalité byzantine*, trad. fr. par H. Grégoire, Bruxelles, 1954, 9 - 16. Βλ. καὶ Αἰκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, Α΄ 324 - 610, Ἀθῆναι, 1975, 358 - 363.

98. Καὶ ἀστοὶ Βούλγαροι ὑπάρχουν κατὰ τὸν P. Tivcev, «Sur les cités byzantines aux XIe - XIIe siècles», *Byzantinobulgarica*,, 1, 1962, 159. Ἀλλὰ ὡς πηγὴ ἔχει τὸν Κεκαυμένο.

99. Πβ. *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, 48, 1973, 266. *Comité national bulgare des sciences onomastiques. XIe congrès international des sciences onamastiques*. Sofia, 28 juin - 4 juillet 1972. Résumés des communications. Sofia, 1972, 251 - 252.

100. Κατὰ τὸν Murnu, *ἔ.ἀ.*, 93 σημ., οἱ «Βούλγαροι» (τὰ εἰσαγωγικὰ εἶναι τοῦ Μ.) ἦσαν ὀλιγάριθμοι καὶ ἄσημοι.

οἱ περίεργες ἀπόψεις τοῦ Σ. Λιάκου, ποὺ κατὰ καιρούς, μολονότι ἐρασιτέχνης ἐρευνητής, ἔχει προσφέρει πολλὰ χάρη στὴ γλωσσομάθεια καὶ φιλομάθειά του. Τὸ 1971 γράφει τὰ ἀκόλουθα: «Οἱ κατὰ Κεκαυμένο... Βούλγαροι συγκάτοικοι τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας, ἦσαν ἁπλούστατα γεωργοὶ τοῦ θεσσαλικοῦ κάμπου καὶ μᾶλλον δίγλωσσοι τότε Κελτογραικοί, Ἰλλυριογραικοὶ καὶ Ἀλβανογραικοί, τῶν ὁποίων οἱ πρόγονοι κατάγονταν ἀπὸ τὴν Παννονία καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν ὀρεινό της ὄγκο Καρουάνγκα ἢ ἀπὸ τὴν προαναφερμένη φυλὴ Κουαρκένοι, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὸ σύγχρονό τους ὄνομα Καραγκοῦνοι».[101] Ἀλλὰ τὸ 1965 ἔγραφε καὶ τά ἑξῆς: «Ἀσιᾶτες μέτοικοι ἦσαν καὶ οἱ Ἀβασγοὶ (ἢ Γεωργιανοὶ) καὶ Ἀρμένιοι ἔποικοι, τοὺς ὁποίους ἔφεραν στὴν Θεσσαλία.... ὁ Τσιμισκῆς καὶ ὁ Βουλγαροκτόνος». Σημειώνει δὲ καὶ τὰ ἑπόμενα: «Ἡ παρουσία Ἀβασγῶν στὴν Θεσσαλία, πιστοποιεῖται ἀπὸ ὄνομα δωρητοῦ (Γεωργιλᾶ τοῦ Ἀβασγοῦ) μονῆς Μ. Πυλῶν περιοχῆς Καρδίτσας, σὲ Χρυσόβουλο Ἀνδρόνικου τοῦ Νέου πρὸς Ἐπισκοπὴν Σταγῶν. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἐπὶ Βουλγαροκτόνου ὕπαρξι Ἰβήρων μοναχῶν στὴ μονὴ Κρανείας τοῦ Ὀλύμπου. Σὲ Ἴβηρες ὥστε ποῦ λεγόνταν καὶ Γεωργιανοὶ κατὰ δὲ τοὺς γείτονες αὐτῶν καὶ Γκιούρδδζ καὶ Γκιοῦργκεν, ὀφείλεται ἴσως τό ὄνομα Καραγκοῦνοι τῶν πεδινῶν Θεσσαλῶν.... Πατριαρχικὴ τέλος ἐπιστολὴ τοῦ 1480 ὁμιλεῖ περὶ Ἀρμενίων κατοίκων τῆς Μεγάλης Βλαχίας, τοὺς ὁποίους πίεζαν νὰ γίνουν Ὀρθόδοξοι. Ἀρμένιοι ἦσαν καὶ οἱ τότε κάτοικοι τοῦ Πτελεοῦ (περιοχῆς Ἀλμυροῦ) ποὺ οἱ Τοῦρκοι τοὺς μετώκισαν στὴν Κωνσιαντινούπολη. Ἡ λέξι τζιομπανίκα (ραβδοκρούστης τῶν Καλάντων) εἶναι κατακάθαρη Ἀρμένικη, καὶ τέλος ἕνα σωρὸ περιηγητὲς ποὺ γύρισαν τὴν Θεσσαλία πρὶν ἀπὸ τὴν ἕνωσι, διεπίστωσαν ὅτι μεταξὺ τῶν Καραγκούνιδων ὑπῆρχαν πλεῖστοι ὅσοι μὲ Ἀρμενοειδῆ χαρακτηρισιικὰ κεφαλῆς».[102]

Ἄρα καὶ κατὰ τὸν Ἕλληνα ἐρευνητὴ Ἕλληνες ἀκραιφνεῖς δὲν κυκλοφοροῦν στὴ Θεσσαλία. Δὲν δέχεται μὲν τοὺς πεδινοὺς Θεσσαλοὺς ὡς Βουλγάρους ἀλλὰ καὶ δὲν ἀποσαφηνίζει τὴν καταγωγὴ τους, ἀφήνοντας ἐλεύθερη τὴν ἐκλογὴ μεταξὺ Κουαργκένων τῆς Παννονίας, ποὺ μερικώτερα ἀναλύει σὲ Κελτογραικούς, Ἰλλυριογραικούς, Ἀλβανογραικοὺς — μὲ ποιὰ, ἀλήθεια, δόση (!) — μεταξὺ Γεωργιανῶν καὶ Ἀρμενίων ἢ καὶ κράματος ὅλων αὐτῶν.

Τὸ παράδοξο εἶναι ὅτι ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας σὲ δυὸ βιβλία, ποὺ ἀπέχουν μόνο ἕξη χρόνια, προβάλλει διαφορετικὲς ἀπόψεις, χωρὶς νὰ αἰσθάνεται

---

101. Λιάκου, *Σκλαβῆνοι*, 145.

102. Λιάκου, *Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων*,, 34 - 35. Πβ. *αὐτ.* V, ὅπου τὸ ζήτημα περιπλέκεται μὲ τὴν παραπομπὴ στὸν L. Heuzey, *Excursion dans la Thessalie Turque en* 1858, Paris, 1927, 75, γιατὶ ἐκεῖ ἀναζητεῖται σλαβική, βλαχικὴ ἢ βουλγαρικὴ σχέση. Βλ. καὶ Ζωῆς Τσιόλη, «Στοιχεῖα ἔρευνας σ' ἕνα θέμα φυλοτυπολογίας» (σύγκριση Καραγκούνηδων καὶ Βλάχων), *Ἄνθρωπος*, 1, 1974, 29 - 32.

τὴν ἀνάγκη νὰ δικαιολογήση τὴν ἀλλαγὴ καὶ τὸ ἀσυμβίβαστο. Ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι συνήθως τὸ ἀποτέλεσμα τῶν προσπαθειῶν τῶν περισσοτέρων ἐρασιτεχνῶν ἐρευνητῶν.

Ὁπωσδήποτε ὁ πνευματικὸς μόχθος τους εἶναι πολύτιμος, ἐνόσῳ στὸν τόπο μας ἡ εἰδίκευση σ' ὡρισμένους, τοὐλάχιστον, κλάδους ἀποτελεῖ «πολυτέλεια», καὶ συμβάλλει στὴ βαθμιαία κατάκτηση τῆς ἀλήθειας, ὅταν οἱ ἐρασιτέχνες καταπιάνωνται μὲ θέματα οἰκεῖα. Π.χ. ὁ Βλαχόφωνος φαρμακοποιὸς εἶναι ἁρμόδιος νὰ συντάξη τὴν ὁρολογία τῶν φαρμακευτικῶν βοτάνων, παρόμοια ὁ δασολόγος, ὁ γεωπόνος, ὁ γιατρός, ὁ στρατιωτικός.

Ἀρκεῖ ἡ καταγραφὴ τῶν ὀνομάτων στὴν Κουτσοβλαχικὴ (Ἀρωμουνική) καί, εἰ δυνατόν, στὴν Ἑλληνικὴ καὶ Λατινική. Ἐξ ἴσου σημαντικὴ θὰ ἦταν καὶ ἡ συμβολὴ τῶν φιλιστόρων γενικά, ἂν ἀποδελτίωναν μὲ πιστότητα καὶ ἀκρίβεια ἐνδιαφέρουσες περικοπὲς ἀπὸ σπάνια καὶ δυσεύρετα ἔντυπα ἢ χειρόγραφα. Ὅπως ἀκριβῶς σώζονται τὰ στοιχεῖα[103] εἶναι προτιμότερα. Τὸ πάθημα τοῦ Κωνσταντίνου Νικολαΐδου εἶναι ἀποκαλυπτικό. Ὁ Νικολαΐδης, μολονότι φιλόλογος[104], γιὰ νὰ ἀποδείξη δῆθεν πειστικώτερα τὴν ἑλληνικότητα τῶν Κουτσοβλάχων, εἶχε τὴν ἀτυχῆ ἔμπνευση νὰ καταχωρίση στὸ λεξικὸ τῆς Κουτσοβλαχικῆς τὶς ἑλληνικῆς προελεύσεως λέξεις μὲ τὴν πλησιέστερη πρὸς τὴν καθαρεύουσα φωνητικὴ μορφή, κυρίως χωρὶς κώφωση, ἤτοι χωρὶς τὴν τροπὴ τοῦ ε σὲ ι καὶ τοῦ ο σὲ ου. Ἔτσι ὅμως ἐπέτρεψε στοὺς Ρουμάνους νὰ ἐνισχύσουν προσωρινὰ τὴ θεωρία τους γιὰ ρουμανικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας, συνεπῶς καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ μὲ τὸ πρόσθετο ἐπιχείρημα τῆς κωφώσεως τοῦ ο σὲ ου τοῦ ἀνθρωπωνυμίου Νικολίτσας - Νικουλίτσας[105], ἀνίσχυρο[106] ἀσφαλῶς, ἀφοῦ τὸ φωνητικὸ τοῦτο φαινόμενο χαρακτηρίζει τὴ θεσσαλικὴ διάλεκτο ἤδη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους[107].

Ἂς ἀναζητήσουμε ὅμως ἱστορικὰ τὴν ἐμφάνιση καὶ διάρκεια τῶν Βουλγάρων στὴ Θεσσαλία, γιὰ νὰ ἑρμηνεύσουμε εὔθετα τὸν ὅρο «Βούλγαρος» τοῦ Κεκαυμένου.

---

103. Ὁποιαδήποτε ἐπέμβαση, ποὺ ἀποσκοπεῖ σὲ ὡραιοποίηση ἢ ἐξελλήνιση, εἶναι ἀπαράδεκτη.

104. Βλ. M. Kriaras, «Sur l'expession grecque moderne «βασιλεύει ὁ ἥλιος», *Revue Internationale des Études Balcaniques*, 1937, 465 σημ. 8.

105. Murnu, *ἔ.ἀ.*, 110 σημ. 1.

106. Πβ. Gyóni, «Kekaumenos», 146 : «Nous pourrions citer des pages entières d' exemples prouvant que le changement phonétique o — ou était chose commune dans l' évolution de la langue grecque du moyen âge».

107. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, «Γλῶσσα», *Μ.Ε.Ε.*, (Ἑλλάς), 10, 690. Βαγγέλη Σκουβαρᾶ, «Θεσσαλία, σύντομη ἱστορία καὶ χωρογραφία», *Θεσσαλικὰ Χρονικά*, ἔκτ. ἔκδ. 1965, 156. Br. Helly, «A Larisa. Bouleversements et remise en ordre de sanctuaires». *Mnemosyne*, Series IV,, 23, 1970, 254 κέ.

Πρὶν ὁ Σαμουήλ, ὁ ἀρμενικῆς[108] καταγωγῆς ἀρχηγὸς τῶν Βουλγάρων, καταλάβη τὴ Λάρισα τὸ 986, οἱ Βούλγαροι ὡς ἐπιδρομεῖς εἶχαν προωθηθῆ καὶ στὴ Θεσσαλία καὶ στὴν Ἤπειρο, ἀλλὰ ἡ κάθοδος αὐτὴ δὲν εἶχε ἐποικιστικὸ χαρακτῆρα, ὅπως καὶ τῶν παλαιοτέρων ἐπιδρομέων.[109] Ὁ Σαμουήλ, ἀφοῦ ἐκυρίευσε τὴ Λάρισα, αἰχμαλώτισε τὸν ἄμαχο πληθυσμὸ καὶ μεγάλο μέρος ὡδήγησε στὴν Πρέσπα.[110] Μετὰ τὴν ἥττα του καὶ τὸν θάνατό του οἱ Βούλγαροι δὲν κατέβηκαν στὴ Θεσσαλία παρὰ μόνο τὸ 1041, ὁπότε πάλι κατανικήθηκαν,[111] τὰ δὲ λείψανά τους ἐγκατέλειψαν ὁριστικὰ τὸ θεσσαλικὸ ἔδαφος. Κατὰ συνέπεια, πῶς ἐμφανίζονται τὸ 1066;

Εἶναι γνωστὸ ὅτι πολλοὶ Λαρισαῖοι αἰχμάλωτοι καὶ ὅμηροι τοῦ Σαμουὴλ ἐπανῆλθαν στὴ γενέτειρά τους.[112] Προερχόμενοι δὲ ἀπὸ τὴν «Βουλγαρία», ὅπως εἶχε ὀνομασθῆ διοικητικὰ ἡ Μακεδονία, ἦταν ἑπόμενο νὰ προσονομασθοῦν «Βούλγαροι», παρωνύμιο δοσμένο λόγῳ τῆς χώρας προελεύσεως,[113] δηλαδὴ τοῦ Θέματος «Βουλγαρία», κατὰ πάγια πράγματι συνήθεια. Ἡ ἔνδοξη, π.χ., δυναστεία τῶν Μακεδόνων ἔλαβε τὴν προσωνυμία «Μακεδόνες», μολονότι εἶναι θρακικῆς καταγωγῆς, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ Θράκη κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχε ὑπαχθῆ στὸ Θέμα τῆς Μακεδονίας.

Ἐπίσης μέρος τῶν ὀπαδῶν τοῦ Σαμουὴλ μετακομίσθηκε στὴ Θεσσα-

108. N. Adontz, *Samuel l'Arménien, roi des Bulgares*, Bruxelles, 1938 (=*Études Arméno-Byzantines*, Lisbonne, 1965, 347 - 407).

109. Βλ. Ἀ. Κομίνη, «Ἀπηχήσεις βυζαντινοβουλγαρικῶν συγκρούσεων εἰς ἁγιολογικὰ κείμενα», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, 35, 1966, 215 - 222. Τοὺς ἐπιδρομεῖς, ποὺ ἀναφέρονται στὰ ἁγιολογικὰ κείμενα, ὁ Δ. Σοφιανός, *Ἅγιος Νικόλαος ὁ ἐν Βουναίνῃ, ἀνέκδοτα ἁγιολογικὰ κείμενα, ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ τῆς μεσαιωνικῆς Θεσσαλίας (Ι' αἰών)*, ἐν Ἀθήναις, 1972, 121, ταυτίζει μὲ τοὺς Ἄραβες, ποὺ λεηλάτησαν τὸ 901 ἢ 902 τὴν Δημητριάδα. Κάθοδο Βουλγάρων δέχεται ἡ Ἄ. Ἀβραμέα, *Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204*, ἐν Ἀθήναις, 1974, 90 κέ.

110. Σκυλ. - Κεδρ., II, 436. B. Prokic, *Die Zusätze in der Handschrift des Ioannes Skylitzes, Codex Vindobanensis Hist. Graec.* LXXIV, München, 1900, 29. Lemerle, *Prolégomènes*, 23 - 24, 58. Ἀβραμέα, *ἔ.ἀ.*, 131 σημ. 1.

111. Lemerle, *Prolégomènes*, 66.

112. Κεδρ., II, 474, 16 (Bonn.). Πβ. Στ. Κυριακίδου, *Βούλγαροι καὶ Σλάβοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν*, Θεσσαλονίκη, 1946, 20 σημ. 4.

113. Οὔτε στὴν περιοχὴ αὐτὴ βλέπει πραγματικοὺς Βουλγάρους ὁ Fréderic Tailliez, «Rusaliile, les rosalies et la rose», *Cahiers Sextil Puscariu.*, 1, 2, 1952, 303 σημ. : «En cette région voisine du couloir balkanique nord-sud et de la Via Egnatiana ouest-est, axes proto-roumains, les premières populations «bulgares» qui ont adopté le nouveau rite slave de Clément d'Ochrida ont été des Slaves, des Albanais et des Roumains..». Οἱ δύο πρῶτοι εἶναι ἐπήλυδες μεταγενεστέρων χρόνων, ἐνῶ οἱ Βλάχοι, οἱ λατινόγλωσσοι, ἐμφανίζονται τὸν α' αἰ. μ.Χ., ταυτόχρονα μὲ τὸν Χριστιανισμό : «Sur la *Via Egnatia* qui descend de Monastir vers Salonique, les Romains de Macédoine, à cette triple frontière qui les ignore, sont aussi vieux que le Christianisme». (*Αὐτ.*, 317).

λία πρὸς ὄφελος τῆς μικρῆς ἢ μεγάλης γεωργικῆς ἰδιοκτησίας, ἰδιωτικῆς ἢ στρατιωτικῆς. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀξιωματοῦχοι ὕστερα ἀπὸ κάθε νίκη δὲν παρέλειπαν νὰ ἐξασφαλίσουν μὲ ἀϊχμαλώτους ἢ ὁμήρους[114] τὴν αὔξηση τῶν ἐργατικῶν χεριῶν[115] στὰ κτήματά τους, ποὺ ἔτσι θὰ ἔδιναν μεγαλύτερη παραγωγὴ καὶ συνακόλουθη αὔξηση τῶν ἐσόδων στοὺς ἰδιοκτῆτες. Ἐξ ἄλλου οἱ καταστροφικοὶ πόλεμοι δημιουργοῦσαν νέες μᾶζες φυγάδων, δούλων ἀθλίων, ποὺ κατὰ κανόνα εἵλκαν τὴν καταγωγὴ ἀπὸ ἐλευθέρους, συνηθέστερα δὲ Ἕλληνες τῆς ἐνδοχώρας τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου. Τὸ νέο αὐτὸ ἐργατικὸ δυναμικό, ποὺ κατεβαίνει πάλι ἀπὸ τὴ Βουλγαρία καὶ ποὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ χρησιμοποιῆ ὡς δεύτερη γλῶσσα καὶ βουλγαρικὸ ἰδίωμα,[116] εὔκολα ἔπαιρνε τὴν προσωνυμία «Βούλγαροι».

Ἐν τούτοις καὶ ὅλες αὐτὲς μαζὶ οἱ κατηγορίες τῶν «Βουλγάρων», ἂν καὶ πολὺ πιθανές, δὲν ἀρκοῦν, γιὰ νὰ ἐξηγήσουν τὴν παντελῆ ἀποσιώπηση τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὸν Κεκαυμένο σ' ἕνα τόσο πλατὺ θεσσαλικὸ χῶρο. Ἡ ἐξήγηση εἶναι ἄλλη καὶ κατὰ βάθος ἁπλῆ. Ὅταν ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος ἵδρυσε τὸ Θέμα τῆς Βουλγαρίας, ταυτόχρονα ἀναδιωργάνωσε καὶ τὴν Ἐκκλησία τῆς λεγομένης «Βουλγαρίας». Τὸ 1019 κατήργησε τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Ἀχρίδος καὶ τὸ περιώρισε στὸ ἐπίπεδο Ἀρχιεπισκοπῆς.[117] Ἀπεσχημάτισε τὸν Πατριάρχη Δαβὶδ καὶ τοποθέτησε ὡς Ἀρχιεπίσκοπο τὸν Ἰωάννη.[118] Ὑπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο τῆς «Βουλγαρίας» εἶχε ὑπαχθῆ

114. Ostrogorskij, *Quelques problèmes*, 38.

115. Πρόβλημα ἐργατικοῦ προσωπικοῦ δὲν ὑπῆρχε γιὰ τὴ μέση βυζαντινὴ περίοδο. Πβ. Αἰκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, «Ἡ οἰκονομικὴ καὶ δημοσιονομικὴ πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Α'», *Εἰς Μνήμην Κ. Ἀμάντου*, 1874 - 1960, Ἀθῆναι ,1960, 419.

116. Τὸ ἰδίωμα τοῦτο ὡμιλοῦσαν οἱ Σαμουὴλ καὶ Κεκαυμένος, ὁ μὲν πρῶτος ἀποστάτης, ὁ δὲ δεύτερος στὴν ὑπηρεσία τοῦ Βυζαντίου, ἀρμενικῆς πάντως καταγωγῆς καὶ οἱ δύο, ὅπως ἤδη ἔχει σημειωθῆ. Ἡ χρήση τοῦ βουλγαρικοῦ ἰδιώματος δὲν σημαίνει καὶ βουλγαρικὴ ἐθνικότητα. Πβ. Ν.Π. Ἀνδριώτη, «Τὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα τῆς βουλγαρικῆς γλώσσης», *Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Θησαυροῦ*,, 17, 1952, 33 - 100. Τοῦ αὐτοῦ, «Τὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα στὶς γλῶσσες τῶν γειτόνων μας Σλάβων», *Σήμερα*, 1, 1960, ἀριθ. 5, 1 - 2. Τοῦ αὐτοῦ, *Τὸ ὁμόσπονδο κράτος τῶν Σκοπίων καὶ ἡ γλῶσσα του*, Θεσσαλονίκη, 1960.

117. Πβ. Νικηφόρου Γρηγορᾶ, 1, 27: «χρόνοις μέντοι ὕστερον ὁ βασιλεὺς Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος μετὰ πολλὰς τὰς μάχας τέλος ἐξέτριψε καὶ ἐδουλώσατο τούτους (τοὺς Βουλγάρους)· καὶ τῆς μὲν χώρας τοὺς ἐναπολειφθέντας ἐξορίστους πεποίηκεν ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἴστρον κάτω Μοισίᾳ· τὸ δ' ὄνομα (Βουλγαρία) καθάπερ ἄλλο μνημεῖον ἐκείνων ἐναπολέλειπται τῇ ἀρχιεπισκοπῇ».

118. Ch. Pistrui, «Imperiul vlaho-bulgar si Patriarhia de Tîrnovo», *Mitropolea Ardealului*, 17, 1972, 201 - 209. Πβ. Κυριακίδου, *ἔ.ἀ.*, 19. Γερ. Κονιδάρη, *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὡς πολιτικὴ δύναμις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου*. Ἀθῆναι, 1948, 167 σημ. Κατσουγιάννη, *ἔ.ἀ.*, Α', 57 σημ. 1.

καὶ ἡ περιοχὴ τῆς Θεσσαλίας,[119] ὅπου ὁ Νικουλίτσας εἶχε στρατολογήσει, ἐκτὸς τῶν Βλάχων, καὶ Βουλγάρους, ποὺ πιθανῶτατα ὠνομάσθηκαν ἔτσι λόγῳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ τὸ Θέμα τῆς Βουλγαρίας, γεγονὸς ποὺ δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἀγνοήση ὁ γνώστης τῆς βυζαντινῆς ἱεραρχίας καὶ διοικητικῆς ὁρολογίας Κεκαυμένος, ὥστε γράφοντας «Βλάχων καὶ Βουλγάρων» δὲν ἔκαμε διαχωρισμὸ ἐθνολογικὸ ἀλλὰ γλωσσικὸ[120] καὶ διοικητικό.

Ἔτσι ἐξηγεῖται καλύτερα γιατὶ ὁ Κεκαυμένος δὲν θεωρεῖ καὶ τοὺς Βουλγάρους αὐτούς, ὅπως καὶ τοὺς Βλάχους, ὡς ξένους.[121] Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ

---

119. Πβ. H. Gelzer, «Ungedruckte und wenig bekannte Bistümervezeichnisse der orientalischen Kirche», *Byzantinische Zeitschrift*, 2, 1893, 46: «Διὰ τὴν Ἐπισκοπὴν Σταγῶν - παροίκους ιβ' καὶ κληρικοὺς ιβ' ... τοῖς Βουλγαρικοῖς ὅροις καὶ ταύτας διακειμένας διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν σιγιλλίου ταῖς πολλαῖς συνετάξαμεν ἐπισκοπαῖς καὶ τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ Βουλγαρίας ἐκυρώσαμεν ...». Τοῦ αὐτοῦ, *Der Patriarchat von Achrida*, Leipzig, 1902, 6 - 7. Fr. Dölger *Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit. Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565–745*, München und Berlin, 1, 1924, 104 nr. 806 - 808. Murnu, *ἔ.ἀ.*, 50 - 52. N. Banescu, «Changements politiques dans les Balkans après la conquête de l'Empire bulgare de Samuel (1018). Nouveaux duchés byzantins: Bulgarie et Paristrion», *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine*, 10, 1923, 49 - 57. Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, III, 77. Gyóni, «Kekaumenos», 130. Γερ. Κονιδάρη, «Zur Frage der Enstehung der diocese des Erzbistums von Achrida und der Notitiae nº 3 bei Pathey», *Θεολογία*, 30 - 31, 1959, 3, 9. Ἀβραμέα, *ἔ.ἀ.*, 53.

120. Οἱ Βλάχοι διαχωρίζονται γιὰ τὸ νεολατινικὸ ἰδίωμα, ποὺ χρησιμοποιοῦν παράλληλα μὲ τὴν Ἑλληνική. Ποτὲ δὲν αἰσθάνθηκαν Ρουμᾶνοι λόγῳ τῆς χρήσεως αὐτοῦ ἢ κοινῆς προελεύσεως. Πβ. I. Coteanu, «Criteriile de stabilire a dialectelor limbii romîne», *Limba Română*, 8, 1959, 9 - 10. Εἶχαν συνείδηση Ρωμαίων τοῦ Βυζαντίου, ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες, Ρωμιοί. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἐθνικὸ ὄνομα, μὲ τὸ ὁποῖο αὐτοαποκαλοῦνται, εἶναι Armânu<Aromânu<α προθετικὸ + Romanus. «Οὕτω παρέμεινεν ἔκτοτε εἰς τὰς χώρας μας νὰ λέγωνται μέχρι σήμερον οἱ μὲν λατινόγλωσσοι Ἀρουμοῦνοι καὶ κοινῶς λαϊκῶς Βλάχοι, οἱ δὲ Ἕλληνες Ρωμιοί». (Ἀντ. Κεραμοπούλλου, «Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπενίστας καὶ τῶν κατὰ τὴν Λυχνιδὸν λαῶν», *Μακεδονικά*, 2, 1953, 527). Γιὰ τὴν ἑλληνικὴ συνείδησή τους βλ. D.A. Zakythinos, *La Grèce et les Balkans*, Athènes, 1947, 61 καὶ 64. Ἐπὶ πλέον ὁ Χρ. Σούλης, «Ἐξ ἀφορμῆς τῶν «Μπουκουρέικων», *Ἠπειρωτικὰ Χρονικά*, 6, 1931, 168, τονίζει τὰ ἀκόλουθα: «ἡ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ οὐχὶ ἡ γλῶσσα ἀποτελεῖ τὸν γνώμονα τῆς ἐθνικῆς διακρίσεως, εὔγλωττον δὲ παράδειγμα περὶ τούτου ἔστωσαν τὰ δίγλωσσα Μέτσοβον καὶ Συρράκον, τά ὁποῖα ὑπῆρξαν πάντοτε ἑλληνικώτερα τῶν ἑλληνοφώνων τμημάτων».

121. Μὲ τὸ στόμα τοῦ Κεκαυμένου ὁμιλεῖ ὁ Νικουλίτσας. Πβ. Litavrin, *Cecaum.* 266, 1 - 2: «Ἐν ᾗ (φυλακῇ) καὶ καθήμενος (ὁ Νικουλίτσας) ἔγραψεν πρὸς τὸν πάππαν μου τὸν Κεκαυμένον ἅπερ ἔπαθεν ἐν τῷ παντὶ βίῳ». Κατόπιν τούτου πβ. καὶ Lemerle, *Prolégomènes*, 80 σημ. 2: «L'auteur n'a nullement le sentiment que sa famille soit d'origine étrangère, et il ne considère pas non plus les Valaques de Grèce ou les «Bulgares» comme des étrangers».

Οὔγγρος Gyóni,[122] βαθὺς μελετητὴς τοῦ Κεκαυμένου, διατείνεται ὅτι τόσο οἱ Βλάχοι ὅσο καὶ οἱ Βούλγαροι εἶναι αὐτόχθονες, ἕτοιμοι κάθε φορὰ γιὰ τὴν ἔνταξή τους στὸν τακτικὸ βυζαντινὸ στρατό. Στὴν οὐσία πρόκειται γιὰ Ἕλληνες,[123] ποὺ οἱ μακραίωνες περιπέτειες ἐπέδρασαν καὶ στὸ γλωσσικὸ ὄργανό τους καὶ στὸ ἐθνικὸ ὄνομά τους.

Ὡς πρὸς τὰ αἴτια τῆς ἐξεγέρσεως οἱ γνῶμες ἐπίσης διχάζονται. Ἀρχικὰ εἶχε ὑποστηριχθῆ, κυρίως ἀπὸ Ρουμάνους,[124] ὅτι ἡ ἐξέγερση ὑπῆρξε ἔργο ἀποκλειστικὸ τῶν Βλάχων, ποὺ κινήθηκαν ἀπὸ ἐλατήρια ἐθνικιστικὰ βλαχικὰ[125] πρὸς ἀποτίναξη τοῦ βυζαντινοῦ ζυγοῦ! Ἀλλὰ καὶ μιὰ γρήγορη ἀνάγνωση τοῦ κειμένου τοῦ Κεκαυμένου πείθει ἀπόλυτα ὅτι εἶχε ἐξεγερθῆ ὅλος ἀνεξαιρέτως ὁ θεσσαλικὸς πληθυσμός, ποὺ παρὰ τὶς γλωσσικὲς διαφορὲς δὲν αἰσθανόταν διαφοροποιημένος ἐθνικά. Κατ' ἄλλους ἐπιστήμονες, π.χ.

---

122. Πβ. Gyóni, «*Kekaumenos*», 135.

123. Ἀνάλογη ἑρμηνεία χωρεῖ καὶ στὴν ἀποσιώπηση Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν Ἄννα Κομνηνή, ἡ ὁποία μνημονεύει πάλι Βουλγάρους καὶ Βλάχους κατὰ τὴν συγκρότηση στρατεύματος ἀπὸ τὸν Νικηφόρο Μελισσηνὸ πρὸς ἀπόκρουση τῶν Πετσενέγων. Πβ. M. Gyóni, «Le nom de Βλάχοι dans l'Alexiade d'Anne Comnène», *Byzantinische Zeitschrift*, 44, 1951, 250 : «Chose bizarre, la population grecque de ces thèmes n'est pas expressément mentionnée par Anne. Ce fait nous paraît d'autant plus singulier que, selon le récit des Annales de Bari (Annales Barenses), une armée byzantine qui opérait en Sicile, en 1025, était composée de Bulgares, de Blaques et de Macédoniens. Cette donnée suffit à nous révéler que les indigènes des thèmes balkaniques étaient tenus de se battre dans les rangs des troupes régulières». Τοῦ αὐτοῦ, «Les Vlaques des Annales de Bari», *AAASH*, 1, 1951 - 1952, 245. Κατὰ συνέπεια δὲν ἦταν ἐπιτρεπτὸ νὰ ἐξαιροῦνται ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία οἱ Ἕλληνες, οἱ Ρωμαῖοι, ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ ἦσαν αὐτόχθονες. Τὰ ἐθνικὰ καταχωρίζονται σύμφωνα μὲ τὴ «Θεματικὴ» ὁρολογία. Ἡ περίπτωση τῶν Βλάχων διαφέρει, γιατὶ ζοῦν διασκορπισμένοι σὲ περισσότερα θέματα. Πβ. Στ. Κυριακίδου, *Τὰ βόρεια ἐθνολογικὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ*, Θεσσαλονίκη, 1946, 48 - 49. Zakythinos, *ἔ.ἀ.*, 48 - 49. Βέβαια, ἐκτὸς ἀπὸ Ἑλληνοφώνους καὶ Βλαχοφώνους, ὑπάρχουν καὶ Σλαβόφωνοι. Μέρος τῶν τελευταίων προέρχεται ὁπωσδήποτε ἀπὸ τὰ λείψανα τῶν πρώτων σλαβικῶν ἐποικήσεων καὶ εἶναι προγενέστερο τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν σερβικῶν ἐπεκτάσεων. Πβ. Zakythinos, *ἔ.ἀ.*, 65. Τὸ μεγαλύτερο ὅμως μέρος, ὅπως ἀπέδειξε ὁ Ἀνδρ.ώτης μὲ τὶς γλωσσολογικὲς ἔρευνες, εἶναι ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Τοὺς Σλαβοφώνους, γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἐθνολογικὴ διαμάχη συνεχίζεται, οὔτε στοὺς Βουλγάρους οὔτε στοὺς Σέρβους κατατάσσει ὁ J. Cvijic, *Remarques sur l'Ethnographie de la Macédoine*, Paris, 1907, 7.

124. Murnu, *ἔ.ἀ.*, 83 κἑ.

125. Βλαχικὴ ἐθνικὴ συνείδηση δὲν εἶχαν ἐκδηλώσει τὴν ἐποχὴ ἐκείνη οὔτε οἱ πολυάριθμοι Βλάχοι Αἴμου - Καρπαθίων. Γενικώτερα βλ. M. Handelsman, «Le rôle de la nationalité dans l'histoire du Moyen Age», *Bulletin of the International Commitee of Historical Sciences*, I, 1928, 563.

Gyóni[126], Lemerle[127] καὶ τελευταῖα τὸν Ρουμᾶνο Frances,[128] ἡ ἐξέγερση προκλήθηκε ἀπὸ τὴ φορολογικὴ πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Ι' τοῦ Δοῦκα, τὸν ὁποῖο οἱ ἱστορικοὶ χαρακτηρίζουν ὡς ἄπληστο καὶ φιλάργυρο.[129] Ἀκριβῶς δέ, γιὰ νὰ ἱκανοποιήση τὰ πάθη του καὶ νὰ ἀντεπεξέλθη στὰ ἔξοδα ἑνὸς γάμου πρωτοφανοῦς χλιδῆς καὶ σπατάλης, ἐπέβαλε βαρειὰ φορολογία. Δὲν εἶναι ἄλλως τε ἡ πρώτη καὶ ἡ μόνη φορά, ποὺ τὸ Βυζάντιο[130] ἀναστατώνεται ἐξ αἰτίας ἀψυχολογήτων φορολογικῶν μέτρων.[131]

Ὁ Frances, ἂν καὶ δέχεται ὡς αἴτια τῆς ἐξεγέρσεως τὴ φορολογικὴ πολιτική, θέλει νὰ πιστεύη ὅτι δὲν λείπουν καὶ ἐθνικιστικοὶ λόγοι, συγκεκριμένα τῶν Βλάχων. Ἐπίσης ὁ Litavrin παρὰ τὶς τεκμηριωμένες ἀπόψεις τῶν Gyóni καὶ Lemerle ἐπιμένει νὰ θεωρῆ τὴν ἐξέγερση ὡς ἐθνικιστικὸ κίνημα ἀπελευθερώσεως τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Βλάχων. Μοναδικὴ δὲ αἰτία τῆς ἐξεγέρσεως ὑπῆρξε — καὶ κατὰ τὸν Litavrin — ἡ παράλογη αὔξηση τῆς φορολογίας Βουλγάρων καὶ Βλάχων.[132]

Ἐν τέλει, ἔπειτα ἀπὸ τὴν προσπάθεια ὀρθῆς ἑρμηνείας τῶν ὅρων «Βλάχος» καὶ «Βούλγαρος» τοῦ κειμένου τοῦ Κεκαυμένου καὶ τὴν ἀναντίλεκτα σαφῆ ἀναγραφὴ τῶν αἰτίων τῆς ἐξεγέρσεως ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα, ποὺ ἐπανειλημμένα ὑπογραμμίζει τὴν καταθλιπτικὴ φορολογικὴ ἐπιβάρυνση τοῦ συνόλου πληθυσμοῦ, γίνεται ἀντιληπτὸ ὅτι ἡ δολιχὴ διελκυστίνδα

---

126. Gyóni, «*Kekaumenos*», 145.

127. Lemerle, *Prolégomènes*, 75, ὅπου συμφωνεῖ ἀπόλυτα μὲ τὸν Gyoni γράφοντας τὰ ἑξῆς : «la révolte racontée par Kékauménos n'a rien d'une révolte «nationale» valaque, puisqu'elle est commune à toute la population de la région et a pour origine la fiscalité de Constantin X».

128. Frances, *ἔ.ἀ.*, 215.

129. Murnu, *ἔ.ἀ.*, 76 - 80. G. Ostrogorskij, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München, 1963, 283. C.C. Giurescu - D.C. Giurescu, ἔ.ἀ., 188.

130. Ἡ φορολογικὴ καταπίεση ἀποβαίνει ἀφόρητη μὲ τὴν ἐνοικίαση τῶν φόρων, ποὺ συναντᾶται ἀπὸ τὸν ια' αἰ. Πβ. Χριστοφιλοπούλου, ἔ.ἀ., 420 σημ. 2.

131. Πβ. Κ.Ι. Ἀμάντου, *Μακεδονικά. Συμβολὴ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν καὶ ἐθνολογίαν τῆς Μακεδονίας*, ἐν Ἀθήναις, 1920, 55 - 56. G. Murnu, «Les Roumains de la bulgarie Médiévale», *Balcania*, 1, 1938, 17. Ἰ. Ε. Ἀναστασίου, *Οἱ Παυλικιανοί. Ἡ ἱστορία καὶ ἡ διδασκαλία των ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων*, Ἀθῆναι, 1959, 110. G. Cankova - Petkova, «La population agraire dans les terres bulgares sous la domination byzantine aux XIe - XIIe siècles», *Byzantinobulgarica*, 1, 1962, 300.

132. Πβ. Lemerle, *Prolégomènes*, 75 σημ. 2 : «G.G. Litavrin a bien vu que le soulèvement a des causes fiscales, mais à tort, selon moi, de l'interpréter comme un mouvement de libération nationale des Valaques et des Bulgares : *Vosstanie Bolgar i Vlachov, v Fessalii v* 1066 g. («Le soulèvement des Bulgares et des Valaques en Thessalie en 1066») *Vizant. Vremennik*, 11, 1956, p. 123 - 134».

ἱστορικῶν καὶ ἐθνολόγων γιὰ τὴν ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων ἦταν στὶς περισσότερες περιπτώσεις ἀπότοκος ἐξωεπιστημονικῶν σκοπιμοτήτων. Γι' αὐτὸ καὶ ἐπιβάλλεται ἔγκαιρα καὶ ἔγκυρα νὰ ἀντικρούωνται παρόμοιες θεωρίες, ὥστε νὰ προλαμβάνωνται παρεξηγήσεις ἱκανὲς νὰ ἀνακινήσουν ζητήματα ἐπιστημονικῶς ἀπαράδεκτα καὶ ἐθνικῶς ἐπιζήμια.

«Τρικαλῖται Βλάχοι»

Ἡ προσωνυμία «Τρικαλῖται», τήν ὁποία ἀναφέρει ὁ Βυζαντινός Χρονογράφος Κεκαυμένος[1], τόν 11ο αἰώνα, προϋποθέτει τήν ὕπαρξη τοῦ ὀνόματος Τρίκαλα[2], μάλιστα δέ ὡς καθιερωμένου καί εὐρύτερα γνωστοῦ. Ὡστόσο σέ χειρόγραφο τοῦ 11ου αἰώνα τοῦ Ἡλιοδώρου ἡ νέα μορφή τοῦ τοπωνυμίου Τρίκαλα ἀντί τῆς παλαιότερα εὔχρηστης Τρίκκη ἀποδίδεται σέ ἀμάθεια: «... πόλεως Τρίκκης καλουμένης, ἥν περ οἱ νῦν ἄγροικοι Τρίκαλα λέγουσιν»[3]. Ἐπί πλέον ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, τοῦ 11ου αἰώνα, νομίζει ὅτι ἡ μεταβολή εἶναι πρόσφατη: «Τρίκκης πόλεως Θετταλικῆς, ἥν ἄρτι Τρίκκαλα φαμέν καλουμένην[4]». Τρίκαλα καταγράφει καί ὁ Βυζαντινός γραμματικός τοῦ 12ου αἰώνα Τζέτζης[5]. Πάντως ὅλες οἱ ἐκκλησιαστικές πηγές διατηροῦν τόν τύπο Τρίκκη.

Μέ τήν ἐτυμολογία τοῦ τοπωνυμίου Τρίκαλα ἀσχολήθηκαν οἱ ὀνομαστότεροι τοπωνυμιολόγοι, εἰδικοί ρωμανιστές, σλαβολόγοι, βαλκανολόγοι, βυζαντινολόγοι, ἀρχαιολόγοι καί ἀνειδίκευτοι φιλίστορες. Μεταξύ αὐτῶν εἶναι οἱ Weigand[6] (1894), Ἄμαντος[7] (1923), Βέης[8] (1936), Κεραμόπουλλος[9]

1. *Στρατηγικόν* ρογ', σελ. 67.

2. Πρώτη μνεία τοῦ τύπου Τρίκαλα γίνεται ἀπό τήν Ἄννα Κομνηνή, *Ἀλεξιάς*, Ε', 7, 3, τόμ. β', σελ. 31.

3. *Heliodori Aethiopica*. Aristides Colona recensuit, Roma 1938, σελ. IX-X.

4. Παρεκβολαί, 463, 28 καί 330, 27: «Τρίκκαλά τινες φασίν καλεῖσθαι». Πβ. Φ. Κουκουλέ, *Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τά Λαογραφικά*, τόμ. Β', σ. 321. Βλ. καί Πίνακα μετονομασιῶν: A. Diller, «Byzantine Lists of old and new geographical names», *Byzantinische Zeitschrift* (BZ) 63 (1970) 29.

5. Τζέτζου, *Χιλιάδες*, Θ', Ἱστ. 280, σελ. 372, στ. 692.

6. G. Weigand, *Die Aromunen, Ethnographisch-philologisch-historische Untersuschungen*, Leipzig 1894, 174.

7. Κ. Ἀμάντου, «Γλωσσικά ἐκ Χίου», *Λαογραφία* 7 (1923) 345.

8. Βλ. *Zeitschrift für Slavische Philologie* 13 (1939) 399.

9. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις 1939, 43 σημ., 101 σημ. 2. Τοῦ αὐτοῦ, «Τρίκαλα, ἀρματολοί, Βλάχοι», *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* (ΠΑΑ) 28 (1953) [1954] 250-254.

(1939 καί 1953), Ἀντ. Χατζῆς[10] (1940), Vasmer[11] (1941), Γεωργακᾶς[12] (1941), Γ. Παπαγεωργίου-Ἐράλδυς[13] (1939, 1943 καί 1947), Συμεωνίδης[14] (1965), κ.ἄ.

Τίς δυσχέρειες ἀνευρέσεως τοῦ ἐτύμου ἐπαυξάνει ἡ ὕπαρξη τοῦ τοπωνυμίου Τρίκαλα καί ἐκτός τῆς Θεσσαλίας, Μακεδονία, Πελοπόννησο, καί ἐκτός τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, Σικελία, ἠπειρωτική Ἰταλία, ὅπου ἀπαντᾶ καί ὁ τύπος Τρίκκη, Tricca.

Ὁ Γερμανός ρωμανιστής-βαλκανολόγος G. Weigand, καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου τῆς Λειψίας καί διευθυντής τοῦ ἰνστιτούτου ρουμανικῶν σπουδῶν, γιά τά Τρίκαλα τῆς Θεσσαλίας προτείνει προέλευση σλαβική, τήν ὁποία τό 1939 ἀνακαλύπτει καί ἐπιδοκιμάζει ὁ Παπαγεωργίου-Ἐράλδυς. Ἀλλά μετά δύο ἔτη ὁ σλαβολόγος Vasmer ἐκφράζει ἐπιφυλάξεις. Ἀργότερα, ὁ Παπαγεωργίου ἀναζητεῖ τήν ἐτυμολογία στήν λατινική. Οἱ Ἄμαντος, Βέης, Γεωργακᾶς, Συμεωνίδης προτείνουν ἑλληνική προέλευση μέ ἀποκλί-

10. Ἀ ν τ. Χ α τ ζ ῆ, «Τρίκαλος-Τρίκκη», *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν* 3 (1940) 53-71. Τοῦ αὐτοῦ «Τρίκκη-Τρίκαλα», *Θάρρος* (Τρικάλων) τῆς 5 καί 7-6-1943.

11. M. V a s m e r, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin 1941, 98. Ὁ T h. C a p i d a n, *Langue et Littérature* (LL) 2 (1943) 277, κρίνοντας τό ἔργο τοῦ Vasmer ἀναφέρεται καί στό τοπωνύμιο Τρίκαλα: «Le nom de ville Τρίκκαλα s'entend chez les Aroumains Târcol et ce dernier s'identifie avec l'appellatif dacoroum. târcol «objet de bois rond» du bulg.tŭrkalo «Rad, rundes Gehege», qui n'existe pas chez les Aroumains. Il se peut que la ressemblance entre le nom de lieu aroum. et l'appellatif dacor.soit une simple coincidence surtout si, comme on l'a vu, l'appellatif manque chez les Aroumains. Il en résulte que dans le nom grec nous n'avons de certain que le radical qui représente probablement Τρίκκη, ancien nom de la ville, le reste demeure, comme l'admet l'auteur lui-même, douteux». Βλ. τοῦ αὐτοῦ, «Toponymie macédo-roumaine», LL3 (1946) 110, ὅπου ἐπιπροσθέτως σχολιάζει τίς ἀπόψεις τῶν Weigand, Skok, κ.ἄ., χωρίς νά γίνεται σαφέστερος. Πάντως ἐνδιαφέρουσες εἶναι δύο προσθῆκες. Πρώτη εἶναι ἡ μνεία δημοσιευμάτων του, στά ὁποῖα ἀσχολεῖται μέ τό τοπωνύμιο Τρίκαλα. Δεύτερη καί σπουδαιότερη ἀφορᾶ στήν ἀνυπαρξία καί τῆς σχετικῆς βουλγαρικῆς λέξεως στήν σλαβική. Ἄρα ἀποκλείεται ὁποιαδήποτε συγγένεια μέ τήν σλαβική.

12. D. G e o r g a k a s, *«Beiträge zur Deutung als slavisch erklärter Ortsnamen»*, BZ 41 (1941) 377-379. Τοῦ αὐτοῦ, «Place and other names in Greece of various Balkan origins», *Zeitschrift für Balkanologie* 2 (1964) 67-72 καί 5 (1967) 171-173.

13. Γ. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ Ἐ ρ ά λ δ υ, *«Ἡ ἀθάνατος δόξα τῆς πόλεως Τρίκκης»*, Διάλεξις τῆς 15-12-1939. Τοῦ αὐτοῦ, *Τά γενέθλια τοῦ Τρίκαλα, Τρίκκη* (=Τρίκκαλα). Τρίκκη 1943. Τοῦ αὐτοῦ, «Τρίκκη-Τρικόλλ-Τρίκαλλα», *Μετάωρα* 1 (1947) 27. Τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ Κουτσόβλαχοι. Συμβολή εἰς τήν ἔρευναν τῆς καταγωγῆς αὐτῶν*. Διάλεξις γενομένη τήν 30 Ἀπριλίου 1947 ἐν Τρίκκῃ τῆς Θεσσαλίας, Τρίκκη 1947.

14. Χ. Π. Σ υ μ ε ω ν ί δ η, *«Ἡ προέλευση καί ἡ ἐξάπλωση τοῦ γεωγραφικοῦ ὅρου «Τρίκαλα», Θεσσαλικά Χρονικά* (ΘΧ), ἔκτακτος ἔκδοσις, Ἀθῆναι 1965, 273-279. Περιληπτική ἀπόδοση τῆς μελέτης τοῦ Συμεωνίδη βλ. Θ. Α. Ν η μ ᾶ, *Τρίκαλα-Καλαμπάκα, Μετέωρα-Πίνδος-Χάσια* (Γεωγραφία—Ἱστορία—Μνημεῖα—Τουρισμός), Θεσσαλονίκη 1987, 97-98.

σεις ὡς πρός τήν παραγωγή. Μεικτή λέξη, ὑβρίδιο, παρουσιάζει ὁ Κεραμόπουλλος τά Τρίκαλα.

Ἀπό τίς τέσσερες βασικές ἐκδοχές, σλαβική, λατινική, ἑλληνική, μεικτή-ἑλληνολατινική, ἡ πρώτη δέν ἔχει καμμία πιθανότητα ἐπαληθεύσεως. Ἄλλως τε εἶναι πασίγνωστη ἡ σκοπιμότητα τοῦ Weigand. Ἡ λατινική ἐμφανίζει δύο δυνατότητες. Κατά πρῶτον πρόκειται γιά τοπωνύμιο ἑλληνικό, δημιούργημα Ἑλλήνων ἀποίκων στήν Ἰταλία, τό ὁποῖο μετέπειτα ἐκλατινίζεται. Δεύτερον εἶναι δυνατή ἡ ἑρμηνεία ὡς ἀκραιφνῶς λατινικοῦ τοπωνυμίου, τό ὁποῖο παράγεται ἀπό τήν λατινική λέξη trigallo= ταβέρνα, ἑστιατόριο ἤ trichila=καλύβα καί μεταφυτεύεται κατά τήν ρωμαιοκρατία στήν Ἑλλάδα, ὅπως ἤδη ὑποστηρίζεται γιά τά Τρίκαλα Μακεδονίας[15].

Οἱ οὐσιώδεις ἀποκλίσεις στήν ἐτυμολόγηση ἀπό τήν ἑλληνική γλώσσα εἶναι οἱ ἑξῆς: Κατά τόν Ἄμαντο ἡ ὀνομασία Τρίκαλα εἶναι ὑποκοριστικός τύπος τοῦ ἀρχαίου Τρίκκη μέ ὑποκοριστική κατάληξη -άλιον, -αλον. Ὁ Συμεωνίδης δέν θεωρεῖ πιθανή τήν παραγωγή. Κατά τόν Βέη τό τοπωνύμιο παράγεται ἀπό τά «Τρίς καλός», ἀλλά πάλιν ὁ Συμεωνίδης ἔχει ἀντιρρήσεις. Κατά τόν Ἀντ. Χατζῆ ὁ τύπος Τρίκαλα προέρχεται ἀπό τόν τύπο Τρίκαλος, πού εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ συγκεκομμένου Τρίκκη. Ἐπίσης κατά τόν Γεωργακᾶ ἡ παραγωγή ἐξελίσσεται ἀπό Τρίκαλος-Τρίκαλα. Τήν ἐτυμολογία αὐτή δέχονται οἱ Ζακυθηνός[16] καί Σκουβαρᾶς. Ὁ δεύτερος μνημονεύοντας τούς δύο τύπους, Τρίκκη καί Τρίκαλα, γιά τόν πρῶτο γράφει τά ἑξῆς: «... πρόκειται γιά συγκεκομμένο, ὑποκοριστικό τύπο τῆς προσωνυμίας τῆς Ἄρτεμης: Τρίκαλος»[17]. Ὁ Συμεωνίδης, μολονότι γνωρίζει ὅτι ἡ Ἄρτεμις λατρευόταν στήν ἀκρόπολη τῆς Τρίκκης, ὅπως μαρτυρεῖται καί ἀπό ἐπιγραφή, ἀνάγει τόν τύπο Τρίκαλα σέ ἀρχαῖο ἑλληνικό τύπο Τρικάρανος (-ον). Καταλήγει δέ σέ δύο ἐκδοχές: «Κατά τήν πρώτη τό ἀρχαῖο ἐπίθετο *Τρικάρανος* ἔζησε ὡς ὄνομα τοῦ συγκροτήματος τῶν τριῶν λόφων κοντά στό ὄνομα *Τρίκκη* καί ἀργότερα ἐπικράτησε ὡς νέο ὄνομα τῆς πόλης, ἀφοῦ πιά ξεχάσθηκε κάθε ἀνάμνηση τῆς παλαιᾶς Τρίκκης. Κατά τή δεύτερη καί ἴσως πιθανότερη ἐκδοχή ἔχομε νέα ὀνομασία, ἀνεξάρτητη ἀπό τήν ἀρχαία. Ἡ

15. Σ. Λιάκου, Τί πράγματι ἦσαν οἱ Σκλαβῆνοι (=Asseclae) ἔποικοι τοῦ θέματος Θεσσαλονίκης (Δρουγουβῖται—Ρυγχῖνοι—Σαγουδᾶτοι), Θεσσαλονίκη Ἰούλιος 1971, 129. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ καταγωγή τῶν Ἀρμονίων*, Θεσσαλονίκη Α΄ ἐξάμηνο 1965, 71, ὅπου θέλει τό τοπωνύμιο βλάχικο, ἀλλά δέν πείθει, ὅπως καί στά ἄλλα δημοσιεύματά του.

16. Διον. Ἀ. Ζακυθηνοῦ, «Μελέται περί τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καί τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει», *Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* (ΕΕΒΣ) 18 (1949) 49.

17. Βαγγέλη Σκουβαρᾶ, «Θεσσαλία. Σύντομη ἱστορία καί χωρογραφία», *ΘΧ ἔκτ. ἔκδ.* 1965, 180.

πόλη, καθώς εἶναι γνωστό, καταστράφηκε πολλές φορές. Κατά τούς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ πόλη εἶχε ἐρημωθῆ καί ἀνοικοδομήθηκε ἀπό τήν ἀρχή, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Προκόπιος, Περί κτισμάτων 1, 4, 3. Κατά τούς ἑπόμενους αἰῶνες ἀκολούθησαν οἱ ἐπιδρομές τῶν Σλάβων, τῶν Βουλγάρων καί τῶν Βλάχων, ὥστε ἡ πόλη καταστράφηκε ἐπανειλημμένως. Φαίνεται λοιπόν πῶς μέ τήν εὐκαιρία μιᾶς ἀνοικοδόμησης τῆς πόλης, ὕστερα ἀπό σοβαρή καταστροφή της, δόθηκε τό νέο ὄνομα *Τρικάρανος* προφανῶς ἀπό λογίους, ὁδηγημένους ἀπό τήν παρατήρηση ὅτι ἡ πόλη βρισκόταν στούς πρόποδες τριῶν λόφων. Πάντως, ὁποιαδήποτε ἀπό τίς δύο παραπάνω ἐκδοχές καί ἄν ἀληθεύη, παραμένει τό γεγονός ὅτι τό ὄνομα τῆς θεσσαλικῆς πόλης *Τρίκαλα* ἀνάγεται σέ ἀρχαῖο ἑλληνικό τύπο *Τρικάρανος* (-ον)»[18].

Ἡ πρώτη ἐκδοχή τοῦ Συμεωνίδη ἀφήνει ἀνερμήνευτη τήν ὑπάρχουσα στούς Βλάχους μορφή τοῦ τοπωνυμίου, Tricól. Ἡ δεύτερη βασίζεται σέ παρωχημένη καί ἀνασκευασμένη θεωρία γιά τήν παρουσία τῶν Βλάχων στήν Ἑλλάδα. Μάλιστα δέν ἀρκεῖται σέ κάθοδο ἀπό Δούναβι, ὅπως εἶχαν ὑποστηρίξει Ρουμάνοι κατά τόν παρελθόντα αἰώνα[19], ἀλλά ὁμιλεῖ γιά ἐπιδρομές Βλάχων[20], ἱστορικῶς ἀμάρτυρες[21]. Ἄν ἴσως ὑπονοῇ τίς ἐπιδρομές

18. Σ υ μ ε ω ν ί δ η, *ἔ.ἀ.*, 279.

19. Θεωρία, τήν ὁποία ἔχουν ἐγκαταλείψει καί οἱ Ρουμάνοι θεμελιωτές καί θιασῶτες της. Βλ. A c h i l l e G. L a z a r o u, *L'aroumain et ses rapports avec le grec*, 206 — Institute for Balkan Studies - 206, Thessaloniki 1986, 82 κ.ἑ. Καί τίς ἑλληνικές ἐκδόσεις: Ἀ χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, *Ἡ Ἀρωμουνική καί αἱ μετά τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*. Διατριβή ἐπί διδακτορίᾳ, Ἱστορική καί Λαογραφική Ἑταιρεία τῶν Θεσσαλῶν, Θεσσαλική Βιβλιοθήκη — Σειρά διατριβῶν καί μελετημάτων, ἐν Ἀθήναις 1976, 91 κ.ἑ. Β΄ ἔκδοση, Ἀθήνα 1986, 135 κ.ἑ.

20. Δέν εἶναι ὁ μόνος ἀπό τούς Ἕλληνες. Βλ. ἀπόψεις ἀβάσιμες καί ἐντελῶς ἀτεκμηρίωτες, Π. Β α σ ι λ ε ί ο υ, Δ. Π. Κ α ρ α π ι π έ ρ η, Σ. Τ σ ι τ σ ᾶ, καί ἀνασκευή τους Ἀ χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, *Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καί λατινοφωνία Ἑλλήνων, Βλάχοι ἑλληνικοῦ χώρου*. Ἀθήνα 1986, 230 κ.ἑ. Ἀνάτυπο ἀπό τά *Πρακτικά τῆς Συνάξεως Εὐγένιος ὁ Αἰτωλός καί ἡ ἐποχή του*, Καρπενήσιον, 12-14 Ὀκτωβρίου 1984, Ἀθῆναι 1986. Συγχέει φοβερά τά γεγονότα καί ὁ Ν. Κ. Σ π υ ρ ό π ο υ λ ο ς, *Ἡ Θεσσαλία*, Ἀθῆναι 1932, 47-48. Βλ. καί T. J. W i n n i f r i t h, *The Vlachs: The History of a Balkan People*, London 1987, 53 σημ. 13. Ἐπιμελέστερη εἶναι ἡ ἐργασία τοῦ Βρεταννοῦ ἐπιστήμονα, πού ἐπανειλημμένα ἐπισκέφθηκε βλαχικούς οἰκισμούς. Ὡστόσο ἡ μέτρια γνώση τῆς ἑλληνικῆς καί ἡ ἄγγοια τῆς ἀρωμουνικῆς καί ἡ παραγνώριση τῆς ἐπιστημονικῆς βιβλιογραφίας, πού ἀφορᾶ στήν ἀρωμουνική καί στούς Βλάχους, ἀληθινοῦ ἐπιτεύγματος στήν Ἑλλάδα, ἐνῶ ἀφθονεῖ ἡ χρήση ἐρασιτεχνικῶν σχεδιασμάτων, ἀδικεῖ τήν ὄντως φιλότιμη προσπάθεια. Δέν ἐννοῶ ἀποκλειστικά τίς διατριβές τῶν Ἀντ. Μπουσμπούκη, ὁ ὁποῖος ἔχει συγγράψει καί ἄλλα ἐνδιαφέροντα μελετήματα, Κων. Ντίνα, τό δίτομο καί πολύτιμο τῆς Μαρίας Παπαγεωργίου, ἀλλά καί συνοπτικά δημοσιεύματα, κυρίως ἀνακοινώσεις σέ συνέδρια, πού συμβάλλουν ἀποφασιστικά στόν φωτισμό σκοτεινῶν πτυχῶν τοῦ βλαχικοῦ ζητήματος. Ἐπίσης οὔτε ἡ παραμικρή ἀναφορά γίνεται στήν διατριβή τοῦ D. R. H. Byrd, μολονότι ἐξετάζει συνοπτικά τήν καταγωγή καί τήν

τῶν Ἀσανιδῶν Βλάχων τῆς κεντρικῆς Βαλκανικῆς, λησμονεῖ ὅτι τό τοπωνύμιο Τρίκαλα μαρτυρεῖται ἐνωρίτερα στίς βυζαντινές πηγές.

Μετά τόν 10ο αἰώνα θέλει νά ἔρχονται οἱ Βλάχοι στήν Θεσσαλία καί ὁ Παπαγεωργίου-Ἐράλδυς, ὄχι δέ ἀπό τόν Δούναβι ἀλλά ἀπό τήν Ἰταλία μεταφέροντας καί τό τοπωνύμιο Τρίκαλα. Τό περίεργο εἶναι ὅτι παρουσιάζει τούς Βλάχους καί ὡς φορεῖς τῶν σλαβικῶν τοπωνυμίων, ἀλλά ἀπό τήν Κροατία!

Γιά παράδειγμα, ὅπως πιστεύει ἀποστομωτικό, φέρει τό τοπωνύμιο Κρανιά Ἀσπροποτάμου, γράφοντας τά ἑξῆς: «Τίς ἀμφιβάλλει ὅτι τό ὄνομα

σημερινή κατάσταση τῶν Βλάχων, ὅπως ἐξ ἄλλου στό περιεκτικό τοῦ Μ. Ρωμανοῦ, ὁ ὁποῖος ἑτοιμάζει καί ἐνδιαφέρουσα διατριβή.

21. Ὅσοι ἀκόμη ἐμμένουν στίς ἄλλοτε δήθεν ἀδιάσειστες μαρτυρίες τῶν Βυζαντινῶν Χρονογράφων Κεκαυμένου καί Χαλκοκονδύλη συλλαμβάνονται βιβλιογραφικά καθυστερημένοι. Κυρίως οἱ ἐπικαλούμενοι τό ἐπίμαχο χωρίο τοῦ Κεκαυμένου, γιά νά ὑποστηρίξουν κάθοδο Βλάχων ἀπό Δούναβι-Δακία στήν Ἑλλάδα κατά τόν 10ον αἰώνα καί κατ' ἀκολουθίαν δακική καταγωγή τῶν Βλάχων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ἀγνοοῦν ὅτι ἡ ἐπιστημονική ἔρευνα ἤδη ἀπό τό 1882 μέ τόν Tomaschek, τόν Gyoni (1945), τόν Lemerle (1960), κ.ἄ., ἔχει ἀποκαλύψει τήν ἀναγωγή τῆς πληροφορίας τοῦ Κεκαυμένου στήν *Ρωμαϊκή Ἱστορία* τοῦ Δίωνος τοῦ Κασσίου (155-235 μ.Χ.). Βλ. Ἀ χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, *«Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τό 1066 καί ἡ ἐθνολογική παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου»*, ΘΧ 11 (1976) 90-119. Τήν ἐπιστημονική ἀποκάλυψη κατέστησε εὐρύτερα γνωστή καί ἡ Βουλγάρα G. C a n c o v a - P e t k o v a, «La survivance des Besses au Moyen-âge» *Linguistique Balkanique* 6 (1963) 94 σημ. 5: «Pour l'histoire antique des Daces Kékauménos a utilisé l'*Histoire Romaine* de Dion Cassius, qu'il mentionne sous le nom Dion d'Athènes (Cecaum. Str., p. 75)». Ἡ δέ μαρτυρία τοῦ Χαλκοκονδύλη, ἡ ὁποία μέ τήν πλήρη μορφή της δέν συνηγορεῖ στήν ξενική καταγωγή τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου, χρησιμοποιεῖται ἀκόμη κολοβωμένη, ὅπως παραποιήθηκε γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν σκοπῶν τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας ἐπί 150 περίπου χρόνια χωρίς τήν ἐνδεδειγμένη καί ἐξ ἄλλου ἐπιβεβλημένη διόρθωση ἀπό τήν ἑλληνική πλευρά, μέ συνέπεια νά ἐπαναλαμβάνεται ἡ παραχάραξη τῆς ἀλήθειας σέ δημοσιεύματα Ἑλλήνων καί ξένων. Πβ. P. H. S t a h l, *Ethnologie de l'Europe du Sud-Est. Une Anthologie*, Paris-La Haye 1974, 25 κ.ἑ., πρό πάντων 63 σημ. 1, ὅπου καταχωρίζεται μερικῶς ἡ μαρτυρία τοῦ Χαλκοκονδύλη: «Ἀπό Δακίας, ἐπί Πίνδον τό ἐς Θετταλίαν καθῆκον ἐνοικῆσαν ἔθνος Βλάχοι», ἐνῶ σπουδαιότερη εἶναι ἡ συνέχεια, στήν ὁποία ὁ Χαλκοκονδύλης μέ δεοντολογία καί μεθοδολογία ἀντάξια τοῦ Θουκυδίδη ἀμφισβητεῖ τό βάσιμο τῆς πληροφορίας: «οὔτε ἄλλου ἀκήκοα τούτου διασημαίνοντος σαφῶς ὁ,τιοῦν οὔτε αὐτός ἔχω συμβαλέσθαι ὡς αὐτοῦ ᾠκίσθη. Λέγεται μέν πολλαχῇ ἐλθόν τό γένος τοῦτο ἐνοικῆσαι αὐτοῦ, οὐ μήν ὅτι καί ἄξιον ἐς ἱστορίαν ὁ,τιοῦν παρεχόμενον τεκμήριον». Κολοβό, προφανέστατα παρασυρόμενος ἀπό τήν νοθευμένη προπαγανδιστική γραμματεία τοῦ 19ου αἰώνα, χρησιμοποιεῖ τό χωρίο τοῦ Χαλκοκονδύλη καί ὁ Κ. Χρ. Βλυτσάκης, *Σύντομος ἱστορία τῆς πόλεως Τρικκάλων* (Θεσσαλίας), ἐν Ἀθήναις 1892, 14. Γι' αὐτό καί ἡ ἄποψή του γιά τήν καταγωγή τῶν Βλάχων εἶναι ἐσφαλμένη καί συγκεχυμένη, ὅπως φαίνεται καί στίς σελίδες 10, 13. Τό περίεργο εἶναι ὅτι, ἐνῶ γιά τήν ἐτυμολογία τῆς λ. Βλάχος ἐπικαλεῖται τόν Κούμα ὡς ἱστορικό, δέν πράττει τό ἴδιο καί γιά τήν καταγωγή τῶν Βλάχων, τήν ὁποία ἀκριβῶς ὁ Λαρισαῖος διδάσκαλος τοῦ Γένους καί πρῶτος Νεοέλληνας ἱστορικός ἑρμηνεύει ὀρθότατα. Πβ. Κ. Κούμα, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, Βιέννη 1832, ΙΒ΄, 521, 530-531.

τοῦ ὡραίου χωριοῦ δέν ἐδόθη ἐκ τοῦ ὁμωνύμου ἑλληνικοῦ δένδρου; Καί ὅμως κάτω ἀπό τό *ἐξελληνισμένον τοῦτο ὄνομα κρύπτεται τό νοτιοσλαυϊκόν* ΚΡΑΙΝΑ, ΚΡΑΙΝΑ *εἰς τάς νοτιοσλαυϊκάς γλώσσας σημαίνει «χώραν τῶν συνόρων»*. Ἕνας ἀπρόσεκτος ἐρευνητής θά ἔβγαζε τότε τό εὔκολον συμπέρασμα ὅτι Σλαῦοι ἦσαν οἱ πρῶτοι οἰκισταί τοῦ χωρίου. Καί ὅμως εἰς τήν Κρανιάν οὐδέποτε κατῴκησαν Σλαῦοι. Περισσότερον λογικόν εἶναι νά δεχθῶμεν ὅτι *τό σλαυϊκόν τοπωνύμιον ἔδωκαν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς οἱ Κουτσόβλαχοι, ὁπότε τοῦτο σημαίνει τό ἑξῆς:* ὅτι οἱ πρόγονοι τῶν σημερινῶν Κρανιωτῶν διῆλθον κάποτε ἀπό τήν Κροατίαν, ἐκ τῆς ὁποίας παρέλαβον τό ὄνομα τοῦτο καί τό μετέφερον τόν 10ον αἰώνα ἤ καί ἐνωρίτερον εἰς τήν Πίνδον»[22].

Ὀρθῶς περιορίζει τό μέγεθος τῆς σλαβικῆς παρουσίας στήν Ἑλλάδα. Διότι αὐτό τεκμηριώνουν καί μελέτες εἰδικῶν σλαβολόγων, ὅπως τῶν Randa[23] καί Petrovici[24]. Ἐπίσης ὀρθή εἶναι ἡ σκέψη ὅτι πολλά τοπωνύμια θεωρούμενα σλαβικά ἔχουν ἄλλη προέλευση. Ἀστοχεῖ ὅμως στό συγκεκριμένο παράδειγμα. Διότι, ἄν οἱ Βλάχοι εἶχαν παραλάβει τό τοπωνύμιο κατά τήν διέλευσή τους ἀπό τήν Κροατία, ἔπρεπε πρῶτοι αὐτοί οἱ ἴδιοι νά εἶναι καί οἱ χρῆστες του. Ἀντίθετα οἱ Βλάχοι τῆς Κρανιᾶς ὀνομάζουν τό χωριό τους Cornu, δηλαδή μεταγλωττίζουν τόν ἀρχαῖο ἑλληνικό ὅρο κράνεια, κρανειά, μέ τόν ἀντίστοιχο λατινικό. Ἀνάλογες καί εὐγλωττότερες μεταγλωττίσεις διαπιστώνονται ὄχι μόνο σέ μεμονωμένες λέξεις ἀλλά καί σέ γλωσσικά συστήματα, ὅπως στό ἀριθμητικό τῆς ἀρωμουνικῆς, τοῦ γλωσσικοῦ δηλαδή ἰδιώματος τῶν Βλάχων, ὅπου διατηρεῖται ἀρχαιότατος καί δημώδης ἑλληνικός τρόπος ἀριθμήσεως, ἀλλά ἀντικαθίστανται οἱ ἑλληνικές λέξεις ἀριθμῶν μέ τίς ἀντίστοιχες λατινικές[25]. Αὐτά ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ Βλάχοι εἶναι αὐτόχθονες καί δέν ἦλθαν ἐδῶ οὔτε ἀπό Δακία οὔτε ἀπό Ἰταλία μέσω Κροατίας, ὅπως φαντάζεται ὁ Παπαγεωργίου, ὁ ὁποῖος δέν αἰσθάνεται πολύ βέβαιος,, ἀφοῦ συνιστᾶ εὐρύτερη καί πολυσχιδέστερη διερεύνηση: «Ἐκτός τῶν Βλαχικῶν τοπωνυμίων, πρέπει νά ἐρευνηθῇ *μετά μεγαλυτέρας*

22. Γ. Παπαγεωργίου - Ἐράλδου, *Οἱ Κουτσόβλαχοι*. 9.

23. A I. Randa, «Le Sud-Est européen, partie intégrante de l'Europe», *Revue des Etudes Roumaines* (RER) 7-8 (1961) 133.

24. E. Petrovici, «Les Slaves en Grèce et en Dacie», Balcania 7 (1944) 472. Τοῦ αὐτοῦ, Les Slaves en Grèce et en Dacie», *Studii de dialectologie si toponimie*, Bucuresti 1970, 151.

25. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Γλωσσικές μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων», *Ἠπειρωτικό Ἡμερολόγιο* 1987, 312-313.

26. Βλάχοι, λατινόφωνοι πληθυσμοί, εἶναι ὅλοι οἱ ὑπήκοοι τῆς ἀπέραντης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἀπό τήν Οὐαλλία ἕως τήν Μολδαβία καί τόν Βόσπορο. Εἰδικά στόν χῶρο τῆς Ν.-Α. Εὐρώπης Βλάχοι κατάγονται ἀπό Δάκες, Ἰλλυριούς, Θράκες, καθώς καί Ἕλληνες ἐκλατινισθέντες, γιά τούς ὁποίους μάλιστα τά ἀποδεικτικά στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τους εἶναι περισσότερα καί ἰσχυρότερα παρά γιά ὅλους τούς ἄλλους. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Θρακολογία καί ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων», *Τρικαλινά* 5 (1985) 47-77.

προσοχῆς ἡ γλῶσσα, νά γίνουν ἀνθρωπομετρικαί μελέται, νά μελετηθοῦν τά ἤθη καί ἔθιμα, αἱ ψυχικαί πνευματικαί ἰδιότητες καί ἡ λαϊκή τέχνη»[27]. Ἡ ἕως τώρα ἔρευνα, τήν ὁποία προτείνει, ἀναιρεῖ τίς ἀπόψεις του, πού εἶναι καί προϊόντα ἤ συνέπειες τῆς ἄγνοιας, τήν ὁποία μέ παρρησία δηλώνει: «Ὁ κ. Κεραμόπουλλος ὁμολογεῖ εἰς τό βιβλίον του ὅτι δέν εἶναι Κουτσόβλαχος, ἐπίσης ὅτι δέν γνωρίζει οὔτε τήν Κουτσοβλαχικήν γλῶσσαν οὔτε τήν Ρουμανικήν οὔτε τάς Σλαυϊκάς γλώσσας οὔτε τήν Ἀλβανικήν. Καί ἐγώ δέν γνωρίζω τάς γλώσσας αὐτάς καί αὐτό μᾶς θέτει καί τούς δύο εἰς μειονεκτικήν θέσιν, διότι εἰς τάς ἐργασίας μας εἴμεθα ἠναγκασμένοι νά μή ἀντλῶμεν ἀπ' εὐθείας, ἀλλ' ἀπό τάς ἐργασίας ἄλλων. Ἡ παρεμβολή τρίτων προσώπων δέν παρέχει ἀσφάλειαν, ὅπως συνέβη εἰς τόν κ. Κεραμόπουλλον, ὁ ὁποῖος ἐπανειλημμένως εἰς τό βιβλίον του ἀναφέρει ὅτι ἡ Κουτσοβλαχική γλῶσσα παρέλαβε τήν ἐπίταξιν τοῦ ἄρθρου ἐκ τῆς Ἀλβανικῆς. Ὁ ἰσχυρισμός ὅμως οὗτος δέν εἶναι ἀληθής, διότι ἡ Ἀλβανική δέν ἔχει ἄρθρον»[28]. Στήν προκειμένη περίπτωση ὁ ἰσχυρισμός τοῦ Παπαγεωργίου εἶναι ἀναληθής, διότι πράγματι ἡ ἀλβανική ἔχει ἄρθρο ἐπιτασσόμενο[29].

27. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ - Ἐ ρ ά λ δ υ, *ἔ.ἀ.*, 8. Γιά τήν ἀποδεικτικότητα τῶν τοπωνυμίων βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τρία ἑλληνικά τοπωνύμια στό γλωσσικό ἰδίωμα τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων», *Πρακτικά Α΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου* (Ἤπειρος-Μακεδονία-Θράκη) 28-30 Ἀπριλίου 1976, 179—Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου (ΙΜΧΑ)—179, Θεσσαλονίκη 1977, 225-235 καί ΘΧ 11 (1976) 267-277. Γιά τήν ἀρωμουνική ὑπάρχει σειρά διατριβῶν διδακτορικῶν ἐγκεκριμένων ἀπό τά πανεπιστήμια τῶν Ἀθηνῶν καί τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν Ἀ. Λαζάρου, Ἀ. Μπουσμπούκη, Ν. Κατσάνη καί Κ. Ντίνα, ἀνά δύο ἀντίστοιχα. Γιά τίς ἀνθρωπολογικές μελέτες, ποῦ ἐπίσης ἐπιβεβαιώνουν τήν ἑλληνική καταγωγή τῶν Βλάχων τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου, βλ. Ἄρη Πουλιανοῦ, *Ἡ προέλευση τῶν Ἑλλήνων. Ἐθνογενετική ἔρευνα*, Ἀθήνα 1968, 154-181. Τοῦ αὐτοῦ, «Περί τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», *Σύγχρονα θέματα* 1963, 283-291. Γιά τά ἑλληνικά ἤθη καί ἔθιμα βλ. Ἀ χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, Ὁ χορός τῶν Βλαχοφώνων», Ἀνάτυπο ἀπό τά *Πρακτικά τοῦ Γ΄ Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου* (Ἤπειρος—Μακεδονία—Θράκη), ΙΜΧΑ—Θεσσαλονίκη 1979, 383-395. Τοῦ αὐτοῦ, «Ὁ χορός τῆς Ἀρκαδικῆς Νεστάνης», *Πρακτικά Β΄ διεθνοῦς συνεδρίου γιά τήν ἀναβίωση τοῦ «Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους»*, Καστρί Ἀρκαδίας, 6-8 Ἰουλίου 1984, Ἔκδοση τῆς Ἀρκαδικῆς Ἀκαδημίας, Ἀθήνα 1987, 63-71. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἀρωμουνική ἀνθρωποτυμία*, Ἀθῆναι 1983. Ἀνάτυπο ἀπό τόν τόμο «Μνήμη» Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη. Δημοσιεύεται καί στά *Πρακτικά Β΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου* (Ἤπειρος-Μακεδονία-Θράκη) 13-15 Ἀπριλίου 1978, 159-ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1983, 157-181. Γιά τίς ἑλληνικές γενικά ἰδιότητες τῶν Βλάχων, ψυχικές, πνευματικές, καλλιτεχνικές βλ. Ἀ χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, «Ἱστορία τοῦ Βλάχικου δημοτικοῦ τραγουδιοῦ», *Ἠπειρωτικό Ἡμερολόγιο* 1988, 339-392. Δημοσιεύεται καί στό *Νεοελληνικόν Ἀρχεῖον*, 3 (1988). Ἀνατυπώνεται δέ καί αὐτοτελῶς μέ τήν φροντίδα τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιά τά Ἐθνικά Θέματα.

28. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ - Ἐ ρ ά λ δ υ, *ἔ.ἀ.*, 7.

29. V. P i s a n i, «L'articolo postposto in albanese e questioni connesse», *Studia Albanica* (SA) 1 (1969) 129-131.

Ὁ Κεραμόπουλλος ἐμμέσως δέχεται ἀλβανική ἐπίδραση στόν σχηματισμό τῆς βλάχικης μορφῆς τοῦ τοπωνυμίου Τρίκαλα. Σαφῶς μνημονεύει τήν ἰλλυρική, ἀκολουθώντας προφανῶς τήν προβαλλομένη ἀπό τούς Ἀλβανούς[30] ἰλλυρική τους δῆθεν καταγωγή, ἐνῶ διάσημοι βαλκανολόγοι[31], ὅπως ὁ Βούλγαρος ἀκαδημαϊκός Vl. Georgiev, οἱ Ρουμάνοι ἀκαδημαϊκοί Th. Capidan, E. Petrovici, Al. Rosetti, ὁ Γερμανός καθηγητής Weigand κ.ἄ.[32] ἀμφισβητοῦν τήν αὐτοχθονία τῶν Ἀλβανῶν καί ὑποστηρίζουν τήν προέλευσή τους ἀπό τά ἐνδότερα καί ἀνατολικά τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, σχετίζοντας αὐτούς μέ τούς Θράκες, μερικῶς ἤ ὁλικῶς.

Δέν εἶναι ἐσφαλμένη ἡ παρατήρηση τοῦ Κεραμοπούλλου, κατά τήν ὁποία ἡ λατινική δέν ἔχει ἄρθρο, τήν δέ ἀντωνυμία ille, illa, illud καί προέτασσε τῶν ὀνομάτων καί ἐπέτασσε. Ἔτσι ἀπό τό ὄνομα Τρίκκα καί τήν ἐπίταξη τῆς λατινικῆς ἀντωνυμίας illa, τήν ὁποία θεωρεῖ ἰλλυρικό γλωσσικό γνώρισμα, παράγει τόν μεικτό-ἑλληνολατινικό τύπο Τρίκαλα. Ταυτόχρονα προσθέτει ὅτι «Ἡ ἐπίδρασις τῆς Ἰλλυρικῆς εἶναι γενικῶς λεξιλογική, φωνητική, μορφολογική, συντακτική»[33]. Ἐξ ἄλλου, ὅπως γνωρίζουν οἱ

30. Τούς ἰσχυρισμούς τῶν Ἀλβανῶν βλ. *Les Illyriens et la genèse des Albanais*. Πρακτικά τῆς Συνόδου, ἀπό 3-4 Μαρτίου 1969, τοῦ Ἰνστιτούτου Ἱστορίας καί Γλωσσολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Τιράνων, Τίρανα 1971. Πβ. καί παρατηρήσεις τοῦ καθηγητοῦ τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Φ. Πέτσα στό περ. *Μακεδονικά* 10 (1974) 409-419. Ἐπίσης Φ. Πέτσα, «Ἑλληνικές ἀρχαιότητες στήν Ἀλβανία», *Πυρσός Βορείου Ἠπείρου*, Ἀπρίλιος 1976, 5-6. Περισσότερη σχετική βιβλιογραφία βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Προσωπογραφία Ἀρβανιτῶν*, Ἀθήνα 1988 (ὑπό ἔκτ.).

31. Ἀποσπάσματα αὐτῶν καταχωρίζω στόν πρόλογό μου τοῦ βιβλίου τῆς Μαρίας Μιχαήλ-Δέδε, *Οἱ Ἕλληνες Ἀρβανίτες*, Ἰωάννινα 1987, 12 κ.ἑ. Πάντως ὁ πρῶτος τῶν βαλκανολόγων καί ἐπιζῶν Vl. Georgiev ἐμμένει στήν ἄποψή του σέ ὅλα τά δημοσιεύματά του. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ φράση του σέ πρόσφατο διεθνές συνέδριο: «Je precise que l'albanais ne provient pas de l'illyrien». Πβ. *Actes du premier Symposium International de Thracologie* (Rome, 14-16 Novembre 1977) organinisé par la Fondation Européen Dragan, Milan 1978, 90. Γιά τούς σκοπούς τοῦ Ἱδρύματος τούτου καί τίς δραστηριότητες, πού ἀναπτύσσει ὁ ἱδρυτής του, κατά καιρούς δημοσιεύθηκαν ἀρκετά στόν ἑλληνικό ἡμερήσιο καί περιοδικό τύπο. Ἀναφορές σέ τελευταῖα αὐτοτελῆ ξένα δημοσιεύματα βλ. D. C. Yermak, *Καί πάλιν τό Τέρμα*. Ἔκδ. 3η, Ἐκδόσεις «Ἀποκάλυψις», Ἀθῆναι 1984, 275 κ.ἑ. Thierry Wolton, *Φάκελος «Farewell»*. Μετάφραση Β. Γαζῆς. Πρόλογος στήν Ἑλληνική ἔκδοση: Ἥλιος Γιαννακάκης. Ἐκδόσεις ΡΟΕΣ, Ἀθήνα 1987, 398 κ.ἑ.

32. Τῶν παραλειπομένων καί τῶν προμνημονευομένων ἀκριβεῖς παραπομπές βλ. I. I. Russu, *Illirii. Istoria —limba si onomastica— romanizarea*. Bucuresti-1969, 111 κ.ἑ., ὁ ὁποῖος ἀποκλείει σχέση τῆς ἀλβανικῆς μέ τήν ἰλλυρική καί κατ' ἀκολουθίαν τῶν Ἀλβανῶν μέ τούς Ἰλλυριούς. Θράκες θέλει τούς προγόνους τῶν Ἀλβανῶν καί ὁ P. H. Stahl, *Ethnologie* ..., 92.

33. Κεραμοπούλλου, *Κουτσόβλαχοι*, 43 σημ. Παρόμοιο ἐνδεχόμενο στόν τομέα τῆς μορφολογίας ἀποκλείεται κατά τόν Georgiev, SA I (1969) 146: «C'est un fait connu que dans le domaine de la morphologie ce n'est pas facile de faire des emprunts. Dans toutes les langues

στοιχειωδῶς μυημένοι στήν Ἰλλυρολογία, οὔτε γιά συντακτική οὔτε γιά μορφολογική ἐπίδραση εἶναι δυνατόν νά γίνεται λόγος, ἐφ' ὅσον ἄλλως τε δέν σώζεται τό παραμικρό κείμενο ἰλλυρικῆς γλώσσας. Ἡ μοναδική ἐπιγραφή σέ πλάκα δαχτυλιδιοῦ, ἡ ὁποία βρέθηκε τόν παρελθόντα αἰώνα καί ἕως τό 1957 θεωρήθηκε ἰλλυρική, ἀποκαλύφθηκε πλέον ἀπό τήν Βουλγάρα Ognenova[34] ὅτι εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου ἑλληνική καί μάλιστα χριστιανική, 5ου-6ου αἰώνων. Τά μόνα ἰλλυρικά στοιχεῖα, ἐμφανιζόμενα ἀπό ἀρχαίους Ἕλληνες καί Λατίνους συγγραφεῖς, καθώς καί ἐπιγραφές, εἶναι δύο-τρεῖς «γλῶσσες», μεμονωμένες δηλαδή λέξεις, καί ἄφθονα κύρια ὀνόματα, θεωνύμια, ἀνθρωπωνύμια καί τοπωνύμια, πού ἀριθμοῦνται σέ 1.000, ἀλλά μόνον γιά 50-60 δόθηκαν ἐτυμολογίες ἀποδεκτές, μέ ὁμοθυμία ἤ ἐπιφυλάξεις[35]. Ἄρα δέν τεκμηριώνεται ἡ ἰλλυρική ἐπίδραση στήν παραγωγή τοῦ τοπωνυμίου Τρίκαλα.

Τό παραδοξότερο εἶναι ὅτι ὁ Κεραμόπουλλος δέν ἔλαβε ὑπ' ὄψη μελέτη τοῦ συναδέλφου του στό πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, τοῦ γλωσσολόγου Γ. Ἀναγνωστοπούλου, στήν ὁποία παρατίθενται δείγματα ἄρθρου-δεικτικῆς ἀντωνυμίας, ἐπιτασσομένης ἤδη στά Ὁμηρικά Ἔπη[36]. Ἡ ὕπαρξη αὐτοῦ ὑποδηλώνει ἀφ' ἑνός ὅτι εἶναι πανάρχαιο γλωσσικό φαινόμενο, ἀφ' ἑτέρου ὅτι εἶναι δημῶδες καί ἐπιδίδει κατά τήν ἐκλατίνιση Ἑλλήνων, ὅπως συμβαίνει καί στό βλάχικο ἀριθμητικό σύστημα[37]. Ἀλλά δέν ἰσχύει στήν ἐτυμολόγηση τοῦ τοπωνυμίου Τρίκαλα. Διότι τό θηλυκό τῆς λατινικῆς δεικτικῆς ἀνωνυμίας illa ὡς ἄρθρο[38] ἐπιτασσόμενο συρρικνώνεται σέ ἁπλούστατο *-a* καί ὄχι *la*. Ἐπειδή δέ στήν δημώδη λατινική ἡ ὀνομαστική

il y a des emprunts en ce qui concerne le vocabulaire, le lexique. En ce qui concerne la morphologie, les emprunts sont extrêmement rares, car, d'ordinaire, si l'on emprunte dans le domaine de la morphologie, on prend le modèle, mais on fait usage des moyens linguistiques de sa propre langue».

34. Βλ. *Bulletin de correspondence hellénique* 83 (1959) 794-799.

35. Βλ. Ἀ χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, «Ἰλλυρία» καί «Ἰλλυρική γλώσσα», *Λεξικό Ἐγκυκλοπαιδικό* Παπύρου-Λαρούς-Μπριτάνικα, 1988.

36. Γ. Ἀ ν α γ ν ω σ τ ο π ο ύ λ ο υ, «Περί τοῦ ἄρθρου», *Ἀθηνᾶ* 34 (1922) 170, 187. Πβ. καί G e o r g i e v, SAI (1969) 146: «C'est impossible et même invraisemblable d'expliquer l'article défini de la langue albanaise comme un emprunt au latin ou bien à l'italien. On doit chercher à expliquer l'article dans la langue albanaise comme un héritage de l'indoeuropéen, et c'est très vraisemblable, du fait qu'on trouve des pronoms démonstratifs différents, tels-i, -u, -të, comme articles en albanais».

37. Βλ. Ἀ χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, «Κουτσοβλαχικά-Ἑλληνοβλαχικά καί ρουμανικές κρίσεις», *Γλωσσολογία* 5-6 (1988).

38. Μέ σημασία ἄρθρου ἐμφανίζεται ἡ δεικτική ἀντωνυμία ille, illa, illud, ἤδη τόν Ιο αἰώνα μ.Χ. στόν Πετρώνιο. Πβ. Ν. Π. Ἀ ν δ ρ ι ώ τ η, *Παράλληλοι σημασιολογικαί ἐξελίξεις εἰς τήν Ἑλληνικήν καί εἰς ἄλλας γλώσσας*, Θεσσαλονίκη 1960, 92 σημ. 1.

προῆλθε, ὅπως καί στήν νεοελληνική, ἀπό τήν αἰτιατική, ἡ ὑβριδοποίηση, τήν ὁποία προτείνει ὁ Κεραμόπουλλος, θά κατέληγε στόν ἀκόλουθο τύπο: Tricca[m+i]lla[m>*Triccalla>Triccaa>Tricca.

Ἐφ' ὅσον ὅμως οἱ Βλάχοι προφέρουν Tricólŭ, συνεπάγεται ὅτι ὁ ἀρχικός τύπος εἶναι Τρίκαλος (Ἄρτεμις). Αὐτός μετά τήν ἐπίταξη τοῦ λατινικοῦ ἄρθρου ὑφίσταται τίς ἀκόλουθες ἐξελίξεις[39]:

Tricalu (m - illu(m καί μέ τροπή τοῦ ἀτόνου -*a*- τοῦ ἀρχικοῦ τύπου σέ -ό-τονιζόμενο συνεπείᾳ τοῦ ἑπομένου ἄρθρου γίνεται:

Tricólullu

Tricólulu

Tricólulŭ

Tricólul καί ἄναρθρο Tricólu.

Ἡ παραγωγή τοῦ βλάχικου τούτου τύπου ἀπ' εὐθείας ἀπό λατινικό Tricollis = Τρίλοφος, ὅπως ἐπιτρέπει τό ἐνδεχόμενο ὁ Συμεωνίδης, δέν εὐσταθεῖ. Διότι οὔτε τό δεύτερο συνθετικό ὑπάρχει στήν ἀρωμουνική. Οἱ Βλάχοι τόν λόφο ὀνομάζουν Dzeanǎ ἀπό λατινικό *genna[40], ἐνῶ οἱ Ρουμάνοι colinǎ.

Συνεπῶς καί τό τοπωνύμιο Tricólu μαρτυρεῖ τήν ἐκλατίνιση αὐτοχθόνων Ἑλλήνων, συνάμα δέ τήν συνέχεια μέσω τῆς δημώδους λατινικῆς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ Τρίκαλος.

Δέν ἀπέχει ἀπό τήν ἀλήθεια καί ἡ ἀκόλουθη γνώμη τοῦ Κεραμόπουλλου, τήν ὁποία ἀνακοινώνει σέ συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τό 1953: «Κατά τόν 14ον αἰ. μ.Χρ. ἡ ΒΔ Θεσσαλία μέ πρωτεύουσαν τά Τρίκαλα ἐλέγετο Βλαχία. Κατῳκεῖτο κατά τό πλεῖστον ὑπό Βλάχων, τούς ὁποίους εἶχε δημιουργήσει ἡ ἐπί αἰῶνας φύλαξις τῆς γειτονικῆς Πίνδου καί τῶν γειτονικῶν ὀρεινῶν συγκοινωνιῶν διά στρατοῦ, ὅστις ἐσχηματίζετο ἐξ ἑλλήνων κυρίως ἢ ἐντοπίων τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου λαῶν, ...»[41].

Ἡ αἰσθητή παρουσία τῶν Βλάχων στά Τρίκαλα ἐπισημαίνεται καί ἀπό

39. Περισσότερα παραδείγματα καί σχετική βιβλιογραφία βλ. Λ α ζ ά ρ ο υ, *Ἡ Ἀρωμουνική...*, 1976, 227 κ.ἑ., 1986, 271 κ.ἑ., γαλλικῆς μεταφράσεως ΙΜΧΑ, 1986, 198 κ.ἑ.

40. Κ. Ν ι κ ο λ α ΐ δ ο υ, *Ἐτυμολογικόν λεξικόν τῆς κουτσοβλαχικῆς γλώσσης*, Ἀθῆναι 1909, 528, ὅπου «Ἐκ τοῦ λατ. gena=βλέφαρον· προβ. gena=παρειά· ρουμ. geana». Tache Papahagi, *Dictionarul dialectului aromân, general si etimologic*. Editia a doua augmentata, Bucuresti 1974, 522, ὅπου ἀντίστοιχα ρουμανικά sprinceana, pleoapa, colina.

41. Ἀ ν τ. Δ. Κ ε ρ α μ ο π ο ύ λ λ ο υ «Τρίκκαλα, ἀρματολοί, Βλάχοι» ΠΑΑ 28 (1953) [1954] 251. Βλ. καί N. G. L. H a m m o n d, *Ἤπειρος*. Ἡ γεωγραφία, τ' ἀρχαία ἐρείπια, ἡ ἱστορία καί ἡ τοπογραφία τῆς Ἠπείρου καί τῶν παρακειμένων χωρῶν. Μετάφραση ἀπό τ' Ἀγγλικά Ἀθ. Χρ. Γιάγκα, Ἀθῆναι 1971, 30 σημ. 23. Δ. Β. Β α γ ι α κ ά κ ο υ, *Ἡ τοπωνυμική θεώρησις τοῦ Θεσσαλικοῦ χώρου*, ἐν Ἀθήναις 1984, 297 κ.ἑ.

τούς Ἄγγλους Wace καί Thompson[42], οἱ ὁποῖοι ἀνεβάζουν τό ποσοστό στά 2/3 τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἡ ἐπιβλητική δύναμή τους, ἀριθμητική, οἰκονομική, ἐμπορική καί στρατιωτική κατά τόν μεσαίωνα γίνεται αἰτία ἰδιαίτερης μνείας ἀπό τόν Κεκαυμένο κατά τήν περιγραφή τῆς ἐξεγέρσεως τῆς Θεσσαλίας τό 1066.

Μολονότι στό χειρόγραφο καί στίς δύο ἐκδόσεις Wassiliewsky-Jernstedt καί Litavrin ἀναγράφεται χωριστά «τῶν Βλάχων καί τῶν Τρικαλίτων», ὀρθῶς ἡ Ἄννα Ἀβραμέα ἔχει ἑνώσει λέγοντας «οἱ Τρικαλῖται Βλάχοι»[43].

Ὅσοι ἀκόμη ἐπιμένουν στήν χωριστή χρήση παρερμηνεύουν τούς ὅρους τοῦ Κεκαυμένου Βλάχοι καί Βούλγαροι[44]. Ὅπως ὅμως μέ ἀνακοίνωση στό α΄ θεσσαλολογικό συνέδριο τῆς Λυών, τό 1975, ἀνέπτυξα, οἱ ὅροι δέν εἶναι ἐθνολογικοί[45]. Οἱ πρῶτοι διακρίνονται κατά τό γλωσσικό ἰδίωμα, εἶναι δίγλωσσοι Ἕλληνες, οἱ δέ δεύτεροι λαμβάνουν τό ἐπίμαχο ὄνομα, διότι ἀνήκουν στό θέμα Βουλγαρία, στό ὁποῖο ὑπαγόταν καί μεγάλο μέρος τῆς Θεσσαλίας[46]. Δηλαδή, ὁ ὅρος εἶναι διοικητικός. Ὁποιαδήποτε ἄλλη

42. A. I. B. W a c e - M. S. T h o m p s o n, *The nomads of the Balkans*, London 1914, 13.

43. Ἄ ν ν η ς Π. Ἀ β ρ α μ έ α, *Ἡ Βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204*, ἐν Ἀθήναις 1974, 132.

44. Πβ. καί P. L e m e r l e, *Prolégomènes, à une édition critique et commentée des «Conseils et Récits» de Kékauménos*, Bruxelles 1960, 80 σημ. 2: «l'auteur n'a nullement le sentiment que sa famille soit d'origine étrangère, et il ne considère pas non plus les Valaques de Grèce ou les «Bulgares» comme des étrangers». Ἄξια ἰδιαίτερης προσοχῆς εἶναι τά εἰσαγωγικά, μέ τά ὁποῖα ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκός P. Lemerle περικλείει τόν ὅρο «Βούλγαρος».

45. A. L a z a r o u, «La révolte des Larisséens en 1066», *La Thessalie. Actes de la Table-Ronde* 21-24 Juillet 1975-Lyon, organisée par Bruno Helly. Collection de la Maison de l'Orient Méditerranéen No 6, Série Archéologique 5, Lyon-Paris 1979, 303-318.

46. Παρόμοια σύγχυση παρατηρεῖται καί γιά ἄλλες περιοχές ἤ καί πόλεις. Περίπτωση χαρακτηριστική ἀποτελεῖ ἡ Θεσσαλονίκη, τήν ὁποία Βυζαντινοί συγγραφεῖς ἀποκαλοῦν «Ἰλλυρίδα» πόλιν, διότι συμπεριλαμβανόταν στό διοικητικό καί ἐκκλησιαστικό διαμέρισμα καί μετέπειτα θέμα *Ἰλλυρικόν*. Ὁ ὅρος ἔχει ἀξία γεωγραφικοδιοικητική, ὅπως εὐστοχα καί ἔγκυρα ἐπισημαίνει ὁ καθηγητής καί ἀντεπιστέλλον μέλος τῆ Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας I. I. R u s s u, *«Elemente traco-getice în imperiul Roman si în Byzantium (Veacurile III-VII). Contributie la istoria si romanizarea Tracilor...*, Bucuresti 1976, 94 σημ. 23 καί 24. Μόνον ἀμύητοι καί ἀμέθοδοι ἐρασιτέχνες ἐκλαμβάνουν τόν ὅρο ὡς ἐθνολογικό. Στήν παγίδα ἔπεσε καί ὁ παλαίμαχος στά βαλκανολογικά ἐρασιτέχνης Σ. Λιάκος γράφοντας ἀνυπόστατα γιά ἰλλυρική καταγωγή καί ἰλλυρική γλώσσα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων. Διαπράττει ἐπιβλαβέστατο καί ἀσύγγνωστο λάθος. Διότι προσφέρει ἀδόκητα ἄφθονη τροφή στίς ξένες προπαγάνδες, πού καραδοκοῦν γιά νά βλάψουν τήν Ἑλλάδα. Εὔκολα δέ θά εἶχε ἀποφύγει αὐτό, ἄν δέν ὑποτιμοῦσε, ὅπως συνηθίζει, τίς μελέτες τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων, συγκεκριμένα ἐδῶ τήν διδακτορική διατριβή τοῦ C. Poghirc, ὁ ὁποῖος ἀναδείχθηκε καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου καί σήμερα τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Μπόχουμ τῆς Ὁμοσπονδιακῆς Γερμανίας, καί τό πράγματι πολύτιμο δίτομο σύγγραμμα τοῦ Ἰω. Καλλέρη, οἱ ὁποῖοι ἀποδεικνύουν περίτρανα τήν

ἑρμηνεία ἀπαλείφει τούς ἑλληνογλώσσους κατοίκους ἀπό τήν ὕπαιθρο Θεσσαλία μέ ἐξαίρεση ἐλαχίστους ἀστούς στήν Λάρισα καί στά Τρίκαλα. Παρόμοιο ἐνδεχόμενο προσκρούει ὄχι μόνον στήν ἐπιστήμη, ἀλλά καί στήν κοινή λογική.

RÉSUMÉ

«Valaques de Tricala»

Après une référence aux avis des spécialistes et des amateurs, qui se sont occupés de l'étymologie du toponyme *Τρίκαλα* (Tricala), l'auteur insiste sur l'existence du mot depuis une haute antiquité, parallèlement à l'autre forme toponymique *Τρίκκη* ou *Τρίκκα* (Tricca), malgré toutes les influences linguistiques, réelles ou supposées.

Enfin, au moyen de l'aroumain, il s'ensuit que le terme Tricala dérive de l'ancien adjectif grec Τρίκαλος ou Τρίκαλον, substantivé, qui prouve aussi l'ancienneté et autochtonité des Aroumains, surnommés Valaques de Tricala.

ἑλληνικότητα τῆς ἀρχαίας μακεδονικῆς γλώσσας καί τῶν Μακεδόνων. Βλ. C. P o g h i r c, *Relatiile limbii vechi macedonene cu greaca veche*. Bucuresti 1960 καί I. K a l l e r i s, *Les anciens Macédoniens. Etude linguistique et historique*. I, Athènes 1954, II, 1976.

Ἀπεικόνιση Τρικάλων καί περιοχῆς στίς ἀρχές τῆς Τουρκοκρατίας μέ πηγές ὀθωμανικές

Μιά ἀδρή συγχρονική θεώρηση τῆς συνθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Τρικάλων καί τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τοῦ νομοῦ ἐπιτρέπει ἀκριβέστερη διαχρονική παρακολούθηση τῶν ἐνδεχομένων μεταβολῶν κατά τούς τελευταίους πέντε αἰῶνες καί εὐχερέστερη ἑρμηνεία ζητημάτων, πού ἀφοροῦν σέ ὅρους ἐπίμαχους καί καταγωγή ἀμφισβητούμενη πληθυσμιακῶν ἑνοτήτων, ὅταν συνεξετάζεται μέ σχετικά στοιχεῖα περιεχόμενα σέ τουρκικές πηγές.

Σύμφωνα μέ τήν ἀπογραφή τοῦ 1981 τό σύνολο τῶν κατοίκων τοῦ νομοῦ Τρικάλων εἶναι 134.207. Κατά ἑνότητες δέ πληθυσμοῦ ἤ κοινωνικές ὁμαδες, ὅπως προτιμᾶ ὁ Λάζ. Ἀρσενίου[1], παρουσιάζεται ἡ ἀκόλουθη ποσοστιαία εἰκόνα: Οἱ Καραγκούνηδες ἀνέρχονταν σέ 50.158 ἤ στό 37,37%, δηλαδή ἀποτελοῦσαν κάτι περισσότερο ἀπό τό ἕνα τρίτο τῶν κατοίκων τοῦ νομοῦ. Οἱ Βλάχοι ὑπολογίζονται μεταξύ 45.000-50.000 καί κατά προσέγγιση φθάνουν τό 35%. Οἱ Χασιῶτες, πού τό 1940 ἀνέρχονταν σέ 15.639 ἤ τό 13% τῶν κατοίκων τοῦ νομοῦ, μέ τήν καταφυγή, ἐθελουσία ἤ ἀναγκαστική, στά ἀστικά κέντρα ὀλιγοστεύουν στίς κοιτίδες τους ἀριθμώντας 11.695 ἤ 8,11%, ἀλλά τά ὑπόλοιπα ἀπολεσθέντα θεωρητικά ποσοστά καί ἡ φυσική αὔξηση συναριθμοῦνται στό σύνολο τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ νομοῦ.

Πάντως οἱ τρεῖς μεγαλύτερες πληθυσμιακές ἑνότητες, Καραγκούνηδες, Βλάχοι, Χασιῶτες, καλύπτουν περίπου τό 85%. Στό ἀπομένον 15% περιλαμβάνονται Κουπατσάρηδες, Σαρακατσάνοι, Πρόσφυγες, Ἑβραῖοι καί ἀνάμεικτοι.

Οἱ Καραγκούνηδες, μολονότι εἶναι οἱ πολυαριθμότεροι, δέν ἐπέσυ-

1. Λ. Ἀ ρ σ ε ν ί ο υ, «Κοινωνικές ὁμάδες στόν νομό Τρικάλων», *Τρικαλινά* 8(1988) 229-244.

ραν ἀκόμη την προσοχή τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας οὔτε τῶν Ἑλλήνων εἰδικῶν γιά ὁλική διεπιστημονική διερεύνηση. Βέβαια δέν ἔλειψαν λαογραφικές προσεγγίσεις[2], μιά κοινωνιολογική[3], καθώς καί ἀνθρωπολογική. Ἔτσι, ἀφ' ὅτου ἔγινε προσιτό τό κείμενο τῶν Διηγήσεων καί Νουθεσιῶν τοῦ Κεκαυμένου ἕως τό 1975 οἱ Καραγκούνηδες, οἱ πεδινοί Θεσσαλοί, φέρονται ὡς Βούλγαροι, κατά τόν ὅρο τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου, ὁ ὁποῖος ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐξεγέρσεως τῆς Θεσσαλίας, τό 1066, διακρίνει τούς Θεσσαλούς σέ Βλάχους καί Βουλγάρους. Ὅμως ὁ δεύτερος ὅρος, ὅπως ἀποδείχθηκε, δέν εἶχε ἔννοια ἐθνολογική ἀλλά μόνο διοικητική, δοθέντος ὅτι τότε ἡ Θεσσαλία ὑπαγόταν στό βυζαντινό θέμα Βουλγαρία[4].

Ὡστόσο τό ἐπίσημο ἑλληνικό κράτος παραγνωρίζει τήν ἑλληνικότητα τῶν Καραγκούνηδων. Οἱ ἁρμόδιοι τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως ἀγνοώντας τόν χαρακτηρισμό τοῦ Κεκαυμένου καί τήν ἐπιστημονική ἀνασκευή του σπεύδουν μέ βιβλίο ἱστορίας τῆς Β' τάξεως Λυκείου νά διδάξουν σέ ὅλα τά Ἑλληνόπουλα ὅτι οἱ Καραγκούνηδες εἶναι ἀλβανικῆς καταγωγῆς[5]. Εὔλογα οἱ Ἀλβανοί δέν ἀφήνουν ἀνεκμετάλλευτη τήν εὐκαιρία καί προχωροῦν τολμηρότερα. Σέ πρόσφατη συλλογική συγγραφή καί μάλιστα παραστατικά, μέ χάρτη[6], ἐμφανίζουν τή Δυτική Θεσσαλία καί Δ. Μακεδονία ἰλλυρίζουσες, τήν δέ Ἀκαρνανία καί ὅλη τήν Ἤπειρο ἰλλυρικές[7], ὥστε ἡ παρουσία τους νά διευρύνεται καί σέ χρόνο καί σέ χῶρο[8] μέ τήν παράλληλη καί ἐπίμονη προβολή τῆς δῆθεν ἰλλυρικῆς κα-

2. Χρ. Ἀθ. Δημόφιλου, *Οἱ Καραγκούνηδες τῆς Θεσσαλίας*, Τρίκαλα 1980. Θεόπης Παπαδοπούλου, *Τό Θεσσαλικό χωριό Προάστιο*, Λάρισα 1984. Β. Δ. Ἀγγέλη, *Λαογραφικά τῆς πεδινῆς Θεσσαλίας καί στοιχεία τῆς ὀρεινῆς* (Ἔθη - ἔθιμα - παραδόσεις), Α' καί Β', Ἀθήνα 1987.

3. Γ. Β. Καββαδία, *Καραγκούνηδες*, Ἀθήνα 1980, ὅπου καί λαογραφική βιβλιογραφία.

4. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τό 1066 καί ἡ ἐθνολογική παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», *Θεσσαλικά Χρονικά* 11(1976) 90-119 καί *Actes de la Table - Ronde, La Thessalie*, Lyon - Paris 1979, 303-318.

5. Βλ. Ἠρ. Χρ. Παπαδήμου, *Οἱ Θεσσαλοί Καραγκούνηδες*, Ἀθήνα 1980, 42.

6. S. Pollo - A. Puto, *Ἱστορία τῆς Ἀλβανίας* (ἀπό τήν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα). Μετάφραση: Μπάμπης Ἀκτσόγλου (Θεσσαλονίκη) ἀ. ἔ., 24, χωρίς τό παραμικρό σχόλιο, ἤ τήν ἐνδεδειγμένη διόρθωση ἀπό τόν μεταφραστή, ἐπιμελητή, ἐκδότη, μέ ἀποτέλεσμα τήν ἀνεμπόδιστη εἰσαγωγή τῆς ἀλβανικῆς προπαγάνδας στήν Ἑλλάδα.

7. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐθνολογική ἀξία τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς Συνθήκης* (212 π.Χ.). Ἐπανέκδοση Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιά τά Ἐθνικά Θέματα, Ἰωάννινα 1988, ὅπου ἀναιροῦνται τά Ἀλβανικά καί Σκοπιανά φληναφήματα.

8. Γιά τόν ἀκριβή καθορισμό τῶν συνόρων Ἠπειρωτῶν Ἑλλήνων - Ἰλλυριῶν βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καί Βορειοηπειρωτικός Ἑλληνισμός*, Ἀνατ. Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιά τά Ἐθνικά Θέματα, Ἀθήνα 1988, 23 σημ. 35, ὅπου ἀρχαῖες πηγές καί πρό πάντων τά πορίσματα μελετῶν τοῦ Γιουγκοσλάβου ἀκαδημαϊκοῦ Milutin Garašanin. Χάρτη

ταγωγῆς τους, ἄν καί οἱ διασημότεροι ἰλλυρολόγοι καί βαλκανολόγοι ἀποκλείουν φυλετική καί γλωσσική συγγένεια 'Αλβανῶν - 'Ιλλυριῶν[9] καί ἐντοπιότητα[10] τῶν πρώτων στά παράλια ἐδάφη, πού κατέχουν σήμερα. Τοποθετοῦν τήν κοιτίδα τῶν 'Αλβανῶν, τῶν ἀκραιφνῶν, Σκυπιτάρ[11], στά ἐνδότερα[12] τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἤ καί πολύ μακρύτερα[13].

"Αν ἀπαλείφθηκε ἡ ἀνακρίβεια γιά ἀλβανική καταγωγή τῶν Καραγκούνηδων, δέν σημαίνει ὅτι ἔληξε τό ζήτημα. Διότι κατά τίς ἀρχές τοῦ τρέχοντος ἔτους σέ δύο τυπογραφικῶν ἔντυπο Προγράμματος 'Αρχειοθέ-

μέ ἀκριβέστατα τά ὅρια 'Ελληνισμοῦ - 'Ιλλυρισμοῦ βλ. Angelo Antinorio, *Storie elleniche arcaiche*, Rapallo 1980, 214.

9. 'Αποδεικνύουν θρακική καταγωγή τῶν 'Αλβανῶν. Βλ. J. I. Russu, *Ilirii, Istoria - limba si onomastica - romanizarea*, Bucureşti 1969, 151-152. Τοῦ αὐτοῦ, *Etnogeneza Românilor*, Bucureşti 1981, 71 κ.ἑ., P. H. Stahl, *Ethnologie de l' Europe du Sud - Est. Une Anthologie*, Paris - La Haye 1974, 92. M. D. Savić, «Les anciennes langues balkaniques et leur répercussion modernes», *Actes du troisième Symposium International de Thracologie*, Roma 1982, 246 καί 250. 'Ενωρίτερα εἶχε ἀπορρίψει ἀνεπιφύλακτα τήν προέλευση τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας ἀπό τήν ἰλλυρική καί ὁ Βούλγαρος ἀκαδημαϊκός Vl. Georgiev. Πβ. *Actes du premier Symposium International de Thracologie...*, Rome 1977, (Milano 1978), 90.

10. Βλ. Μαρίας Μιχαήλ - Δέδε, *Οἱ 'Ἕλληνες 'Αρβανίτες*, 'Εκδόσεις 'Ιδρύματος Βορειοηπειρωτικῶν 'Ερευνῶν, 'Ιωάννινα 1987, 12 κ.ἑ., ὅπου στόν πρόλογό μου καταχωρίζω αὐτούσια ἀποσπάσματα γνωμῶν ὀνομαστῶν βαλκανολόγων ἀπορριπτικῶν τῆς ἐντοπιότητας τῶν 'Αλβανῶν στά σημερινά παράλια, ἄλλοτε ἑλληνικά καί βορειότερα ἰλλυρικά.

11. Γιά τήν ἐτυμολογία οἱ ἀπόψεις διίστανται. Βλ. 'Α. Χατζῆ, «Škiperăr - κοιτάζω», *'Αθηνᾶ* (1928) 204. Τοῦ αὐτοῦ, «Πόθεν τό ἐθνικόν Σκιπετάρ (Škipetar)», *Πρακτικά τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν* (ΠΑΑ) 4(1929) 102-108. Τοῦ αὐτοῦ, «Σκιππετᾶρις -Škipetār», *αὐτ.*, 5(1930) 353-356. Τοῦ αὐτοῦ, «Σκιππετᾶροι - Škipetār. Περί τῆς ἑλληνικῆς ἀρχῆς τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος τῶν 'Αλβανῶν», *'Ἑλληνικαί Μελέται* 1(1940) 23-42. H. Grégoire, C. R. de A. C. Chatzis, «Πόθεν τό ἐθνικόν Σκιπετάρ;», *Byzantion* 4(1927-1928) 746-748. Τοῦ αὐτοῦ, «Le nom national des Albanais», *Le Flambeau*, maiaoût 1929, 217-232. Σημαίνει δέ ὁπλοφόρος. Οἱ 'Αλβανοί μέ πλῆθος δημοσιευμάτων, πού ἀπομιμοῦνται ἐρασιτέχνες "Ἕλληνες, ἀρέσκονται νά νοεῖται ἀετάνθρωπος καί ἡ χώρα τους πεδίο ἀετῶν. "Ομως ὁ διασημότερος ρωμανιστής - βαλκανολόγος Γιουγκοσλάβος Petar Skok παράγει τό ἐπίμαχο ἐθνικό ἀπό τό τοπωνύμιο Σκόπια (Scupi, Skyp μέ ἐπίθημα καί ἐπίταξη ἄρθρου). Πβλ. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, [Bucuresti] 1968, 211. Στήν περιοχή τῶν Σκοπίων θεωροῦνται αὐτόχθονες καί ἀποκαλοῦνται Skypétares. Πβ. K. Sejfula, *Les minorités nationales dans la République socialiste de Macédoine*, Editions «Jugoslavia» Beograd, 1965, 6 κ.ἑ.

12. Πβ. B. P. Hasdeu, «Cine sînt albanezii?», *Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Literare*, serie II, XXIII, 103-113, ὅπου πρόγονοι τῶν 'Αλβανῶν θεωροῦνται οἱ Κοστοβῶκοι. Βλ. καί 'Αχ. Γ. Λαζάρου, «Θεσπιεῖς κατά Κοστοβώκων καί στρατολογία 'Ἑλλήνων ἐπί ρωμαιοκρατίας», *'Ἐπετηρίς 'Ἑταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν* 1α(1988) 294 σημ. 17.

13. Πβ. *Βαλκανική Βιβλιογραφία* 1 (Συμπλήρωμα), Θεσσαλονίκη 1973, 349, ὅπου ὁ Ahmed Aydinli θέλει νά προέρχονται οἱ 'Αλβανοί ἀπό τό 'Ατζερμπαϊτζάν! Δέν εἶναι κουφό ἀλλά πονηρότατο. Οἱ Τοῦρκοι ἐπενδύουν. Οἱ "Ἕλληνες περί ἄλλα τυρβάζομεν.

τησης Λαογραφικῶν Μουσείων ἁρμοδιότητας Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ παρεισέφρησε Κατάλογος Ἐθνολογικῶν Ὁμάδων, πού ἔχει ὡς ἑξῆς: Ἀθίγγανοι, Βλάχοι, Γύφτοι, Καπαδόκες, Καραγκούνηδες, Κατσουναναῖοι, Κουτσόβλαχοι, Πομάκοι, Πόντιοι, Ρουμοῦνοι, Σαρακατσάνοι[14].

Μολονότι τό ἐγχείρημα ἀποσοβήθηκε σέ πρώτη φάση κατόπιν παρεμβάσεων, εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι ἀμφισβητήθηκε ἡ ἑλληνικότητα τῶν Καραγκούνηδων ἀπό κέντρα, πού συνεργάζονται ἤ ἀνήκουν στήν ἁρμοδιότητα τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καί ἐπιμένουν στήν παρουσίαση τῆς χώρας σάν κράτους πολυεθνικοῦ.

Ἀλλά καί ἡ δεύτερη ἀριθμητικά πληθυσμιακή ἑνότητα τοῦ νομοῦ Τρικάλων, οἱ Βλάχοι, ἐξ ἴσου εἶναι terra incognita γιά τό Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, ἀφοῦ δέν ἀπέρριψε ἀμέσως καί αὐτογνωμόνως τόν Κατάλογο Ἐθνολογικῶν Ὁμάδων, στόν ὁποῖο ὁ ἴδιος πληθυσμός μέ τρεῖς διαφορετικές ὀνομασίες, Βλάχοι, Κουτσόβλαχοι, Ρουμοῦνοι[15], παρουσιάζεται ὡς μή ἑλληνικός[16].

Ὁπωσδήποτε μετά τήν ἑλληνική ἐπιστημονική ἀπάντηση στήν ἐπιστημονικοφανή ρουμανική ἐπιχειρηματολογία γιά καταγωγή τῶν Βλάχων τάχα ἀπό Δάκες ἤ Ἰλλυριούς ἤ Θράκες μέ βάση τή γλωσσική δῆθεν ταυτότητα Βλάχων καί Ρουμάνων καί μαρτυρίες δῆθεν ἀκριβεῖς Βυζαντινῶν χρονογράφων, τῶν ὁποίων χωρία παρατίθενται συνήθως παρερμηνευμένα ἤ κολοβωμένα[17], εἶναι ἀδιανόητο καί ἀνεπίτρεπτο νά φθάνουν

14. Βλ. Ἀ χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, «Σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ νομοῦ Τρικάλων», *Φιλολογικό Ἡμερολόγιο Τρίκκης* 1991, 62-63 καί σημ. 22.

15. Κατά τό πρόσφατο τριήμερο (15-17/4/91) τῶν ἐργασιῶν τοῦ Α' Κύκλου τῆς ἐπιστημονικῆς Σειρᾶς Ἐπιστημονικῆς Ἐνημερώσεως στά Ἐθνικά καί Μειονοτικά θέματα Εὐρώπης, πού εἶχε ὀργανώσει ὁ Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός μέ συμμετοχή ἐκπροσώπων Ὑπουργείων, Ὀργανισμῶν καί τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, διαπιστώθηκε καί ὁμολογήθηκε ὅτι οἱ χειριζόμενοι τά ἐπίκαιρα θέματα ἀγνοοῦσαν ὅτι πρόκειται γιά τήν ἴδια πληθυσμιακή ἑνότητα. Γι' αὐτό τονίσθηκε ἡ ἀνάγκη ἀγορᾶς ἀπό τό Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ καί βιβλίων, πού μέ τεκμηρίωση, ἀντικειμενικότητα καί σαφήνεια ἐνημερώνουν ἔγκυρα ἁρμοδίους παράγοντες τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, καθώς καί τήν πλατύτερη ἑλληνική κοινή γνώμη. Ἐπί πλέον ἐπισημάνθηκε ὅτι ἀγοράζονται βιβλία ἀνεπιστημονικά, ἀνθελληνικά, ἀπαράδεκτα. Βλ. *Τά Νέα* 3.5.1984, 12.

16. Γιά τήν ἑλληνικότητά τους βλ. Ἀ. χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, «Βλέψεις Ρουμανίας καί ἑλληνικότητα Βλάχων - Ἀρωμούνων», *Ἠπειρωτικό Ἡμερολόγιο* 1986, 321-346. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, *Ἡ Ἀρωμουνική καί αἱ μετά τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς. Βλάχοι.* Β' ἔκδοση, Ἀθήνα 1986. Τοῦ αὐτοῦ, «Γλωσσικές μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων», *Ἠπειρωτικό Ἡμερολόγιο* 1987, 307-321, καί *Ἀνθρωπολογικά Ἀνάλεκτα* 49(1988) 33-88. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, «Ἀρωμουνική ἀνθρωπωνυμία», *Μνήμη. Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη*, Ἀθήνα 1988, 80-101, κ.ἄ.

17. Βλ. Ἀ χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, *Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καί λατινοφωνία Ἑλλήνων. Βλάχοι Ἑλληνικοῦ Χώρου*, Ἀθήνα 1986, 239-240 καί 244.

σέ δημοσιότητα ἐπίσημη, μάλιστα μέ τή μορφή ὁδηγιῶν, Κατάλογοι, ὅπως ὁ προηγούμενος.

Πράγματι καί ἀπό τήν διεπιστημονική διερεύνηση τῶν Βλάχων ἀπουσίασε τό ἑλληνικό κράτος, ἄν καί στήν ἀναγέννησή του ἔχουν συμβάλει ἀποφασιστικά[18], ὁ δέ νέος Ἑλληνισμός εἶναι ταυτόσημος μέ τή Ρωμιοσύνη καί ὁ ἑλληνικός χῶρος ὑπῆρξε ἡ ἀληθινή Ρωμανία ἤ μέ τό φαινόμενο τῆς κωφώσεως Ρουμανία, ὅπως σώζεται στό Χρονικό τοῦ Γαλαξειδίου[19]. Ἡ ἐπίτευξη τῆς βλαχολογικῆς ἔρευνας στήν Ἑλλάδα μετά αἰῶνα καί πλέον ἀπό τή γένεση τοῦ ζητήματος ὀφείλεται στήν ἰδιωτική πρωτοβουλία, ἡ ὁποία πέρα τῆς ρουμανικῆς συγγραφικῆς πλημμυρίδας καί πολύμορφης πολεμικῆς ἀντιμετωπίζει καί τήν ἀθεράπευτη προχειρότητα καί τόν ἀκαθοδήγητο ἐρασιτεχνισμό Ἑλλήνων συγγραφέων. Χαρακτηριστική εἶναι Τρικαλινή συγγραφή. Συγκεκριμένα ὁ Κ. Βλυτσάκης ἐκδίδει τό 1892 σύντομη ἱστορία τῶν Τρικάλων[20] καί δέχεται κάθοδο τῶν Βλάχων ἀπό Δακία σύμφωνα μέ γραφόμενα τοῦ Κεκαυμένου ἀγνοώντας ὅτι ἤδη τό 1881 ὁ βαλκανολόγος Tomatschek εἶχε ἀποδυναμώσει τήν πληροφορία τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου ἀποδεικνύοντας τήν πλάνη του ὡς πρός τήν τραϊανή Δακία[21]. Τό περιεργότερο εἶναι ὅτι ὁ

18. Ἀρκεῖ ἡ ἀναφορά μερικῶν ἐπωνύμων Βλάχων, πού ὑπῆρξαν λαμπροί ἐθνικοί Εὐεργέτες: Δωρόθεος Σχολάριος, Στουρνάρας, Τοσίτσας, Ἀβέρωφ, Ζάππας, Σίνας.

19. Κ. Ν. Σ ά θ α, *Χρονικόν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου ἤ Ἱστορία Ἀμφίσσης, Ναυπάκτου, Γαλαξειδίου, Λοιδωρικίου καί τῶν περιχώρων*, ἐν Ἀθήναις 1865 (ἀνάτ. ἄνευ τινος ἀλλοιώσεως ἐπιμελεία Συνδέσμου Γαλαξειδιωτῶν, ἐν Ἀθήναις 1914), 203: «οὔλη τήν Ἑλλάδα, ποῦ τήν ἐλέγασι Ῥουμανία».

20. Βλ. σελ. 10, 13, 14. Δυστυχῶς δέν εἶναι ὁ μόνος. Βλ. Ἐ π. Γ. Φ α ρ μ α κ ί δ ο υ, *Ἡ Λάρισα ἀπό τῶν μυθολογικῶν χρόνων μέχρι τῆς προσαρτήσεως αὐτῆς εἰς τήν Ἑλλάδα* (1881). *Τοπογραφική καί ἱστορική μελέτη*. Βόλος 1926, 133. Ν. Κ. Σ π υ ρ ο π ο ύ λ ο υ, *Ἡ Θεσσαλία. Σύντομος μελέτη τῆς φυσικῆς διαπλάσεως τῆς Θεσσαλίας καί στρατιωτική ἐκτίμησις τῶν φυσικῶν αὐτῆς στοιχείων*. Ἀθῆναι 1932. Γ. Κ ο ρ δ ά τ ο υ, *Ἱστορία τῆς νεώτερης Ἑλλάδας*, I, Ἀθήνα 1957, 37-39 κ.ἄ. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας*, II. Ἀθῆνα 1960, 294-300 κ.ἄ. Περισσότερα βλ. Ἀ χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, «Βενιαμίν ὁ ἐκ Τουδέλας καί ἡ φθιωτική Βλαχία», *Πρακτικά Α' Συνεδρίου Φθιωτικῶν Ἐρευνῶν*, Ἀθήνα 1991, σημ. 24. Γιά τούς Θεσσαλούς συγγραφεῖς θά ταίριαζε ὅ,τι εἰπώθηκε γιά τόν Γεωργιάδη, «ὅστις εἰς τήν *Θεσσαλίαν* του, ὀνειρευθείς, βεβαιοῖ περί τοῦ χρόνου, καθ' ὃν τό βάρβαρον ἔθνος τῶν Δακῶν, κατῆλθεν ὑπό μορφήν Κουτσοβλάχων εἰς τήν Πίνδον! Οὕτως ἀταλαίπωρός ἐστιν ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας εἰς τούς πολλούς». Πβ. Ἀ ν τ. Δ. Κ ε ρ α μ ο π ο ύ λ λ ο υ, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις 1939, 29 σημ.

21. W. T o m a t s c h e k, «Zur Kunde der Hämus - Halbin - sel», *Sitzungsber d. phil. - hist. Cl. d. Kais. Akad. d. Wiss.*, 99, Bd. Wien 1882, 492-493. Τήν ἐπισήμανση αὐτή ἀξιοποιοῦν ὁ Οὐγγρος ρωμανιστής - βαλκανολόγος M. Gyóni, «L' oeuvre de Kekaumenos source de l' histoire roumaine», *Revue d' histoire comparée* 3(1945) 171, καί ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκός καί καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου τῆς Σορβόννης P. L e m e r l e, *Prolégomènes à une édition critique et commentée des «Conseils et Récits» de Kékaumenos*, Bruxelles 1960, 75.

Βλυτσάκης, ἐνῶ μνημονεύει τόν πρῶτο Νεοέλληνα ἱστορικό Κ. Κούμα, δέν προσφεύγει στά φῶτα του. Προφανῶς δέν εἶχε μελετήσει τό σύγγραμμα τοῦ Λαρισαίου μεγάλου διδασκάλου τοῦ Γένους, πού τόσο πρώιμα ἔδωσε τήν ὀρθότερη ἑρμηνεία τῆς γενέσεως γενικά τῶν Βλάχων καί τῆς ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων, ἐπιμένοντας στήν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου μέ σαφήνεια καί κατηγορηματικότητα: «Διασκορπισμένοι εἰς διάφορα χωρία ὡς ἐπί τό πλεῖστον ὀρεινά ἀπό τῆς Μακεδονίας ἕως τῆς Πελοποννήσου εἶναι οἱ λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες ὄντες καί Θεσσαλοί καί Ἕλληνες τό γένος». Μέ μικρή δέ προσθήκη γίνεται ἀπόλυτα συγκεκριμένος: «Ἐν γένει οἱ Βλάχοι συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μέ τούς Γραικούς ὡς Γραικοί καί δέν δείχνουν οὔτε ἐκεῖνοι, οὔτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικήν διαφοράν πρός ἀλλήλους, καθώς καί τῷ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοί μιᾶς πατρίδος τέκνα»[22].

Ἐνῶ οἱ ἀλήθειες αὐτές, ἐπιβεβαιωμένες πλέον ἀπό τήν διεπιστημονική ἔρευνα, λέγονται ἀπό Θεσσαλό, τόν Κων. Κούμα, τέλειο γνώστη τῶν Βλάχων μέ ἰδίαν ἀντίληψη καί μέ εἰδικές σπουδές στήν Εὐρώπη, ὅπου διακρίθηκε καί ἐπεσήμανε τήν ὁμόθυμα σήμερα παραδεκτή ἀπό ἐπιστήμονες ἐτυμολογία τοῦ ὅρου Βλάχος στή δεύτερη ἔκδοση τοῦ ἔργου τοῦ I. Leunclavius, 16ου αἰώνα, ἐν τούτοις σχολικό ἐγχειρίδιο τῆς πατρίδας μας δίδασκε στά Ἑλληνόπουλα ὅτι οἱ Βλάχοι δέν ἦταν Ἕλληνες[23]. Ἐπί πλέον πρό διετίας, τό 1988, στή Θεσσαλονίκη εἶδε τό φῶς τῆς δημοσιότητας

22. Κ. Κ ο ύ μ α, *Ἱστορία, τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, ΙΒ', Βιέννη 1832, 530-531. Οἱ ἀπόψεις τοῦ Κούμα ἐπαληθεύθηκαν ἀπό τήν ἐνδελεχῆ διεπιστημονική ἔρευνα καί εἶναι ἀποδεκτές ἀπό τούς εἰδικούς ἐπιστήμονες. Βλ. Ἀ π. Ε. Β α κ α λ ό π ο υ λ ο υ, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπό τά προϊστορικά χρόνια ὡς τό 1912*, Θεσσαλονίκη 1983, 49-50, ὅπου εὐρύτερο ἀπόσπασμα ἀπό τό σύγγραμμα τοῦ Κούμα, τό ὁποῖο θά εἶχε τήν ἁρμόζουσα θέση στόν πρόσφατο ὀγκώδη συλλογικό τόμο, ἐπιγραφόμενο *Ἡ Τσαριτσάνη*, ἐπιμέλεια ὅλης: Γιάννης Ἀθ. Ἀδάμου, Τσαριτσάνη 1989, 29, ἀντί τοῦ ἐντελῶς ἐσφαλμένου κειμένου μέ τίτλο *Βλάχοι*. Ἐξ ἄλλου τήν ἐντοπιότητα τῶν Βλάχων ὁμολογοῦν καί οἱ ἄλλοτε θεμελιωτές καί θιασῶτες τῆς προπαγανδιστικῆς θεωρίας περί καθόδου, κυρίως ὁ ἀκαδημαϊκός καί καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Th. Capidan, λόγῳ τῆς φωνητικῆς μορφῆς στό γλωσσικό ἰδίωμα τῶν Βλάχων ἀρχαίου ἑλληνικοῦ τοπωνυμίου, πού ὑπάρχει καί σήμερα. Βλ. Ἀ χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, «Τρία ἑλληνικά τοπωνύμια στό γλωσσικό ἰδίωμα τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων», *Θεσσαλικά Χρονικά* 11(1976) 267-277 καί *Πρακτικά τοῦ Α' Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου*, Θεσσαλονίκη 1977, 225-235. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, «Ὁλοσσών - Ἐλασσών», *Ἱστορία Εἰκονογραφημένη* 175(1983) 12-14. Χρειάζεται, λοιπόν, ἰδιαίτερη προσοχή, γιά νά μή καταντοῦμε νεροκουβαλητές σέ μύλους ξένων προπαγανδῶν, ὅταν μάλιστα τά λεγόμενα μειονοτικά ζητήματα λαμβάνουν ἐπίφοβες διαστάσεις.

23. Ἔγκαιρα εἶχε ἐπικρίνει τό ἀτόπημα καί ἔκρουσε τόν κώδωνα τοῦ κινδύνου κάνοντας συνάμα ἔκκληση στούς ἱστορικούς Ἀπ. Βακαλόπουλο, Γ. Χιονίδη, τότε βουλευτή, κ.ἄ. ὁ Ἐλασσονίτης Ἀθ. Φουστάνος ἀπό τίς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ του *Περραιβία*.

συγγραφή[24], πού μεταδίδει τό ἴδιο μάθημα στό σύνολο τῶν Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν.

Ἀλλά δέν ἀρκεῖται στούς Βλάχους. Χωρίς στοιχειώδη βιβλιογραφική ἔνδειξη ἀναφέρεται ἰσχυρισμός τοῦ Weigand, κατά τόν ὁποῖο «οἱ Χασιῶτες ἦταν βλαχικῆς καταγωγῆς». Ἡ συνέχεια γιά μή ἐπιβεβαίωση ἀπό ἄλλους συγγραφεῖς οὔτε τήν ἐξάπλωση τῆς ἀμφιβολίας οὔτε τήν ἀποκάλυψη τῆς ἄγνοιας τοῦ συγγραφέα, Γ. Νακρατζᾶ, προλαμβάνει. Διότι πράγματι γιά ἐκλατίνιση τῆς περιοχῆς Χασίων δέν λείπει βιβλιογραφία[25]. Ἐξ ἄλλου ἐμφανής εἶναι καί ἡ λατινίζουσα τοπωνυμία. Συνεπῶς καί βλαχικῆς καταγωγῆς ἄν ἦταν οἱ Χασιῶτες, ὅπως ἴσως ἰσχυριζόταν ὁ Weigand καί ἀφήνει αἰωρούμενο τό ἐνδεχόμενο ὁ Νακρατζᾶς, δέν σημαίνει ὅτι παύουν νά εἶναι Ἕλληνες.

Πάλιν ὅσοι συγγραφεῖς ἐπηρεάζονται ἀκόμη ἀπό τό πονημάτιο τοῦ Κεκαυμένου δέν σταματοῦν νά ἀναζητοῦν στόν βορειοδυτικό θεσσαλικό χῶρο, στά Χάσια, Βουλγάρους[26], χωρίς νά ὑποβάλλονται στόν κόπο μιᾶς ἐπιτόπιας ἔρευνας σέ συγχρονικό τουλάχιστον ἐπίπεδο. Ἡ ἐμμονή στή διαιώνιση τῆς ἐσφαλμένης[27] σημασιολογικῆς χρήσεως τοῦ διοικητικοῦ ὅρου παρασύρει διαρκῶς στήν πλάνη γιά ὕπαρξη στή Θεσσαλία Βουλγάρων.

Ἔτσι Καραγκούνηδες, Βλάχοι, Χασιῶτες, οἱ τρεῖς μεγαλύτερες πληθυσμιακές ἑνότητες τοῦ νομοῦ Τρικάλων, τό 85% τῶν κατοίκων, ἐξοστρακίζονται ἀπό τόν Ἑλληνισμό! Ὡστόσο ὁ Γ. Νακρατζᾶς, μόλις τό 1988, ἀδίστακτα ἀρνεῖται τήν ἑλληνικότητα καί τῶν Κουπατσάρηδων τονίζοντας ὅτι, ἄν καί ἑλληνόφωνοι, «δέν εἶναι ἑλληνικῆς ἀλλά βλαχικῆς καταγωγῆς. Οἱ ἀναφερόμενοι σάν Ἕλληνες -συνεχίζει- ἑλληνόφωνοι Κουπατσάρηδες ἐξελληνίσθηκαν μετά τό 1770». Ταυτόχρονα διατυπώνει ἐπιφύλαξη καί γιά τούς Σαρακατσάνους: «πιθανῶς νά εἶναι ὑπολείμματα τῶν ἑλληνόφωνων πληθυσμῶν πού ἐπίσης διασώθηκαν χάρη στή φυγή

24. Γ. Νακρατζᾶ, *Ἡ στενή ἐθνολογική συγγένεια τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, Βουλγάρων καί Τούρκων*, Θεσσαλονίκη 1988, 67-68, 83, 82, 47.

25. Βλ. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, «Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοί καί οἱ Βλάχοι», *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν* 4(1953-1954) 56. Βr. Helly, «Θεσσαλία», *Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους* (Ἐκδοτική Ἀθηνῶν) 6(1976) 183, Χρ. Χρ. Λιόλιου, *Ὁδοιπορικό στά χωριά τῆς Φιλουριάς Χασίων τοῦ νομοῦ Γρεβενῶν. Ἐπιγραφές - Τοπωνυμία - Ἱστορία*, ἀ.τ. 1982, 23, 32, 33, 44. C. Poghirc, «Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans. Survivances et évolution», *Les Aroumains*, INALCO 1989, 36.

26. Δ. Β. Βαγιακάκου, Ἐκθέσεις ἀντιπροσώπων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν εἰς διεθνῆ ἐπιστημονικά συνέδρια καί ἀποστολάς κατά τά ἔτη 1972-1973», ΠΑΑ 48(1973) 266.

27. Τήν ἀποκατάσταση στό ὀρθό βλ. Achille Lazarou, «La révolte des Larisséens en 1066», *La Thessalie*, Lyon - Paris, Maison de l' Orient Méditerranéen 1979, 310.

τους στά βουνά[28]». Ἄν εἶχε οὐσιαστική πρόσβαση στή ρουμανική βιβλιογραφία, στήν ὁποία οἱ Σαρακατσάνοι θεωροῦνται βλαχικῆς καταγωγῆς, ἀνεπιφύλακτα θά ἐπιχειροῦσε τόν ἐξοστρακισμό τους ἀπό τόν Ἑλληνισμό[29].

Ἀπέμειναν τελικά στόν νομό Τρικάλων οἱ ἐλάχιστοι Ἑβραῖοι καί οἱ Πρόσφυγες.

Κατά πόσο ἡ συγχρονική θεώρηση τῶν Τρικάλων καί τῆς περιοχῆς, πού προηγεῖται, ἀπεικονίζει τήν πληθυσμιακή πραγματικότητα, καταδείχθηκε ἤδη μέ τήν ἔντονη ἐπισήμανση τόσο τῶν ἐσκεμμένων παρερμηνειῶν ξένων συγγραφέων, μάλιστα δῆθεν εἰδικῶν ἐπιστημόνων, ὅσο καί τῶν ἐρασιτεχνικῶν ἐνασχολήσεων Ἑλλήνων, ἄν καί δέν εἶναι πάντοτε ἐπιτρεπτή ἡ παραγνώριση τῆς συμβολῆς ἐρασιτεχνῶν σέ ποικίλους τομεῖς τοῦ ἐπιστητοῦ.

Ὅμως περισσότερο ἀνάγλυφη θά ἦταν ἡ εἰκόνα, ἄν ἡ θεώρηση γινόταν καί διαχρονική, τουλάχιστον ἕως τήν ἔναρξη τῆς τουρκικῆς διεισδύσεως στή Θεσσαλία καί ἕως τίς πρῶτες τουρκικές ἀπογραφές. Μέ τήν παρακολούθηση τῆς ὀθωμανικῆς ἐξαπλώσεως εἶναι πολύ πιθανή ἡ ἀνεύρεση στοιχείων γιά τούς πληθυσμούς τῆς Θεσσαλίας, πού συναντοῦν οἱ κατακτητές, καθώς καί γιά τούς ἐποίκους. Ἡ δέ προέλευση τῶν τελευταίων καταχωρίζεται καί στίς ἀπογραφές, στίς ὁποῖες περιέχονται ἐπί πλέον ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες, φυλετικές, θρησκευτικές, δημογραφικές, ἐπαγγελματικές, κοινωνικές, οἰκονομικές.

28. Γιά τήν καταγωγή τῶν Σαρακατσάνων βλ. C. Höeg, *Les Saracatsans, Une tribu nomade grecque*, I, Paris - Copenhague 1925. Δ. Ἰ. Γεωργακᾶ, «Περί τῆς καταγωγῆς τῶν Σαρακατσαναίων καί τοῦ ὀνόματος αὐτῶν», *Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Γλωσσικοῦ καί Λαογραφικοῦ Θησαυροῦ* 12(1945-46) 65-128 καί 14(1948-49) 193-270. G. Kavadias, *Pasteurs - nomades méditerranéens*, Paris 1965, M. Gubogio, «Ἐπί τοῦ θέματος τῆς προελεύσεως τῶν Σαρακατσάνων», *Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας* 27(1970) 103 κ.ἑ., ὅπου καί ἀναφορές στή διεθνή βιβλιογραφία.

29. Ὅμως Βλάχοι δέχονται συγγένεια μέ Σαρακατσάνους καί καταγωγή ἑλληνική ἀποκλείοντας σχέση μέ Βλάχους τῆς Ρουμανίας. Πβ. Λεων. Μ. Βασιλειάδου, «Ἐκ τοῦ ποιμενικοῦ βίου. Ἤθη καί ἔθιμα τῶν Βλάχων τοῦ Μετζητιέ», *Ἠπειρωτικός Ἀστήρ. Ἡμερολόγιον εἰκονογραφημένον τοῦ βισεκτοῦ ἔτους* 1904, 283: «Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου τούτου ὁμιλοῦσι πρός τῇ Κουτσοβλαχικῇ καί τήν Ἀλβανικήν καί Ἑλληνικήν. Διά τοῦτο καλοῦνται Ἀλβανιτόβλαχοι καί Μπουρτζόβλαχοι. Ἐνῷ δέ οὗτοι τό θέρος διατηροῦσι μόνιμον κατοικίαν, οἱ Βλάχοι τῆς Κολώνιας (Ἐρσέκας) ἀπεναντίας εἶναι τύποι τοῦ νομάδος ἔχοντες κλίσιν ἀκατάσχετον πρός τόν πλάνητα βίον. Βέβαιον ὅτι δέν εἶναι ὁμόφυλοι τῶν παρά τόν Ἴστρον Βλάχων. Ἀνεξαρτήτως τῆς ἐπικρατούσης κοινῆς γνώμης καί τῶν ἱστορικῶν βεβαιώσεων οἱ Βλάχοι τοῦ Μετζητιέ καίτοι τρίγλωσσοι λέγουν ὅτι εἶναι ὁμόφυλοι πρός τούς Σαρακατσιάνους, οἵτινες κατάγονται ἐξ Ἑλλάδος καί ὅτι συγγενεῖς τούτων ὑπάρχουσι καί σήμερον ἐν τοῖς δήμοις Βάλτου καί Ξηρομέρου. Παραδέχονται δ' ἀνεπιφυλάκτως ὅτι οὐδεμίαν συγγένειαν ἔχουσιν ἐκ καταγωγῆς πρός τούς Βλάχους τῆς Ρουμανίας».

Ἐπειδή στό θέμα τῆς ἀνακοινώσεως δηλώνεται ἡ ἀπεικόνιση μέ τουρκικές πηγές, ἡ ἀναφορά στίς ἀντίστοιχες χρονικά ἑλληνικές πηγές ἔχει τήν ἔννοια τῆς ἁπλῆς ὑπομνήσεως. Οὐσιαστικά ἄλλως τε μία εἶναι τῶν χρόνων ἐκείνων ἡ ἑλληνική πηγή, τό Χρονικόν τοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη, γραμμένο τόν 14ο αἰώνα[30]. Ἡ δέ ἀκρίβεια τοῦ περιεχομένου εἶναι δυνατόν νά ἐπαληθεύεται ἀπό τό ἀνώνυμο χρονικό τοῦ 17ου αἰώνα, γνωστό μέ τό ὄνομα Ἱστορία τῶν Τούρκων[31], τοῦ ὁποίου ἡ ἀφήγηση ὄχι μόνον προχωρεῖ παράλληλα μέ ἐκείνη τοῦ Χαλκοκονδύλη, ἀλλά δίνει καί λεπτομέρειες, διαφωτιστικές μερικές φορές σέ ὅσα ἁπλῶς μνημονεύει ὁ Βυζαντινός χρονογράφος. Βέβαια γνωστότερη καί ἐπίσης σύμφωνη μέ τόν Χαλκοκονδύλη εἶναι μιά πηγή τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰώνα, τό Χρονικόν τοῦ Γαλαξειδίου, γραμμένο τό 1703 ἀπό τόν μοναχό Εὐθύμιο[32] μέ βάση ἀνεπιβεβαίωτες πηγές. Ἴσως δέν θά ἀποτελοῦσε πολυτέλεια καί ἡ μνεία μιᾶς ἄλλης ἐλάχιστα γνωστῆς πηγῆς, πού ἤδη ἀποδίδεται στόν Ἰωάννη Χορτασμένο[33], σύγχρονο τοῦ Χαλκοκονδύλη. Δυστυχῶς δέν ἀνευρέθηκε τό πρωτότυπο. Ὡστόσο, ἄν καί σώζεται μερικῶς καί σέ σλαβική μετάφραση, θεωρεῖται πολύτιμη. Διότι παρέχει σειρά πληροφοριῶν γιά τήν κατάκτηση τῆς Θεσσαλίας, ἔστω καί χωρίς χρονολογήσεις ἀκριβεῖς[34].

Σκιαγραφώντας μέ μεγάλη συντομία τίς φάσεις τῆς κατακτήσεως τῆς Θεσσαλίας ἀπό τούς «Τούρκους»[35] συνάγεται ὅτι ἀρχικά, τό 1385,

30. *Laonici Chalcocandylae historiarum demonstrationes*, ed. E. Darkó, I, Budapest 1922. Τό δέ κείμενο βασίζεται σέ πηγές ἄγνωστες. Βλ. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, [2]I, Berlin 1958, 393-394.

31. Γ. Θ. Ζώρα, *Χρονικόν περί τῶν Τούρκων σουλτάνων...*, Ἀθῆναι 1958. Πβ. Ἐλισάβετ Ζαχαριάδου, *Τό Χρονικόν τῶν Τούρκων σουλτάνων...*, Θεσσαλονίκη 1960. R. F. Kreutel, *Leben und Taten der türkischen Kaiser*, Graz - Vienne - Cologne 1971.

32. Βλ. καί Στεφ. Ἰ. Παπαδοπούλου, *Ἀπελευθερωτικοί ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἐπί τουρκοκρατίας*, Α΄ (1453-1669), Θεσσαλονίκη 1982, 76-77.

33. D. Năstase, «Une chronique byzantine perdue et sa version slavoroumaine...», *Cyrillomethodianum*, IV, Θεσσαλονίκη 1977, 100-171. Βλ. καί H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, I, Munich [1978] 482.

34. Πβ. R · J. Loenertz, *Byzantina et Franco · Graeca*, Rome 1970, 243.

35. Πβ. Eugène Pittara, «Les peuples que les Turcs ont amenés dans les Balkans», *Revue Internationale des Etudes Balkaniques* 1-2(1935) 533: «N'oublions pas, lorsque nous écrivons le mot «turc» que, sous ce vocable, nous trouvons des populations autochtones balkaniques islamisées pour des causes diverses...». Ἐπίσης B. J. Slot, *Archipelagus turbatus. Les Cyclades entre colonisation latine et occupation ottomane* c. 1500-1718, I, Printed in Belgium 1982, 3: «... il faudra bien tenir à l' esprit que la majorité des «Turcs» que nous rencontrerons dans le présent ouvrage ne sont guère des Turcs dans le sens ethnique mais surtout des Chrétiens convertis à l' Islam».

μερική μόνον κατοχή θεσσαλικοῦ ἐδάφους ἔγινε ἀπό τόν Ἐβρενός[36]. Ἔπειτα, κατά τήν διάρκεια τοῦ ἔτους 1393/94, ἡ κατάκτηση ἔλαβε μεγαλύτερες διαστάσεις μέ τόν Βαγιαζήτ τόν Α' (1347-1402), σουλτάνο τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐπονομαζόμενο Ἰλδιρίμ, διάδοχο τοῦ πατέρα του Μουράτ τοῦ Α'. Τά θεσσαλικά μέρη, πού κατέλαβε ὁ Βαγιαζήτ[37], περιγράφονται ἀπό τουρκική πηγή[38]. Ἡ ἥττα του ὅμως ἀπό τόν Ταμερλάνο στήν Ἄγκυρα τό 1402 φαίνεται ὅτι πέρα τῆς λύσεως τῆς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε ὡς συνέπεια τήν ἀπαγκίστρωση μερικῶν θεσσαλικῶν περιοχῶν ἀπό τούς Ὀθωμανούς, φυσικά γιά μικρό χρονικό διάστημα.

Χαρακτηριστικό εἶναι τό γεγονός ὅτι οἱ ἀναλυτές τῶν πληροφοριῶν τῶν τουρκικῶν πηγῶν χρησιμοποιοῦν τόν ὅρο «Τοῦρκοι» σέ εἰσαγωγικά, ὅπως οἱ N. Beldiceanu καί P. Năsturel[39]. Βέβαια δέν εἶναι οἱ μόνοι. Ὁ δέ λόγος παραμένει γιά ὅλους ὁ ἴδιος. Ἀπλούστατα δέν ἐκλαμβάνουν τούς κατακτητές ὡς ἀκραιφνεῖς Τούρκους, ἀλλά ἐξισλαμισμένους, ὅπως πράγματι εἶναι ὁ ὀνομαστότατος Ἐβρενός καί οἱ συνοδεύοντες αὐτόν νομάδες. Τούς τελευταίους εἶχε ὁδηγήσει ἀπό τή Μικρά Ἀσία ὁ Μουράτ ὁ Α' (1326-1389) ἕως τίς Σέρρες, πού κυριεύθηκαν[40] τήν 19 Σεπτεμβρίου 1383. Ἕνας κλάδος τους ἀποσπᾶται καί ἀκολουθώντας τόν Ἐβρενός φθάνει στή Θεσσαλία, ὅπου ἡ παρουσία τους διαπιστώνεται καί στήν ἀπογραφή τοῦ 1454/55.

Ὁ Ἐβρενός - βέης, ὁ ἐπιλεγόμενος γαζῆ[41], ἄν καί κατά τόν Χαλκοκονδύλη δέν κατεῖχε κανένα τίτλο στήν ἐπίσημη ὀθωμανική ἱεραρχία, εἶναι Ἕλληνας ἀρνησίθρησκος, ὁ ὁποῖος μετά τήν ἐξωμοσία του ὑπηρετεῖ τούς Τούρκους κατά τά πρῶτα ἔτη τῆς ἱδρύσεως τοῦ κράτους, τῶν Ὀ-

36. Γιά τόν Evrenos Bey βλ. *The Encyclopaedia of Islam*, Bd 2. Leiden, London 1965, 720, ὅπου καί βιβλιογραφία. Irène Beldiceanu - Steinherr, *Recherches sur les actes des règnes des Sultans Osman, Orkhan et Murad I*, München 1967 = *Societas Academica Dacoromana, Acta Historica* 7, ὅπου ἐπίσης βιβλιογραφία, *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, Band 1, München 1974, 481-483.

37. Βλ. καί Β. Σκουβαρᾶ, *Θεσσαλία. Σύντομη ἱστορία καί χωρογραφία*, Ἀθήνα 1965, 160α.

38. Βλ. Kreutel, *ἔ.ἀ.*, 33-34. Ἐπίσης Loenertz, *ἔ.ἀ.*, 240, 242-247.

39. *Byzantion* 53(1983) 117. Μάλιστα προβαίνουν καί στήν ἑρμηνεία. Πβ. *αὐτ.*, 131: «Au milieu du XVe siècle le vocable «türk» ne peut guère être interprété au sens ethnique». Ἐπίσης σελ. 155, ὅπου καί παραπομπή στόν G. Postel.

40. Βλ. Irène Beldiceanu - Steinherr, «La prise de Serrès et le firman de 1372 en faveur du monastère de Saint - Jean - Prodrome», *Acta historica* 4(1965) 15-24. Γιά τά μεταγενέστερα βλ. καί Γ. Καφταντζῆ, *Ἡ Σερραϊκή Χρονογραφία τοῦ Παπασυναδινοῦ*. Ἔκδοση Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σερρῶν καί Νιγρίτης, Θεσσαλονίκη 1989.

41. ΜΕΕ 9(1929) 647β, ὅπου ἄρθρο Ν. Μοσχοπούλου.

σμανιδῶν. Λογίζεται δέ ὅτι ὡς στρατιωτικός εἶχε συντελέσει τά μέγιστα στήν ἐπέκτασή του. Παράλληλα ὑποστηρίζεται ὅτι στήν ἀρχή ὁ Ἐβρενός ἔπαιζε τή σπάθα κυρίως γιά λογαριασμό του παρά γιά τόν κύριό του, τόν Ὀθωμανό σουλτάνο[42].

Σύμφωνα μέ τίς τουρκικές πηγές ὁ Ἐβρενός ἀρχίζει τή δράση του στήν ὑπηρεσία τοῦ Ἀτζελάν βέη, ἡγεμόνα τοῦ ἑνός ἀπό τά δέκα κρατίδια, πού σχηματίσθηκαν στή Μικρά Ἀσία μετά τήν κατάρρευση τοῦ κράτους τῶν Σελτζουκιδῶν (14ο αἰώνα), τοῦ Καράση, ἐθνικοῦ παραγώγου ἀπό τό ὄνομα τοῦ ἱδρυτῆ τοῦ κράτους Καράσι (Καρᾶ - Ἰσά = Μαῦρος Ἰησοῦς). Ὅταν, τό 1335, τήν χώρα κατακτᾶ ὁ Ὀσμανίδης σουλτάνος Ὀρχάν, ὁ Ἕλληνας ἐξωμότης μεταπηδᾶ στήν ὑπηρεσία του καί τοποθετεῖται στήν ἀκολουθία τοῦ Σουλεϋμάν, γιοῦ τοῦ σουλτάνου. Κατά τήν ἐκστρατεία τοῦ Ὀρχάν στίς θρακικές περιοχές ὁ Ἐβρενός διακρίνεται κυριεύοντας τό φρούριο τῆς Τζύμπης, κοντά στήν Καλλίπολη. Ἔτσι ἀναγορεύεται συναρχηγός μέ τόν Τοῦρκο Χατζῆ Ἰλμπεκῆ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ τῆς Θράκης. Μετά τήν ἅλωση τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐπιφορτίζεται ἀπό τόν σουλτάνο Μουράτ τόν Α' τήν κατάκτηση τῆς Δ. Θράκης καί τῆς Μακεδονίας. Μετέπειτα συμμετέχει στήν φονική μάχη τοῦ Κοσσυφοπεδίου (1389), ὅπου ἡ συμβολή του γίνεται ἐξαιρετικά αἰσθητή. Συνεχίζει τίς ἐκστρατεῖες καί ἐπί Βαγιαζήτ τοῦ Α' εἰσβάλλοντας στή Βλαχία τοῦ Δουνάβεως μέ ἀντίπαλο τόν ἡγεμόνα της Μίρτσεα (1396). Ἀμέσως τό ἑπόμενο ἔτος λαμβάνει μέρος στή δεύτερη ἐκστρατεία τοῦ Βαγιαζήτ στή Β. Ἑλλάδα καί στήν Πελοπόννησο, ὅπου ὁ δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ Θεόδωρος δοκιμάζεται φοβερά. Κατά τίς διενέξεις τῶν γιῶν τοῦ Βαγιαζήτ γιά τή διαδοχή ἐλίσσεται προσεκτικά μεταπηδώντας κάθε φορά στόν ἰσχυρότερο. Τελικά καταλήγει στόν Μεχμέτ τόν Α', τόν ἐπιλεγόμενο Τσελεμπῆ ἤ Γκιουρεστζῆ ἤ Κιριστζῆ (1379-1421), πέμπτο χρονολογικά Ὀσμανίδη σουλτάνο τῆς Τουρκίας, ὁ ὁποῖος ἐκπληρώνει τίς ὑποσχέσεις του πρός τόν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀποδίδοντας στό βυζαντινό κράτος τήν Θεσσαλία, τήν Πελοπόννησο καί ὀχυρές πόλεις τοῦ Εὐξείνου. Ἐνδεχομένως ἡ συνέπεια δέν εἶναι ἄσχετη μέ δύο καίριες συμβουλευτικές παρεμβάσεις τοῦ Ἐβρενός, πού συνέβαλαν στήν ἐπικράτηση τοῦ Μεχμέτ τοῦ Α', κατά τή διαμάχη τῆς διαδοχῆς μέ τόν σκληροτράχηλο ἀδελφό του Μουσᾶ. Ἡ πρώτη φάση ἔχει αἴσια ἔκβαση χάρη στή σύναψη συμμαχίας μέ τόν αὐτοκράτορα Μανουήλ τόν Παλαιολόγο. Ἡ δεύτερη εἶναι εὔστοχη καί πολυσχιδής. Μέ ἐκστρατεία στόν Αἷμο δημιουργεῖται ἀντιπερισπασμός τοῦ Μουσᾶ, πού ἐξαναγκάζεται σέ ἐ-

42. I. Beldiceanu - Steinherr, *Recherches sur les actes...*, 229-236.

σπευσμένη λύση τῆς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καί ἐξασφαλίζεται, μέ στροφή τῆς πορείας τοῦ στρατοῦ πρός Σόφια, ἕνωση μέ τόν κράλη τῆς Σερβίας, πού προστίθεται στόν προηγούμενο προσεταιρισμό τοῦ γιοῦ τοῦ Ἐβρενός Μωχάμμετ βέη, τοῦ Γιασί βέη, γιοῦ ἑνός ἄλλου ἐξωμότη Ἕλληνα, τοῦ Γαζῆ Μιχάλη, καί τῶν τεσσάρων βέηδων τῆς Θεσσαλίας, μεταξύ τῶν ὁποίων καί ὁ Σινάν τῶν Τρικάλων. Ἡ μεσολάβηση τοῦ Ἐβρενός στήν ἐπίτευξη τῆς συμπράξεως ὅλων αὐτῶν καί ἡ προσωπική – παρά τά γηρατειά – συμμετοχή του στίς ἐπιχειρήσεις συντελεῖ στήν ἀδιαμφισβήτηση κυριαρχία τοῦ Μεχμέτ μέ ταυτόχρονη ἀπαλλαγή ἀπό τόν ἐνοχλητικό ἀδελφό του καί τήν ἀνακατάληψη πολλῶν περιοχῶν.

Ὁ Ἐβρενός ἤδη ἀπό τίς πρῶτες ἐκστρατεῖες ἀποκτᾶ μεγάλη περιουσία ἀπό τά πολεμικά λάφυρα. Ὁ ὑπεραιωνόβιος πολέμαρχος διαθέτει σημαντικό μέρος γιά ἀγαθοεργίες. Ἱδρύει ξενῶνες (καραβάν σαράγια), πτωχοκομεῖα κ.ἄ. Τό παράδειγμά του μιμεῖται ὁ γιός του Βαράκ βέης ἱδρύοντας ξενώνα, φιλανθρωπικές ἑστίες, πού συνάμα προικοδοτεῖ, κτίζοντας γέφυρες κ.ἄ. Ἐπί πλέον ὁ Ἐβρενός χορηγεῖ τιμάρια στή Θεσσαλία καί σέ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι παραμένουν χριστιανοί. Κατά τό σωζόμενο ἀπόσπασμα Καταλόγου τῶν ἐτῶν 1454-55 ἐπί 203 τιμαρίων τά 36 κατέχονται ἀπό χριστιανούς, ἤτοι τό 17, 74%, μάλιστα μέ κληρονομικό δικαίωμα, μολονότι κανονικά αὐτό ἐπανέρχεται στόν σουλτάνο, ὁ ὁποῖος σέ σπάνιες περιπτώσεις παραιτεῖται, ὅπως τῆς Θεσσαλίας λόγω τῆς σημαντικῆς συμβολῆς τοῦ χορηγοῦ Ἐβρενός στήν τουρκική διείσδυση στή Βαλκανική. Τόση δέ ἦταν ἡ ἀνάμνηση τῶν κατορθωμάτων, ὥστε νά ἀναγράφεται σέ ψευδεπίγραφο τοῦ 16ου αἰώνα ὅτι μέ τό σπαθί του κατέκτησε τίς χῶρες καί ὅτι ὁ σουλτάνος τοῦ ἀπένειμε τόν τίτλο τοῦ ἐμίρη τῶν πιστῶν ἐπί τῶν γαζῆ. Στό ἴδιο ἀπόσπασμα Καταλόγου ἀναφέρεται ἕνα τιμάριο, τοῦ ὁποίου τά ἔσοδα προέρχονται ἀπό τά χωριά Grăcăni καί Dōlyăni τοῦ νομοῦ Τρικάλων. Κατέχεται ἀπό δυό γιούς τέως χριστιανῶν τιμαριωτῶν, παράνομα, ἀφοῦ ἡ μεταβίβαση ἀπό πατέρα σέ γιό ἀντιβαίνει στό ὀθωμανικό τιμαριωτικό σύστημα. Ἐνδιαφέρουσα δέ εἶναι καί ἡ μορφή ἐγγραφῆς τοῦ ἑνός στόν Κατάλογο. Φέρεται μέ τό ὄνομα ὁ «ἄπιστος Timurtaš»[43]. Προφανῶς πρόκειται γιά χριστιανό Τοῦρκο. Πρόσθετη ἀπόδειξη ἀποτελεῖ ἡ δυαδική κατοχή τοῦ τιμαρίου. Διότι συνήθως τά τιμάρια τῶν χριστιανῶν ἀνήκουν σέ δυό πρόσωπα. Ἡ ἰσχύς γιά τούς χριστιανούς τῆς τιμαριωτικῆς δυάδας καταφαίνεται καί ἀπό μιά ἰδιάζουσα καταγραφή, πού, ἄν καί συνυφαίνεται μέ τό κακούργημα τῆς τυφλώσεως, εἶναι διαφωτιστική. Στόν Κατάλογο μνημονεύεται ἕνας τιμαριώτης

43. *Byzantion* 53(1983) 130.

μέ τό ὄνομα Παῦλος, γιός τοῦ Miqra. Ὅταν τυφλώθηκε ἀπό τόν ἀδελφό του Paša Yiğit, ἡ Πύλη σ' ἀντάλλαγμα τοῦ παραχωρηθέντος τιμαρίου δέν τοῦ ζήτησε παρά τήν ἀποστολή ἀναπληρωτῆ, πού φανερώνει ὅτι εἶναι ἐπιβεβλημένη ἡ ὕπαρξη δύο. Ὅμως ἀπό τήν καταγραφή αὐτή προκύπτει καί σπουδαιότερο στοιχεῖο. Ἡ ἀνθρωπωνυμία Paša Yiğit ἐπιτρέπει τήν εἰκασία τῆς δημιουργίας κατά τούς χρόνους ἐκείνους μιᾶς χριστιανικῆς τουρκικῆς οἰκογένειας, τῆς ὁποίας ἕνα μέλος λαμβάνει τουρκικό ὄνομα.

Τό φαινόμενο δέν ξενίζει. Δέν εἶναι ἄλλως τε πρωτοφανές. Ἀρκεῖ ἡ ἀναφορά τόσων ἀνθρωπωνυμικῶν ἐπιδράσεων, πού δέχθηκαν οἱ Ἕλληνες κατά τήν ἐπικοινωνία ἤ συμβίωση μέ ξένους λαούς. Ἐνδεικτικά ὑπενθυμίζονται ἐπώνυμα μέ ρίζες ἑλληνικές, ἀλλά ἐπιθήματα σλαβικά, ὅπως Ἀβέρωφ, Ἰωάννοβιτς, καθώς καί ἐξ ὁλοκλήρου ξενότροπα, π.χ. Σμολέσκης κ.ἄ. Παλαιότερα ἡ ρωμαϊκή ἀνθρωπωνυμία μέ ὅλα τά ὀνόματα λατινικά κατά τήν τελική φάση τῆς ἐκλατινίσεως καί ἀφελληνίσεως. Στίς δύο πρῶτες περιπτώσεις ἡ ἐθνική συνείδηση διατηρεῖται ἀλώβητη. Κατά τήν τρίτη λανθάνει ἤ καί χάνεται. Πλήρης ἀπώλεια ἐπισυμβαίνει μέ τόν ἐξισλαμισμό, τήν ἀρνησιθρησκία, ἡ ὁποία καθιστᾶ τόν ἐξωμότη χείριστο μισέλληνα, σκληρότερο καί ἀπό τόν Τοῦρκο, ὅπως ἡ λαϊκή παροιμία διδάσκει:

«Ὁ Ρωμιός, ὅταν τουρκέψη, γίνετ' ἑφτά φορές Τοῦρκος»[44].

Ἀσφαλῶς ἐξαιρέσεις ἐξισλαμισμένων, πού διασώζουν κάποιον ἀνθρωπισμό, ὅπως ὁ Ἐβρενός, ἤ κάποιον φιλελληνισμό, ὅπως ὁ στρατηγός Χασάν Ταξίμ πασᾶς[45], ἤ ἀκόμη σέ στιγμές ἀγανακτήσεως φθάνουν νά διακηρύξουν ἀνοιχτά καί τήν ἑλληνική καταγωγή τους δέν ἀπουσιάζουν. Τῆς τρίτης περιπτώσεως παράδειγμα ἐντυπωσιακό εἶναι καί τό ἀκόλουθο: «Ὁ Φράσαρης, ἀρχηγός τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ κατά τό 1854, ἐρίσας πρός συνάρχοντας Τούρκους ἔρριψεν αὐτοῖς τήν ὕβριν, ὅτι αὐτός δέν εἶναι Κονιάρης, ἀλλ' ἔχει προγόνους τούς ἀρχαίους Ἕλληνας»[46].

Κρούσματα ἐξισλαμισμοῦ παρατηροῦνται τόσο κατά τήν ἔναρξη τῶν ὀθωμανικῶν κατακτήσεων ὅσο καί κατά τή βαθμιαία ἐξάπλωση ἤ τήν ὁριστική ἑδραίωση τῶν Ὀθωμανῶν. Σχετική διερεύνηση τῆς περιο-

44. Βλ. Π. Χιδίρογλου, *Ἐθνολογικοί προβληματισμοί ἀπό τήν τουρκική καί τήν ἑλληνική παροιμιολογία*, Ἀθῆναι 1987, 41.

45. Ἡ μαρτυρία ἀνήκει στόν Ἀλέξανδρο Ζάννα ἀπό τό Λιβάδι Ὀλύμπου. Βλ. *Ὁ Μακεδονικός Ἀγώνας. Ἀπομνημονεύματα*. Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου Αἵμου, Θεσσαλονίκη 1984, 125.

46. Λ. Μπέλλου, *Ἀλβανικά ἤ αἱ τρεῖς ζῶσαι διάλεκτοι τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, ἐν Ἀθήναις 1903, 5.

χῆς Τρικάλων γιά ἐνδεχόμενες ἐπιβιώσεις ἕως τήν προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας στήν Ἕλλάδα ἤ ὁποιεσδήποτε ἐπιδράσεις ἀποβαίνει ἐπιτακτική. Σημαιωτέον δέ ὅτι ἤδη εἶναι εὐχερέστερη λόγῳ τῆς δημοσιεύσεως σπουδαίου ἀρχειακοῦ ὑλικοῦ, πού ἐπί πλέον συνοδεύεται καί ἀπό ἄφθονη βιβλιογραφία.

Μέ βάση τά δεδομένα ὀθωμανικῶν πηγῶν, πού παρέχουν οἱ N. Beldiceanu καί P. Năsturel, συνάγονται ἐδιαφέροντα στοιχεῖα ἀπεικονίσεως τῶν Τρικάλων καί τῆς περιοχῆς τῶν ἀρχῶν τῆς τουρκοκρατίας καί ἐπισημάνσεως ἀνεπιστημονικῶν συγγραφῶν, πού, εἴτε καλοπροαίρετα εἴτε σκόπιμα, πλαστογραφοῦν τήν ἱστορία:

α. Ἀπό τήν ὁρολογία τῶν σημερινῶν πληθυσμιακῶν ἑνοτήτων καταγράφονται μόνον οἱ Βλάχοι[47] λόγῳ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος καί οἱ Ἑβραῖοι[48] λόγῳ διαφορᾶς θρησκεύματος.

Ὅλες οἱ ἄλλες ἑνότητες, πλήν φυσικά τῶν Προσφύγων, χαρακτηρίζονται Ἕλληνες καί ἀποτελοῦν τήν πλειονότητα[49].

47. Ἀποκαλοῦνται eflaq, Eflagăn.

48. Ἀποτελοῦσαν μικρή πληθυσμιακῆ ἑνότητα. Βλ. N. Beldiceanu, «Un acte sur le statut de la communauté juive de Trikala», *Revue des études islamiques* 40(1972) 136.

49. Προσεκτική ἀνάγνωση τῶν πηγῶν διαφωτίζει γιά τήν πληθυσμιακή σύνθεση τῆς Θεσσαλίας τῶν μέσων τοῦ 15ου αἰώνα. Πβ. *Byzantion*, 53(1983) 118: «Les anthroponymes démontrent que la population urbaine et rurale était en bonne partie grecque. A côté de cette masse helléphone, le recenseur signale la présence d' autres groupes ethniques chrétiens». Μέ τίς τελευταῖες ὁμάδες ἐννοεῖ Βλάχους καί Ἀλβανούς. Σχετικά μέ τήν ἐπίμαχη παρουσία Ἀλβανῶν στά ὀρεινά τοῦ νομοῦ Τρικάλων ὁ N. G. L. Hammond, *Ἤπειρος*, μετάφρ. Ἀθ. Χρ. Γιάγκα, Ἀθῆναι 1971, 30 σημ. 23 διευκρινίζει: «Ὅτι οἱ "Ἀλβανοί ἀβασίλευτοι" ὑπῆρξαν Βλάχοι τοῦ Φράσαρη ὑπῆρξε ἡ ἄποψη τῶν Wace καί Thompson 264, τοῦ G. Weigand, *Die Aromunen* (Leipzig, 1895) 276 καί ἄλλων λογίων, ἀλλά προσφάτως ἔχει ὑπάρξει ἀντιμέτωπη γνώμη στήν *Ἐπετηρίδα Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, 23(1963) 213 ἑ. ἀπό τόν Γ. Χ. Σούλη, πού βλέπει σ' αὐτούς ἀληθινούς Ἀλβανούς κι' ὄχι Βλάχους. Τό γεγονός ὅτι εἶναι Βλάχοι κι ὄχι Ἀλβανοί, πού ἀκόμα ὀνομάζονται Μαλακάσιοι καί Μπούϊοι μοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι ἀποφασιστικό. Ὁ Σούλης πιθανῶς εἶναι ἀκριβής στήν παραγωγή Μαλακάσιοι ἀπό τό Μαλακάστρα (τή νότια πεδιάδα τῆς Ἀλβανίας). Ἀλλ' ἀμφότερα τά ὀνόματα πιθανόν εἶναι Βλάχικα ὀνόματα, πού οἱ Ἀλβανοί υἱοθέτησαν κατά τήν εἴσοδο στή Μαλακάστρα, ὅπως ἔχουν υἱοθετήσει τή Βλάχικη λέξη Κολόνιε (colonia)». Πβ. ἐπίσης Ἀ. Κεραμοπούλλου, «Ἰλλυριοί - Ἀλβανοί καί Ἀρβανῖται», *Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 1953, 478: «Ἤδη κατά τόν 14ον αἰ. 10 χιλ. "Ἀλβανοί" ὀρθόδοξοι *Χριστιανοί μεθ' ἑλληνικῶν τοῦ βορρᾶ λέξεων εἰς τήν γλῶσσαν των*, ἐκ φόβου πρός τούς Τούρκους ἤ ἕνεκα τυραννίας τῶν γειτόνων ἤ πενίας, μιμούμενοι δ' ἄλλους φυγόντας πρότερον, ἦλθον εἰς Θεσσαλίαν καί Μακεδονίαν καί Βοιωτίαν καί ἔπειτα καί Ἀττικήν, κατέφυγον δέ τῷ 1392 καί εἰς Πελοπόννησον πρός τούς ὁμοφύλους καί ὁμοθρήσκους Ἕλληνας καί ἐγένοντο δεκτοί ὑπό Θεοδώρου τοῦ Παλαιολόγου». Γιά τούς Βλάχους τῆς Ἀνωβλαχίας πβ. καί Fr. De Jehay, «Les Koutzo - Valaques et le conflit gréco - roumain». *Revue Générale Mai* 1906, 751: «En 1480, cette région tombait sous la domination turque et,

β. Ἐμφανίζονται ἔποικοι, νομάδες σύνοδοί τοῦ Ἐβρενός καί Ἀλβανοί ἐξισλαμισμένοι μετά τή μάχη τοῦ Κοσσυφοπεδίου.

γ. Οἱ ἔποικοι, εἴτε τῆς πρώτης κατηγορίας, νομάδες, εἴτε τῆς δεύτερης, Τουρκαλβανοί[50], ἀκολουθώντας ἀργότερα νέους ἀρχηγούς ἀπομακρύνονται ἤ ἐπιστρέφουν στίς κοιτίδες τους.

δ. Ὀρολογία ἐνοτήτων, πού συναπαρτίζουν τόν ἑλληνόφωνο πληθυσμό, π.χ. Καραγκούνηδες, Χασιῶτες, καθώς καί τό τοπωνύμιο Καλαμπάκα[51], ἀνάγει τήν ἀρχή της στήν τουρκοκρατία.

ε. Ἡ δῆθεν ἤ κάποια πολιτισμική διαφορά τῶν Καραγκούνηδων, ἑλληνοφώνων ἀγροτῶν τῆς πεδινῆς χώρας, ἀπό τόν ὑπόλοιπο πληθυσμό ἔχει τήν ἑρμηνεία στίς ἰδιάζουσες συνθῆκες ζωῆς, πού ἐπιβλήθηκαν ἀπό τόν κατακτητή.

στ. Ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ὁποιαδήποτε προσωνυμία ἡ ἑλληνικότητα τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Τρικάλων[52] ἐπαληθεύεται περίτρανα ἀπό τίς ὀθωμανικές πηγές.

depuis ce moment, jusqu' à nos jours, les Valaques, étant orthodoxes de religion, ont fait partie, dans l' Empire ottoman, de la *Roum mil'leti* ou communauté grecque».

50. Γιά μεταγενέστερες ἐπιδρομές καί παροδικές ἐγκαταστάσεις Ἀλβανῶν στή Θεσσαλία βλ. Ἀ π. Ε. Β α κ α λ ό π ο υ λ ο υ, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Α΄, Ἀρχές καί διαμόρφωσή του*, Θεσσαλονίκη 1974, 25-34. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, *Πηγές τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ι(1204-1669), Θεσσαλονίκη 1965, 16-17.*

51. Πβ. Byzantion 53(1983) 147: «il semble acquis que le toponyme Qalabaqqaya a été employé pour la première fois dès l' époque de Bāyezīd Ier». Βλ. καί Δ. Γ ε ω ρ γ α κ ᾶ, «Περί τῆς τοπωνυμίας Καλαμπάκα», *Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 14(1938) 262-268.

52. Πβ. *Byzantion* 53(1983) 139: «*Tīrkala* était la ville de résidence du sanǧaqbeǧ de Thessalie», ὁπότε καθίσταται εὐνόητο τό γεγονός ὅτι περιστοιχίζεται ὁ Ὀθωμανός ἀξιωματοῦχος ἀπό ἱκανό ἀριθμό ὁμοθρήσκων του. Τά πορίσματα, πού ἀφοροῦν στήν πληθυσμιακή σύνθεση ὅλης τῆς Θεσσαλίας, οἱ *Beldiceanu - Năsturel, αὐτ.*, 128 καί 148, καταχωρίζουν διαδοχικά δυό φορές μέ μικρές διαφορές στή διατύπωση: 1) «la Thessalie comptait à l' époque de Mehmed II une population chrétienne importante. En 1506 le pourcentage soumis aux avāriz était de 90, 32%. Dans ce pourcentage la place principale était détenue par la population grecque, suivie par les Roumains et les Albanais. La population musulmane comprenait trois grandes catégories: l' élément citadin, l' élément nomade sédentarisé et un certain nombre de fonctionnaires ottomans, ainsi que, bien entendu, les timariotes avec leur clientèle militaire». Στίς δυό τελευταῖες περιπτώσεις δηλώνεται ὅτι ἐντάσσονται καί ἑλληνικῆς καταγωγῆς, αὐτόχθονες. 2) «La population de la province était composée, au cours de la période étudiée, d'une majorité grecque et de minorités albanaises et roumaines, dont le nombre ne devait pas être négligeable. Le peuplement turc, en partie constitué d' anciens nomades, comptait un nombre important d' artisans dans le milieu urbain, ainsi que des fonctionnaires et, bien entendu, une implantation militaire: garnisons des forteresses, timariotes avec leur clientèle. De plus, certains éléments de la population chrétienne collaboraient avec le conquérant, fournissant non seulement quelques timariotes, mais aussi des unités de cavalerie légère». Γιά τό θεσσαλικό ἱππικό καί τό ἀξιόμαχό του ὁ A. V. S o l o v j e v, «Les archontes de Thessalie au XIVe siècle», *Byzantinoslavica* 4(1932) 172 σημειώνει: «La Thessalie était toujours bien peuplée et avait une nombreuse chevalerie. Les plaines fertiles de ce pays nourissaient d' excellents chevaux: il est

ζ. Ἡ ἀπόδοση τοῦ ὅρου Βλάχος τῶν μνημονευομένων πηγῶν ἀπό τούς Ρουμάνους ἐκδότες καί ἀναλυτές μέ τόν ὅρο Ρουμάνος εἶναι ἐντελῶς αὐθαίρετη, σκόπιμη καί παραπλανητική, δοθέντος ὅτι ὁ δεύτερος ὅρος, τό ὄνομα Ρουμάνος, δέν ἴσχυε κατά τούς χρόνους ἐκείνους οὔτε γιά τούς Βλάχους τῶν παραδουνάβιων ἡγεμονιῶν, οἱ ὁποῖες τό ἐθνωνύμιο Ρουμανία καί τό ἐθνικό Ρουμάνος ὀφείλουν στήν ἐπιμονή Ἑλλήνων λογίων[53].

connu que la Thessalie pouvait armer 6000 cavaliers aux temps de Xénophon. Même au XIIIe siècle, tandis que la Morée et l' Attique deviennent la proie des conquérants français, la chevalerie thessalienne défend avec assez de succès l' indépendance de son pays». Ἐπειδή ἐσκεμμένα καί ἐπίμονα οἱ Beldiceanu - Năsturel διαχωρίζουν τούς Βλαχοφώνους ἀπό τούς Ἑλληνοφώνους, ἐπιβάλλεται ἡ ὑπόμνηση ἐκείνων, τά ὁποῖα γράφει γιά τούς πρώτους ὁ W. Miller, *Ἡ Φραγκοκρατία στήν Ἑλλάδα*, μετάφρ. Ἀγγ. Φουριώτη, Ἀθήνα 1960, 475: «Τότε οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου ρίχτηκαν ἐναντίον τῶν Τούρκων τοῦ μεγάλου θεσσαλικοῦ κάμπου καί δέχτηκαν ἀπό τόν νικηφόρο Κωνσταντῖνο ἕνα διοικητή πού ἡ ἕδρα του εἶταν στό Φανάρι...». Πβ. καί Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλου, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας*, 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, 109: «Τότε ὁ Κωνσταντῖνος (Παλαιολόγος) προήλασε πέρα ἀπό τόν Ἰσθμό καί κυρίευσε τήν Θήβα καί ὅλη τή Βοιωτία, ἐνῷ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου μέ ἀξιωματικό του ἐπικεφαλῆς εἶχαν ἀρχίσει τίς καταδρομές ἐναντίον τῶν Γιουρούκων τῆς Θεσσαλίας». Ἐνωρίς οἱ Ὀθωμανοί κατακτητές ὑποχρεώθηκαν νά συγκατανεύσουν στήν ἐπαναλειτουργία τοῦ πανάρχαιου θεσμοῦ τῆς δροφυλακίας, τοῦ ἁρματολισμοῦ, ὅπως ὁμολογεῖ καί ὁ Τοῦρκος Cengiz Orhonlu, «Ἡ ὀργάνωσις τῆς φρουρήσεως τῶν στενωπῶν εἰς τήν ὀθωμανικήν αὐτοκρατορίαν», *Δελτίον Τουρκικῆς Βιβλιογραφίας*, ΙΜΧΑ, 10(1970) 17.

53. Βλ. Μαρίας Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, *Οἱ βαλκανικοί λαοί*, Ἰωάννινα 1978, 173. Ἀχ. Λαζάρου, *Ἡ συμβολή τοῦ Αἰγαίου στή γένεση τῆς Ρουμανίας. Ἡ περίπτωση τῆς Χίου: Διάκονος Κορέσης*, Ἀθῆναι 1990. Ἀνάτ. ἐκ τοῦ ΛΒ' τόμου (1990) τοῦ περιοδικοῦ *Παρνασσός*, 290-308. Δέν εἶναι μόνον οἱ ὕστεροι Ἕλληνες ἔποικοι, στούς ὁποίους οἱ ἐπίγονοι τῶν Γετοδακῶν, οἱ λεγόμενοι σήμερα Ρουμάνοι, ὀφείλουν τό ἐθνωνύμιο τό σημερινό καί τήν ἐθνική γλώσσα, τή ρουμανική, ἀλλά μαρτυρίες ἀδιάψευστες, τίς ὁποῖες ἔφερε στό φῶς ἡ σκαπάνη Ρουμάνων ἀρχαιολόγων, ἀνάγουν τήν παρουσία Ἑλλήνων ἐκλατινισμένων στόν παραδουνάβιο χῶρο ἀπό τήν ἐποχή τῆς ρωμαιοκρατίας. Πβ. D. M. Pippidi, «Les villes de la côte ouest de la mer Noire d' Auguste à Dioclétien», *Akten des VI. Internationalen Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik*, München 1972 - 1973, 103 σημ.15: «On retiendra en outre que si, au IIIe siècle, à Odessos il est fait mention d' une φυλή Ῥωμαίων (Izvestia Varna 19, 1968, 151-162 = I. G. Bulg I^2 47 bis) elle n' est pas formée, comme on serait tenté de le croire, par des Romains venus s'établir à demeure dans cette ville; il s'agit en réalité d' un nom honorifique assumé par une tribu grecque ajoutée à l'époque impériale aux six φυλαί traditionnelles, d' origine milésienne (Emilia Dorutziu - Boilă, St. clasice 12, 1970, 117-225, et plus loin p. 129, n. 41)». Μάλιστα οἱ ἐκλατισμένοι Ἕλληνες ἀναδεικνύονται στελέχη ἡγετικά, ὅπως ἄλλως τε ὑπῆρξαν καί πρό τῆς ρωμαιοκρατίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ Ἀκορνίων, πού εἶχε διατελέσει «ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν» τῆς Γετοδακίας κατά τή βασιλεία τοῦ Βυρεβίστα. Βλ. D. M. Pippidi, *Contributii la istoria veche a Romaniei*, Bucureşti 1967, 217-218. Τοῦ αὐτοῦ, *I Greci nel basso Danubio*, Milano 1971, 147, 149, 277, 281. V. Pârvan, *Dacia*, Bucureşti 1972, 99, 135. Ἡ Ρουμανία ἔχει ἐξαφανίσει τόν Ἑλληνισμό, πού ἀνέρχεται περίπου στό 20% τοῦ

RÉSUMÉ

ACH. LAZAROU

Esquisse de Tricala et de la région au début de la Turcocratie d'après des sources ottomanes

La publication récente des sources ottomanes, dont les données se réfèrent au sujet de la communication, offre à l'auteur l'occasion d'esquisser diachroniquement et synchroniquement la structure ethnique et sociale de la ville citée et de son département.

Après une analyse sommaire de toutes les opinions exprimées sur la synthèse ethnologique et sociale de la région en question, il s'ensuit que la population malgré les multiples péripéties, les différents noms sous lesquels est aujourd'hui connue par endroits et les influences subies, en particulier linguistiques pendant l'occupation romaine, reste toujours hellénique. On signale encore pour le dernier cas, le plus frappant, qu'il consiste un témoignage important sur l'autochtonie et la grecité, parce que la survivance de l'idiome roman, le valaque, garde des éléments helléniques, anciens et médiévaux. Les groupes non autochtones sont représentés par la petite communauté juive et les Grecs expatriés d'Asie Mineure et de la Thrace Orientale par les Turcs et installés un peu partout en Grèce.

πληθυσμοῦ της καί μάλιστα τοῦ διαλεχτοῦ ἔμψυχου δυναμικοῦ. Καιρός εἶναι νά συνέλθουν οἱ διάφοροι Năsturel, πού ψάχνουν γιά Ρουμάνους στήν Ἑλλάδα. Ταυτόχρονα δέ καί οἱ ταλαίπωροι Ἕλληνες, πού ἀντιγράφουν πρόχειρα.

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΤΟΥ ΑΙΤΩΛΟΥ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΟΦΩΝΙΑ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἀπὸ τὰ «οὐκ ὀλίγα συγγράμματα»[1] τοῦ Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ ἐπανειλημμένως εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας καὶ πολλαπλῶς σχολιάσθηκε ἕνα ἑξάστιχο ἐπίγραμμά του ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν ζείδωρη πηγὴ τῆς Γούβας «ἐξότου πρῶτον ἐν αὐτῇ παρεγένετο»[2].

Οἱ στίχοι τοῦ ἐπιγράμματος, στὸ ὁποῖο ἡ πηγὴ προσωποποιουμένη προσκαλεῖ τὸν ὁδοιπόρο, εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

«Ἵζεό μοι πάρα, ὦ ξένε, κἂν κεν ὁδοῖο παρέλκω,
πίε δὲ καὶ νάματος τοῦδε ἀκηρασίου.
Ἐλθὼν οὖν ὑπὸ τῆσδε κεράσου μοι ἀνάκειρο·
νίζε θοούς τε πόδας, χρῶτα τέρην τε ἅπαν.
Φοντάνα κικλήσκουσί με νῦν ἐγχώριοι ἄνδρες
φωνῇ τῇ τῶν Λατίνων, οὐκ Ἀχαΐδι, φίλε»[3].

Καὶ σὲ ἐλεύθερη μετάφραση:

«Κάθησε κοντά μου, διαβάτη, ἂν καὶ βρίσκομαι παράμερα,
πιὲς καὶ ἀπὸ τοῦτο, τὸ ἀθάνατο νερό.

Μιὰ κι' ἤλθες, ξάπλωσε κοντά μου κάτ' ἀπ' αὐτὴν τὴν κερασιά·
νίψε τὰ γρήγορά σου πόδια κι ὅλο τὸ τρυφερό σου δέρμα.
Τώρα οἱ ντόπιοι ἄνθρωποι δὲ μὲ φωνάζουν, φίλε μου στὴ γλώσσα τῶν Ἑλλήνων,
ἀλλὰ Φοντάνα μὲ καλοῦν σὲ κείνη τῶν Λατίνων»[4].

---

1. Π. Κ. Βλάχου, Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς καὶ τὸ φερώνυμον Ἑλληνομουσεῖον. Πνευματικὸν Κέντρον Καρπενησίου, Ἀθῆναι 1976, 69. Ὅσιος Εὐγένιος ὁ Αἰτωλός. Βίος καὶ ἔργον. Ἡ εἰς ἅγιον ἀνακήρυξις. Ἀσματικὴ Ἀκολουθία Ἐκδίδοται προνοίᾳ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Καρπενησίου Κυρίου ΝΙΚΟΛΑΟΥ, ἐπιμελείᾳ τοῦ Προέδρου τοῦ Συνδέσμου «Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς» Παναγιώτου Κων. Βλάχου, Ἀθῆναι 1983, 61.

2. Αὐτ., 57 σημ. 59.

3. Κ. Ν. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, Βενετία 1872, Γ', 470.

4. Π. Ἰ. Βασιλείου, Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλὸς καὶ οἱ σπουδαιότεροι μαθητὲς τῶν Σχολῶν τῶν Ἀγράφων, Ἀθήνα 1957, 37.

Ὁ Παν. Βλάχος προτάσσει τοῦ ἑξαστίχου τὰ ἀκόλουθα: «Τὴν ζωὴν ταύτην τῆς ἐκζητήσεως «τῶν ἄνω» καθήδυνε ὡς τις τέρψις ἐπίγειος «ὁ ὑγιεινὸς τόπος ἀπὸ τῆς τοῦ ἀέρος εὐκρασίας» καὶ ἡ πλησίον ρέουσα δροσερὰ πηγὴ τῆς Γούβας, τὸ διαυγὲς ὕδωρ τῆς ὁποίας ἐδρόσιζε τὰ χείλη τοῦ γέροντος, μεταβαίνοντος ἐκεῖσε, ἵνα ὑπὸ τὴν εὐσκιόφυλλον κερασέαν της ἀναπαυθῇ. Τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν πηγὴν ταύτην, «Φοντάναν» ὑπὸ τῶν ἐντοπίων ἐπονομαζομένην, ἀφήνει ὁ Εὐγένιος νὰ ἐκχυθῇ εἰς τὸ παρατιθέμενον ἐπίγραμμά του, εἰς τὸ ὁποῖον αὕτη προσκαλεῖ πλησίον της τὸν διερχόμενον ὁδοιπόρον δι' ἀναψυχήν»[1]. Τὶς παρατηρήσεις του ἐπαναλαμβάνει ἀργότερα[2], διαμοιράζοντας αὐτὲς στὸ κυρίως κείμενο καὶ σὲ σημείωση.

Στὰ ποικίλα σχόλια, ποὺ διατυπώθηκαν ἀπὸ πολλοὺς δὲν φαίνεται νὰ προσέχθηκε ἀρκούντως ἡ ἔννοια τοῦ τελευταίου διστίχου:

«Φοντάνα κικλήσκουσί με νῦν ἐγχώριοι ἄνδρες
φωνῇ τῇ τῶν Λατίνων, οὐκ Ἀχαΐδι, φίλε».

Τὸν Π. Βασιλείου εἶχε ἀπασχολήσει ἰδιαίτερα ἡ καλύτερη νεοελληνικὴ ἀπόδοση τοῦ διστίχου, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν πρώτη μεταφραστικὴ δοκιμή:

«Οἱ ντόπιοι ἄνθρωποι μὲ λὲν Φοντάνα
στὴ γλώσσα τῶν Λατίνων, κι' ὄχι, ἀγαπητέ μου στὴν ἑλληνική»[3].

Ταυτόχρονα ὁ Βασιλείου ἐκτιμᾶ καὶ τὴν ὡραιότητα τοῦ ἐπιγράμματος: «Ἐδῶ—γράφει— (στὴ Γούβα) πιὰ ἔμεινεν (ὁ Εὐγένιος) ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του γιατὶ ὁ τόπος ἦταν πολὺ ὑγιεινὸς «ἀπὸ τῆς τοῦ ἀέρος εὐκρασίας καὶ πηγή τις ἐνταῦθα ἐκδίδωσι καθαροῦ καὶ ἡδίστου νάματος φ ο ν τ ά ν α ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων καλουμένη καὶ πολλὴν κεκτημένη τὴν φήμην». Μάλιστα στὴ βρύση αὐτή, ποὺ εὐτύχησα μπροστὰ ἀπὸ 28 ὁλόκληρα χρόνια (...) νὰ καθήσω κοντὰ καὶ νὰ γνωρίσω «τὸ ἥδιστον νάμα της», χωρὶς φυσικὰ νὰ ξαπλώσω στὸν ἴσκιο τῆς κερασιᾶ της, γιατὶ ἀλλοίμονο! κανένα ὀπωροφόρο δένδρο δὲν ὑπάρχει κοντά της σήμερα, ἀφιέρωσεν ὁ Εὐγένιος καὶ τὸ ἑπόμενο ἐπίγραμμα. Τὸ παραθέτω, γιατὶ τὸ θεωρῶ σὰν ἕνα ἀπὸ τὰ ὡραιότερά του...»[4].

Σὲ σύντομη σημείωση ὁ Σωκρ. Λιάκος κρίνει ὡς ἀποκαλυπτικώτατα τὰ λεγόμενα στὸ ἐπίγραμμα γιὰ τὴν λατινοφωνία τοῦ ὀρεινοῦ ἐκείνου χώρου. Ἐπεκτείνει δὲ αὐτὴν καὶ στὴν Αἰτωλία: «Κατὰ τοὺς πρὸ τῆς Τουρκοκρατίας αἰῶνες ἄλλωστε ἡ Αἰτωλία λέγονταν Μικρὰ Βλαχία, καὶ οἱ τοπωνυμίες τῶν

---

1. Β λ ά χ ο υ, 1 9 7 6, 60.
2. Β λ ά χ ο υ, 1983, 56-57 καὶ σημ. 59.
3. Β α σ ι λ ε ί ο υ, ἔ.ἀ., 37, 126. Ὁ Βλάχος, ἔ. ἀ., σημειώνει: «οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι κατὰ νεωτέραν ἀπόδοσιν τοῦ ἰδίου».
4. Β α σ ι λ ε ί ο υ, ἔ. ἀ., 36.

'Αγράφων εἶναι κατὰ ἀπόλυτη πλειοψηφία Λατινομακεδονικές. Σωρεία τέλος ἀπὸ Λατινομακεδονικὰ γλωσσικὰ καὶ λαογραφικὰ στοιχεῖα διατηροῦνται καὶ μέχρι σήμερα ἀνὰ τὰ χωρία τῶν 'Αγράφων, καὶ πιστοποιοῦν κατηγορηματικὰ ὅτι καὶ ἡ περιοχὴ αὐτὴ ἦταν ἀρχικὰ Βλαχόφωνη, μετὰ τὸ 1750 δὲ καὶ ὡς τὴν ἀπελευθέρωσί της δίγλωσση Γκραικοβλάχικη τέτοια»[1].

Γνωρίζει ἀσφαλῶς ὁ Λιάκος τὰ γραφόμενα ἀπὸ ξένους, στοὺς ὁποίους καὶ παραπέμπει μὲ λεπτομέρειες, γιὰ τὸ ἄμεικτο φυλετικὰ καὶ τὸ ἀποκλειστικὰ ἑλληνόγλωσσο τῶν κατοίκων τῶν 'Αγράφων. Ἐν τούτοις ἐπανέρχεται στὴν ἑπόμενη σημείωση. Φέρει δὲ τὸν Heuzey, ποὺ ἐπισκέφθηκε τὴν περιοχὴ τὸ 1856, νὰ ἀφηγεῖται ὅτι τὰ χωριὰ ἦσαν ἑλληνόφωνα, ἀλλὰ συνάμα ὅτι οἱ κάτοικοι τὸν πληροφόρησαν γιὰ τὴν παλαιότερη λατινοφωνία, τὴν ὁποία ἀπέβαλαν μετὰ τὶς διδαχὲς τοῦ 'Αγίου Κοσμᾶ.

Γιὰ τὴν ἐπίδραση τοῦ Πατροκοσμᾶ πρὸς περιστολὴ τῆς ἀλλογλωσσίας στὴν ἑλληνικὴ ὕπαιθρο ἔγραψαν πολλοί, ἀλλὰ συνήθως μὲ γενικότητες. Ἔχουν διαφύγει βασικὲς διακρίσεις. Συγκεκριμένα οἱ Βλάχοι κατὰ κανόνα εἶναι δίγλωσσοι. Ἐπὶ πλέον διακρίθηκαν στὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ στὴν ἑλληνικὴ παιδεία[2] ἐνωρίτερα καὶ ἀπὸ τοὺς μονογλώσσους Ἕλληνες[3]. Ἀξιόλογη εἶναι ἡ διαφορὰ μὲ τοὺς 'Αρβανίτες. Ὁ Gustave d' Eichtal, τὸ 1834, συναντώντας στὴν Θήβα 'Αρβανίτες παρατηρεῖ: «Δυσκολίαι τῆς διοικήσεως ὡς ἐκ τῆς χρήσεως τῆς 'Αλβανικῆς γλώσσης εἰς τὰ χωρία»[4]. Γιὰ τοὺς Βλάχους, τοὺς ὁποίους ἐδῶ ὀνομάζει Καραγκούνιδες[5], τῆς περιοχῆς 'Ατταλάντης, ὅπου διαχείμαζαν, εὔχεται καὶ εἰσηγεῖται νὰ μὴ ἐγκαταλείψουν τὸ ἔδαφος τοῦ ἀρτιπαγοῦς ἑλληνικοῦ βασιλείου «ὥστε νὰ μείνῃ ὁριστικῶς ἐν Ἑλλάδι ὁ πλοῦτός των, ἀπόρροια τῆς ἐργασίας των, διδομένης ὅμως νέας διευθύνσεως εἰς αὐτήν... 'Αδύνατον νὰ μεταβάλῃ τις αὐτοὺς εἰς γεωργούς, ἀλλ' ἴσως δύνανται νὰ γίνωσι βιομήχανοι ἢ ἔμποροι»[6]. Πουθενὰ δὲν ἀναφέρει ὁποιαδήποτε δυσχέρεια συνεννοήσεως μαζί τους, ἡ ὁποία γίνεται στὴν ἑλ-

---

1. Σ. Ν. Λιάκου, 'Η καταγωγὴ τῶν 'Αρμονίων, Θεσσαλονίκη 1965, 16 σημ. 68. Μὲ τὸν ὅρο λατινομακεδονικὰ ἐννοεῖ κουτσοβλαχικὰ ἢ ἁπλῶς βλαχικὰ ἢ ἀρωμουνικά.

2. 'Α. Λαζάρου, Βλαχόφωνοι Ἕλληνες καὶ 'Ελληνικὰ Γράμματα, 'Αθῆναι 1973. 'Ανάτ. ἀπὸ τὴν ἐφημ. Σαμαρίνα.

3. 'Α. Λαζάρου, 'Η παιδεία τῆς περιφερείας 'Ελασσόνος στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, 'Αθήνα 1966. 'Ανάτ. ἀπὸ τὸ περ. 'Ηώς, 9, 1966, 92-97, 289-302.

4. Δ. Βικέλα, «Ὁ Γουσταῦος 'Εἰχτὰλ ἐν 'Ελλάδι», 'Εστία, 21, 1886, 370.

5. 'Α. Λαζάρου, «Καραγκούνηδες», ἐφημ. 'Ελεύθερος ('Αγρινίου), 7-7-1983, 3.

6. Βικέλα, ἔ.ἀ., 371. Εἶχαν ἤδη δώσει ἐξαιρετικὰ δείγματα ἐμπορικοῦ δαιμονίου. Βλ. V. Bérard, La Turquie et l' Hellénisme contemporain, Paris 1904, 249. Βαλερίου Παπαχατζῆ, «Οἱ Μοσχοπολῖται καὶ τὸ μετὰ τῆς Βενετίας ἐμπόριον κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα», 'Ηπειρωτικὰ Χρονικά, 9, 1934, 127-139. Τοῦ αὐτοῦ, Aromânii moscopoleni si comertul venetian în secolele al XVII-lea si al XVIII-lea, Bucuresti 1935. A. Hâciu, Aromânii. Comert, industrie, arte, expansiune, civilizatie, Focsani 1936. Enciclopedia

ληνική γλώσσα. Ἐντυπωσιάζεται δὲ ἀπὸ τὴν ἑλληνομάθεια τῶν γυναικῶν. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴν Ὑπάτη γράφει: «Μὲ ὑποδέχεται φιλικῶς ὁ ἀντισυνταγματάρχης Χριστόδουλος Χατζῆ Πέτρος, εἷς ἐκ τῶν πρώην ἀρχόντων τοῦ Βενετικοῦ εἰς τὰ ὄρη τῆς Πίνδου, ἐν Θεσσαλίᾳ... Ἡ σύζυγός του εἶναι ἐκ τῆς οἰκογενείας Στουρνάρη, ἐκ τῶν περιχώρων τῶν Τρικάλων, γυνὴ ὡραία καὶ πνευματώδης. Ἡ ὁμιλία της ἔχει χάριν καὶ εὐγένειαν ὅσην μέχρι τοῦδε δὲν ἀπήντησα εἰμὴ μεταξὺ τῶν εὐγενεστέρων κυριῶν τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας»[1].

Τὰ ἑλληνικὰ τῆς Χατζηπέτρου δὲν εἶναι τυχαῖα. Διότι στὰ Βλαχοχώρια λειτουργοῦσαν ὀνομαστὰ σχολεῖα καὶ πρὸ τῆς περιοδείας τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ. Γιὰ τὴν ὑπεροχὴ τῶν Βλάχων εὔγλωττος εἶναι ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Νεόφυτος Δούκας: «Οἱ Βλάχοι ὅμως, ὡς βλέπομεν, φαίνονται πανταχοῦ προθυμότεροι εἰς τὰς πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολάς, πανταχοῦ βελτιούμενοι καὶ κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἀριθμοῦ καὶ πλείονες τῷ ὄντι πεπαιδευμένοι, καὶ αὐτοὶ μόνοι ἠθέλησαν, καὶ θελήσαντες ἀποκατέστησαν τυπογραφίαν ποτὲ ἑλληνικήν, τὸ ὁποῖον οἱ περσίζοντες καὶ φοινικίζοντες οὗτοι Ἕλληνες οὔτε νὰ ἀκούσωσι θέλουσιν, οὔτε νὰ κατορθώσωσι προαιροῦνται, ὀνειδίζουσι δὲ τοὺς Βλάχους εἰς γένος, οἱ ὁποῖοι θέλουσι δείξῃ τὰ ἑλληνικὰ των σχολεῖα ἄξια νὰ δέχωνται καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγερώχους καὶ ματαιόφρονας, ὥστε νὰ διδάσκωνται εἰς αὐτὰ τὴν πατρῴαν ἐκείνην ἀρετὴν καὶ παιδείαν»[2].

Ὁπωσδήποτε τὰ κηρύγματα τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ, ποὺ ἀπευθύνονταν πρὸς ὅλους τοὺς χρῆστες ξενικῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων, εἶχαν ἀπήχηση. Ἡ δὲ ἔκταση καὶ τὰ ἀποτελέσματά της συναρτῶνται καὶ μὲ τὴν πιθανὴ καταγωγή του. Διότι πράγματι εὐχερέστερα πείθεται ὁ Βλάχος ἀπὸ ὁμόγλωσσό του καὶ διόλου ἀπὸ ξενόγλωσσο, τὸν ὁποῖο ἐκλαμβάνει ὡς πολέμιο, ὁπότε κυριεύεται ἀπὸ πεῖσμα καὶ ἀντιδρᾷ ἀρνητικά.

Κατὰ τὸν Λιάκο «ὡρισμένες πηγὲς» φέρουν τὸν Πατροκοσμᾶ καταγό-

---

Românei, III, 67 κ.ἑ. Th. Capidan, Les Macédo-roumains, Bucarest 1943, 101 καὶ 106. Γ. Δ. Μόδη «Συμβολὴ καὶ ἐπίδρασις τῶν Δυτικομακεδόνων εἰς τὴν πνευματικὴν-οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Σερβίας κατὰ τὸν ΙΗ'-ΙΘ' αἰῶνα», Ἀριστοτέλης (Φλώρινα) 7, 1963, 5/41, 1-60. N. Gavrilovic', «Οἱ ἐκ Μακεδονίας Βλάχοι εἰς τὰ ἔγγραφα τοῦ κρατικοῦ ἀρχείου Μπρασόβ», Δελτίον Γιουγκοσλαβικῆς Βιβλιογραφίας (ΙΜΧΑ) 8, 1971, 37 κέ. Γ. Λαῖου, Σίμων Σίνας, Ἀθῆναι 1972, 70 κέ. Cornelia Papacostea-Danielopoiu, «Organizarea si viata culturala a Companiei «grecesti» din Brasov (sfîrsitul secolului al XVIII-lea si prima jumatate a secolului al XIX-lea)», Studii Istorice Sudest Europene, 1, 1974, 159 κέ.

1. Βικέλα, ἔ.ἀ., 388. Πβ. καὶ Ἀ. Λαζάρου, «Ὁ Ἐϊχτὰλ καὶ τὰ ἑλληνικὰ τῆς Βλάχας Χατζηπέτρου», Μετέωρα, 38-39, 1984-1985, 32-34.

2. Ν. Δούκα, Μαξίμου Τυρίου λόγοι..., ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 1810, λς'.

μενο ἀπὸ Βλάχους[1], τοὺς ὁποίους ὅμως ὁ Χρ. Ρέππας θέλει σὲ εἰσαγωγικά: «Τὰ «πατρικά», δηλαδὴ οἱ γονεῖς τοῦ Κοσμᾶ, εἶχαν γεννηθεῖ στὸ Βραχώρι, ὅπως ὀνομαζόταν τότε τὸ Ἀγρίνιο, ποὺ μαζὶ μὲ τὴν γειτονικὴ περιοχὴ τοῦ Βλοχοῦ ἀποτελοῦσε τότε τόπο ξεχειμάσματος τῶν «Βλάχων» ὅπως ἀποκαλοῦσαν χωρὶς διάκριση ἐκεῖνα τὰ χρόνια —καὶ ἀποκαλοῦν καὶ σήμερα— τοὺς συστηματικοὺς κτηνοτρόφους. Ἔτσι ἐπιβεβαιώνεται μὲ ἱστορικὰ στοιχεῖα ἡ παράδοση ποὺ διάσωσε ὁ Λουκόπουλος γιὰ τοὺς «ἀνυφαντάδες» γονεῖς τοῦ Κοσμᾶ, ποὺ ἐγκαταστάθηκαν ἀρχικὰ στὸ Χαλίκι Ἀγρινίου. Τὸ χωριὸ Μ. Δένδρο ὅπου γεννήθηκε ὁ Κοσμᾶς, φαίνεται νὰ ἔχει ὀνομαστικὴ προέλευση ἀπὸ τὴν Ἤπειρο»[2].

Ἀπὸ ὅσους ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ ἔργο τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ στὸν γλωσσικὸ τομέα ὁ Κ. Φαλτάϊτς παρέχει τὴν ὀρθότερη ἑρμηνεία: «Εἰδικώτερον θὰ εἶχον νὰ ἀναφέρω ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι πληθυσμοὶ τῆς Ἠπείρου ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ εἶχον ἤδη ἑλληνικὴν μόρφωσιν τὴν ὁποίαν ἐκινητοποίησε ἔτι περισσότερον ἡ διδαχὴ καὶ αἱ ἐν γένει ἐνέργειαι τοῦ Ἁγίου»[3]. Ἀνάλογη εἶναι ἡ πνευματικὴ κατάσταση καὶ τῶν Βλάχων ἄλλων διαμερισμάτων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ὅπως τοῦ Λιβαδίου Ὀλύμπου[4], καὶ τῆς Διασπορᾶς[5].

Ὁ Φαλτάϊτς κατονομάζει καὶ τρία Βλαχοχώρια τοῦ Ἀσπροποτάμου, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἀποβαίνουν ἐξ ὁλοκλήρου ἑλληνόφωνοι μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ: «Τρία ἀπὸ τά χωρία αὐτά, ἀποτελοῦντα τὸ κέντρον τῆς περιφερείας, τὸ Καμινάϊ, τὸ Τυφλοσέλι καὶ ἡ Μουτσάρα, ἀπέμαθον ἔκτοτε, ὅπως πιστεύουν οἱ Ἀσπροποταμῖται, τὴν βλαχικὴν γλῶσσαν, ἐνῷ εἰς τὰ ἄλλα ἤρχισαν νὰ ὁμιλοῦν ἀρκετὰ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν»[6].

Ἐξ ἄλλου ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς προσθέτει τὰ ἑξῆς: «Μανθάνω δὲ παρὰ τοῦ φίλου μου Κ. Ἀσωπίου ὅτι καὶ ἄλλο καλὸν χρεωστεῖται εἰς τὸν ἅγιον τοῦτον ἄνδρα· οὐκ ὀλίγα δηλ. τοῦ Ζαγορίου χωρία, τούτου προτροπῇ καὶ διδασκαλίᾳ, ἀφήσαντα τὴν μέχρι τότε λαλουμένην βλαχικὴν γλῶσσαν, ἔλαβον κατὰ μικρὸν τὴν ἑλληνικὴν, τὴν ὁποίαν μέχρι τῆς σήμερον ἔχουσι.

---

1. Λιάκου, ἔ. ἀ., κζ.

2. Χρ. Κ. Ρέππα, «Βιογραφικὰ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ», Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, 342-343, 1980, 870.

3. Κ. Φαλτάϊτς, Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς εἰς τὸ στόμα τοῦ ἠπειρωτικοῦ λαοῦ, ἐν Ἀθήναις 1929, 12.

4. Βλ. Ἀθ. Ἀγγελοπούλου, «Βιβλιοκρισίαι», Μακεδονικά, 15, 1975, 404.

5. Στ. Παπαδοπούλου, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1970, passim. Mil. S. Filipovic', «Οἱ Κουτσόβλαχοι τῶν Βελεσῶν» (μεταφρ. Ἰ. Παπαδριανοῦ), Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία, 5, 1976, Παράρτημα, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1979, 317 κέ. Χαραλ. Κ. Παπαστάθη, «Οἱ Ἕλληνες τῆς Ρέσνης κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 20ου αἰῶνος», Μακεδονικά, 14, 1974, 20.

6. Φαλτάϊτς, ἔ.ἀ., 12-13.

Τοῦτο εἶναι γενικὴ ἐν Ἠπείρῳ παράδοσις»[1].

Καίριες εἶναι οἱ παρατηρήσεις τοῦ Τ. Μπάρτα, ποὺ ὁμιλεῖ γιὰ ἐξελλήνιση τοῦ Ζαγοριοῦ, ἀλλὰ τονίζει παράλληλα τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, μάλιστα γράφοντας στὸ Βουκουρέστι: «Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς διδάσκων ἐν ταῖς κατοικουμέναις ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, Ἑλλήνων τὴν φυλὴν Βλάχων, ὡς εἴπομεν τῆς Ἑλλάδος, παρώτρυνε πατρικῶς τοὺς κατοίκους, ἵνα ἐγκαταλείψωσι τὴν ἀνωφελῆ αὐτῶν γλῶσσαν, ὡς παρεφθαρμένην καὶ γέμουσαν ξενικῶν λέξεων. Ἔκτοτε ὅλα τὰ χωρία, τεσσαράκοντα τὸν ἀριθμὸν τοῦ Ζαγορίου καὶ ἄλλοῦ παρέλαβον προθύμως τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀφήσαντα ὅλως τὴν βλαχικήν»[2].

Ὁ Φ. Μιχαλόπουλος περιγράφοντας τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ στὰ Ζαγοροχώρια παρατηρεῖ: «Ἡ διδασκαλία του τόσο καρποφόρησε ὥστε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τούτη (1767) τὰ περισσότερα χωριὰ ἐγκατέλειψαν ὁριστικὰ τὰ βλάχικα, ποὺ μιλοῦσαν κι' ἀσπάστηκαν τὴν ἑλληνική, ὅπως ὁμολογοῦσε ὁ Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὸ Γραμμένο»[3]. Ἀναφερόμενος δὲ στὰ χωριὰ τοῦ Ἀσπροποτάμου καὶ τῶν Ἀγράφων διευκρινίζει ὅτι «κι' ἡ γλῶσσα ἐδῶ βλάχικη στὰ περισσότερα χωριὰ»[4] ἦταν.

Γι' αὐτὸ στὸ ἐπίγραμμα τοῦ Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ τὸ ἐπίθετο ἐγχώριοι, ποὺ ὀρθότατα μεταφράζεται ἐντόπιοι. σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν λατινικὸ ὅρο Φοντάνα ἐπιβάλλει ἐνδελεχέστερη διερεύνηση. Ἄλλως τε ἡ λέξη Φοντάνα δὲν εἶναι ἅπαξ λεγόμενον στὴν περιφέρεια τῆς Εὐρυτανίας. Διότι ὄντως ἀπαντᾶ καὶ μὲ μεταγενέστερη καὶ μὲ ἀκριβέστερη δημώδη φωνητικὴ μορφή, διττῆς ἐξελίξεως, τόσο μέσῳ τῆς ἑλληνικῆς, Φουντάνα[5], ὅσο καὶ μέσῳ τῆς ἀνατολικῆς λατινικῆς, μητέρας τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Βλάχων, τῆς ἀρωμουνικῆς, Φαντίνου[6]. Ἡ πρώτη μορφὴ θησαυρίζεται ἀπὸ τὸν Καρα-

---

1. Χριστοφόρου Περραιβοῦ, Ἀρχαιότεραι ἀπόπειραι περὶ βελτιώσεως τοῦ ἔθνους, ἐν Ἀθήναις 1860, 55.

2. Τ. Μπάρτα, Περὶ Ἐποίκων Ρωμαίων ἐν Ἑλλάδι, ἐν Βουκουρεστίῳ 1878, 10. Βλ. καὶ G. Weigand, Die Aromunen: Ethnographische-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-Romanen oder Zinzaren, Leipzig 1895, Α', 146. Λάμπρου Κ. Καταφυγιώτη, Ἐθνομάρτυρες κληρικοὶ καὶ ὁ Πάτερ Κοσμᾶς, Καρδίτσα 1940, 95, κ.ἑ. Ἀγγέλου Ν. Παπακώστα, Ὁ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς στὸ Ζαγόρι, Ἀθῆναι 1962, 5. Ἀνάτ. ἀπὸ τὸν 2ο τόμο τοῦ Ν. Κουβαρᾶ, 1962. Κ. Σαρδελῆ, Κοσμᾶ Αἰτωλοῦ, Ἀναλυτικὴ βιβλιογραφία, 1765-1967, Ἀθήνα 1968, 22 καὶ 77. Μάρκου Α. Γκιόλια, Ὁ Κοσμᾶς Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχή του, Ἀθήνα 1972, 140 κ.ἑ. Χριστοδούλου Κ. Παρασκευαΐδη, Μητροπολίτου Δημητριάδος, Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, Ἀθῆναι ἄ.χ., 85.

3. Φ. Μιχαλόπουλου, Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, Ἀθῆναι 1950, 64-65.

4. Αὐτ., 65.

5. Γιὰ τὸ φαινόμενο τῆς καφώσεως βλ. 239 σημ. 2 καὶ 3.

6. Βλ. Κ. Νικολαΐδου, Ἐτυμολογικὸν λεξικὸν τῆς κουτσοβλαχικῆς γλώσσης.

πιπέρη: «Ἐκείνη ὅμως, ποὺ δέν πρὸκειται νὰ πάθη τίποτα, εἶναι αὐτὴ ἡ θαυμαστὴ βρύσι, ἡ Φουντάνα, ὅπως τὴν ἔλεγαν στὰ χρόνια τοῦ Γιαννούλη. Τώρα κι αὐτὸ τὸ ὄνομα ἄλλαξε. Οἱ ντόπιοι τὴ λένε Βυτίνα καὶ μὲ τὴ συνήθεια νὰ λιγοστεύουν τὶς συλλαβές, Β'τίνα»[1].

Ἀλλὰ καὶ τὸ νέο ὄνομα ἀνήκει στὸ λεξιλόγιο τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων, ἐνῶ εἶναι ἄγνωστο στοὺς Ρουμάνους. Ὁ Κ. Νικολαΐδης θησαυρίζει τὴν λέξη μὲ τὴν μορφὴ βουτίνα, ὅπου τὸ υ προφέρεται ου, καὶ τὴν ἑρμηνεία: «μικρὸν πήλινον ἀγγεῖον, πιθαράκι, ἡ πυτίνη τῶν Ταραντίνων κατά Ἡσύχιον»[2]. Ὁ Τ. Papahagi παρέχει δύο τύπους: Vutina, βουτίνα «tinette» καὶ δεύτερο, ἀντίστοιχο τοῦ συγκεκομμένου Β'τίνα, Ftina, Vutina, γιὰ τὸ ὁποῖο παραθέτει δύο σημασίες: «1ο pot de terre; 2ο tete, caboche»[3]. Οἱ Ernout καὶ Meillet συσχετίζουν τὴν λέξη buttis καὶ buttia, ποὺ σημαίνει μικρὸ δοχεῖο μὲ τὴν ἑλληνικὴ πυτίνη, βυτίνη, λάγυνος ἢ ἀμίς. Θεωροῦν δὲ παράγωγα τὶς butticula[4], butticella, τῶν ὁποίων πιθανὸν παράγωγο εἶναι ἡ διαλεκτικὴ νεοελληνικὴ βουτσέλλα - φτσέλλα[5], δοχεῖο νεροῦ συνήθως ξύλινο. Ὁ Ἀνδριώτης θησαυρίζοντας τὴν λέξη βυτίνα γράφει: «ἀρχ. διαλεκτ. βυτίνη, πυτίνη»[6]. Ἐπὶ πλέον καταχωρίζει καὶ τὴν λέξη «βούτα, ἡ, μεγάλος κάδος· μεταγ. λατιν. butta»[7]. Ὁ Νικολαΐδης διασώζει καὶ τὴν λέξη μπούτε: «μέγα ξύλινον δοχεῖον οἴνου, κοινῶς βαγένι. Ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βύτις καὶ βύττις ἢ βούττης καὶ βουττίον, ἐξ οὗ βουτσί· ἀλβ. boute, ἰτ. botte, ρουμ. bute. Συγγενὲς πρὸς τοῦτο εἶνε καὶ τὸ μπότσα καὶ τὸ βουτίνα, ὅπερ ἴδε Βουτίον παρὰ Δουκαγγίῳ ρουμ. butoiu, ἑλ.»[8]. Ὁ Papahagi συμφωνώντας στὴν ἑρμηνεία ἐτυμολογεῖ τὴν λέξη ἀπὸ τὴν λατινικὴ buttis[9].

Ἡ μετονομασία τῆς πηγῆς καθίσταται πλέον νοητή. Ἐπίσης διαπι-

---

Ἀθῆναι 1909, 563. Πβ. καὶ Τ. Papahagi, Dictionarul dialectului aromân, Bucuresti 1974, 554, ὅπου θησαυρίζεται καὶ ὁ τύπος μὲ κώφωση. Ὁ Ἀλ. Χατζηγάκης ἔχει ἐπισημάνει στὸν Ἀσπροπόταμο 83 φορὲς τὸ μικροτοπωνύμιο αὐτό.

1. Δ. Π. Καραπιπέρη, Ξενάγησις στὴν Εὐρυτανία. Γεωγραφία, ἱστορία, λαογραφία, Ἀθῆναι 1974, 44.

2. Νικολαΐδου, ἔ.ἀ., 127.

3. Papahagi, ἔ.ἀ., 1283 καὶ 567.

4. A. Ernout et A. Meillet, Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots, Paris 1967, 79.

5. Δ. Δημητράκου, Μέγα λεξικὸν ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθῆναι 1964, Γ', 1478.

6. Ν. Π. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1967, 57.

7. Αὐτ., 55.

8. Νικολαΐδου, ἔ.ἀ., 330. Πβ. Δημητράκου, ἔ.ἀ., 1477 λ. βούτη (ἡ). Ἡ σχέση τῶν μπούτε καὶ βούτη θυμίζει τὴν προφορὰ τῆς βληχῆς τῶν προβάτων βῆ βῆ, μπέ μπέ, Αὐτ. 1398.

9. Papahagi, ἔ.ἀ., 299.

στώνεται τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ νέο ὄνομα ὑπάρχει στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων διττῶς, ὡς ἀρχαιοπινὲς καὶ ὡς ἐξέλιξη παράλληλη μὲ τὴν φωνητικὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.

Ὡστόσο τὰ λατινογενῆ τοπωνύμια τῆς Εὐρυτανίας εἶναι περισσότερα: Κατσιούλια[1], Ρόγγια[2], Βούλπη[3], Γούβα[4], Γκούρα[5], Καρπενίσι[6]....

Γιὰ τὸ τελευταῖο ὁ Π. Βασιλείου στὰ πάμπολλα δημοσιεύματά του καταχωρίζει ὅλες τὶς ἐτυμολογικὲς προτάσεις, καταλήγοντας ὡς ἑξῆς: «Πάντως ἐπαναλαμβάνω, ὅτι θεωρῶ ὡς τὴν πιθανότερη ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐκδοχὴ τῆς προελεύσεως τοῦ τοπωνυμίου αὐτοῦ ἀπὸ τὸ φυτὸ σφένταμο (carpen) καὶ τὴν ξένη λέξη carpinis=σφενταμότοπος καὶ ὄχι γαυρότοπος, μολονότι τὸ ἠπειρωτικὸ βότανο καρπενίσι, ἂν διαπιστώνονταν ὅτι ὑπῆρχε ἢ ὑπάρχει ἄφθονο καὶ στὸ σημερινὸ Καρπενίσι, θὰ μᾶς ἔλυε κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο τὶς ὁποιες τυχὸν ὑπάρχουν ἀκόμη σχετικὲς ἀμφιβολίες μας. Θὰ πρέπει τέ-

---

1. Νικολαΐδου, ἔ.ἀ., 211. Πβ. καὶ Ἰ. Σταματάκου, Λεξικὸν τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθῆναι 1953, 1619. Εὐ. Α. Μπόγκα, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου, Ἰωάννινα 1964, Α΄, 169. Ἀνδριώτη, ἔ.ἀ., 153. Τὴν λατινικὴ προέλευση δέχεται καὶ ὁ Π. Βασιλείου, «Τοπωνυμικὰ τῆς Εὐρυτανίας», Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά, 1962, 137, παραπέμποντας στὸν Νικολαΐδη.

2. Ἰ. Τσικοπούλου, «Μελέτη περὶ Λεξικοῦ τῆς καθ' ἡμᾶς δημώδους γλώσσης», Ἀρχεῖα Κοραῆ, 1892, 34. Γ. Ν. Χατζιδάκι, «Ἔκθεσις γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ: Γλωσσάριον ΒΑ Εὐβοίας», Ἀθηνᾶ, 25, 1913, 284. Κ. Στεργιοπούλου, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν Ἠπειρωτικῶν τοπωνυμίων», Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, 8, 1933, 84. Τοῦ αὐτοῦ, «Τὸ τοπωνυμικὸν τῆς ἐπαρχίας Κονίτσης», Αὐτ., 1938, 153. Γ. Τ. Κόλια, «Τὸ τοπωνιμικὸν τοῦ Δήμου Δωριέων Παρνασσίδος», Ἀθηνᾶ, 44, 1933, 144. Κ. Δ. Μέρτζου, «Συμβολὴ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν ξενικῶν Ἠπειρωτικῶν τοπωνυμίων», Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, 9, 1934, 178. Δ. Λουκόπουλου, Γεωργικὰ Ρούμελης, Ἀθήνα 1938, 131, 435, 451. M. Vasmer, Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941, 49, 149. Σ. Μουσούρη, Ἡ γλῶσσα τῆς Ἰθάκης, Ἀθήνα 1959, 76. Χ. Ρεμπέλη, Κονιτσιώτικα, Ἀθήνα 1953, 274. C. Battisti-G. Alessio, Dizionario etimologico italiano, Firenze 1957, λ. roncare. G. Rohlfs, Vocabolario dei dialetti Salentini, Munchen 1959, λ. roncare καὶ ronchiette. Βασιλείου, ἔ.ἀ., 139. Χ. Γεωργίου, Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα Γέρμα Καστοριᾶς, Θεσσαλονίκη 1962, λ. ρόγκισμα. Λ. Χ. Ζώη, Λεξικὸν Ἱστορικὸν καὶ Λαογραφικὸν Ζακύνθου, Ἀθήνα 1963, Α΄, 563, Β΄, 411. Σ. Στούπη, Πωγωνησιακὰ καὶ Βησσανιώτικα, Κέρκυρα 1964, Β΄, 184. Μπόγκα, ἔ.ἀ., Β΄, 58. G. Devoto, Avviamento alla etimolofia italiana, Firenze 1967, λ. roncare. Μ. Κ. Παπαμιχαήλ, Κλεισοῦρα, Θεσσαλονίκη 1972, 18. Μ. Παπαϊωάννου, Τὸ γλωσσάριο Γρεβενῶν, Θεσσαλονίκη 1976, λ. ρovg, ρovga. Ν. Κατσάνη, «Ρόγγι, Ρόγγια», ΕΕΦΣΑΠΘ, 18, 1979, 117 κ.ἑ. Χρ. Χρ. Λιόλιου, Ὁδοιπορικὸ στὰ χωριὰ τῆς Φιλουριᾶς Χασίων τοῦ νομοῦ Γρεβενῶν. Ἐπιγραφές - Τοπωνύμια - Ἱστορία, ἄ.τ. 1982, 94.

3. Papahagi, ἔ.ἀ., 1281.

4. Νικολαΐδη, ἔ.ἀ., 143.

5. Αὐτ., 145.

6. Δ. Ἰ. Γεωργακᾶ, «Συμβολὴ εἰς τὴν τοπωνυμικὴν ἔρευναν», ΕΕΦΣΑΠΘ, 18, 1979, 71 σημ. 2.

λος νὰ σημειωθῆ ὅτι τὸ νη τοῦ τοπωνυμίου αὐτοῦ μᾶλλον ἐσφαλμένα γράφεται ὥς τὰ σήμερα μὲ η ἀντὶ τοῦ ι ποὺ ταιριάζει μὲ τὶς πιθανότερες ἐκδοχές τῆς παραγωγῆς του. Μὲ ι τὸ ἤθελε καὶ τὸ ἔγραφε καὶ ὁ ἀείμνηστος Ν. Γ. Πολίτης, τὸν ὁποῖο ἐδῶ ἀκολούθησα»[1]. Ἐξ ἀφορμῆς δὲ τῆς ἐτυμολογίας, τὴν ὁποία τὸ ἴδιο ἔτος εἶχε προτείνει ὁ Σκουβαρᾶς[2], ὁ Π. Βασιλείου ἐπανέρχεται στὴν ὀνομασία τοῦ Καρπενισιοῦ προσθέτοντας τὰ ἀκόλουθα: «Ὅμως τελευταῖα ἐνδιαφέρουσα παρουσιάζεται καὶ πέμπτη ἐκδοχή, τὴν ὁποία μάλιστα ἰδιαίτερα ὑποστηρίζει ὁ καθηγητὴς κ. Βαγ. Σκουβαρᾶς. Καὶ αὐτὴ εἶναι πὼς ἡ ὀνομασία τοῦ Καρπενησιοῦ προέρχεται ἀπὸ τὴν κουτσοβλάχικη λέξη carpinisi ποὺ θὰ πῆ ζυγιοφυτεία, δηλαδὴ τόπος μὲ πολλὰ σφεντάμνια ἢ ψευτοπλατάνια, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι στὴν ἐποχὴ ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ Καρπενήσι οἱ Κουτσόβλαχοι 11ος-13ος αἰώνας, (μάλιστα ἡ περιοχὴ τῆς Πίνδου - Ἀγράφων - Εὐρυτανίας εἶχεν ὀνομασθῆ Ἄνω Βλαχία) ἦσαν ἄφθονα μιὰ καὶ σήμερα ὑπάρχουν ἀρκετὰ ἀπὸ αὐτὰ στὶς συνοικίες τοῦ Καρπενησιοῦ Ἁγία Παρασκευὴ καὶ Λαγκαδιὰ»[3].

Προφανέστατα κατὰ τὸ 1961 πρεσβεύει ἀκόμη ὁ Βασιλείου τὴν θεωρία περὶ ἐγκαταστάσεως τῶν Βλάχων τὸν 11ον αἰώνα.

Οἱ θεωρίες περὶ καθόδου Βλάχων ἀπὸ βορρᾶ εἶναι πλάσματα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ἡ ὁποία ἀρχικῶς ἀποσκοποῦσε στὸν ἀποπροσανατολισμὸ τῶν Ρουμάνων ἀπὸ τὶς ἐθνικὲς διεκδικήσεις τους στὴν Τρανσυλβανία[4] καὶ στὴν Βεσσαραβία ἤδη μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1848.

Πράγματι οἱ δύο παραδουνάβιες ἡγεμονίες Βλαχία καὶ Μολδαβία, ποὺ τελοῦσαν τότε ὑπὸ τουρκικὴ ἐπικυριαρχία, χωριστὲς καὶ χωρὶς τὸ μετέπειτα ἑνιαῖο ἐθνικὸ Ρουμανία, ἀδυνατώντας νὰ θέσουν ζήτημα ἀλυτρώτων Ρουμάνων τόσο στὴν αὐστροουγγρικὴ αὐτοκρατορία ὅσο καὶ στὴν τσαρικὴ Ρωσία, ἔσπευσαν νὰ στρέψουν τὴν προσοχὴ τῶν ὑπηκόων τους πρὸς «ἀδελφοὺς» τους[5] τῆς ἐπικράτειας τοῦ «Μεγάλου Ἀσθενοῦς», τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

1. Π. Βασιλείου, Ἡ ἐκκλησία Ἁγία Τριάδα τοῦ Καρπενησιοῦ, Ἀθήνα 1962, 15-20.

2. Β. Σκουβαρᾶ, «Τὸ ἔτυμον τῆς λ. Καρπενίσι», Αἰτωλικὰ Γράμματα, 1, 1961, 223-224.

3. Π. Βασιλείου, «Ἡ ὀνομασία τοῦ Καρπενησιοῦ», Αὐτ., 223-224. Βλ. καὶ ἀνακοίνωση Τάκη Λάππα, «Ἐτυμολογικὰ γιὰ τὸ Καρπενήσι», Στερεοελλαδικὴ Ἑστία, 1961-1962, 39.

4. Ἰ. Χοϊδᾶ, Ἡ ἱστορία τῆς μακεδονικῆς ὑποθέσεως, ἐν Ἀθήναις 1908, 102. Μ. Ν. Ρωμανοῦ, Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴ καὶ τὴ γλῶσσα τῶν Κουτσοβλάχων. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Μνήμη» Γ. Ἰ. Κουρμούλη, Ἀθῆναι 1983, 18 σημ. 87. Ἀ. Λαζάρου, Μακεδονικὸς Ἀγώνας καὶ Ἑλληνόβλαχοι. Ἀνάτυπο ἀπὸ ἐφημ. Ὡραία Σαμαρίνα, Ἀθήνα 1984, 6.

5. Ἀ. Λαζάρου, Ἡ διπλωματικὴ πλευρὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλίας τὸ 1881. Ἀνάτ. ἀπὸ περ. Τρικαλινά, 1, 1981, 13.

Δὲν πρόκειται γιὰ πρόχειρη καὶ παροδικὴ ἐνέργεια. Προπαρασκευάσθηκε μὲ μακρόπνοο προγραμματισμό, μὲ τέλεια ὀργάνωση καὶ πρωτοποριακὴ μεθόδευση[1]. Καλύφθηκε μὲ θαυμαστὴ ἐπιστημονικὴ ἐπίφαση, ἡ ὁποία ἐπηρέασε τὴν διεθνὴ διπλωματία, καθὼς καὶ τοὺς ἐπιστημονικοὺς κύκλους τῆς βαλκανικῆς ρωμανολογίας. Ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ ἡ ἐξειδικευμένη ἐπιστημονικὴ ἀντιμετώπιση ἐβράδυνε, ἡ δὲ ἀνεξήγητη καθυστέρηση εἶχε πολλαπλὲς καὶ ἐπώδυνες ἐπιπτώσεις γιὰ τὸ ἔθνος[2].

Τὴν τεκμηριωμένη ἀνασκευὴ τῶν ρουμανικῶν θεωριῶν[3] συνήθως ἀγνοοῦν καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας Ἕλληνες συγγραφεῖς αὐτοτελῶν δημοσιευμάτων ἢ συντάκτες ἄρθρων ἑλληνικῶν ἐγκυκλοπαιδειῶν, περιοδικῶν καὶ ἐφημερίδων, προσφέροντας ἐπιχειρήματα στὴν ἐπαναδραστηριοποιούμενη ρουμανικὴ προπαγάνδα[4].

Ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ ξενάγηση στὴν Εὐρυτανία ἀπὸ τὸν Καραπιπέρη: «Ἀργότερα καὶ κατὰ τὸν δέκατο τρίτο αἰῶνα, ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ κι' ἁπλώθηκαν σ' ὅλη τὴν Εὐρυτανία οἱ Κουτσόβλαχοι, ποὺ μαζὶ μὲ τὴν Πίνδο, ἔκαμαν τὴν Ἄνω Βλαχία. Τὸ ἴδιο ἔκαμαν οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Σλάβοι, ποὺ κι αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους, κατέλαβαν τὴν περιοχὴ προσωρινά, ὅπως μαρτυρᾶνε μερικὲς λέξεις, ποὺ ἀκόμα χρησιμοποιοῦμε καθὼς καὶ μερικὰ τοπωνύ-

---

1. Βλ. Τ η λ. Μ. Κ α τ σ ο υ γ ι ά ν ν η, Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν... Θεσσαλονίκη 1964, Α΄, 15. Πβ. καὶ Ρ ω μ α ν ο ῦ, ἔ.ἀ., 13, ὅπου μὲ ρουμανικὴ βιβλιογραφία ἐπιβεβαιώνεται ἡ χρηματοδότηση τοῦ Weigand ἀπὸ τὶς ρουμανικὲς κυβερνήσεις, καθὼς καὶ ὁ προσεταιρισμὸς τοῦ Γάλλου Auguste-Emile Picot. Βλ. καὶ Ἀ. Λ α ζ ά ρ ο υ, «Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων - Ἀρωμούνων», Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, Η΄, 1986, 321-346.

2. Βλ. M. S. K e b e d g y, «Le conflit gréco-roumain», Revue de Droit international et de Législation comparée, 2 Serie, 7-8, 1905-1906. Κ. Κ α ι ρ ο φ ύ λ α, Ἐ. Βενιζέλος: ἡ ζωή του, τὸ ἔργο του, Ἀθῆναι 1914, 151-153. Σ. Ἀ ν τ ω ν ο π ο ύ λ ο υ, Αἱ συνθῆκαι Λονδίνου, Βουκουρεστίου καὶ Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1917. Σ. Θ. Λ ά σ κ α ρ ι, Διπλωματικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, 1821-1914, Ἀθῆναι 1947, 236-238. M. L h é r i t i e r, «L' évolution des rapports gréco-roumains depuis un siècle (1821-1931)», Mélanges offerts à N. Iorga, Paris 1933, 569-606. C. V e l i c h i, «Les relations roumano-grecques pendant la période 1879-1911», Revue des Etudes Sud-Est Européennes (RESEE) 7, 1969, 509-542. Ε. Θ. Μ ο υ δ ο π ο ύ λ ο υ, Τὸ ρουμανοκουτσοβλαχικὸν ζήτημα, ἐν Ἀθήναις 1978, 29 κ.ἑ.

3. Ἀ. Λ α ζ ά ρ ο υ, Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς, ἐν Ἀθήναις 1976, 91 κ.ἑ. Βλ. καὶ Θεσσαλικὰ Χρονικὰ 11, 1976, 311 κ.ἑ. Περραιβία, 17-18, 1976, 279 κ.ἑ. Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, 26, 1977, 657. Ἄνθρωπος, 5, 1978, 252-254. Σερραϊκὰ Χρονικά, 8, 1979, 265 κ.ἑ. Σαμαρίνα, Αὐγ. 1977 κ.ἀ. Πβ. ἐπίσης Ἀ. Λ α ζ ά ρ ο υ, «Κουτσόβλαχοι», Ἐγκυκλ. Λεξ. «Ἥλιος», ἐκδ. 1978, καὶ «Βλάχοι» Ἐγκυκλ. Πανόρου-Λαροὺς-Μπριτάννικα, ἐκδ. 1984.

4. Ἀ. Λ α ζ ά ρ ο υ, «Ἡ ἐπιχειρούμενη ἀνακίνηση τοῦ ζητήματος τῶν Βλάχων καὶ ἡ διεπιστημονικὴ ἀλήθεια», Ὀρεινὴ Καλαμπάκα, Ἰούνιος 1984. Βλ. καὶ Πλάτων, 36, 1984, 170-174.

μια»[1]. Πρὸς ἐπιβεβαίωση δὲ τῆς ἀκραιφνοῦς ἑλληνικότητας τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Ἀγράφων ἐπικαλεῖται αὐτολεξεὶ περικοπὴ συγγραφῆς τοῦ Γ. Φίνλεύ.

Παρόμοια ἔγραφε δέκα χρόνια πρωτύτερα καὶ ὁ Π. Βασιλείου. Ἀναφερόμενος στὴν φυλετικὴ καθαρότητα τῶν ὀρεινῶν αὐτῶν πληθυσμῶν ἐντάσσει καὶ τοὺς Βλάχους μεταξὺ τῶν ξένων ἐπιδρομέων καὶ κατακτητῶν. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια ὑπογραμμίζει τὰ ἑξῆς: «Μάλιστα οἱ Κουτσόβλαχοι, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλεσαν ἐπί τινα χρόνον (ιβ' αἰῶνα) εἰς Πίνδον, Ἄγραφα καὶ Εὐρυτανίαν, τὴν Ἄνω Βλαχίαν, καθὼς καὶ οἱ Ἀλβανοί, ἀκόμη καὶ οἱ Σέρβοι ποὺ ἐπίσης κατέλαβον τὴν περιοχήν, δὲν ἀφῆκαν παρὰ μόνον μερικὰς λέξεις καὶ τοπωνύμια»[2].

Κατηγορηματικὰ δὲ καὶ ἀνεπιφύλακτα ἐξομοιώνει τοὺς Βλάχους μὲ ξένους ἐπιδρομεῖς καὶ ὁ Σεραφεὶμ Τσιτσᾶς: «Οἱ ξένοι κατὰ καιροὺς ἐπιδρομεῖς, Κουτσόβλαχοι, Ἀλβανοί, Σλάβοι, καθὼς βεβαιώνεται ἀπὸ ξένους ἐρευνητὰς δὲν εἶχαν καμμία ἐπιμιξία ἢ ἄλλη φυλετικὴ ἐπίδραση στ' Ἄγραφα. Μονάχα μερικὰ γλωσσικὰ τοπωνύμια θυμίζουν τὸ πέρασμά τους. Τὸ φτωχὸ ἄλλως τε, ἄγονο καὶ δύσβατο ἔδαφος δὲν τραβοῦσε τοὺς ξένους ἐπιδρομεῖς γιὰ μόνιμη ἐγκατάσταση»[3]. Καὶ ὁ Τσιτσᾶς ἀρκεῖται στὴ μοναδικὴ πληροφόρηση τοῦ Γ. Φίνλεύ, τοῦ ὁποίου τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα στερεῖται καὶ τῆς παραμικρῆς τεκμηριώσεως.

Ἡ ἀποδεικτικὴ ἀξία τῶν λόγων τοῦ Γ. Φίνλεύ θὰ περίττευε, ἂν οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν φυλετικὴ καθαρότητα τῶν ὀρεινῶν πληθυσμῶν διέθεταν πληρέστερη βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωση. Θὰ ἀπαλλάσσονταν ἀπὸ τὸν κόπο τῆς διακρίσεως τῶν ἑλληνοφώνων ἀπὸ τοὺς βλαχοφώνους, ἀφοῦ ξένος ἐπίσης ὑποστηρίζει ἀπόλυτα τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων. Ἡ δὲ ἀναζήτησή του δὲν ἀπαιτεῖ ἰδιαίτερη προσπάθεια, δοθέντος ὅτι ὁ Δ. Πεφάνης παρέχει μεταφρασμένη τὴν πολύτιμη ἄποψή του: «Ὁ Γερμανὸς συγγραφεὺς Γκόλτ, περιοδεύσας πρὸ ἐτῶν τὴν Μακεδονίαν ἐμελέτησε τὰ τῶν Ἑλληνοβλάχων ἢ Κουτσοβλάχων καὶ χωρὶς δισταγμὸν ἀπεφάνθη ὅτι οἱ Ἑλληνόβλαχοι εἶναι ὁ ἀρχαιότατος καὶ γνησιώτατος λαὸς τῆς Μακεδονίας, καταγόμενος κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Μακεδόνας, τῶν ὁποίων ἡ ἑλληνικότης ἱστορικῶς εἶναι ἀναμφισβήτητος». Συμπληρώνει δὲ ὅτι «ἔφθασαν μέχρι τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Ἀκαρνανίας, φεύγοντες τὴν ὑποδούλωσιν δια-

---

1. Καραπιπέρη, ἔ.ἀ., 39-40.

2. Π. Ι. Βασιλείου, Τὰ Ἄγραφα, Ἀθῆναι 1964, 6. Πβ. τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Ἐπισκοπὴ Λιτζᾶς καὶ Ἀγράφων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Ἀθήνα 1960, 32: «Λέγεται μάλιστα, ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ξένους ποὺ γι' ἀρκετὸ χρόνο παρέμειναν κοντά τους ἢ μόνιμα ἀπόμειναν καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Εὐρυτανία καθὼς οἱ Βλάχοι (13ος αἰῶνας), ποὺ στὸν ἀγραφιώτικο χῶρο ἀπετέλεσαν τὴν λεγόμενη ἄνω Βλαχία, οἱ Ἀρβανίτες καὶ ἄλλοι, ἀφωμοιώθηκαν ὁλοκληρωτικὰ μὲ τοὺς γηγενεῖς σὲ γλώσσα, σὲ θρησκεία, σὲ ἤθη καὶ ἔθιμα, στὰ πάντα».

3. Σ. Κ. Τσιτσᾶ, Τ' Ἄγραφα τῆς Πίνδου, Ἀθῆναι, ἀ.χ., 29.

φόρων ξένων κατακτητῶν»[1].

Ἐν τούτοις καὶ τὸ 1982 ὁ Μποτὸς διερωτᾶται: «τὶ δουλειὰ ἔχουν ἐδῶ στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα οἱ Κουτσόβλαχοι, ποὺ ζοῦν στὴ Δ. Μακεδονία, Ἤπειρο καὶ Δ. Θεσσαλία;»[2]. Τὸ ἐρώτημα εἶναι ἀπότοκο τῆς ἐλλιποῦς γνώσεώς του. Διότι τὴν ἀπάντηση ἔδωσε πρὶν ἀπὸ ὁλόκληρο σχεδὸν αἰώνα ὁ Δ. Βικέλας σὲ δημοσίευμα[3], στὸ ὁποῖο παραθέτει προσωπικὲς σημειώσεις τοῦ Γουσταύου Ἐἰχτάλ, γραμμένες μάλιστα μισό αἰώνα πρωτύτερα, τό 1834. Ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ προγενέστερες γιὰ τοὺς Βλάχους τῆς Πελοποννήσου[4]. Γιὰ τὴν Βοιωτία, ὅπου ἐπιβιώνει ὁ Βλάχικος γάμος[5], ἐπιβάλλεται βαθύτερη διερεύνηση. Διότι στοιχεῖα ἀπὸ τὸ ἀριθμητικὸ σύστημα, π.χ. ἡ ἀρίθμηση ἀπὸ τὸ εἴκοσι ἕνα κ.ἑ., ἢ ἀπὸ τὸ λεξιλόγιο, ὅπως ὁ ὅρος βάνα, ποὺ σώζονται στὸ ρωμανικὸ ἰδίωμα τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων, ἀντιστοιχοῦν σὲ ἀρχαῖα τῆς βοιωτικῆς διαλέκτου καὶ ἀποβαίνουν ἰσχυρότατα τεκμήρια τῆς ἑλληνικότητας τῶν φορέων τους, οἱ ὁποῖοι διαφοροποιοῦνται ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους, ἐφ' ὅσον ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὴν ρουμανικὴ γλώσσα.

Ἀλλὰ ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Ἀντώνιος Κεραμόπουλλος μὲ τεκμηρίωση ἐκπληκτικὴ μᾶς πληροφορεῖ: «Φυλετικῶς οἱ Κουτσόβλαχοι εἶναι πιθανῶς οἱ καθαρώτατοι τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ ἦσαν οἱ ὀλιγώτερον προσιτοὶ εἰς ἐπιμιξίαν, ὡς καί τινες ἄλλοι Ἕλληνες ἀποκέντρων πτωχῶν μερῶν»[6]. Προβαίνει δὲ καὶ στὴν ἑπομένη διευκρίνιση: «Ἂν ὀνομάζω τοὺς Πινδίους καθαρωτάτους Ἕλληνας, πράττω τοῦτο σχετικῶς, διότι δὲν φρονῶ, ὅτι οἱ λαοί, μάλιστα οἱ τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι καθαροὶ ὡς ὁ κρύσταλλος καὶ ἄμεικτοι μετ' ἄλλων. Καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπέστησαν μεῖξιν, ὅπου ἦσαν προσιτοί, ἥκιστα ὅμως οἱ Πίνδιοι. Δάκες δὲ οὐδέποτε ἦλθον εἰς Πίνδον, εἰ καὶ Πίνδιοι μεταβαίνουσι καὶ σήμερον εἰς Δακίαν»[7].

---

1. Δ. Γερ. Πεφάνη, Οἱ Ἕλληνες Σλαβόφωνοι τῆς Μακεδονίας καὶ οἱ Ἑλληνόβλαχοι, Ἀθῆναι 1949, 94.

2. Γιάννη Ἀλ. Μποτοῦ, Οἱ Σαρακατσαναῖοι, Ἀθῆνα 1982, 374.

3. Βλ. ἀνωτ. 224 σημ. 4,6 καὶ 225, σημ. 1. Πβ. καὶ Ἀ. Λαζάρου, Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὡς διεθνής, Ἀθήνα 1984, 25 κ.ἑ. Ἀνάτ. ἀπὸ τὸ περ. Γλῶσσα τ. 6.

4. Ἰ. Κολοκοτρώνη, «Ἤθη καὶ ἔθιμα Ἀρβανιτοβλάχων ποιμένων», Ἑστία, 11, 276-280. Ἀ. Λαζάρου, Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης καὶ ἡ σύμπραξή του μὲ τοὺς ἀρματολοὺς τοῦ Ὀλύμπου, Ἀθήνα 1984, 23 σημ. 24. Ἐπιβάλλεται προσοχὴ στὴν χρήση τοῦ ὅρου Βλάχος. Πβ. Χρ. Ρέππα, «Ἡ Μεσσηνιακὴ ἐπανάσταση τοῦ 1834», Τριφυλλιακὴ Ἑστία, 10, 1984, 329 σημ. 185. Β. Στυλ. Σταυρόπουλου, «Γιαννάκης Γκρίτζαλης ὁ πρωταγωνιστὴς τῆς Μεσσηνιακῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1834», αὐτ., 297 σημ. 3. Ἀγησ. Τσέλαλη, «Ὁ Μῆτρος Πέτροβας καὶ ἡ Μεσσηνιακὴ Βλαχοεπανάσταση τοῦ 1834», Μεσσηνιακὰ Νέα, φ. 75-77, 1960.

5. Πβ. Ἀ. Λαζάρου, «Βλάχικος γάμος», Καθημερινὴ 5-3-1982.

6. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλου, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, ἐν Ἀθήναις 1939, 98-99.

7. Αὐτ., 98 σημ. 2.

Τὸ ἀλώβητο τῶν κατοίκων τῶν Ἀγράφων ὁ Π. Βασιλείου ἐπεκτείνει καὶ στὴν ἀφοσίωσή τους στὴν Ὀρθοδοξία: «...εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἐπὶ Τουρκοκρατίας δὲν ἔχουμε ἀλλαξοπιστίες Χριστιανῶν (στὰ Ἄγραφα)...»[1]. Ἀνάλογη καὶ ἀσφαλέστερη δήλωση, ὑπάρχει καὶ γιὰ τοὺς Βλάχους: «...ἰδιάζον δὲ θρησκευτικὸν φαινόμενον μεταξὺ τῶν Ἑλληνοβλάχων παρατηρεῖται, ὅτι οὐδεμία σχεδὸν οἰκογένεια, ἀπέναντι τῶν παρελθουσῶν καταδυναστεύσεων, ἐνεστερνίσθη τὸν ἰσλαμισμόν»[2].

Ὅσον δὲ ἀφορᾶ στὰ βλάχικα τοπωνύμια ἀτόπως χαρακτηρίζονται ὡς ρουμανικά, ὅπως πολλὲς φορὲς συμβαίνει[3]. Ἀβάσιμη, ἀδόκιμη καὶ παραπλανητικὴ εἶναι καὶ ἡ κατάταξή τους σὲ ἐθνικότητα κατὰ τὰ σλαβικὰ ἢ τουρκικὰ κ.λ.π.[4]. Ἁπλούστατα διατηρεῖται, εὐτυχῶς, ἕνας ἀξιόλογος ἀριθμὸς ρωμανικῶν (ὄχι ρουμανικῶν) τοπωνυμίων στὸν ἄλλοτε χῶρο τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅπου ἄλλως τε σώζονται κατ' ἀποκλειστικότητα καὶ ὡς ἐθνικὰ τὰ Ρωμανία, Ρωμιός, Ἀρωμοῦνος, σημασιολογικῶς ἀναλλοίωτα. «Αὐτοὶ οὗτοι —γράφει ὁ Κεραμόπουλλος— οἱ Βλάχοι τῶν χωρῶν μας θεωροῦν καὶ ἀκούουν τὸ ὄνομα βλάχος ὡς παρωνύμιον, ἔχουν δὲ ὡς ἐθνικὸν ὄνομά των τὸ Ἀρουμοῦνος (ἢ Ἀρμοῦνος) =Romanus (cives), ρωμαῖος πολίτης=ρωμιός..., καθὼς καὶ οἱ ἑλληνόγλωσσοι πολῖται ρωμαῖοι, ρωμιοί»[5]. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται στὸ γεγονὸς ὅτι οἱ μὲν χρησιμοποιοῦν ταυτόχρονα δύο γλῶσσες, ἑλληνικὴ καὶ λατινικὴ (δημώδη), στὴν ὁποία ὀφείλεται καὶ ὁ λατινικὸς ὅρος Ρωμάνος, διαμορφούμενος μὲ τὸ προτασσόμενο, ἑλληνικῆς προελεύσεως[6], προθετικὸ α- σὲ Ἀρωμάνος > Ἀρωμοῦνος > Armân, οἱ δὲ μόνον τὴν

1. Βασιλείου, ἔ.ἀ.

2. Π. Θ(ωμᾶ), «Μονογραφία περὶ Βλάχων ἢ Κουτσοβλάχων», Πανδώρα, 20, 1869, 13.

3. Μέρτζου, ἔ.ἀ., 183 σημ.

4. Δ. Β. Βαγιακάκου, «Ἡ δημογραφικὴ καὶ τοπωνυμικὴ κατάστασις τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἄρτης κατὰ τὴν προσάρτησίν των εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος 1881», Πρακτικὰ διεθνοῦς ἱστορικοῦ συμποσίου «Ἡ τελευταία φάση τῆς ἀνατολικῆς κρίσεως καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς (1878-1881)», Βόλος 27-30 Σεπτεμβρίου 1981, Ἀθῆναι 1983, 511. Ἐπιδεκτικὴ παρερμηνείας εἶναι καὶ ἡ σημείωση τοῦ Ρωμανοῦ, ἔ.ἀ., 10 σημ. 51: «Τὸ ὄνομα Κουτσόβλαχοι σήμερα ἔχει ἐθνικὴ σημασία». Διότι ποτὲ δὲν θέλησαν νὰ διαχωρίσουν τοὺς ἑαυτούς τους ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες παρὰ τὶς δελεαστικὲς προτάσεις τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ἢ τὶς πιέσεις, διώξεις καὶ θανάτους: «refusaient d' adherer au bulgaro-roumanisme et s' entetaient à être Grecs... partout je vois des hommes qui meurent en criant de toutes leurs forces, d' une voix ardente et fière: «Nous sommes Grecs! Zito i Ellas!».

Hélas! il serait trop long d' égrener le chapelet de toutes les horreurs dont j' ai été le temoin attriste» (Michel Paillarès, La Grèce, par Th. Homolle... Paris 1908, 179).

5. Ἀντ. Δ. Κεραμοπούλλου, «Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπενίστας καὶ τῶν κατὰ τὴν Λυχνιδὸν λαῶν», Μακεδονικά, 2, 1953, 527.

6. W. F. Wyatt, The Greek prothetik vowel, Cleveland 1972. Λαζάρου, Ἀρωμουνική, 194 κ.ἑ. Σταύρου Γ. Κατσουλέα, «Τὸ προθετικὸν «α» εἰς τὰ παρακαμβούνια γλωσσικὰ ἰδιώματα», Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1977, 193 κ.ἑ.

ἑλληνική. Προσφυέστατα ὁ R. Janin σημειώνει γιὰ τοὺς Βλάχους: «...ils se disent Aromâns (Romains), tout comme les grecs (Ρωμαῖοι)»[1].

Στὴ Δύση καὶ πέρα τοῦ Δουνάβεως, ὅπου ἐπίσης εἶχε ἀσκήσει τὴν ἐξουσία της ἡ Ρώμη, τὰ ἐθνικὰ αὐτὰ ὀνόματα ἔχουν ἐκλείψει ἢ ἔχουν καταντήσει ὑποτιμητικά. Εὔγλωττη εἶναι ἡ ἀποστροφὴ τοῦ Λιουτπράνδου, κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴν Κωνσταντινούπολη: «Quos (Romanos), Longobardi, scilicet, Saxones, Franci, Lotharingi, Bagoarii, Suevii, Burgundiones, tanto dedignamur, ut inimico nostro commoti nil aliud contumeliarum nisi: Romane! dicamus, hoc solo nomine quidquid ignobilitatis, quidquid timiditatis, quidquid avaritiae, quidquid luxuriae, quidquid mendacii, imo quidquid vitiorum est comprehendentes»[2]. Διαφωτιστικὸ εἶναι τὸ σχετικὸ σχόλιο τοῦ Thornton: «Luitprand, évêque de Crémone, fut envoyé en ambassade à Constantinople en l' an 968, chargé de demander la main d' une des filles de l'empereur Romanus, pour le fils d' Othon. Nicéphore Phocas, empereur régnant, parlant à table des sujets d' Othon, leur refusa le titre de Romains, et les appela Lombards et Barbares.

«Et nous, Lombards, répliqua le prélat, nous ne pouvons faire à un homme une plus grande insulte que de l' appeler Romain, nom qui, parmi nous, signifie ce qui il y a de plus vile, de plus lâche, sordide, dépravé et mechant». Telle aurait été l' opinion du genre humain en général si l' histoire des premiers temps de Rome n' avait pas survécue à la république»[3].

Ἡ σημασιολογικὴ ἀλλοίωση σημειώνεται καὶ στὸν χῶρο τῆς ἄλλοτε ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Δακίας, τῆς σημερινῆς Ρουμανίας. Ὁ Gaston Paris παρατηρεῖ: «ce qui est curieux, chez les Roumains eux-mêmes, român signifie «paysan, corvéable»[4]. Αὐτὸ δέχεται καὶ σαφέστερα ὁμολογεῖ καὶ ὁ Ρουμάνος Ἀκαδημαϊκὸς G. Bratianu: «Le nom ethnique, rumân, héritage incontestable de la Romania du Bas-Empire, finit par acquérir une valeur sociale péjorative et par désigner la plèbe des paysans attachés à la glèbe, taillables et corvéables au gré des envahisseurs»[5].

Τὸ φαινόμενο τοῦτο συμβαίνει στοὺς Ρωμαίους πολίτες περιοχῶν,

---

1. Πβ. Revue des Etudes Byzantines, 23, 1965, 300.

2. Liudpr. De Legat. 12. Παρὰ G. Paris, Mélanges Linguistiques publiés par M. Roques, Paris 1909, 9. Πβ. C. Tagliavini, Le origini delle lingue neolatine, Bologna 1964, 123 σημ. 12.

3. Th. Thornton, Etat actuel de la Turquie... Traduit de l' Anglais par M. DE S., tome deuxième, Paris 1812, 489 σημ. 1.

4. Paris, ἔ.ἀ., 13, σημ. 4.

5. G. I. Bratianu, Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain, Bucarest 1942, 217. Τὶς ἀλήθειες αὐτὲς οἱ σύγχρονοί μας Ρουμάνοι ἀποσιωποῦν ἐπιμελῶς στὰ μελετήματα ἢ πρὸ πάντων στὶς ἀνακοινώσεις σὲ συνέδρια. Πβ. Ilie D a n, «Le lexique latin du roumain (aspects particuliers)», Actes du Congrès International La Latinité hier, aujourd-

ποὺ ὑποδουλώθηκαν γιὰ αἰῶνες πολλούς, ὅπως τῆς Δακίας σὲ Γότθους, Ἀβάρους, Βουλγάρους, Σλάβους ἢ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης στοὺς Φράγκους. Ἀντίθετα οἱ Ρωμαῖοι τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τῆς λεγόμενης βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, εἴτε δίγλωσσοι, οἱ Ἀρωμοῦνοι, εἴτε ἁπλῶς ἑλληνόγλωσσοι, σεμνύνονται γιὰ τὸ ἐθνικό τους, τὸ ὁποῖο καὶ διαφυλλάσσουν, ἡ δὲ Ρωμανία ἐπιβιώνει ἀπὸ τὸν Πόντο ἕως τὴν Στερεὰ Ἑλλάδα, ὅπου μάλιστα κατὰ τὸ Χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου εἶναι Ρουμανία[1], λόγῳ τῆς κωφώσεως τοῦ ω, ἐνῷ στὴν πέρα τοῦ Δουνάβεως ἀρχαία Δακία ὁ ὅρος αὐτὸς εἶναι νεολογισμός, στὴν δὲ ἐπιβολή του συμβάλλουν καὶ Ἕλληνες[2] ἐγκατεστημένοι στὶς παραδουνάβιες χῶρες.

Δὲν νοεῖται πλέον αἰφνιδιασμὸς καὶ ἀπορία ἐξ αἰτίας τῆς ὑπάρξεως στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο, ὅπως συγκεκριμένα καὶ στὴν Εὐρυτανία, τοπωνυμίων λατινικῆς προελεύσεως. Οἱ δὲ Βλάχοι, ὅπως νομίζει ὁ Δικαῖος Βαγιακάκος, δὲν «εἶναι φυσικὸν ὅτι ἐχρησίμευσαν καὶ ὡς φορεῖς Σλαβισμοῦ καὶ ἀναμφιβόλως πολλὰ τοπωνύμια Σλαβικὰ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, πολλὰς Σλαβικὰς λέξεις τούτων πρέπει νὰ τὰς θεωρῶμεν ἔμμεσον δάνειον διακομισθὲν ὑπὸ τῶν Βλάχων»[3]. Διότι ἡ συστηματικὴ συγκριτικὴ ἀνάλυση τῶν εἰδικῶν μελετῶν ἔχει καταδείξει «ὅτι ἡ σλαβικὴ ἐπίδρασις ἐπὶ τὴν Ρουμανικὴν εἶνσι ἄκρως δυσανάλογος πρὸς τὴν ἐπὶ τὴν Ἀρωμουνικήν, ἥτις καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου σχετίζεται πρὸς τὴν Ἑλληνικήν, δοθέντος ὅτι ἀμφότε-

hui, demain, Avignon 1978, 172: «la seule qui a conservé le nom romanus «romain» comme nom ethnique est le roumain», ἐνῷ πράγματι εἶναι ἡ ἀρωμουνικὴ καὶ ἡ ἑλληνική. Ὁ Dan οὔτε στὴ σημείωση, ὅπου μνημονεύει ἀρκετοὺς ρωμανιστές, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη μνείας τῶν G. Paris καὶ G. Brătianu. Βλ. καὶ Μ. Μ α ν τ ο υ β ά λ ο υ, «Ρωμαῖος-Ρωμιὸς καὶ Ρωμιοσύνη», Μαντατοφόρος, 22, 1983, 62. Καὶ ὁ πολὺς N. Iorga δὲν ἔβλεπε μὲ καλὸ μάτι ὁποιαδήποτε ὁμοιότητα ἢ συγγένεια Ἀρωμούνων καὶ Ρωμιῶν, ὅπως προδίδεται κατὰ τὴν κριτικὴ τοῦ βιβλίου τῶν A.J. B. Wace καὶ M. S. T h o m p s o n, The nomads of the Balkans, London 1914, γράφοντας στὸ Bulletin de l' Institut pour l' étude de l' Europe sud-orientale, 2, 1915, 116: «Une influence latine moins forte créa les Aroumains, qui ne s' appellent pas ainsi comme sujets de l' Empire romain d' Orient, ainsi que le font les Ρωμαῖοι grecs, selon l' avis des auteurs anglais, mais, plus précisement, comme élément resté libre au milieu des territoires envahis par les barbares slaves». Ἐμφανέστερη γίνεται ἡ ἐνόχλησή του, ἔ.ἀ., 110, διαβάζοντας τὴν ἄποψη τῶν Ἄγγλων συγγραφέων γιὰ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων: «Ces coutumes sont-elles vraiment les mêmes que celles des Grecs (p. 100)?».

1. Κ. Ν. Σ ά θ α, Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου ἢ ἱστορία Ἀμφίσσης, Ναυπάκτου, Γαλαξειδίου, Λοιδωρικίου καὶ τῶν περιχώρων, ἐν Ἀθήναις 1865 (ἀνάτ. ἄνευ τινος ἀλλοιώσεως ἐπιμελείᾳ Συνδέσμου Γαλαξειδιωτῶν, ἐν Ἀθήναις 1914), 203: «οὖλη τὴν Ἑλλάδα, ποῦ τὴν ἐλέγασι Ρουμανία».

2. Ἀ. Λ α ζ ά ρ ο υ, «Ὁ Θεσσαλὸς Δ. Φιλιππίδης καὶ τὸ ἐθνικὸν ὄνομα τῶν Ρουμανων». Ἀνακοίνωση στὸ Β΄ διεθνὲς συνέδριο Θεσσαλικῶν σπουδῶν (ὑπὸ ἔκτ.).

3. Δ. Β. Β α γ ι α κ ά κ ο υ, Σχεδίασμα περὶ τῶν τοπωνυμικῶν καὶ ἀνθρωπωνυμικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι, 1883-1962, ἐν Ἀθήναις 1964, 257.

ραι ἐδέχθησαν τὰ αὐτὰ σχεδὸν σλαβικὰ στοιχεῖα»[1].

Ἐπὶ πλέον τὰ ἐρείσματα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας περὶ καθόδου τῶν Βλάχων ἀπὸ τὴν Δακία στὴν κυρίως Ἑλλάδα ἔχουν καταπέσει παταγωδῶς, πρὸ πάντων δὲ ἐκεῖνα, τά ὁποῖα προβλήθηκαν ἐπίμονα ὡς τὰ ἰσχυρότερα, δηλαδὴ τὰ χωρία βυζαντινῶν χρονογράφων, κατ' ἐξοχὴν τοῦ Κεκαυμένου καὶ τοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη, ὅπου μνημονεύεται κάθοδος εἴτε ὡς γεγονὸς εἴτε ὡς φήμη.

Κατὰ πρῶτον ἡ ἀμφισβήτηση τῆς ἀκριβείας τοῦ κειμένου τοῦ Κεκαυμένου ἐπιχειρήθηκε πολὺ ἐνωρίτερα ἀπὸ ξένους καὶ Ρουμάνους εἰδικοὺς παρὰ ἀπὸ Ἕλληνες. Τὸ 1929, ὁ Sacerdoteanu τονίζει: «L' hypothèse d' une descente des Roumains de la Save vers la Thessalie n' est pas possible»[2]. Τὸ προηγούμενο δὲ ἔτος ὁ Οὐγγρος K. Kadlec εἶχε ὑποστηρίξει ὅτι οἱ Βλάχοι μετανάστευσαν ἀπὸ τὴν Θεσσαλία πρὸς τὸν Βορρά[3]. Ἐπίσης ὁ Οὐγγρος Tamás ἀποκλείει ὁποιαδήποτε ἐγκυρότητα τῶν λόγων τοῦ Κεκαυμένου: «Vouloir dégager un noyau historique des élucubrations de Kekaumenos serait tenter l' impossible»[4]. Τὴν χαριστικὴ ὅμως βολὴ στὴν γνησιότητα τοῦ χωρίου τοῦ Κεκαυμένου ἔδωσε μεταπολεμικὰ ὁ Οὐγγρος Gyóni ἀποδεικνύοντας ὅτι ὅσα ἀναφέρει ὁ Κεκαυμένος γιὰ τὴν κάθοδο ἀποτελοῦν δάνεια ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Δίωνος Κασσίου[5]. Συνεπῆς δὲ στὴν ἐπιστημονικὴ δεοντολογία δὲν ἀποσιωπᾶ τὴν προτεραιότητα τοῦ Tomaschek στὴν ἀποκάλυψη τῆς ἱστορικῆς πηγῆς, τὴν ὁποία ἀντέγραψε ὁ Κεκαυμέ-

---

1. Λαζάρου, Ἀρωμουνική, 282. Πβ. E. Petrovici, «Les Slaves en Grèce et en Dacie», Balcania, 7, 1944, 472: «l' influence slave sur la langue grecque est sans importance». Πρὸ πάντων Al. Randa, «Le Sud-Est Européen, partie intégrante de l' Europe», Revue des Etudes Roumaines (RER) 7-8, 1961, 133: «Ces slaves (du Sud) immigrants n' étaient pas nombreux».

2. A. Sacerdoteanu, Considérations sur l' Histoire des Roumains au Moyen-Age, Paris 1929, 140. Ἀρνούμενος ὅμως τὴν ἀκρίβεια τῆς πληροφορίας τοῦ Κεκαυμένου δὲν παραιτεῖται ἀπὸ τὴν ἰδέα μιᾶς καθόδου μὲ ἀφετηρία τὸν Αἶμο καὶ διεύθυνση Σόφια-Νίσσα. Καὶ πάλιν ἀντικρούεται ἀπὸ τὸν T. Papahagi, «O problema de romanitate sudilirica», Grai si Suflet, 1, 1923-1924, 77, 95, καὶ κυρίως τὸν S. Dragomir, «La patrie primitive des Roumains et ses frontières historiques», Balcania, 7, 1944, 81. Πβ. καὶ E. Lozovan «Romains et barbares sur le moyen-Danube», ἐν Fr. Altheim, Geschichte der Hunnen, Berlin 1960, B', 238 σημ. 77: «c' est aux IX-XIe siècles lorsque les Byzantins se virent forcés de céder aux Bulgares la Mésie Supérieure et la Dardanie, que cesse la mission des limitanei des éléments romans de cette région. Et c' est alors qu' ils se sont mis en mouvement vers l' Ouest». Ὄχι πρὸς νότο.

3. Πβ. Revue des Etudes Hongroises, 6, 1928, 2-3, 271.

4. L. Tamás, «Romains, Romans et Roumains dans l' Histoire de la Dacie Trajane», Archivum Europae Centro-Orientalis, 2, 1936, 364.

5. M. Gyóni, «L' oeuvre de Kekaumenos source de l' histoire roumaine», Revue d' histoire comparée (RHC), 3, 1945, 171.

νος[1]. Σημειώνει δὲ ὅτι ἤδη τὸ 1882 ὁ Tomaschek ἔγραψε μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς: «Quoique son cercle visuel (il s' agit de Kekaumenos) ne s' étend nullement au delà d' un niveau tout à fait populaire —ce dont témoigne chaque ligne de ses sincères, mais naifs Mémoires— il connaît cependant Dion Cassius, ou tout au moins l' abrégé de Xiphilinos, et mêle à ses propos concernant l' origine et la patrie primitive des Vlaques, des réminiscences de l' ère romaine;....»[2].

Τὸ συμπέρασμα τοῦ Gyóni ἀσπάζεται καὶ ὁ Γάλλος Ἀκαδημαϊκὸς Lemerle προσθέτοντας ὅτι ἡ περικοπὴ τοῦ Κεκαυμένου γιὰ τοὺς Βλάχους εἶναι ἀπόρροια γεωγραφικῆς πλάνης του ὡς πρὸς τὴν θέση τῆς Τραϊανῆς Δακίας[3].

Ἐπειδὴ οἱ Ρουμάνοι δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐπικαλοῦνται καὶ ἄλλες πηγές, ὁ Gyóni ἀπαλείφει τὰ περιθώρια γιὰ ἐπινοήσεις νέας ρουμανικῆς ἐπιχειρηματολογίας: «On a écarté d' avance des sources comme la chronique «Nestor», dont les données ne se rapportent pas aux Vlaques ainsi que les Gesta Hungarorum d' Anonymus, qui confondent la situation de 1200 avec l' histoire du IXe siècle»[4].

Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα, ὅταν εἶδε ὅτι ἡ ἱστορικὴ μαρτυρία τοῦ Κεκαυμένου ἔχανε τὴν ἀποδεικτικὴ βαρύτητά της ἄρχισε τὴν ἀναζήτηση γλωσσικῶν ἐρεισμάτων γιὰ τὴν ἑδραίωση τῆς ταυτότητας Βλάχων τῆς Θεσσαλίας καὶ Ρουμάνων τοῦ Δουνάβεως. Τὸ σπουδαιότερο, ποὺ ἐπισημάνθηκε στὸ κείμενο τοῦ Κεκαυμένου καὶ ἀκριβέστερα στὸ ἀνθρωπωνύμιο τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Βλάχων Νικουλίτζα, εἶναι ἡ κώφωση. Ἀλλὰ ὁ Gyóni ἐπανέρχεται δριμύτερος: «Pour ce qui est de la mutation phonétique de ou en o dans

---

1. W. Tomaschek, «Zur Kunde der Hämus-Halbinsel», Sitzungsber. d. phi. hist. cl. d. Kais. Akad. d.Wiss. 99, Bd.Wien 1882, 493-494.

2. Gyóni, ἔ.ἀ., 162-163.

3. P. Lemerle, Prolégomènes à une édition critique et commentée des «Conseils et Recits» de Kekaumenos, Bruxelles 1960, 75. Πβ. καὶ Gyóni, «Les sources byzantines de l' histoire des Roumains», Acta Antiqua Academiae Scientarum Hungaricae (AAASH), 2, 1954, 231 σημ. 9.

4. Gyóni, «Kekaumenos», 129 σημ. 1. Ἄνευ ἀξίας εἶναι καὶ ἡ πληροφορία τοῦ ἔτους 1308, τὴν ὁποία ἡ Descriptio Europae Orientalis περιέχει, γιὰ τὴν παρουσία «inter Machedoniam, Achayam et Thessalonicam» ἑνὸς πληθυσμοῦ ἀποκαλουμένου «Blazi, qui et olim fuerunt Romanorum pastores», διότι ἡ κάθοδος ἀπὸ τὴν Παννονία στὴν Ἑλλάδα ἐπισυμβαίνει μετὰ δῆθεν πιέσεις τῶν Οὔγγρων. Περιττεύει, ἐφόσον οἱ Βλάχοι ὑπάρχουν στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Οὔγγρων στὴν Παννονία, ἡ δὲ ἀρωμουνικὴ δὲν φέρει κανένα στοιχεῖο οὐγγρικό, ὅπως διαβεβαιώνει ὁ Ρουμάνος Ἀκαδημαϊκὸς A. Rosetti, Istoria limbii române de la origini pîna în secolul al XVII-lea, Bucuresti 1968, 417, ἐνῶ ἀφθονοῦν στὴν ρουμανική. Μάταια ἐπικαλεῖται οὐγγρικὴ ἐπίδραση στὴν ἀρωμουνικὴ ὁ P. Nasturel, ποὺ ἐργάζεται φιλότιμα ἀνακαλύπτοντας «Ρουμάνους» καὶ στὴν Κρήτη! Βλ. Byzantinische Forschungen, 17, 1979, 98.

les formes Nikoulitzas - Nikolitzas, on ne peut non plus prétendre que la forme en ou soit une «formation spécifiquement roumaine» et que la forme en o ne soit que l' hellénisation de cette dernière. Nous pourrions citer des pages entières d' exemples prouvant que le changement phonétique o-ou était chose commune dans l' évolution de la langue grecque du moyen âge. Le phénomène dialectal de l' apparition du son ou à la place du son o était tout à fait ordinaire et se manifestait nottament dans le nord de la Grèce, par exemple dans le thème «Hellas»[1].

Σύμφωνα μὲ νεώτερες μελέτες τὸ φαινόμενο τῆς κωφώσεως στὴν Θεσσαλία, στὸ μεσαιωνικὸ θέμα Ἑλλάδος, εἶναι ἀρχαιοελληνικό. Κατὰ τὸν Θαβώρη «στὴ Θεσσαλικὴ (διάλεκτο) ἀπὸ τὸ 400 π.Χ. ἔχουμε τροπὴ τοῦ ο σὲ ου ποὺ τὸ ἔγραφαν μὲ Υ καὶ τροπὴ τοῦ ω σὲ ου ποὺ τὸ ἔγραφαν μὲ ΟΥ...»[2] Ὡστόσο οὔτε ἀποκλειστικότητα ἑλληνικὴ ἀποτελεῖ. Ὁ Κοντοσόπουλος διατείνεται ὅτι «δὲν εἶναι μόνο νεοελληνικὸ γλωσσικὸ φαινόμενο»[3]. Διαπιστώνει δέ τὴν παρουσία του στὸ νότιο μέρος τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, κάτω τῆς Νεαπόλεως, στὴν Σικελία, Σαρδηνία, Κορσική, στὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς Ἰβηρικῆς Χερσονήσου, δηλαδὴ στὴν πορτογαλικὴ γλώσσα.

Σαθρότερο εἶναι τὸ ἔρεισμα, τὸ ὁποῖο οἱ Ρουμάνοι ἔχουν κατασκευάσει παραποιώντας τὸ πρωτότυπο κείμενο τοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη. Ἔχουν ἀπομονώσει μιὰ φράση κατὰ τρόπο ποὺ ἐξυπηρετοῦσε τοὺς προπαγανδιστικοὺς σκοπούς: «Ἀπὸ Δακίας ἐπὶ Πίνδον τὸ ἐς Θετταλίαν καθῆκον ἐνοικῆσαν ἔθνος Βλάχοι»[4]. Μὲ ἀλλεπάλληλα δημοσιεύματα σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες καὶ τὴν παντελὴ ἀπουσία ἑλληνικῆς ἀντιδράσεως ἐπέτυχαν νὰ παραχαράξουν τὴν ἀλήθεια, ὥστε καὶ σύγχρονοι ἐπιστήμονες νὰ πιστεύουν καὶ νὰ προβάλλουν, ὅπως ὁ Paul Henri Stahl, ἕνα κολοβὸ χωρίο, ποὺ ἀδικεῖ τὸν Βυζαντινὸ χρονογράφο. Διότι ὁ Χαλκοκονδύλης μὲ ζηλευτὴ εὐσυνειδησία καὶ σπάνια ἀντικειμενικότητα παραθέτει ὅ,τι ὑπέπεσε στὴν

---

1. Gyóni, ἔ.ἀ., 146.

2. Ἀ. Ι. Θαβώρη, Τὸ προύν(ε)ικος τοῦ Ἡρώνδα καὶ ἡ παλαιότητα τῶν γνωστῶν γνωρισμάτων τῶν βορείων νεοελληνικῶν ἰδιωμάτων, Ἰωάννινα 1980, 413. Ἀνάτ. ἀπὸ τὸ Θ' τόμο τῆς Δωδώνης, ΕΕΦΣΠΙ. Πλήρη ἀνασκευὴ τῶν ρουμανικῶν θεωριῶν περὶ καθόδου Βλάχων-Δακῶν στὴν Ἑλλάδα βλ. Ἀ. Λαζάρου, Ἀρωμουνική, 91 κ.ἑ. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου, Ἀθήνα 1976, 90-119. Ἀνάτ. ἀπὸ τὰ Θεσσαλικὰ Χρονικά, 11, 1976. Τοῦ αὐτοῦ, La révolte des Larisséens en 1066, Lyon 1979. Ἀνάτ. ἀπὸ La Thessalie. Actes de la Table-Ronde 21-24. Juillet 1975-Lyon. Collection de la Maison de l' orient méditerranéen No 6. Série Archéologique 5, 1979, 303-318.

3. Νικ. Γ. Κοντοσοπούλου, «Ὁ 'βόρειος' φωνηεντισμός», Θεσσαλικὰ Χρονικά, 15, 1984, 353.

4. P. H. Stahl, Ethnologie de l' Europe du Sud-Est. Une Anthologie, Paris-La Haye 1974, 63 σημ. 1.

ἀντίληψή του καὶ διατυπώνει τὴν γνώμη του, ἀναιρώντας ἐξ ὁλοκλήρου τὸ βάσιμο τῆς φήμης. Ἡ ἐπίμαχη παράγραφος τοῦ κειμένου τοῦ Χαλκοκονδύλη εἶναι ἡ ἀκόλουθη: «ᾧ δὴ καὶ ἀπὸ Δακίας ἐπὶ Πίνδον τὸ ἐς Θετταλίαν καθῆκον ἐνοικῆσαν ἔθνος. Βλάχοι δὲ ἀμφότεροι ὀνομάζονται· καὶ οὐκ ἂν δὴ ἔχω διεξιέναι, ὁποτέρους ἂν τούτων λέγοιμι ἐπὶ τοὺς ἑτέρους ἀφικέσθαι»[1]. Ἐκμηδενίζει δὲ τελείως τὴν φήμη περὶ καθόδου τῶν Βλάχων ἀπὸ Δακία μὲ τὰ ἑπόμενα: «οὔτε ἄλλου ἀκήκοα τούτου διασημαίνοντος σαφῶς ὁ,τιοῦν οὔτε αὐτὸς ἔχω συμβαλέσθαι ὡς αὐτοῦ ᾠκίσθη. Λέγεται μὲν πολλαχῇ ἐλθὸν τὸ γένος τοῦτο ἐνοικῆσαι αὐτοῦ, οὐ μὴν ὅτι καὶ ἄξιον ἐς ἱστορίαν ὁ,τιοῦν παρεχόμενον τεκμήριον»[2].

Πάντως μόνον μετὰ τὴν ἐνδελεχῆ ἔρευνα τοῦ ὑλικοῦ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Βλάχων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου ἡ θεωρία περὶ καθόδου ἐγκαταλείπεται καὶ ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ἐρήμην τῶν Ἑλλήνων, μολονότι πρόκειται «περὶ τοῦ οἴκου ἡμῶν αὐτῶν κατὰ τὸ λεγόμενον»[3]. Ἡ μετάπτωση εἶναι ἐναργέστερη καὶ ἁπτότερη στὶς συγγραφὲς τοῦ Ρουμάνου Ἀκαδημαϊκοῦ Th. Capidan, ποὺ ὑπῆρξε ὁ στυλοβάτης καὶ ὁ μέγιστος θιασώτης τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας.

Ἀφοῦ ἐπὶ μισὸ αἰώνα παντοιοτρόπως πάσχισε γιὰ τὴ θεμελίωση καὶ τὴν ἐπικράτηση τῆς θεωρίας αὐτῆς, τὸ 1943 μὲ τοπωνυμικὴ ἐργασία[4] ἀντικρούει τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Gustav Weigand περὶ ἐγκαταστάσεως τῶν Βλάχων στὴν Πίνδο τὸν 10ο αἰώνα[5]. Ἐξετάζοντας μεθοδικὰ τὸ σύνολο τῶν ἀρωμουνικῶν τοπωνυμίων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου καὶ κυρίως τῆς Ἠπείρου συμπεραίνει ὅτι οἱ ρίζες τῶν Βλάχων στὴν Πίνδο χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως[6]. Ἀναντίρρητα ὁ Capidan καταλήγει στὸ συμπέρασμα

---

1. Βλ. καὶ Hans Ditten, «Chalkokodyles und die Sprache der Rumanen», Byzantinistischen Arbeit 5, 1957, 100 κ.ἑ.

2. Bonn, I, 35.

3. Κεραμοπούλλου, Κουτσόβλαχοι, 7 σημ. 2.

4. Th. Capidan, «Noms de localités connus des Roumains de la péninsule balkanique», Langue et Littérature, 2, 1943, 243 κ.ἑ. Τοῦ αὐτοῦ, «Toponymie Macédo-roumaine», αὐτ., 3, 1946, 5 κ.ἑ. Τοῦ αὐτοῦ, Limba si cultura, Bucuresti 1944, 290.

5. G. Weigand, «Die Aromunischen Ortsnamen in Pindusgabiete», Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig, Leipzig 1919-1920, 60-64, 174-218. Ὁ Capidan εἶχε ἀντικρούσει καὶ τὸν Βούλγαρο M. Valkoff, ποὺ ἀπέρριπτε τὴν ἰδέα τῆς αὐτοχθονίας τῶν Βλάχων στὴν Πίνδο. Βλ. Th. Capidan, «Les parlés roumains transdanubiens et leur importance historique», Langue et Littérature, I, 1941, 265 σημ. 1. Τὴν ἐντοπιότητα τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου, Θεσσαλίας, Μακεδονίας, ὁ Capidan εἶχε ἀποδείξει καὶ μὲ τοπωνύμια ἑλληνικῆς προελεύσεως, Βωβούσα, Ἐλασσών, Θεσσαλονίκη, ἐξετάζοντας τὴν φωνητική τους ἐξέλιξη στὴν ἀρωμουνική. Βλ. Ἀ. Λαζάρου, «Τρία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων», Θεσσαλικὰ Χρονικά, 11, 1976, 267-277.

6. Th. Capidan, Les Macédo-roumains, Bucarest 1943, 159.

τοῦτο καὶ λόγῳ τῶν μελετῶν τοῦ Papahagi[1], ὁ ὁποῖος εἶχε ἀποδείξει τὴν ἐντοπιότητα τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων τῆς Πίνδου, Θεσσαλίας, Μακεδονίας, προκαλώντας τὸ μεγαλύτερο ρῆγμα στὸ προπαγανδιστικό οἰκοδόμημα. Ἔκτοτε τὴν παρουσία τῶν λατινοφώνων Βλάχων στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ρωμαιοκρατίας δέχονται καὶ διάσημοι Ρουμάνοι ἐπιστήμονες, στοὺς ὁποίους ἡ ἐπίδραση τοῦ Capidan εἶναι ὁλοφάνερη. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγονται οἱ Al. Procopovici[2], Sextil Puscariu[3], Dumitru Maniu[4].

Τὴν ἐντοπιότητα τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων ἔχουν ὑποστηρίξει καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες. Π.χ. ἀπὸ τὸ 1923 ὁ Lubor Niederle ἐπιμένει ὅτι: «Tous ces Vlachs ne sont que des éléments de l' ancienne population romanisée»[5]. Ὁ Michel Sivignon δηλώνει ὅτι «leur existence dans la péninsule balkanique est connue depuis le VIe siécle aprés J. C. Les bergers Valaques de notre région sont de très anciens habitants du pays (du Pinde)»[6]. Ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο χρονολογεῖ ὁ Frederic Taillez τοὺς πρώτους λατινοφώνους, τοὺς πρώτους Ἀρωμούνους, Ρωμάνους τῆς Μακεδονίας, τοὺς ὁποίους καὶ κατονομάζει, τὸν Σεκοῦνδο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη καὶ τὸν Γάϊο ἀπὸ τὴν Δόβηρο τῆς Βορείου Μακεδονίας: «Ce Gaios Douberios qui, avec Secoundos de Thessalonique est le premier Macédo-Romain, le premier chetien de langue latine en Orient»[7]. Καὶ τοὺς Βλάχους, ποὺ ζοῦν βορειότερα, ὁ Tatomir Vukanovic' θεωρεῖ ὡς αὐτόχθονες[8]. Κατὰ δὲ τὸν Κεραμόπουλλον «οἱ ἐξ αὐτῶν τῶν μερῶν καταγόμενοι αὐτοκράτορες, π.χ. Διοκλητιανός, Κωνσταντῖνος, Ἰου-

1. Βλ. ἀνωτ. 237 σημ. 2. Πβ. καὶ Ἀ. Λ α ζ ά ρ ο υ, Ὁ χορὸς τῶν Βλαχοφώνων, Θεσσαλονίκη 1979. Ἀνάτ. ἀπὸ τὸ Γ' Συμπόσιο Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου, ΙΜΧΑ, 383-395.

2. A. P r o c o p o v i c i, «La romanité balkanique», Balcania, 1, 1938, 61.

3. S. P u s c a r i u, «Ancienneté des établissements macédo-roumains», Balcania, 1, 1938, 22.

4. Πβ. Cahiers Sextil Puscariu, 1, 1952, 213.

5. L. N i e d e r l e, Manuel de l' antiquité slave, Paris 1923, A', 63.

6. M. S i v i g n o n, Les pasteurs du Pinde septentrional, Lyon (1969), 29.

7. F r. T a i l l e z, «Rusaliile, les Rosalies et la rose», Cahiers Sextil Puscariu, 1, 1952, 317.

8. T. P. V u k a n o v i c', «Les Valaques, habitants autochtones des pays balkaniques», L' Ethnographie, 56, 1962, 11-49. Πβ. καὶ V. Bulgaru, «Quelques observations en marge d' une étude d' ethnographie. Les Roumains, pasteurs nomades, autochtones des pays balkaniques et «colonisateurs» de la Transylvanie», Revue Roumaine d' Histoire, 4, 1965, 995-1006, ὁ ὁποῖος διερωτᾶται ἀκόμη, ἐνῶ ἡ αὐτοχθονία εἶναι πλέον πραγματικότητα, ὅπως σημειώνει ὁ Lozovan, «Romains...», 231 σημ. 37: «Nous adoptons la thèse de Th. Capidan, selon laquelle toutes les branches actuelles de la romanité balkanique (Aroumains, Mégnénites, Istro-Roumains) sont d' origine sud-danubienne».

στῖνος, Ἰουστινιανός, πρέπει νὰ ἦσαν Ἕλληνες βλαχόγλωσσοι, Βλάχοι»[1]. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν τοῦ Milutin Garasanin, κατὰ τὸν ὁποῖο ὁ ἐκρωμαϊσμὸς ἢ ὁ ἐκλατινισμὸς προϋποθέτει ὑψηλὸ πολιτισμικὸ ὑπόστρωμα. Δηλαδὴ διαδίδεται ταχύτερα σὲ περιοχές, στὶς ὁποῖες ὑπάρχουν ἐξελληνισμένοι ἢ Ἕλληνες[2].

Τὴν ἐπὶ τόπου ἐκλατίνιση τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς Πίνδου καὶ γενικὰ τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου εἶχαν διαπιστώσει πολὺ πρὸ τῆς μεταστροφῆς τοῦ Capidan καὶ οἱ Ρουμάνοι, ἔγκριτοι ἐπιστήμονες, Vasile Pârvan[3], Radu Vulpe[4], T. Papahagi[5] κ.ἄ. Ὅμως ἀποδεχόμενοι τὴν αὐτοχθονία τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων δὲν ἐννοοῦν ὅλοι ὅτι οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τὴν ἄφιξή τους στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο εἶχαν συναντήσει Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι στὸ διάστημα τῆς μακραίωνης ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἔμαθαν καὶ τὴν δημώδη λατινική. Μερικοὶ ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν πανιλλυρικὴ θεωρία τοῦ μεσοπολέμου ὑποθέτουν ὅτι στὸν χῶρο, ὅπου σήμερα ὑπάρχουν οἱ λατινόφωνοι Βλάχοι-Ἀρωμοῦνοι, τὸ ὑπόστρωμα ἦταν ἰλλυρικό. Κατ' ἀρχὴν αὐτὸ εἶναι εὐνόητο. Διότι ὁ πανιλλυρισμὸς εἶχε ἐπηρεάσει καὶ Ἕλληνες[6]. Ἀπαράδεκτη εἶναι ἡ χρήση βιβλιογραφίας τῆς πανιλλυρικῆς θεωρίας, τῆς ὁποίας ἡ ἰσχὺς ἔχει ὁριστικὰ λήξει, ὅπως μᾶς διαβεβαιώνει ὁ Ρουμάνος Ἀκαδημαϊκὸς Al. Graur: «Pendant une assez longue période, entre les deux guerres mondiales, on a vu sévir le panillyrisme; depuis la Baltique jusqu'en Calabrie, depuis la Bretagne jusqu'en Palestine, partout on n'a vu que des Illyriens, dont la langue, non attestée, était chargée d'expliquer tout ce qui n'avait pas d'étymologie dans toutes les langues europeénnes. On en est revenu depuis, mais le fait que de pareils écarts ont pu se produire doit nous inciter à la prudence»[7].

Ὄχι μόνο ὑπόστρωμα ἰλλυρικὸ ἀλλὰ καὶ ἁπλὴ ἐπίδραση στὴν Δ. Ἑλλάδα, Πίνδο καὶ στὴν ἐνιαία Ἤπειρο, τῆς ὁποίας τὰ βόρεια σύνορα φθάνουν στὸν Γενοῦσο ποταμό, ὅπου γειτονεύει μὲ τὴν Ἰλλυρία, ἀποκλείει ὁ Masson ἐρευνώντας τὶς σχέσεις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἰλλυριῶν μὲ βάση τὴν

---

1. Κεραμοπούλλου, «Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπενίστας....», 530.

2. Πβ. Sources archéologiques de la civilisation européenne, Bucarest 1970 (Colloque International Mamaia (Roumanie) 1-8 septembre 1968), 291.

3. V. Pârvan, Sulle origini della civiltà romena, Roma 1922, 4.

4. R. Vulpe, «Gli Illiri dell' Italia imperiale romana», Ephemeris Dacoromana, 3, 1929, 166-167. Πβ. τοῦ αὐτοῦ, «L' âge du fer dans les régions thraces de la Péninsule Balkanique», Mélanges de l' Ecole Roumaine en France 1929, seconde partie, 341. Τοῦ αὐτοῦ Studia thracologica, Bucarest 1976, 197.

5. Βλ. ἀνωτ. 241 σημ. 1.

6. Βλ. Κ. Α. Ρωμαίου, «Τόποι καὶ τοπωνύμια», Πελοποννησιακά, 5, 1962, 23-24,

7. Al. Graur, «Recherches sur le substrat du roumain», Studii Clasice, 3, 1961, 20. Τοῦ αὐτοῦ, Nume de locuri, Bucuresti 1972, 11.

ἀνθρωπωνυμία τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τοῦ Δυρραχίου: «Quant aux pays grecs proches de l' Illyrie comme l' Epire et l' Acarnanie, on peut dire qu' ils ont pratiquement échappé à une influence venue du nord, en dépit de théories fondées sur l' interprétation superficielle de tel ou tel nom»[1]. Καὶ ὁ Ρουμάνος Ἀκαδημαϊκὸς Radu Vulpe, μάλιστα σὲ μελέτη του τῶν χρόνων τῆς παντοδυναμίας τοῦ πανιλλυρισμοῦ, ὁμολογεῖ ὅτι καὶ στὶς ἐπιγραφές, ποὺ ἀφοροῦν σὲ πληθυσμοὺς τῆς Βορείου Ἠπείρου, δὲν ἀνευρίσκεται ἀνθρωπωνύμιο ἰλλυρικῆς προελεύσεως: «non si incontra neppure un nome illirico, ma solamente nomi romani e greci»[2].

Μετὰ τὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο διαδέχεται τὸν πανιλλυρισμὸ ὁ πανθρακισμός. Ἂν ἐξαιρεθοῦν οἱ ἀκρότητες καὶ οἱ ἀνεπίτρεπτες σκοπιμότητες, ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ διακεκριμένων ἐπιστημόνων ἔχει συντελέσει στὴν ἀποσαφήνιση ἀρκετῶν θρακικῶν στοιχείων καὶ ἐπέβαλε τὴν ἐπιστήμη τῆς Θρακολογίας.

Κατὰ τὸν C. Poghirc[3] τὸ ἐθνικὸ ὄνομα Θράκες ἀνῆκε σὲ μιὰ φυλή, γειτονικὴ τῶν Ἑλλήνων, χάρη στοὺς ὁποίους διαδόθηκε ὡς γενικὸ ὄνομα ὅλων τῶν φυλῶν τῆς βορειοανατολικῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἀλλὰ ποτὲ οἱ κάτοικοι τῶν περιοχῶν αὐτῶν δὲν αὐτοαποκαλοῦνται Θράκες.

Ὁ Vl. Georgiev[4] διαλύει τὴν σύγχυση, ποὺ ἐπικρατοῦσε ὡς πρὸς τὶς σχέσεις μεταξὺ τῆς ἰλλυρικῆς καὶ θρακικῆς γλώσσας, καθὼς ἐπίσης μεταξὺ

1. O. Masson, «Les rapports entre les Grecs et les Illyriens d' après l' onomastique d' Apollonia d' Illyrie et de Dyrrachium», Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes, 26 août-1 septembre 1966, Sofia, IV, 239.

2. Vulpe, «Gli Illiri...», 167. Γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῆς Ἠπείρου Βλ. βασικὴ βιβλιογραφία Λαζάρου, Ἀρωμουνική, 48 σημ. 35. Τοῦ αὐτοῦ «Ὁ Β. Ἠπειρωτικὸς Ἑλληνισμός», Βορειοπειρωτικὸς Ἀγών, Ἰούνιος 1984, 3. Φ. Πέτσα «Ἑλληνικὲς ἀρχαιότητες στὴν Ἀλβανία», Πυρσὸς Βορείου Ἠπείρου, Ἀπρίλιος 1976, 5.

3. C. Poghirc, «Thrace et daco-mésien: langues ou dialectes:», Thracodacica, Recueil d' études à l' occasion du Ile Congrès International de Thracologie (Bucarest, 4-10 septempre 1976). Edité par les soins de C. Preda, Al. Vulpe et C. Poghirc, Bucuresti 1976, 335-347. Ὁ Poghirc συμπεραίνει ὅτι τελικὰ οἱ δακομοισικὲς περιοχὲς εἶναι πάρα πολὺ διαφορετικὲς ἀπὸ τὶς θρακικές. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, «La reconstitution scientifique d' un monde disparu: le monde thrace», RESEE, 14, 1976, 165-168, ὅπου καὶ πλούσια βιβλιογραφία.

4. Vl. Georgiev, «Le dace comme subsirat de la langue roumaine», Revue Roumaine de Linguistique (RRL) 19, 1965, 75. Βλ. τοῦ αὐτοῦ La linguistique balkanique et la langue roumaine, Sinaia 1967. Τοῦ αὐτοῦ, «La thracologie: état actuel», Etudes Balkaniques, 3, 1972, 5-15. Τοῦ αὐτοῦ «L' onomastique et la géographie historique», Actes du XIe Congrès International des sciences onomastiques, Sofia 1974, 1, 339-340. Πβ. καὶ Bulletin de la Societé de Linguistique de Paris (BSL), 1961, XVI, ὅπου ὁ Benveniste καταχωρίζοντας περίληψη ἀνακοινώσεως τοῦ Georgiev, Trois langues indoeuropéennes méconnues, le phrygien, le thrace et le dace, μεταφέρει τὴν πίστη τοῦ σ. ὅτι στὴν Δακία καὶ τὴν Θράκη εἶχαν κατοικήσει δύο λαοί, ποὺ μιλοῦσαν δύο διαφορετικὲς ἰνδοευρωπαϊκὲς γλῶσσες.

τῆς δακικῆς καὶ τῆς φρυγικῆς. Γιὰ τὴν τελευταία, ἡ ὁποία συσχετιζόταν πολὺ μὲ τὴν θρακική, ὥστε νὰ συμπροφέρεται ὡς θρακοφρυγικὴ ἢ δακοφρυγική, ἀποφαίνεται ὅτι ἔχει μεγαλύτερη συνάφεια μὲ τὴν ἑλληνικὴ παρὰ μὲ τὴν θρακική. Διαχωρίζοντας δὲ τὴν δακικὴ ἀπὸ τὴν θρακική καὶ χαρακτηρίζοντας τὴν δακικὴ ὡς ἰδιαίτερη γλῶσσα ἀπομακρύνει καὶ τὴν συγγένεια ἀρωμουνικῆς καὶ ρουμανικῆς κατὰ τὸ γλωσσικὸ ὑπόστρωμα, τὸ ὁποῖο ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα ἐμφανίζει σκοπίμως ὡς κοινό καὶ τόσο εἶχε ὑπογραμμίσει στὸ παρελθόν, ὅταν κατέστρωνε τὰ σχέδια ἀναπροσαρμογῆς τῆς θεωρίας περὶ κοινῆς καταγωγῆς Ρουμάνων καὶ Ἀρωμούνων.

Παρὰ ταῦτα, τουλάχιστον στὸν χῶρο τῆς Ν.Α. Εὐρώπης, ὁ πανθρακισμός, μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας[1], ἐπανεμφανίζεται πρὸς ἐξυπηρέτηση σκοτεινῶν σκοπῶν. Τοῦτο ἐμφαίνεται σὲ δημοσιεύματα, μὲ τὰ ὁποῖα διοχετεύεται τὸ νέο χάλκευμα, ὅτι δηλαδὴ οἱ Μακεδόνες τῶν χρόνων τῆς ρωμαϊκῆς ἐπεκτάσεως στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο δὲν ἦσαν παρὰ Θράκες, ὥστε οἱ Βλάχοι, μετὰ τὴν ὁμόθυμη ἀναγνώριση τῆς αὐτοχθονίας τους, νὰ ἀποξενωθοῦν κατ' ἄλλο τρόπο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες καὶ νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐπιβίωση ἐκρωμαϊσμένων Θρακῶν, ὡς ρωμανικὸς λαός, ποὺ δὲν ἀποκαταστάθηκε ἀκόμη ἐθνικά.

Ἡ σκευωρία εἶναι ἀριστοτεχνικὰ σχεδιασμένη. Διότι ἕνα θέμα παρόμοιο ἔχει πιθανότητες εὐαισθητοποιήσεως τῶν ρωμανικῶν λαῶν, ἂν ἡ πληροφόρησή τους παρέμενε μονόπλευρη, ὅπως μέχρι σήμερα. Ἤδη τὰ συμπτώματα ἐκδηλώνονται καὶ σὲ πανεπιστημιακὲς αἴθουσες. Χωρὶς τὴν ἐλάχιστη τεκμηρίωση ὁ Paul Henri Stahl στὴν εἰσαγωγὴ ἐθνολογικῆς ἀνθολογίας κειμένων, κατὰ τὸ πλεῖστον παρῳχημένων ἐπιστημονικά, γράφει: «La romanité orientale comprend principalement deux groupes: le premier et le plus nombreux est celui des Roumains, situés au nord du Danube, entre les frontières d' un Etat national dont le territoire correspond dans ses grandes lignes à celui de l' antique Dacie trajane. Le deuxième est constitué par les Aroumains, situés dans la partie sud de la péninsule balkanique: ils n'ont pas un Etat national et sont en voie de disparition. L' origine des deux groupes est la même: survivants des anciennes populations thraces (et daces) romanisées à la suite de la conquête romaine....»[2].

Παράλληλα ἡ ἀπροσχημάτιστη προπαγάνδα καταφεύγει σὲ διεθνεῖς ὀργανισμούς, ἀποστέλλει ἔντυπο ὑλικὸ πρὸς διέγερση τοῦ διαφέροντος τῆς παγκόσμιας κοινῆς γνώμης καὶ ἐπιχειρεῖ παντοιοτρόπως τὴν ἐμφύσηση ἀρωμουνικῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως στοὺς Βλάχους-Ἀρωμούνους. Καὶ ἁπλᾶ

---

1. Ἀ. Λαζάρου, «Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων», Τρικαλινά, 5, 1985, 47-77.

2. Stahl, ἔ.ἀ., 13.

δείγματα γραφῆς τῶν πρωτεργατῶν δὲν ἀφήνουν καμμία ἀμφιβολία γιὰ τὶς ἀνίερες ἐπιδιώξεις της. Ὁ Vasile Tega γράφει: «...οἱ Ἀρωμοῦνοι εἶναι αὐτόχθονες στὶς περιοχὲς ποὺ κατοικοῦν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑπογραμμισθῆ ὅτι τὸ ἐθνικὸ στοιχεῖο ποὺ βρῆκαν οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τὴν ἄφιξή τους στὴν Μακεδονία δὲν ἦταν ἑλληνικὸ ἀλλὰ θρακικό»[1]. Ὁ δὲ ψευδώνυμος Papu-Miciu (Demostene Nacu) διαλαλεῖ: «...πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῶν Ρωμαίων στὰ μέρη (τῶν σημερινῶν Βλάχων) ζοῦσε ἕνας πολὺ μεγάλος λαός, γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα Θράκες. Αὐτοὶ ποὺ κατοικοῦσαν πρὸς τὰ δυτικὰ (τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου), πρὸς τὴν περιοχὴ τῆς Ἀδριατικῆς ὀνομάζονταν Ἰλλυριοὶ ἀλλὰ ἀνῆκαν στὴν ἴδια φυλὴ καὶ φαίνεται ὅτι μιλοῦσαν τὴν ἴδια γλώσσα. Ὅλοι ἀσκοῦσαν τὸ ἴδιο ἐπάγγελμα: Ἦταν κτηνοτρόφοι...»[2]. Ἐν συνεχείᾳ περιγράφοντας τὴν κτηνοτροφικὴ ζωὴ καὶ ἐξυμνώντας τὴν παλληκαριὰ καὶ τὸ θάρρος τῶν Θρακῶν κατὰ τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνες στὰ δάση τῆς Πίνδου(!), στὶς κοιλάδες τοῦ Στρυμώνα καὶ τοῦ Ἀξιοῦ ἕως τὸν Δοὺναβι καὶ τὰ Καρπάθια παραπλανᾶ τὸν ἀναγνώστη του μὲ τὰ ἑξῆς: «Αὐτὰ ἐδῶ τὰ ἔχουν γράψει Ἕλληνες Ἱστοριογράφοι χιλιάδες χρόνια ἐνωρίτερα. Ἔχεις διαβάσει Ἡρόδοτο ἢ Θουκυδίδη:».

Αὐτὰ εἶναι παραμύθια, ἡ δὲ ἀλήθεια ἐντελῶς διαφορετική. Ἀρκεῖ ἡ ἀναφορὰ στὸν Πατέρα τῆς Ἱστορίας Ἡρόδοτο, ὁ ὁποῖος γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων μᾶς διαβεβαιώνει: «Ἕλληνας δὲ τούτους εἶναι.... κατάπερ αὐτοὶ λέγουσι, αὐτός τε οὕτω τυγχάνω ἐπιστάμενος καὶ δὴ ἐν τοῖς ὄπισθε λόγοις ἀποδέξω ὡς εἰσι Ἕλληνες, πρὸς δὲ καὶ οἱ ἐν τῇ Ὀλυμπίῃ διέποντες τὸν ἀγῶνα οὕτω ἔγνωσαν εἶναι»[3]. Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ Θουκυδίδης, διευρύνει τὰ ὅρια τῆς Μακεδονίας πέρα τῶν σημερινῶν, ὁ δὲ Στράβων μὲ κρυστάλλινη διαύγεια καὶ σαφήνεια ταυτίζει τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μακεδονία, ἐνῶ τὴν Θράκη χαρακτηρίζει ὅμορο-γειτονικὴ τῆς Μακεδονίας: «Ἔστι μὲν οὖν Ἑλλὰς καὶ ἡ Μακεδονία· νυνὶ μέντοι τῇ φύσει τῶν τόπων ἀκολουθοῦντες καὶ τῷ σχήματι χωρὶς ἔγνωμεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος τάξαι καὶ συνάψαι πρὸς τὴν ὅμορον αὐτῇ Θράκην»[4]. Τὴν ὁμογένεια Μακεδόνων, Αἰτωλῶν, Ἀχαιῶν καὶ λοιπῶν Ἑλλήνων ἐπανειλημμένως τονίζει καὶ ὁ Πολύβιος: «Τότε μὲν γὰρ ὑπὲρ ἡγεμονίας καὶ δόξης ἐφιλοτιμεῖσθε πρὸς Ἀχαιοὺς καὶ Μακεδόνας ὁμοφύλους.. νῦν δὲ περὶ δουλείας ἐνίσταται πόλεμος τοῖς Ἕλλησι πρὸς ἀλλοφύλους ἀνθρώπους»[5].

Ὁ Tega καὶ οἱ ὁμοϊδεάτες του, γόνοι παλαιῶν θυμάτων τῆς ρουμανικῆς

---

1. Cuvântul Românesc, 1, 1982, 19.
2. Αὐτ., 6, 1973, 17.
3. Ἡροδ., 5, 22.
4. Στράβ., 7, ἀπόσπ. (Epit. Vat.).
5. Πολυβ., 9, 37, 7.

προπαγάνδας, ἐπανέρχονται στὶς ἀρχικὲς ἀκραῖες θέσεις, ἂν καὶ ἐγκαταλείφθηκαν, τοῦ Capidan, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε διστάσει νὰ ἀρνεῖται καὶ τὸν ποιμενικὸ βίο στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες, ὥστε νὰ μὴ τίθεται θέμα ἑλληνικότητας τῆς ἑλληνικῆς ἐνδοχώρας μήτε ἐνδεχόμενο ἐπιβιώσεώς τους μὲ τὴ μορφὴ τῶν ἐκλατινισμένων Βλάχων. Ὄντως ὁ Capidan εἶχε ἀπορρίψει καὶ τὴν ἑλληνικότητα τῶν ἑλληνοφώνων Σαρακατσάνων, μολονότι κατὰ τὸν Stadtmüller, ποὺ προσφεύγει στὸν Höeg[1], «οὐδὲν συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης»[2]. Ἀλλὰ ἡ ἐνασχόληση τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μὲ τὴν κτηνοτροφία μαρτυρεῖται σαφῶς. Ὁ τέλειος γνώστης τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν Μακεδόνων, ὁ Ἀρριανός, ἀποστομώνει τοὺς ἀμφισβητίες καὶ τοὺς προκλητικοὺς προπαγανδιστὲς μὲ τὰ λόγια τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, διαχωρίζοντας συνάμα τοὺς Μακεδόνες ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριούς, τοὺς Τριβαλλοὺς καὶ τοὺς Θράκες: «Φίλιππος γὰρ παραλαβὼν ὑμᾶς πλανήτας καὶ ἀπόρους, ἐν διφθέραις τοὺς πολλοὺς νέμοντας ἀνὰ τὰ ὄρη πρόβατα ὀλίγα καὶ ὑπὲρ τούτων κακῶς μαχομένους Ἰλλυριοῖς τε καὶ Τριβαλλοῖς καὶ τοῖς ὁμόροις Θραξί...»[3].

Φυσικὰ κτηνοτρόφοι Ἕλληνες ζοῦσαν καὶ στὴν Ἤπειρο, στὴν Θεσσαλία καὶ σὲ κάθε ἑλληνικὴ περιοχή, ὀρεινὴ καὶ πεδινή. Χωρία τοῦ Λατίνου Βάρρωνος, τοῦ Δίωνος Χρυσοστόμου, τοῦ Πλουτάρχου καὶ τόσων ἄλλων πείθουν ἀπόλυτα. Τούτων μνεία γίνεται καὶ σὲ μελέτη τοῦ M. Gyóni, ὁ ὁποῖος πρὸς ἀντίκρουση τοῦ Capidan καὶ γενικὰ τῶν Ρουμάνων μελετᾶ ἐπιστημένως τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἀξιοποιεῖ τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τοῦ Höeg[4] καὶ καθιστᾶ εὐρύτερα γνωστὸ ὅτι ὁ ποιμενικὸς βίος στὸν ἑλληνικὸ χῶρο εἶναι ἀρχαιότατος καὶ διατηρεῖται πανομοιότυπος ἕως τὸν Μεσαίωνα: «Dès la période homérique, l'élevage des moutons et des chèvres constituait une branche importante de la vie économique hellénique. Pendant toute l'antiquité, l'Epire était le pays des pâtres. Au livre II des Res Rusticae, Varron parle longuement de ses grands troupeaux qui se trouvent en Epire. Selon une anecdote de Plutarque, le propriétaire d'un cheptel nombreux passait pour une personnalité distinguée à la cour de Pyrrhus. Les conditions climatiques du territoire grec obligeaient les troupeaux et les pâtres au

1. Carsten Höeg, Les Saracatsans, une tribu nomade grecque. I. Etude linguistique. II. Textes (contes et chansons); Vocabulaire technique; Index Verborum, Paris 1925, 1926.

2. Georg Stadtmüller, «Τὰ προβλήματα τῆς ἱστορικῆς διερευνήσεως τῆς Ἠπείρου. Ἓν μεθοδικὸν πρόγραμμα», Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, 9, 1934, 156. T. Capidan, Romînii nomazi, Cluj 1926. Ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ Capidan ἐκφράζουν καὶ Ρουμάνοι. Πβ. I. Siadbei, Sur les plus anciennes sources de l'histoire des Roumains, Bruxelles 1934, 867 σημ. 1: «quelques conclusions de l'auteur ne sont pas à retenir».

3. Ἀρριανοῦ, 7, 9.

4. Höeg, ἔ.ἀ., I, 85-91.

nomadisme saisonnier; à cet égard, il n' y a aucune différence entre l' antiquité et l' âge moderne. Pour le démontrer, il suffit de renvoyer à un passage d' Oedipe-roi (v. 1133-1139) où le messager, en présence du roi, veut rafraîchir la mémoire du serviteur par les paroles suivantes[1]:

...Εὖ γὰρ οἶδ' ὅτι
κάτοιδεν, ἥμος τὸν Κιθαιρῶνος τόπον
ὁ μὲν διπλοῖσι ποιμνίοις, ἐγὼ δ' ἑνὶ
ἐπλησίαζον τῷδε τἀνδρὶ τρεῖς ὅλους
ἐξ ἦρος εἰς ἀρκτοῦρον ἑκμήνους χρόνους·
χειμῶνα δ' ἤδη τἀμά τ' εἰς ἔπαυλ' ἐγὼ
ἤλαυνον οὗτός τ' εἰς τὰ Λαΐου σταθμά.

Ἑπομένως ἡ παρουσία Βλάχων στὴν Εὐρυτανία ἀποβαίνει εὐεξήγητη, ἀφοῦ ἀποτελεῖ ἰδεώδη τόπο γιὰ κτηνοτροφία καὶ συναφεῖς ἐπαγγελματικὲς ἐπιδόσεις, ποὺ ἐπιτρέπουν καὶ μεγαλύτερες προοπτικές. Ὀρθῶς ὁ Κωτσοκάλης παρατηρεῖ: «Ἡ φύση τοῦ βίου τῶν Βλάχων, σὰν νομαδικοῦ καὶ ποιμενικοῦ λαοῦ, καὶ οἱ γενικότερες κοινωνικὲς συνθῆκες δὲν τοὺς ἐμπόδισαν τὴν κοινωνική τους ἀνάπτυξη. Βλάχοι ἦταν ὁ Ρήγας Φεραῖος, ὁ Κωλέττης, ὁ Στουρνάρας, ὁ Ἀβέρωφ, ὁ Τοσίτσας, ὁ Κρυστάλλης, ὁ Σπ. Λάμπρου καὶ πλῆθος ἄλλοι ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων καὶ εὐεργέτες τῆς Ἑλλάδας»[2].

Ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐπέκταση τῆς κτηνοτροφίας μὲ βιοτεχνίες τυροκομικῶν, μαλλιῶν, δερμάτων, ἰδίως δὲ συντροφίες μεταγωγικῶν μέσων καὶ ἐμπορίας[3] συντελεῖ καὶ στὴν οἰκονομικὴ καὶ στὴν πνευματικὴ προκοπὴ τῶν Βλάχων, χάρη στὴν ἐπικοινωνία καὶ συναλλαγὴ μὲ τὸν ἔξω κόσμο, πέρα τῶν ὁρίων τῆς στενῆς ἐπαρχίας καὶ τοῦ κράτους. Ὑστερόβουλα οἱ ἐκπρόσωποι τῆς τουρκικῆς Πύλης παρέχουν καὶ διευκολύνσεις, διότι ἐξασφαλίζουν ἰδιαίτερα ὀφέλη.

Ὁ Μ. Χρυσοχόου μὲ γλαφυρότητα περιγράφει τὴν εὐεργετικὴ ἐπίδραση τῶν ἐπαγγελμάτων αὐτῶν: «...προσεπόρισαν εὐημερίαν τινὰ εἰς τοὺς κατοίκους καὶ μετέβαλον τοὺς συνοικισμοὺς εἰς Κωμοπόλεις ἀνθούσας καὶ πλουσίας. Μνήμονες δὲ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν καὶ ἀρκετὰ εὐποροῦντες, εἰς τὰς Κωμοπόλεις ταύτας ἐσύστησαν τὰ πρῶτα Σχολεῖα καὶ ἐπεδόθησαν εἰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας εἰς τὴν ξένην, ὡς ἔμποροι ἀποδημοῦντες καὶ ἐκπαιδευόμενοι»[4].

1. M. Gyóni, «La transhumance des Vlaques balcaniques au Moyen Age», Byzantinoslavica, 12, 1954, 39.

2. Κ. Δ. Κωτσοκάλη, Ὁ Κατσαντώνης τῆς Ρωμιοσύνης. Νέα θεώρηση τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ θρύλου του, Ἀθήνα 1977, 20. Ὡστόσο ὅσα γράφει γιὰ Κουτσοβλάχους κι Ἀρβανιτοβλάχους (σ. 15) καὶ γιὰ τὴν πολυωνυμία τους (σ. 12) συσκοτίζουν τὸ θέμα. Γιὰ τὰ ὀνόματα τῶν Βλάχων βλ. εἰδικὸ ὑποκεφάλαιο Λάζάρου, Ἀρωμουνική, 84 κ.ἑ.

3. Βιβλιογραφία βλ. ἀνωτ. 244 σημ. 6.

4. Μ. Χρυσοχόου, Βλάχοι καὶ Κουτσόβλαχοι, ἐν Ἀθήναις 1909, 51.

Κατὰ τὸν Montaigne οἱ Βλάχοι ἀναδείχθηκαν καὶ οἱ ταχύτεροι ταχυδρόμοι: «Ἀκούω πῶς οἱ Βλάχοι, ταχυδρόμοι τοῦ Σουλτάνου, κάνουν ταχύτατες διαδρομές, γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ κατεβάζουν ἀπὸ τὸ ἄλογο τὸν πρῶτο περαστικό, ποὺ βρίσκουν στὸν δρόμο τους, δίνοντάς του τὸ κατάκοπο ἄλογό τους καὶ πῶς, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν κούραση, περιτυλίγουν ὁλόκληρο τὸ σῶμα τους πολὺ σφικτὰ μὲ ἕνα φαρδὺ ζωνάρι»[1]. Τὸ ἔργο τοῦτο ἔχει μακρὰ παράδοση[2] καὶ ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς παράγοντες διγλωσσίας καὶ πολυγλωσσίας Ἑλλήνων. Ὁ Gyóni ὑποστηρίζει ὅτι οἱ κτηνοτρόφοι Βλάχοι ὀφείλουν τὴν διγλωσσία[3] στὶς ἐποχικὲς μετακινήσεις τους ἀνὰ ἑξάμηνο στὰ ὀρεινὰ καὶ στὰ χειμαδιά.

Γιὰ τὴν ἀριθμητικὴ δύναμη τῶν Βλάχων στὴν Εὐρυτανία ὁ Κωτσοκάλης μὲ σημείωση παραπέμπει στὸν Pouqueville[4], κατὰ τὸν ὁποῖο στὸ Καρπενήσι τὸ 1821 κατοικοῦσαν ἑξακόσιες οἰκογένειες. Κατὰ δὲ τὸν Π. Βασιλείου στὰ Βλαχοχώρια τῆς ἐπαρχίας Καρπενησίου ζοῦσαν χίλιες πεντακόσιες ἕνδεκα οἰκογένειες[5]. Ὡς πρὸς τὴν συγκατοίκηση βλαχοφώνων καὶ ἑλληνοφώνων ἢ καὶ ἀλλοεθνῶν οἱ πληροφορίες εἶναι ἀνεπαρκεῖς. Ὁπωσδήποτε οἱ ξένοι ἐπιδρομεῖς προσωρινά, ἡ δὲ τουρκικὴ κατάκτηση διαρκέστερα ὤθησαν μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πεδινῶν καὶ βατῶν περιοχῶν πρὸς τὰ δύσβατα βουνά[6], «...ὁπότε, γράφει ὁ Χρυσοχόου, ἕνεκεν τῆς μετὰ τῶν Κουτσοβλάχων γειτνιάσεως καὶ τῆς διὰ τῆς ἐπιγαμίας ἀναμίξεως καὶ τῶν ἄλλων συμφερόντων ἀτομικῶν τε καὶ κοινωνικῶν καὶ πρὸ πάντων ἕνεκεν τῆς ἀντὶ πάσης θυσίας ἐπιδιώξεως τῆς τοῦ Γένους ἀποκαταστάσεως, μετεφέρθη, ὡς ἦτο ἑπόμενον, τὸ Κέντρον τῶν ἐθνικῶν πόθων καὶ τῆς δράσεως, ἐκ τῶν πεδιάδων εἰς τὰ ὄρη, ὅπου ὡς διαμαρτυρία ἔνοπλος ἀπὸ τῆς ὑστεραίας τῆς πτώσεως, ἀνεφάνησαν οἱ Ἀρματωλοὶ καὶ Κλέφται, οἱ πλεῖστοι, ἵνα μὴ εἴπωμεν πάντες, ἦσαν Κουτσόβλαχοι, δηλ. ποιμένες τῶν Ἀγράφων, τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Ὀλύμπου»[7].

Ἀκριβέστερα ἡ ἔνοπλη ἀντίσταση τῶν Βλάχων δὲν ἐκδηλώνεται με-

---

1. M. d. Montaigne, Δοκίμια. Μετάφραση (ἐπιλογὴ) Θ. Νάκα, Ἐκδόσεις Κάλβου, 184. Τὴν πληροφορία ὀφείλω στὸν φίλο δικηγόρο καὶ ἱστορικὸ συγγραφέα Γ. Χιονίδη, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ δημοσίως.

2. Ἀ. Λαζάρου, Ἀρωμουνική, 37 σημ. 67.

3. Gyóni, ἔ.ἀ., 41.

4. Γιὰ τὶς εἰδικὲς βλαχολογικὲς ἐργασίες τοῦ Pouqueville βλ. Democratie Iliadou, «Le cas Pouqueville (1770-1838)», Μελετήματα στὴ μνήμη Βασιλείου Λαούρδα, Θεσσαλονίκη 1975, 428.

5. Βασιλείου, Ἡ Ἐπισκοπὴ Λιτζῆς..., 43.

6. Ἀ. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1964, Β', 9, 319-320. Βλ. Γιάννη Δ. Συντήλα, «Μετοικεσίες Ἀγραφιωτῶν», Γνῶση καὶ Γνώμη (Καρδίτσα), 3, 1984, 59-61.

7. Χρυσοχόου, ἔ.ἀ., 49-50.

τὰ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀλλά σέ συνεργασία μέ τὸ Δεσπότη τοῦ Μυστρᾶ, τὸν μετέπειτα τελευταῖο αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο, πρὸ τῆς ὁριστικῆς ἐπικρατήσεως τῶν Τούρκων: «Τότε —γράφει ὁ Miller— οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου, ρίχτηκαν ἐναντίον τῶν Τούρκων τοῦ μεγάλου Θεσσαλικοῦ κάμπου καὶ δέχτηκαν ἀπὸ τὸν νικηφόρο Κωνσταντῖνο ἕνα διοικητὴ ποὺ ἡ ἕδρα του εἶταν στὸ Φανάρι...»[1]. Τό γενονὸς τοῦτο ὁ Ἀπ. Βακαλόπουλος ἱστορεῖ ὡς ἑξῆς: «Τότε ὁ Κωνσταντῖνος (Παλαιολόγος) προῆλασε πέρα ἀπὸ τὸν Ἰσθμό καὶ κυρίευσε τὴν Θήβα καὶ ὅλη τὴν Βοιωτία, ἐνῶ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου μὲ ἀξιωματικό του ἐπικεφαλῆς εἶχαν ἀρχίσει τὶς καταδρομὲς ἐναντίον τῶν Γιουρούκων τῆς Θεσσαλίας»[2].

Μὲ τὸν Χρυσοχόου, τὸν μόνο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ποὺ ἔχει ἰδίαν θεωρίαν περὶ καταγωγῆς τῶν Βλάχων, συμφωνεῖ ὁ Κεραμόπουλλος. Πιστεύοντας ὅτι ἀρχὴ γενέσεως[3] τῶν Βλάχων εἶναι τὸ μακεδονικὸ σύστημα ἀσφαλείας καὶ ἄμυνας, τῆς φρουρήσεως τῶν ἐπικαίρων ὁδικῶν διαβάσεων καὶ τῶν συνόρων μὲ μόνιμες ἐγκαταστάσεις φρουρῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ μετέπειρα κατέστησαν ἀπαραίτητοι, κυρίως κατά τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ὥστε νὰ ἀπολαύουν προνομίων, τὰ ὁποῖα θεσμοθετοῦνται στό Βυζάντιο[4], τονίζει τὰ ἀκόλουθα: «Ὅπου δηλαδὴ εἶναι Βλάχοι, ἦσαν ἀρματολοί, ἤτοι πρώην κλέφται, ὅπερ δηλοῖ ὅτι οἱ Βλάχοι ὑπῆρξαν κλέφται καὶ ἀρματολοί. Ἀλλ' οἱ κλέφται προῆλθον ἐκ τῶν πρώην ὁροφυλάκων ὡς οἱ ἀρματολοὶ ἐκ τῶν κλεφτῶν. Ὥστε, ἀφ' ὅτου γνωρίζομεν ἱστορίαν τῆς Μακεδονίας, τὰ ὄρη αὐτῆς φρουροῦνται· προσέχομεν ἡμεῖς ὅμως μόνον τὸ γνώρισμα, ὅπερ ἐνεκόλαψεν εἰς τοὺς φρουροὺς ἡ Ρωμαιοκρατία: τὴν γλῶσσαν. Ὅτι ὅμως οἱ ἀρματολοὶ εἶναι ἐντόπιοι, δηλοῖ, ὅτι ἀναλόγως ἐντόπιοι ἦσαν καὶ οἱ πάλαι. Πρώην στρατιῶται πάλαι, εἶτα κλέφται, ἔπειτα ἀρματολοί. Φαίνεται ὅτι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἶχον στρατιωτικὰ καθήκοντα καὶ κέρδη»[5].

Ὁ Ἀραβαντινὸς[6] καὶ ὁ Récatas[7] διατείνονται ὅτι οἱ Βλάχοι εἶχαν διατηρήσει τά προνόμια καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἡ κληρονομιὰ ὅμως δὲν ἦταν ἀποκλειστικά ὑλική. «Κληρονόμοι ὄντες —ἐπιμένει ὁ Κεραμόπουλλος— τῶν πολεμικῶν ἀρετῶν πατροπαραδότως καὶ ἐχθροὶ παντὸς ξένου οἱ ὁροφύ-

---

1. W. Miller, Ἡ Φραγκοκρατία στὴν Ἑλλάδα, Ἀθήνα 1960, 475.
2. Βακαλοπούλου, ἔ.ἀ., Α', 239-240.
3. Παράγοντες ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων βλ. Λαζάρου, Ἀρωμουνική, 37.
4. R. Thouvenot, «Sur les avantages concédés aux Vétérans par l' empereur Constantin», Mélanges André Piganiol, Paris 1966, 843 κ.ἑ.
5. Κεραμοπούλλου, Κουτσόβλαχοι, 96 σημ.
6. Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, Ἀθῆναι 1857, Β', 107 κ.ἑ.
7. B. Récatas, L' état actuel du bilinguisme chez les Macédo-roumains du Pinde et le rôle de la femme dans le langage, Paris 1934, Pl. IV.

λακες καὶ οἱ ἀπόγονοί των, οἱ Βλάχοι, ἔγιναν φορεῖς τοῦ φιλελευθέρου καὶ φιλοπολέμου ἐπαναστατικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἐξεδηλώθη ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει τῶν Τούρκων. Τότε, ἑνωθέντες μετὰ παντὸς ἀνυποτάκτου, ἀπέβησαν «κλέφται» κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ κράτους de facto, τὸ ὁποῖον αὐτοὶ δὲν ἀνεγνώριζον, καὶ ὅταν τοῦτο ἀπηύδησε πολεμοῦν πρὸς αὐτούς, συνεβιβάσθη καὶ τοὺς προσέλαβεν ὡς μισθοφόρους ἁρματολούς, ἐμπιστεῦσαν εἰς αὐτοὺς ἐπ' ἀμοιβαῖς καὶ προνομίαις τὴν τήρησιν τῆς τάξεως»[1].

Ἡ Εὐρυτανία, ποὺ διακρίθηκε γιὰ τοὺς κλεφταρματολούς της, περιέχεται στὴν μεσαιωνικὴ Βλαχία ἢ ἀκριβέστερα τὴν Ἄνω Βλαχία καὶ εὐρύτερα τὴν ἐν Ἑλλάδι Βλαχία, τῆς ὁποίας τὰ ὅρια, κατὰ τὸν Ἀκαδημαϊκὸν Δ. Ζακυθηνόν[2], συμπίπτουν πρὸς ἐκεῖνα τοῦ μεσαιωνικοῦ κρατιδίου τῶν Νέων Πατρῶν. Ὁ δὲ Νικηφόρος Γρηγορᾶς[3] ὡς νότιο σύνορο τοῦ κρατιδίου τούτου ὁρίζει τὸν Παρνασσό. Ἐξ ἄλλου ἡ Ἄνω Βλαχία γειτονεύει μὲ τὴν Μικρὰ Βλαχία, τὴν ὁποία ὁ Σφραντζῆς[4] τοποθετεῖ στὴν Αἰτωλία.

Οἱ Βλάχοι τῆς Λαμίας μνημονεύονται καὶ στὸ Ὁδοιπορικὸ τοῦ Βενιαμὶν τοῦ ἐκ Τουδέλας (1159), ὁ ὁποῖος πρῶτος[5] ἀναφέρει τὸ ὄνομα Βλαχία: «Ἐδῶ βρίσκονται τὰ σύνορα τῆς Βλαχίας ποὺ οἱ κάτοικοί της ὀνομάζονται Βλάχοι. Εἶναι ἀλαφροὶ καὶ γρήγοροι σὰν ζαρκάδια καὶ κατεβαίνουν ἀπὸ τὰ βουνὰ στοὺς ἑλληνικοὺς κάμπους γιὰ ληστεία καὶ ἁρπαγές. Κανεὶς δὲν ριψοκινδυνεύει πόλεμο μαζί τους, οὔτε μπορεῖ νὰ τοὺς ὑποτάξη γιατὶ τὰ καταφύγιά τους εἶναι ἀπρόσιτα κι αὐτοὶ μονάχα γνωρίζουν τοὺς δρόμους. Δὲν εἶναι οὔτε Χριστιανοὶ οὔτε Ἑβραῖοι. Τὰ ὀνόματά τους εἶναι ἑβραϊκά. Μερικοὶ μάλιστα ἀποκαλοῦν τοὺς Ἑβραίους ἀδελφούς. Ὅταν συναντήσουν Ἰσραηλίτη τὸν ληστεύουν ἀλλὰ δὲν τὸν σκοτώνουν, ὅπως κάνουν μὲ τοὺς Ἕλληνες»[6].

Ἀποτελεῖ ἀνακρίβεια, ποὺ ἐπηρέασε καὶ τὸν Ν. Γιαννόπουλο, ἡ εἴδηση, ὅτι δηλ. οἱ Βλάχοι τὸ 1159 δὲν ἦσαν Χριστιανοί. Αὐτὴν ἀκυρώνουν πλήρως οἱ χριστιανικοὶ ὅροι, ποὺ σώζονται στὴν ἀρωμουνική, στὸ νεολατινικὸ ἰδίωμα τῶν Βλάχων. Ἡ ἐκχριστιάνιση τῶν Βλάχων προηγεῖται τοῦ χρόνου τῆς περιηγήσεως τοῦ Βενιαμὶν κατὰ αἰῶνες[7]. Ἀσύστατος εἶναι καὶ ὁ ἰσχυρι-

---

1. Κεραμοπούλλου, ἔ.ἀ., 97 σημ.

2. Δ. Ζακυθηνοῦ, «Μελέται περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει», ΕΕΒΣ, 18, 1948, 73.

3. I, 110 (Bonn).

4. 414 (Bonn).

5. Κατόπιν μνεία τῆς Βλαχίας κάμνει ὁ Νικήτας Χωνιάτης, 841.

6. Κυριάκου Σιμοπούλου, Ξένοι ταξιδιῶτες στὴν Ἑλλάδα 333 μ.Χ. -1700, Ἀθήνα 1972, 223, ὅπου ἡ νεώτερη βιβλιογραφία, ποὺ ἀφορᾶ στοὺς Βλάχους. Τὰ σχετικὰ μὲ τὶς ἐπιδρομές, ποὺ ἀφηγεῖται ὁ Pouqueville, ἀναφέρονται στοὺς Ἀσανίδες τοῦ Αἵμου.

7. Πβ. Taillez, ἔ.ἀ., 219. Τῶν Ρουμάνων βλ. Glasul Bisericii, 38, 1979, 320 κ.ἑ.

σμὸς τοῦ N. Iorga ὅτι ἦσαν αἱρετικοί: «Au XIIe siècle, le rabbin Benjamin de Tudèle les retrouve, avec leurs superstitions bogomiles, patarènes, affectionnant les noms bibliques, du coté de Zéitoun, donc dans la même Thessalie, ver la Mer»[1]. Σκοπίμως δὲ παρερμηνεύει τοῦ Κεκαυμένου τοὺς λόγους ὁ Nasturel, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ σὲ προηγούμενο δημοσίευμά του[2] εἶχε ἀναγάγει Ρουμάνους, Ἀρωμούνους καὶ Ἀλβανοὺς σέ κοινὸ θρακο-δακο-ἰλλυρικὸ ὑπόστρωμα, μάταια ὅμως, ὅπως εἴδαμε, μετὰ τὶς ἔρευνες τοῦ Vl. Georgiev, ἐπινοεῖ ἀποξένωση τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες μὲ θρησκειολογικὰ κατασκευάσματα: «Certes le général byzantin ne va pas jusqu' à les considérer comme des hérétiques ou des payens. Mais pour lui, ce dédain dont il les couvre marque qu' il les considérait comme des chretiens de second ordre: cela était dû manifestement à leurs propres croyances, coutumes et superstitions, étrangères à celles des Grecs»[3]. Ἡ ἀντιβλαχικὴ συμπεριφορὰ τοῦ Κεκαυμένου ἁπλούστατα ἀπορρέει ἀπὸ συμφέροντα καὶ φιλοδοξίες, αἴτια ἰσχυρότερα καὶ τῶν συγγενικῶν δεσμῶν, ποὺ ὑφίστανται μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν Κεκαυμένου καὶ Νικουλίτζα[4]. Κατ' οὐσίαν τὰ ἴδια αἴτια ὑπάρχουν καὶ στὴν ἑρμηνεία τοῦ Κεραμοπούλλου: «Ὁ Κεκαυμένος δὲ ἦτο προσέτι καὶ φιλοβασιλικώτατος ἀνήρ, ὅστις τυφλοῦται ἐκ τοῦ μίσους κατὰ τῶν ἀποστατούντων Βλάχων καὶ ἀποδιοπομπούμενος μέχρι Δακίας καὶ Σαύου τὸ μισητὸν γένος, ὑβρίζει συλλήβδην Κουτσοβλάχους τε καὶ Δάκας. Ἕνεκα τοῦ μίσους τούτου δὲν εἶναι πιστευτὸς εἰς τὰς περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν Βλάχων ὑβριστικὰς περιγραφάς· ἕνεκα δὲ τοῦ μίσους καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀκρισίας καὶ ἀμαθείας δὲν εἶναι πιστευταὶ καὶ αἱ ἱστορικαὶ παρεκβάσεις του αἱ ἀμάρτυροι καὶ πεπλασμέναι»[5]. Πείθουν ὅμως τὸν αὐτοκράτορα γιὰ τὴν «ἀφοσίωση» τοῦ Κεκαυμένου, ὥστε νὰ τοῦ ἐμπιστεύεται κατὰ μεγαλύτερα χρονικὰ διαστήματα τὴν διοίκηση τοῦ θέματος Ἑλλάδος, ποὺ σημαίνει δόξα καὶ χρῆμα, καὶ νὰ παραγκωνίζεται ὁ ἀνταγωνιστὴς Νικουλίτζας[6]. Τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐπιχειρήματος καθιστᾶ ἀντιληπτὴ ἡ ἔκταση

1. Iorga, ἔ.ἀ., 118.

2. P. S. Nasturel, «Vlacho-balcanica», Byzantinische-Neugriechischen Jahrbucher, 22, 1978, 221 κ.ἑ.

3. P. S. Nasturel, «Le christianisme roumain à l' époque des invasions barbares», Buletinul Bibliotecii Române, 11 (14)-Serie noua—1984, 235. Ἀσφαλῶς δὲν ἀγνοεῖ ὅτι οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου χαρακτηρίζονται σὲ ἔγγραφο τοῦ 1553 «boni christiani et bonne gente», «Vlachi le maggior mangioris del mondo». Πβ. Κ. Σάθα, Μνημεῖα τῆς Ἑλλην. Ἱστορίας, 6, 315, 3 καὶ 9, 200, 1.

4. Πβ. Gyóni, «Kekaumenos», 111: «Nikoulitzas 1er, était, du fait du mariage de leurs enfants, apparenté à Kekaumenos 1er (συμπέθερος)».

5. Κεραμοπούλλου, ἔ.ἀ., 27 σημ. 2.

6. Φαίνεται ὅτι εἶχε διαρκέσει πολὺ ἡ αὐτοκρατορικὴ εὔνοια πρὸς τὸν Νικουλίτζα. Πβ. Gyóni, ἔ.ἀ., 111 σημ. 1: «Nikoulitzas 1er avait été nommé par Romain II (959-963), et qu'en 980 il était toujours stratège d' Hellas».

τῆς ἐπίζηλης Ἀρχῆς, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Gyóni, καθὼς καὶ τοὺς V. Vasiljevskij καὶ G. Murnu, «Par le thème «Hellas», nous devons comprendre à cette époque l' Attique, la Béotie, la Phocide, les deux Locrides et l' Ainis antique, ainsi que la majeure partie de la Thessalie, depuis les monts du Pinde jusqu' à la vallée de Tempé et l' île d' Eubée» καὶ συμπεραίνει «que l' établissement en masse des Vlaques dans le thème «Hellas» était déjà un fait accompli en 980»[1]. Ἡ δὲ Αἰνίς, ποὺ περιλαμβάνεται στὸ θέμα Ἑλλάδος, ἢ ἀλλιῶς Αἰνιανὶς ἢ Αἰνιανία εἶναι ἡ χώρα, τὴν ὁποία κατοικοῦσαν οἱ Αἰνιάνες, μεταξὺ Τυμφρηστοῦ, Κόρακος, Οἴτης καὶ Ἀχαϊκῶν ὀρέων.

Πάντως τὸ πλέον ἀπαράδεκτο ἐπιχείρημα, τὸ ὁποῖο μηχανεύθηκαν οἱ Ρουμάνοι γιὰ τὴν ἀπάλειψη ὁποιασδήποτε συγγένειας Βλάχων-Ἀρωμούνων καὶ Ἑλλήνων, βλαχοφώνων καὶ ἑλληνοφώνων κατοίκων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, στηρίζεται στὴν ἐχθρότητα —κατὰ Βενιαμὶν— τῶν πρώτων, ποὺ δὲν ὀρρωδοῦν καὶ νὰ φονεύσουν τοὺς Ἕλληνες, ἐνῶ ἐπιδεικνύουν ἐπιείκειαν πρὸς τοὺς Ἑβραίους. Ἀλλὰ διαμάχες μόνον οἱ Ἕλληνες δικαιολογοῦνται νὰ ἔχουν μὲ τοὺς Βλάχους, οἱ ὁποῖοι πέρα τῶν συνήθων πράξεων ληστείας προξενοῦν καὶ σοβαρὲς ζημίες μὲ τὰ κοπάδια τους στὰ ἀγροκτήματα τῶν Ἑλλήνων, ὁπότε κατὰ κανόνα ἐπακολουθεῖ καὶ ἀγώνας μέχρι θανάτου.Παρόμοια ἐπεισόδια συμβαίνουν καὶ μὲ τοὺς ἑλληνοφώνους Σαρακατσάνους, οἱ ὁποῖοι δὲν ὑστεροῦν καὶ στὶς ληστρικὲς ἐνέργειες. Οἱ Ἑβραῖοι δὲν διαφιλονικοῦν τίποτε καὶ συνεπῶς οὔτε διατρέχουν τὸν κίνδυνο νὰ σκοτωθοῦν.

Ἐπιπροσθέτως σὲ χρόνο ἀνύποπτο ὁ καλύτερος γνώστης τῶν Βλάχων, ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνσταντῖνος Κούμας, ἀνασκευάζει καθ' ὁλοκληρίαν τὸ πλασματικὸ ἐπιχείρημα τῶν Ρουμάνων γράφοντας τὰ ἑξῆς: «Ἐν γένει οἱ Βλάχοι συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὔτε ἐκεῖνοι, οὔτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς καὶ τῷ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα»[2]. Δὲν ἀφήνει δὲ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων: «Διασκορπισμένοι εἰς διάφορα χωρία ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον ὀρεινὰ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ἕως τῆς Πελοποννήσου εἶναι οἱ λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες ὄντες καὶ Θεσσαλοὶ καὶ Ἕλληνες τὸ γένος»[3].

---

1. Gyóni, ἔ.ἀ., 134.

2. Κ. Κούμα, Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, Βιέννη 1832, ΙΒ', 530-531. Πβ. καὶ Θ. Α. Πασχίδου, Οἱ Πελασγοὶ ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ σὺν παραρτήματι περὶ Βλάχων καὶ Βουλγάρων, Ἀθῆναι 1879, 24: «Διαβιοῦσι δὲ μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἄνευ οὐδεμιᾶς πιέσεως, ἀλλὰ μετ' εὐχαριστήσεως καὶ ὑπὸ σπουδαίων λόγων ὠθούμενοι καλλιεργοῦσι τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, κοινὰ τὰ συμφέροντα, κοινὰ τὰ παθήματα τοῖς Ἕλλησι μέχρι τοῦδε θεωρήσαντες».

3. Κούμα, ἔ.ἀ., 531. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν τεράστια ρουμα-

Προσφυέστατα ὁ Κυριάκος Σιμόπουλος σχολιάζει τὴν πληροφορία τοῦ Βενιαμίν, κατὰ τὴν ὁποία μερικοὶ Βλάχοι ἀποκαλοῦν τοὺς Ἑβραίους ἀδελφούς: «Ἀφελέστατη εἰκασία τοῦ ραββίνου. Θεωρεῖ τοὺς λῃστὲς ἑβραϊκῆς καταγωγῆς ἐπειδὴ δὲν σκοτώνουν τοὺς ὁμοφύλους του ὅπως τοὺς Ἕλληνες»[1].

Περιέργως στὴν πρόσφατη ἀναδημοσίευση τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Ὁδοιπορικοῦ τοῦ Βενιαμὶν ἀπὸ τὴν ἔκδοση Κ.Σ. στὰ Χρονικά[2], ὄργανο τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος, τὸ ἐπίθετο ἀφελέστατη μετατρέπεται σὲ ἀσφαλέστατη, λάθος μὲ τεράστια σημασία, διότι μεταβάλλει ριζικὰ τὸ νόημα τοῦ σχολίου.

Ἀξιομνημόνευτη κρίνεται καὶ ἡ διόρθωση ἀπὸ τὸν Γεώργιο Χρ. Σούλη[3] κειμένου τοῦ Κ. Σάθα, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκφράσει τὴν ἐσφαλμένη γνώμη ὅτι οἱ ἀναφερόμενοι ἀπὸ τὸν Βενιαμὶν Βλάχοι ἦσαν στὴν πραγματικότητα Ἀλβανοί.

Ἡ λατινικὴ ἢ μᾶλλον νεολατινική, ρωμανική, μαρτυρία τοῦ Καρπενισιοῦ, τοῦ ὁποίου τὴν ἵδρυση ὁ Πάνος Βασιλείου ἀνάγει «χωρὶς ἄλλο πολὺ πρωτύτερα ἀπὸ τὸν 10ο αἰώνα» δικαιώνει τὸν Γ. Σούλη, δοθέντος ὅτι ἡ ἐμφάνιση τῶν λεγομένων Ἀλβανῶν εἶναι ὁμολογουμένως μεταγενέστερη. Ἐξ ἄλλου ὁ Βασιλείου ἀνατρέχοντας στὸ ἀπώτερο παρελθὸν παρατηρεῖ ὅτι ἡ Εὐρυτανία κατὰ τὴν ἀκμὴ τῆς Αἰτωλικῆς Συμπολιτείας μετεῖχε ὡς Ἐπίκτητος Αἰτωλία. Ἐν συνεχείᾳ συμπληρώνει ὅτι οἱ Εὐρυτάνες «κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἠκολούθησαν τὴν τύχην τῶν Αἰτωλῶν»[4].

Ἀλλὰ οἱ Αἰτωλοὶ συντάσσονται μὲ τοὺς Ρωμαίους πρὸ τῆς τελικῆς καὶ ὁλοκληρωτικῆς ἀναμετρήσεως τῶν δύο κόσμων, τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ρωμαϊκοῦ. Ἤδη τὸ 212 π.Χ. ὁ στρατηγὸς τῶν Αἰτωλῶν Σκόπας ὑπογράφει συμμαχία μὲ τὸν πραίτωρα Λαιβίνο. Τὸ πρωτότυπο κείμενο τῆς συνθήκης,

---

νικὴ βιβλιογραφία γιὰ τοὺς Βλάχους-Ἀρωμούνους δὲν καταχωρίζονται οὔτε κἂν μνημονεύονται οἱ διαβεβαιώσεις τοῦ Κούμα, ἂν καὶ εἶναι ἀξιοσπούδαστες, διότι διατυπώνονται σὲ μιὰ ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποία οἱ ἐθνολογικὲς καὶ ἐθνικὲς ἀντιδικίες μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ρουμάνων ἀπουσίαζαν. Οἱ Ρουμάνοι δὲν εἶχαν ἀκόμη δημιουργήσει τὸ Κουτσοβλαχικὸ ζήτημα. Ἄρα ὁ Κούμας δὲν ἔγραφε ἀντιρρητικά. Τὰ γραπτά του εἶναι καρποὶ μελετῶν του καὶ σπουδῶν στὴν Γερμανία. Ἀδικαιολόγητα καὶ ἀντιεπιστημονικὰ οἱ Ρουμάνοι ἀντιπαρέρχονται πολύτιμη ἱστορικὴ μαρτυρία. Κατ' ἀντίθεση ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ παρουσιάζει μὲ ἄνεση τὶς ρουμανικὲς θέσεις. Ἀκολουθεῖ δὲ μὲ συνέπεια τὴν ἐπιστημονικὴ δεοντολογία στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ. Καιρὸς εἶναι γιὰ τὴν ρουμανικὴ ἀνταπόκριση. Διότι προάγει τὴν ἔρευνα, συμβάλλει στὴν ἀποκατάσταση τῆς ἀλήθειας καὶ στὴν ἀνάπτυξη φιλίας καὶ συνεργασίας τῶν δύο λαῶν.

1. Σιμοπούλου, ἔ.ἀ., 223 σημ. 4.

2. Ἔτος ζ', τεῦχος 63, Νοέμβριος 1963, 16 σημ. 14.

3. Γ. Χ. Σούλη, «Βλαχία-Μεγάλη Βλαχία, ἡ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία», Γέρας Κεραμοπούλλου, Ἀθῆναι 1953, 491 σημ. 2.

4. Βασιλείου, Τὰ Ἄγραφα, 5.

γραμμένο στὴν αἰτωλικὴ διάλεκτο, παρουσιάζει καὶ γλωσσικὸ ἐνδιαφέρον, διότι περιέχει λατινισμούς, πρώϊμες λατινικὲς[1] ἐπιδράσεις στὴν γλώσσα τῶν Αἰτωλῶν καὶ κατ' ἐπέκταση τῶν Εὐρυτάνων, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸν Θουκυδίδη «μέγιστον μέρος ἐστὶ τῶν Αἰτωλῶν, ἀγνωστότατοι δὲ τὴν γλῶσσαν»[2], κατὰ δὲ τὸν Τίτο Λίβιο ὁμόγλωσσοι καὶ τῶν Μακεδόνων: «Aetolos, Acarnanas, Macedonas ejusdem linguae homines»[3].

Κατὰ τὴν ρωμαιοκρατία οἱ Αἰτωλοὶ στὴν εὐρύτερη ἔννοια συμμετέχουν ἐνεργῶς στὴν ἐπάνδρωση τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ συγκροτώντας τὴν 6η λεγεώνα, ὅπως οἱ Ἠπειρῶτες τὴν 7η, οἱ Μακεδόνες τὴν 5η, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Δίωνα Κάσσιο ἐπὶ Καρακάλλα ἀριθμοῦσε 16.000 ἄνδρες, ἐκπαιδευμένους σύμφωνα μὲ τὸ μακεδονικὸ σύστημα[4].

Εἰδικὰ γιὰ τὴν Εὐρυτανία ἀναφέρεται ὅτι ὁ Καρπενησιώτικος ποταμὸς

---

1. Πβ. Edouard Will, Histoire politique du monde hellénistique, Nancy 1967, Β', 76-77, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Τὰ λατινικὰ στοιχεῖα εἶχαν εἰσχωρήσει στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα ἐνωρίτερα. Βλ. F. Viscidi, I prestiti latini nel greco antico e bizantino, Padova 1944. A. Pertusi, «rec. di F. Viscidi, Prestiti latini nel greco antico e bizantino», La Parola del Passato, 3, 1948, 295-300. I. Siadbei, «Contributii la studiul latinei orientale. Asupra elementului latin din neogreaca», Studii si Cercetari Lingvistice (SCL) 12, 1961 495-513. H. Mihaescu, La langue latine dans le sud-est de l' Europe, Bucuresti-Paris 1978, 30 κ.ἑ. Τοῦ αὐτοῦ, «La littérature byzantine, source de connaissance du latin vulgaire», RESEE, 16, 1978, 195-215, καὶ 17, 1979, 39-60. V. Orioles, «Note preliminari ad uno studio sui prestiti latini in greco», Incontri Linguistici, 1, 1974, 110.

2. Θουκυδ. Γ' 94. Πβ. καὶ C. Poghirc ἐν Anal. Univ. Buc. 1962, 387 κέ.

3. Liv. 31, 29. Τὴν ἐπιγραμματικὴ δήλωση τοῦ Λιβίου ἔχει ἐπαληθεύσει ἐπιστημονικὰ ὁ καθηγητὴς τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Βουκουρεστίου C. Poghir, «Consideratii asupra lexicului limbii macedonene vechi», SCL, 10, 1959, 383 κ.ἑ. Τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν του ἀνακοίνωσε καὶ μὲ διάλεξη στὴν αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν, τὴν 15.1.1970. Ἔχει δὲ ἐπιδράσει καὶ στὴν διαφοροποίηση τῶν θέσεων τοῦ Vl. Georgiev, Introduzione alla storia delle lingue indoeropee, Roma 1966, 193,ὁ ὁποῖος παλαιότερα συσχέτιζε τὴν γλώσσα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων μὲ τὴν ἰλλυρική. Γιὰ τὴν μεταβολὴ τῶν ἀπόψεων τοῦ Georgiev βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη, Οἱ Προέλληνες, Θεσσαλονίκη 1953, 17 κ.ἑ. καὶ Ἐλεύθ. Κόσμος τῆς 7.4.1971, ὅπου σχολιασμὸς τῆς ἀνακοινώσεώς του στὸ διεθνὲς συνέδριο προϊστορικῶν σπουδῶν.

4. Δίωνος Κασσίου, LXXVIII, 7, 1 (Boissevain, III, 380): «φάλαγγά τέ τινα ἐκ μόνων τῶν Μακεδόνων μυρίοις καὶ ἑξακισχιλίοις συντάξαι ('Αντωνῖνον) καὶ αὐτὴν Ἀλεξάνδρου τε ἐπονομάσαι καὶ τοῖς ὅπλοις οἷς ποτε ἐπ' ἐκείνου ἐκέχρηντο ὁπλίσαι». Πβ. Th. Chr. Sarikakis, «Des soltats Macédoniens dans l' armée romaine», Ἀρχαία Μακεδονία II (19-24 Αὐγούστου 1973), Θεσσαλονίκη 1977, 431-464. Τοῦ αὐτοῦ, Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1971, Α', 14 κ.ἑ., Β', 20. Ἡ πρώτη φάση τῆς κατακτήσεως τῆς Δακίας ἀπὸ τὸν Τραϊανὸ συντελεῖται χάρη στὰ ἐπιτεύγματα τῆς 1ης Κρητικῆς λεγεώνας, ἡ δὲ παγίωση τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐπιτυγχάνεται καὶ μὲ τὴν ἀνέγερση φρουρίων στὴν Δακία ἀπὸ Κυπρίους καὶ ἄλλους. Βλ. E. Lozovan, «Scando-romanica», Romania (New York), 5, 1960, no 48. Πβ. Μουδοπούλου, ἔ.ἀ., 13 σημ. 11.

ἀποτελοῦσε φυσικὴ διάβαση[1]. Τὴν στρατηγικὴ ἀξία τῆς Εὐρυτανίας ἐπιμαρτυροῦν καὶ τὰ σωζόμενα φρούρια, κάστρα, ὀχυρωματικὰ ἔργα, τείχη[2]. Στὶς εὐρυτανικὲς διαβάσεις ἀποδεκατίζονται οἱ Γαλάτες ἐπιδρομεῖς τοῦ Βρέννου τὸ 279 π.Χ. καὶ τὰ λείψανα τοῦ Σαμουὴλ τὸ 996 μ.Χ. Στοὺς ὀρεινοὺς αὐτοὺς ὁδικοὺς κόμβους οἱ Ρωμαῖοι ἐφαρμόζοντας προγενέστερα μέτρα ἀσφαλείας κατὰ ἐσωτερικῶν ἐχθρῶν, λῃστῶν, ἢ ξένων ἐπιδρομέων, ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, ἐγκαθιστοῦν φύλακες, οἱ ὁποῖοι κανονικῶς προέρχονται ἀπὸ ἐγχωρίους παλαιμάχους, γνῶστες τῆς λατινικῆς[3].

Τὸ «ἀξίωμα», κατὰ τὸ ὁποῖο ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας δὲν ἐπιτρέπει ὑποχώρησή της πρὸ τῆς λατινικῆς, ἔχει χάσει τὴν παλαιότερη ἰσχύ του, ἤδη ἀπὸ τὸ 1937, χάρη στὸν F. Lot[4]. Ἄλλως τε ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν Εὐρυτάνων ὡς «ἀγνωστότατοι τὴν γλῶσσαν» δὲν ἐνθαρρύνει στὴν ἐπίκλησή του, ἰδίως μετὰ τὴν ἀποδεδειγμένη ἐκλατίνιση καὶ Ἑλλήνων πόλεων καὶ περιοχῶν, ποὺ ὑπῆρξαν ἑστίες ἀκτινοβολίας ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Πειστικὴ ἀποβαίνει ἡ ἀναφορὰ στοὺς Ἕλληνες τῆς Γαλατίας, ὅπου ἡ Μασσαλία, ἀφοῦ ἐξελλήνισε τοὺς Γαλάτες[5], κατόπιν ἐκλατινίζεται ἡ ἴδια καὶ μεταβάλλεται σὲ κέντρο διαδόσεως τῆς λατινικῆς. Ὁ Benoît ὑπογραμμίζει τὸν διαδοχικὸ ἐξελληνισμὸ καὶ ἐκρωμαϊσμὸ τῆς Γαλατίας: «Rome y avait pris le relais d' Athènes et ce fut sur un substratum hellénique que s' établit la corversion à la Latinité....»[6]. Ἐπίσης ἐντυπωσιακὴ εἶναι ἡ ὀλιγόλογη ἐπιγραφικὴ μαρτυρία, κατὰ τὴν ὁποία στὴν Μασσαλία διδάσκεται ἡ λατινικὴ ἀπὸ Ἕλληνα: Ἀθηνάδης Διοσκουρίδου γραμματικὸς ρωμαϊκός[7]. Παρὰ τὴν ἐπιγραμματικότητα κρίνεται ὡς πολύτιμη, ἐφόσον ἕως τὴν ἀνεύρεσή της ἴσχυε ἀπόλυτα τὸ δίστιχο τοῦ Ὁρατίου:

Graecia capta ferum victorem cepit, et artis

---

1. Ἄννης Π. Ἀβραμέα, Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204, ἐν Ἀθήναις 1974, 103.

2. Π. Ι. Βασιλείου, Ἡ Ἁγία Τριάδα Εὐρυτανίας..., Ἀθήνα 1958, 8-9. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἀρχαία Εὐρυτανία, Ἀθήνα 1961, 16/10. Βλ. καὶ Δ. Λουκοπούλου, «Σύμμεικτα Αἰτωλικά», Λαογραφία Η', 17 κ.ἑ.

3. Ἀ. Πουλιανοῦ, «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», Σύγχρονα Θέματα, 1963, 289.

4. F. Lot, Les invasions barbares et le peuplement de l' Europe, Paris 1937, I, 224.

5. P. Jacobstahl et E. Neuffer, «Gallia Graeca. Recherches sur l' hellénisation de la Provence», Préhistoire, 2, 1933, 1-64. R. Busquet, «Marseille a-t-elle ou n' a-t-elle pas civilisé la Gaule?», Revue Historique, 211, 1954, 1-10. F. Benoît, «Relations de Marseille grecque avec le monde occidental», Revue d' Etudes Ligures (REL) 22, 1956, 5-32. Τοῦ αὐτοῦ, Recherches sur l' hellénisation du midi de la Gaule, Aix - Gap 1965.

6. F. Benoît, «La romanisation de la Narbonnaise à la fin de l' époque républicaine», REL, 32, 1966, 288.

7. M. Egger, De l' étude de la langue latine chez Grecs dans l'antiquité, Paris 1855, 3.

Intulit agresti Latio[1]....,

τὸ ὁποῖο σὲ τελευταία ἀνάλυση ἀποδεικνύεται ἀναχρονισμός, διότι ἡ ἐξημέρωση, ἡ ἐξελλήνιση[2] τῶν Ρωμαίων συντελέσθηκε πρὸ πολλοῦ[3]. «Mais la contre-partie, τονίζει ὁ Egger, de ce tableau n' est pas moins curieuse à observer, et elle est beaucoup moins connue»[4]. Ἐξ ἴσου διαφωτιστικὸ παράδειγμα προσφέρει ἡ Μεγάλη Ἑλλάς. Ὁ καθηγητὴς τῆς λατινικῆς φιλολογίας στὸ πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Εὐθύμιος Καστόρχης μετὰ τὴν διεξοδικὴ περιγραφὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως στοὺς Ρωμαίους καὶ στὸ σύνολο τῶν κατοίκων τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου προχωρεῖ στὴν ἀντίστροφη φορὰ τῶν πραγμάτων, ποὺ ἐπέρχεται μὲ τὴν βαθμιαία αὔξηση τῆς δυνάμεως τῶν Ρωμαίων: «ὥστε περὶ τὰ μέσα τοῦ γ' π.Χ. αἰῶνος γίνονται κύριοι τῆς τε ἄνω καὶ κάτω Ἰταλίας καὶ τῶν νήσων αὐτῆς· τοῖς μὲν τῶν κατοίκων χορηγοῦντες πολιτικὰ δίκαια εὐθύς, τοὺς δὲ πρῶτον ὑποδουλοῦντες, εἶτα δὲ καθιστάντες ρωμαίους πολίτας. Οὕτω λοιπὸν καὶ οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ὑποκείμενοι τοῖς Ῥωμαίοις ἐντὸς δύο περίπου αἰώνων ἐξερρωμαΐσθησαν τοσοῦτον, ὥστε ἐπὶ Στράβωνος καὶ Αὐγούστου, πλὴν Τάραντος καὶ Ρηγίου καὶ Νεαπόλεως, τὰ λοιπὰ πάντα ἐξιταλίσθησαν»[5].

Ὁ Καστόρχης δὲν προδίδει τὸ πρωτότυπο τοῦ Στράβωνος, τὸ ὁποῖο ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἅπαντας τοὺς ταύτῃ κακῶς διέθηκαν, μάλιστα δὲ τοὺς Ἕλληνας, οἳ πρότερον μέν γε καὶ τῆς μεσογαίας πολλὴν ἀφῄρηντο, ἀπὸ τῶν τρωϊκῶν χρόνων ἀρξάμενοι· καὶ δὴ ἐπὶ τοσοῦτον ηὔξηντο, ὥστε τὴν μεγάλην Ἑλλάδα ταύτην ἔλεγον καὶ τὴν Σικελίαν. Νυνὶ δὲ πλὴν Τάραντος καὶ Ρηγίου καὶ Νεαπόλεως ἐκβαρβαρῶσθαι συμβέβηκεν ἅπαντα»[6]. Μὲ τὴν ἐκβαρβάρωση ὑπονοεῖ ὁπωσδήποτε τὴν ἐκλατίνιση. Στὴν ἐποχή του δὲν χωρεῖ φυλετικὴ ἢ πολιτισμική, διότι οἱ Ρωμαῖοι ἐκλαμβάνονται καὶ ὡς «Ἕλληνες οὐκ ἐκ τῶν ἐλαχίστων ἢ φαυλοτάτων συνελθόντες, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀρίστων καὶ πρωτίστων»[7].

Τὴν γενικὴ εἰκόνα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς ρωμαιοκρατίας σκιαγραφεῖ καὶ ὁ Γουσταῦος Φρειδερίκος Χέρτσβεργ, τὸν ὁποῖο μεταφράζει ὁ Παῦλος Καρολίδης, τό 1902: «...γνωριμώτατος καθίσταται ὁ Ρωμαϊκὸς χρωματι-

1. Ὁ ρ α τ ί ο υ, Ἐπιστ. 2, 1, 156 κ.ἑ.

2. C. G a l l i n i, «Che cosa intendere per ellenizzazione. Problemi di metodo», Dialoghi di Archeologia, 7, 1973, 175-191.

3. Ἀ. Λ α ζ ά ρ ο υ, «Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός», Πρακτικὰ α' συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ «Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους», Ἀθήνα 1984, 50-54.

4. E g g e r, ἔ.ἀ., 4.

5. Εὐθ. Κ α σ τ ό ρ χ η, Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τούτων, Ἀθήνησι 1872, 15.

6. Σ τ ρ ά β., 6, 253.

7. Κ α σ τ ό ρ χ η, ἔ.ἀ.

σμὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων ἐν τῷ ἀσυνήθως μεγάλῳ ἀριθμῷ ὀνομάτων κατὰ τὸ ἥμισυ ἢ καθ' ὁλοκληρίαν Ρωμαϊκῶν... Οἱ κατάλογοι πάντων τῶν ἀνώτερα ἀξιώματα ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς πολιτείαις κατεχόντων ἀνδρῶν καὶ ἀναρίθμητοι ἐπιγραφαὶ τῶν πρώτων αἰώνων τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου δαψιλέστατα περὶ τούτου παρέχουσι τεκμήρια... Εἶχε καταστῆ συνήθεια ἐν Ἑλλάδι, ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ πλουσιωτέρᾳ καὶ ἐπισημοτέρᾳ τοῦ λαοῦ μερίδι καὶ διηνεκῶς ἐπικρατεστέρα καθισταμένη, ἡ ζήτησις καὶ κτῆσις δικαιωμάτων Ρωμαίου πολίτου· καὶ ἡ τοιαύτη τάσις εὗρε ζωηρὰν ὑποστήριξιν ἐν Ρώμῃ ἰδίως ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου.. Εἰς τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἔχοντας φύσιν δεξιὰν εἰς μεγάλα ἐπιτηδεύματα ἐν τῷ βίῳ καὶ πρὸς ταῦτα ὀργῶντας ἦτο πάντως ἱκανῶς εὔκολον νὰ διανοίξωσιν ἑαυτοῖς ὁδὸν εἰς τὸ νὰ μετέχωσιν ἀπ' εὐθείας τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ἰδίως τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τοῦ παγκοσμίου κράτους, ἑνταυτῷ δὲ νὰ ἐπιζητήσωσι καὶ τὰ πολυειδῆ προσωπικὰ συμφέροντα, καθ' ἃ ὁ Ρωμαῖος πολίτης (civis Romanus) καὶ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, μέχρι τῆς μεγάλης ἰσοπολιτειακῆς πράξεως τοῦ Καρακάλλα ἐπλεονέκτει τῶν λοιπῶν ὑπηκόων τῶν αὐτοκρατόρων....»[1].

Ἐξ αἰτίας τῆς ὑποταγῆς στοὺς Ρωμαίους οἱ Ἕλληνες, εἴτε τῆς Μητροπόλεως εἴτε τῆς Διασπορᾶς, δὲν αὐτοκτονοῦν. Ἡ ἱστορία δὲν ἔχει καταγράψει αὐτοκτονία λαοῦ σὲ παρόμοια περίπτωση, ὅπως τονίζει ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ν. Τωμαδάκης[2]. Ἄλλως τε καὶ οἱ Ρωμαῖοι, μακροπρόθεσμα καὶ προγμαμματισμένα, ἐπιζητοῦν τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων, διότι κατὰ τὸν Victor Chapot ἀποτελοῦν ἔμψυχο δυναμικὸ ἀπαραίτητο γιὰ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς δημόσιας καὶ ἰδιωτικῆς ζωῆς μὲ τοὺς κάθε λογῆς μηχανικοὺς, καλλιτέχνες, λογίους, ἐμπόρους....[3]. Θὰ ἦταν δὲ ἀδιανόητη ἡ ἄρνηση ἀπὸ μέρους τῶν Ἑλλήνων, ὅταν ἀσφαλῶς μὲ τὴν σύμπραξη ἀλληλοβοηθοῦνται νικητὲς καὶ νικημένοι[4].

Ὁ καθηγητὴς στὸ πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Θεόδωρος Σαρικάκης γιὰ τὴν προσαρμογὴ τῶν Μακεδόνων, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν οἱ πλέον ἀγέρωχοι καὶ οἱ κύριοι ἀντίπαλοι τῶν Ρωμαίων, γράφει: «Αἱ σχέσεις μεταξὺ τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς διοικήσεως, αἱ ὁποῖαι ἦσαν βεβαίως ἐχθρικαὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Ρωμαϊκῆς κατοχῆς, ἀποκατεστάθησαν μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου. Σαφῆ ἀπόδειξιν περὶ τούτου ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι παρέμειναν πιστοὶ οἱ Μακεδόνες εἰς τὴν Ρώμην, ὁσάκις ἐξωτερικοὶ ἐ-

---

1. Χέρτζβεργ, τ. Β', κεφ. 1, σσ. 62-64.

2. Πβ. Ι. Μ. Χατζηφώτη, Βυζάντιο καὶ Ἐκκλησία. Ἡ ἀπομυθοποίηση καὶ ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια, Ἀθήνα 1978, 116.

3. V. Chapot, Histoire de la nation égyptienne. L' Egypte Romaine, Paris 1933,262.

4. Will, ἔ.ἀ., II, 236-237.

χθροὶ ἠπείλησαν τὴν ἐπαρχίαν, ὡς καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ὡς ἐπαρχίας πιστῆς καὶ φίλης τῶν Ρωμαίων»[1].

Τὴν στάση τῶν Μακεδόνων μετὰ τὰ μέτρα, ποὺ ἔλαβε ὁ νικητὴς τοῦ Ἀνδρίσκου Ρωμαῖος στρατηγὸς Μέτελλος, ἐπισημαίνει καὶ ὁ καθηγητὴς στὸ πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Δημήτριος Κανατσούλης: «Οἱ Μακεδόνες εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν λύσιν αὐτὴν ἠδύναντο τοῦ λοιποῦ νὰ ἐγκωμιάζουν τοὺς Ρωμαίους ὡς εὐεργέτας»[2].

Ὁ ἐγκωμιασμὸς γίνεται συνήθεια στὶς ἑλληνικὲς πόλεις-κράτη ἢ ὁμοσπονδίες-κοινά, τῶν ὁποίων μερικὲς εἴτε λόγῳ διορατικότητας εἴτε λόγῳ διαφορῶν μεταξύ τους προηγήθηκαν στὴν ἐπίτευξη συνεργασίας μὲ τὴν Ρώμη. Ὁ Θεόδωρος Δ. Ἀξενίδης γιὰ τὴν Λάρισα σημειώνει: «...ἡ πόλις τῆς Λαρίσης προσεδέθη εὐθὺς ἀμέσως, ἄνευ ταλαντεύσεώς τινος, εἰς τὸ μεγαλοπρεπὲς ἅρμα τῆς Ρώμης....»[3].

Ἡ παραχώρηση τοῦ δικαιώματος τοῦ Ρωμαίου Πολίτου ἀποτελεῖ ὁμολογουμένως μέγιστο δέλεαρ, διότι δὲν ἐξασφαλίζει ἁπλῶς τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ζωή, ἀλλὰ προσπορίζει καὶ χρῆμα καὶ δόξα[4]. Γι' αὐτὸ δὲν συγκινεῖ μόνον τὴν ἀριστοκρατία ἀλλὰ ὅλες τὶς κοινωνικὲς καὶ ἐπαγγελματικὲς τάξεις τῶν Ἑλλήνων, τῆς Μητροπόλεως καὶ τῆς Διασπορᾶς[5]. Πολλοὶ ἀμέσως ἢ μετὰ τὴν πρώτη γενεὰ ἐκρωμαΐζουν καὶ τὰ ὀνόματά τους, ὁπότε πλέον δὲν διακρίνονται διόλου ἀπὸ τοὺς ἀκραιφνεῖς Ρωμαίους. Οἱ C. Iulius Niger καὶ Lucius Bellenus Gemellus εἶναι Ἕλληνες, ποὺ μετὰ τὴν θητεία τους στὸν ρω-

---

1. Σαρικάκη, Ρωμαῖοι ἄρχοντες.., Α', 18.

2. Δ. Κανατσούλη, Ἱστορία τῆς Μεκδονίας μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, Θεσσαλονίκη 1964, 92.

3. Θ. Δ. Ἀξενίδου, Ἡ Πελασγὶς Λάρισα καὶ ἡ ἀρχαία Θεσσαλία (Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία), Β'. Οἱ μακεδονικοὶ καὶ ρωμαϊκοὶ χρόνοι, Ἀθῆναι 1949, 82.

4. Ὁ S. J. de Laet, Portorium, Etude sur l' organisation douanière chez les Romains, surtout à l' époque de Haut-Empire, Brugge 1949, 294-295, «ἀποκρυπτογραφεῖ» τὸ ὄνομα C. Vibius C. f. Ouf. Salutaris, ποὺ καλύπτει Ἕλληνα καὶ διαδοχικὰ γίνεται: promagister portuum provinciae Siciliae (δηλαδὴ ἀρχώνης), item promagister frumentis mancipalis eiusdem provinciae, praefectus cohortis Asturum et Callaecorum, tribunus militum legionis XXII Primigeniae p.f., subprocurator provinciae Mauretaniae Tingitanae, item provinciae Belgicae. Βλ. καὶ M. Euzennat, «Grecs et orientaux en Maurétanie Tingitaine», Antiquités Africaines, 5, 1971, 294-295.

5. A. Aymard, «L' organisation de la Macédoine en 167 et le régime représentatif dans le monde grec», Classical Philology, 45, 1950, 106. F. Papazoglou, «Sur les Koina régionaux de la Haute Macédoine», Ziva Antika, 9, 1959, 170. D. M. Pippidi, I Greci nel Basso Danubio, Milano 1971, 177 κ.ἑ. Τοῦ αὐτοῦ «Gètes, Grecs et Romains en Scythie Mineure: coexistance politique et interférences culturelles», Assimilation et résistance à là culture gréco-romaine dans le monde ancien. Travaux du VIe Congrès International d' Etudes Classiques, Bucuresti-Paris 1976, 452. P. A. Brunt, «The Romanisation of the Local Ruling Classes in the Roman Empire», Αὐτ., 162 κ.ἑ.

μαϊκὸ στρατὸ ἀποκτοῦν τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου Πολίτου καὶ τρία λατινικὰ ὀνόματα[1]. Ὁ βαθμιαῖος ἀνθρωπωνυμικὸς ἐκρωμαϊσμὸς καταφαίνεται στὴν οἰκογένεια τοῦ ἱστορικοῦ Θεοφάνους τοῦ Μυτιληναίου, ὁ ὁποῖος εἶχε ὑπηρετήσει ὡς Σύμβουλος τοῦ Πομπηΐου[2]. Ὁ γιός του μετονομάζεται Cn. Pompeius Macer. Εἰσέρχεται στὴν τάξη τῶν ἱππέων καὶ ἀσκεῖ διαδοχικὰ τὰ καθήκοντα τοῦ procurator Σικελίας, Ἀσίας καὶ Βιβλιοθηκῶν. Ὁ ἔγγονος ἀκούει στὸ ὄνομα Q. Pompeius Macer. Διαθέτοντας δὲ τὸ jus honorum γίνεται πρῶτα συγκλητικὸς καὶ ἔπειτα praetor. Ἐξ ἴσου πειστικὸ παράδειγμα προσφέρει καὶ τὸ οἰκογενειακὸ δένδρο τοῦ γιατροῦ Ἀσκληπιάδου τοῦ Σμυρναίου, ὁ ὁποῖος μετὰ τὶς ἰατρικὲς ὑπηρεσίες στὸν Ὀκταβιανὸ Αὔγουστο ἀποκτᾶ τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου Πολίτου καὶ τὸ ὄνομα M. Artorius Asclepiades. Ὁ γιός του Artorius Geminus ἐξελίσσεται συγκλητικός. Ὁ ἔγγονος M. Artorius Geminus διευρύνει τὴν δράση του: συγκλητικός, legatus Augusti, praefectus aerarii militaris κ.ἄ.[3].

Ἐπισημάνθηκαν καὶ περιπτώσεις Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι χωρὶς τὴν παραμικρὴ μετονομασία ἀποκτοῦν τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου Πολίτου καὶ καταλαμβάνουν μεγάλα ἀξιώματα. Ἡ σταδιοδρομία τοῦ προέδρου τοῦ περιφήμου Μουσείου τῆς Ἀλεξανδρείας Διονυσίου εἶναι ἐκπληκτική. Διότι, ἂν καὶ ποτὲ δὲν εἶχε διατελέσει στρατιωτικός, ἀνῆλθε στὴν τάξη τῶν ἱππέων, προϋπόθεση γιὰ τὴν κατάληψη δημοσίων θέσεων, τοῦ Ἐπιτρόπου Βιβλιοθηκῶν, Διευθυντοῦ Γραμμάτων καὶ Ἀποκρισαρίου, ποὺ ἁρμόζουν σὲ σοφὸ ἄνδρα[4].

Ἡ ἄνοδος πνευματικοῦ ἀνθρώπου, ἑλληνικῆς καταγωγῆς, στὴν τάξη τῶν ἱππέων, ἡ ὁποία συνοδεύεται ἀπὸ ὑψηλὰ καθήκοντα ἢ προσοδοφόρες ἐνασχολήσεις, δὲν εἶναι μοναδική. Μνημονεύονται ὁ C. Avidius Heliodorus, ὁ Valerius Eudaemon, procurator Bibliothecarum Latinarum et Graecarum et ab epistulis Graecis τοῦ Ἀδριανοῦ, ὁ Annius Postumus, procurator a Bibliothecis divi Trajani κ.ἄ.

Πάντως ἀναπόδραστο ἐπακόλουθο, ἄμεσο ἢ βραδυνεργό, εἶναι καὶ ἡ γνώση τῆς λατινικῆς γλώσσας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους πολίτες ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Ὁ θρυλούμενος φιλελληνισμὸς τῶν Ρωμαίων δὲν ἀναχαιτίζει τὴν

---

1. I. Biezunska-Malowist, «La famille du vétéran romain C. Iulius Niger de Karanis», EOS, 49, 1957-1958, 158. N. Hohlwein, «Le vétéran Lucius Bellenus Gemellus, gentleman farmer au Fayoum», Etudes de Papyrologie, 8, 1958, 69-91.

2. Ἰ. Καίσαρος, Bell. civ., III, 18 κ.ἑ.

3. Ἀ. Λαζάρου, Λατινικὴ ἀνθρωπωνυμία Ἑλλήνων ρωμαιοκρατίας. Ἀνακοίνωση στὴν Γλωσσικὴ Ἑταιρεία Ἀθηνῶν (ὑπὸ ἔκτ.), ὅπου παραδείγματα ἀπὸ τοὺς ἁπανταχοῦ Ἕλληνες.

4. A. Lazarou, «Présence hellénique en Egypte romaine», Graeco-Arabica, 3, 1984, 64.

ἐκλατίνιση, μᾶλλον δὲ ἐπιτείνει τὴν ἐπίσπευση. Γιὰ τὸν αὐτοκράτορα Κλαύδιο, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Σουητώνιο[1], καθιστᾶ ἰσότιμες τὶς δύο γλῶσσες, λέγεται ὅτι ταυτόχρονα ἀπαιτοῦσε τὴν ἐκμάθηση καὶ χρήση τῆς λατινικῆς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες κατόχους τοῦ τίτλου τοῦ Ρωμαίου Πολίτου. Ἀπέβλεπε στὴν σύνθεση τῶν δύο κόσμων. Αὐτὸ ἀκριβῶς βλέπει ὁ Ψυχάρης[2], ἀκολουθώντας τὸν Mommsen, στὶς προθέσεις τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, δηλαδὴ τὸ μεγαλειῶδες σχέδιο δημιουργίας μιᾶς ἀπέραντης ρωμαιοελληνικῆς αὐτοκρατορίας, στὴν ὁποία οἱ δύο γλῶσσες καὶ οἱ δύο πολιτισμοὶ θὰ συγχωνεύονταν σὲ πλήρη ἑνότητα. Μερικῶς τουλάχιστον, ἡ γλωσσική, φαίνεται νὰ πραγματῶνεται στὶς ἡμέρες τοῦ Πλινίου τοῦ Πρεσβυτέρου, ὅταν ἡ λατινικὴ εἶναι ἀντιληπτὴ σὲ ὁλόκληρο τὸν πολιτισμένο κόσμο: «tot populorum discordes ferasque linguas sermonis commercio contraheret»[3]. Τὴν ἔκταση τῆς λατινικῆς ἐπισημαίνει καὶ ὁ Πλούταρχος: «ὡς δοκεῖ μοι περὶ Ῥωμαίων λέγειν, ὧν μὲν λόγῳ νῦν ὁμοῦ τι πάντες ἄνθρωποι χρῶνται»[4]. Τὴν πρόοδο τῆς λατινικῆς κατὰ τὸ ἐνδιάμεσο χρονικὸ διάστημα αἰσθητοποιεῖ ὁ Κικέρων μὲ ἀντιπαραβολὴ τῆς περιωρισμένης χρήσεως τῆς λατινικῆς τῶν χρόνων του στὴν παράλληλη οἰκουμενικότητα τῆς ἑλληνικῆς: «nam si quis minorem gloriae fructum putat ex Graecis versibus percipi quam ex Latinis, vehementer errat, propterea quod Graeca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiguis sane, contimentur»[5].

Ἡ λατινομάθεια Ἑλλήνων ἀποβαίνει ἀναπότρεπτη. Διότι ἡ λατινικὴ γλώσσα ἀποτελεῖ τὸ πρώτιστο ὄργανο ἐπικοινωνίας τους μὲ τὴν Ρώμη, ἀρχικῶς ὡς στρατιωτικὸ καὶ διοικητικό, ἔπειτα δὲ γιὰ ὅλες τὶς σχέσεις. Ὁ Egger εἶναι κατηγορηματικός: «Comme instrument d' unité militaire et administrative la langue latine fut bientôt employée dans toutes les relations de Rome avec la Grèce»[6].

Οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν λάβει ὅλα τὰ ἐνδεδειγμένα μέτρα γιὰ τὴν ἐξάπλωση

---

1. Σουητωνίου, Aug., 89.

2. J. Psichari, Etudes de Philologie néo-grecque. Recherches sur le développement historique du grec, Paris 1892, XLVII.

3. Πλινίου τοῦ Πρεσβ., Hist. nat. III, 39.

4. Πλουτάρχου, Συμπ., VII, 8. Πβ. καὶ C. P. Jones, Plutarch and Rome, Oxford 1971.

5. Κικέρωνος, Pro Archia 10, 13. Πβ. J. Brenous, Etudes sur les hellénismes dans la syntaxe latine, Paris 1859, 53-54. P. Boyancé, «La connaissance du grec à Rome», Revue des Etudes Latines, 34, 1956, 125. E. Gabba, «Il latino comme dialetto greco», Miscellanea di studi Alessandrini in memoria di Augusto Rostagni, Torino 1963, 188-194. E. Peruzzi, «Romolo e le lettere greche», La Parola del Passato, 24, 1969, 161-189. J. Kramer, «L' influence du grec sur le latin populaire: quelques réflexions», Studii Clasice, 18, 1979, 127.

6. Egger, ἔ.ἀ., 5.

τῆς λατινικῆς, τὰ ὁποῖα μάλιστα χαιρετίζουν μὲ ἐνθουσιασμὸ τόσο ὁ Βιργίλιος[1] ὅσο καὶ ὁ Ἱερὸς Αὐγουστίνος[2], γιὰ διαφορετικοὺς λόγους ὁ καθένας.

Τὴν σοβαρότητα τῶν μέτρων ἐκλατινίσεως ὄχι μόνο κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ ἑνιαίου ρωμαϊκοῦ κράτους ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἵδρυση τοῦ ἀνατολικοῦ σχολιάζει μὲ γνώση ὁ Lafoscade: «De tous ces faits, l' on peut conclure que les causes officielles de romanisation ont été sérieuses, même avant Constantin. Le régime impérial, sans doute, fait des concessions, mais il les laisse attendre, et elles semblent en général dictées par la nécessité. Il y a non seulement contact administratif, mais encore pression du pouvoir central»[3].

Ἡ Νέα Ρώμη, ἡ Κωνσταντινούπολη, ἐμμένει στὴν ρωμανικότητα καὶ κηδεμονεύει τὴν λατινικὴ παντοιοτρόπως, διότι δὲν παραιτεῖται καὶ ἀπὸ τὶς ἀξιώσεις της στὴν Δύση: «(Byzance) —σημειώνει ὁ Lafoscade— tient au latin, par les raisons politiques les plus profondes: l' usage du latin lui confère un droit sur l' Occident auquel n' a jamais renoncé»[4].

Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι Ρουμάνοι ἐπιστήμονες διακηρύσσουν ἀνεπιφύλακτα ὅτι τὸ ἀνατολικὸ ρωμαϊκὸ κράτος, τὸ λεγόμενο Βυζάντιο, ἀσκοῦσε πολιτισμικὴ καὶ γλωσσική, λατινικὴ ἐπίδραση, σωστικὴ γιὰ τὸν ρωμαϊσμὸ ποὺ εἶχε ἀπομείνει πέρα τοῦ Δουνάβεως[5]. Τελευταῖα τὴν ἐνδυνάμωση τοῦ ρωμαϊκοῦ στοιχείου τῆς Δακίας ἀποδίδουν καὶ σὲ ἄνοδο ἀπὸ τὴν χερσόνησο τοῦ Αἵμου ἐκλατινισμένου πληθυσμοῦ. Κατὰ τοὺς Daicoviciu «durant les six siècles qui s' écoulèrent depuis l' abandon de la Dacie par Aurelien, des éléments romans (non roumains) sont venus du Sud du Danude, renforçant la romanité au Nord de ce fleuve, en particulier les éléments qui avaient adopté comme principale occupation la vie pastorale»[6]. Δηλαδὴ Βλάχοι λατινόφωνοι δὲν κατέρχονται, ἀλλὰ ἀνέρχονται στὴν Δακία. Ὅπως δὲ ἀπέδειξε ὁ Densusianu[7], καὶ ἀργότερα πραγματοποιοῦνται μετακινήσεις λα-

1. Βιργ., Aen., 6, 847-853.

2. Αὐγουστ., De civitate Dei, 19, 7.

3. L. Lafoscade, «Influence du latin sur le grec», ἐν J. Psichari, ἔ.ἀ., 100.

4. Αὐτ., 136. Βλ. καὶ Ἀ. Δασκαλάκη, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν Δυτ. Εὐρώπης, Ἀθῆναι 1960, 33.

5. V. A. Georgescu, Bizantul si institutiile românesti pîna la mijlocul secolului al XVIII-lea, Bucuresti 1980, 11, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Φυσικά, αὐτὸ ἰσχύει περισσότερο γιὰ τὸν σημερινὸ βαλκανικὸ χῶρο. Πβ. Lozovan, «Byzance...» RER, 5-6, 1960, 228: «nourrie d' esprit romain, Byzance pouvait constituer une relève linguistique latine assez puissante pour pouvoir agréger et appuyer, pendant un certain temps, les Romans de la péninslue balkanique».

6. C. Daicoviciu-H. Daicoviciu, «La Dacie et sa romaité», Actes du Colloque international organisé par le Secrétariat général de l' Association Internationale des Etudes du Sud-Est Européen, Mamaia (Roumanie), 1-8 septembre 1968, Bucarest 1970, 253. Βλ. καὶ 237 σημ. 3.

7. O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine, Paris 1901, A', 300, 327-

τινοφώνων, Βλάχων πλέον, πρὸς Βορρᾶ, οἱ ὁποῖες ἐξηγοῦν καὶ τὶς κατὰ καιροὺς ἀναφερόμενες ὁμοιότητες[1], συνάμα δὲ ἐπιφέρουν πρόσθετο πλῆγμα κατὰ τῆς παλαιότερης θεωρίας περὶ καθόδου.

Γιὰ τὴν καταγωγὴ λατινοφώνων πληθυσμῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου σώζεται μαρτυρία τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου Ἰωάννου Λυδοῦ: «Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μὲν τὰ ὁπωσοῦν πραττόμενα παρὰ τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ρήμασιν.. τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην (σημ. Βαλκανικήν) πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας, καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ, καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας»[2].

Τὸ χωρίο τοῦτο πέρα τῆς γλωσσικῆς ἐνέχει καὶ ἐξαιρετικὴ ἐθνολογικὴ σημασία, διότι ἀποδεικνύει τόσο τὴν πληθυσμιακὴ ὑπεροχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸν χῶρο τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου ὅσο καὶ τὴν ἐκλατίνιση Ἑλλήνων.

Γι' αὐτὸ ὁ Ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Βουκουρεστίου H. Mihaescu βαρύτατα φέρει τὸ πρᾶγμα, ὅπως καταδεικνύουν οἱ ἄοκνες προσπάθειες, ποὺ καταβάλλει μὲ ἀλλεπάλληλα δημοσιεύματα, ποικιλόγλωσσα, πρὸς ἀποσόβηση ἢ μετριασμὸ τῆς ἀπηχήσεως. Μολονότι ἀναγνωρίζει ὅτι τὸ Βυζάντιο ἐπιδρᾶ πολιτισμικὰ καὶ γλωσσικὰ στὴν ἐνίσχυση τῆς ρωμανικότητας στὴν Ν.Α. Εὐρώπη[3], καταφεύγει στὰ πλέον ἀπίθανα τεχνάσματα γιὰ τὴν ἀπόκρυψη τοῦ ἑλληνικοῦ ὑποστρώματος τῶν λατινοφώνων τοῦ Λυδοῦ[4].

Ἀντίθετα ὁ Ρουμάνος Lozovan μὲ πρέπουσα ἐπιστημονικὴ ἀντικειμενικότητα μεταφέρει αὐτολεξεὶ τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο, κατὰ δὲ τὴν μετάφραση τοῦ ἐπίμαχου σημείου γίνεται τολμηρότατος τονίζοντας «bien que les habitants (de l' Europe - Βαλκανικῆς) fussent des Grecs ils parlaient

---

328 καὶ 356-357. Βλ. καὶ T. Papahagi, «Din epoca de formatiune a limbei romîne», Grai si Suflet, 1, 1923-1924, 228 κ.ἑ. A. Sacerdoteanu, «Vlahia si Vlahii lui Brocard», Anuarul Institutului de Istorie Nationala (Cluj), 5, 1928-1930, 497 κ.ἑ. I. Siadbei, Originile dialectelor romîne, Iasi 1933, 19.

1. Πβ. N a s t u r e l, «Le christianisme roumain...», 235-236, ποὺ χρησιμοποιεῖ ὡς ἔρεισμα τὸν Pittard προσποιούμενος ἄγνοια τῆς ρουμανικῆς βιβλιογραφίας.

2. I. Λ υ δ ο ῦ, Περὶ τῶν ἀρχῶν, 261, 68 (Bonn).

3. H. M i h a e s c u, «Byzance foyer du rayonnement de la culture romaine et de la langue latine dans le Sud-Est de l' Europe», Βυζαντινά, 6, 1974, 217-226.

4. Βλ. Λ α ζ ά ρ ο υ, Ἀρωμουνική, 51 σημ. 48. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, Ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία, Ἀθῆναι 1983, 5 σημ. 14. Ἀνάτ. ἀπὸ τὸν τόμο «Μνήμη» Γεωργίου Ι. Κουρμούλη. Πβ. καὶ β' Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1983, 160 σημ. 14. Ἐπίσης Θεσσαλικὰ Χρονικά, 11, 1976, 270 σημ. 17, καὶ Graeco-Arabica, 3, 1984, 75 σημ. 128.

tous le latin»[1]. Βασιζόμενος δὲ στὴν ρωμανικὴ τοπωνυμία βλέπει τὴν λατινοφωνία ἕως τὴν Πελοπόννησο[2]. Ἐπὶ πλέον πιστεύει ὅτι ἡ λατινικὴ διαδίδεται παντοῦ καὶ χωρὶς ἐξαίρεση προηγουμένου γλωσσικοῦ ὑποστρώματος: «Le créateur du vaste état avait forgé, en même temps que l' unité méditerranéenne, l' instrument d' expression auquel aucun peuple, soumis politiquement, ne fut à même de s' opposer. La lutte linguistique a lieu dans tout l' Empire, et là où les idiomes locaux ne sont pas balayés, ils se laissent au moins envahir par la terminologie juridique, administrative, littéraire, etc. Le grec ne fit pas exception»[3].

Τὴν διαμόρφωση τοῦ νέου γλωσσικοῦ χάρτη στὴν Ἑλλάδα σκιαγραφεῖ κατὰ παρόμοιο τρόπο καὶ πολὺ ἐνωρίτερα ὁ Lafoscade: «Nous n' hésitons pas à répondre que l' on trouve en Grèce, du II siècle A. C. au IVe siècle A. D., plusieurs assimilations d' idées et de moeurs romaines, et à côté, des progrès réels de la langue latine, faits partiels et locaux, sans doute, et dont il serait téméraire de conclure à une conquête définitive de la langue, mais faits palpables ou prouvés, et qu' il convient de considérer comme des causes possibles de contagion, lors même que leur caractère d' exception empêche de les regarder comme des résultats généraux et acquis»[4].

Πράγματι καθ' ὅλο τὸ μῆκος καὶ πλάτος τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου δὲν εἶναι ἐφικτὴ οὔτε νοητὴ ἡ πλήρης ἐπικράτηση τῆς λατινικῆς. Κατὰ περιοχὲς ἀσκεῖ ὁπωσδήποτε ἐπίδραση στὴν ἑλληνική, ἀλλοῦ συνυπάρχει μὲ τὴν ἑλληνικὴ καὶ κατὰ λωρίδες ἐδάφους ἢ νησίδες προέχει.

Κυριαρχία τῆς λατινικῆς ὑποστηρίζει ὁ Brunialti γιὰ τὴν ἑλληνικὴ Ἰλλυρία καὶ βορειότερα: «l' illirico greco, la Dalmazia, l' Istria, a dir breve tutto il litorale orientale era transformato in un vero giardino. Ebbero quelle regioni una prosperità che non avevano conosciuta mai e non ridivero più dopo i sette secoli di pace romana che assicurò all' Adriatico quello che fu chiamato il suo periodo aureo. La lingua, gli usi, i costumi, la religione dei Romani vi divennero dominanti»[5].

Διγλωσσία καὶ κατὰ μικρότερα διαμερίσματα λατινογλωσσία λαμβάνει χώρα στὴν Μακεδονία, ὅπως πιστεύει ὁ Ρουμάνος Ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς στὸ πανεπιστήμιο Βουκουρεστίου G. Bratianu: «La Macédoine et une grande partie des régions méridionales de la péninsule étaient latinisées

---

1. Lozovan, «Byzance...», 223.

2. Lozovan, «Romains...», 229. Πβ. A. Lazarou, «Peut-on parler d' une survivance romaine en Péloponnèse?», Πρακτικὰ Α' διεθνοῦς συνεδρίου πελοποννησιακῶν σπουδῶν, Ἀθῆναι 1976, τομ. 3ος, 114.

3. Lozovan, «Byzance...», 220-221.

4. Lafoscade, ἔ.ἀ., 100-101.

5. A. Brunialti, Le nuove provincie italiane, VI. Fiume, Zara e le isole, Torino

ou tout au moins bilingues, le latin y étant parlé et écrit non moins fréquemment que le grec»[1].

Τὴν ἀπαρχὴ τῆς διγλωσσίας καὶ λατινοφωνίας στὸν θεσσαλικὸ χῶρο διαπιστώνει πρόσφατα μὲ ἐνδελεχῆ μελέτη τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὑλικοῦ τῆς Θεσσαλίας ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος καὶ ἱστορικὸς Bruno Helly: «Ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὲς προκύπτει ὅτι ἀπὸ τὸν 1ο αἰ. π.Χ. πολλαπλασιάζονται οἱ Ἕλληνες ποὺ φέρουν λατινικὰ ὀνόματα: Σαλβία, Σεκοῦνδα, Μᾶρκος, Σεβῆρος. Τὴν ἴδια ἐποχή, πολλοὶ φέρουν ὀνόματα λατινικῶν γενῶν· δὲν κατάγονται βέβαια ἀπὸ τὴν Ἰταλία αὐτοὶ ποὺ γίνονται ταγοὶ στὴ Λάρισα, ποὺ νικοῦν σὲ διαγωνισμοὺς ἐπιγράμματος ἢ σὲ παραδοσιακὰ ἀγωνίσματα, ποὺ ἀπελευθερώνουν δούλους σύμφωνα μὲ τὴ νομοθεσία τοῦ κοινοῦ, ἀλλὰ ποὺ ταυτόχρονα συνδέονται μὲ τὶς καμπανικὲς οἰκογένειες τῶν Ὀκκίων, τῶν Τιτίων ἢ τῶν Ἀρρουντίων, τῶν Σεμπρωνίων,... φαίνεται —τονίζει ὁ Helly— ὅτι σταδιακὰ συγκροτήθηκε ὄχι μόνο στὶς πόλεις, ἀλλὰ καὶ στὴν ὕπαιθρο, μιὰ κατηγορία Θεσσαλῶν πολὺ βαθύτερα ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴ λατινικὴ γλῶσσα. Αὐτὴ ἡ ἐπίδραση θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ συσχετισθῆ μὲ τὴν ὕπαρξη αὐτοκρατορικῶν κτήσεων στὶς Φερὲς καὶ ἀσφαλῶς καὶ στὰ βορειοδυτικά, μεταξὺ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου, στὰ σύνορα τῆς ἐπαρχίας. Ἐκεῖ ἀκριβῶς βρέθηκαν οἱ περισσότερες λατινικὲς ἐπιγραφὲς τῆς Θεσσαλίας, ὁριοθετικὲς ἐπιγραφές, μιλιάρια —ἐπίσημα κείμενα βέβαια, τὸ περιεχόμενο ὅμως τῶν ὁποίων ἦταν σημαντικὸ γιὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν κατοίκων»[2].

Τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας φέρουν στὴν ἐπικαιρότητα τὴν ἑρμηνεία τοῦ Κωνσταντίνου Κούμα, ὁ ὁποῖος πρῶτος εἶχε ὀρθότατα περιγράψει τὴν ἐξάπλωση τῆς λατινικῆς καὶ τὴν λατινοφωνία Ἑλλήνων, τὴν γένεση Ἑλληνοβλάχων: «Οἱ Ρωμαῖοι εἰς ὀκτὼ περίπου ἑκατονταετηρίδας ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας ἕως τοῦ Εὐφράτου, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἄλβιος ἕως τῶν ἐ-

---

1921, 19. Γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς περιοχῆς βλ. D. A. Zakythinos, La Grèce et les Balkans, Athènes 1947, 96 κ.ἑ. A. Gitti, «Sulla colonizzazione greca nell' alto e medio Adriatico», La Parola del Passato, 7, 1952, 161-192. L. Braccesi, Grecità adriatica, Bologna 1971. M. Nikolanci, «Contacts gréco-illyriens sur la côte de l' Adriatique», Achaeologia Jugoslavica, 5, 1964, 49-60. M. Parovic'-Pesikan, «Les Illyriens au contact des Grecs», αὐτ., 61-81. Πρόσθ. Ἀ. Λαζάρου, «Ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ ὄρου Βασιλικὴ-Basilica», Πλάτων, 26, 1974, 285 σημ. 58.

1. Bratianu, ἔ.ἀ., Βλ. καὶ R. Pinon, L' Europe et l' Empire Othoman..., Paris 1909, 115-116.

2. Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (ΙΕΕ, Ἐκδ. Ἀθηνῶν), Ἀθῆναι, 6, 1976, 183. Πβ. καὶ H. Mihaescu, La langue latine..., 86, ὅπου ἐξετάζοντας 963 λατινικὲς ἐπιγραφὲς Ἀχαΐας καὶ Μακεδονίας συμπεραίνει: «Ce chiffre élevé montre que l' influnce latine a été très puissante et qu' elle s' étendait bien plus loin vers le sud que la «ligne Jirecek». Sa vitalité explique dans une bonne mesure la persistance de ses traces dans la littérature byzantine et néo-grecque». Λησμονεῖ ὅμως τοὺς Βλάχους!.

ρήμων τῆς Ἀφρικῆς καθυποτάξαντες τὰ ἔθνη, καὶ ἀναμίξαντές τα διά τῶν ἀποικιῶν των, εἰσήγαγον κατὰ φυσικὸν λόγον εἰς αὐτὰ καὶ τὴν γλῶσσαν των. Ἡ Ἰλλυρία ἀποκατεστάθη Ρωμαϊκὴ ἐπαρχία τὸ 219 ἔτος πρὸ Χριστοῦ. Ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἤπειρος τὸ 167· μετ' ὀλίγον ἡ Ἑλλάς. Ἐξ περίπου ἑκατονταετηρίδας, ἕως οὗ ἤρχισε νὰ πίπτῃ ἡ δύναμις τῆς Ρώμης, ὅλη ἡ τὴν σήμερον ὀνομαζομένη Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία ἔγεμεν ἀπὸ στρατεύματα Ρωμαϊκά, ἐπάρχους καὶ ἄρχοντας Ρωμαίους. Ἀποτέλεσμα ταύτης τῆς μακροχρονίου ἐπιμιξίας ἦτο, ὅτι Μακεδόνες, Θετταλοί, Ἕλληνες (τῆς κυρίως Ἑλλάδος, τῆς λεγομένης σήμερα Στερεᾶς) ἔμαθαν τὴν γλῶσσαν τῶν νικητῶν των, καὶ πολλοὶ ἔχασαν τὴν ἰδικήν των. Εἰς μόνον τὰς μεγάλας πόλεις ἀντεῖχεν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ τὰ βουνὰ τῆς Ἰλλυρίας ἀπέκρουσαν τὴν ἀλλόφυλον. Οἱ κάτοικοι χωρίων καὶ κοιλάδων ἀνέμιξαν τὰς ἐγχωρίους γλώσσας των μὲ τὴν Ρωμαϊκὴν καὶ οὕτω κατασκεύασαν ἀνάμικτόν τι παραμόρφωμα διαλέκτου, σωζόμενον εἰσέτι εἰς πολλὰ μέρη τῆς Μακεδονίας, Ἠπείρου, Θετταλίας καὶ Ἑλλάδος. Ὅλοι οὗτοι οἱ λαοὶ ὀνομάζονται μὲ κοινόν ὄνομα Βλάχοι»[1].

Ἐπιπροσθέτως ὁ Κούμας εἶχε σημειώσει καὶ τὴν διγλωσσία τῶν Βλάχων λέγοντας ἀκριβῶς τὰ ἑξῆς: «Δὲν εἶναι Βλάχος, ἐὰν ἐξαιρέσῃ κανεὶς γυναῖκας τινας, ὅστις δὲν ὁμιλεῖ τὴν γραικικήν»[2]. Σχεδὸν ταυτόχρονα εἶχε ἐπισημάνει τὴν διγλωσσία καὶ ὁ Cousinéry, γράφοντας γιὰ τοὺς Βλάχους, ἐμπόρους καὶ κτηνοτρόφους, τοῦ Ἄργους τῆς Πελοποννήσου: «on m' assura... qu' ils parlaient à peu près le langage des Valaques de la Macédoine et en même temps la langue grecque»[3]. Ὁ δὲ Gyóni ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ διγλωσσία τῶν Βλάχων εἶναι ἀδιάλειπτη: «tout porte à croire que les Vlaques doivent avoir été bilingues pendant toute leur histoire»[4].

Ἂν καὶ τόσο ἐνωρὶς ὁ Κούμας εἶπε ὅλη τὴν ἀλήθεια, τὴν ὁποία ἐν τῷ μεταξὺ πλεῖστοι ξένοι τεκμηριώνουν ἀδιάσειστα, μόλις κατὰ τὶς παραμονὲς τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου Ἕλληνες διακεκριμένοι ἐπιστήμονες ἀποδέχονται τὴν ἐκλατίνιση Ἑλλήνων καὶ τὴν συνακόλουθη ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων. Τὸ πρῶτο μεγάλο βῆμα γίνεται ἀπὸ τὸν Ἀντώνιον Κεραμόπουλλον[5], ὁ ὁποῖος μέρος τῆς μελέτης του γιὰ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Κουτσοβλάχων ἐκφωνεῖ ὡς προεδρικὸ λόγο κατὰ τὴν πανηγυρικὴ συνεδρία τῆς 29.12.1938 τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἀκολουθοῦν οἱ Στίλπων Κυριακίδης[6], Γεώργιος Κόλιας[7], Ἄρης Πουλιανός[8], Ἀγα-

1. Κούμα, ἔ.ἀ., 521. 2. Αὐτ., 531.
3. E. M. Cousinéry, Voyages en Macédoine, I, 1839, 18.
4. Gyóni, «Transhumance», 42.
5. Βλ. Κεραμοπούλλου, Κουτσόβλαχοι, 5.
6. Βλ. Μακεδονικά, 5, 1961-1963, 527-528.
7. Γ. Κόλια, Ἱστορικὴ Γεωγραφία τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, Ἀθῆναι 1969², 100.
8. Ἀ. Πουλιανοῦ, Ἡ προέλευση τῶν Ἑλλήνων. Ἐθνογενετικὴ ἔρευνα, Ἀθήνα 1968, 154-181. Βλ. καὶ σημ. 170.

πητὸς Τσοπανάκης[1], Ἀπόστολος Βακαλόπουλος[2], κ.ἄ.[3].

Ὁ Βακαλόπουλος καὶ ἄλλοτε εἶχε προσέξει καὶ σχολιάσει τὸ χωρίο τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ ὡς μαρτυρία τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων. Κατὰ τὴν πρόσφατη δὲ (1983) συλλογικὴ συγγραφὴ μιᾶς ἐπίτομης Ἱστορίας τῆς Μακεδονίας, τῆς ὁποίας εἶναι ἐπόπτης καὶ συντονιστής, συγκεφαλαιώνει τὰ συμπεράσματά του γράφοντας σύντομο εἰδικὸ κεφάλαιο, ἐπιγραφόμενο: Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας: «Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως ἤ, καλύτερα, τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως, παρατηρήθηκε, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς μεγάλων περιοχῶν, ἰδίως ἐκεῖ ὅπου ἡ παρουσία ἢ ἡ ἀκτινοβολία τῶν Ρωμαίων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τους ἦταν ἔντονη. Καὶ μέσα στὴ σφαίρα αὐτὴ τῆς ἀκτινοβολίας βρέθηκαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δυτικὰ τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου ἔθνη, ἡ Βαλκανική, κυρίως οἱ Δάκες, ποὺ τελικὰ ἔχασαν τὴ γλῶσσα, καὶ ἡ δυτικὰ τῆς Πίνδου ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα, δηλαδὴ οἱ προσανατολισμένες πρὸς τὴν Ἰταλία καὶ ἀπομονωμένες ἑλληνικὲς χῶρες. Μακρύτερα καὶ σχεδὸν ἀνεπηρέαστος ἔμεινε ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἔτσι ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς πρώτης εἰσβολῆς τῶν Ρωμαίων στὴ Μακεδονία ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διέρρευσαν 700 περίπου χρόνια ρωμαϊκῆς πολιτιστικῆς ἀκτινοβολίας, ποὺ μαζὶ μὲ τὶς ἐπιδράσεις τῶν ἐγκατεστημένων στὴν Ἑλλάδα ἐποικισμῶν καὶ διοικητικῶν ἀρχῶν δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ μὴν ἐπηρεάσει τοὺς κατοίκους της. Τὴν ἀπόδειξη μᾶς τὴ δίνει ὁ σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἰωάννης Λυδὸς στὸ «Περὶ ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας» ἔργο του, ὅπου γράφει ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἂν καὶ οἱ περισσότεροι ἦσαν Ἕλληνες, μιλοῦσαν τὰ λατινικά, «πρὸ πάντων οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι», ἦταν δηλαδὴ λατινόφωνοι ἢ καὶ δίγλωσσοι. Ἡ πρόδηλη ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα τί ἀπέγιναν οἱ λατινόφωνοι ἢ δίγλωσσοι αὐτοὶ συμβάλλει, νομίζω, στὴ λύση τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων, ποὺ κατὰ τὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς παρουσιάζονται νὰ κατοικοῦν στὶς δυτικὲς ἑλληνικὲς χῶρες ὡς καὶ σ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν περιοχὴ τῶν Ἀγράφων καὶ τῶν ὁποίων τὸ λατινόφωνο γλωσσικὸ ἰδίωμα περιορίζεται μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων μὲ τὴν ἐπίδραση λογίων, πολιτιστικῶν κέντρων καὶ δασκάλων τοῦ

---

1. Ἀγ. Τσοπανάκη, «Γλωσσικὰ Μακεδονίας», Ἀρχαία Μακεδονία, Α' Συμπόσιον Θεσσαλονίκης, 1970, 351.

2. Βακαλοπούλου, Ἱστορία Ν.Ε., Α', 36.

3. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ στάση τοῦ Ν. Ἀνδριώτη. Ἀρχικὰ δέχεται τὴν θεωρία περὶ καθόδου. Παρουσιάζει δὲ τὶς ἐργασίες τοῦ Capidan καὶ εἰσάγει τὸν ὅρο Ἀρωμοῦνος. Παρακολουθώντας τὶς ἐνδόσεις τοῦ Capidan καταλήγει: «Οἱ Βλάχοι εἶναι πολὺ πιθανὸ πὼς εἶναι παλαιοὶ Ἕλληνες ἐκλατινισμένοι» (Ν. Π. Ἀνδριώτη, Τὸ ὁμόσπονδο κράτος τῶν Σκοπίων καὶ ἡ γλῶσσα του. Θεσσαλονίκη 1960, 50).

Γένους, κυρίως τοῦ ἐθναποστόλου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ. Τήν ἄποψη τοῦ ἐκλατινισμοῦ τῶν ἐντόπιων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τή διατύπωσε πρὶν ἀπὸ 150 χρόνια κιόλας ὁ πρῶτος Νεοέλληνας ἱστορικός, ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας (1777-1836) μὲ πολὺ ἁπλοὺς καὶ πειστικοὺς συλλογισμοὺς ἀλλὰ τὸ ἔργο του δὲν μελετήθηκε ἔκτοτε συστηματικὰ καὶ οἱ παρατηρήσεις του πέρασαν ἀπαρατήρητες καὶ ἀνεκμετάλλευτες»[1].

Κατὰ τὸν Bruno Helly τὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα ἀποκαλύπτουν ἰδιαίτερα ἐκλατινισμένη[2] τὴν περραιβικὴ Θεσσαλία, ἡ ὁποία φαίνεται νὰ σχετίζεται μὲ τὴν Εὐρυτανία. Τὸ εὐρυτανικὸ τοπωνύμιο Κύφος, τὸ ὁποῖο ὁ Πάνος Βασιλείου χαρακτηρίζει ὡς μοναδικὸ καὶ σὲ σειρὰ δημοσιευμάτων ἐπιχειρεῖ τὴν ἑρμηνεία του[3], ἀπαντᾶ καὶ στὴν ἀρχαία Περραιβία.

Ὁ Στράβων παρακολουθώντας τὴν τύχη τῶν Περραιβῶν γράφει: «Ἔπειτα τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν Περραιβῶν καὶ ἐπὶ τῶν Αἰνιάνων συνέβη... οἱ μὲν οὖν Αἰνιᾶνες... ἐξηλάθησαν ὑπὸ τῶν Λαπιθῶν... τινὲς δ' ἔμειναν περὶ Κύφον, Περραιβικὸν ὄρος, ὁμώνυμον κατοικίαν ἔχον· οἱ δὲ Περραιβοί, τινὲς μὲν συσταλέντες περὶ τὰ ἑσπέρια τοῦ Ὀλύμπου μέρη κατέμενον αὐτόθι, πρόσχωροι ὄντες Μακεδόσι, τὸ δὲ πολὺ μέρος εἰς τὰ περὶ τὴν Ἀθαμανίαν ὄρη καὶ τὴν Πίνδον ἐξέπεσε»[4].

---

1. Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὸ 1912. Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη ἀρ. 62. Θεσσαλονίκη 1983, 49-50.

2. Συνηγοροῦν ἐπίσης τὰ τοπωνύμια τῆς περιοχῆς: Μιλόγουστα (σημ. Μεσοχώρι), Δομένικο, Βερδικούσα, Πραιτώρι, Μαγούλα, Ἀμούρι, Κουκούλι, Βίγλα, Κλεισούρα, (Παλαί)καστρο, Δεσκάτη, Μπουνάσα κλ. Βλ. Λ ι ό λ ι ο υ, ἔ.ἀ., 23 καὶ 32 Τζίνερις, 32 Πετσιάλες, 33 Παγανά, 44 Καισάρεια, Ντούρους, Ντομίνικα, Λαζινιές, Γκρεουσιάρι, Λούπινος, Διμινίτσα, Τσέρις, Μπιτέρνα, κ.ἄ. Πρόσθ. Ἀ. Ἰ. Θ α β ώ ρ η, «Τὸ Βελβεντό, ἱστορία τοῦ ὀνόματος τῆς κωμοπόλεως καὶ ἡ ἐτυμολογία του», Μακεδονικά, 6, 1965, 193-194, ὅπου καταχωρίζονται τοπωνύμια λατινικῆς προελεύσεως.

3. Π. Ἰ. Β α σ ι λ ε ί ο υ, Ἡ ἀρχαία Εὐρυτανία, Ἀθήνα 1961, 12/6. Τοῦ αὐτοῦ, Χωριὰ τῆς Εὐρυτανίας ποὺ καταστράφηκαν καὶ ἐρημώθηκαν, 4 κ.ἑ., κ.ἀ. Θὰ ἦταν ἁπλούστερη καὶ ὀρθότερη ἡ ἀποδοχὴ μιᾶς ἀρχικῆς Κύφου, τὴν ὁποία καὶ μνημονεύει, στὸν χῶρο ὅπου τὰ Πρωτοελληνικὰ φύλα τῶν Περραιβῶν, μεταξὺ Καμβουνίων καὶ Ὀλύμπου, ἐντοπίζονται ἀπὸ τὸν Ἀκαδημαϊκὸ Μ. Σακελλαρίου (ΙΕΕ, Α', 366, 370), καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς εὐρυτανικῆς Κύφου, ἱδρύματος μεταναστῶν Περραιβῶν ἢ τῶν παλαιῶν συνοίκων τους Αἰνιάνων, τῶν ὁποίων μετακίνηση ἱστορεῖται. Νομίζει ὅτι ἔχει λύσει τὸ ζήτημα τῆς συμμετοχῆς τῶν κατοίκων τοῦ ἀρχαίου εὐρυτανικοῦ χώρου στὴν ἐκστρατεία τῆς Τροίας ὑπὸ τὸν Γουνέα τῆς Κύφου. Ἀλλὰ ὁ Σακελλαρίου οὔτε σχολιάζει παρόμοια περίπτωση. Τὴν λύση προσφέρει μᾶλλον ὁ Κεραμόπουλλος προτείνοντας, ὅπως ἔκαμε γιὰ τὰ τοπωνύμια Δωδώνη Περραιβίας καὶ Ἠπείρου, τὴν ὕπαρξη δύο ὁμωνύμων οἰκισμῶν, ποὺ δημιουργήθηκαν ἀπὸ ἐποχικοὺς μετανάστες καὶ ὄχι κατακτητές, τοὺς κτηνοτρόφους Περραιβούς, ὅπως πράττουν οἱ σημερινοὶ Βλάχοι: «Ἡ διασπορὰ τῶν Περραιβῶν εἰς ὄρη καὶ πεδιάδας δηλοῖ τοὺς μετανάστας βλάχους, διεσκεδασμένους ὡσαύτως εἰς ὄρη καὶ πεδιάδας» (Α. Κ ε ρ α μ ο π ο ύ λ λ ο υ, «Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι», ΕΕΦΣΠΑ 4, 1953-1954, 56).

4. Στράβ., 442, 22.

Ὁ Στράβων ἀσχολεῖται διεξοδικὰ μὲ τοὺς Περραιβούς. Μελετώντας τὰ σχετικά χωρία ὁ Ἀντ. Κεραμόπουλλος συγγράφει δύο μελετήματα. Στὸ πρῶτο μεταξὺ τῶν ἄλλων τονίζει: «Ἐκ πάντων τούτων συνάγεται, ὅτι εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα κατήρχοντο ἐκ τῶν γειτονικῶν ὀρέων... κτηνοτρόφοι.. καὶ διέμενον μετὰ τῶν κτηνῶν των εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα κατὰ τὴν ψυχρὰν περίοδον τοῦ χειμῶνος καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὰ ὄρη περὶ τὸ ἔαρ. Οὗτος ἦτο ὁ βίος τῶν ἀρχαίων Περραιβῶν, ἑλληνικῆς φυλῆς, ἐλληνογλώσσου βεβαίως. Ἀλλὰ αὐτὸς οὗτος εἶναι καὶ ὁ βίος τῶν σημερινῶν Βλάχων, λατινογλώσσων ὅμως»[1]. Στὸ δεύτερο παρατηρεῖ: «Μόνοι εἶναι διακριτοὶ οἱ Περραιβοὶ διὰ τὸν ἰδιάζοντα βίον των· εἶναι μετανάσται. Ἀλλὰ μετανάσται εἰς τὰ αὐτὰ μέρη εἶναι σήμερον οἱ Βλάχοι». Καὶ προσθέτει: «Ἡ λατινογενὴς γλῶσσα, ἣν ἔχουν σήμερον οἱ Βλάχοι, ἐπεδήμησεν εἰς τὴν Μακεδονικὴν ἢ Ἠπειρωτικὴν ἢ Θεσσαλικὴν κοινὴν ὀρεινὴν ἢ τὴν πεδινὴν χώραν ἐπὶ τῆς Ρωμαιοκρατίας»[2].

Τὸν Κεραμόπουλλον, τοῦ ὁποίου οἱ ἀπόψεις γιὰ ἐκλατίνιση Ἑλλήνων εἶχαν ξενίσει ἀρχικὰ ἀρκετούς, εἰδικοὺς καὶ μὴ ἐπιστήμονες, ὑπερφαλαγγίζει ὁ F. E. Peters χαρακτηρίζοντας τὸν Ἑλληνισμὸ σὰν Ἑλληνικὸ (Greek Hellenism) καὶ Λατινικὸ (Latin Hellenism). «Ἀμφότεροι, —τονίζει— οἱ κλάδοι, ὁ Λατινικὸς καὶ ὁ Ἑλληνικός, προέκυψαν ὑπὸ τὴν πολιτικὴν κυριαρχίαν τῆς οἰκουμενικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν Εὐρωπαίων εἰκότως στρέφονται πρὸς τὴν πορείαν, καθ' ἣν ὁ Ἑλληνισμὸς σταδιακῶς μετεμόρφωσε τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος καὶ τὴν Ρωμαϊκὴν κοινωνίαν καὶ ἐνδεχομένως παρήγαγε τοὺς πολιτισμοὺς τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς»[3].

---

1. Κεραμοπούλλου, ἔ.ἀ.

2. Ἀ. Κεραμοπούλλου, «Ὁ Στράβων καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου», ΕΕΒΣ 23, 1953, 71.

3. F. E. Peters, The Harvest of Hellenism. A History of the Near East from Alexander the Great to the Triumph of christianity, London 1972, 22, μετάφραση Δ. Ζακυθηνοῦ, «Ἡ Tabula Imperii Romani καὶ ἡ ἔρευνα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν», Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1972, 319, ὁ ὁποῖος κλείνει τὴν ἀνακοίνωσή του ὡς ἑξῆς: «Ὑπὸ τὸ νέον τοῦτο πρῖσμα ὁρωμένη, ἡ Ρωμαιοκρατία καὶ γενικώτερον ἡ Ρωμαϊκὴ Ἱστορία ἀποτελεῖ ἐπιστημονικὸν χῶρον ἐκτάκτου ἐθνικῆς σημασίας».

Δυὸ χρόνια ἐνωρίτερα ὁ Ἀγ. Τσοπανάκης, ἔ.ἀ., 351, σὲ αἴθουσα συνεδρίου ἔλεγε λόγια σκληρὰ γιὰ τὴν παραγνώριση τῆς γλωσσικῆς μελέτης τῶν βλαχικῶν, «ἀφήνοντας αὐτὴν τὴν φροντίδα ἢ στὸν ἀξιέπαινο πατριωτικὸ καὶ τοπικιστικὸν ζῆλον ἐρασιτεχνῶν ἢ στὸν ζῆλο ξένων ἐπιστημόνων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι ποὺ ὑποτάσσουν τὴν ἐπιστήμη στὴν πολιτικὴ σκοπιμότητα». Ὑπάρχει καὶ ἡ κατηγορία τῶν καλοπροαιρέτων ἐπιστημόνων, οἱ ὁποῖοι ὅμως ἔχουν μονόπλευρη πληροφόρηση, ἀφοῦ ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ καθεύδει. Πβ. L' Europe et ses Populations, Oeuvre collective accomplie sur l' initiative et sous la direction d' Abel et d' Yvonne-Delphée Miroglio, Agregés de l' Université, Fondateurs de l' Institut Harvais de Psychologie des peuples, Vue d' ensemble et di-

Μολονότι, λοιπόν, ἡ ἀδέκαστη ἔρευνα, ἡ ἐπιστήμη τῆς Ρωμανολογίας, τεκμηριώνει τὴν λατινοφωνία Ἑλλήνων, τὴν ἑλληνικότητα τῶν λατινογλώσσων ἢ διγλώσσων Βλάχων, ὁ «Λατινικὸς Ἑλληνισμὸς» ἀγνοεῖται ἐπιστημονικά στὴν Ἑλλάδα, ἀφότου ἔγινε κράτος ἐλεύθερο, ἡ Ρωμανολογία παραμένει ἄγνωστη κι ἃς λέγονται οἱ Ἕλληνες Ρωμιοί, ὁ Ἑλληνισμὸς Ρωμιοσύνη, ἡ Στερεὰ Ἑλλάδα Ρουμανία, ἡ δὲ λατινικὴ γλώσσα παραχωρεῖ τὴν ἐπίσημη θέση της στὴν ἑλληνικὴ μόλις τὸν 7ο αἰώνα.

Ἡ ἄγνοια τοῦ προβλήματος, ἡ ἔλλειψη ἐπιστημονικοῦ προγραμματισμοῦ καὶ ἡ ἀπαράδεκτη ἀτολμία γιὰ τὴν ἀναίρεση «δογμάτων», ποὺ ἀφοροῦν στὸν δυναμισμὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ στὴν συνέχειά τους μὲ ρωμαϊκὴ καὶ λατινικὴ συνύπαρξη, ἄφησαν τὴν ἑλληνικὴ διπλωματικὴ ὑπηρεσία ἀμήχανη κατὰ τὴν συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου, ὅπου μὲ ὑπογραφὴ τοῦ ἐθνάρχου Ἐλευθερίου Βενιζέλου ἀμφισβητήθηκε ἡ ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν λατινογλώσσων Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν περιοχῶν, οἱ ὁποῖοι ἐγκαταλείφθηκαν στὶς ἐπιρροὲς τῶν ξένων, ἐνῶ εἶναι ἀκραιφνέστατοι Ἕλληνες καὶ ὑπῆρξαν στὸ διάβα τῶν αἰώνων στυλοβάτες καὶ ὑπέρμαχοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀπόηχος τῆς μακρινῆς αὐτῆς λατινοφωνίας Ἑλλήνων, τοῦ «Λατινικοῦ Ἑλληνισμοῦ», ἀποτελεῖ καὶ ἡ Φοντάνα τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ στὴν καθημερινὴ χρήση τῶν ἐγχωρίων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ ὄχι κατάλοιπο κατακτήσεως τοῦ εὐρυτανικοῦ χώρου ἀπὸ Βλάχους οὔτε στοιχεῖο βλαχικῆς ἐπιδρομῆς, ὅπως συνεχίζουν νὰ γράφουν διάφοροι ἐρασιτέχνες ἢ ἀδαεῖς κουβαλώντας νερὸ στὸν μύλο τῶν ξένων προπαγανδῶν.

---

ctionnaire descriptif, Martinus Nijhoff, La Haye 1978 (Ouvrage honoré des subventions de la Commission des Communautés Européennes et de la Fondation de la Culture), 463, ὅπου μὲ λῆμμα Macédo-roumains, οἱ Βλάχοι-Ἀρωμοῦνοι εἶναι Ρουμάνοι, ὅπως εἶχε ὑποστηρίξει κάποτε ὁ Capidan! Ἐπίσης S. Brouk, La population du monde, μετ. γαλλικὴ 1984, ὅπου οἱ Βλάχοι εἶναι Θράκες! Καὶ Peter Charanis, «John Lydus and the question of the origin of the Vlachs in the greec lands», Mélanges Ivan Dujcev, Paris 1978, μὲ ἀφάνταστη βιβλιογραφικὴ πενία καταλήγει στὸ ἴδιο συμπέρασμα, τὸ ὁποῖο εἶχε προαναγγείλει ὁ P. Nasturel στὸ Byzantinische Forchungen, 7, 1979, 90 σημ. 3. Βλ. καὶ A. Lazarou, «Aux origines de l' aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes», Πλάτων, 37, 1985, 157-172.

ABSTRACT

Ach. G. Lazarou, An epigram by Evgenios Aetolos and the Latin-Speaking Greeks.

Taking note of the word fontana which appears in an epigram by Evgenios Aetolos, the author points out that in the Evrytania region of Central Greece there are also additional latin elements, such as neo-latin toponyms and microtoponyms. Analyzing their phonetic morphology, he ascertains their ancient origin and refutes the commonly held view that the Vlachs arrived in Evrytania during the 11th-13th Century as invaders and settled there.

Furthermore, the author presents Evgenios Aetolos' remark that the word fontana appears in the language of the local people, i.e. the people living in Evrytania's Agrafa mountains, and presents evidence of the latinization process of Greeks not only in the Greek mainland but also in the diaspora.

As a result of his theory for the latinization of certain Greeks, the author observes that the latinized Greeks who lived abroad or emigrated from the Greek mainland assisted in further spreading Greek civilization in other European lands.

Θρακολογία καί ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - 'Αρωμούνων.

'Εδῶ καί κάμποσα χρόνια οἱ Βλάχοι τῆς ἐπαρχίας καί τῆς πρωτεύουσας βομβαρδίζονται μέ ποικιλώνυμα ἔντυπα, περιοδικά καί ἐφημερίδες ἤ δίσκους καί μαγνητοταινίες, πού προέρχονται ἀπό τό 'Εξωτερικό, 'Ιταλία, Δ. Γερμανία, Γαλλία, 'Αγγλία, Καναδᾶ, Η.Π.Α., Ρουμανία κ.ἄ.

'Αρχικά ἐμφανίσθηκε τό πολυγραφημένο περιοδικό «Vatra» - «'Εστία». 'Ακολούθησε τό μεγάλο καί παγκόσμιας κυκλοφορίας περιοδικό «Cuvântul Românesc», - «Ρουμανικός Λόγος». Ἔπειτα ἔκαμαν τήν ἐμφάνιση ἡ ἐφημερίδα «Frânza Vlahă» - «Βλάχικο Φύλλο» καί ἡ «Fara Armânească» - «'Αρωμουνική Φυλή» καί ἁπλούστερα «'Αρωμουνική Φάρα», πού ταυτόχρονα ἀποτελεῖ καί ἰδιαίτερη σταθερή σελίδα τοῦ περιοδικοῦ «Cuvântul Românesc». Μέ μικρότερη ὁπωσδήποτε κυκλοφορία στήν 'Ελλάδα ἀλλά εὐρύτερα διαδεδομένα στό 'Εξωτερικό εἶναι τά περιοδικά, κοινῆς προελεύσεως, «Noi Tracii» - «'Εμεῖς οἱ Θρᾶκες», «Europa şi Neamul Românesc» - «Εὐρώπη καί Ρουμανικό Ἔθνος» καί «Bulletin Européen» - «Εὐρωπαϊκό Δελτίο».

Ἕνας σχετικά ἐνήμερος ἐρευνητής παρακολουθώντας τά περιεχόμενα τῶν ἐντύπων αὐτῶν καί τή διεθνή βλαχολογική βιβλιογραφία ἤ ἀκούοντας μόνο τούς δίσκους καί τις μαγνητοταινίες δέν αἰφνιδιάζεται οὔτε ἐκπλήσσεται, ἀλλά ἀντιλαμβάνεται ἀμέσως τίς ἐπιδιώξεις καί τίς σκοπιμότητες τόσο τῶν συντακτῶν τῶν κειμένων ὅσο καί τῶν παρασκηνιακῶν παραγόντων, πού κατευθύνουν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς τά νήματα τῆς νέας ἀπόπειρας ἀναζωπυρήσεως τοῦ γνωστοῦ «Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος»[1]. Εἶναι δέ μεθοδευμένη μέ περισσή περίσκεψη καί ἐπιτηδειότητα, ὥστε νά ἀνακινεῖται κατ' ἐπίφαση ἐπιστημονική, ἐνδιαφέρον γιά τό γλωσσικό ἰδίωμα, τά ἤθη καί ἔθιμα, τίς παραδόσεις, τίς ἐπαγγελματικές, τίς καλλιτεχνικές καί πνευμα-

1. 'Α. Λαζάρου, «'Η διπλωματική πλευρά τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλίας», *Τρικαλινά* 1, 1981, 13. Τοῦ αὐτοῦ, «'Η ἐπιχειρούμενη ἀνακίνηση τοῦ ζητήματος τῶν Βλάχων καί ἡ διεπιστημονική ἀλήθεια», *'Ορεινή Καλαμπάκα* 1984 ('Ιούνιος).

τικές ἐπιδόσεις ἑνός λατινόφωνου βαλκανικοῦ πληθυσμοῦ, ταυτόχρονα δέ σέ πλαίσια ἀνθρωπιστικά, δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, προστασία ἐθνότητας, πού φθίνει, καί μάλιστα εὐρωπαϊκῆς καί λατινογενοῦς, συγγενικῆς γλωσσικά μέ τίς ρωμανικές τῆς Εὐρώπης, ἰταλικῆς, ἱσπανικῆς, πορτογαλικῆς, γαλλικῆς, βαλλονικῆς τοῦ Βελγίου, οὐαλλικῆς τῆς Βρεττανίας, ρωμανικῆς καί ραιτορωμανικῆς τῆς Ἑλβετίας, πού θά δοκίμαζαν δικαιολογημένη συγκίνηση στήν ἀνάδυση τῆς ἀρωμουνικῆς!

Ἐνῶ αὐτά συμβαίνουν στό ἐξωτερικό, στήν Ἑλλάδα ὅλοι ὑποβαθμίζουν τό ζήτημα, μερικοί μάλιστα το «μηδενίζουν» καί νομίζουν ὅτι ἔκλεισε ὁριστικά μέ τή λήξη τοῦ Β΄ παγκοσμίου πολέμου. Ἀλλά πολύ ἐνωρίς ἐπῆλθε ἡ κατακεραύνωση. Ἤδη τήν 26η Μαΐου 1947 στή μεγάλη συνεδρίαση τῆς «Μακεδονορουμανικῆς Ἑταιρείας» τοῦ Βουκουρεστίου συντάσσεται καί ἐγκρίνεται ψήφισμα διαμαρτυρίας γιά τήν «κακομεταχείρισιν τοῦ Ρουμανικοῦ λαοῦ εἰς τήν Ἑλλάδα»! Στίς δέ ἀθηναϊκές ἐφημερίδες τῆς 24ης Ἀπριλίου 1948 δημοσιεύεται ἡ εἴδηση: «Κατά τηλεγράφημα πρός τό Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, ἡ Ρουμανική κυβέρνησις, διά τοῦ ἐν Βελιγραδίῳ πρεσβευτοῦ της, ἐπέδωσε πρός τόν Ἕλληνα ὁμόλογόν του διαμαρτυρίαν, διά τάς δῆθεν διώξεις, τάς ὁποίας ὑφίστανται αἱ ἐν Ἑλλάδι Ρουμανικαί μειονότητες κλπ.»[2].

Τά δύο ἐπεισόδια, ἀναμφισβήτητα σοβαρά, πέρασαν σχεδόν ἀπαρατήρητα, μολονότι ἦσαν νωπά ἀκόμα τά δεινοπαθήματα τῆς χώρας μας. Βέβαια, τόν ἴδιο ἀκριβῶς χρόνο, τό 1948, ὁ Εὐάγγελος Ἀβέρωφ σπεύδει στήν ἔκδοση τῆς ἐργασίας του «Ἡ πολιτική πλευρά τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος». Ἀλλά δέν διαφαίνεται νέα καί ὀρθότερη ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος στό μέλλον μέ λήψη συγκεκριμένων μέτρων ἀποφασιστικῆς σημασίας, ὅπως εἶναι ἡ ἵδρυση ἑνός Κρατικοῦ Κέντρου Ἑλληνορωμαϊκῶν καί Ρωμανικῶν Σπουδῶν μέ σκοπό τήν ἔρευνα σέ ὅλο τό βάθος καί τό πλάτος τοῦ ζητήματος πρός ἐπιστημονική ἀποκατάσταση τῆς ἀλήθειας, πού εἶναι ἀπαραίτητη τόσο γιά τή δικαίωση τῆς ἑλληνοπρεποῦς θέσεως καί καρτερίας τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων[3] παρά τούς παντοειδεῖς πειρασμούς καί τίς ἐπώδυνες πιέσεις[4] ὅσο καί γιά τήν ἀπόκτηση τῆς δέουσας ἑτοιμότητας καί προπαρασκευῆς τῶν ἁρμοδίων ἑλληνικῶν ὑπηρεσιῶν, ὥστε ἔγκυρα καί ἔγκαιρα νά καταπολεμοῦν κάθε ἀναδυόμενη ἀναμόχλευση τοῦ κακοῦ παρελθόντος. Ἄλλωστε τοῦτο εἶναι εὔλογο, δοθέντος ὅτι οἱ Ἕλληνες μετά τή ρωμαϊκή κατάκτηση νίκησαν μέν πνευματικά τούς Ρωμαίους, ὅπως

2. Θ.Κ.Π. Σαράντη, «Οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου», *Ἠπειρωτική Ἑστία*, 24, 1975, 577.
3. Ἀ. Λαζάρου, «Μακεδονικός Ἀγώνας καί Ἑλληνόβλαχοι», *Ὡραία Σαμαρίνα*, Ἀνάτ. 1984.
4. Π.β. [Michel Paillarès], *La Grèce* par Th. Homolle...Paris 1908, 179.

ποιητικά μᾶς περιποιεῖται ὁ Ὁράτιος, ἀλλά παράλληλα οἱ ἴδιοι μεταμορφώθηκαν σέ Ρωμαίους[5], πού ἐπιβιώνουν ὡς Ρωμιοί, ὁ δέ Ἑλληνισμός ὡς Ρωμανία[6] μέχρι τόν ἀπομακρυσμένο Πόντο ἤ ὡς Ρωμιοσύνη μέχρι τήν

5. Βλ. Εὐθυμίου Καστόρχη, *Περί τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρός τούς Ἰταλούς καί Ρωμαίους καί τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρός ἐκπολιτισμόν τούτων*, Ἀθήνησι 1872, 15 καί σημ. 38. Πβ. Ἀ. Λαζάρου, «Ρωμαϊκός Ἀρκαδισμός», *Πρακτικά Α΄ συνεδρίου γιά τήν ἀναβίωση* τοῦ «Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους», Ἀθήνα 1984, 51, ὁπότε οἱ στίχοι τοῦ Ὁρατίου, Epist. 2, 1, 156 κ.ἑ.:

Graecia capta ferum victorem cepit, et artis
Intulit agresti Latio...,

ἀποβαίνουν ἀναχρονισμός. Διότι ἡ ἐξελλήνιση τῶν Ρωμαίων συντελέσθηκε πολύ ἐνωρίτερα. Βλ. J. Bayet, «Les origines de l'arcadisme romain», *Mélanges de l' Ecole Française de Rome* (1920), 63. P. Boyancé, «La connaissance du grec à Rome», *Revue des Etudes Latines* 34, 1956, 125. G. Pugliese Caratelli, «Per la storia delle relazioni micenee con l' Italia», *La Parola del Passato*(PP) 13, 1958, 205-220. E. Peruzzi, «Il minocio è indoeuropeo?», *Achei nell' Etruria e nel Lazio*, PP, 17, 1962, 5-25. Τοῦ αὐτοῦ, «Romolo e le lettere greche», PP, 24, 1969, 161-189. E. Gabba, «Il latino come dialetto greco», *Miscellanea di studi Alessandrini in memoria di Augusto Rostagni*, Torino 1963, 188-194. D. van Berchem, «Rome et le monde grec au Ve siècle avant notre ère», *Melanges d' Archéologie et d' Histoire offerts à André Piganiol*, Paris 1966, 748 L. Vagnetti, «I Micenei in Italia: documentazione accheologica», PP 25, 1970, 359-380. P. Demargne, «La contrilution hellénique» *Sources archéologiques de la civilisation européenne. Colloque International* - Mamaïa (Roumanie) 1-8 septembre 1968, Bucarest 1970, 76. J. Kramer, «L' influence du grec sur le latin populaire: quelques réflexions», *Studli Clasice* 18, 1979, 127 σημ. 1 καί 131. Ν. Πετρόχειλου, *Ρωμαῖοι καί Ἑλληνισμός*, Ἀθήνα 1984, 23 κ.ἑ. Ὡς πρός τήν ἔννοια τῆς ἐξελληνίσεως βλ. καί C. Gallini, «Che cosa intendere per ellenizzazione. Problemi di metodo», *Dialoghi di Archeologia* 7, 1973, 175-191. Ὡστόσο ἡ ἀντίστροφη φορά, ἡ ἐκλατίνιση Ἑλλήνων, δέν ἐρευνήθηκε κατ' ἀξίαν, ὅπως παρατηρεῖ ὁ M. Egger, *De l'étude de la langue latine chez les Grecs dans l'antiquité*, Paris 1855, 4: «Mais la contre - partie de ce tableu n' est pas moins curieuse à observer, et cependent elle est beaucoup moins connue».

6. Πβ. Κ.Ν. Σάθα, *Χρονικόν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου, ἤ ἱστορία τῆς Ἀμφίσσης, Ναυπάκτου, Γαλαξειδίου, Λοιδωρικίου καί τῶν περιχώρων*, ἐν Ἀθήναις 1865 (ἀνατ., ἄνευ τινός ἀλλοιώσεως ἐπιμελείᾳ Συνδέσμου Γαλαξειδιωτῶν, ἐν Ἀθήναις 1914): «οὔλη τήν Ἑλλάδα, ποῦ τήν ἐλέγασι 'Ρουμανία»! Γενική θεώρηση τοῦ ἐθνικοῦ Ρωμαῖος καί τῶν παραγώγων του βλ. Μαρίας Μαντουβάλου, «Ρωμαῖος-Ρωμιός καί Ρωμιοσύνη», *Μαντατοφόρος* 22, 1983, 34-72, ὅπου λόγω ἑλληνικῆς ἀδιαφορίας φαίνεται νά ἰδιοποιοῦνται τά ἐθνικά οἱ Ρουμάνοι, μολονότι στήν χώρα τους εἶχαν ἀποκτήσει ὑποτιμητική σημασία, ἡ δέ χρήση τοῦ σημερινοῦ ἐθνικοῦ τους ὀνόματος ὀφείλεται καί στήν ἐνεργό συμβολή Ἑλλήνων, μάλιστα τοῦ Δανιήλ Φιλιππίδη ἀπό τό Πήλιο. Πβ. G. I. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucarest 1942, 217. Ἀ. Λαζάρου, «Ὁ Θεσσαλός Δ. Φιλιππίδης καί τό ἐθνικόν ὄνομα τῶν Ρουμάνων», *Ἀνακοίνωση στό Β΄ συνέδριο θεσσαλικῶν σπουδῶν* (ὑπό ἔκτ.). Ὑποτιμητική σημασία εἶχε λάβει τό ὄνομα *Romanus* καί στήν Δύση, ὅπου ἀπλώθηκε ἡ ρωμαϊκή αὐτοκρατορία. Ἡ σημασιολογική μεταβολή ἐπέδρασε στήν ἀπόρριψή του ἀπό τούς δυτικούς λαούς. Βλ. Th. Thornton, *Etat actuél de la Turquie*...Traduit de l'Anglais par M. De S., tome deuxième, Paris 1812, 489 σημ. 1. G. Paris, «Romani, Romania, lingua romana, romancium», *Mélanges linguistiques*, publiés par M. Roques, Paris 1909, 9. Μόνοι κληρονόμοι εἶναι οἱ Ἕλληνες εἴτε μονόγλωσσοι εἴτε δίγλωσσοι, βλαχόφωνοι. Ἐσφαλμένα εἶναι ὅσα γράφει ὁ Ilie Dan, «Le lexique latin du roumain (aspects particuliers)» *Actes du Congrès International La Latinité hier, aujourd'hui, demain*, Avignon 1978, 172.

ἀέρινη Κύπρο! Ἐξ ἄλλου ὁμολογεῖται ὅτι τό Βυζάντιο σέ ὅλη τή διάρκειά του διατηρεῖ τή ρωμαϊκή ἤ ρωμαΐζουσα μορφή καί ὑφή[7]. Οἱ ἀλληλεπιδράσεις τῶν δύο κόσμων, τοῦ ἑλληνικοῦ καί τοῦ ρωμαϊκοῦ εἶναι παντοῦ ἐμφανεῖς, στή γλώσσα[8], βυζαντινή καί νεοελληνική, τέχνες, γράμματα, ἐπιστῆμες καί συμβάλλουν στή δημιουργία ἑνός ἐνιαίου κόσμου καί πολιτισμοῦ, τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ, πού ἀποτελεῖ τή βάση τοῦ σημερινοῦ εὐρωπαϊκοῦ. Ἐπί πλέον ἡ ἐπιστημονική διερεύνηση τοῦ ζητήματος τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων ἀπό ἄποψη ἱστορική, φιλολογική, γλωσσική, λαογραφική κλπ. δέν θά ὠφελοῦσε ἀποκλειστικά τήν Ἑλλάδα. Ἐξ ἴσου χρήσιμη γιά τή Ρουμανία θά ἀπέβαινε ἡ ἀπαγκίστρωσή της ἀπό μιά αἰώνια φενάκη, ἕνα φανταστικό κατασκεύασμα, πού ἐπινοήθηκε γιά ἀποπροσανατολισμό τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ λόγω τῶν ζωτικῶν ἐσωτερικῶν καί πρό πάντων ἐθνικῶν προβλημάτων, ὅπως τῆς Τρανσυλβανίας καί τῆς Βεσσαραβίας, καθώς ἐπίσης γιά τόν προσεταιρισμό τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων καί πρός ἀξιοποίηση τοῦ ἐμπορικοῦ καί γενικά ἐπιχειρηματικοῦ δυναμισμοῦ τους ἀπό τήν τότε ρουμανική πολιτική ἡγεσία. Ἡ ἀπαλλαγή

7. Διότι διατηρεῖ τίς διεκδικήσεις του στήν Δύση. Πβ. L. Lafoscade, «Infuence du latin sur le grec», παρά J. Psichari, *Etudes de Philologie néo-grec*, Paris 1892, 136. Α. Δασκαλάκη, *Εἰσαγωγή εἰς τήν Ἱστ. Δυτ. Εὐρώπης*, Ἀθῆναι 1960, 33.

8. Βλ. F. Viscidi, *I prestiti latini nel greco antico e byzantino*, Padova 1944. I. Siadbei, «Contribuţii la studiul latinei orientale. Asupra elementului latin din neogreaca», *Studii şi Cercetări Lingvistice* (SCL) 12, 1961, 495-513. G. Dagron, «Aux origines de la civilisation Byzantine: Langue de culture et langue d'Etat», *Revue Historique* 241, 1969, 23-56. H. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, Bucureşti-Paris 1978, 30 κ.ἑ. Τοῦ αὐτοῦ, «La littérature byzantine, source de connaissance du latin vulgaire», RESEE 16, 1978, 195-215, καί 17, 1979, 39-60. Τά πρῶτα γλωσσικά στοιχεῖα ρωμαϊκῆς ἐπιδράσεως στήν κυρίως Ἑλλάδα ὑπάρχουν στό πρωτότυπο κείμενο τῆς συνθήκης, πού ὑπογράφουν τό 212 π.Χ. ὁ στρατηγός τῶν Αἰτωλῶν Σκόπας καί ὁ πραίτωρ Λαιβίνος. Εἶναι γραμμένο στήν αἰτωλική διάλεκτο. Βλ. Edouard Will, *Histoire politique du monde hellénistique*, Nancy 1967, Β΄, 76-77, ὅπου καί σχετική βιβλιογραφία. Ἐπίδραση τῆς λατινικῆς γλώσσας στήν ἑλληνική ἀσκήθηκε καί σέ περιοχές, στίς ὁποῖες ἡ ρωμαϊκή κυριαρχία ἦταν σχεδόν εἰκονική, ὅπως στήν Αἴγυπτο. Βλ. A. Lazarou, «Présence hellénique en Egypte romaine», *Graeco-Arabica*, 3, 1984, 51-76. Ὡστόσο σημειώνεται καί λατινοφωνία Ἑλλήνων. Πβ. C. Wessely, «Die lateinischen Elemente in der Gräzität der ägyptischen Papyrusurkunden», *Wiener - Studien*, 24, 1902, 123-151, 25, 1903, 40-77. B. Meinersmann, *Die lateinischen Wörter und Namen in den griechischen Papyri*, Leipzig 1927. G. Nencioni, «La lingua latina nell'antico Egitto», *Egitto moderno e antico*, Varese- Milano 1941, 305-329. Daris, «Il lessico latino nella lingua greca d'Egitto», *Aegyptus* 40, 1960. Τοῦ αὐτοῦ, «Note di lessico e di onomastica militare (P. Flor. II. 278(1)», *αὐτ.*, 44, 1964, 43-51. Τοῦ αὐτοῦ, *Il lessico latino nel greco d'Egitto*, Barcelona 1971. M. V. Biscottini, «Noterelle linguistiche all'archivio di Tryphon» *Aegyptus*, 47, 1967, 226-233. V. Orioles, «Note preliminari ad uno studio sui prestiti latini in greco», *Incontri Linguistici* 1, 1974, 110. Βλ. καί ἄσκηση ἐπιδράσεως τῆς ἑλληνικῆς: R. Cavenaille, «Quelques aspects de l'apport linguistique du grec au latin d'Egypte», *Aegyptus* 32, 1952, 191-203.

τῆς Ρουμανίας ἀπό τήν ἰδέα τοῦ πανρουμανισμοῦ, ἀπό τήν πλάνη, ὅτι οἱ διεκδικήσεις της φθάνουν σέ κάθε σημεῖο τῆς Εὐρώπης, ὅπου ζοῦν Βλάχοι-Ἀρωμοῦνοι, θά ὠφελοῦσε ἀμοιβαῖα, ἐκείνη καί τήν Ἑλλάδα, καί θά βοηθοῦσε σημαντικά στήν ἐδραίωση τῆς εἰρήνης στό χῶρο τῆς Ν.Α. Εὐρώπης, ἀφοῦ Βλάχοι ὑπάρχουν σέ ὅλες τίς βαλκανικές χῶρες. Τό ἀποτέλεσμα τοῦτο θά εἶχε προκύψει ἄν ἡ ἑλληνική πλευρά εἶχε ἀναλάβει ἐπιστημονική πρωτοβουλία εὐθύς μετά τή γένεση τοῦ ζητήματος ἤ τουλάχιστον μετά τό β΄ παγκόσμιο πόλεμο, παρά τούς περισπασμούς, πού ἐπακολούθησαν.

Δυστυχῶς καί ὁ Σοφοκλῆς Βενιζέλος προλογίζοντας τό βιβλίο τοῦ Ἀβέρωφ δέν ἐξαγγέλλει κάποια προοπτική γιά νέα θεώρηση τοῦ ζητήματος. Ἀρκεῖται στήν ἐπιγραμματική ἐπισήμανση τῆς ἑλληνικῆς ἀδιαφορίας καί στήν ἀναγνώριση τῆς ὑπέροχης στάσεως τῶν Βλάχων.

«...Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν - τονίζει ὁ Σ. Βενιζέλος- τήν σοβαρότητα τοῦ ζητήματος, τήν ἰδικήν μας ἀδιαφορίαν, τήν συστηματικήν καί ἐνίοτε σκληράν ἐργασίαν τῶν ἄλλων, ὀφείλομεν νά εἴμεθα εὐτυχεῖς, διότι ὁ ἐπικίνδυνος πολλαπλασιασμός τοῦ μηδενός δέν ἔλαβεν μεγαλυτέρας διαστάσεις.

Τοῦτο τό χρεωστοῦμεν ἀναμφισβητήτως εἰς τόν θαυμαστόν πατριωτισμόν, εἰς τήν εὐφυᾶ ἀντίδρασιν καί εἰς τούς θαρραλέους ἀγῶνας αὐτῶν τούτων τῶν Ἑλλήνων Κουτσοβλάχων, ἀγῶνας εἰς τούς ὁποίους οὗτοι ἀπεδύθησαν μόνοι, ἀκαθοδήγητοι καί παλαίοντες συχνά ἐναντίον πανισχύρου ξένου δυνάστου.

Αἰσθάνομαι δι' αὐτό τήν ὑποχρέωσιν νά τούς ἐκφράσω ἐδῶ τόν θαυμασμόν μου καί τήν εὐγνωμοσύνην μου, διότι παρά τάς ἀντιξοότητας ἐκράτησαν πάντοτε τόσον ὑψηλά τήν φωτεινήν δᾶδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ»[9].

Κατά τόν Θεόδωρο Σαράντη, τέως Ὑπουργό καί Πρόεδρο τῆς Ἐθνικῆς Ἑνώσεως τῶν Βορείων Ἑλλήνων (Ἠπειρωτῶν, Μακεδόνων και Θρακῶν) «ὅλα αὐτά τά ἐπεισόδια...ἀποκαλύπτουν ὅτι τό ζήτημα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στήν Βόρειο Ἑλλάδα βρίσκεται ἁπλῶς σέ νεκρό σημεῖο. Φοβούμαστε ὅτι ἠμπορεῖ νά ὑποβόσκει, ἀλλά ὁπωσδήποτε δέν ἐξέλιπε τελείως καί ὅτι περιμένει κάποια εὐκαιρία γιά νά ξαναπαρουσιασθῆ»[10]. Ὡστόσο - ἀπό ὅσο γνωρίζουμε - οὔτε ὁ Θ. Σαράντης ὡς πολιτικός εἰσηγήθηκε τή συλλογική ἐπιστημονική μελέτη τοῦ ζητήματος μέ συγκρότηση ὁμάδας Ἑλλήνων εἰδικῶν ἐπιστημόνων, κατόχων τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Βλάχων καί τῆς Ρουμανικῆς, ὥστε νά δοθοῦν ἀποστομωτικές

9. Βλ. πρόλογο στό Ε. Ἀβέρωφ, *Ἡ διπλωματική πλευρά*...
10. Βλ. *Ἠπειρωτική Ἑστία*, 24, 1975, 577.

ἀπαντήσεις στίς ὁποιεσδήποτε προπαγάνδες καί ἔτσι νά ἀναχαιτισθοῦν παρεμβάσεις ξένων στόν ἑλληνικό χῶρο.

Ὅταν ὅμως στήν Ἑλλάδα ἀδιαφοροῦν, στό Ἐξωτερικό συνεχίζουν τίς βλέψεις. Ἤδη τό 1952, στό Freiburg τῆς Δ. Γερμανίας, ὅπου λειτουργεῖ Ἰνστιτοῦτο Ρουμανικῶν Σπουδῶν καί Ρουμανική Βιβλιοθήκη, ὁ C. Papanace, τέως Ὑπουργός τῆς Ρουμανίας, κατάλοιπο τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, καταγόμενος ἀπό τή Βέροια, ἐκδίδει ἕνα ἀθῶο φαινομενικά βιβλίο, ἐπιγραφόμενο «Mica Antologie Aromânească» - «Μικρή Ἀρωμουνική Ἀνθολογία», τό δέ 1959 γιά τά 75χρονα τῆς «Μακεδονορουμανικῆς Μορφωτικῆς Ἑταιρείας» ἐκδίδει τόν πρῶτο τόμο τοῦ «Νέου Μακεδονορουμανικοῦ Λευκώματος», στό ὁποῖο δημοσιεύονται ἐργασίες, πού καλύπτουν ὅλες τίς πτυχές τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος, ὥστε νά ἐπανέρχεται σέ πανευρωπαϊκή ἐπικαιρότητα. Τό 1961, στό Woonsochet τῶν Η.Π.Α. ὁ Virgil Puppi ἐγκαινιάζει ἐκδοτικό οἶκο μέ τήν προσωνυμία «Tribuna valahă» καί ἐκδίδει βιβλίο μέ βλάχικες παραβολές. Τό 1963 στίς ἐκδόσεις τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας περιλαμβάνεται τό Ἐτυμολογικό Λεξικό τῆς Ἀρωμουνικῆς - «Dicționarul dialectului aromân» τοῦ Tache Papahagi πού ἐπισκιάζει ὅλες τίς μεταπολεμικές βλαχολογικές μελέτες, αὐτοτελεῖς καί σέ περιοδικά, ὅπως τῶν Gr. Nandriș, P. Năsturel, M. Caragiu- Marioțeanu, N. Saramandu κ.ἄ., συνάμα δέ γίνεται βασική προϋπόθεση γιά ἐπανέκδοση ὁλόκληρης σειρᾶς ἀρωμουνικῶν βιβλίων, π.χ. «Antologia lirică aromână» - «Ἀρωμουνική λυρική ἀνθολογία» - «Antologia de proză aromână» - «Ἀνθολογία ἀρωμουνικῆς πρόζας», «Antologia de poezie populara aromână» - «Ἀνθολογία δημώδους ἀρωμουνικῆς ποιήσεως», «Basme aromâne» - «Ἀρωμουνικά παραμύθια», «Povesti de la Miazăzi» - «Ἱστορίες τοῦ Νότου», «Folclor muzical aromân» - «Ἀρωμουνική μουσική λαογραφία», ἤ δίσκων μέ βλάχικα τραγούδια καί ποιήματα. Συνεπῶς δέν εὐσταθεῖ ἡ γνώμη ὅτι οἱ Ρουμάνοι μένουν οὐδέτεροι στήν ἀναφαινόμενη ἀνακίνηση τοῦ ζητήματος[11]. Φυσικά τηροῦν τά προσχήματα, ἀλλά ἐπηρεάζουν ἔντονα. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ περίπτωση τῆς Ὁλλανδῆς Therèse Carolus-Barré, πού ὡς ὑπότροφος τῆς Ρουμανίας περιοδεύει τήν Πίνδο καί δημοσιεύει τό 1967 σέ ρουμανικό περιοδικό μελέτη θεμελιωμένη στίς ρουμανικές θεωρίες[12].

Φυσικά, ὄχι τυχαῖα, ἡ Ρουμανική Μορφωτική Ἑταιρεία «Balcania»

11. Βλ. *Πλάτων* 36, 1984, 170-174.
12. Πβ. Th. Carolus-Barré, «Chez les Vlaques du Pinde», RESEE 6, 1968, 672, ἡ ὁποία ἐπιχειρεῖ ἀντίκρουση τῶν ἀπόψεων τοῦ Κεραμοπούλλου, βασιζόμενη στήν ἀποκλειστικά ρουμανική ἐνημέρωση, μάλιστα συνεργατῶν ἐπιστημονικῶν ἐξειδικευμένων ἱδρυμάτων, ἀφοῦ στήν Ἑλλάδα δέν ὑπάρχει ἀκόμη τίποτα, ἄν καί θά ἤθελε νά ἐφοδιάζεται καί ἀπό τίς δύο πλευρές.

ἐκδίδει τόν ἴδιο χρόνο, 1967, στό Παρίσι, τή Θεία Λειτουργία τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου σέ ἀρωμουνική, κουτσοβλαχική γλώσσα. Λίγο ἀργότερα, τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1969, στό περιοδικό «Bulletin Européen» ὁ Michel de la Ventolière δημοσιεύει ἄρθρο γιά τήν ὕπαρξη ρουμανικῆς μειονότητας στήν Πίνδο, πού καταπιέζεται ἀπό τό Ἑλληνικό Κράτος! Στόν ἀρθρογράφο καθηγητή ἀπάντησε ὁ Θ. Σαράντης. Ἀλλά τόν ἑπόμενο χρόνο, 1970, ἐπέρχεται κατά τοῦ Σαράντη ἀπό τήν ἐφημερίδα «Stindardul»[13] ὁ C. Papanace διευρύνοντας ἐπιδέξια τό θέμα μέ παράθεση διαφόρων διακηρύξεων Διεθνῶν Ὀργανισμῶν γιά τά ἀνθρώπινα δικαιώματα καί κειμένων ἐπισήμων, ὅπως τοῦ Ἰραδέ τοῦ 1905 καί τῆς Συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου τοῦ 1913, ὅπου ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἔχει ὑπογράψει - ἀπό ἄγνοια ἤ ἀνάγκη - τήν ἀναγνώριση ρουμανικῆς ἐκπαιδευτικῆς καί θρησκευτικῆς μειονότητας στήν Ἑλλάδα!

Τό ζήτημα γενικεύεται πιά καί ἐπαυξάνονται οἱ θιασῶτες. Τό 1971 ἐκδίδεται στήν Ἑλβετία σέ ραιτορρωμανική γλώσσα μελέτη γιά τούς Βλάχους τοῦ Γαρδικιοῦ Τρικάλων καί τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν διαμερισμάτων[14], στήν ὁποία προβάλλονται ὡς ἀδελφοί. Πολύ σύντομα, τό 1974, στή Βιέννη ὁ M.D. Peyfuss συγγράφει βιβλίο ἐπιγραφόμενο «Die Aro-

13. Ἀριθ. 112 Ὀκτωβρίου- Νοεμβρίου 1970, 6 καί 8, μέ τίτλο: «Les Macédo-Roumains existent-ils?».

14. Πβ. Hans Caprez, «Cunfrars romontschs en Grecia», *Per Mintga Gi Galender popular per las valladas renanas* 1971..., 76-84. Βλ. καί Vasilis Noulas und Nicolas Zbinden, *Aromunische Hirtenerzählungen aus dem Pindusgebirge*, Zürich 1981, πού ἀναφέρεται πάλι στά χωριά τῆς Θεσσαλικῆς Πίνδου, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἐμφανίζονται ὡς Θρᾶκες ἐκρωμαϊσμένοι. Τόσο δέ ἀπαράσκευος ἦταν ὁ Ἕλληνας συνεργάτης, ὥστε στήν βιβλιογραφία γιά τόν ἐθνικό καί ἐθνολογικό χαρακτήρα τῶν Βλάχων μοναδικό σύγγραμμα παρατίθεται τοῦ M.D. Feyfuss, ἐνῶ ἔπρεπε νά καταχωρισθοῦν καί νεώτερα ἑλληνικά καί ξένα. Ἐπί πλέον, ὅταν μοῦ ἔδωσε τό βιβλίο, ζήτησε καί παρουσίαση, ἔνδειξη τῆς ἄγνοιας τῶν πορισμάτων, στά ὁποῖα κατέληξε ὁ ξένος συγγραφέας. Βλ. καί *Ἔρευνα* Τρικάλων, 4-10-1979, ὅπου ὁ φιλοξενούμενος Κ. Ζιώζιας ἀνακοινώνει συγγραφή βιβλίου περί Βλάχων ὡς καταγομένων ἀπό Θρᾶκες καί κανένας ἀπό τούς συνδαιτημόνες δέν προβαίνει στήν παραμικρή παρατήρηση. Ἡ περιεργότερη περίπτωση καί τό χειρότερο πάθημα ἐπισημάνθηκε σέ μηνιαία ἐφημερίδα. Στήν πρώτη σελίδα δημοσιεύει ἔντονη διαμαρτυρία τῶν Δ.Σ. τῶν ἀνά τήν Ἑλλάδα Συλλόγων Βλάχων γιά τήν ἀσκούμενη προπαγάνδα καί στήν τελευταία ἄρθρο μέ τό ὁποῖο διολισθαίνει ἡ θρακική καταγωγή τους, γιά τήν ὁποία διαμαρτύρονται!Καιρός νά ληφθοῦν σοβαρά μέτρα καί νά σταματήσουν οἱ προχειρότητες, οἱ ἐρασιτεχνισμοί καί ἀσύγγνωστες ἄγνοιες γιά τά συμβαίνοντα «εἰς τά τοῦ οἴκου ἡμῶν αὐτῶν». Ἡ διεπιστημονική ἔρευνα ἔχει ἀποδείξει τήν ἑκλατίνιση καί Ἑλλήνων, τήν λατινοφωνία, πού ἐπιβιώνει μέ τούς Βλάχους. Ἐπιβάλλεται ἡ ἵδρυση ἑνός ἐπιστημονικοῦ Κέντρου, στό ὁποῖο νά καταφεύγουν γιά τήν ἔγκαιρη καί ἔγκυρη πληροφόρηση ὅλοι οἱ ἐνδιαφερόμενοι, ξένοι καί Ἕλληνες, πρό πάντων οἱ Βλαχόφωνοι Ἕλληνες τόσο ὡς ἄτομα ὅσο καί ὡς νομικά πρόσωπα, σωματεῖα, σύλλογοι, κοινότητες, γιά νά ἀποστομώνουν κάθε ὄργανο προπαγάνδας ἤ καλοπροαίρετο ἀδαή καί ἐρασιτέχνη.

munische Frage» - «Τό 'Αρωμουνικό Ζήτημα», γιά τά 70χρονα τοῦ 'Ιραδέ τοῦ 1905, μέ τό ὁποῖο ὁ Σουλτάνος ἀναγνώρισε ἰδιαίτερη ἐθνότητα Βλάχων στή Βαλκανική.

'Αλλά, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ τό περιοδικό «Vatra» (148, 1978, 18), παρόμοια χειρονομία προηγήθηκε ἀπό Σλαβομακεδόνες τῆς 'Αμερικῆς, τό 1965, γιά τά 60χρονα τοῦ 'Ιραδέ τοῦ 1905, μέ δημοσίευμα, στό ὁποῖο εἶχαν συμπεριλάβει καί ἄρθρο ἐπιγραφόμενο «Μιά σημαντική ἐπέτειος». Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τήν ἔκδοση τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ «Νέου Μακεδονορουμανικοῦ Λευκώματος» στό Freiburg, τό 1965, ὅπου τήν ὑπενθύμιση τοῦ γεγονότος πραγματοποιεῖ ὁ N.P. Commen.

Παράλληλα μέ τό ἔργο τοῦ Peyfuss ὁ J. Kristophson στό Μόναχο, τό 1974, ἐπανεκδίδει σχολιασμένο τό Τετράγλωσσο Λεξικό τοῦ Δανιήλ Μοσχοπολίτου, στό ὁποῖο τό 'Αρωμουνικό Λεξιλόγιο παρουσιάζει πολλαπλό ἐνδιαφέρον.

Τήν ἐντυπωσιακή συγγραφική ἐνασχόληση μέ τούς Βλάχους - 'Αρωμούνους τόσο στή Ρουμανία ὅσο καί σέ ἄλλες χῶρες τῆς Εὐρώπης καί τῆς 'Αμερικῆς χαιρετίζει ὁ ἐπιμελητής τῆς σελίδας «Fara Armânească» τοῦ περιοδικοῦ «Cuvântul Românesc» Zahu Pană μέ εἰδικό ἄρθρο ἐπιγραφόμενο «Ambăreată» -«Εὐτυχία» - «Αἴσια ἔκβαση»! 'Αφοῦ δέ μνημονεύει ἀρκετές ἀρωμουνικές ἐκδόσεις, κατονομάζει τρεῖς ἀπό τούς συνεργάτες πού διακρίθηκαν γιά τήν ἀγάπη πρός τό θρακολατινικό κλάδο τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ὅπως περιφραστικά ὑπονοεῖ τούς Βλάχους - 'Αρωμούνους ὡς διαδόχους Θρακῶν ἐκρωμαϊσμένων. 'Ωστόσο μετέπειτα συνεργάζονται καί ἄλλοι πολλοί μέ ποικίλη ὕλη. 'Αλλά περισσότερο ἀξιόλογα κείμενα ἔδωσαν ὁ V. Tega καί ὁ Demostene Nacu.

'Ο δεύτερος, ἄν δέν ἀπατῶμαι, κατάγεται ἀπό τήν Ἔδεσσα καί γράφει ἄλλοτε ἐνυπόγραφα καί ἄλλοτε μέ ψευδώνυμο Papu MICIU στή ρουμανική καί ἀρωμουνική, ἀντίστοιχα κατά κανόνα.

Συνήθως ὡς Papu MICIU ἀπευθύνει ἐπιστολές πρός τούς Βλάχους-'Αρωμούνους σέ ὕφος παραμυθιοῦ, φιλοτεχνώντας τή διατύπωσή του, ὥστε ἀπαλά καί ἀνεπαίσθητα οἱ ἀναγνῶστες του νά πεισθοῦν γιά τή θρακική καταγωγή τους.

Μιά ἄμεση γεύση τοῦ τρόπου δράσεως εἶναι δυνατή καί μέ μικρό ἀπόσπασμα ἀπό ἐπιστολή του:

«Ὅπως πολύ καλά γνωρίζεις ἀπό τήν ἱστορία, πρίν ἀπό τήν ἐμφάνιση τῶν Ρωμαίων στά μέρη μας, ζοῦσε στίς περιοχές αὐτές ἕνας πολύ μεγάλος λαός, γνωστός μέ τό ὄνομα Θρᾶκες. Αὐτοί πού κατοικοῦσαν πρός τά δυτικά (τῆς χερσονήσου), πρός τήν περιοχή τῆς 'Αδριατικῆς ὀνομάζονταν 'Ιλλυριοί ἀλλά ἀνῆκαν στήν ἴδια φυλή καί φαίνεται ὅτι μιλοῦσαν τήν ἴδια

γλώσσα. Ὅλοι ἀσκοῦσαν τό ἴδιο ἐπάγγελμα: Ἦταν κτηνοτρόφοι...»[15].

Στή συνέχεια, ἀφοῦ περιγράφει τήν κτηνοτροφική ζωή καί ὑπογραμμίζει τήν παλληκαριά καί τό θάρρος τῶν Θρακῶν κατά τούς πολεμικούς ἀγῶνες στά δάση τῆς Πίνδου, στίς κοιλάδες τοῦ Στρυμῶνα καί τοῦ Ἀξιοῦ ὥς τό Δούναβι καί τά Καρπάθια, διαβεβαιώνει τόν ἀναγνώστη του ὡς ἑξῆς:

«Αὐτά ἐδῶ τά ἔχουν γράψει Ἕλληνες Ἱστοριογράφοι χιλιάδες χρόνια νωρίτερα. Ἔχεις διαβάσει Ἡρόδοτο ἤ Θουκυδίδη;».

Ὡς Papu MICIU πάλι σέ ἄλλο δημοσίευμά του, ἐπιγραφόμενο «SEAMNI» - «Οἰωνοί» (Σημάδια)[16], ἱστορεῖ πῶς οἱ Θρᾶκες ὑποδουλώθηκαν στούς Ρωμαίους μέ συνέπεια νά χάσουν τό ἐθνικό τους ὄνομα καί τή μητρική τους γλώσσα καί νά δεχθοῦν τό ἐθνικό καί τή γλώσσα τῶν κατακτητῶν. Ἔτσι τώρα οἱ Θρᾶκες ὀνομάζονται Armâni καί μετά τήν ἐκλατίνισή τους χρησιμοποιοῦν τήν Ἀρωμουνική. Ἀμέσως δέ προσθέτει ὅτι οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν ὑποδουλώσει καί τούς Ἕλληνες ἀλλά δέν μπόρεσαν νά τούς ἐκλατινίσουν. Ἡ προσθήκη καθίσταται ἀπαραίτητη, ὥστε νά ἀποκλείεται τό ἐνδεχόμενο ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων, ὁπότε οἱ ἐκλατινισμένοι Ἕλληνες θά ἐπιβίωναν φυσιολογικά ὡς Armâni, Βλάχοι - Ἀρωμοῦνοι.

Στήν ἐπίμονη ἐπιδίωξη τοῦ Papu MICIU γιά ἀποκλεισμό ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων καί κατ' ἀκολουθίαν καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων ἀπό Ἕλληνες ἐκλατινισμένους, ἔρχεται ἐπίκουρός του ὁ V. Tega, ὁ ὁποῖος μεταξύ τῶν ἄλλων γράφει τά ἀκόλουθα[17]:

«Συμμεριζόμαστε ἐξ ὁλοκλήρου τήν ἄποψη τοῦ Σαράντη καί τοῦ Πουλιανοῦ, κατά τήν ὁποία οἱ Ἀρωμοῦνοι εἶναι αὐτόχθονες στίς περιοχές πού κατοικοῦν, ἀλλά πρέπει νά ὑπογραμμισθῆ ὅτι τό ἐθνικό στοιχεῖο πού βρῆκαν οἱ Ρωμαῖοι κατά τήν ἄφιξή τους στή Μακεδονία δέν ἦταν ἑλληνικό ἀλλά θρακικό».

Ὡς ἀπόδειξη δέ τοῦ ἰσχυρισμοῦ του καταχωρίζει τήν ἀκόλουθη ὑπόθεση: «Μόνο τό γεγονός - γράφει ὁ Tega - ὅτι διαπιστώνεται στή Μακεδονία μιά φάση ἐκρωμαϊσμοῦ, ἀποκλείει ἐξ ἀρχῆς κιόλας τήν πιθανότητα ὑπάρξεως ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ στοιχείου σ' αὐτήν τήν περιοχή, γιά τόν λόγο ὅτι οἱ Ἕλληνες δέν ἔχουν κατορθώσει νά ἀφομοιωθοῦν μέ τή ρωμαϊκή κατάκτηση καί ἡ ἑλληνική γλώσσα δέν ὑποχώρησε στή λατινική». Ἀφοῦ σχολιάζει τίς γνῶμες τοῦ Κεραμοπούλλου καί τοῦ Πουλιανοῦ, συμπεραίνει: «Ἑπομένως οἱ προρωμαϊκοί Μακεδόνες εἶναι Θρᾶκες, διάδοχοι δε αὐτῶν εἶναι οἱ σημερινοί Ἀρωμοῦνοι». Τήν ἀπαρχή τῆς ἐκλατινίσεως τῶν Θρακῶν, ὅπως πιστεύει, τοῦ μακεδονικοῦ χώρου καί τήν

15. *Cuvântul Românesc* 6, 1978, 17.
16. *Αὐτ.*, 4, 1981.
17. *Αὐτ.* 1, 2, 3 κέ., 1982, 19.

τιμή ἀποδίδει στόν Ρωμαῖο ὕπατο Λεύκιο Παῦλο Αἰμίλιο, κατακτητή τῆς Μακεδονίας.

Τή θρακοποίηση τῆς προρωμαϊκῆς Μακεδονίας συστηματικά καλλιεργεῖ καί τό περιοδικό «Noi Tracii». Μάλιστα προβάλλεται καί μέ ἀπαιτήσεις καί μέ μεθόδους ἐπιστημονικές, ὥστε νά ἐκτείνεται μακρύτερα ἡ ἀπήχηση, στόν εὐρωπαϊκό χῶρο κι ὄχι ἀποκλειστικά στούς κύκλους τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων, καί νά διαμορφώνεται ἀνάλογη διεθνής κοινή γνώμη. Δεῖγμα εὔγλωττο τοῦ νέου τούτου ἐνθολογικοῦ ἐγχειρήματος εἶναι τό ἄρθρο τοῦ Ν. Βαϊντομίρ «Ἡ θρακική καταγωγή τῶν πρό τῶν Ρωμαίων Μακεδόνων», στό ὁποῖο ὁ ἀρθρογράφος, σύμφωνα μέ καταγγελία τῆς Ἐθνικῆς Ἑνώσεως τῶν Βορείων Ἑλλήνων, «ὑποστηρίζει ἐπιστημονικοφανῶς τήν Θρακικήν καταγωγήν αὐτῶν. Προσπαθεῖ νά ἀποδείξῃ, ἐπίσης, τό ὅτι οἱ Μακεδόνες δέν ἦσαν Ἕλληνες, ἀφοῦ οἱ τελευταῖοι ἐξετείνοντο μόνον μέχρις Ὀλύμπου»[18].

Οἱ ὁμοϊδεάτες τῶν Nacu καί Tega ὑπαινίσσονται ἤ διακηρύσσουν παρουσία Θρακῶν ἐκλατινισμένων καί στή Θεσσαλία, τή Μεγάλη Βλαχία τῶν βυζαντινῶν χρόνων, καί στήν Πίνδο, τή λεγόμενη Ἄνω Βλαχία, καί στήν Αἰτωλοακαρνία, τή Μικρά Βλαχία, ὅπου ἐπιβιώνουν σέ μερικά χωριά οἱ Καραγκοῦνοι- Βλάχοι[19]. Ἀλλά δέν ἱκανοποιοῦνται οὔτε μ' αὐτά. Σέ πρόσφατο δημοσίευμα, πού ἐκδόθηκε στό Παρίσι καί ὑποβλήθηκε μέ ὑπόμνημα στή Διάσκεψη τῆς Μαδρίτης γιά ἀναγνώριση τῶν δικαιωμάτων τῆς Ἀρωμουνικῆς Μειονότητας, ἰσχυρίζονται σέ τρίτο πρόσωπο ὅτι ἀρχικά οἱ Ἕλληνες κατοικοῦσαν τά νησιά καί τίς ἀκτές. Τήν ἐνδοχώρα τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου κατοικοῦσαν οἱ Βλάχοι: Οἱ ἐκρωμαϊσμένοι Θρᾶκες («Au départ les Grecs habitaient les îles et les Côtes. L'arrière pays était habité par les Vlachs: Les Thraces romanisés»).

Ἐπειδή ὅμως ἐπιβάλλεται νά μή ὑπάρξουν οἱ παραμικρές δυνατότητες σχέσεων τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων μέ Ἕλληνες ὁ V. Tega γεμίζει τή σελίδα «Fara Armânească» τοῦ περιοδικοῦ «Cuvântul Românesc» σέ συνέχειες μέ ἀποσπάσματα βιβλίων περιηγητῶν, ἀνθρωπολόγων, ἀρχαιολόγων, ἱστορικῶν κ.ἄ., πού συνηγοροῦν μέ τήν παλιά καί πολυδιαφημισμένη ἄποψη τοῦ Fallmerayer γιά ἔκλειψη τῆς φυλῆς τῶν Ἑλλήνων μετά τήν κάθοδο στήν ἑλληνική χερσόνησο ποικιλωνύμων μεταναστευτικῶν λαῶν καί κυρίως τῶν Σλάβων. Ἀλλά λησμονεῖ ὅτι ἡ ἐκλατίνιση πραγματοποιεῖται πολύ ἐνωρίτερα καί δέν ἐπηρεάζεται ἀπό ὁποιαδήποτε μεταγενέστερη ἐμφάνιση ξένης φυλῆς στόν ἑλληνικό χῶρο. Φαίνεται δέ ὅτι δέν ἔπεσε ἀκόμα στά χέρια του

18. *Ἑστία*, τῆς 10-2-1979 καί «Προπαγάνδας ἐπιβίωσις», *Ἑστία*, τῆς 4-3-82, σ. 2.
19. Ἀ. Λαζάρου, «Καραγκούνηδες», *Ἐλεύθερος* (Ἀγρινίου) τῆς 7-7-1984, 3.

ένα όγκώδες βιβλίο, γραμμένο μάλιστα από Έλληνα, πού πασχίζει γιά τόν πειθαναγκασμό τῶν ἀναγνωστῶν στήν παραδοχή πλήρους ἐξαφανίσεως τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἀφοῦ ἐπιγράφει τό βιβλίο «ΤΟ ΞΕΚΛΗΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ», τυπωμένο ἀρχικά στήν ἀγγλική γλώσσα, ὥστε νά μή χάσουν τήν εὐκαιρία τῆς ἐνημερώσεως τά ἑκατομμύρια τῶν ἀγγλομαθῶν[20].

Φυσικά, δέν θά ἦταν δύσκολη ἡ ἀντιπαράθεση πολυαριθμότερων ἀποσπασμάτων ἀπό ἐγκυρότερα συγγράμματα πρός ἀπόδειξη τῆς ἐπιβιώσεως τῶν Ἑλλήνων παρά τίς μύριες καί μαῦρες ἐθνικές περιπέτειες. Ἐν τούτοις θά περιορισθοῦμε μόνο στήν ὑπόμνηση τοῦ ἔργου ἑνός Γάλλου, τοῦ Πέτρου Αὐγουστίνου Ντέ Γκύς, πού στά χρόνια του, στόν 18ο αἰώνα, κατά τήν κρίσιμη φάση τοῦ Διαφωτισμοῦ καί τήν καθολική ἀνακίνηση τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος, εἶδε νά διαβάλλεται τότε ὁ Ἑλληνισμός τόσο κατάφωρα, ὥστε ἀπό ἀγανάκτηση νά θυσιάση τά προσωπικά συμφέροντά του καί νά ἀφιερώση ὁλόκληρη εἰκοσαετία γιά συγκριτική μελέτη τῶν ἠθῶν καί τῶν ἐθίμων τῶν συγχρόνων του Ἑλλήνων μέ τά ἀντίστοιχα τῶν ἀρχαίων, ὅπως περιγράφονται στά ἀρχαῖα καί μεταγενέστερα κείμενα. Ἰδιαίτερη δέ προσοχή ἔδωσε στίς περιγραφές τοῦ Ὁμήρου, πού παρέχει πάμπολλες λαογραφικές πληροφορίες καί γι' αὐτό ὁ Γκύς τόν χαρακτηρίζει λαογράφο τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Γάλλος ἐρευνητής, πού διάβαζε στό πρωτότυπο τόν Ὅμηρο καί εἶχε μάθει τέλεια τήν ἀρχαία ἑλληνική, τή νεοελληνική καί τήν τουρκική, συγκρίνοντας τά ἤθη καί ἔθιμα τῶν Ὁμηρικῶν καί μετέπειτα Ἑλλήνων καί τῶν ὑποδούλων στούς Τούρκους ἔμεινε κατάπληκτος ἀπό τήν ὁλοφάνερη διαδοχή καί συνέχεια.

«Μετά τή διαπίστωση ὑπάρξεως ἀντιστοιχιῶν μεταξύ τῶν ἐθίμων καί τῶν ἠθῶν τῶν ραγιάδων καί τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὁ Γκύς ἀναγνωρίζει τή νέα Ἑλλάδα ὡς γνήσια θυγατέρα τῆς κλασσικῆς, τούς δέ Νοέλληνες, ραγιάδες, ὡς ἀπ' εὐθείας ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων»[21].

Ἐπί πλέον πολύτιμες θεωροῦνται καί οἱ παρατηρήσεις τοῦ Γκύς γιά τή νεοελληνική γλῶσσα. Μολονότι γνωρίζει τήν ἀρχαία ἑλληνική καί θαυμάζει πραγματικά τό κάλλος, τήν τελειότητα, τήν ἁρμονία καί τήν ὑπεροχή της, ὁ Γκύς δέν ἀποστρέφεται τή νεοελληνική παρ' ὅλα τά ξένα στοιχεῖα πού φέρει ἐπάνω της ἀπό τήν μακρόχρονη πορεία καί τίς ἀτέλειωτες περιπέτειες τῶν Ἑλλήνων. Δοθέντος ὅτι εἶναι γνώστης τῆς τουρκικῆς, εὔκολα ξεχωρίζει τά τουρκικά δάνεια τῆς νεοελληνικῆς. Ὡστόσο δέν νομίζει, ὅπως πολλοί

20. Βλ. *Τά Νέα*, τῆς 3-5-1984, 12.

21. Α. Λαζάρου, *Ἡ Ἑλληνική Παράδοση ὅπως τήν εἶδε καί τήν πρόβαλε ὁ Πέτρος-Αὐγουστῖνος Ντέ Γκύς*. Βέροια 1979, 9.

ἄλλοι ἀρχαιομαθεῖς καί ἀρχαιολάτρες ὅτι μειώνεται ἤ ὅτι χάνεται ἡ σπουδαιότητα καί ἡ ἀξία τῆς νεοελληνικῆς.

Τήν ὀρθή θέση τοῦ Γκύς πρῶτος ἐπισημαίνει ὁ Κ. Σάθας, ὁ ὁποῖος στό παράρτημα Νεοελληνικῆς Φιλολογίας του (σ.126) σημειώνει τά ἑξῆς:

«Ὑπέρ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης ὕψωσε φωνήν ὁ περιηγητής Πέτρος -Αὐγουστῖνος Γκύς, ὁ ὑπό πολλάς ἀπόψεις προσφιλής τοῖς Ἕλλησιν...».

Ἀφοῦ, λοιπόν, ὅπως ἔχει ἀποδείξει ὁ Γκύς, διασώζονται οἱ Ἕλληνες στό διάβα τῶν αἰώνων ὥς τήν ἐποχή του καί παρουσιάζουν ἐκπληκτικές ὁμοιότητες μέ τούς ἀρχαίους προγόνους τους, ἄς ἰδοῦμε σέ ποιό ἐπίπεδο προόδου ἔχει φθάσει ἡ Θρακολογία ὡς ἐπιστήμη καί κατά πόσο βάσιμοι ἐπιστημονικά ἀποκαλύπτονται οἱ ἰσχυρισμοί τῶν Nacu, Tega, Vaidomir καί τῶν ἄλλων ὁμοφρόνων τους.

Μιά περιεκτική ἀλλά καί ἀκριβής γενική πληροφόρηση γιά τά ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστημονικῆς θρακολογικῆς ἔρευνας παρέχεται μέ τά ἄρθρα ἤ τίς εἰσηγήσεις σέ συνέδρια τῶν Vl. Georgiev[22], «La Thracologie: état actuel» - «Ἡ Θρακολογία: σύγχρονη κατάσταση», C. Poghirc[23], «La reconstitution scientifique d'un monde disparu: le monde thrace» -«Ἡ ἐπιστημονική ἀναπαράσταση ἑνός ἐξαφανισμένου κόσμου: ὁ θρακικός κόσμος» καί R.Vulpe[24], «Histoire des recherches thracologiques en Roumanie» - «Ἱστορία θρακολογικῶν ἐρευνῶν στή Ρουμανία». Στά σύντομα αὐτά μελετήματα περιέχεται καί ἡ καλύτερη βιβλιογραφία γιά ὅσους ἐπιθυμοῦν ἐμβάθυνση στό θέμα. Μόλις δέ πρόπερσι καί πέρυσι κυκλοφόρησε στήν ἑλληνική τό περιοδικό «Θρακολογία» τῆς Ἑταιρείας Θρακολογικῶν Μελετῶν μέ ἀποκλειστική ὕλη τοῦ Προέδρου της Ἀντ. Β. Καψῆ. Ἀλλά μέ ἀνακοίνωσή της «ἡ Ἐθνική Ἕνωσις τῶν Βορείων Ἑλλήνων ἀνησυχεῖ σοβαρῶς καί διά τήν ὑπό τοῦ «Noi Tracii» (τεῦχος 50,

22. *Etudes Balkaniques* 3, 1979, 5-15. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, «Le dace comme substrat de la langue roumaine», *Revue Roumaine de Linguistique* (RRL), 10, 1965, 75-80. Τοῦ αὐτοῦ, *La linguistique et la langue roumaine*, Sinaïa 1967. Τοῦ αὐτοῦ, «L'onomastique et la géographie historique», *Actes du XIe Congrès International des sciences onomastiques*, Sofia 1974, 339-340. Πβ. καί *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* (BSL) 1961, XVI, ὅπου ὁ Benveniste καταχωρίζοντας περίληψη ἀνακοινώσεως τοῦ Georgiev, «Trois langues indo-européennes méconnues, le phrysien, le thrace et le dace», μεταφέρει πόρισμα τοῦ σ., ὅτι τήν Δακία καί τήν Θράκη εἶχαν κατοικήσει δύο λαοί, πού μιλοῦσαν δύο διαφορετικές ἰνδοευρωπαϊκές γλῶσσες.

23. *Revue des Etudes sud-Est Européennes* (RESEE) 14, 1976, 165-168, ὅπου καί πλούσια βιβλιογραφία . Βλ. τοῦ αὐτοῦ, «Thrace et daco-mésien: langues ou dialectes?», *Thraco-dacica, Recueil d'études à l'occasion du IIe Congrès International de Thracologie*, Bucureşti 1976, 335-347.

24. *Αὐτ.*, 13-51, πληρέστατο βιβλιογραφικά μελέτημα.

Νοέμβρ. 1978) προβολήν - ὁλοσέλιδον - τῆς κατά τόν Φεβρουάριον 1978, ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἱδρυθείσης «Ἑταιρείας Θρακολογικῶν Μελετῶν», ὑπό τινος κ. Β. Καψῆ καί ἄλλων σημαινόντων ἀνθρώπων τοῦ Πνεύματος». Προφανέστατα ἡ ἀνησυχία πηγάζει ἀπό τό γεγονός ὅτι τό περιοδικό «Noi Tracii» ἔχει φιλοξενήσει κείμενα ἐντελῶς ἀνθελληνικά, ὅπως τοῦ N. Vaidomir.

Κατά τόν C. Poghirc, καθηγητή τῆς γλωσσολογίας στό πανεπιστήμιο τοῦ Βουκουρεστίου, τό ἐθνικό ὄνομα Θρᾶκες ἀνῆκε σέ μιά φυλή, γειτονική τῶν Ἑλλήνων, χάρη στούς ὁποίους διαδόθηκε ὡς γενικό ὄνομα γιά ὅλες τίς φυλές τῆς βορειανατολικῆς χερσονήσου ἀλλά ποτέ οἱ καταγόμενοι ἀπό τίς περιοχές αὐτές δέν αὐτοαποκαλοῦνται Θρᾶκες[25].

Ἄν καί ἡ ἀρχαιολογική σκαπάνη ἔφερε στό φῶς τῆς δημοσιότητας χιλιάδες λατινικές καί ἑλληνικές ἐπιγραφές ἀπό τόν χῶρο, ὅπου γεωγραφικά τοποθετοῦνται οἱ Θρᾶκες, δέν ἀποκτήθηκε κείμενο ἀδιαμφισβήτητα θρακικό. Παραμένει δέ πάντοτε ἀντικείμενο ἐπιστημονικῆς διαμάχης ἡ περίφημη ἐπιγραφή τοῦ Ἐζέροβο[26], ἑνός χωριοῦ πού βρίσκεται κοντά στή Φιλιππούπολη. Πρόκειται γιά ἐπιγραφή πάνω σέ πλάκα δαχτυλιδιοῦ. Τά γράμματα εἶναι 61 καί ὅλα ἑλληνικά. Ἐπειδή ὅμως μέ ὁποιοδήποτε χωρισμό τῶν γραμμάτων σέ λέξεις δέν προκύπτει ἱκανοποιητικό νόημα, ἐρευνητές ὑποθέτουν τήν ὕπαρξη θρακικῆς γλώσσας. Οἱ ἑρμηνεῖες, πού δόθηκαν ὥς τώρα στήν ἐπιγραφή τοῦ Ἐζέροβο, εἶναι περισσότερες ἀπό εἴκοσι, χωρίς ἀκόμα οἱ εἰδικοί νά συμφωνήσουν σέ κάποια.

Γι' αὐτό ἡ Θρακολογία βασίζεται κατ' ἀνάγκη στό ἐπιγραφικό ὑλικό ἑλληνικῆς καί λατινικῆς γλώσσας καί στίς πληροφορίες πού διασώζουν οἱ Ἕλληνες καί οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς γιά τούς Θρᾶκες.

Κατ' ἐξοχήν ἀπασχόλησαν τούς ἐρευνητές τά ἴχνη τῆς θρακικῆς γλώσσας, ὅπως εἶναι τά διάφορα ἐπιθήματα -dava, -para, -bria κλπ., πού θεωροῦνται ὡς μή ἑλληνικῆς προελεύσεως, καθώς καί οἱ περίφημες «γλῶσσες», δηλαδή διαλεκτικές λέξεις. Πρῶτος δέ συγκέντρωσε καί μελέτησε αὐτά ὁ W. Tomaschek στά τέλη τοῦ 19ου αἰώνα. Στόν 20ό καί συγκεκριμένα στό διάστημα τοῦ μεσοπολέμου στρέφουν τήν προσοχή τους πρός αὐτά ὀνομαστοί ἐπιστήμονες, P. Kretschmer, N.Jokl καί D. Detschev. Ἐξ ἴσου ἀξιόλογη εἶναι ἡ στροφή πρός τήν θρακική ἀρχαιολογία καί ἱστορία τῶν G. Seure, V. G. Childe, O. Casson, G. I. Kazarow, E. H. Minns,

25. Βλ. καί Ἀχ. Θ. Σαμοθράκη, *Λεξικόν ἱστορικόν καί γεωγραφικόν τῆς Θράκης*, Ἀθῆναι 1963, 231.

26. Γιά τούς ἀναγνῶστες, πού ἔχουν τήν περιέργεια νά σχηματίσουν μιά γενική ἰδέα τῶν ἑρμηνευτικῶν δολιχοδρομιῶν, ἀρκοῦν δύο ἄρθρα τῶν α) Χριστοφόρου Χαραλαμπάκη, «Παρατηρήσεις στήν ἐπιγραφή τοῦ Ἐζέροβο», καί β) Ἀλ. Παπαϊωάννου, «Τό χρυσό δαχτυλίδι τοῦ Eserovo», *Θρακικά Χρονικά*, 34, 1978.

M. Rostovtzeff, C. Patsch, V. Pârvan, Μυρτίδου Ἀποστολίδου κ.ἄ.

Ἀλλά ἡ θρακολογία ἀναπτύσσεται ὡς ἐπιστήμη ἀπό τό 1957. Συνεχίζεται ἡ μελέτη τῶν γλωσσικῶν ἰχνῶν ἀλλά παράλληλα διεγείρεται τό ἐπιστημονικό ἐνδιαφέρον γιά τήν ἱστορία (πολιτική, οἰκονομική, πολεμική), τίς τέχνες, τά γράμματα καί γενικά τόν πολιτισμό τῶν Θρακῶν. Ἡ συγγραφική παραγωγή, αὐτοτελῶν ἤ στόν περιοδικό τύπο μελετημάτων καί συλλογικῶν ἐκδόσεων καί πρακτικῶν συνεδρίων, εἶναι πράγματι ἐπιβλητική. Ἐνδεικτικά ἀναφέρομε τούς συγγραφεῖς I.I.Russu, V. Besevliev, I. Duridanov, L. Gindin, Chr. Danov, Al. Fol, V. Velkov, T.D. Zlatkovskajia, J. Venedikov, I.H. Crisan, C. Daicoviciu, C. Preda, D. Protase, N. Ἀνδριώτη, Δ. Σαμσάρη κ.ἄ.

Ἐξαιρετικά διαφωτιστικές στό ζήτημά μας ἀποδεικνύονται οἱ ἔρευνες τῶν Vl. Georgiev καί C. Poghirc. Ὁ Βούλγαρος Ἀκαδημαϊκός καί ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Vl. Georgiev διαλύει τή σύγχυση πού ἐπικρατοῦσε ὡς πρός τίς σχέσεις μεταξύ τῆς ἰλλυρικῆς καί θρακικῆς γλώσσας, καθώς ἐπίσης μεταξύ τῆς δακικῆς καί τῆς θρακικῆς καί τῆς τελευταίας πάλι μέ τή φρυγική. Ἡ ἀσάφεια ὡς πρός τά ὅρια τῆς καθεμιᾶς καί τήν ὅλη δομή της, ἀνεξάρτητη ἤ συγγενική μέ ἄλλη, ὑπῆρξε ἡ αἰτία γιά τή χρήση συνθέτων ἤ καί πολυσυνθέτων λέξεων πρός χαρακτηρισμό τῆς γλώσσας τῶν λαῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου πρίν ἀπό τή ρωμαϊκή κατάκτηση. Ἐπανειλημμένα ὁ Vl. Georgiev ἔχει τονίσει ὅτι διαφέρουν τόσο ἡ ἰλλυρική μέ τή θρακική ὅσο καί ἡ θρακική μέ τή δακική. Γιά τή φρυγική, πού συσχετιζόταν πολύ μέ τή θρακική, ὥστε νά συμπροφέρεται ὡς θρακοφρυγική ἤ ἀκόμα ὡς δακοθρακοφρυγική, πιστεύει ὅτι ἔχει μεγαλύτερη συνάφεια μέ τήν ἑλληνική παρά μέ τή θρακική. Ὁ Georgiev ἐπανέρχεται στό θέμα τό 1972 μέ τήν εὐκαιρία τοῦ 11ου συνεδρίου ὀνομαστικῶν σπουδῶν καί ἐνώπιον τῶν συνέδρων διευκρινίζει πάλι λέγοντας τά ἀκόλουθα: Μέχρι πρίν ἀπό μία δεκαετία ὅλοι εἴχαμε τή γνώμη ὅτι κατά τήν ἀρχαιότητα εἶχαν ὁμιλήσει τή θρακική γλώσσα ἀπό τό Αἰγαῖο ἕως τά Καρπάθια, δηλαδή στή Θράκη, στή Μοισία καί στή Δακία, ἤ μέ σημερινά γεωγραφικά δεδομένα κατά προσέγγιση στή Ρουμανία, στή Βουλγαρία, στήν ἑλληνική καί στήν τουρκική Θράκη. Εἴχαμε νομίσει ὅτι ἡ δακική ἀποτελοῦσε μέρος τῆς θρακικῆς γλώσσας. Ὡστόσο ἡ γεωγραφική κατανομή τῶν τοπωνυμίων στή Θράκη καί στή Δακία...ἐπιβάλλει τό διαχωρισμό τῆς δακικῆς ἀπό τή θρακική καί τό χαρακτηρισμό τῆς δακικῆς ὡς ἰδιαίτερης γλώσσας.

Μέ τή γνώμη τοῦ Vl. Georgiev συντάσσεται καί ὁ Ρουμάνος πανεπιστημιακός καθηγητής C. Poghirc προσκομίζοντας πρόσθετα ἀποδεικτικά στοιχεῖα κατά τό 2ο διεθνές συνέδριο Θρακολογίας.

Ἀλλά ἡ συμβολή τοῦ Poghirc εἶναι μοναδική καί καίρια, διότι ἔχει

ἀναγνωρίσει ἐπιστημονικά ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Μακεδονίας - στήν εὐρύτερη γεωγραφική ἔννοια τοῦ ὅρου- οἱ Μακεδόνες δέν ἦταν Θρᾶκες, ἡ δέ γλώσσα τῶν Μακεδόνων ἀποτελοῦσε διάλεκτο τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς[27]. Τά συμπεράσματα τῆς ἔρευνάς του ὁ Poghirc παρουσίασε καί μέ διάλεξη στήν αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τήν 15-1-1970. Τήν ἄποψη δέ αὐτή ἀσπάσθηκε καί ὁ Vl. Georgiev, ὁ ὁποῖος ἄλλοτε συσχέτιζε τήν γλώσσα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων μέ τήν ἰλλυρική, ἐνῶ ἤδη ἀπό τό 1966 στήν ἰταλική ἔκδοση τῆς βασικῆς μελέτης του «Introduzione alla storia delle lingue indeuropee»[28] - «Εἰσαγωγή στήν ἱστορία τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν», ἀπομακρύνεται ἀπό τήν παλιά του θεωρία καί ἀποδέχεται τή συγγένεια τῆς μακεδονικῆς μέ τήν ἑλληνική.

Ἑπομένως ὅσα ὁ Papu Miciu ἤ ὁ D. Nacu, ὁ V. Tega καί ὁ N. Vaidomir γράφουν σχετικά μέ τούς Θρᾶκες, εἶναι ἀνεδαφικά, ἀτεκμηρίωτα καί ἀνεπιστημονικά, πρό πάντων ὅτι προϋπῆρχαν Θρᾶκες στά μέρη ὅπου σήμερα κατοικοῦν οἱ Βλάχοι-Ἀρωμοῦνοι, ὅτι οἱ Θρᾶκες καί οἱ Ἰλλυριοί ἀποτελοῦν τήν ἴδια φυλή καί εἶχαν τήν ἴδια γλώσσα, ὅτι οἱ Μακεδόνες ἦταν ὁ νότιος πόλος τοῦ θρακικοῦ κόσμου, ἐνῶ τά Καρπάθια ὁ βόρειος, ὅτι οἱ πρίν ἀπό τούς Ρωμαίους κάτοικοι τῆς Μακεδονίας ἦταν Θρᾶκες καί ὄχι Μακεδόνες-Ἕλληνες.

Ἡ ἐπιμονή γιά πλήρη ἀποσιώπηση καί τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος Μακεδόνες ἐκδηλώνεται συστηματικά μετά τήν ἐπιστημονική τεκμηρίωση τῆς ἑλληνικότητας τῶν Μακεδόνων. Μάταια καί ἄκαιρα ὁ V. Tega παριστάνει τόν ἀκριβολόγο ἰσχυριζόμενος ὅτι ὁ Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος δέν ὑπέταξε Μακεδόνες- Ἕλληνες ἀλλά Θρᾶκες, διότι σώζονται ἱστορικές μαρτυρίες, ἑλληνικές καί λατινικές, πού καταρρίπτουν τόν ἰσχυρισμό του.

Πράγματι μετά τήν ἧττα τῶν Μακεδόνων ἀπό τούς Ρωμαίους στήν Πύδνα τό 168 π.Χ. ὁ νικητής τοῦ Περσέως Ρωμαῖος στρατηγός Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος κάλεσε τήν ἄνοιξη τοῦ 167 π.Χ. στήν Ἀμφίπολη τούς ἡττημένους Μακεδόνες ἀπό ὅλα τά διαμερίσματα τῆς Μακεδονίας. Ἐνῶ δέ ἕως τότε ὁ ἑλληνομαθέστατος καί ἑλληνοπρεπέστατος Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος, ὅπως ἄλλωστε καί ὅλοι οἱ πρέσβεις τῆς Ρώμης στίς συναντήσεις μέ ἐκπροσώπους ἑλληνικῶν πόλεων, χρησιμοποιοῦσε ἄπταιστα τήν ἑλληνική γλώσσα, στό συνέδριο τῆς Ἀμφιπόλεως ὁμιλεῖ στή λατινική, σημεῖο

27. C. Poghirc, «Consideraţii asupra lexicului limbii macedonene vechi», SCL, 8, 1957, 303 κ.ἑ.

28. Roma 1966, 193. Γιά τήν βαθμιαία ἀλλαγή ἐπιστημονικῶν θέσεών του βλ. καί Ν.Π. Ἀνδριώτη, *Οἱ Προέλληνες*, Θεσσαλονίκη 1953, 17 κ.ἑ. Ἐπί πλέον *Ἐλεύθ. Κόσμος* τῆς 1-4-1971, ὅπου σχολιασμός ἐπί τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ Georgiev στό διεθνές συνέδριο προϊστορικῶν σπουδῶν.

φανερό ἄλλαγῆς τῆς ρωμαϊκῆς πολιτικῆς ἔναντι τῶν Ἑλλήνων, ὁ δέ Ρωμαῖος ὕπατος Ὀκτάβιος μεταφράζει στήν ἑλληνική[29]. Ἄν, ἀλήθεια, οἱ συγκεντρωμένοι ἀκροατές ἦταν Θρᾶκες, θά μετέφραζε στή θρακική, γιατί, ὅπως ὁ Τ. Λίβιος σημειώνει, ἐπικρατοῦσε στούς Ρωμαίους ἀρχή, πού ἐπέβαλλε τήν ἀνακοίνωση τῆς ἀποφάσεως τῆς Συγκλήτου καί στή γλώσσα τῶν ἡττημένων: Silentio per preaconem facto, Paulus Latinae, que senatuique sibi ex consilii sententia visa essent, pronunciavit: ea Ch. Octavius praetor (nam et ipse aderat) interpretata sermone graeco referebat» (T.Livii, XLV,29). Ἐξ ἄλλου ὁ Τίτος Λίβιος περιγράφοντας συνέλευση Ἑλλήνων στό Στράτο Αἰτωλίας, τό 200 π.Χ., στήν ὁποία εἶχαν συμμετάσχει καί πρέσβεις Μακεδόνων, χαρακτηρίζει ὅλους τούς συνέδρους ὁμογλώσσους: «Aetolos, Acarnanas, Macedonas, ejusdem linguae homines» (T. Livii, XXXI, 29).

Τόν Τίτο Λίβιο συμπληρώνει πολλές φορές ὁ Πολύβιος. Μνημονεύοντας τό λόγο τοῦ ἐκπροσώπου τῶν Ἀκαρνάνων Λυκίσκου πρός τούς Λακεδαιμονίους, γιά νά προσχωρήσουν στόν πανελλήνιο ἀγώνα κατά τῶν Ρωμαίων, ἐπισημαίνει τήν ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων: «τότε μέν γάρ ὑπέρ ἡγεμονίας καί δόξης ἐφιλοτιμεῖσθε πρός Ἀχαιούς καί Μακεδόνας ὁμοφύλους... νῦν δέ περί δουλείας ἐνίσταται πόλεμος τοῖς Ἕλλησι πρός ἀλλοφύλους ἀνθρώπους» (Πολύβ. IX, 37, 7).

Μήπως ὅμως ἐπί Θουκυδίδου καί Ἡροδότου οἱ Μακεδόνες ἦταν Θρᾶκες; Πῶς τολμᾶ ὁ Papu Miciu τήν παραπομπή τῶν ἀναγνωστῶν του στούς πρώτους καί μεγάλους ἱστορικούς; Στήν πραγματικότητα συμβαίνουν τά ἐντελῶς ἀντίθετα. Ὁ μέν Θουκυδίδης διευρύνει τά ὅρια τῆς Μακεδονίας πέρα ἀπό τά σημερινά, ὁ δέ Ἡρόδοτος σέ περισσότερα σημεῖα τονίζει τήν ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων, μάλιστα κατά τρόπο σαφέστατο: «Ἕλληνας δέ τούτους εἶναι...κατάπερ αὐτοί λέγουσι, αὐτός οὕτω τυγχάνω ἐπιστάμενος καί δή καί ἐν τοῖς ὄπισθε λόγοις ἀποδέξω ὡς εἰσι Ἕλληνες, πρός δέ καί οἱ ἐν τῇ Ὀλυμπίῃ διέποντες τόν ἀγῶνα οὕτω ἔγνωσαν εἶναι»[30]. Μέ τήν ἴδια

29. Will, *E. d.*, II, 236-237. Πβ. καί Ἀ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική ἀνθρωπωνυμία*, Ἀθῆναι 1984. Ἀνάτυπο ἀπό τόν τόμο «Μνήμη» Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη, 6 σημ. 16.

30. Ἡροδ. 5, 22. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, 1, 5, 6· 5,20· 8,43· 9,45. Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, *Ὁ Ἑλληνισμός τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας*, Ἀθῆναι 1960. Ν. Ἀνδριώτη, *Ἡ γλῶσσα καί ἡ ἑλληνικότητα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων*, Θεσσαλονίκη 1952. J. N. Kalleris, *Les anciens Macédoniens, Etude linguistique et historique*, I, Athènes 1954. P. Cloche, *Histoire de la Macédoine jusqu' à l'avèment d'Alexandre le Grand*, Paris 1967, 13-14. Μ. Σακελλαρίου, «Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» (Ι.Ε.Ε. Ἐκδ. Ἀθηνῶν), 2, 237-238. N.G.L. *Hammond, A History of Macedonia*, Oxford 1972, 214 κ.ἑ. Ἰ. Κ. Προμπονᾶ, *Ἡ συγγένεια τῆς μακεδονικῆς καί μυκηναϊκῆς διαλέκτου καί ἡ πρωτοελληνική καταγωγή τῶν Μακεδόνων*, Ἀθῆναι 1973. *Μακεδονία 400 χιλιάδες χρόνια*, Ἐκδ. Ἀθηνῶν 1984.

κρυστάλλινη διαύγεια καί σαφήνεια ὁ Στράβων ταυτίζει τήν Ἑλλάδα καί τή Μακεδονία, τή δέ Θράκη χαρακτηρίζει ὅμορο- γειτονική τῆς Μακεδονίας: «Ἔστι μέν οὖν Ἑλλάς καί ἡ Μακεδονία· νυνί μέντοι τῇ φύσει τῶν τόπων ἀκολουθοῦντες καί τῷ σχήματι χωρίς ἔγνωμεν αὐτήν ἀπό τῆς ἄλλης Ἑλλάδος τάξαι καί συνάψαι πρός τήν ὅμορον αὐτῇ Θράκῃ» (Στράβ. 7, ἀπόσπ. 9) (Epit. Vat.).

Δέν χρειάζεται πιά οὔτε ὁ εὐρηματικός ἰσχυρισμός τοῦ Papu Miciu, πού διατυπώθηκε στό παρελθόν καί ἀπό μεγαλόσχημους συγγραφεῖς, π.χ. τόν Ἀκαδημαϊκό καί καθηγητή τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου Th. Capidan, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς προρωμαϊκῆς Μακεδονίας ἦταν Θρᾶκες κτηνοτρόφοι, ἀφοῦ ἤδη καί ἡ ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων ὁμολογεῖται καί ἡ ἐνασχόλησή τους μέ τήν κτηνοτροφία μαρτυρεῖται ἀπό τόν Ἀρριανό. Ὁ τέλειος γνώστης τῆς Μακεδονίας καί τῶν Μακεδόνων Ἀρριανός μᾶς διαβεβαιώνει μέ τό στόμα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κατηγορηματικά ἀντιδιαστέλλοντας συνάμα ὁλοκληρωτικά τούς Μακεδόνες ἀπό τούς Ἰλλυριούς, τούς Τριβαλλούς καί τούς Θρᾶκες: «Φίλιππος γάρ παραλαβών ὑμᾶς πλανήτας καί ἀπόρους, ἐν διφθέραις τούς πολλούς νέμοντας ἀνά τά ὄρη πρόβατα ὀλίγα καί ὑπέρ τούτων κακῶς μαχομένους Ἰλλυριοῖς τε καί Τριβαλλοῖς καί τοῖς ὁμόροις Θραξί...» (Ἀρριανοῦ , VII, 9).

Ὡστόσο κτηνοτρόφοι Ἕλληνες ζοῦσαν ἐπίσης καί στήν Ἤπειρο, στή Θεσσαλία καί σέ κάθε ἑλληνική περιοχή, ὀρεινή καί πεδινή. Ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες ὑπάρχουν στά κείμενα τοῦ Λατίνου συγγραφέα Βάρρωνος, τοῦ Δίωνος Χρυσοστόμου, τοῦ Πλουτάρχου καί τόσων ἄλλων. Ὁ Οὔγγρος ρωμανιστής-βαλκανολόγος M. Gyóni ἀντικρούοντας τόν ἰσχυρισμό τοῦ Th. Capidan, πού ἐπαναλαμβάνουν ὁ Papu Miciu, ὁ V. Tega κ.ἄ., ὅτι δηλαδή οἱ Ἕλληνες κατεῖχαν μόνο τά παράλια καί ἀσκοῦσαν συναφῆ ἐπαγγέλματα, μελετᾶ τά ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καί συγγράφει μελέτη, στήν ὁποία ἀποκαλύπτει ὅτι καί στόν Οἰδίποδα Τύραννο τοῦ Σοφοκλέους[31] παρατηρεῖται πανομοιότυπος τρόπος ζωῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κτηνοτρόφων μέ τούς σημερινούς Βλάχους -Ἀρωμούνους, πού μοιράζονται τή χρονιά στό βουνό καί στά χειμαδιά. Ἐπί πλέον τονίζει τά ἑξῆς: «Ἀπό τήν Ὁμηρική περίοδο, ἡ κτηνοτροφία αἰγοπροβά-

31. Στ. 1133-1139:

.....Εὖ γάρ οἶδ' ὅτι
κάτοιδεν, ἥμος τόν Κιθαιρῶνος τόπον
ὁ μέν διπλοῖσι ποιμνίοις, ἐγώ δ' ἐνί
ἐπλησίαζον· τῷδε τάνδρί τρεῖς ὅλους
ἐξ ἦρος εἰς ἄρκτοῦρον ἑκμήνους χρόνους·
χειμῶνα δ' ἤδη τἀμά τ' εἰς ἔπαυλ' ἐγώ
ἤλαυνον οὐτός τ' εἰς τά Λαΐου σταθμά.

των ἀποτελοῦσε ἕνα σημαντικό κλάδο τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομικῆς ζωῆς»[32].

Ἀλλά μέ βάση τά ἀρχαιολογικά εὑρήματα τήν κτηνοτροφία γνωρίζουν οἱ κάτοικοι τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου ἀπό τή νεολιθική περίοδο! Πρόσφατα, τό 1980, ὁ Γ. Χουρμουζιάδης στή μελέτη του «Εἰσαγωγή στό νεολιθικό τρόπο παραγωγῆς» συμπεραίνει ὅτι ἡ κτηνοτροφία στούς νεολιθικούς οἰκισμούς τῆς Θεσσαλίας (καί ἴσως ὁλόκληρης τῆς Ἑλλάδας) εἶχε ἀναπτυχθῆ μέχρι τά χρόνια τῆς πρώιμης χαλκοκρατίας στή μορφή τῆς οἰκοτεχνίας μέ ἀναγκαστικές ἤ μή μετακινήσεις πρός ἐξεύρεση διατροφῆς τῶν ζώων καί μέ ποικιλία δραστηριοτήτων, ἐπεξεργασίας τῶν διατροφικῶν προϊόντων τῆς κτηνοτροφίας (τοῦ κρέατος καί τοῦ γάλακτος), ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπό τό μεγάλο πλῆθος τῶν κεραμεικῶν σκευῶν, πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ νεολιθικοί ἄνθρωποι, ἐπεξεργασίας δερμάτων γιά τήν κατασκευή ἐνδυμάτων καί ὑποδημάτων ἤ σάκκων γιά τήν ἀποθήκευση καί μεταφορά ὑγρῶν καί στερεῶν τροφῶν, ἐπεξεργασίας τοῦ μαλλιοῦ μέ τήν ἀνάπτυξη τῆς ὑφαντικῆς γιά χρήσεις ὅμοιες ἤ παραπλήσιες μέ τίς χρήσεις τῆς ἐπεξεργασίας τῶν δερμάτων, γνωστές ὥς τίς ἡμέρες μας, κ.ἄ.

Μέ τόν Tega καί τούς ὁμοδόξους του δέν διαφωνοῦμε καθόλου στήν ἄποψη, κατά τήν ὁποία οἱ Βλάχοι-Ἀρωμοῦνοι εἶναι αὐτόχθονες στά ἐδάφη, ὅπου σήμερα ζοῦν. Ἄλλως τε τήν ἐντοπιότητα εἶχαν ὑποστηρίξει πολλοί προγενέστεροι, ὅπως οἱ A.D.Xenopol[33], V. Pârvan[34], T. Papahagi[35], R. Vulpe[36], D. Popović[37], Ş. Puşcariu[38], A. Procopovici[39], T. P. Vucanović[40],

32. M.Gyóni, «La transhumance des Vlaques balcaniques au Moyen - Age», *Byzantinoslavica* 12, 1954. 39. Βλ. καί κεφ. «Περί τῆς παρά τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι προβατευτικῆς καί κτηνοτροφίας» τοῦ Θεοδοσίου Β. Βενιζέλου, *Περί τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων πρός ὃν παραβάλλεται ἐνιαχοῦ καί ὁ τῶν νεωτέρων*, ἐν Ἀθήναις 1873, 175-176.
33. A.D.Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, II, Bucureşti 1914, 133.
34. V. Pârvan, *Sulle origini della civiltà romena*,Roma 1922, 4.
35. T. Papahagi, «O problemă de romanitate sud-illirică», *Grai şi Suflet*, 1, 1923, 97.
36. R. Vulpe, «Gli Illiri dell'Italia imperiale romana», *Ephemeris Dacoromana* 3, 1925, 166-167. Πβ. τοῦ αὐτοῦ, «L'âge du fer dans les région thraces de la Péninsule Balkanique», *Mélanges de l'Ecole Roumaine en France* 1929, seconde partie, 341. Τοῦ αὐτοῦ, *Studia thracologica*, Bucarest, 1976, 197.
37. D. Popović, *O Cinčarima*, Beograd 1937. Πβ. καί *Revue Internationale d'Etudes Balkaniques* 1938, 606 καί 609.
38. Ş. Puşcariu, «Ancienneté des établissements macédo-roumains», *Balcania* 1, 1938, 22-24. Τοῦ αὐτοῦ, *Limba română*, I, Bucureşti 1940, 270.
39. A. Procopovici, «La romanité balkanique», *Balcania*, 1, 1938, 59-69.
40. T. Vukanović, «Les Valaques, habitants autochtones des pays balkaniques», *L'Ethnographie* 56, 1962, 11-49. Βλ. καί *Revue Roumaine d'Histoire* 4, 1965, 995-1006, ὅπου παρατηρήσεις τοῦ V. Bulgaru. Ἐπίσης *Cahiers Şextil Puşcariu* (C S P) 1, 1952, 213, ἀποδοχή ἐντοπιότητας ἀπό D. Maniu. Ἐξ ἄλλου τήν αὐτοχθονία δέχονται οἱ: L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, Paris 1923, I. 63. M. Sivignon, *Les pasteurs du Pinde septentrional*, Lyon [1969], 29. Fr. Taillez, «Rusaliile, les Rosalies et la rose», C S P 1, 1952, 317, ὅπου

καθώς καί ὁ ἄλλοτε ὑπέρμαχος τῆς θεωρίας περί δακικῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων Th. Capidan[41]. Ὁ τελευταῖος ἐπαύξησε μάλιστα τήν ἐπιχειρηματολογία μέ τοπωνυμικά τεκμήρια καί ἰδιαίτερα μέ τά τρία τοπωνύμια Băissa, Lăsun, Săruna (Βωβοῦσα, Ἐλασσών, Θεσσαλονίκη)[42], καλύπτοντας ἔτσι Ἤπειρο[43], Θεσσαλία, Μακεδονία. Δοθέντος δέ ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν περιοχῶν, πού μνημονεύθηκαν, καί αὐτῆς τῆς Μακεδονίας, ἀποδείχθηκαν Ἕλληνες καί ὄχι Θρᾶκες ἤ Ἰλλυριοί[44], συνάγεται τό συμπέρασμα ὅτι καί οἱ Βλάχοι-Ἀρωμοῦνοι εἶναι ἀκραιφνεῖς Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ὅμως ἕνεκα τῆς μακραίωνης ρωμαϊκῆς παρουσίας καί κυριαρχίας ἔγιναν δίγλωσσοι ἤ καί ἀλλόγλωσσοι, λατινόφωνοι. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀντίληψη, ὅτι δέν ἔχει ὑποχωρήσει ἡ ἑλληνική γλώσσα κατά τή ρωμαϊκή ἐπέκταση καί τή συνακόλουθη διάδοση τῆς λατινικῆς, ἀπορρίπτεται ρητά καί ἀπό Ρουμάνους ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ Eugen Lozovan, καθηγητής στό πανεπιστήμιο τῆς Κωνσταντίας[45]. Τό δέ «ἀξίωμα» ὅτι δέν ὑποχωρεῖ μιά γλώσσα ἀνωτέρου πολιτισμοῦ σέ μιά ἄλλη, φορέα κατωτέρου πολιτισμοῦ, ἔχει ἀπορρίψει ὁ F. Lot, καθηγητής στό πανεπιστήμιο τῆς Σορβόννης, διακηρύσσοντας ὅτι ἡ διατήρηση μιᾶς γλώσσας ἤ ἡ συρρίκνωση καί ἡ ἐξαφάνισή της ἐξαρτῶνται ἀπό πολλά καί περίπλοκα αἴτια, ἡ δέ βαθμίδα τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ὁποίου εἶναι ὄργανο, δέν ἀποτελεῖ ἀποκλειστικό αἴτιο[46]. Τό «ἀξίωμα» τοῦτο περισσότερο εἶχε ἰσχύσει στούς ἑλληνικούς κύκλους ἐπιστημόνων, οἱ ὁποῖοι δέν ἐννοοῦσαν νίκη τῆς λατινικῆς ἐπί τῆς

διατείνεται ὅτι ἡ παρουσία τῶν Βλάχων ὡς λατινοφώνων εἶναι ταυτόχρονη μέ τήν κήρυξη τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπό τόν Ἀπόστολο Παῦλο στή Θεσσαλονίκη.

41. Th. Capidan, *Les Macédo-roumains*. Bucarest 1943, 159.
42. Th. Capidan, «Noms de localités connus des Roumains de la péninsule balkanique», *Langue et Littérature* (LL) 2, 1943, 243 κ.ἑ. Τοῦ αὐτοῦ, «Toponymie Macédo-roumaine», *αὐτ.* 3, 1946, 5 κ.ἑ. Βλ. καί Ἀ. Λαζάρου, «Τρία ἑλληνικά τοπωνύμια στό γλωσσικό ἰδίωμα τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων», *Θεσσαλικά Χρονικά* 11, 1976, 267, 277.
43. Εἰδικά γιά τό γλωσσικό καί συνάμα ἐθνολογικό ὑπόστρωμα τῆς Ἠπείρου βλ. Ἀ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμουνική καί αἱ μετά τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*, ἐν Ἀθήναις 1976, 48 σημ. 35. Τοῦ αὐτοῦ «Ὁ Β) ἠπειρωτικός Ἑλληνισμός», *Βορειοηπειρωτικός Ἀγών* Ἰούνιος 1984, 5-6. Φ. Πέτσα, «Ἑλληνικές ἀρχαιότητες στήν Ἀλβανία», *Πυρσός Βορείου Ἠπείρου*, Ἀπρίλιος 1976, 5-6.
44. Τήν ἐκδοχή τῆς ἰλλυρικῆς καί κατ' ἐξοχήν τῆς θρακικῆς καταγωγῆς καλλιεργοῦν πάλιν, ἐπειδή ἡ θεωρία περί καθόδου ἀνασκευάσθηκε τελείως χάρη στίς ἐμπεριστατωμένες μελέτες τοῦ Οὐγγρου Mathias Gyóni. Βλ. σχετικά Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 91 κ.ἑ. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ ἐξέγερση των Λαρισαίων τό 1066 καί ἡ ἐθνολογική παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου*, Ἀθήνα 1976, 90-119. Ἀνάτ. ἀπό τά *Θεσσαλικά Χρονικά* 11, 1976. Τοῦ αὐτοῦ, *La révolte des Larisséens en* 1066. Lyon 1979. Ἀνάτ. ἀπό *La Thessalie. Actes de la Table - Ronde* 21-24 Juillet 1975- Lyon. *Collection de la Maison de l'Orient Méditerranéen* N° 6. *Série Archéologique* 5, 1979, 303-318.
45. E. Lozovan, «Byzance et la Romanité Scythique», *Revue des Etudes Roumaines* (RER) 5-6, 1960, 221: «Le grec ne fit pas exception».
46. F. Lot, *Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe*, Paris 1937, I, 224.

ἑλληνικῆς, ἐπικαλούμενοι τούς περίφημους στίχους τοῦ Ὁρατίου, ἰσχύοντες γιά δεδομένη χρονική διάρκεια, καί λησμονοῦσαν τήν ὑποχώρηση τῆς ἑλληνικῆς κατά τήν ὀδυνηρή συνύπαρξή της μέ ἄλλες γλῶσσες, φορεῖς ἀσύγκριτα κατωτέρου πολιτισμοῦ ἀπό τόν ἑλληνικό καί τό ρωμαϊκό, ὅπως ὑπῆρξαν ἡ σλαβική, ἡ ἀραβική, ἡ τουρκική, ἡ ἀλβανική, ἐνῶ τήν ἴδια στιγμή ἐπιδοκίμαζαν διαπιστώσεις ἑλληνικοῦ ὑποστρώματος σέ νησίδες σλαβοφώνων, ἀραβοφώνων, τουρκοφώνων, ἀλβανοφώνων[47].

Παραδόξως ἀγνόησαν καί τήν τόσο πρώιμη ἀλήθεια, πού εἶχε διακηρύξει ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνσταντῖνος Κούμας: «Εἰς μόνον τάς μεγάλας πόλεις ἀντεῖχεν ἡ Ἑλληνική γλῶσσα καί τά βουνά τῆς Ἰλλυρίας ἀπέκρουσαν τήν ἀλλόφυλον, οἱ δέ κάτοικοι χωρίων καί κοιλάδων ἀνέμιξαν τάς ἐγχωρίους γλώσσας των μέ τήν Ρωμαϊκήν καί οὕτω κατεσκεύασαν ἀνάμικτόν τι παραμόρφωμα διαλέκτου, σωζόμενον εἰσέτι εἰς πολλά μέρη τῆς Μακεδονίας, Ἠπείρου, Θεσσαλίας, καί Ἑλλάδος»[48].

Πάντως ἡ ἐκλατίνιση πραγματώνεται εὐχερέστερα, ὅπου προϋπάρχει ἑλληνικός πολιτισμός. Ὁ Milutin Garašanin[49] δηλώνει ὅτι ὁ ἐκρωμαϊσμός

47. Πβ. Ν. Ἀνδριώτη, «Τά ἑλληνικά στοιχεῖα στίς γλῶσσες τῶν γειτόνων μας Σλάβων», *Σήμερα* ἀριθ. 5, 1 Μαρτίου 1960, 3-4. Ἐμμ. Ἰ. Τσαλίκογλου, «Πότε καί πῶς ἐτουρκοφώνησεν ἡ Καππαδοκία», *Μικρασιατικά Χρονικά* 14, 1970, 26 κ.ἑ. Ἔφθασαν οἱ Ἕλληνες νά ἐκμάθουν καί νά χρησιμοποιήσουν καί αὐτή τήν καταλανική, ἄν καί ἡ παρουσία τῶν Καταλανῶν δέν συγκρίνεται μέ τήν ρωμαϊκή. Βλ. A. Rubio I LLuch, *La Grecia catalana des de* 1370 *a* 1377, Barcelone 1914, 41 σημ. 3.

48. Κ. Κούμα, *Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, 12, Βιέννη 1832, 521, καταλήγει: «Ὅλοι οὗτοι οἱ λαοί ὀνομάζονται μέ κοινόν ὄνομα Βλάχοι». Προσθέτει πάλιν ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιά τόν χῶρο ἐγκαταστάσεως, τίς σχέσεις μέ τούς λοιπούς κατοίκους καί τήν ἑλληνική καταγωγή τους. «Διασκορπισμένοι εἰς διάφορα χωρία ὡς ἐπί τό πλεῖστον ὀρεινά ἀπό τῆς Μακεδονίας ἕως τῆς Πελοποννήσου εἶναι οἱ λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες ὄντες καί Θεσσαλοί καί Ἕλληνες τό γένος. Ἀλλ' ἡ γλῶσσα τούτων καί πλησιάζει καθ' ἑκάστην μᾶλλον καί μᾶλλον εἰς τήν ἑλληνικήν, ὡς ἐκ τῆς πρός τούς Ἕλληνας ἐπιμιξίας των. Δέν εἶναι Βλάχος, ἐάν ἐξαιρέσῃ κανείς γυναῖκας τινας, ὅστις δέν ὁμιλεῖ τήν γραικικήν γλῶσσαν, Ἐν γένει οἱ Βλάχοι συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μέ τούς Γραικούς ὡς Γραικοί καί δέν δείχνουν οὔτε ἐκεῖνοι οὔτε οὗτοι *καμμίαν ἐθνικήν διαφοράν πρός ἀλλήλους, καθώς καί τῷ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοί μιᾶς πατρίδος τέκνα*». (Ἡ ὑπογράμμιση δική μου). Τίς ἀλήθειες αὐτές, διατυπωμένες σέ χρόνο ἀνύποπτο καί μακριά ἀπό ὁποιαδήποτε διαφορά ἤ διένεξη Ἑλλήνων καί Ρουμάνων, ἀφοῦ ἄλλωστε οἱ δεύτεροι δέν εἶχαν ἀκόμη ἐπινοήσει τό Κουτσοβλαχικό Ζήτημα, δέν τίς σχολιάζουν οὔτε κἄν τίς μνημονεύουν οἱ Ρουμάνοι στίς ἀτέλειωτες βλαχολογικές ἐργασίες. Καί μετά τήν ἔγερση τῶν διεκδικήσεων τῶν Ρουμάνων ὁ Τριαντάφυλλος Μπάρτας γράφοντας στό Βουκουρέστι θέλει τούς Βλάχους Ἕλληνες. Βέβαια τό ἐθνικό, μέ τό ὁποῖο προσφωνεῖ αὐτούς, εἶναι Ρωμαῖοι: «Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς διδάσκων ἐν ταῖς κατοικουμέναις ὑπό τῶν *Ρωμαίων, Ἑλλήνων τήν φυλήν Βλάχων*, ὡς εἴπομεν τῆς Ἑλλάδος, παρώτρυνε πατρικῶς τούς κατοίκους, ἵνα ἐγκαταλείψωσι τήν ἀνωφελῆ αὐτῶν γλῶσσαν, ὡς παρεφθαρμένην καί γέμουσαν ξενικῶν λέξεων». (Τρ. Μπάρτα, *Περί Ἐποίκων Ρωμαίων ἐν Ἑλλάδι*, Βουκουρέστι 1878, 8-10).

49. Πβ. *Sources archéologiques de la civilisation européenne. Actes du Colloque International organisé par le Secrétariat général de l'AIESSE*, Bucarest 1970, 271.

τῆς Δαλματίας ἐμφανίζεται ἰσχυρότερος στίς περιοχές, ὅπου ἀναπτύχθηκε ἑλληνιστικός πολιτισμός, ἐνῶ στήν ἐνδοχώρα δέν ὑπῆρξε ποτέ πλήρης.

Σ' ὁποιοδήποτε σημεῖο τῆς Μεσογείου ἤ τοῦ Εὐξείνου Πόντου κι ἄν ζοῦσαν οἱ Ἕλληνες τῆς Διασπορᾶς δέν διέφυγαν τήν ἐκλατίνιση. Οἱ Ρωμαῖοι ἀγωνίσθηκαν, γιά νά ἀποσπάσουν τήν ἐμπιστοσύνη ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Ἐξαιρετικά ἐνδεικτική εἶναι ἡ σπουδή τῶν Ρωμαίων γιά ἐπάνοδο τῶν Ἑλλήνων, πού εἶχαν ἐγκαταλείψει τή Σικελία λόγω τῆς ἐπικείμενης καταλήψεως. Πρέσβεις τῆς ρωμαϊκῆς συγκλήτου κατέφθασαν στήν Ὀλυμπία, γιά νά διαβεβαιώσουν τούς φυγάδες ὅτι δέν διατρέχουν κανένα κίνδυνο καί ὅτι θά ἀποζημιωθοῦν, ἄν τυχόν εἶχαν ἀπώλειες ἤ ζημιώθηκαν[50].

Μάταια, λοιπόν, ὁ V. Tega στό τεῦχος Ἰανουαρίου 1983 στήν ἀποκλειστική σελίδα «Fara Armânească» τοῦ περιοδικοῦ «Cuvântul Românesc» ἐλπίζει στήν ἐκμετάλλευση κάποιας ἐπιφυλάξεως τοῦ Ἀντ. Κεραμοπούλλου γιά ἐκλατίνιση τῶν κατοίκων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῶν δυτικῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἀσφαλῶς δέν πραγματοποιήθηκε παντοῦ καί πάντοτε μέ τήν ἴδια ταχύτητα ἡ ἐκλατίνιση. Ὁπωσδήποτε πιά ἑρμηνεύεται τόσο ἡ ἐπίσπευση ὅσο καί ἡ ἐπιβράδυνση τῆς ἐκλατινίσεως.

Βέβαια μέ βραδύτερο ρυθμό συντελεῖται ἐκλατίνιση Ἑλλήνων τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων. Ἡ I. Biezunska - Malowist γράφει: «Μέ εὐχαρίστηση οἱ Ρωμαῖοι διάλεγαν τούς ὑπαλλήλους τῆς διοικήσεώς τους ἀπό τούς κύκλους τούς πιό προηγμένους κοινωνικά. Στήν Αἴγυπτο, ἡ ρωμαϊκή διοίκηση στηριζόταν στούς Ἕλληνες κατοίκους τῆς Ἀλεξάνδρειας καί τῆς Πτολεμαΐδας, καθώς καί στούς Ἕλληνες τῆς «χώρας» τῆς ὑπαίθρου..»[51].

Ὁ L. Lafoscade προχωρεῖ βαθύτερα: «Ἀπό ὅλα αὐτά τά γεγονότα, εἶναι δυνατόν ὁ καθένας νά συμπεράνη ὅτι οἱ ἐπίσημες αἰτίες ἐκρωμαϊσμοῦ ὑπῆρξαν σοβαρές...Δέν εἶναι μόνον ἡ διοικητική ἐπικοινωνία, ἀλλά γιά τόν ἐκρωμαϊσμό ἀσκεῖται καί πίεση τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας»[52].

Ὁ F. Benoît ἐρευνώντας τόν ἐκρωμαϊσμό τῆς Γαλατίας ἀποκαλύπτει τά ἑξῆς: «Σ' αὐτήν τήν περιοχή ἡ Ρώμη πῆρε τή σκυτάλη ἀπό τήν Ἀθήνα καί

50. T. Livii, XXVII, 35, 4 καί XXIX, 1, 14-19.

51. I. Biezunska - Malovist, «La proprieté foncière dans l'Egypte romaine et le rôle de l'élément romain». M.I.Finley édit, *Problèmes de la terre en Grèce ancienne*, Paris 1973, 261. Πβ. καί Ἀ. Κεραμοπούλλου, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις 1939, 39 σημ. 1: «Τάς ἑλληνικάς ἐπαρχίας διῴκουν οἱ Ρωμαῖοι διά τῶν ἑλλήνων ἐπιτοπίων ὑπαλλήλων».

52. Lafoscade, ἔ.ἀ.,100. Ἐξ ἄλλου ἡ λατινική γλῶσσα γίνεται ὄργανο ἐπικοινωνίας τῶν Ἑλλήνων μέ τήν Ρώμη. Πβ. Egger, ἔ.ἀ., ὁ: «Comme instrument d'unité militaire et administrative la langue latine fut bientôt employée dans toutes les relations de Rome avec la Grèce».

ἔγινε ἡ ἐκλατίνιση ἐπάνω σ' ἕνα ὑπόστρωμα ἑλληνικό»[53]. Εἰδικά δέ γιά τούς ὑπερπολιτισμένους Ἕλληνες τῆς Μασσαλίας, ὁ Λατίνος συγγραφέας Βάρρων μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἦταν τρίγλωσσοι, χρησιμοποιώντας τήν ἑλληνική, τήν κελτική καί τή λατινική[54]. Τήν τελευταία εἶχαν μάθει πρίν ἀκόμα οἱ Ρωμαῖοι γίνουν κύριοι τῆς Γαλατίας, διότι τούς ἐξυπηρετοῦσε στήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου μέ τή Λιγυρία, τή ΒΔ Ἰταλία. Μετά δέ τήν κατάκτηση ὁποιασδήποτε ἑλληνικῆς περιοχῆς οἱ Ρωμαῖοι εὐνοοῦσαν μέ κάθε παραχώρηση τή συνέχιση τῶν δραστηριοτήτων τῶν Ἑλλήνων[55].

Ὁ Ε. Will παρατηρεῖ ὅτι ὁ Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος στόν ἐπίσημο λόγο του στό συνέδριο τῆς Ἀμφιπόλεως (167 π.Χ.) ἀπό τήν πρώτη στιγμή ἐπιχειρεῖ τήν ἄρση κάθε προκαταλήψεως τῶν Μακεδόνων ἔναντι τῶν Ρωμαίων καί τήν ἄμεση ἐκδήλωση φιλορωμαϊκῆς στάσεως τῶν ἀκροατῶν του. Ἀκριβῶς ὑπογραμμίζει τά ἑξῆς: «Οἱ Μακεδόνες ἀναγκάσθηκαν νά πληρώνουν φόρο στή Ρώμη, ἀλλά μειωμένο κατά 50% ἀπό ἐκεῖνο πού πλήρωναν στό Στέμμα τους. Ὑλικά καί νομικά, ἡ Σύγκλητος ἐπιδίωκε τή διάκριση μεταξύ μακεδονικῆς βασιλείας, τῆς ὁποίας τήν κατάργηση σφράγιζε ἡ ἧττα, καί τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ, στόν ὁποῖο ἐπιφύλασσε μεταχείριση μέ ἐπιείκεια καί μάλιστα μέ γενναιοδωρία...»[56].

Τά μέτρα αὐτά δέν παρουσίαζαν πρωτοτυπία. Πρόκειται γιά τήν πάγια τακτική τῶν Ρωμαίων. Ἐπιγραμματική εἶναι ἡ σκιαγράφησή της ἀπό τόν Τίτο Λίβιο: «Cum armato hoste infestis animis conciurri debere: adversus victos

53. F. Benoît, «La romanisation de la Narbonnaise à la fin de l'époque républicaine» *Rivista di Studi Liguri* 32, 1966, 288.
54. *Αὐτ.*, 291.
55. Πβ. S. J. de Laet, *Etude sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout à l'époque du Haut-Empire*, Brugge 1949, 294-295, ὅπου ἀποκαλύπτεται ὅτι ὁ C. Vibius C. f. Ouf. Salutaris εἶναι Ἕλληνας καί σταδιακά σταδιοδρομεῖ ὡς: promagister portuum provinciae Siciliae (ἀρχώνης), item promagister frumenti mancipalis eiusdem provinciae, praefectus cohortis Asturum et Callaecorum, tribunus militum legionis XXII Primigeniae p.f., subprocurator provinciae Mauretaniae Tingitanae, item provinciae Belgicae. Ἡ χάρη του εἶχε φθάσει ἕως τίς Βρυξέλλες, δύο χιλιετίες πρό τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς! Ἐνδεικτικά παραδείγματα ἀπό τήν Μητροπολιτική Ἑλλάδα καί τόν Ἑλληνισμό τῆς Διασπορᾶς τῶν χρόνων τῆς ρωμαιοκρατίας βλ. Ἰ.Τουλουμάκου, «Ρωμαϊκές ἐπιδράσεις», ΙΕΕ 6, 1976, 579-580. Βλ. καί M. Euzennat, «Grecs et orientaux en Maurétanie Tingitaine» *Antiquités Africaines* 5, 1971, 161-178.
56. Will, *Ἐά.*, II, 236-237. Ἡ πολιτική εἶναι γνωστή καί παλαιά. Πβ. Δ. Κανατσούλη, «Ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ Ἀριστοτέλης καί ὁ Χριστιανισμός», *Μακεδονικά* 7, 1966-1967, 14-15. Γιά τίς πόλεις τῆς Μακεδονίας κατά τήν ρωμαϊκή ἐποχή βλ. τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ μακεδονική πόλις ἀπό τῆς ἐμφανίσεώς της μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου», *αὐτ.*, 1 κ.ἑ. Τήν φιλική προσέγγιση καί μεταχείριση ἐφαρμόζουν ἀργότερα καί οἱ ἀρχηγοί μεταναστευτικῶν λαῶν, λεγομένων βαρβάρων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν τήν ἀνάγκη τῆς παραμονῆς τῶν γηγενῶν στίς ἑστίες καί στούς χώρους ἐργασίας. Βλ. Salviani, *De gub*, 5, 8 (PL 53, 102) καί Μιχαήλ τοῦ Σύρου, 10, 21, 2.

mitissimum quemque animum maximum habere» (Ab curbe condita 33, 12, 9). Ἀλλά στήν περίπτωση τῶν Μακεδόνων συνέτρεχαν πρόσθετοι λόγοι. Οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν ἀνάγκη ἀπό τή συνεργασία καί τή βοήθεια τῶν Μακεδόνων γιά τήν ἀπόκρουση τῶν μελλοντικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἰλλυριῶν καί τῶν Θρακῶν. Πρός ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ οἱ Ρωμαῖοι ἐπέτρεπαν στούς νικημένους λαούς, πού γειτόνευαν μέ βαρβάρους, ὅπως τούς χαρακτηρίζει ὁ Τίτος Λίβιος (45, 29), νά συγκροτοῦν πάλι ἔνοπλα τμήματα φρουρῶν. Ὁ δέ Διόδωρος μᾶς πληροφορεῖ γιά τήν ἐφαρμογή τοῦ μέτρου τούτου στή Μακεδονία: «ἐν δέ τοῖς ἐσχάτοις τῆς Μακεδονίας τόποις, διά τάς τῶν παρακειμένων ἐθνῶν ἐπιβουλάς, κατέστησαν στρατιώτας» (30, 8, 9).

Ἡ σύμπραξη κατά τῶν βαρβάρων βοηθοῦσε ἀμοιβαῖα νικητές καί νικημένους. Γι' αὐτό καί βαίνει αὐξανόμενη καί μετά τήν προσάρτηση τῆς Μακεδονίας στό ρωμαϊκό κράτος. Ὁ Θ. Σαρικάκης, καθηγητής στό πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν, γράφει: «Αἱ σχέσεις μεταξύ τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ καί τῆς Ρωμαϊκῆς διοικήσεως, αἱ ὁποῖαι ἦσαν βεβαίως ἐχθρικαί κατά τά πρῶτα ἔτη τῆς Ρωμαϊκῆς κατοχῆς, ἀποκατεστάθησαν μέ τήν πάροδον τοῦ χρόνου. Σαφῆ ἀπόδειξιν περί τούτου ἀποτελεῖ τό γεγονός ὅτι παρέμειναν πιστοί οἱ Μακεδόνες εἰς τήν Ρώμην, ὁσάκις ἐξωτερικοί ἐχθροί ἠπείλησαν τήν ἐπαρχίαν, ὡς καί ὁ χαρακτηρισμός τῆς Μακεδονίας ὑπό τοῦ Κικέρωνος ὡς ἐπαρχίας πιστῆς καί φίλης τῶν Ρωμαίων» (Pro M. Fonteio 20, 44: ...Macedonia, fidelis et amica populo Romano provincia)[57]. Ἀλλά οἱ Μακεδόνες δέν πρωτοτυποῦν. Παρόμοια ἐκδηλώνονται καί ἄλλοι Ἕλληνες καί πολλοί προηγοῦνται. Ὁ Θ.Δ. Ἀξενίδης ἐπισημαίνει τή συμπεριφορά τῶν Λαρισαίων: «...ἡ πόλις τῆς Λαρίσης προσεδέθη εὐθύς ἀμέσως, ἄνευ ταλαντεύσεώς τινος, εἰς τό μεγαλοπρεπές ἅρμα τῆς Ρώμης...»[58]. Μετά δέ τά μέτρα, πού εἶχε ἐξαγγείλει ὁ Μέτελλος, νικητής τοῦ Ἀνδρίσκου, κατά τόν Δ. Κανατσούλη: «Οἱ Μακεδόνες εὐχαριστημένοι ἀπό τήν λύσιν αὐτήν ἠδύναντο τοῦ λοιποῦ νά ἐγκωμιάζουν τούς Ρωμαίους ὡς εὐεργέτας»[59]. Ἀνάλογη ἐνέργεια δέν εἶναι ἄγνωστη στούς ἄλλους Ἕλληνες[60]. Δέν

57. Θ.Χ. Σαρικάκη, *Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας*, Α΄, Θεσσαλονίκη 1971, 18. Πβ. Victor Chapot, *Histoire de la nation égyptienne. L'Egypte Romaine*, Paris 1933, 262.

58. Θ.Δ. Ἀξενίδου, *Ἡ Πελασγίς Λάρισα καί ἡ ἀρχαία Θεσσαλία (Κοινωνική καί πολιτική ἱστορία)*. Β΄, *Οἱ μακεδονικοί καί ρωμαϊκοί χρόνοι*, Ἀθῆναι 1949, 82.

59. Δ. Κανατσούλη, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου*, Θεσσαλονίκη 1964, 92.

60. Καθιερώνουν καί λατρεία, ἡ ὁποία ἐπίσης δέν ἦταν παλαιότερα ἄγνωστη. Ζώντας ἀκόμη ὁ Αὔγουστος λατρεύεται στήν Ἴστρο τοῦ Δουνάβεως. Πβ. D.M. Pippidi, *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit*, Berlin 1969, 101-105. Γιά τούς κατοίκους τῶν Ἀκραιφιῶν βλ. τοῦ αὐτοῦ, *Recherches sur le culte impérial*, Paris - Bucarest, ἀ.χρ., 110 σημ. 1. Βλ. ἐπίσης 123. Γιά τούς Ἀθηναίους βλ. A. S. Benjamin, «The Altars of Hadrian in Athens and Hadrian's Panhellenic Program», *Hesperia* 32, 1963, 57-86.

ἐξαιροῦνται οἱ ἄλλοτε ἀγέρωχοι Λακεδαιμόνιοι[61].

Ἐφ' ὅσον οἱ Ρωμαῖοι ἀδυνατοῦσαν νά ἀναχαιτίσουν τίς ἐπιδρομές τῶν βορείων γειτόνων τῆς Μακεδονίας, οἱ δέ Μακεδόνες εἶχαν ὄφελος ἀπό τήν κοινή ἀντιμετώπιση τοῦ κινδύνου ἤ τήν πρόληψη ζημιῶν, ἡ στρατολόγηση ἔλαβε μεγάλες διαστάσεις. Ὁ Θ. Σαρικάκης συμπληρώνει τά ἐξῆς: «Ἀλλ' ἐκεῖνος, ὅστις προέβη εἰς συστηματικήν ἐπιστράτευσιν τῶν Μακεδόνων καί ἐγύμνασεν αὐτούς κατά τόν Ρωμαϊκόν τρόπον, εἶναι ὁ Μᾶρκος Ἰούνιος Βροῦτος (43/2). Ἀναφέρεται ὅτι οὗτος κατήρτισε δύο ὁλοκλήρους λεγεῶνας ἐκ τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας, τάς ὁποίας ἐχρησιμοποίησεν εἰς τούς ἐναντίον τῶν Βησσῶν ἀγῶνάς του...»[62]. Τακτική δέ στρατιωτική δύναμη, πού κατά τόν Δίωνα Κάσσιον ἀριθμοῦσε 16.000 Μακεδόνες[63], ὑπῆρξε ἡ 5η Μακεδονική λεγεών, ἐνῶ ὀλιγαριθμότερες θεωροῦνται ἡ 6η Αἰτωλῶν καί Ἀκαρνάνων, ἡ 7η Ἠπειρωτῶν[64], πού εἶχαν ὡς ἀποστολή τή διαφύλαξη τῶν συνόρων καί τήν ἐπιβολή τῆς τάξεως στόν χῶρο τῆς καταγωγῆς τους ἀλλά συνέβαλλαν στή βαθμιαία ἐπέκταση καί ἑδραίωση τῆς ρωμαϊκῆς ἐπικράτειας. Ὁ Ρουμάνος καθηγητής E.Lozovan ἀναγράφει ὅτι ὁ

61. Σ.Κ. Κουγέα, «Ἐπιγραφικαί ἐκ Γυθείου συμβολαί εἰς τήν ἱστορίαν τῆς Λακωνικῆς κατά τούς χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας», *Ἑλληνικά* 1, 1928, 39.

62. Σαρικάκη, *ἔ.ἀ.*, *15.*

63. *Πβ.:« φάλαγγά τέ τινα ἐκ μόνων τῶν Μακεδόνων ἐς μυρίους καί ἑξακισχιλίους συντάξαι (Ἀντωνῖνον), καί αὐτήν Ἀλεξάνδρου τε ἐπονομάσαι καί τοῖς ὅπλοις οἷς ποτε ἐπ' ἐκείνου ἐκέχρηντο ὁπλίσαι» (Δίωνος Κασσίου,* LXXVIII, 7, 1). Βλ. Th. Chr. Sarikakis, «Des soldats Macédoniens dans l'armée romaine», *Ἀρχαία Μακεδονία* II (19-24 Αὐγούστου 1973), Θεσσαλονίκη 1977, 431-464.

64. Βλ. γιά ἐπιστράτευση γενικά Ἑλλήνων, Κεραμοπούλλου, *ἔ.ἀ.*, *49, 90, 114. Πβ. Δίωνος Κασσίου, Ἱστ. Ρωμ.*, 36, 25. Ἀππιαν., *Ἐμφυλ.*, 3, 7 9. 4, 75. Τοῦ αὐτοῦ *Μιθρ.* 35, 41. T. Livii, *Perioch.* 102. Caes., B.G., 3, 4, 4 καί 102, 2. *Lexicon totius Latinitatis de Forcelini*, VI, Legio. Δ.Μ. Καλοποθάκη, *Ὁ χωρισμός τῆς στρατιωτικῆς καί πολιτικῆς ἐξουσίας καί ἡ ρωμαϊκή διοίκησις παρά τόν κάτω Δούναβιν*, ἐν Ἀθήναις 1894, 5 σημ. 4. J. Lesquier, *L'armée romaine d'Egypte d'Auguste à Dioclétien*, Le Caire 1918, 216, 218 κ.ἑ. M. Rostovtzeff. *The social and economic history of the Roman Empire*, Oxford 1926, 234. C. Patsch, «Die Verbreitung des Römer und Romanentums in Mazedonien», *Sitzungsberichte der Osterreichischen Academie der wissenschaften* 214, 1932, 159 κ.ἑ. P. Collart, *Philippes ville de Macédoine depuis ses origines jusqu' à la fin de l'époque romaine*,Paris 1937, 316 σημ. 3. Ἀ.Κεραμοπούλλου, *Ἀρχαία Ἰατορία τῶν Ἑβραίων, ἡ Αἴγυπτος καί οἱ Βλάχοι*, Θεσσαλονίκη 1952, 16. R. Marichal, *L'occupation romaine de la Basse Egypte. Le statut des auxilia*, Paris 1945, 27 κ.ἑ. G. Forni, *Il reclutamento delle legioni da Augusto a Diocleziano*, Milano - Roma 1953. J. Szilagyi, «Les variations des centres de prépondérance militaire dans les provinces frontières de l'Empire romaine». *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 2, 1954, 141, 146, 215-216 κ.ἑ. Gr. Webster, *The Roman Imperial Army of the First and Second Centuries A.D.*, London 1969. A. Mocsy, *Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior*, Budapest 1970. M, S. Kös, «The military role of Macedonia from the Civil Wars to the establishment of the Moesian Limes», *Akten des XI Intern. Limeskongresses*, Budapest 1977, 277-296.

Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ Τραϊανός πραγματοποίησε δύο ἐκστρατεῖες κατά τῶν Δακῶν ἐπιστρατεύοντας μεγάλο ἀριθμό Κρητικῶν, πού διακρίθηκαν ὡς ἱκανώτατοι σκαπανεῖς. Αὐτοί κατασκεύασαν τήν ὀνομαστή γέφυρα στή Drobeta καί χάρη στά ἐπιτεύγματα τῆς Ιης Κρητικῆς λεγεώνας συντελέσθηκε «ἡ πρώτη φάσις τῆς κατακτήσεως τῆς Δακίας»[65]. Ἐξ ἄλλου Κύπριοι μέ Ρωμαίους στρατιῶτες διαφόρων ἐθνικοτήτων ἐργάσθηκαν γιά τήν ἀνέγερση φρουρίων στή Δακία[66].

Γιά τίς ἐπιπτώσεις τῆς ὑπηρεσίας στό ρωμαϊκό στράτευμα ὁ Στίλπων Κυριακίδης, καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, γράφει τά ἑξῆς: «Ὁ γλωσσικός ἐκρωμαϊσμός τῶν Μακεδόνων ὀφείλεται εἰς τήν ὑπηρεσίαν αὐτῶν εἰς τόν ρωμαϊκόν στρατόν, ὅπως εἰς τό αὐτό γεγονός ὀφείλεται καί ὁ γλωσσικός ἐκρωμαϊσμός τῶν Γαλατῶν, τῶν Ἰσπανῶν κτλ.»[67]. Τήν ἴδια γνώμη ἐκφράζει καί ὁ Ἄρης Πουλιανός καί προσθέτει: «Οἱ συνθῆκες τούς ἐπέβαλαν ἐκτός ἀπό τά ἑλληνικά, νά ξέρουν καί λατινικά, τήν ἐπίσημη γλώσσα τοῦ κράτους. Γι' αὐτό τό λόγο δέν πρέπει κατηγορηματικά νά διαβεβαιώνει κανείς ὅτι πουθενά καί ποτέ ἡ ἑλληνική γλῶσσα δέν ὑποχώρησε μπροστά στή λατινική...»[68].

Ἀλλά ἡ ἐκλατίνιση Ἑλλήνων, ἰδιαίτερα Μακεδόνων, Ἠπειρωτῶν, Θεσσαλῶν κ.ἄ. δέν ἐπέρχεται μόνο μέ τή στράτευση στίς μεγάλες ρωμαϊκές μονάδες καί τή μακρόχρονη θητεία. Ἡ ἔνοπλη συμμετοχή ποικίλλει. Εἶναι πιά ἐξακριβωμένο ὅτι οἱ Ρωμαῖοι, γιά νά ἐξασφαλίσουν τήν ἐλεύθερη χρήση τῆς Ἐγνατίας, ἐγκατέστησαν τοπικές φρουρές, ὅπως καί γιά τή διαφύλαξη τῶν ὀρεινῶν δρόμων καί κόμβων. Ἐπί πλέον χρησιμοποίησαν τούς ντόπιους γιά τή συντήρηση καί ἐκμετάλλευση τῶν μεταφορικῶν μέσων, τῶν σταθμῶν, τῶν κέντρων συναλλαγῶν, τῶν πανδοχείων, τῆς ταχυδρομικῆς ὑπηρεσίας[69], ἔργα στά ὁποῖα διαπρέπουν στούς μετέπειτα αἰῶνες. Πλανῶνται ὅσοι μένουν ἀκόμα μέ τήν ἐντύπωση ὅτι οἱ διάδοχοι τῶν ἐκλατινισμένων αὐτῶν Μακεδόνων καί λοιπῶν Ἑλλήνων, οἱ Βλάχοι-Ἀρωμοῦνοι ὑπῆρξαν μόνον ρωμαῖοι στρατιῶτες καί κτηνοτρόφοι[70]. Κατ' ἐξοχήν ἀναδείχθηκαν στό

65. E. Lozovan, «Scando-romanica», *Romania* (New York), 5, 1960, η° 48.
66. Ε. Θ. Μουδοπούλου, *Τό ρουμανοκουτσοβλαχικόν ζήτημα*, ἐν Ἀθήναις 1978, 13 σημ. 11.
67. Πβ. *Μακεδονικά* 5, 1961-1963, 527-528. Τήν ἐκλατίνιση Ἑλλήνων ὑποστηρίζει καί ὁ καθηγητής τῆς Ἱστορίας στό πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Γ. Κόλιας, *Ἱστορική Γεωγραφία τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου*, Ἀθῆναι 1969², 100. Βλ. καί Ν. Ἀνδριώτη, *Τό ὁμόσπονδο κράτος τῶν Σκοπίων καί ἡ γλῶσσα του*, Θεσσαλονίκη 1960, 50.
68. Α. Πουλιανοῦ, «Περί τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», *Σύγχρονα θέματα* 1963, 289. Τήν ἑλληνικότητα τῶν λατινοφώνων ἤ ἀκριβέστερα διγλώσσων, ἐνίοτε δέ καί τριγλώσσων, Βλάχων τεκμηριώνει καί στό συνθετικό του ἔργο. Πβ. Ἄρη Πουλιανοῦ, *Ἡ προέλευση τῶν Ἑλλήνων*, Ἀθήνα 1968, 154-181.
69. Τεκμηρίωση βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 37.
70. Βέβαια ἡ κτηνοτροφία ἀποτελεῖ προϋπόθεση πολυσχιδοῦς ἐπαγγελματικῆς ἐπιδόσεως μέ

ἐμπόριο[71], στίς τέχνες, στά γράμματα[72]. Εἶναι οἱ πρῶτοι ὑπήκοοι τῆς Ρώμης πού ἀξιοποιοῦν τό δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου Πολίτου[73], προνόμιο πού χορηγήθηκε γενναιόδωρα στούς Ἕλληνες.

βιοτεχνίες τυροκομικῶν, μαλλιῶν, δερμάτων, συντροφίες μεταγωγικῶν μέσων, ἐμπορίας κλπ., συνάμα δέ τά δύο τελευταῖα ἐπαγγέλματα συμβάλλουν στήν οἰκονομική καί πνευματική ἀνάπτυξη τῶν Βλάχων: «προσεπόρισαν εὐημερίαν τινά εἰς τούς κατοίκους καί μετέβαλον τούς συνοικισμούς εἰς *Κωμοπόλεις ἀνθούσας καί πλουσίας*. Μνήμονες δέ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν καί ἀρκετά εὐποροῦντες, εἰς τάς Κωμοπόλεις ταύτας ἐσύστησαν τά πρῶτα Σχολεῖα καί ἐπεδόθησαν εἰς τέχνας καί ἐπιστήμας εἰς τήν ξένην, ὡς ἔμποροι ἀποδημοῦντες καί ἐκπαιδευόμενοι.

Μία τάσις παρατηρεῖται ἰδιάζουσα εἰς αὐτούς, ἡ πρός τήν χρυσοχοϊκήν ἐπίδοσις ἐν γένει καί εἰς τήν ζωγραφικήν, ἐν μέρει τήν ἁγιογραφικήν...καί εἰς τά γράμματα πρό πάντων» (Μ. Χρυσοχόου, *Βλάχοι καί Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις 1909, 51-52).

71. V. Bérard, *La Turquie et l'Hellénisme contemporain*, Paris 1904, 249. Βαλερίου Παπαχατζῆ, «Οἱ Μοσχοπολῖται καί τό μετά τῆς Βενετίας ἐμπόριον κατά τόν 18ο αἰῶνα», *Ἠπειρωτικά Χρονικά* 9, 1934, 127-139. Τοῦ αὐτοῦ, *Aromânii moscopoleni şi comertul venetian în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea*, Bucureşti 1935. A. Hâciu, *Aromânii. Comerţ, industrie, arte, expansiune, civilizaţie*, Focsani 1936. *Enciclopedia României*, III, 67 κέ. Th. Capidan, *Les Macédo-roumains*, Bucarest 1943, 101 καί 193. Γ. Δ. Μόδη, «Συμβολή καί ἐπίδρασις τῶν Δυτικομακεδόνων εἰς τήν πνευματικήν-οἰκονομικήν ἀνάπτυξιν τῆς Σερβίας κατά τόν ΙΗ΄-ΙΘ΄ αἰῶνα», *Ἀριστοτέλης* (Φλώρινα) 7, 1963, 5/41, 1-60. N. Gavrilović, «Οἱ ἐκ Μακεδονίας Βλάχοι εἰς τά ἔγγραφα τοῦ κρατικοῦ ἀρχείου Μπρασόβ», *Δελτίον Γιουγκοσλαβικῆς Βιβλιογραφίας* (ΙΜΧΑ) 8, 1971, 37 κέ. Γ. Λαΐου, *Σίμων Σίνας*, Ἀθῆναι 1972, 70 κέ. Cornelia Papacostea - Danielopolu, «Organizarea şi viata culturală a Companiei «greceşti» din Brasov (sfîrsitul secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea)», *Studii Istorice Sud-est Europene* 1, 1974, 159 κ.ἑ.

72. Ἀ. Λαζάρου, «Βλαχόφωνοι Ἕλληνες καί Ἑλληνικά Γράμματα», *Σαμαρίνα* 99-102, Ἀθῆναι 1973.

73. Τό 1902 ὁ Γουσταῦος Φρειδερῖκος Χέρσβεργ, σέ μετάφραση Παύλου Καρολίδου, γράφει ἀκριβῶς: «Εἶχε καταστῆ συνήθεια ἐν Ἑλλάδι, ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ πλουσιωτέρᾳ καί ἐπισημοτέρᾳ τοῦ λαοῦ μερίδι καί διηνεκῶς ἐπικρατεστέρα καθισταμένη, ἡ ζήτησις καί κτῆσις δικαιωμάτων *Ρωμαίου πολίτου*· καί ἡ τοιαύτη τάσις εὗρε ζωηράν ὑποστήριξιν ἐν Ρώμῃ ἰδίως,ἐπί τῆς κυβερνήσεως τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου...Εἰς τούς Ἕλληνας τούς ἔχοντας φύσιν δεξιάν εἰς μεγάλα ἐπιτηδεύματα ἐν τῷ βίῳ καί πρός ταῦτα ὀργῶντας ἦτο πάντως ἱκανῶς εὔκολον νά διανοίξωσιν ἑαυτοῖς ὁδόν εἰς τό νά μετέχωσιν ἀπ' εὐθείας τοῦ πολιτικοῦ βίου καί ἰδίως τῆς πολιτικῆς καί στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τοῦ παγκοσμίου κράτους, ἐν ταυτῷ δέ νά ἐπιζητήσωσι καί τά πολυειδῆ προσωπικά συμφέροντα, καθ' ἅ ὁ Ρωμαῖος πολίτης (civis Romanus) καί ἐπί τῶν αὐτοκρατόρων, μέχρι τῆς μεγάλης ἰσοπολιτειακῆς πράξεως τοῦ Καρακάλλα ἐπλεονέκτει τῶν λοιπῶν ὑπηκόων τῶν αὐτοκρατόρων...» (τ. Β΄, κεφ. 1, σ. 62-64). Νεώτερες ἔρευνες ἐπιγραφῶν καί παπύρων ἀποκαλύπτουν ὅτι τό δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου δέν χορηγεῖται μόνον στήν ἀριστοκρατία τῶν Ἑλλήνων ἀλλά γενικά σέ ὅσους τό ἐπιδιώκουν, Ἕλληνες ὁποιασδήποτε κοινωνικῆς καί ἐπαγγελματικῆς τάξεως, τῆς κυρίως Ἑλλάδος καί τῆς Διασπορᾶς. Βλ. H.Box, «Roman Citizenship in Laconia», *Journal of Roman Studies* 21, 1931, 200-214, 22, 1932, 169-183. F. de Visscher, «La Condition Juridique des nouveaux citoyens d'Orient», *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 1938, 24-39. Τοῦ αὐτοῦ, «Le statut juridique des nouveaux citoyens romains et l'inscription de Rhosos», *Antiquité Classique* 13, 1945, 20-21. Orsolina Montevecchi, «Quaedam de civibus Romanis in Aegypto

Εὔλογα, παρά τήν ἐπιμονή τοῦ Jirecek, μέ τήν πασίγνωστη ἐπώνυμη Γραμμή[74] διαχωρισμοῦ τῶν ζωνῶν ἐπιρροῆς τοῦ ἑλληνικοῦ καί ρωμαϊκοῦ κόσμου στή Ν.Α. Εὐρώπη, μεταγενέστεροι ἐπιστήμονες ἐπιδόθηκαν στήν ἐπανεξέταση τοῦ ζητήματος καί ἔχουν ἤδη ἀποδείξει τήν ἐκλατίνιση καί Μακεδόνων καί Θεσσαλῶν καί Ἠπειρωτῶν. Εἰδικά δέ γιά τή Μακεδονία ὁ G. Brătianu γράφει: «Ἡ Μακεδονία καί ἕνα μεγάλο μέρος τῶν νοτίων περιοχῶν τῆς χερσονήσου εἶχαν ἐκλατινισθῆ ἤ τουλάχιστο εἶχαν γίνει δίγλωσσα. Ἐδῶ ἡ λατινική ἦταν ὁμιλουμένη καί γραφομένη ὅσο καί ἡ ἑλληνική γλώσσα»[75].

Μέ μεγαλύτερη σαφήνεια καί ἐπιστημονική ἀκρίβεια ὁ Bruno Helly τονίζει: «Ἀπό τίς ἐπιγραφές προκύπτει ὅτι ἀπό τόν Ιο αἰ. π.Χ. πολλαπλασιάζονται οἱ Ἕλληνες πού φέρουν λατινικά ὀνόματα: Σαλβία, Σεκοῦνδα, Μᾶρκος, Σεβῆρος. Τήν ἴδια ἐποχή, πολλοί φέρουν ὀνόματα λατινικῶν γενῶν· δέν κατάγονται βέβαια ἀπό τήν Ἰταλία αὐτοί πού γίνονται ταγοί στή

ante Constitutionem Antoninianam», *Rendiconti dell'Istituto Lombardo di Scienze e Lettere* 84, 1951, 279-288. Iza Biezunska-Malovist, «L'extension du droit de cité romaine en Egypte aux I et II siècles de l'Empire», *Proceedings of the IX International Congress of Papyrology*, Oslo 1958, 277-285. Τῆς αὐτῆς, «Les affranchis dans les papyrus de l'époque ptolémaique et romaine», *Atti dell'XI Congresso Internazionale di Papyrologia*, Milano 1966, 433-443. Τῆς αὐτῆς «La propriétè foncière...», 258, ὅπου γράφει: «Parmi les documents provenant d'Oxyrhynchos il y en a beaucoup où sont mentionnés des citoyens romains, qui sont soit fonctionnaires, soit fermiers d'impôts, avocats etc...». Τῆς αὐτῆς, «Les citoyens Romains à Oxyrhynchos aux deux premiers siècles de l'Empire», 741-747.

Ὁ D.M. Pippidi, καθηγητής στό πανεπιστήμιο τοῦ Βουκουρεστίου, στό βιβλίο του *I Greci nel basso Danubio*, Milano 1971, 178, γράφει: «Ὅσον ἀφορᾶ τούς Ἕλληνες, πού εἶχαν ἀποκτήσει τό δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου, ὁ ἀριθμός τους ὁλοένα αὐξάνει ἀπό τά μέσα τοῦ α΄ αἰώνα π.Χ.». Δηλαδή, ἕνα καί μισό αἰώνα πρό τῆς κατακτήσεως τῆς Δακίας, ὑπάρχουν Ρωμαῖοι πολίτες ἑλληνικῆς καταγωγῆς στόν κάτω Δούναβι, οἱ ὁποῖοι ἀργότερα ἀποβαίνουν οἱ ἰθύνοντες τά πρ:γματα στή ρωμαϊκή Δακία. Αὐτό θά ἦταν ἀδύνατο χωρίς τόν τίτλο τοῦ Ρωμαίου πολίτου. Πβ. S. J. de Laet, «la composition de l'ordre équestre sous Auguste et Tibère», *Revue belge de philologie et d'histoire* 20, 1941, 509, 526-529. Τοῦ αὐτοῦ, «Claude et la romanisation de la Gaule septentrionale», *Mélanges André Piganiol*, Paris 1966, 955. Βιβλιογραφία σχετική μέ τήν παρουσία Ἑλλήνων στήν Γετοδακία βλ. Ἀ. Λαζάρου, *Τά ἑλληνικά πλοῖα στόν Δούναβι, φορεῖς καί ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ*, Ἀθήνα 1974 (Ἔκδοση τοῦ Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος).

74. D. A. Zakythinos, *La Grèce et les Balkans*, Athènes 1947, 67.

75. G. Brătianu, *ἔ.ἀ.*, 67. Γιά τήν κάτω τῆς Γραμμῆς ἐκλατίνιση, πού ἔχει ἀπασχολήσει ἐπίσης τούς A. Philippide, O. Densusianu, C. Patsch, E. Lozovan, H. Mihăescu, ἡ ἑλληνική πλευρά διατηροῦσε ἐπιφυλάξεις, διότι παρέμενε προσκολλημένη στήν ἀντίληψη τῆς μή ὑποχωρήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας σέ ἄλλη, ὁπότε ἐνδεχόμενη ἀποδοχή θά συνιστοῦσε ἀμφισβήτηση τοῦ ἑλληνικοῦ ὑποστρώματος κατά τήν κατάκτηση τοῦ χώρου ἀπό τούς Ρωμαίους. Ἀλλά τά πρόσφατα ἀρχαιολογικά εὑρήματα Δίου, Βεργίνας, Σίνδου κλπ. ἐπικυρώνουν περίτρανα τίς ἕως τώρα πηγές γιά τήν ἑλληνικότητα τῶν περιοχῶν αὐτῶν, ἐνῶ παράλληλα ἐρευνήθηκαν καί ἑρμηνεύθηκαν οἱ ὅροι γενέσεως τῆς διγλωσσίας Ἑλλήνων ἤ καί τῆς λατινογλωσσίας.

Λάρισα, πού νικοῦν σέ διαγωνισμούς ἐπιγράμματος ἤ σέ παραδοσιακά ἀγωνίσματα, πού ἀπελευθερώνουν δούλους σύμφωνα μέ τή νομοθεσία τοῦ κοινοῦ...φαίνεται ὅτι σταδιακά συγκροτήθηκε ὄχι μόνο στίς πόλεις, ἀλλά καί στήν ὕπαιθρο, μιά κατηγορία Θεσσαλῶν πολύ βαθύτερα ἐπηρεασμένη ἀπό τή λατινική γλῶσσα. Αὐτή ἡ ἐπίδραση θά ἔπρεπε ἴσως νά συσχετισθῆ μέ τήν ὕπαρξη αὐτοκρατορικῶν κτήσεων στίς Φερές καί ἀσφαλῶς καί στά βορειοδυτικά, μεταξύ τοῦ Ὀλύμπου καί τῆς Πίνδου, στά σύνορα τῆς ἐπαρχίας. Ἐκεῖ ἀκριβῶς βρέθηκαν οἱ περισσότερες λατινικές ἐπιγραφές τῆς Θεσσαλίας, ὁριοθετικές ἐπιγραφές, μιλιάρια-ἐπίσημα κείμενα βέβαια, τό περιεχόμενο ὅμως τῶν ὁποίων ἦταν σημαντικό γιά τήν καθημερινή ζωή τῶν κατοίκων»[76].

Αὐτή τήν πραγματικότητα γνωρίζοντας ὁ F.E. Peters ἔχει ὁμιλήσει τελευταῖα γιά «Λατινικό Ἑλληνισμό» (Latin Hellenism) καί γιά «Ἑλληνικό Ἑλληνισμό» (Greek Hellenism)[77]. Σχολιάζοντας τίς ὀρθές ἐκτιμήσεις τοῦ Peters ὁ Ἀκαδημαϊκός Διονύσιος Ζακυθηνός δηλώνει: «Ὑπό τό νέον τοῦτο πρῖσμα ὁρωμένη, ἡ Ρωμαιοκρατία καί γενικώτερον ἡ Ρωμαϊκή Ἱστορία ἀποτελεῖ ἐπιστημονικόν χῶρον ἐκτάκτου ἐθνικῆς σημασίας»[78].

Ἐξ ἀφορμῆς χωρίου τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ ὁ «λατινικός» Ἑλληνισμός εἶχε προβληματίσει καί τόν ὁμότιμο καθηγητή τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλο στήν Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ[79]. Πρόσφατα δέ, τό 1983, στήν ἐπίτομη Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπό τά προϊστορικά χρόνια ὡς τό 1912, συγγραφή συλλογική, ἔκδοση τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ἐπιγράφει ἕνα σύντομο κεφάλαιο «ὁ γλωσσικός ἐκλατινισμός τῶν κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας», ἀποδίδοντας τήν πρέπουσα βαρύτητα καί στήν γνώμη τοῦ μεγάλου διδασκάλου τοῦ Γένους Κωνσταντίνου Κούμα. Τελικά συνοψίζει τίς ἀπόψεις ὡς ἑξῆς: «Κατά τή διάρκεια τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως, ἤ καλύτερα τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως, παρατηρήθηκε, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, γλωσσικός ἐκλατινισμός μεγάλων περιοχῶν, ἰδίως ἐκεῖ ὅπου ἡ παρουσία ἤ ἡ ἀκτινοβολία τῶν Ρωμαίων καί τοῦ πολιτισμοῦ τους ἦταν ἔντονη. Καί μέσα στή σφαίρα αὐτή τῆς ἀκτινοβολίας βρέθηκαν, ἐκτός ἀπό τά δυτικά τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου ἔθνη, ἡ Βαλκανική, κυρίως οἱ Δάκες, πού τελικά ἔχασαν τή γλώσσα, καί ἡ δυτικά τῆς Πίνδου ἠπειρωτική Ἑλλάδα, δηλαδή

76. Βλ. ΙΕΕ (Ἐκδ. Ἀθηνῶν) 6, 183.

77. F. E. Peters, *The Harvest of Hellenism. A. History of the Near East from Alexander the Great to the Triumph of Christianity*, London 1972, 22.

78. Δ. Ζακυθηνοῦ, «Ἡ Tabula Imperii Romani καί ἡ ἔρευνα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπό τήν Ρωμαϊκήν κυριαρχίαν», *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*. 1972, 319.

79. Ἀ. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία Ν.Ε.*, Θεσσαλονίκη 1961, Α΄, 36.

οἱ προσανατολισμένες πρός τήν Ἰταλία καί ἀπομονωμένες ἑλληνικές χῶρες. Μακρύτερα καί σχεδόν ἀνεπηρέαστος ἔμεινε ὁ ἑλληνισμός τῆς Μ. Ἀσίας. Ἔτσι ἀπό τά χρόνια τῆς πρώτης εἰσβολῆς τῶν Ρωμαίων στή Μακεδονία ὥς τήν ἐποχή τοῦ Ἰουστινιανοῦ διέρρευσαν 700 περίπου χρόνια ρωμαϊκῆς πολιτιστικῆς ἀκτινοβολίας, πού μαζί μέ τίς ἐπιδράσεις τῶν ἐγκατεστημένων στήν Ἑλλάδα ἐποικισμῶν καί διοικητικῶν ἀρχῶν δέν ἦταν δυνατόν νά μήν ἐπηρεάσει τούς κατοίκους της. Τήν ἀπόδειξη μᾶς τή δίνει ὁ σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἰωάννης Λυδός στό «Περί ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας» ἔργο του, ὅπου γράφει ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἄν καί οἱ περισσότεροι ἦσαν Ἕλληνες, μιλοῦσαν τά λατινικά, «πρό πάντων οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι», ἦταν δηλαδή λατινόφωνοι ἤ καί δίγλωσσοι. Ἡ πρόδηλη ἀπάντηση στό ἐρώτημα τί ἀπέγιναν οἱ λατινόφωνοι ἤ οἱ δίγλωσσοι αὐτοί συμβάλλει, νομίζω, στή λύση τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων, πού κατά τό τέλος τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς παρουσιάζονται νά κατοικοῦν στίς δυτικές ἑλληνικές χῶρες ὡς καί σ' αὐτήν ἀκόμη τήν περιοχή τῶν Ἀγράφων καί τῶν ὁποίων τό λατινόφωνο γλωσσικό ἰδίωμα περιορίζεται μέ τό πέρασμα τῶν αἰώνων μέ τήν ἐπίδραση λογίων, πολιτιστικῶν κέντρων καί δασκάλων τοῦ Γένους, κυρίως τοῦ ἐθναποστόλου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ. Τήν ἄποψη τοῦ ἐκλατινισμοῦ τῶν ἐντόπιων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τή διατύπωσε πρίν ἀπό 150 χρόνια κιόλας ὁ πρῶτος Νεοέλληνας ἱστορικός, ὁ Κωνστ. Κούμας (1777-1836) μέ πολύ ἁπλούς καί πειστικούς συλλογισμούς, ἀλλά τό ἔργο του δέν μελετήθηκε ἔκτοτε συστηματικά καί οἱ παρατηρήσεις του πέρασαν ἀπαρατήρητες καί ἀνεκμετάλλευτες».

Τολμηρότερος ὁ E. Lozovan, βασιζόμενος στήν ρωμανική-νεολατινική τοπωνυμία καί μικροτοπωνυμία τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ἐπεκτείνει σποραδικά τήν λατινοφωνία ἕως τήν Πελοπόννησο[80]. Ταυτόχρονα ὅμως ὑπερθεματίζει τήν μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ: «Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μέν τά ὁπωσοῦν πραττόμενα παρά τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δέ καί ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ρήμασιν...τά δέ περί τήν Εὐρώπην πραττόμενα πάντα τήν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, *διά τό τούς αὐτῆς οἰκήτορας, καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ, καί μάλιστα τούς δημοσιεύοντας*» (Περί τῶν ἀρχῶν 261, 68 Βόννης). Τό τελευταῖο μέρος, τό ὑπογραμμισμένο, πού εἶναι τό ἐπίμαχο, τό πολυσυζητημένο, ὁ Lozovan μεταφράζει πέρα τοῦ γράμματος, μέ δόση ὑπερβολῆς, ὡς ἑξῆς: «*ἄν καί οἱ κάτοικοι τῆς Εὐρώπης* (ἐδῶ σημαίνει τῆς

80. E. Lozovan, «Romains et barbares sur le moyen - Danube», ἐν Fr. Altheim, *Geschichte der Hunnen*, II, Berlin 1960, 221. βλ. καί A. Lazarou, «Peut-on parler d'une survivance romaine en Péloponnèse?», *Πρακτικά Α΄ διεθνοῦς συνεδρίου πελοποννησιακῶν σπουδῶν*, Ἀθῆναι 1976, 114 κέ.

Βαλκανικῆς) *ἦσαν Ἕλληνες, μιλοῦσαν ὅλοι τήν λατινική*»[81]. Ἐνῶ στό πρωτότυπο γίνεται λόγος γιά πλειονότητα τῶν Ἑλλήνων στήν Βαλκανική, ὁ μεταφραστής καθολικεύει.

Ἡ ἑρμηνεία τοῦ Lozovan ἀποκτᾶ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον, διότι, ὅπως καί σέ ὅλες τίς ἄλλες μελέτες, τηρεῖ τίς ἐπιταγές τῆς ἐπιστήμης, σέβεται τήν ἐπιστημονική δεοντολογία, καί δέν ὑποκύπτει στόν πειρασμό τῶν σκοπιμοτήτων καί τῶν προπαγανδῶν. Μολονότι ἀκραιφνής Ρουμάνος καί μάλιστα ἀπό τούς λάτρεις τῆς πατρίδας του δέν ἀποσιωπᾶ οὔτε μηχανεύεται τήν μείωση τῆς ἀλήθειας, πού περιέχεται στό χωρίο τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ, κατ' ἀντίθεση, πρός ἄλλους ὁμοεθνεῖς του, πρό πάντων δέ τόν Ἀκαδημαϊκό H. Mihăescu[82].

Βέβαια ὁ Lozovan δέν εἶναι ὁ μόνος Ρουμάνος, πού θητεύει ἀταλάντευτος στόν ἱερό χῶρο τῆς ἐπιστήμης. Ὑπάρχουν πάντοτε οἱ ἐξαίρετοι. Ἐξαίρεται δέ ἡ στάση του, διότι μέ τήν ὀρθή ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου τοῦ χωρίου τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ ἀχρηστεύονται ἑκατοντάδες ρουμανικῶν δημοσιευμάτων μέ βαρύγδουπες ὑπογραφές καί ἀπολακτίζεται τελειωτικά ἡ ρουμανική προπαγάνδα, ἡ ὁποία στίς ἡμέρες μας ἐπανεμφανίζεται ὡς λερναία ὕδρα.

Μέ τήν ἀναγνώριση τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ ὁμολογεῖται ἐπίσημα καί ἐπιστημονικά τόσο ἡ ἀριθμητική ὑπεροχή τῶν Ἑλλήνων καί βορειότερα τῶν σημερινῶν ἑλληνικῶν συνόρων ὅσο καί ἡ λατινοφωνία τους.

SUMMARY

Thracology and the problem of the origins of the Vlach-Arumanians

The author describes briefly the re-emergence of the Kutsovlach question and points out that its instigators accept-and indeed they project- the autochtonous origin, as well as the Thracian origin of the Vlach-Arumanians in regions where they still live.

81. Lozovan, «Byzance...», 223. Βλ. καί σημ. 45.
82. Μνεία καί κριτικά σχόλια τῶν πολλαπλῶν καί ἀλλεπαλλήλων σέ διάφορες γλῶσσες δημοσιευμάτων του βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική ἀνθρωπωνυμία*, σημ. 14, καί *Θεσσαλικά Χρονικά* 11, 1976, 270 σημ. 17.

While he accepts the validity of the argument for the autochthonous origin, he refutes the claims for the descent of the Vlachs from the ancient Thracians. To support his thesis, he presents the views of eminent scholars in the field of Thracian studies, such as C. Poghir and Vl. Georgiev, as well as scholars dealing with Balkan romance languages and idioms, who refute the Thracian theories of certain contemporary writers.

Finally, he cites historical sources and excerpts from works by ancient writers such as Herodotus, Polybius, Strabo, Titus Lybius and others, which support and indeed ascertain the hellenic character of the lands where the autochthonous people were latinized and have survived to our days as Vlach-Arumanians.

ΒΛΕΨΕΙΣ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑ ΒΛΑΧΩΝ — ΑΡΩΜΟΥΝΩΝ

Ἡ Φεβρουριανὴ ἐπανάσταση τοῦ 1848 συνετέλεσε ἀποφασιστικὰ στὴν τόνωση τοῦ ἐθνικισμοῦ ὅλων τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, ὑποδούλων ἢ ἡμιανεξαρτήτων, καθὼς καὶ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχαν ὁλοκληρώσει τὴν ἐθνικὴ ἐδαφικὴ ἑνότητα.

Ἡ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαβία[1], πρὶν ἀκόμη ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου καὶ ἑνωθοῦν σὲ κράτος ἑνιαῖο μὲ κοινὸ ἐθνικὸ ὄνομα, καλοῦνται νὰ ἑνωτισθοῦν τὴν φωνὴ τῶν Βεσσαραβῶν καὶ τῶν Τρανσυλβανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπιζητοῦν τὴν ἀποτίναξη τῆς τσαρικῆς καὶ τῆς ἀψβουργικῆς δεσποτείας, ἀντιστοίχως. Ἐξ ἄλλου οἱ ὑπήκοοί τους δραστηριοποιοῦνται γιὰ τὴν πλήρη ἀνεξαρτησία καὶ τὴν ἕνωση.

Ἔνοπλη ἀναμέτρηση μὲ τρεῖς αὐτοκρατορίες ἀποβαίνει ἀδιανόητη. Οὔτε μεμονωμένη σύγκρουση εἶναι ἐφικτή. Ταυτόχρονα πρέπει τὸ ἐθνικὸ φρόνημα νὰ διατηρεῖται ἄκμαῖο. Ἔτσι διαμορφώνεται ἡ μεγάλη ἰδέα τῶν παριστρίων ἡγεμονιῶν, ἡ ὁποία ἀγκαλιάζει ὅλο τὸν χῶρο τῆς Ν.—Α. Εὐρώπης ὀνοματίζοντας ὁμοεθνεῖς, ὁμαίμους, ἀδελφούς, τοὺς διγλώσσους καὶ τριγλώσσους πληθυσμούς, τῶν ὁποίων ἕνα γλωσσικὸ ἰδίωμα σχετίζεται μὲ τὴν λατινική.

Μετὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς ἑνώσεως τῶν δύο ἡγεμονιῶν καὶ τὴν ἀπόκτηση τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος Ρουμανία[2] καὶ Ρουμᾶνος μεθοδεύεται καταλλήλως ἡ διοχέτευση τοῦ πατριωτικοῦ ζήλου πρὸς τὰ ἐδάφη τοῦ «Μεγάλου Ἀσθενοῦς», τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ὅπου διανοίγονται προοπτικὲς διαδοχῆς τῆς Ρωμανίας τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων.

Τὸ εὕρημα εἶναι καίριο. Διότι τὸ νέο ἐθνικὸ ὄνομα ἐπιφέρει αὐτομάτως τὴν σύσφιγξη τῶν δεσμῶν τῶν τεσσάρων διαμερισμάτων, Βλαχίας, Μολδαβίας, Βεσσαραβίας καὶ Τρανσυλβανίας[3], καὶ τὴν ἐξάλειψη τοῦ πνεύματος δουλείας, μὲ τὸ ὁποῖο ἕως τότε ταυτίζεται τὸ κατάλοιπο τοῦ ἀρχαίου Romanus στὴν Δακία. Πράγματι, ὅπως σημειώνει ὁ Ρουμᾶνος Ἀκαδημαϊκὸς G. I. Bratianu ὁ ὅρος rumân ἐνέχει ὑποτιμητικὴ σημασία: "Le non ethique rumân, héritage incontestable de la Romania du Bas - Empire, finit par acquerir une valeur sociale péjorative et par désigner la plèbe des paysans attachés à la glèbe, taillables et corvéables au gré des envahisseurs"[4]. Ἡ λέξη μὲ νόημα περιφρονητικὸ θησαυρίζεται καὶ στὸ λεξικὸ τοῦ Cihac, ὅπως παρατηρεῖ ὁ

Gaston Paris: "chez les Roumains eux - mêmes r o m â n signifie 'paysan' cornéable"[5].

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὴν Δύση, ὅπου ἤδη τὸν 10ο αἰώνα τὸ ὄνομα Romanus καταφρονεῖται. Αὐτὸ καταφαίνεται σαφέστατα ἀπὸ τὴν συζήτηση τοῦ Λιουτπράνδου, ἐπισκόπου τῆς Κρεμώνας, καὶ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Πειστικὴ εἶναι ἡ περιγραφὴ τοῦ Thornton: "Luitpand, évêque de Crémone, fut envoyé en ambassade à Constantinople en l' an 968, chargé de demander la main d' une des filles de l' empereur Romanus, pour le fils d' Othon. Nicéphore Phocas, empereur régnant, parlant à table des sujets d' Othon, leur refusa le titre de R o m a i n s, et les appela Lombards et Barbares.

"Et nous, Lombards, répliqua le prélat, nous ne pouvons faire à un homme une plus grande insulte que de l' appeler R o m a i n, nom qui, parmi nous, signifie ce qui il y a de plus vile, de plus lâche, sordide, dépravé et méchant". Telle aurait été l' opinion du genre humain en général si l' histoire des premiers temps de Rome n' avait pas survécue à la république"[6].

Παρὰ ταῦτα, σύγχρονοί μας Ρουμάνοι δὲν διστάζουν νὰ ἀνακοινώνουν σὲ διεθνὴ συνέδρια κολοβωμένη τὴν ἀλήθεια, ὅπως ἐπιμελῶς ἀποπειρᾶται ὁ Ilie Dan λέγοντας "la seule langue qui a conservé le nom r o m a n u s "romain" comme nom ethnique est le roumain"[7], διαβεβαίωση, ποὺ ἐλέγχεται ἀνακριβής.

Κύριο αἴτιο τῆς ἀπώλειας τῆς ἀρχικῆς σημασίας τοῦ ὅρου Romanus εἶναι ἡ ὑποδούλωση τῶν ὑπηκόων τῆς ἄλλοτε ἀπέραντης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας σὲ ξένους λαούς, Γερμανοὺς — Φράγκους στὴν Δύση καὶ Ἀβάρους — Σλάβους στὴν Ἀνατολή. Σώζεται δὲ τὸ παλαιὸ ἐθνικὸ αὐτούσιο στοὺς πληθυσμοὺς ποὺ τὸ ἀνατολικὸ ρωμαϊκὸ κράτος, τὸ Βυζάντιο, εἶχε προστατεύσει ἐντὸς τῶν συνόρων του, ὥστε νὰ μὴ ὑποστοῦν τὴν δουλεία. Αὐτοὶ εἶναι οἱ Ἕλληνες εἴτε μονόγλωσσοι - ἑλληνόφωνοι, οἱ ὁποῖοι μετονομάζονται Ρωμαῖοι καὶ συνεχίζουν νὰ χρησιμοποιοῦν ὡς ἐθνικὸ καὶ τὸ Ρωμιοί, εἴτε δίγλωσσοι, οἱ ὁποῖοι διαφυλάσσουν ὡς μοναδικὸ ἐθνικὸ τὸ Armâni, σύνθετο, μὲ δεύτερο συνθετικὸ τὸ Romanus: «Αὐτοὶ οὗτοι οἱ Βλάχοι τῶν χωρῶν μας θεωροῦν καὶ ἀκούσουν τὸ ὄνομα βλάχος ὡς παρωνύμιον, ἔχουν δὲ ὡς ἐθνικὸν ὀνομά των τὸ Ἀ ρ ο υ μ ο ῦ ν ο ς (ἢ Ἀρμοῦνος) = Romanus (cives), Ρωμαῖος πολίτης = ρωμιός..., καθὼς καὶ οἱ ἑλληνόγλωσσοι πολῖται ρωμαῖοι, ρωμιοί»[8].

Ἐπὶ πλέον Ρωμανία ἀποκαλεῖται ὁ ἀπανταχοῦ Ἑλληνισμός, ἡ δὲ κυρίως Ἑλλὰς μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ φωνητικὸ φαινόμενο τῆς κωφώσεως Ρ ο υ μ α ν ί α, ὅπως περίτρανα ἀποκαλύπτεται στὸ Χρονικὸ τοῦ Γαλαξειδίου: «οὔλη τὴν Ἑλλάδα, ποὺ τὴν ἐλέγασι Ρουμανία»![9]

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ παραγνωρίζεται στὴν νεώτερη Ἑλλάδα λόγω ἄγνοιας καὶ ἐγκαταλείπονται ἀπαράγραπτα καὶ ζωτικὰ δίκαια, ἐνῶ μιὰ ἔγκαιρη καὶ

ἐπιστημονική διερεύνηση τῶν ρωμαϊκῶν ἢ νεολατινικῶν νησίδων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου ἀρκοῦσε γιὰ τὴν ἀποσόβηση τῆς παρεμβάσεως τῶν παριστρίων ἡγεμονιῶν καὶ ἄλλων κρατῶν, ποὺ μηχανεύονται τὴν ἀποξένωση ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ ἐθνικὸ κορμὸ τῶν Ἀρωμούνων, τὴν ἀπόσπαση τῶν ζωνταγῶν τεκμηρίων τῆς ἑλληνο - ρωμαϊκῆς συνυπάρξεως, τὴν ὁποία Ρωμαῖοι πολὺ πρὸ τοῦ Βυζαντίου εἶχαν συλλάβει σὲ σχῆμα ἑνιαίου κράτους: "Jules César avait concu le projet magnifique d' un vaste empire gréco - romain, où les deux races et les deux civilisations se seraient fondues en une immense unité", ὅπως διατείνεται ὁ Mommsen, ὁ δὲ Ψυχάρης συμπληρώνει: "Ce rêve s' est moralement réalisé"[10].

Τὴν ὕπαρξη Ἑλλήνων κατὰ τὴν ρωμαιοκρατία μὲ ἐπίφαση ρωμαϊκὴ ἀποδεικνύει ἡ μελέτη τῶν πηγῶν —φιλολογικῶν, ἀρχαιολογικῶν— καὶ τῶν δογθημάτων, συγγραφῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων.

Ὁ Στράβων γιὰ τὴν τύχη τῶν Ἑλλήνων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος γράφει: «Ἅπαντας τοὺς ταύτῃ κακῶς διέθηκαν [Ρωμαῖοι], μάλιστα δὲ τοὺς Ἕλληνας, οἳ πρότερον μέν γε καὶ τῆς μεσογαίας πολλὴν ἀφήρηντο, ἀπὸ τῶν τρωϊκῶν χρόνων ἀρξάμενοι· καὶ δὴ ἐπὶ τοσοῦτον ηὔξηντο, ὥστε τὴν μεγάλην Ἑλλάδα ταύτην ἔλεγον καὶ τὴν Σικελίαν. Νυνὶ δὲ πλὴν Τάραντος καὶ Ρηγίου καὶ Νεαπόλεως ἐκβεβαρβαρῶσθαι συμβέβηκεν ἅπαντα»[11].

Τὴν ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἰταλιωτῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν συνακόλουθη ἐξιτάλιση, ἐκλατίνιση, δὲν χαρακτηρίζει «ἐκβαρβάρωση» ὁ Διονύσιος Ἁλικαρνασεύς, παρηγορεῖ δὲ τοὺς ὁμοφύλους του λέγοντας: «μὴ ἄχθεσθαι τῇ ὑποτάξει, κατὰ τὸ εἰκὸς γενομένῃ· φύσεως γὰρ δὴ νόμος ἅπασι κοινός, ὃν οὐδεὶς καταλύσει χρόνος, ἄρχειν ἀεὶ τῶν ἡττόνων τοὺς κρείττονας, μήτε κατηγορεῖν τῆς τύχης ὡς οὐκ ἐπιτηδείᾳ πόλει τηλικαύτην ἡγεμονίαν καὶ τοσοῦτον ἤδη χρόνον προῖκα δωρησαμένης· μαθοῦσι γὰρ δὴ παρὰ τῆς ἱστορίας ὅτι μυρίας ἤνεγκεν ἀνδρῶν ἀρετὰς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μετὰ τὸν οἰκισμόν, ὧν οὔτε εὐσεβεστέρους, οὔτε δικαιοτέρους, οὔτε σωφροσύνῃ πλείους παρὰ πάντα τὸν βίον χρησαμένους, οὐ δέ γε τὰ πολέμια κρείττους ἀγωνιστὰς οὐδεμία πόλις ἤνεγκεν οὔτε ἑλλὰς οὔτε βάρβαρος»[12].

Ὁ Εὐθύμιος Καστόρχης καταλήγει στὸ ἀκόλουθο συμπέρασμα: «Οὕτω λοιπὸν καὶ οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ὑποκείμενοι τοῖς Ρωμαίοις ἐντὸς δύο περίπου αἰώνων ἐξερρωμαΐσθησαν τοσοῦτον, ὥστε ἐπὶ Στράβωνος καὶ Αὐγούστου, πλὴν Τάραντος καὶ Ρηγίου καὶ Νεαπόλεως, τὰ λοιπὰ πάντα ἐξιταλίσθησαν»[13].

Ἡ λατινικὴ ἀποβαίνει ἀπαραίτητο ὄργανο συνεννοήσεως. "Comme instrument d' unité militaire et administrative la langue latine fut bientôt employée dans toutes les relations de Rome avec la Grèce"[14], ἐπιμένει ὁ Egger, ὁ ὁποῖος προσθέτει ὅτι γιὰ τὴν διάδοση τῆς λατινικῆς ἀσκεῖται καὶ πίεση, σύμφωνα μὲ μαρτυρίες τοῦ Βαλερίου Μαξίμου καὶ τοῦ Τίτου Λιβίου. Τὴν ἐπιβολὴ τῆς λατινικῆς ἀποδίδει σὲ πολλοὺς καὶ σοβαροὺς λόγους ὁ Lafoscade:

"De tous ces faits, l' on peut conclure que les causes officielles de romanisation ont été sérieuses, même avant Constantin. Le regime impèrial, sans doute, fait des concessions, mais il les laisse attendre, et elles semblent en général dictées par la nécessité. Il y a non seulement contact administratif, mais encore pression du pouvoir central"[15].

Τὴν λατινομάθεια ἀπαιτοῦν ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους Ἕλληνες καὶ αὐτοκράτορες, ποὺ λατρεύουν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό. Ὁ Ψυχάρης τονίζει: "ce même Claude ne veut pas qu' un Grec, citoyen romain, ne sache pas parler le latin"[16].

Οἱ Ρωμαῖοι ἀντιλαμβάνονται ὅτι δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ διεύρυνση καὶ ἐδραίωση τῆς κυριαρχίας τους χωρὶς τὴν ἀξιοποίηση τοῦ ἐμψύχου ἑλληνικοῦ δυναμικοῦ. Πρώιμη καὶ ἀδιαμφισβήτητη πιστοποίηση ἀποτελεῖ ἡ συμπεριφορά τους πρὸς τοὺς ἡττημένους στὴν Πύδνα (168 π.Χ.) Μακεδόνες. Κατὰ τὸ συνέδριο τῆς Ἀμφιπόλεως (167 π.Χ.) σπεύδουν νὰ διαχωρίσουν τὴν δυναστεία ἀπὸ τὸν λαό, τὸν ὁποῖο περιποιοῦνται ἀμέσως μειώνοντας κατὰ 50ο/ο τοὺς φόρους, ποὺ κατέβαλε στὸ Στέμμα[17]. Ἡ χειρονομία, ἀπαρχὴ εὐνοϊκῆς μεταχειρίσεως τῶν Ἑλλήνων, ἔχει θετικὸ ἀποτέλεσμα. Ἡ ἀνταπόκριση τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν Μακεδονία ἕως καὶ τὴν Κύπρο, καθὼς καὶ τῆς Διασπορᾶς, εἶναι ἐντυπωσιακή. Διότι οἱ Ρωμαῖοι χορηγοῦν γενναιόδωρα στοὺς Ἕλληνες τὸ δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτου[18], ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ἰσότιμη καὶ ἐλεύθερη ἄσκηση ὁποιουδήποτε ἐπαγγέλματος στὸν δημόσιο καὶ ἰδιωτικὸ τομέα. Βεβαίως συνοδεύεται καὶ ἀπὸ τὴν λατινομάθεια, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ψυχάρης ἀναφερόμενος στὸν Κλαύδιο: "Comme ce titre était très ambitionné par les avantages qu' il comportait, on voit que cet empereur étrange ne contribuait pas peu à l' extension de sa langue"[19].

Ὁ Γουσταῦος Φρειδερῖκος Χέρσβεργ τὸ 1902 γράφει σὲ μετάφραση τοῦ Παύλου Καρολίδου: «Εἶχε καταστῆ συνήθεια ἐν Ἑλλάδι, ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ πλουσιωτέρᾳ καὶ ἐπισημοτέρᾳ τοῦ λαοῦ μερίδι καὶ διηνεκῶς ἐπικρατεστέρα καθεσταμένη, ἡ ζήτησις καὶ κτῆσις δικαιωμάτων Ρωμαίου πολίτου· καὶ ἡ τοιαύτη τάσις εὗρε ζωηρὰν ὑποστήριξιν ἐν Ρώμῃ ἰδίως, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου... Εἰς τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἔχοντας φύσιν δεξιὰν εἰς μεγάλα ἐπιτηδεύματα ἐν τῷ βίῳ καὶ πρὸς ταῦτα ὀργῶντας ἦτο πάντως ἱκανῶς εὔκολον νὰ διανοίξωσιν ἑαυτοῖς ὁδὸν εἰς τὸ νὰ μετέχωσιν ἀπ' εὐθείας τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ἰδίως τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τοῦ παγκοσμίου κράτους, ἐν ταυτῷ δὲ νὰ ἐπιζητήσωσι καὶ τὰ πολυειδῆ προσωπικὰ συμφέροντα, καθ' ἃ ὁ Ρωμαῖος πολίτης (civis Romanus) καὶ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, μέχρι τῆς μεγάλης ἰσοπολιτειακῆς πράξεως τοῦ Καρακάλλα ἐπλεονέκτει τῶν λοιπῶν ὑπηκόων τῶν αὐτοκρατόρων...»[20].

Μεταγενέστερη ἔρευνα ἐπιγραφῶν καὶ παπύρων καταδεικνύει τὴν ἀπόκτηση τοῦ τίτλου τοῦ ρωμαίου πολίτου ἀπὸ Ἕλληνες ὅλων τῶν τάξεων[21]. Διότι

χάρη σ' αὐτὸν ἐξελίσσονται εὐχερέστερα καὶ ταχύτερα στὴν δημοσιοϋπαλληλικὴ ἱεραρχία[22] καὶ πρὸ πάντων ἐξασφαλίζουν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ προκοπή. Οἱ ἀποδείξεις ἀθρόας συμμετοχῆς στὸ ρωμαϊκὸ στράτευμα[23], καταλήψεως ὑψηλῶν ἀξιωμάτων καὶ ἀναπτύξεως πολυσχιδῶν καὶ ἐπικερδῶν δραστηριοτήτων ἀφθονοῦν[24].

Εὐνόητο εἶναι πλέον ὅτι οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ χρησιμοποιοῦν τὴν λατινική, φέρουν κατὰ κανόνα λατινικὰ ὀνόματα[25] καὶ ἀποβαίνουν παράγοντες ἐκλατινίσεως[26].

Ὅταν Ἕλληνες ἀστικῶν κέντρων καὶ περιοχῶν ἀνώτερης βαθμίδας πολιτισμοῦ ἐκλατινίζονται, συνάγεται ὅτι ἡ ἐξάπλωση τῆς λατινικῆς καὶ στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἀποτελεῖ πραγματικότητα[27]. Διότι ἀσφαλῶς δὲν χωρεῖ σύγκριση μεταξὺ τῆς ἐνδοχώρας τῆς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας καὶ τῆς Μασσαλίας καὶ Κάτω Ἰταλίας[28]. Ἄλλως τε ἡ Μακεδονία, στὴν ὁποία ὑπάρχει ἕδρα ρωμαϊκῆς διοικήσεως, μαζὶ μὲ τὴν Ἤπειρο, γιὰ σημαντικὸ δὲ διάστημα, καὶ τὴν Θεσσαλία, εἶναι ἀκριτικὴ ἐπαρχία καὶ συγκεντρώνει ὅλες τὶς προϋποθέσεις ἐκλατινίσεως[29].

Δικαιολογημένα ὁ Ρουμᾶνος Ἀκαδημαϊκὸς G. Bratianu γράφει: "la Macédoine et une grande partie des régions méridionales de la péninsule étaient latinisées ou tout au moins bilingues, le latin y étant parlé et écrit non moins fréquemment que le grec"[30]. Ὅσον δὲ ἀφορᾶ στὸ γλωσσικὸ ὑπόστρωμα τῆς Μακεδονίας, ὁ ἐπίσης Ρουμᾶνος Cicerone Poghirc, καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου καὶ σήμερα τοῦ Bochum, ἔχει ἀποδείξει ὅτι εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικό[31].

Ἐπὶ πλέον ἄλλος Ρουμᾶνος εἰδικός, ὁ Eugen Lozovan πιστεύει ὅτι καὶ στὰ ἐνδότερα τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου ὑπερτεροῦν οἱ Ἕλληνες ἀλλὰ ὡς λατινόφωνοι, σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ[32].

Τὴν σπουδαιότητα τῆς μαρτυρίας τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου τοῦ 6ου αἰ. καὶ τῆς ὀρθῆς ἑρμηνείας τοῦ Lozovan καθιστοῦν ἐκδηλότερη οἱ μονόπλευρες καὶ διαδοχικὲς δημοσιεύσεις τοῦ Ρουμάνου Ἀκαδημαϊκοῦ H. Mihaescu, στὶς ὁποῖες καταβάλλεται ἐπίμονη προσπάθεια ἀλλοιώσεως τοῦ κειμένου. Ὁ Mihaescu δὲν καταχωρίζει στὰ δημοσιεύματα τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο, πλῆρες, αὐτούσιο, ἀλλὰ τεχνηέντως ἐξοβελίζει τὴν πλέον ἐνδιαφέρουσα λέξη τοῦ χωρίου, Ἕ λ λ η ν α ς[33], γιὰ τοὺς ὁποίους ἀκριβῶς γίνεται λόγος.

Λατινοφωνία Ἑλλήνων διαπιστώνει καὶ στὴν Θεσσαλία ὁ Bruno Helly[34]. Μάλιστα στὸ πρωτότυπογ αλλικὸ κείμενό του καὶ ἀκριβέστερα σὲ σημείωση συνδέει τοὺς ἐκλατινισμένους Θεσσαλοὺς τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς μὲ τοὺς συγχρόνους μας Βλάχους — Ἀρωμιούνους[35].

Ἐν τούτοις, οἱ Παρίστριοι Βλαχομολδαβοί, ποὺ δὲν διέθεταν οὔτε τὸ σημερινὸ ὄνομα Ρουμανία — Ρουμᾶνος, ὀφειλόμενο κυρίως στὸν Θεσσαλὸ Δανιὴλ Φιλιππίδη[36], οἰκειοποιοῦνται ὅλους τοὺς ρωμανοφώνους τῆς χερσονήσου

τοῦ Αἷμου, Ἰστρίους, Μεγλενίτες καὶ Ἀρωμούνους. Παρασυρόμενοι δὲ ἀποκαλοῦν Ρουμάνους καὶ τοὺς Δαλματοὺς καὶ τοὺς Πομάκους[37], ἂν καὶ οἱ τελευταῖοι δὲν ἔχουν γλωσσικὸ ἰδίωμα προερχόμενο ἀπὸ τὴν λατινική. Ἐκλαμβάνουν ὡς Ρουμάνους καὶ τοὺς Ραιτοὺς τῆς Ἑλβετίας[38], ὥστε νὰ ἀναγκάζουν καὶ Ρουμάνους ἐπιστήμονες νὰ καγχάσουν, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν I. Coteanu, ὁ ὁποῖος μὲ παρρησία καὶ δεοντολογία ἐπιστημονικὴ ἀποφαίνεται γιὰ τοὺς Βλάχους — Ἀρωμούνους ὅτι ποτὲ δὲν εἶχαν συνείδηση κοινῆς καταγωγῆς μὲ τοὺς Ρουμάνους[39].

Ἐξ ἄλλου τὸ βαθύτατα ριζωμένο ἑλληνικὸ φρόνημα ἐπισημαίνουν ἐπανειλημμένως Ρουμάνοι ἀρμόδιοι, οἱ ὁποῖοι κατὰ καιροὺς ἐπισκέπτονται τὰ Βλαχοχώρια ἢ τὶς ἑλληνοβλαχικὲς κοινότητες τῆς Διασπορᾶς, γιὰ νὰ πληροφορηθοῦν ἐπὶ τόπου τὰ ἀποτελέσματα τῶν τεραστίων δαπανῶν τῆς πρωτοφανοῦς προπαγάνδας τῆς Ρουμανίας[40]. Ἡ κίνηση ἀφελληνισμοῦ τῶν Ἀρωμούνων ἀφορμᾶται ἀρχικὰ ἀπὸ ἐσωτερικὰ προβλήματα τῶν παριστρίων ἡγεμονιῶν καὶ ἀποσκοπεῖ κατὰ τὴν πρώτη φάση στὸν ἀποπροσανατολισμὸ τῆς ἐσωτερικῆς κοινῆς γνώμης, ὥστε νὰ προληφθοῦν περιπέτειες πολεμικὲς ἢ ὁποιεσδήποτε ἐμπλοκὲς μὲ τὶς γειτονικὲς μεγάλες δυνάμεις, Ρωσία καὶ Αὐστρία[41]. Ἐν συνεχείᾳ ὅμως ἐντάσσεται σὲ μελλοντικοὺς διακανονισμοὺς συνόρων μὲ Αὐστρία, Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία[42]. Παράλληλα διενεργεῖται καὶ ἀγορὰ ἐγκεφάλων. Διότι ἡ ἀρτιπαγὴς Ρουμανία ἔχει ἀνάγκη στελεχῶν, τὰ ὁποῖα ἀναζητεῖ καὶ μεταξὺ τῶν Ἀρωμούνων, τῶν ὁποίων οἱ ἐπιδόσεις στὸ ἐμπόριο, στὴν ναυτιλία, στὶς πολυσχιδεῖς ἐπιχειρήσεις, στὶς τέχνες, στὰ γράμματα, στὶς ἐπιστῆμες, εἶναι μεγάλες καὶ ἐκπληκτικές[43].

Τὴν στροφὴ τῶν Ρουμάνων πρὸς τοὺς Ἀρωμούνους ἐνισχύουν ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ρωσία[44], διότι ἐξασφαλίζουν τὴν ἡσυχία στὶς ἐπίμαχες ἐπαρχίες. Ἀλλὰ δὲν τηροῦν ἀμετάβλητη στάση. Συγκεκριμένα ἡ Αὐστρία, ὅταν ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ Ἰταλία ἐπεκτείνει τὴν ἐπιρροή της στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο καὶ προσεταιρίζεται τὸ λατινόφωνο στοιχεῖο, ἀντιτίθεται ἢ παρεμβάλλει ἐμπόδια[45].

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Ρουμανία, ἂν καὶ ἡ ἀνταπόκριση τῶν Ἀρωμούνων εἶναι μηδαμινή, στὸν διπλωματικὸ στίβο κερδίζει δύο μάχες, μὲ ἀδόκητα λάφυρα: Τὸν Ἰραδὲ τοῦ 1905, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Σουλτάνος ἀναγνωρίζει τοὺς Βλάχους - Ἀρωμούνους τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ὡς ἰδιαίτερη ἐθνότητα[46], καὶ τὴν ὑπογραφὴ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου στὴν Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου (1913), διὰ τῆς ὁποίας οἱ Ἀρωμοῦνοι ἐκχωροῦνται στοὺς Ρουμάνους ὡς ἐκπαιδευτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ μειονότητα[47]. Ἀλλὰ οἱ Ἑλληνόβλαχοι - Ἀρωμοῦνοι, ἐκτὸς μικροῦ ἀριθμοῦ θυμάτων, ποὺ τελικῶς κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν ἐγκατέλειψαν τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ρουμανία, πρωτοστατοῦν στὸν δύσκολο καὶ μακροχρόνιο ἀγώνα τοῦ Ἑλληνισμοῦ γιὰ τὴν δικαίωσή του[48].

Προσφυέστατα ὁ Σοφοκλῆς Βενιζέλος ἀπονέμει μεταπολεμικῶς τὸν δίκαιο

ἔπαινο: «...Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν σοβαρότητα τοῦ ζητήματος, τὴν ἰδικήν μας ἀδιαφορίαν, τὴν συστηματικὴν καὶ ἐνίοτε σκληρὰν ἐργασίαν τῶν ἄλλων, ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς, διότι ὁ ἐπικίνδυνος πολλαπλασιασμὸς τοῦ μηδενὸς δὲν ἔλαβεν μεγαλυτέρας διαστάσεις.

Τοῦτο τὸ χρεωστοῦμεν ἀναμφισβητήτως εἰς τὸν θαυμαστὸν πατριωτισμόν, εἰς τὴν εὐφυᾶ ἀντίδρασιν καὶ εἰς τοὺς θαρραλέους ἀγῶνας αὐτῶν τούτων τῶν Ἑλλήνων Κουτσοβλάχων, ἀγῶνας εἰς τοὺς ὁποίους οὗτοι ἀπεδύθησαν μόνοι, ἀκαθοδήγητοι καὶ παλαίοντες συχνὰ ἐναντίον παντοδυνάμου ξένου δυνάστου.

Αἰσθάνομαι δι' αὐτὸ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τοὺς ἐκφράσω ἐδῶ τὸν θαυμασμόν μου καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην μου, διότι παρὰ τὰς ἀντιξοότητας ἐκράτησαν πάντοτε τόσον ὑψηλὰ τὴν φωτεινὴν δᾶδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ»[49].

Καλὴ εἶναι ἡ ἀναγνώριση τῶν γενναίων πράξεων καὶ τῶν μεγάλων καὶ πολλαπλῶν θυσιῶν τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων ὑπὲρ τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ. Δὲν συγχωρεῖται νὰ παραμένουν καὶ σήμερα μόνοι, μολονότι ἡ ἀναζωπύρηση ἐπιφυλάσσει ὀδυνηρότερες ἐκπλήξεις. Διότι τὸ ζήτημα προωθεῖται ἀπὸ πολλὲς δυνάμεις, φανερὲς καὶ κρυφές, ἱκανὲς νὰ φέρουν τὴν Ἑλλάδα πρὸ τετελεσμένων γεγονότων, ἂν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ δὲν χρησιμοποιηθοῦν ἐγκαίρως καὶ καταλλήλως ὅσοι ἤδη διαθέτουν τὸν ἀπαραίτητο ἐξοπλισμὸ γιὰ τὴν ἄγρυπνη καὶ σύντονη παρακολούθηση καὶ ἄμεση ἀντιμετώπιση κάθε κινήσεως στὸ ἐσωτερικὸ καὶ ἐξωτερικό. Οἱ ἀντίπαλοι ἀναφαίνονται ὁλοένα πολυπληθέστεροι καὶ κινδυνωδέστεροι.

Οἱ Ρουμᾶνοι, ἂν καὶ ἐπίσημα δὲν ἔχουν θέσει ἐκ νέου τὸ ζήτημα, ἐργάζονται ἀδιάκοπα καὶ προβάλλουν αὐτὸ μὲ δῆθεν ἐπιστημονικὲς ἐπικαλύψεις. Πρόσφατα ὁ Κ. Κ. Χαπζόπουλος ἔχει καυτηριάσει παρόμοια ἀπόπειρα ἐξ ἀφορμῆς μιᾶς ἐργασίας τοῦ Vasile Sasu[50], ὁ ὁποῖος ἀποκαλεῖ τοὺς Βλαχοφώνους Ἕλληνες, τοὺς Ἀρωμούνους, «Ρουμάνους» κ.ἄ. ἢ ἐμπλουτίζει τὴ σχετικὴ φρασεολογία μὲ νέες ἐπινοήσεις «πρόβλημα τῶν Μακεδονο - ρουμάνων» ἢ «Ρουμανο - μακεδόνων». Ἐξ ἄλλου δὲν ἀφήνει καμμία ἀμφιβολία γιὰ τὶς ρουμανικὲς προθέσεις. Ἡ μεταπολεμικὴ σιωπὴ δὲν σημαίνει, τονίζει, «ὅτι θὰ ἀδιαφορήσουμε γιὰ τὴν κατάσταση τῶν Ρουμάνων (ὑπογρ. Κ. Χ.) ποὺ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορά μας. Δὲν πρέπει νὰ τοὺς ἀγνοήσουμε ἀδιάφορο ποῦ βρίσκονται»[51].

Ἐπιπροσθέτως ἡ Ρουμανία κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν διακρατικῶν συμφωνιῶν περὶ μορφωτικῶν ἀνταλλαγῶν ἀποστέλλει στὰ Ρωμανολογικὰ Κέντρα, αὐτοτελῆ ἢ παραρτήματα πανεπιστημιακῶν σχολῶν, ἐκπροσώπους της, οἱ ὁποῖοι διακρίνονται γιὰ ἐπιδόσεις τοῦ εἴδους αὐτοῦ, ὥστε τεχνηέντως νὰ ἐνισχύουν τὶς θέσεις της στὸ ἐξωτερικὸ καὶ νὰ προϊδεάζουν εὐσχήμως τοὺς διεθνεῖς ἐπιστημονικούς, πολιτικοὺς καὶ διπλωματικοὺς κύκλους.

Ἐκτὸς τῆς Ρουμανίας, ποικιλώνυμες ὀργανώσεις φυγάδων καὶ «φυγά-

δων», προπολεμικοῦ καὶ μεταπολεμικοῦ καθεστῶτος ὀπαδῶν, ἢ σύμμεικτα σωματεῖα, τῶν ὁποίων οἱ προσβάσεις σὲ ὀργανισμοὺς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητας, τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου, τῆς U.N.E.S.C.O., τοῦ O.H.E., καθὼς καὶ σὲ ἐπιστημονικὰ αὐτόνομα ἢ πανεπιστημιακὰ ἱδρύματα, διευκολύνονται ἀπὸ πλείστους παράγοντες, ἔχουν ἐξαπολύσει πολύμορφη προπαγάνδα μὲ σκοπὸ τὴν παρουσίαση τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων ὡς Θρακῶν ἐκρωμαϊσμένων. Χαρτογραφώντας δὲ τὸν Θρακισμὸ ἐπιχειροῦν τόση συρρίκνωση τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ὅση δὲν εἶχαν ἀποτολμήσει οὔτε οἱ χειρότεροι πολέμιοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Αὐτὰ συμβαίνουν μόλις τὸν παρελθόντα Σεπτέμβριο τοῦ 1985 σὲ διεθνὲς συνέδριο, στὸ ὁποῖο αἰφνιδίως ἐμφανίσθηκε συνοργανώτρια μία ἀπὸ τὶς ἑταιρεῖες, ποὺ ἀνακινοῦν τὸ ζήτημα τῶν Βλάχων, ἡ Uniunea trâ limba si cultura aromâna, μὲ εἰσηγητὴ τὸν V. Barba. Μόνον στὶς ἀκτὲς τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, σὲ στενότατες λωρίδες ξηρᾶς, ὑπάρχουν Ἕλληνες καὶ κατὰ τὸν C. Dragan, ὁ ὁποῖος μὲ προβολὴ διαφανειῶν καὶ χαρτῶν ἀλλὰ χωρὶς στοιχειώδη τεκμηρίωση παρουσιάζει τὴν ἐνδοχώρα ἕως τὴν Ναύπακτο ὡς θρακική![52]

Ἡ συντονισμένη καὶ ἐπίμονη προπαγανδιστικὴ δραστηριότητα ἔχει ἐπηρεάσει σημαντικὰ τόσο μεμονωμένες προσωπικότητες παγκοσμίου κύρους ὅσο καὶ διεθνεῖς ὀργανισμούς, ἐπιστημονικὰ ἱδρύματα καὶ ποικίλους φορεῖς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς, νομικοὺς κ.ἄ. Αἰσθητὴ γίνεται κάποια ἀπήχηση, σύγχυση ἢ παραπλάνηση καὶ στὴν Ἑλλάδα[53], στὴν ὁποία κυριαρχοῦν μακαρίως ἡ ἄγνοια καὶ ἡ ἀνοργανωσιά.

Ἑπομένως ἡ δημοσίευση τῆς Ἀναφορᾶς, ἔτους 1868, περὶ Βλάχων τοῦ Προξένου Ἰωαννίνων Χρ. Φραγκούδη πρὸς τὸν Ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν Πέτρο Δεληγιάννη ἀποκτᾶ πρόσθετη ἀξία πέρα τῆς ἱστορικῆς. Κατ' ἐξοχὴν συμβάλλει στὴν ἀφύπνιση τῶν Ἑλλήνων καὶ στὴν πληρέστερη κατανόηση τῶν σκοπιμοτήτων καὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς προπαγάνδας τῶν ἡμερῶν μας. Μὲ ἄλλα λόγια βοηθεῖ στὴν ἀπόλυτη συνειδητοποίηση τῶν συνεπειῶν τῆς ἀδελτηρίας ἢ τῆς εὐκαιριακῆς καὶ πρόχειρης ἀντιμετωπίσεως ἑνὸς ζητήματος, ποὺ χρονίζει καὶ ὑποτροπιάζει.

Ἐπὶ τέλους ἐπιβάλλεται ὁριστικὴ καὶ ἄμεση λήψη τῶν τελεσφόρων μέτρων, τὰ ὁποῖα ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία ἔχει προετοιμάσει. Εἶναι ἀπαράδεκτη καὶ ἐγκυμονεῖ ἐπώδυνες ἐκπλήξεις ἡ ὑπεραιωνόβια ἀδράνεια. Χρειάζεται σύσσωμη κινητοποίηση ἁρμοδίων καὶ εἰδικῶν ἐπιστημόνων, ἐγρήγορση, περίσκεψη, προγραμματισμός. Ἐν συνεχείᾳ εἶναι ἀναγκαία ἡ συγκρότηση ἐπιστημονικῶν ἐπιτελείων —ἔστω καὶ ὀλιγομελῶν— στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, στὸ Ἐθνικὸ Ἵδρυμα Ἐρευνῶν, στὸ Πανεπιστήμιο κ.ἄ., ἐπιφορτισμένων πέρα τοῦ ἐρευνητικοῦ ἔργου καὶ μὲ τὴν ὑπεύθυνη καὶ ἔγκυρη πληροφόρηση Ἑλλήνων καὶ ξένων, ποὺ ἐνδιαφέρονται. Καιρὸς νὰ γίνουν ὅσα ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν ἀπὸ

τὴν πρώτη ἐμφάνιση τοῦ ζητήματος, τὸ ὁποῖο μὲ τόση σαφήνεια καὶ εὐαισθησία σκιαγραφεῖται στὸ προξενικὸ ἔγγραφο[54], ὅπως ἀντιλαμβάνεται ὁ καθένας καὶ μὲ γρήγορη ἀνάγνωση:

Πρὸς τὴν Αὐτοῦ Ἐξοχότητα
τὸν Κύριον Πέτρον Δελιγιάννην
Ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἀναγγείλω τὴν παραλαβὴν τοῦ ἀπὸ 2 ἀπελθόντος μηνὸς ὑπὸ ἐμπιστοσύνην ὑμετέρου ἐγγράφου.

Γινώσκει ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης, ὅτι πρό τινων ἐτῶν συνέστη ἐν Βουκουρεστίῳ Ἐπιτροπή τις, σκοποῦσα νὰ προσελκύσῃ εἰς τὸ Ρωμουνικὸν στοιχεῖον τοὺς ἔν τισιν τῶν Ἐπαρχιῶν τῆς Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας κατοικοῦντας ὁμογενεῖς τοὺς καλουμένους Βλάχους ἢ Κουτσοβλάχους, ἐκμεταλλευομένη τὴν φυλετικὴν αὐτῶν καταγωγὴν καὶ τὴν ὁμοιότητα τῆς γλώσσης· ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη πολλὰς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ κατέβαλλε προσπαθείας, διάφορα δὲ τῶν μελῶν αὐτῆς ἐπλήρωσαν ὁλοκλήρους στήλας τοῦ Ῥουμουνικοῦ καὶ τοῦ ξένου τύπου περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων τούτων δημοσιεύσαντα πράγματα ἐξελεγχθέντα ἀνυπόστατα ὑπό τε τὴν ἐθνολογικὴν καὶ πολιτειογραφικὴν ἔποψιν. Ἰδίᾳ δὲ ὁ πρώην Ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις Κ. Βολεντινιάνος, διὰ πολυσελίδου φυλλαδίου του Γαλλιστὶ ἐκδοθέντος, προσεπάθησε νὰ καταδείξῃ, ὅτι τὸ ἐν ταῖς χώραις τῆς Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας Βλαχικὸν στοιχεῖον ἀναβαίνει δῆθεν εἰς ἓν ἑκατομμύριον ψυχῶν.

Μετὰ τοιαύτας δημοσιεύσεις, αἵτινες οὐδὲν ἄλλο ἐπήνεγκον ἀποτέλεσμα ἢ νὰ κατασιήσωσι γελοίους τοὺς γράψαντας, ἕτερον τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς, ὁ Ἰω. Κ. Μάξιμος, ἐπεχείρησε, δαπάνῃ καὶ ἐντολῇ αὐτῆς, τὴν ἔκδοσιν δακορουμουνικῆς Γραμματικῆς, Βλαχιστὶ καὶ Ἑλληνιστί, ὅπως αὕτη διανεμηθῇ ἰδίᾳ εἰς τοὺς ἐν Ἠπείρῳ Κουτσοβλάχους, νομίζουσα ἡ Ἐπιτροπή, ὅτι διὰ τοῦ μέσου τούτου θέλει κατορθώσει νὰ ἐμπνεύσῃ αὐτοῖς τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς ἐκμάθησιν τῆς Βλαχικῆς γλώσσης, προσελκύουσα οὕτω αὐτοὺς εὐκολώτερον πρὸς τὸ Ρωμουνικὸν στοιχεῖον.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐκδόσεως τῆς Γραμματικῆς ταύτης, ἤτοι πρὸ τριῶν σχεδὸν ἐτῶν χρονολογοῦνται, κ. Ὑπουργέ, αἱ ἐνέργειαι τῆς ἐν λόγῳ Ἐπιτροπῆς κατὰ τῶν ἐν Ἠπείρῳ Κουτσοβλάχων.

Ἔπρεπε κατὰ πρῶτον νὰ εὑρεθῇ πρόσωπον ὅπερ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν διανομὴν τῶν ἀντιτύπων τῆς Γραμματικῆς, ἐξελέχθη δὲ ὡς τοιοῦτον Ἀρχιμανδρίτης τις, Ἀμβρόσιος καλούμενος, Κουτσόβλαχος καὶ οὗτος ἐκ τοῦ χω-

ρίου Βδέλλας, ὅστις ἀνεδέξατο νὰ γενῇ ὄργανον τῶν μισελληνικῶν σχεδίων τοῦ Βλαχικοῦ Κομιτάτου· ἀνεχώρησεν ἐπὶ τούτοις ἐκ Βουκουρεστίου καὶ μετέβη κατὰ πρῶτον εἰς Θεσσαλονίκην, ἐκεῖθεν διῆλθεν ὅλην τὴν Μακεδονίαν καὶ ἔφθασεν ἐπὶ τέλους εἰς τὰς κατὰ τὴν Ἐπαρχίαν Γρεβενῶν κώμας τῆς Σαμαρίνας, τοῦ Περιβολίου, καὶ τῆς Βδέλλας. Κατὰ τὰς πληροφορίας ἃς ἔλαβον, καίτοι πολλὰ εἶπε καὶ ἐλάλησεν ὁ Ἀρχιμανδρίτης οὗτος εἰς τοὺς ἐν ταῖς Μακεδονικαῖς Ἐπαρχίαις τοῦ Σταρόβου, τῆς Χρουπίστης καὶ Καστορίας κατοικοῦντας Βλάχους οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ ἀποκρουσθεὶς παρ' ἁπάντων τῶν κατοίκων τῶν μερῶν ἐκείνων· τὰ αὐτὰ ἔπαθε καὶ ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ τῆς Βερροίας, ἔνθα εἰς δεκαπέντε χωρίδια εἰσὶν ἐγκατεστημένοι 750 ποιμενόβιοι οἰκογένειαι ἐκ τῶν Βλάχων τούτων. Ἀπέτυχε προσέτι καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ, καίτοι διῆλθεν ὅλην τὴν Ἰστιαιότιδα χώραν περιοδεύων εἰς τὰς ἐκεῖ 17 κώμας, εἰς ἃς ἐνοικοῦσι περὶ τὰς 1700 Βλαχικὰς οἰκογενείας· μόνον εἰς τὰ ἐν τῷ τμήματι τῆς Πόρτας χωρία Ποριόλι, Τσούρτσια καὶ Πίρη διένειμε τινὰς Γραμματικάς, τῶν ὁποίων ὅμως οἱ ἀγράμματοι κάτοικοι οὔτε γνῶσιν ἔλαβον, οὔτε ἔδωκαν αὐτὰς εἰς τοὺς παῖδας των, ἀλλ' οὔτε κἂν ἠθέλησαν νὰ ἀκούσωσι τῶν προτροπῶν τοῦ Ἀρχιμανδρίτου ὅπως ἐκ τῶν υἱῶν των ἐμπιστευθῶσιν εἰς αὐτὸν τινὰς ἵνα ἐκπαιδεύσῃ ἐν Βουκουρεστίῳ, ἀποκρούσαντες καὶ τὰς ὑποσχέσεις του, καὶ τὰ χρήματα ἅτινα ἠθέλησε νὰ προσφέρῃ αὐτοῖς.

Ἀφικόμενος λοιπὸν ὁ Ἀρχιμανδρίτης εἰς τὰς εἰρημένας κώμας Σαμαρίνας, Περιβολίου καὶ Βδέλλας, περὶ τὰ τέλη τοῦ 1864, παρέμεινεν ἐκεῖ ἐπί τινας μῆνας, μὴ παύσας νὰ καταραδιουργῇ τοὺς κατοίκους· κατόπι δὲ τῶν πολλῶν ἐνεργειῶν του κατόρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ προσελκύσῃ εἰς αὐτὸν παῖδας τινάς, ἐκ τοῦ Περιβολίου καὶ τῆς Βδέλλας ὁρμωμένους, καὶ νὰ πείσῃ νὰ τὸν ἀκολουθήσωσιν εἰς Βουκουρέστιον, λόγῳ μὲν ἵνα ἐργάζωνται εἰς ἐξοχικὰ ἐκεῖ κτήματα εὐπατριδῶν τοῦ τόπου, πράγματι ὅμως ὅπως ἐγκλείσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν δαπάνῃ τῆς Ρουμανικῆς Κυβερνήσεως διατηρουμένην Σχολήν, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ἐπανελθὼν αὖθις ὁ Ἀρχιμανδρίτης περὶ τὸ 1866 προσέλαβεν ἑτέρους τέσσαρας παῖδας, ὅλοι δὲ οὗτοι, δώδεκα τὸν ἀριθμόν, εἶναι ὀρφανοί, καὶ πένητες ἀνέστιοι εἰς οὐδεμίαν ἐκ τῶν καλῶν οἰκογενειῶν τοῦ τόπου ἀνήκοντες.

Μετὰ τὸν Ἀρχιμανδρίτην τοῦτον Γεώργιος τις Χατσῆ Στεργίου ἐκ Τερνόβου, μισθοδοτηθεὶς παρὰ τῆς αὐτῆς πάντοτε Ἐπιτροπῆς παρουσιάσθη ἱδρυτὴς σχολείου τινὸς ἐν Μεγαρόβῳ τῆς Μακεδονίας πρὸς ἐκμάθησιν τῆς Βλαχικῆς, ἀλλ' οὐδὲν κατόρθωσεν ἀναγκασθεὶς νὰ ἀπέλθῃ ἐκεῖθεν, διότι οἱ φιλελληνικώτατοι Μεγαροβῖται καὶ Τερνοβῖται εἰς οὐδένα τῶν παίδων αὐτῶν συνεχώρησαν νὰ φοιτήσῃ εἰς τὸ Σχολεῖον τοῦτο. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Στεργίου οἱ ἐν Βουκουρεστίῳ ἀπέστειλαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους Στέφανον τινα, γεννηθέντα εἰς Βδέλλαν ἵνα δωρεὰν διδάξῃ τὴν δακορου-

μουνικὴν γλῶσσαν εἰς μίαν τῶν προεκτεθεισῶν Βλαχικῶν κοινοτήτων Σαμαρίνας, Περιβολίου καὶ Βδέλλας· οὗτος μὴ εὑρὼν αὐτόσε ὑποδοχὴν ἠνέωξε ἐν τῇ κωμοπόλει τῶν Γρεβενῶν ἄθλιον τι σχολεῖον ὅπως διδάσκωνται ἐν αὐτῷ οἱ παῖδες τῆς κωμοπόλεως καὶ τῶν πέριξ χωρίων. Δυστυχῶς ἐγείρονται ὑπόνοιαι, ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Γρεβενῶν Κύριος Γεννάδιος, ἐγένετο κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὄργανον τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Ἐπιτροπῆς, πολλὰ δὲ εἶναι ἐκεῖνα ἅτινα πείθουσι με ὅτι ἡ Σεβασμιότης του ἐπέτρεψεν τοῦ Σχολείου τούτου τὴν σύστασιν, καὶ ὅτι συνήνεσε νὰ δεχθῇ προσφορὰς χρημάτων γενομένας αὐτῷ ἐκ μέρους τῆς ἐν λόγῳ Ἐπιτροπῆς· πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ὑπονοιῶν τούτων ἐπῆλθε καὶ ἡ πρό τινος καιροῦ γενομένη πρὸς αὐτὸν παρὰ τοῦ Ἡγεμόνος τῆς Ῥωμουνίας ἀπονομὴ πολυτίμου ἐγκολπίου.

Εἶχον ἔκτοτε, κ. Ὑπουργέ, πληροφορηθεῖ τοῦ Σχολείου τούτου τὴν σύστασιν, ἐπιτυχὼν δέ τινας τῶν προκρίτων τῆς Σαμαρίνας, ἐλθόντας πρὸ τινων μηνῶν ἐνταῦθα, ἔσπευσα νὰ προτρέψω αὐτοὺς ὅπως ἀπόσχωσι νὰ πέμψωσι τοὺς παῖδας αὐτῶν εἰς τὸ ἐν λόγῳ Σχολεῖον, παραστήσας αὐτοῖς ὑπ' ὅλας τὰς ἐπόψεις τὸν ὑποκρυπτόμενον σκοπὸν εἰς τοιούτου εἴδους ἐνεργείας, καὶ καταδείξας πόσον εἰς τὰς παρούσας πολιτικὰς περιστάσεις τῆς Ἀνατολῆς ἀσύμφορον ἔσται νὰ ἀνεχθῶσι τὰς ἐνεργείας ταύτας. Τοῖς ἐσύστησα προσέτι νὰ μεταβῶσιν εἰς Γρεββενὰ καὶ ἐκφέρωσι τῷ Μητροπολίτῃ των πικρὰ παράπονα διότι ἠνέχθη τοῦ Σχολείου τὴν σύστασιν, ἀνέμενον δὲ καὶ ἐγὼ αὐτὸς τὴν ἐνταῦθα ἄφιξιν τοῦ Μητροπολίτου τούτου ὅπως λαλήσω αὐτῷ τὰ πρέποντα, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀνέβαλλε πάντοτε μέχρι τῆς σήμερον ταύτην. Ἐν τούτοις οἱ Σαμαρινιῶται, συγκινηθέντες ἐκ τῶν λόγων μου καὶ διαβεβαιώσαντες με ὅτι οὐδὲν παιδίον ἐφοίτησεν εἰς τὸ Σχολεῖον τοῦτο, ἐπρόκριναν ἀντὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς Γρεββενά, νὰ παρουσιασθῶσιν εἰς τὸν προκάτοχον Γενικὸν Διοικητὴν Ἐτὲμ Πασᾶν, καὶ ζητήσωσι τὴν ἐπέμβασιν αὐτοῦ ὅπως κλεισθῇ τὸ Σχολεῖον· ὁ Πασᾶς ἐκτιμήσας τὰς παραστάσεις τῶν Σαμαρινιωτῶν ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν, ἔσπευσε νὰ διατάξῃ καὶ τὸ Σχολεῖον νὰ κλεισθῇ, καὶ ὁ διδάσκαλος νὰ ἀποπεμφθῇ.

Αὗται εἶναι αἱ πληροφορίαι περὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Ἐπιτροπῆς κατὰ τῶν εἰς τὰ μέρη ταῦτα Βλάχων ἢ Κουτσοβλάχων, ἃς λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ θέσω ὑπ' ὄψιν τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος· δύναμαι δὲ νὰ διαβεβαιώσω τὴν Β. Κυβέρνησιν, κ. Ὑπουργέ, ὅτι πᾶσα οἱαδήποτε ἄλλη ἀπόπειρα πρὸς βλάβην τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ Ἐθνικότητος παρὰ τοῖς κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ὁμογενέσι ἡμῶν θέλει ἀποτύχει, ἀπολύτως ἀδυνάτου καθιστάμενου νὰ προσπελάσωσιν οἱ ἐν λόγῳ Βλάχοι πρὸς τὸ Ρωμουνικὸν Στοιχεῖον, καθόσον παρ' αὐτοῖς ἀκμαῖον μὲν διατηρεῖται τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὸ αἴσθημα, ὅλα δὲ διακρίνονται τὰ χαρακτηρίζοντα τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν ἤθη καὶ ἔθιμα.

Ἤθελεν εἶσθαι ἐν τούτοις καλὸν ἂν ἡ Αὐτοῦ Παναγιότης ὁ Οἰκουμε-

νικὸς Παιριάρχης ἐπέβλεπεν ἐπὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ Μητροπολίτου Γρεβενῶν καὶ ἐξήλεγχεν αὐτὸν καθ' οὗ πλεῖσται ὡς προεξέθηκα ὑπάρχουσιν ὑπόνοιαι ὅτι ἐγένετο ὄργανον τῶν ἐν Βουκουρεστίῳ. Ἡ παρὰ τῷ Μητροπολίτῃ τούτῳ ἐπέμβασις τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐδύναιο νὰ διευκολύνῃ καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου Προξενείου ὅπως κατορθωθῇ ἡ εἰς τὰς ἑστίας ἐπιστροφὴ τῶν παρὰ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἀμβροσίου προσληφθέντων νέων, καίτοι τούτων οἱ συγγενεῖς πένητες ὄντες ἀδυνατοῦσι νὰ διαθέσωσι τὰ μέσα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Περαιῶν τὴν παροῦσαν συνάπτω ὧδε στατιστικάς τινας πληροφορίας περὶ τὸν πληθυσμὸν τῶν ἐν Ἠπείρῳ Βλάχων ἢ Κουτσοβλάχων, ἃς ἠρύσθην ἔκ τινος ἀνεκδότου περὶ αὐτῶν μονογραφίας τοῦ ἐνταῦθα κατοικοῦντος ὁμοεθνοῦς ἡμῶν κ. Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ, τὰ πολλὰ καὶ καλὰ περὶ Ἠπείρου φιλοπονήσαντος. Ἡ μονογραφία αὕτη τοῦ κ. Ἀραβαντινοῦ δημοσιευομένη δύναται νὰ διαφωτίσῃ πολὺ τὰ περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Κουτσοβλάχων, καθὸ περιέχουσα ἀκριβεῖς πληροφορίας ἐξελεγχούσας ψευδῆ ὅλα τὰ παρ' ἀλλοδαποῖς ἐπὶ τοῦ προκειμένου γραφέντα.

Εὐαρεστήθητε, κύριε Ὑπουργέ, νὰ δεχθῆτε τὴν ἔκφρασιν τῆς ὑψηλῆς ὑπὲρ ὑμῶν ὑπολήψεώς μου

Εὐπειθέστατος
Χ. Φραγκούδης

Στατιστικαὶ πληροφορίαι περὶ τοῦ πληθυσμοῦ
τῶν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ Βλάχων καὶ Κουτσοβλάχων.

Ἐν τῇ κώμῃ Μαλακασσίου, τῇ ὑπαγομένῃ εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν τῶν Ἰωαννίνων κεῖται πολλῷ πρὸ τῆς Τουρκοκρατίας ἀνιδρυμέναι αἱ ἑπόμεναι τέσσαρες κοινότητες. Τὸ Ματσούκι, περιέχον οἰκογενείας 23 — ἡ Προσβάλλα 20 — τὸ Συρράκον 310 — οἱ Καλαρρύται 241, τ' ὅλον οἰκογένειαι 595. Βορειόθεν τῶν κοινοτήτων τούτων, ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς ρηθείσης περιοχῆς τοῦ Μαλακασίου, περιεχούσης πεντήκοντα κώμας καὶ κοινότητας, ἄρχεται ἡ ἐκ Βλαχικῆς φυλῆς αὐτόχρημα συνιστάμενη Μετσοβιτικὴ Ἐπαρχία, περιέχουσα τὸ Μέτσοβον, ἐνιδρυμένον ἐντεῦθεν τοῦ Ζυγοῦ, καὶ συγκείμενον ἐξ οἰκογενειῶν 1250, εἰς ὃ ὑπάγονται διοικητικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς τὰ χωρία Βοτανόζι καὶ Κουτσόφλιανη, τὸ μὲν ἐκ 50 οἰκογενειῶν, τὸ δὲ ἐξ 90 ἐνοικούμενον, καὶ ἕτερα δύο χωρία κείμενα ἐν τῇ Θεσσαλικῇ κλιτύϊ τοῦ Ζυγοῦ, ἡ Μηλιὰ καὶ τὸ Μαλακάσσι, ἡ μὲν περιέχουσα οἰκογενείας 70, τὸ δὲ τελευταῖον 200, ὥστε ὁ ὅλος πληθυσμὸς τῆς Ἐπαρχίας ταύτης ἀναβαίνει εἰς οἰκογενείας 1660.

Πρὸς δυσμὰς τοῦ Μαλακασσίου κειμένη ἡ περιοχὴ τοῦ Ζαγορίου, πε-

ριέχει τὸ λεγόμενον Βλαχικὸν τμῆμα, εἰς ὃ ἐνίδρυνται 10 κῶμαι καὶ χωρία, ὧν οἱ ἔνοικοι λαλοῦσι τὴν Βλαχικὴν διάλεκτον, γνωρίζοντες ἕκαστος καὶ τὴν Ἑλληνικήν, οἷον τὸ Δραγάρι, ἐμπεριέχον οἰκογενείας 60, τὸ Γρεβενίτι 144, τὸ Φλαμπουράρι 104, τὸ Μακρύνον 62, τὸ Τσερνέσι 129, ἡ Βωβοῦσα 42, ἡ Λάϊστα 267, τὸ Παλαιοχώρι Λάϊστας 51, ἡ Λεσινίτσα 136 καὶ τὸ Δομπρίνοβον 138. Τὰ τελευταῖα δὲ πέντε χωρία ἵδρυνται κατὰ τὴν μεσημβρινὴν ὑπώρειαν τοῦ Πίνδου· περιέχει λοιπὸν ἡ περιοχὴ αὕτη οἰκογενείας 1114. Ὅμορος τῆς τοῦ Ζαγορίου περιοχῆς ἡ Ἐπαρχία τῆς Κονίτσης περιέχει καὶ αὕτη ἐν ταῖς ἑξήκοντα χωρίοις της τὰ ἑπόμενα ὀκτὼ Βλαχικὰ χωρία καὶ κώμας. Σαμαρῖναν, ἀπαριθμοῦσαν 700 οἰκογενείας, Φοῦρκαν 110, Πληκάδες 90, Ἀρμέτοβον 40, Παλιοσέλι 160, Μπράζαν 100, Παδιὰς 160, Δούτσικον 80. Τ' ὅλον οἰκογένειαι 1440. — Ἐπειδὴ ἡ Μακεδονικὴ Ἐπαρχία τῶν Γρεβενῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἀπαρτίζει μέρος τῆς Ἠπειρωτικῆς Σατραπείας, καταάπτω ἐνταῦθα καὶ τὰς ἑπομένας τέσσαρας Βλαχικὰς κοινότητας κειμένας κατὰ τὸ τμῆμα Βλαχοσέλι, τὴν Κρανιὰν περιέχουσαν οἰκογενείας 140, Σμήζιον 85, Περιβόλι 660, Βδέλλαι 450, τὰς πρώτας πρὸς τὴν Μακεδονικὴν ὑπώρειαν τοῦ Πίνδου ἱδρυμένας, τὰς δὲ δύο τελευταίας ἐν τῇ Ἠπειρωτικῇ, ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν οἰκογενειῶν τοῦ Βλαχικοῦ τούτου τμήματος συμποσοῦται εἰς 1335. Συνάγεται λοιπὸν ὅτι οἱ ἐν τῇ Παλαιᾷ Ἠπείρῳ Ἑλληνόβλαχοι ἀναβαίνουσιν εἰς οἰκογενείας 6144.

Ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς Ἠπείρου εἰς τὴν Νέαν προχωροῦντες εὑρίσκομεν κατὰ τὸ τμῆμα τοῦ Αὐλῶνος, ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ τῆς Πρεμετῆς κατὰ τὸ θέρος ἐνδιαιτωμένας εἰς τὰ αὐτόθι ὄρη 500 περίπου οἰκογενείας Ἀλβανοβλάχων ἀνεσίων. Εἰς τὸ Σκρεπάριον, Ἐπαρχίαν ἐξ Ἀλβανοτούρκων οἰκουμένην διαβιῶσι μονίμως ἐν τῷ χωρίῳ Ὀσιρίτσα 20 περίπου οἰκογένειαι Βλάχων Ἀλβανιζόντων. Ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Μπεραίου ἐκτὸς τῆς πόλεως ἀποικισμένοι εἰσὶν ἑκατὸν περίπου οἰκογένειαι καὶ ἕτεραι 500 εἰς τὴν κώμην Φιέρη καί τινα πέριξ αὐτοῦ χωρίδια, οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν αὐτόθι καὶ ἐν τῇ πόλει ἐγκατασημένων μετώκησαν πρὸ 100 περίπου ἐτῶν, μετὰ τὴν ἐρήμωσιν τῆς Μοσχοπόλεως καὶ Ἱππισχίας. Ἐν τῇ πόλει τοῦ Αὐλῶνος ἐνοικοῦσιν 20 οἰκογένειαι τῆς αὐτῆς καταγωγῆς, ἕτεραι δὲ 40 Ἀλβανοβλαχικοῦ φυράματος εἰς τὸ χωρίον Σελενίτσαν, συλλέγουσαι τὴν αὐτόθι ἐξαγομένην πίσσαν. Πρὸς τὰς ἀνωτέρω οἰκογενείας προσοιθέμεναι καὶ ἕτεραι 100 περίπου οἰκογένειαι Ἀλβανοβλάχων ποιμαινοβίων καὶ φερεοίκων συμποσοῦνται ἐν τῷ τμήματι Αὐλῶνος οἰκογένειαι 1880, αὗται δὲ μετὰ τῶν προεκτεθειμένων 6144 τῶν ἐν τῷ τμήματι τῶν Ἰωαννίνων ἀποτελοῦσιν οἰκογενείας 7624, ἤτοι ψυχὰς 28.120.

Μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ἐν τοῖς τρισὶ τμήμασι τῆς Ἠπείρου ἐνοικούντων καὶ ἐνδιαιτωμένων καταλέγομεν τοῖς ἐγκατασημένοις ἐν ταῖς ἄλλαις χώραις τῆς Ν. Ἠπείρου, ὑπαγομέναις διοικητικῶς εἰς τὴν Ἡγεμονίαν

τῆς Ρουμελίας. Κατὰ τὴν Ἐπαρχίαν τῆς Κορυτσᾶς εὑρίσκομεν οἰκογενείας 200 μόλις, ἐνοικούσας εἰς τὴν περιώνυμον Μοσχόπολιν, ἥτινος οἱ κάτοικοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐρημώσεώς των συνεποσοῦντο εἰς 9000 οἰκογενείας, Βλάχοι τὴν καταγωγὴν καὶ Ἕλληνες τὴν καρδίαν καὶ παιδείαν. Μεταξὺ τῆς Μοσχοπόλεως καὶ τῆς Σίπιακας ἐν τισι κοινότησι συμμιγαῖς ἐνοικοῦσι περὶ τὰς 650 οἰκογενείας γεωπόνοι καὶ φίλεργοι καὶ ἕτεραι 100 περίπου οἰκογένειαι, αἵτινες κατὰ τὸ 1834 ἐνεκατεστάθησαν κατὰ τὴν συνοικίαν τῆς πόλεως Κορυτσᾶς, τὴν λεγομένην Βαροῦσι. Κατὰ τὴν Ἀχριδικὴν Ἐπαρχίαν μόνον ἐν τῇ πόλει Ἀχρίδι ἐνοικοῦσι 80 οἰκογένειαι ἐκ τῆς Μοσχοπόλεως ἀποικισθεῖσαι, ὡσαύτως ἐν τῇ Λεγούσῃ καὶ ἄλλαις τισι κοινότησι τῆς Ὀπέρας διεσπαρμέναι εἰσὶ περὶ τὰς 280 οἰκογενείας. Καταβαίνοντες πρὸς τὰς Νοτίους Ἐπαρχίας τῆς Ν. Ἠπείρου ἀπαντῶμεν ἐν τῇ πόλει Πεκίνῃ καί τισι πέριξ χωρίοις 200 περίπου οἰκογενείας ἐκ Μοσχοπόλεως ὁρμωμένας τὰς πλείστας. Ὡσαύτως 400 ἐν τῇ πόλει τῆς Καβαΐας καὶ τοῖς πέριξ, καὶ τοσαύτας ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Δυρραχίου, εἰς δὲ τὴν ἡμιαγρίαν πόλιν τῆς Ἐλβασάνης ἐνωκίσθησαν ἐσχάτως ἀπὸ διαφόρων κοινοτήτων ἀποικισθέντες περὶ τὰς 150 οἰκογενείας ἔμποροί τε καὶ τεχνῖται. Ἐν συνόλῳ λοιπὸν διαβιοῦσιν ὡς προεκτίθεται 1160 οἰκογένειαι ἐν τῇ καλουμένῃ Μέσῃ Ἀλβανίᾳ, πρὸς ἃς τιθέμενοι τὰς κατὰ τὴν Κάτω Ἀλβανίαν ἀπαριθμηθείσας οἰκογενείας 7.624 ἐξάγομεν ποσὸν ψυχῶν 51.000 περίπου.

ΣΧΟΛΙΑ — ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΙΣ — ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ ἀνάγνωση τῆς ἀναφορᾶς πείθει ὅτι ὁ συντάκτης εἶναι ἀρκετὰ ἐνήμερος στὴν γένεση καὶ ἐξέλιξη τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος. Παρακολουθεῖ τὶς κινήσεις τῶν ὀργάνων τῆς προπαγάνδας ὄχι μόνον στὴν περιφέρεια τῆς ἁρμοδιότητάς του ἀλλὰ καὶ πολὺ μακρύτερα. Συνεργάζεται μὲ τοὺς λογίους τῆς ἠπειρωτικῆς πρωτεύουσας. Συμβουλεύεται τὶς συγγραφές τους. Δὲν ἰδιοποιεῖται τὸν μόχθο τους. Ἀντίθετα ἐνεργεῖ γιὰ τὴν ἀξιοποίηση καὶ συγκεκριμένα εἰσηγεῖται τὴν ἔκδοση μελετημάτων, ἂν καὶ δὲν φαίνεται νὰ συμμερίζεται ἀπολύτως τὶς ἀπόψεις τῶν συγγραφέων.

Ὁ Χρ. Φραγκούδης μὲ σπάνιο σεβασμὸ στὴν δεοντολογία ὁμολογεῖ ὅτι τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα τοῦ κειμένου του ἀρύεται ἀπὸ ἀνέκδοτη ἐργασία τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ. Ὅμως χρησιμοποιεῖ ὅσα ἐξυπηρετοῦν τοὺς σκοποὺς τῆς ὑπηρεσίας του.

Πράγματι, ἐνῶ ἀποκαλεῖ τοὺς Βλάχους καὶ Κουτσοβλάχους Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας ὁμογενεῖς, ἐπισημαίνοντας τὰ ὄθθεν ἐρείσματα τῆς προπαγάνδας, τὴν ὁποία μεθοδεύει ἡ ἀρτιπαγὴς ἐν Βουκουρεστίῳ Ἐπιτροπή, ἀναφέρει «τὴν φυλετικὴν αὐτῶν καταγωγὴν καὶ τὴν ὁμοιότητα τῆς γλώσσης».

Ἀπὸ τὴν ἀντιπαραβολὴ τῶν ἐπιμάχων σημείων τοῦ διπλωματικοῦ ἐγγράφου καὶ τῶν ἀντιστοίχων τῆς δημοσιευμένης πλέον, τὸ 1905, μελέτης τοῦ Ἀραβαντινοῦ[55], προκύπτει ὅτι ὁ δεύτερος δέχεται μετὰ παρρησίας τὴν φυλετικὴ σχέση τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν μὲ τοὺς ὁμωνύμους τῶν παριστρίων ἡγεμονιῶν.

Ὁ διπλωμάτης δὲν ἐκφράζεται μὲ σαφήνεια γιὰ τὴν καταγωγὴ εἴτε διότι δὲν κρίνει ἀπαραίτητη τὴν ἀνάμειξή του σὲ θέμα ἀκραιφνῶς ἐπιστημονικὸ καὶ ἀνεπίλυτο εἴτε διότι δὲν πείθεται ἀπὸ τὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Ἠπειρώτη λογίου, τὸν ὁποῖο ὡστόσο δὲν παύει νὰ ἐκτιμᾶ. Προσφυέστατα ὁ Φραγκούδης ἀντιπαρέρχεται ἐπιδέξια ὅσα ἐνδέχεται νὰ δυσχεράνουν τὴν ἀποστολή του. Ἔντεχνα προβάλλει ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς τῶν Βλάχων ἢ Κουτσοβλάχων, ποὺ μαρτυροῦν τὴν συγγένειά τους μὲ τοὺς Ἕλληνες. Ὑπογραμμίζει τὴν ἀντίσταση[56] τῶν Κουτσοβλάχων κατὰ τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας καὶ ἑρμηνεύει αὐτὴν ὡς βαθειὰ ἑλληνικὴ ἐθνικὴ συνείδηση. Βασίζει δὲ τὴν ἑρμηνεία τόσο στὴν προσωπικὴ ἀντίληψη ὅσο καὶ στὶς πληροφορίες τοῦ Ἀραβαντινοῦ, ὁ ὁποῖος μάλιστα ὑπερθεματίζει: «Ὁποῖα τὰ ἐθνικὰ φρονήματα τῶν ἡμετέρων Ἑλληνοβλάχων κατεδείχθη ἤδη ἀρκούντως ἐκ τῶν ἔμπροσθεν. Ἡ ὁμοιότης ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τοῦ Ἑλληνοβλάχου οἱασδήποτε κοινωνικῆς τάξεως ἤ τος πρὸς ἀλλήλας. Γράφουν καὶ σκέπτονται ὡς οἱ Ἕλληνες. Συναγωνεπαγγέλματος πρὸς τὸν ἀντίστοιχον Ἕλληνα εἶνε ὁποία δύο σταγόνων ὕδαν ἐνίζονται μετ' αὐτῶν ἐκθύμως ὅπου γειτονικαὶ φυλαὶ ἀπειλήσωσι τὸν Ἑλληνικὸν ἐθνισμόν, ...Καλλιεργοῦσι τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων ἐπιμονώτερον... Καθὰ δὲ τὴν Ἑλληνικὴν ἰδέαν ὑμνεῖ τῶν τε Κουτσοβλάχων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἡ δημώδης ποίησις, ὑπὸ τῆς αὐτῆς Ἑλληνικῆς Μούσης ἐμπνέεται καὶ ὁ Ζαλοκώστας καὶ ὁ Βαλαωρίτης. Καὶ τοὺς Ἑλληνοβλάχους τούτους, τοιούτους ὄντας, παρουσιάσθη ἐσχάτως προπαγάνδα Ρωμουνικὴ διανοηθεῖσα νὰ προσηλυτίση αὐτοὺς καί, παραγνωρίζουσα τούς τε ἱστορικοὺς καὶ φυσικοὺς νόμους, νὰ ἐπιχειρήση ν' ἀποσπάση αὐτοὺς ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμόν! Περιττὸν νὰ εἴπωμεν ὁποίας ἔτυχε δεξιώσεως ἡ προπαγάνδα αὕτη, ἡ ἀδρὰ διαθέτουσα χρηματικὰ ποσά, ἐκ τοῦ Ρωμουνικοῦ προϋπολογισμοῦ ἀντλούμενα καὶ παντοῖα ἀγαθὰ τοῖς Κουτσοβλάχοις ὑπισχνουμένη. Ἀλλ' ὁ Ρωμουνικὸς οὗτος προσηλυτισμός, κατὰ τῆς πρακτικῆς τοῦ ὁποίου ἀποτελεσματικότητος διαμαρτύρεται τρανῶς ἥτε πολιτικὴ καὶ ἡ φυσικὴ Γεωγραφία, προσκρούει οὐ μόνον εἰς τὰ ἀκραιφνῆ τῶν ἡμετέρων Ἑλληνοβλάχων Ἑλληνικὰ αἰσθήματα, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν ἔτι τὴν ἔμφυτον αὐτοῖς ὀξεῖαν νοημοσύνην, ἣν τόσῳ παραγνωρίζουσιν οἱ παρουσιαζόμενοι ὡς ἀδελφοὶ αὐτῶν. Διαβλέπουσιν ἐκεῖνοι κάλλιστα, ὅτι οἱ ὁμαίμονες καλοθεληταὶ αὐτῶν, οἵτινες ἔχουν νὰ μεριμνήσουν καὶ δι' ἄλλους ἐγγύτερον εὑρισκομένους —ἐν Μπουκοβίνᾳ— ἀδελφοὺς αὐτῶν, μόνον ὡς πολιτικὸν ἀντάλλαγμα θέλουν νὰ χρησιμοποιήσουν αὐτούς»[57].

Τὴν ἑλληνικὴ συνείδηση τῶν Βλάχων ἐξαίρουν καὶ οἱ «Υἱοὶ Π. Ἀραβαντινοῦ» στὰ Προλεγόμενα τοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖο κυκλοφοροῦν μετὰ τὸν θάνατο τοῦ συγγραφέα: «Καὶ εἶνε τόσον ἐρριζωμένη παρ' αὐτοῖς ἡ Ἑλληνικὴ ἰδέα καὶ τόσον ἰσχυρὰ ἡ Ἑλληνικὴ αὐτῶν συνείδησις, ὥστε οὐδέποτε ποιοῦνται διάκρισιν ἑαυτῶν καὶ τῶν συνοίκων Ἑλλήνων, ὕδριν δὲ λογίζονται τὸ νὰ καλέσῃ τις αὐτοὺς Ρωμούνους (πρόφ. Ρουμάνους). Καὶ ἐκεῖ δὲ ὅπου μόνον ἀμιγεῖς Κουτσοβλαχικοὶ πληθυσμοὶ κατοικοῦσι, σκέπτονται καὶ οὗτοι καὶ δρῶσι καὶ αἰσθάνονται ὡς Ἕλληνες. Παράδειγμα τὸ Μέτσοβον, ἡ ἀκμάζουσα καὶ πολυπληθὴς αὕτη, ἀμιγὴς δέ, Ἑλληνοβλαχικὴ κοινότης, ὅπου ἰδίως ἀφ' ἧς ἤρξατο τὸ ἔργον τῆς Ρωμουνικῆς προπαγάνδας, οἱ διὰ πράξεων τελευταίας βουλήσεως διαθέτοντες μικρὰ ἢ μεγάλα ὑπὲρ ἐκπαιδευτικῶν καὶ ἀγαθοεργῶν σκοπῶν ποσά, τονίζουσι μνημονεύοντες ρητῶς τὰ εὐεργετούμενα ταῦτα ἱδρύματα, ὡς Ἑλληνικὰ σχολεῖα, καὶ ὡς Ἑλληνικὰ παρθεναγωγεῖα, καὶ ὡς Ἑλληνικὰ νοσοκομεῖα καὶ ὡς Ἑλληνικοὺς ναούς»[58].

Ἐξ ἄλλου οἱ υἱοὶ Π. Ἀραβαντινοῦ φρονοῦν ὅτι ἡ γνώμη τοῦ σ., κατὰ τὴν ὁποία οἱ Ἑλληνόβλαχοι «ἕλκουσι τὴν καταγωγὴν ἐκ τῶν παριστρίων Δακικῶν χωρῶν», δὲν ἐμπεδώνει τὶς ρουμανικὲς ἀξιώσεις, διότι «προσαπαιτεῖται καὶ ἡ κοινότης τῆς γλώσσης, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος, ἀλλὰ πρὸ πάντων κοινότης ἐθνικῶν αἰσθημάτων καὶ παραδόσεων καὶ ἰδεωδῶν»[59], ποὺ δὲν ὑφίστανται, ὅπως ἀπερίφραστα δηλώνουν.

Γιὰ τὴν ἀνυπαρξία γλωσσικῆς κοινότητας ἔχουν προφανῶς ἑδραία πεποίθηση, τὴν ὁποία φέρουν στὴν δημοσιότητα ἐξ ἀφορμῆς σχετικῶν δηλώσεων Ρουμάνου πολιτικοῦ: «Μολονότι καὶ αὐτὸς ὁ Κ. Λαχοβάρης ὁμιλῶν ἄλλοτε μὲ τὸν ἀνταποκριτὴν τοῦ «Χρόνου» Κ. Βελλιὲ εἶπεν αὐτῷ, ὅτι μεταξὺ τῆς Ρωμουνικῆς καὶ Κουτσοβλαχικῆς ὑπάρχει τόση διαφορὰ ὅση μεταξὺ τῆς Γαλλικῆς καὶ τῆς Προβηγγιακῆς, δύναταί τις μετ' ἀποδείξεων νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο τούτων γλωσσικῶν ἰδιωμάτων καὶ ἡ ἀπόστασις εἶνε πολὺ μεγαλειτέρα»[60].

Τὴν ἄποψη αὐτὴ ἐπικυρώνει καὶ ὁ N. Iorga. Ὁ Ρουμᾶνος Ἀκαδημαϊκὸς ἐπιδιώκοντας τὴν ἀπόδειξη τῆς αὐτοχθονίας τῶν Ρουμάνων στὸν σημερινὸ ρουμανικὸ χῶρο, ἡ ὁποία ἀμφισβητεῖται ἀκόμη[61], προβαίνει στὴν ἐπισήμανση τῶν γλωσσικῶν διαφορῶν ὡς ἑξῆς: "En fait de linguistique, ce que les savants de cabinet oublient c' est que, si la population roumaine, dès le début si nombreuse sur la rive gauche du Danube, serait venue d' un "Balkan" qu' on ne pourrait pas définis, on ne s' expliquerait pas pourquoi elle n' a ni les formes du dialecte "aroumain" de Macédoine, ni les emprunts au vocabulaire grec, ni le mélange, si particulier, avec le slave que présente le dialecte istrien"[62].

Ἐν τούτοις οἱ Daicoviciu δέχονται ὅτι ἔλαβαν χώρα μετακινήσεις ρωμανοφώνων (ὄχι ρουμανοφώνων) ἀπὸ τὴν χερσόνησο τοῦ Αἵμου πρὸς τὴν Δα-

κία[63]. Γιὰ ἐγκαταστάσεις Κουτσοβλάχων (Ἀρωμούνων) πέρα τοῦ Δουνάβεως εἶχε γράψει πολὺ ἐνωρίτερα ὁ T. Papahagi. Ἔγινε δὲ λόγος καὶ γιὰ τὰ κουτσοβλαχικὰ (ἀρωμουνικὰ) στοιχεῖα τῆς ρουμανικῆς γλώσσας. Ἔτσι δὲν μένουν ἀνερμήνευτες καὶ οἱ ὁμοιότητες[65].

Δικαιολογημένα, λοιπόν, διερωτᾶται κανεὶς ποιὰ ὑπῆρξε ἡ τεκμηρίωση τῆς γνώμης τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ περὶ δακικῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων.

Ὁ Ἠπειρώτης λόγιος ἐπικαλεῖται κυρίως τὸ Ὁδοιπορικὸ τοῦ Βενιαμὶν ἐκ Τουδέλας (1159). Ἀλλὰ ἀπὸ τὸ κείμενο αὐτὸ ἀπουσιάζει καὶ τὸ ἐλάχιστο ἀποδεικτικὸ στοιχεῖο[66]. Στὸν Ἱσπανοεβραῖο περιηγητὴ παραπέμπουν σήμερα μόνον ἐκεῖνοι, ποὺ δὲν ὑποβάλλονται στὸν κόπο νὰ συμβουλευθοῦν τὶς ἴδιες τὶς πηγὲς ἢ ἀγνοοῦν νεώτερα μελετήματα[67]. Καὶ ἄλλες πληροφορίες, ποὺ παρέχει ὁ Βενιαμίν, δὲν εἶναι ἀκριβεῖς. Ἀνακριβέστατα σημειώνει ὅτι οἱ Βλάχοι δὲν εἶναι χριστιανοί. Περιέργως ἔδωσε πίστη στὰ γραφόμενά του ὁ ἀρχαιολόγος Ν. Γιαννόπουλος[68] ἀγνοώντας ὅτι ἡ ἀρωμουνικὴ ἔχει χριστιανικὴ ὁρολογία, ἡ ὁποία ἀνάγει τὴν ἐκχριστιάνιση τῶν Ἀρωμούνων στοὺς πρώτους μ.Χ. αἰῶνες[69].

Ὡς ἐνισχυτικὸ τῆς γνώμης του ὁ Ἀραβαντινὸς θεωρεῖ τὴν χρήση ἀπὸ τοὺς Κουτσοβλάχους τοῦ ὀνόματος Ἀρωμοῦνος. Ἤδη ὅμως ὁ ὅρος ἀναλύθηκε[70]. Προστίθεται ἁπλῶς ὅτι τὸ προθετικὸ α τοῦ ἀ-ρωμοῦνος, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀρχαιότατο ἑλληνικό[71], ἔχει ἀποδεικτικὴ ἀξία ἀντίθετη ἀπὸ ἐκείνη ποὺ νομίζει ὁ Ἀραβαντινός.

Ἀξιοσημείωτη κρίνεται μιὰ σοβαρὴ παράλειψη τοῦ Ἀραβαντινοῦ. Μολονότι προσφεύγει στοὺς Βυζαντινοὺς χρονογράφους, δὲν μνημονεύει δύο, τὸν Κεκαυμένο καὶ τὸν Χαλκοκονδύλη, στοὺς ὁποίους ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα εἶχε στηρίξει τὴν θεωρία περὶ καθόδου Δακῶν[72]. Ἡ ἀνασκευή της εἶναι πλέον ὁριστική. Τὸ ἐπιστημονικὸ τοῦτο ἔργο ἀποτελεῖ ἐπίτευγμα τῆς οὐγγρικῆς ρωμανολογίας καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Mathias Gyoni[73].

Ὡστόσο εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἐνδίδουν καὶ μόνοι τους οἱ Ρουμᾶνοι ἐπιστήμονες[74]. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ στάση τοῦ Th. Capidan, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε θεμελιωτὴς καὶ θιασώτης τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, γιὰ τὴν ὁποία ἐπὶ μισὸ αἰώνα ἔγραψε σειρὰ δημοσιευμάτων, ἀλλὰ τελικὰ δέχθηκε τὴν παρουσία τῶν Κουτσοβλάχων στὴν Πίνδο, Ἤπειρο - Θεσσαλία, καθὼς καὶ στὴν Μακεδονία, ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς κατακτήσεως τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους[75].

Ἐπίσης περίεργο εἶναι ὅτι ὁ Ἀραβαντινὸς παραλείπει καὶ τοὺς σχεδὸν συγχρόνους του Ἕλληνες συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ὑποστηρίξει τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων — Ἀρωμούνων, ὅπως τοὺς Κ. Κούμα καὶ Τρ. Μπάρτα.

Κατὰ τὸν Καθηγητὴ Ἀπ. Βακαλόπουλο «τὴν ἄποψη τοῦ ἐκλατινισμοῦ τῶν ἐντόπιων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τὴ διατύπωσε πρὶν ἀπὸ 150 χρόνια κιό-

λας ὁ πρῶτος Νεοέλληνας ἱστορικός, ὁ Κωνστ. Κούμας (1777—1836) μὲ πολὺ ἁπλοὺς καὶ πειστικοὺς συλλογισμούς, ἀλλὰ τὸ ἔργο του δὲν μελετήθηκε ἔκτοτε συστηματικὰ καὶ οἱ παρατηρήσεις του πέρασαν ἀπαρατήρητες καὶ ἀνεκμετάλλευτες»[76].

Οἱ πληροφορίες τοῦ Κούμα διαφωτίζουν περισσότερα σημεῖα: «Διασκορπισμένοι εἰς διάφορα χωρία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀρεινὰ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ἕως τῆς Πελοποννήσου εἶναι οἱ λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες ὄντες καὶ Θεσσαλοὶ καὶ Ἕλληνες τὸ γένος. Ἀλλ' ἡ γλῶσσα τούτων καὶ πλησιάζει καθ' ἑκάστην μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν ἑλληνικήν, ὡς ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐπιμιξίας των. Δὲν εἶναι Βλάχος, ἐὰν ἐξαιρέσῃ κανεὶς γυναῖκας τινας, ὅστις δὲν ὁμιλεῖ τὴν γραικικὴν γλῶσσαν. Ἐν γένει οἱ Βλάχοι συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὔτε ἐκεῖνοι οὔτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς καὶ τῷ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα»[77].

Εὐκρινέστατα ὁρίζει τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Βλάχων — Ἀρωμούνων καὶ ὁ Τρ. Μπάρτας, ἂν καὶ τὸ βιβλίο τυπώνεται στὸ Βουκουρέστι, ὅπου ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα εἶχε καταστήσει εὐρύτερα γνωστὴ τὴν δραστηριότητά της: «Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς —γράφει ὁ Μπάρτας— διδάσκων ἐν ταῖς κατοικουμέναις ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, Ἑλλήνων τὴν φυλὴν Βλάχων, ὡς εἴπομεν τῆς Ἑλλάδος, παρώτρυνε πατρικῶς τοὺς κατοίκους, ἵνα ἐγκαταλείψωσι τὴν ἀνωφελῆ αὐτῶν γλῶσσαν, ὡς παρεφθαρμένην καὶ γέμουσαν ξενικῶν λέξεων»[78].

Πάντως δὲν τεκμηριώνεται οὔτε νοεῖται καθολικὴ ἐκλατίνιση τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Οἱ ἐκλατιτινισμένοι Ἕλληνες ἀποτελοῦν νησίδες διγλωσσίας ἢ καὶ μερικῆς λατινοφωνίας[79]. Ἡ ἐξάπλωσή τους στὸν ἠπειρωτικὸ ἑλληνικὸ χῶρο, σὲ πολλὰ νησιὰ καὶ στὶς παροικίες τοῦ Ἐξωτερικοῦ, ἐξηγεῖται μὲ τὶς ἐπαγγελματικὲς ἐπιδόσεις τους, κτηνοτροφία, ἐμπόριο, τέχνες, ποὺ ἐπιβάλλουν ἐποχικές, ἔκτακτες, συχνές, καὶ μακροχρόνιες μετακινήσεις, καθὼς καὶ μὲ φυγὲς λόγῳ πολεμικῶν περιπετειῶν ἢ καταδιώξεων[80].

Ἀσφαλῶς ἡ δυναμικὴ κατὰ κανόνα παρουσία τους δημιουργεῖ παντοῦ καὶ τὴν ἐντύπωση τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ. Εὔλογα ὁ Πρόξενος Φραγκούδης ἐκφράζει τὴν ἔκπληξή του γιὰ τὴν δημογραφικὴ κατάσταση τῶν Βλάχων, τὴν ὁποία προβάλλει διεθνῶς ὁ D. Bolintineanu. Σχετικὰ μὲ τὶς περίπου πραγματικὲς διαστάσεις της ἐνημερώνεται ἀναμφισβήτητα ἀπὸ τὸν Ἀραβαντινό, ὅπως ἄλλως τε συνάγεται ἀπὸ τὴν σύγκριση τῶν στατιστικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα καταχωρίζονται στὸ διπλωματικὸ ἔγγραφο καὶ στὴν ἱστορικὴ μονογραφία[81].

Παρόμοια σύμπτωση ἐκτιμήσεων διαπιστώνεται καὶ στὴν αἰσιοδοξία, ποὺ διακατέχει τοὺς συντάκτες τῶν δύο κειμένων ὡς πρὸς τὴν ἀποτυχία τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας[82]. Ἡ δικαίωσή τους θὰ ἐρχόταν ταχύτερα καὶ ἴσως ἀνώδυνα, ἂν ἡ εἰσήγηση τοῦ Προξένου Φραγκούδη γιὰ ἄμεσο ἐπαναπατρι-

σμὸ τῶν δώδεκα πρώτων καὶ ἐντελῶς ἀθώων Βλαχόπουλων, ποὺ τὰ ὄργανα τῆς προπαγάνδας μὲ δόλο εἶχαν ἁρπάξει ἀπὸ τὶς οἰκογενειακὲς ἑστίες, εἰσακουόταν πάραυτα καὶ πραγματοποιόταν βαρύφθογγα. Διότι ἡ ἐπιστροφὴ τῶν παιδιῶν στὰ χωριά τους θὰ εἶχε ἀποκαλύψει ἔγκαιρα καὶ ἐξ ἀρχῆς τὰ σχέδια τῆς Ἐπιτροπῆς Βουκουρεστίου καὶ ἐφεξῆς θὰ καθιστοῦσε ἐξαιρετικὰ προσεκτικοὺς ὅλους, ἰδιαίτερα τοὺς φτωχούς, στοὺς ὁποίους ἐμφανιζόταν ὡς φιλανθρωπικὴ καὶ προσέφερε λαμπρὲς δῆθεν εὐκαιρίες ἐργασίας καὶ προοπτικὲς καλύτερης τύχης. Παρὰ τοὺς ἐνδοιασμοὺς καὶ τὴν καχυποψία οἱ ὑποσχέσεις δὲν ἦσαν ἀπίστευτες, ἀφοῦ γιὰ πολλοὺς καὶ ἐπὶ αἰῶνες εἶχαν γίνει πραγματικότητα[83].

Ἡ αἰσιοδοξία δὲν ἦταν ἀβάσιμη. Διότι εὐχερέστατα διέκριναν τὸ ἀκμαῖο ἑλληνικὸ αἴσθημα καὶ τὰ ἑλληνικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν Βλάχων[84]. Καὶ δικαιώθηκαν στὶς προβλέψεις. Ἀλλὰ οἱ θυσίες τῶν Βλάχων καὶ γενικὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πρὸ πάντων δὲ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ρουμανίας, ὑπῆρξαν τεράστιες[85]. Ἡ πρόληψή τους ἢ τουλάχιστον ἡ μείωση ἀπαιτοῦσε καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς προϋποθέσεως, ποὺ τίθεται στὸ τέλος περίπου τῶν Προλεγομένων: «Ἀλλ' εἰς τοῦτο θὰ συντελέσῃ ἡ ἐνδελεχὴς καὶ πάνδημος ἐνέργεια τῶν τε ἐπισήμων καὶ ἰδιωτικῶν ἐν Ἑλλάδι κύκλων, ἀγωνιζομένων παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἑλληνικωτάτων τήν τε ψυχὴν καὶ τὰ φρονήματα Ἑλληνοβλαχικῶν τῆς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας κοινοτήτων»[86]. Δυστυχῶς, ὁ ὅρος αὐτὸς καθίσταται πάλιν ἀπαραίτητος καὶ στὶς ἡμέρες μας μετὰ τὴν ἐπιχειρούμενη ἀνακίνηση τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος[87]. Κατὰ συνέπεια, «πᾶσα πληροφορία συμβάλλουσα εἰς κατανόησιν αὐτοῦ καὶ διευκρινίζουσα τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, τὰ μάλιστα συντελεῖ εἰς διαφώτισιν τῆς κοινῆς ἔν τε τῇ ἡμεδαπῇ καὶ τῇ ἀλλοδαπῇ γνώμης καὶ ἐξυπηρετεῖ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα»[88].

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. G. Lacour-Gayet, La question des Roumains d' Autriche-Hongrie, Paris 1915, 10 κέ.

2. R. Y. Bossy, «Recunoasterea oficiala a numelui 'România'», Fiinta Românească, 4 (1966) 101 κ. έ.

3. Πέρα τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος καὶ τὴν πρώτη ἕνωση οἱ Ρουμάνοι ὀφείλουν στὴν ἑλληνικὴ συμβολή, μάλιστα ἠπειρωτικὴ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Γενναίου. Πβ. Ἄλκη Μυρσίνη - Μάνθου, «Ἕνας Ἠπειρώτης στὴ ρουμανικὴ ἱστορία καὶ ποίηση», Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, 297-298 (1977) 168. Γιὰ τὴ σημασία τῆς ἑνώσεως ἐκείνης βλ. St. Olteanu, Les pays roumains à l' époque de Michel le Brave (L' Union de 1600), Bucuresti 1975. Mihai Viteazul. Culegere de studii. Redactori coordinatori Paul Cernovodeanu — Constantin Rezachevici, Bucuresti 1975, 97 κέ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία γιὰ ἑλληνικὴ σύμπραξη. Βλ. καὶ Στ. Παπαδοπούλου, «Ὁ Μητροπολίτης τοῦ Μ. Τιρνόβου Βουλγαρίας Διονύσιος Ράλλης Παλαιολόγος καὶ οἱ ἐνέργειές του γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων (Τέλη 16ου - ἀρχὲς 17ου αἰ.)», Τιμητικὸ Ἀφιέρωμα στὸ Μητροπολίτη Κίτρους κ.κ. Βαρνάβα, Ἀθήνα 1980, 4.

4. G.I. Bratianu, Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain, Bucarest 1942, 217.

5. G. Paris, «Romani, Romania, lingua romana, romancium», Mélanges linguistiques publiés par M. Roques, Paris 1909, 13 σημ. 4. Πβ. καὶ Lacour-Gayet ἔ.ἀ., 11: «en roumain le mot 'roman' est synonyme de serf».

6. Th. Thornton, Etat actuel de la Turquie... Traduit de l' Anglais par M. De S., tome deuxième, Paris 1812, 489 σημ. 1. Πβ. Μαρίας Μαντουβάλου, «Ρωμαῖος - Ρωμιὸς καὶ Ρωμιοσύνη» Μαντατοφόρος 22 (1983) 34-72. Βλ. καὶ J. Psichari, Etudes de Philologie néo-grecque. Recherches sur le développement historique du grec, Paris 1892, XLV.

7. Ilie Dan, «Le lexique latin du roumain (aspects particuliers)», Actes du Congrès International La Latinisté hier, Actes du Congrès International La Latinité hier, aujourd'hui, demain, Avignon 1978, 172.

8. Ἀντ. Κεραμοπούλλου, «Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπενίστας καὶ τῶν κατὰ τὴν Λυχνιδὸν λαῶν», Μακεδονικά, 2 (1953) 527. Βλ. καὶ Π. Καρολίδη, Σύγχρονος Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἐν Ἀθήναις 1924, Δ' 159.

9. Κ. Ν. Σάθα, Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου, ἢ ἱστορία τῆς Ἀμφίσσης, Ναυπάκτου, Γαλαξειδίου, Λοιδωρικίου καὶ τῶν περιχώρων, ἐν Ἀθήναις 1865 (ἀνατ., ἄνευ τινὸς ἀλλοιώσεως ἐπιμελείᾳ Συνδέσμου Γαλαξειδιωτῶν, ἐν Ἀθήναις 1914), 203. Βλ. καὶ Στ. Ἰ. Παπαδοπούλου, Ἀπελευθερωτικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1982, Α', 77.

10. Psichari, ἔ. ἀ., XLVII.

11. Στράβ., 6, 253. Βλ. καὶ A. Fraschetti, «Aristosseno, i Romani e la «barbarizzazione» di Poseidonia», Annali del Seminario di Studi del mondo classico 3 (1981) 97 κέ.

12. 'Αλικαρν., 1,5 Πβ. καὶ 61 καὶ 89. Παρόμοια θεώρηση βλ. S. Grusinsky — A. Rouvelet, «Ellos son como nines», «Histoire et acculturation dans le Mexique colonial et l'Italie méridionale avant la romanisation», Mél. Rome 88 (1976) 159 κέ.

13. Εὐθ. Καστόρχη, Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν 'Ελλήνων πρὸς τοὺς 'Ιταλλοὺς (sic) καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τούτων, 'Αθήνησι 1872, 15.

14. M. Egger, De l' étude de la langue latine chez les Grecs dans l' Antiquité, Paris 1855, 6, ὅπου καὶ ἡ λοιπὴ τεκμηρίωση.

15. L. Lafoscade, «Influence du latin sur le grec», ἐν Psichari, ἔ.ἀ., 100.

16. Psichari, ἔ. ἀ., XLIII - XLIV.

15. Ed. Will, Histoire politique du monde hellénistique, II, Nancy 1967, 236-237.

18. Ph. Gauthier, «'Générogité' romaine et 'avarice' grecque: sur l' octroi du droit de cité», Mélanges W. Seston, Paris 1974, 207-215.

19. Psichari, ἔ. ἀ., XLIV.

20. Φρειδ. Χέρτσβεργ, 'Ιστορία τῆς 'Ελλάδος ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐκτιθεμένη κατὰ τὰς πηγάς. Μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Π. Καρολίδου, 'Αθῆναι 1902, Β', Κεφ. 1, 62-64.

21. Fanoula Papazoglou, «Sur les Koina régionaux de la Haute Macédoine», Ziva Antika 9 (1959) 170. Th. Chr. Sarikakis, «Des soldats Macédoniens dans l' armée romaine», 'Αρχαία Μακεδονία, II (19-24 Αὐγούστου 1973), Thessalonique 1977, 438.

22. I. Biezunska — Malowist, «La propriété foncière dans l' Egypte romaine et le role de l'élément romain», M. I. Finley, édit., Problèmes de la terre en Grèce ancienne, Paris 1973, 261.

23. Ἄφθονη σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. 'Αχ. Γ. Λαζάρου, Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - 'Αρωμούνων, Τρίκαλα 1985. 'Ανάτυπο ἀπὸ τὰ «Τρικαλινά», 5 (1985) 70 σημ. 62, 63, 64.

24. Πβ. S.J. de Laet, Etude sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout à l'époque du Haut-Empire, Brugge 1949, 294-295, M. Euzennat, «Grecs et orientaux en Maurétanie Tingitaine», Antiquités Africaines 5 (1971) 161-178.

25. 'Ι. Τουλουμάκου, «Ρωμαϊκὲς ἐπιδράσεις», ΙΕΕ 6 (1976) 579-580.

26. Πβ. Ἄ. Πουλιανοῦ, «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», Σύγχρονα Θέματα (1963) 289. 'Αντ. Κεραμοπούλλου, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, ἐν 'Αθήναις 1939, 39 σημ. 1. Στ. Κυριακίδου, Μακεδονικά, 5(1961-1963) 527-528. Ἄλλως τε λόγῳ λειψανδρίας ἡ μετανάστευση 'Ιταλῶν στὶς νέες ἐπαρχίες δὲν ἦταν πάντοτε δυνατή. Μάλιστα ἀπαγορεύθηκε ἐντελῶς ἀπὸ τὸν Τραϊανό. Βλ. B. Gerov, «L' aspect ethnique et linguistique dans la région entre le Danube et les Balkans à l'époque romaine (Ier-IIIe s.)», Studi Urbinati, 33, N. S. B. — N., 1-2 (1959) 179.

27. Βλ. 'Α π. Ε. Βακαλοπούλου, «'Ο γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς 'Ελλάδας», 'Επίτομη 'Ιστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὰ 1912, Θεσσαλονίκη 1984, ΕΜΣ.

28. 'Η ἐκλατίνιση τῶν 'Ιταλιωτῶν 'Ελλήνων ἐπισημάνθηκε ἤδη στὶς σημ. 11,13. Γιὰ τοὺς Μασσαλιῶτες πβ. F. Benoit, «La romanisation de la Narbonnaise à la fin de l' époque républicaine», Rivista di Studi Liguri, 32(1966) 288: «Rome y avait pris le relais d' Athènes et ce fut sur un substratum hellénique que s' établit la conversion à la Latinité».

29. Κατ' ἐξοχὴν ἀξιοσημείωτες εἶναι ἡ γειτνίαση μὲ Ἰλλυριοὺς καὶ Θρᾶκες, ἡ ὁποία ἐπιβάλλει τὴν φρούρηση τῶν συνόρων, καὶ ἡ δημογραφικὴ κατάσταση, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει τὴν ἀέναη στρατολόγηση. Ἡ δὲ πολιτισμικὴ ὑπεροχὴ δὲν ἐκλαμβάνεται πλέον ὡς ἀνυπέρβλητο ἐμπόδιο στὴν ἐκλατίνιση. Πβ. καὶ H. Mihâescu, «Critica si bibliographie», Studii si Cercetari Lingvistice (SCL), 14 (1963) 417. F. Lot, Les invasions barbares et le peuplement de l' Europe, I, Paris 1937, 224.

30. Bratianu, ἔ. ἀ., 67.

31. C. Poghirc, Philologica et linguistica, Ausgewählte Aufsätze (1953-1983). Studienverlag Dr. N. Brockmeyer, Bochum 1983, 37-47.

32. Πβ. Revue des Etudes Roumaines (RER), 5-6 (1960) 223. Βλ. καὶ F. Altheim, Geschichte der Hunnen, II, Berlin 1961, 117-227. A. Lazarou, «Peut-on parler d'une survivance romaine en Péloponnèse?», Πρακτικὰ Α' διεθνοῦς συνεδρίου πελοποννησιακῶν σπουδῶν, Ἀθῆναι 1976, Γ' 115.

33. Βλ. σχόλιο ἐκτενὲς Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Μνήμη» Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη. Ἀθῆναι 1983, 5 σημ. 14.

34. ΙΕΕ (Ἐκδ. Ἀθηνῶν) 6, 183.

35. Ἀκριβέστερα στὴν σημ. 35 γράφει: «Nous rejoignons ici en partie les interprétations et conclusions présentées par A. Lazarou dans une communication faite à la table ronde la Thessalie, à Lyon en juillet 1975, à propos de l' origine des Valaques, qui pourraient bien être, non des Slaves, mais des Grecs latinophones». Βλ. καὶ A. Lazarou, «La révolte des Larisséens en 1066», La Thessalie. Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen No 6. Série Archéologique S. Lyon 1979, 303-318.

36. Μαρίας Νυσταζοπούλου — Πελεκίδου, Οἱ βαλκανικοὶ λαοί, Ἰωάννινα 1978, 173. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ Θεσσαλὸς Δ. Φιλιππίδης καὶ τὸ ἐθνικὸν ὄνομα τῶν Ρουμάνων», Ἀνακοίνωση στὸ Β' συνέδριο θεσσαλικῶν σπουδῶν (ὑπὸ ἔκτ.).

37. E. Staico, La Verité, sur le Peuple Roumain et la Propagande anti-Roumaine, Paris 1918, 50 καὶ 61.

38. Μεταξὺ ἄλλων πράττει αὐτὸ ὁ I. Heliade Radulescu συγχέοντας τὴν ἱστρορωμανικὴ μὲ τὴν ραιτορωμανική. Πβ. P. Maior, Lexiconul budan, Budapest 1825, 47. Th. Capidan, Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic, Bucuresti 1932, 87. I. Coteanu, «Le roumain et le développement du latin balkanique», Actes du IXe Congrès International de Linguistique Romane à Lisbonne, Recuéil d'Etudes Romanes. Bucarest 1959, 43.

39. Πβ. Limba Româna, 8 (1959) 9, σημ. 4, καὶ 8-10.

40. Βλ. Ν. Καζάζη, Λόγοι καὶ Ἔργα, Ἀθῆναι 1911, 233. Καὶ τὴν ὁμολογία τοῦ G. Papacostea - Goga, ἀπὸ τὰ πρῶτα θύματα καὶ ὄργανα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, στὸ πρόσφατο μελέτημα τοῦ Μ. Ρωμανοῦ, Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴ καὶ τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Μνήμη» Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη, Ἀθῆναι 1983, 21-22.

41. Πβ. Α. Κ. Ἀνεστοπούλου, Μακεδονικὸς ἀγὼν 1903-1908, Θεσσαλονίκη 1965, 438, ὅπου διακεκριμένος Ρουμᾶνος πολιτικὸς ἀποκαλύπτει: «Ἂν ἐγκαταλείψωμεν τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἐνεργείας μας, ὁλαὸς θὰ ἔστρεφε τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς τοὺς ἐν Τρανσυλβανίᾳ ἀδελφούς μας Ρουμάνους. Ἀλλὰ αἱ σχέσεις ἡμῶν μετὰ τῆς Αὐστρίας θὰ ἐταράσσοντο φυσικῶς ἐκ τούτου ὅπερ πάσῃ θυσίᾳ κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις δέον νὰ ἀποφύγωμεν. Ἕνεκα τούτου, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ διευθύνωμεν πρὸς τὸ παρὸν τὴν προσοχὴν τοῦ Ρουμανικοῦ λαοῦ πρὸς τὴν Μακεδονίαν». Αὐτὰ ἀποκτοῦν ἰδιαίτερη βαρύτητα, διότι ἀνήκουν στὸν Mihail Kogalniceanu, ποὺ πέρα τῆς ἰδιότητας τοῦ ἐνεργοῦ πολιτικοῦ, πρωθυπουργοῦ, κα-

τέχει μία ἀπὸ τὶς ὑψηλότερες θέσεις μεταξὺ τῶν Ρουμάνων ἱστορικῶν. Πβ. Enciclopedia istoriografiei românesti, Bucuresti 1978, 191-193.

42. Bratianu, ἔ.ἀ., 211-212: «Ce ne fut donc pas seulement pour profiter d' une situation désespérée de la Bulgarie en juillet 1913, mais pour rétablir l'équilibre politique des Balkans, ébranlé par la nouvelle guerre que venait de provoquer le roi Ferdinand, que les troupes roumaines franchirent le Danube. Le territoire qui fut annexé à la Roumanie par le traité de Bucarest, ne représentait pas seulement la couverture stratégique de la Dobroudja et du port de Constantza: il constituait en quelque sorte l'équivalent des populations aroumaines abandonées aux états balkaniques».

43. Βλ. Βαλερίου Παπαχατζῆ, «Οἱ Μοσχοπολῖται καὶ τὸ μετὰ τῆς Βενετίας ἐμπόριον κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα», Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, 9 (1934) 127-139. Τοῦ αὐτοῦ «Νέαι συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἐμπορικῶν σχέσεων τῶν Μοσχοπολιτῶν μετὰ τῆς Βενετίας», αὐτ., 10 (1935) 270-288. A. Hâciu, Aromânii. Comert, industrie, arte, expansiune, civilizatie, Focsani 1936. Enciclopedia României, III, Bucuresti 1939, 67 κέ. Th. Capidan, Les Macédo-Roumains, Bucarest 1943, 101, 126, 134, 205. Γ. Δ. Μόδη, «Συμβολὴ καὶ ἐπίδρασις τῶν Δυτικομακεδόνων εἰς τὴν πνευματικὴν - οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Σερβίας κατὰ τὸν ΙΗ'-ΙΘ' αἰῶνα», Ἀριστοτέλης, 7(1963) 5/41, 1-60. Ντίνου Κονόμου, Ἠπειρῶται στὴ Ζάκυνθο, Ἰωάννινα 1964. Γ. Σ. Λάτου, Σίμων Σίνας, Ἀθῆναι 1972. N. Gavrilovic', «Οἱ ἐκ Μακεδονίας Βλάχοι εἰς τὰ ἔγγραφα τοῦ κρατικοῦ ἀρχείου Μπρασόβ», Δελτ. Γιουγκ. Βιβλ., ΙΜΧΑ, 8 (1971) 35-73.

44. Δ. Γερ. Πεφάνη, Οἱ Ἕλληνες σλαβόφωνοι τῆς Μακεδονίας καὶ οἱ Ἑλληνόβλαχοι, Ἀθῆναι 1949, 101.

45. Ἀντ. Γ. Καρτάλη, Ἡ Ἰταλικὴ πολιτικὴ ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ τοῖς Βαλκανίοις, ἐν Ἀθήναις 1934, 44.

46. Ὁ Ρουμᾶνος διπλωμάτης Raoul Bossy χαρακτηρίζει τὸν Ἰραδὲ τοῦ 1905 ὡς πραγματικὸ ἄθλο τῆς ρουμανικῆς διπλωματίας. Πβ. Ε. Θ. Μουδοπούλου, Τὸ Ρουμανοκουτσοβλαχικὸν ζήτημα, ἐν Ἀθήναις 1978, 22, σημ. 47, καὶ 35, σημ. 83.

47. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ στάση τοῦ Ἑλληνοβλάχου Μίσσιου, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴ διάρκεια τῆς συνδιασκέψεως τοῦ Βουκουρεστίου ὑπηρετοῦσε στὸ Βουκουρέστι ὡς Γενικὸς Διευθυντὴς τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ρουμανίας. Βλ. Γ. Ρούσου, «Ὁ Βενιζέλος καὶ ἡ ἐποχή του», Τὸ Βῆμα, 18-6-1961. Πβ. Τηλ. Μ. Κατσουγιάννη, Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, Β', Θεσσαλονίκη 1966, 80.

48. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας καὶ οἱ Ἑλληνόβλαχοι, Ἀθήνα 1984. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὴν Ὡραία Σαμαρίνα. Λαζ. Ἀρσενίου, Ἡ Θεσσαλία στὴν Ἀντίσταση, Α' 55 κέ. Θεολόγη Τριανταφύλλου, Ἡ προδοτικὴ κίνηση στὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς γιὰ ἵδρυση Βλαχικοῦ Κράτους, Τρίκαλα 1985. Ἀνατ. ἀπὸ Τρικαλινὸ Ἡμερολόγιο, 9(1985), 247. Σχετικὰ μὲ τὸν Ν. Ματούση βλ. καὶ Μουδοπούλου, ἔ. ἀ., 59 κέ.

49. Εὐαγγέλου Α. Ἀβέρωφ, Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος. Πρόλογος Σοφοκλῆ Ε. Βενιζέλου, Ἀθήνα 1948.

50. V. Sasu, «La Macédoine vue par Bolintineanu», Recherches sur l' histoire des institutions et du droit, 4 (1980) 147-152.

51. Κ. Κ. Χατζόπουλου, «Οἱ Ἀρωμοῦνοι καὶ τὸ ὁδοιπορικὸ τοῦ D. Bolintineanu στὴ Μακεδονία», Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία. Παράρτημα, 7 (1978), Θεσσαλονίκη 1982, 42.

52. Βλ. καὶ σχόλιο C. Poghirc στὸ Lupta, 22-9-85.

53. Πβ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τὰ τραγούδια τῶν Βλάχων», Ἡ Ἔρευνα (Τρικάλων), 20-12-85, καὶ «Παρατράγουδα μιᾶς Συλλογῆς», αὐτ., 17-1-86.

54. Τὴν ἐπισήμανσή του ὀφείλω στὸν συνάδελφο Δ. Κουτρούμπα, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ. Βλ. ΑΥΕ /1868/76/1.

55. Βλ. Στεφ. Μπέττη, «Ἔκθεση συνοπτικὴ τῶν «ἐντελῶν πονημάτων» τοῦ Ἀραβαντινοῦ κατὰ τὸ 1861. (Γράμμα τοῦ συγγραφέα στὸν Ἀσώπιο)», Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, 353-354 (1981) 784, σημ. 12.

56. Εὐαγγέλου Μπόγκα, «Ἡ ἀντίδραση τῶν Ἠπειρωτῶν στὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα», Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, 9(1960) 112 κέ. Στ. Ἰ. Παπαδοπούλου, Ἡ συμβολὴ τοῦ ὑπόδουλου Ἠπειρωτικοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας του (Λόγος Πανηγυρικός), Ἰωάννινα 1979, 7. Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, Ὁ Ἠπειρωτικὸς τύπος κατὰ τὴν προαπελευθερωτικὴ περίοδο. Λόγος Πανηγυρικός, Ἰωάννινα 1983, 24 κέ. Ἀξιέπαινη ἀντίσταση Βλάχων, μάλιστα Ἀρβανιτοβλάχων, καὶ ἀξιοθαύμαστη προσήλωση στὸν Ἑλληνισμὸ βλ. Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση στὶς μητροπολιτικὲς ἐπαρχίες Δυρραχίου καὶ Βελεγράδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20ου αἰώνα, Ἰωάννινα 1978, 218. Σύντομη παρουσίαση βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Καραγκούνηδες» Ἐλεύθερος (Ἀγρινίου), 7-7-1984, 3.

57. Π. Ἀραβαντινοῦ, Μονογραφία περὶ Κουτσοβλάχων, ἐν Ἀθήναις 1905, 46-47.

58. Αὐτ., 16-17. Πβ. καὶ Χρ. Σούλη, «Ἐξ ἀφορμῆς τῶν «Μπουκουρέικων», Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, 6 (1931) 168: «ἡ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ οὐχὶ ἡ γλῶσσα ἀποτελεῖ τὸν γνώμονα τῆς ἐθνικῆς διακρίσεως, εὔγλωττον δὲ παράδειγμα περὶ τούτου ἔστωσαν τὰ δίγλωσσα Μέτσοβον καὶ Συρράκον, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν πάντοτε ἑλληνικώτερα τῶν ἑλληνοφώνων τμημάτων». Βλ. καὶ παρατήρηση St. Papadopoulos, «Ecoles et associations grecques dans la Macédoine du Nord durant le dernier siècle de la domination turque», Balkan Studies, 3 (1962) 399 σημ., καὶ Χρ. Γ. Ἀνδρεάδη, «Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν κατοίκων Μεγαρόβου καὶ Τυρνόβου. (Ἄγνωστες πτυχὲς τῆς ἱστορίας τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα)», Μακεδονικά, 21 (1981) 310, 311 σημ. 1.

59. Ἀραβαντινοῦ, ἔ. ἀ., 15. Ὁ N. Iorga σὲ κριτικὴ ἐκτενέστατη τῆς συγγραφῆς τῶν A. J. B. Wace-M. S. Thompson, The nomads of the Balkans, Methuen et Comp., London 1914, ἐπαινεῖ τὸ κεφάλαιο γιὰ τὰ ἔθιμα, ἀλλὰ ἐρωτᾶ: «Ces coutumes sont-elles vraiement les mêmes que celles des Grecs (p. 100)?». Ματαίως, ἐν συνεχείᾳ, ἐπιχειρεῖ τὴν ἀντίκρουση τῆς ὀρθῆς γνώμης τῶν Ἄγγλων συγγραφέων. Πβ. Bulletin de l' Institut pour l' étude de l' Europe sud-orientale, 6 (1915) 110.

60. Ἀραβαντινοῦ, ἔ. ἀ., 15 σημ. Ἐπιστημονικὴ ἐξέταση τοῦ θέματος βλ. στὶς διδακτορικὲς διατριβές: Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς, ἐν Ἀθήναις 1976. Ν. Ἀθ. Κατσάνη, Ἑλληνικὲς ἐπιδράσεις στὰ κουτσοβλάχικα, Θεσσαλονίκη 1977. Ἀντ. Δ. Μπουσμπούκη, Τὸ ρῆμα τῆς ἀρωμουνικῆς, Μορφολογικὴ ἀνάλυση, Ἀθήνα 1982.

61. Σύντομη θεώρηση τοῦ προβλήματος βλ. Cicerone Poghirc, «Continuitatea Românilor. (Istoricul problemei)», Cuvântul Românesc, 114 (1985) 12.

62. N. Iorga, L' origine et la patrie première des Roumains. (Réponse à une agression), Bucarest 1938, 3.

63. C. Daicoviciu-H. Daicoviciu, «La Dacie et sa romanité», Sources archéologiques de la civilisation européenne. Actes du Colloque international organisé par le Secrétariat général de l' AIESEE, Bucarest 1970, 253.

64. T. Papahagi, «Din epoca de formatiune a limbii romîne», Grai si Suflet, 1 (1923-1924) 228 κέ. Βλ. καὶ O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine, I, Les origines, Paris 1901, 300, 327, 328, 335 καὶ 356-357.

65. Ἀκριβῶς αὐτὲς ἀνατρέπουν τὴν θεωρία τῶν Ρουμάνων περὶ καθόδου Δακῶν, ὅπως ὑποθέτει ὁ D. Maniu. Πβ. Cahiers Sextil Puscariu, 1 (1952) 213. Καὶ οἱ ἐπισημάνσεις τοῦ P. Nasturel, «Le christianisme roumain à l' époque des invasions barbares», Buletinul Bibliotecii Române, 11 (14) - Serie noua (1984) 235-236, ἀποδεικνύουν πλέον τὸ ἀντίθετο ἀπὸ ἐκεῖνο, ποὺ ὁ ἴδιος ἐπιδιώκει.

66. Ἀραβαντινοῦ, ἔ. ἀ., 29-30. Βλ. καὶ Κ. Σιμοπούλου, Ξένοι ταξιδιῶτες στὴν Ἑλλάδα 333 μ.Χ. - 1700, Ἀθήνα 1972, 217-231.

67. Πβ. Δ. Λιθοξόου, «Σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγὴ τῶν Βλάχων», Τετράδια 12 (1985) 86-89, ὅπου δὲν ἀναφέρονται οἱ διατριβὲς τῶν Λαζάρου, Κατσάνη, Μπουσμπούκη, τὰ πλέον σύγχρονα ἄρθρα τῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν λεξικῶν «Ἥλιος», Πάπυρος - Λαρούς, Μπριτάνικα, Σοβιετική, καὶ σωρεία ἄλλων δημοσιευμάτων.

68. Ν. Ἰ. Γιαννοπούλου, «Ἡ ἐκχριστιάνισις τῶν Βλάχων κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἐν Θεσσαλίᾳ», Ἱερὸς Σύνδεσμος τῆς Ἱερᾶς Μητρ. Ἀθηνῶν, 274 (1916) 9-12.

69. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ ὄρου Βασιλική - Basilica», Πλάτων, 26 (1974) 277-288. Fr. Taillez, «Rusaliile, les Rasalies et la rose», Cahiers Sextil Puscariu, 1 (1952) 2, 317.

70. Βλ. ἀνωτ. σημ. 8.

71. Βλ. Λαζάρου, Ἀρωμουνική, 194-196.

72. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», Θεσσαλικὰ Χρονικά, 11 (1976) 90-119. Καὶ ἀνάτυπο.

73. M. Gyoni, «L' oeuvre de Kekaumenos source de l' histoire roumaine», Revue d' Histoire Comparée, Etudes hongroises, 23 (1945) 96-180. Τοῦ αὐτοῦ, «La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen-âge», Byzantinoslavica, 12 (1951) 29-42.

74. T. Papahagi, «O problema de romanitate sud-ilirica», Grai si Suflet, 1 (1923-1924) 72-99. S. Puscariu, «Ancienneté des établissements macédo-roumains», Balcania, 1 (1938) 22-24. A. Procopovici, «La romanité balkanique», αὐτ., 59-69. Ὁ Lozovan (Altheim, ἔ. ἀ., 231 σημ. 37) σημειώνει: «Nous adoptons la thèse de Th. Capidan, selon laquelle toutes les branches actuelles de la romanité balkanique (Aroumains, Méglétites, Istro-Roumains) sont d'origine sud-danubienne». Ὡστόσο σφάλλονται ὡς πρὸς τοὺς Μεγλενίτες. Εἰδικὰ τὴν ἐντοπιότητα τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων δέχονται καὶ ἐπιστήμονες διαφόρων ἄλλων ἐθνικοτήτων: L. Niederle, Manuel de l'antiquité slave, I, Paris 1923, 63. L. Tamas, «Romains, Romans et Roumains dans la Dacie Trajane», Archivum Europae Centro-Orientalis, 2 (1936) 46-83, 245-374. T. P. Vukanović, «Les Valaques habitants autochtones des pays balkaniques», L' Ethnographie, 56 (1962) 11-49. M. Sivignon, Les pasteurs du Pinde septentrional, Lyon [1969], 29.

75. Capidan, Macédo—roumains, 159. Βλ. καὶ Langue et Littérature, 1 (1941) 265 σημ. 1. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τρία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων», Ἀνάτυπο ἀπ' τὸ Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου (Ἤπειρος - Μακεδονία - Θράκη) 28-30 Ἀπριλίου 1976, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1977, 225-235. Καὶ Θεσσαλικὰ Χρονικά, 11 (1976) 267-277.

76. Βακαλοπούλου, ἔ. ἀ., 50. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Κ. Κούμας (1777-1836), διδάσκαλος τοῦ Γένους καὶ ἐπίκαιρος ἐθνολόγος», Ἐλευθερία (Λαρ.) 26-1-1986.

77. Κ. Κ ο ύ μ α, Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, 12, Βιέννη 1832, 530-531.

78. Τ. Μ π ά ρ τ α, Περὶ ἐποίκων Ρωμαίων ἐν Ἑλλάδι, Βουκουρέστι 1878, 10. Βλ. καὶ Φ. Μ ι χ α λ ό π ο υ λ ο υ, Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, Ἀθῆναι 1940, 64.

79. Βλ. χάρτη Μ. Χ ρ υ σ ο χ ό ο υ, Βλάχοι καὶ Κουτσόβλαχοι, Ἀθῆναι 1909. Γιὰ μόνιμες καὶ ἐποχικὲς ἐγκαταστάσεις βλ. Μ. Γ κ ι ό λ ι α, Ὁ Κοσμᾶς Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχή του, Ἀθήνα 1972, 139, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Ἀ ν τ. Μ ι χ. Κ ο λ τ σ ί δ α, Οἱ Κουτσόβλαχοι. Ἐθνολογικὴ καὶ λαογραφικὴ μελέτη, Α' Θεσσαλονίκη 1976, 62 κέ.

80. Ἁπλᾶ παραδείγματα βλ. Σ π. Α ά μ π ρ ο υ, Λόγοι καὶ Ἄρθρα, Ἀθῆναι 1902,521. Κ ο σ μ ᾶ Θ ε σ π ρ ω τ ο ῦ καὶ Ἀ θ. Ψ α λ ί δ α, Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἠπείρου, Ἰωάννινα 1964, 15, 59 κά. I. A. P a p a d r i a n o s, «The Greeks and the Serbs as an integrated society in Zemun during the eighteenth century», Balkan Studies, 24 (1983) 565-580. C h a r. P a p a s t a t h i s, «Un document inédit de 1726-1727 sur le conflit hellèno - serbe concernant la chapelle grecque à Vienne», αὐτ., 581-587. C. Ap. V a c a l o p u l o s, «Considérations générales sur la pénétration économique du potentiel hellénique dans les pays serbes au XVIIIe siècle», αὐτ., 667-680, ὅπου ἐνδιαφέρουσες βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις.

81. Μεταγενέστερα στοιχεῖα βλ. Γ. Σ. Π λ ο υ μ ί δ η, «Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἠπείρου στὶς παραμονὲς τῆς ἀπελευθέρωσής του (1905 περ. - 1912)», Δωδώνη, 6 (1977) 357. Π. Δ. Τ ζ ι ό β α, «Ὁ Ἰωαννίνων Γερβάσιος Ὡρολογᾶς», Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, 364-365 (1982) 482. Σ τ. Ἰ. Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ, «Ἡ Ἤπειρος κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Βερολινείου Συνεδρίου (γενικὴ ἐπισκόπηση ἀπὸ διοικητική, οἰκονομική, κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἄποψη)», Σύμμεικτα Νεώτερης Ἱστορίας, Α', Ἰωάννινα 1982, 86, καὶ Πρακτικὰ Διεθνοῦς Ἱστορικοῦ Συμποσίου «Ἡ τελευταία φάση τῆς ἀνατολικῆς κρίσεως καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς (1878-1881)», Ἀθῆναι 1983, 52. Γενικὲς δημογραφικὲς πληροφορίες περὶ Βλάχων βλ. Ρ ω μ α ν ο ῦ, ἔ. ἀ., 14 κέ.

82. Ἀ ν τ. Θ. Σ π η λ ι ω τ ο π ο ύ λ ο υ, Οἱ Βλαχόφωνοι Ἕλληνες καὶ ἡ ρωμουνικὴ προπαγάνδα, ἐν Ἀθήναις 1905, 106 κέ.

83. Πβ. Ζάππας, Μπάγκας κά., οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν εὐφυΐα καὶ ἐργατικότητά τους εἶχαν προκόψει στὴ Βλαχιά, στὴ Ρουμανία.

84. Ἀ χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, Ὁ Χορὸς τῶν Βλαχοφώνων. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τοῦ Γ' Συμπόσιου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου (Ἤπειρος Μακεδονία - Θράκη). ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1979, 383-395.

85. Μ ο υ δ ο π ο ύ λ ο υ, ἔ.ἀ., 35.

86. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ, ἔ. ἀ., 17-18.

87. Ἀ χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, «Ἡ ἐπιχειρούμενη ἀνακίνηση τοῦ ζητήματος τῶν Βλάχων καὶ ἡ διεπιστημονικὴ ἀλήθεια», Ὀρεινὴ Καλαμπάκα, Ἰούνιος 1984, 3 κέ. Βλ. καὶ Πλάτων, 36 (1984) 170-174.

88. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ, ἔ.ἀ., 3. Βλ. καὶ A. L a z a r o u, «Aux origines de l'aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes», Πλάτων, 37 (1985) ὑπὸ ἔκτ. (Ἀνακοίνωση στὸ α' βλαχολογικὸ συνέδριο τοῦ Mannheim, 2-4 Σεπτεμβρίου 1985).

*** Σημ. Στὴ ρουμανικὴ βιβλιογραφία δὲ σημειώνονται, γιὰ τεχνικοὺς λόγους, τὸ σύμβολο cendille στὰ s καὶ t καὶ τὸ σημεῖο τῆς βραχύτητας στὸ α.**

ΚΟΥΤΣΟΒΛΑΧΙΚΑ - ΕΛΛΗΝΟΒΛΑΧΙΚΑ
ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΕ ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ

Après une brève esquisse de l' histoire des termes Βλάχος (Valaque) et 'Αρωμοῦνος (Armân -Aroumain) l' auteur démontre leurs sens, propres et figurés. Ensuite en se référant aux relations séculaires gréco-géto-daces il explique les similitudes constatées dans différents domaines de la vie des peuples susmentionnés et surtout les rapports linguistiques. Sur les derniers il apporte des témoignages, qui amènent à l' approbation de latinisation, pleine ou plutôt en partie, des régions de la Grèce du nord et en particulier du nord-ouest.

Πάντοτε ὁ ἐπιστημονικὸς διάλογος ἀποβαίνει ἐποικοδομητικός. Συμβάλλει στὴν πρόοδο καὶ πολλὲς φορὲς στὴν ἄρση παρεξηγήσεων, οἱ ὁποῖες παρεμποδίζουν καὶ τὴν ἀνάπτυξη εἰλικρινῶν καὶ ἐπωφελῶν φιλικῶν σχέσεων ὄχι μόνο μεταξὺ μεμονωμένων προσώπων ἀλλὰ καὶ λαῶν. Εἶναι οἱ περιπτώσεις, κατὰ τὶς ὁποῖες τὸ θέμα τῆς συζητήσεως ἅπτεται, ἔστω καὶ ἐμμέσως, ἐθνολογικῶν πτυχῶν, ποὺ διεγείρουν ἐθνικιστικὲς ἔριδες, προκαλοῦν πολιτικὲς περιπλοκὲς ἢ δημιουργοῦν διπλωματικὰ ζητήματα. Ὅλα αὐτὰ συνέβησαν λόγῳ τῆς παρουσίας Βλάχων στὴν πέρα τοῦ Δουνάβεως ἀρχαία Δακία καὶ στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα, τῆς ὁποίας ἕνα μέρος, ἡ Θεσσαλία, κατὰ τὸν μεσαίωνα ἀποκαλεῖται καὶ *Μεγάλη Βλαχία*.

Ἐπιστημονικὸ διάλογο, ἰδιαίτερα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ρουμάνων ρωμανιστῶν-βαλκανολόγων, καὶ στὸ παρελθὸν[1] καὶ προσφάτως ἔχω ἐπανειλημμένως προσπαθή-

---

1. Ἡ εὐτυχὴς ἔναρξη ἔγινε τὸ 1975 στὴν Στρογγυλὴ Τράπεζα, τὴν ὁποία εἶχαν ὀργανώσει τὸ 2ο Πανεπιστήμιο τῆς Λυὼν καὶ τὸ Ἐθνικὸ Κέντρο Ἐρευνῶν τῆς Γαλλίας. Ἐκεῖ ἔθεσα καὶ τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων. Ἡ εἰσήγησή μου γιὰ ἐκλατίνιση Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἐπιβιώνουν ὡς Βλάχοι, ἐπιδοκιμάσθηκε, ὅπως ἀποδεικνύει καὶ ἐπιστολὴ τοῦ κ. Bruno Helly, τῆς ψυχῆς τοῦ διεθνοῦς αὐτοῦ συνεδρίου: «Je voulais également vous dire combien mes amis, C. Wolters et V. Von Graeve, et moi-même, avons été intéressés par votre communication à la Table Ronde. Vous avez présenté là des idées qui ont été pour nous très éclairantes. En d'autres termes, d'après nos inscriptions, nous avions pensé qu'il y avait beaucoup de personnages portant des noms latins en Thessalie (surtout à partir du Ier s. av.) et nous pensions y voir des Romains installés en Thessalie et en partie hellénisés ou en tous cas intégrés

σει νὰ προκαλέσω[2].

Ἐπειδὴ οἱ κυρίες Elena Scărlătou καὶ Lia Brad-Chisacof κρίνοντας[3] τόσο τὸ ἄρθρο τοῦ κ. Μ. Ρωμανοῦ[4] ὅσο καὶ τὶς ἐπιγραμματικὲς πράγματι ἐπισημάνσεις τοῦ κ. Γ. Μπαμπινιώτη[5] ἀφιερώνουν καὶ μία γραμμὴ στὴν διατριβή μου[6], φρονῶ ὅτι προσφέρεται ἐπὶ τέλους ἡ εὐκαιρία γιὰ τὴν ἐγκαινίαση ἐπιστημονικοῦ διαλόγου, τοῦ ὁποίου κύριο ἀντικείμενο εἶναι ἡ καταγωγὴ τῶν Βλάχων.

Κατὰ πρῶτον κρίνω ἐπιβεβλημένες μερικὲς γενικὲς παρατηρήσεις. Ἐσφαλμένα οἱ κυρίες S. καὶ B.-C. ἐπικρίνουν τὸν κ. P. γιὰ χρήση μεροληπτικὴ ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας. Στὸ ἄρθρο του ἀφθονεῖ ἡ ρουμανικὴ καὶ σπανίζει ἡ ἑλληνική. Θὰ ἦταν ἀδιανόητη καὶ ὁπωσδήποτε ἐπικριτέα ἡ παντελὴς παραγνώριση Ἑλλήνων, ὅταν τὸ ἀντικείμενο τῆς συζητήσεως ὑφίσταται στὴν Ἑλλάδα. Ὁ κ.P. γιὰ τὰ ζητήματα τῆς γλώσσας δὲν διατυπώνει προσωπικὴ γνώμη. Προσφεύγει στοὺς εἰδικοὺς γλωσσολόγους καὶ κατὰ κανόνα Ρουμάνους. Πολλὲς παραπομπὲς τῶν κυριῶν S. καὶ B.-C. στὸ ἄρθρο τοῦ κ. P. εἶναι ἀνακριβεῖς[7] καὶ προδίδουν ἀπώλεια ψυχραιμίας ἢ σπουδὴ

à la vie des cités. Mais si nous suivons votre hypothèse, les choses nous paraissent aller encore mieux: des Grecs romanisés (en particulier les anciennes populations périèques, nous semble-t-il).

Voilà pourquoi nous avons été très intéressés par votre communication...» (Lyon, le 21 octobre 1975). Βλ. καὶ Achille Lazarou, *La révolte des Larisséens en 1066*, Lyon 1979. Ἀνάτυπο ἀπὸ *La Thessalie. Actes de la Table-Ronde* 21-24 Juillet 1975-Lyon. Collection de la Maison de l'Orient Méditerranéen N° 6. Série Archéologique 5. Lyon-Paris 1979, 303-318.

2. Τὴν 2 καὶ 3 Σεπτεμβρίου 1985 στὸ πρῶτο διεθνὲς ἀρωμουνολογικὸ συνέδριο, τὸ ὁποῖο εἶχε ὀργανώσει τὸ πανεπιστήμιο τοῦ Manheim σὲ συνεργασία μὲ τὰ πανεπιστήμια Freiburg, Tübingen, Bamberg καὶ Siegen, δόθηκε δυνατότητα πραγματώσεως ἐπιστημονικοῦ διαλόγου μὲ διακεκριμένους ρωμανιστές, Ρουμάνους, Γερμανούς, Ἄγγλους κ.ἄ. Θὰ εἶχε δὲ καλύτερα ἀποτελέσματα, ἂν δὲν εἶχαν παρεισφρήσει παράγοντες προπαγάνδας, ὅπως ἐπισημάνθηκε καὶ ἀπὸ Ρουμάνους ἐπιστήμονες. Πβ. *Lupta, le combat* τῆς 22-9-1985, ὅπου ὁ κ. C. Poghir σχολιάζει δυσμενῶς τὴν ἀτεκμηρίωτη εἰσήγηση τοῦ C. J. Dragan γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ Θρᾶκες! Βλ. καὶ Achille Lazarou, *Aux origines de l'aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes*, Athens 1985. Ἀνάτ. ἀπὸ τὸ Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Φιλολόγων *Πλάτων* 37 (1985) 157-172. Πρότασή μου πρὸς τοὺς εἰδικοὺς ἐπιστήμονες τῆς μητροπολιτικῆς Ρουμανίας βλ. *Πλάτων* 36 (1984) 173. Τὸ 1980 εἶχα ἀνταλλάξει ἀπόψεις στὴν πρωτεύουσα τῆς Σοβιετικῆς Μολδαβίας.

3. Βλ. *Revue des Etudes Sud-Est Européennes* (RESEE) 23 (1985) 2, 186-188.

4. Μ. Ν. Ρωμανοῦ, *Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴ καὶ τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων*, Ἀθῆναι 1983. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Μνήμη» Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη.

5. Γ. Μπαμπινιώτη, *Συνοπτικὸ διάγραμμα τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῶν γλωσσολογικῶν σπουδῶν στὴν Ἑλλάδα*, Θεσσαλονίκη 1983. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Πρακτικὰ Β΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου* (Ἤπειρος-Μακεδονία-Θράκη) 13-15 Ἀπριλίου 1978, ΙΜΧΑ, 159, Θεσσαλονίκη 1983, 209-240.

6. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*. Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία τῶν Θεσσαλῶν. Θεσσαλικὴ Βιβλιοθήκη — Σειρὰ Διατριβῶν καὶ Μελετημάτων, 1. Ἐν Ἀθήναις 1976. 355 σελ.+5 χάρτες. Β΄ ἔκδοση, Ἀθήνα 1986. Γαλλικὴ μετάφραση, ΙΜΧΑ, Thessaloniki 1986.

7. Π.χ., πβ. παραπομπὲς στὶς σελίδες γιὰ Μεγλενίτες. Ἐπίσης στὴν σ. 8 ὁ κ. P. δὲν ἀναφέρεται στὴν γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων. Στὸν κ. P. χρεώνουν ἀπόσπασμα τῆς σ. 18, τὸ ὁποῖο ἀνήκει στὸν Ἀντ. Κεραμόπουλλο, κ.ἄ.

ἐντελῶς ἀδικαιολόγητη, ἀφοῦ γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν Βλάχων δὲν ἐκφράζεται ὑπὲρ συγκεκριμένης λύσεως. Ἁπλῶς παραθέτει προτάσεις. Μὲ τὸ ἄρθρο του, ὅπως καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἄναρθρο τῶν οὐσιαστικῶν *ἀπόψεις* καὶ *θέσεις* τοῦ τίτλου, ὁ κ. Ρ.ἐπιχειρεῖ μιὰ σκιαγράφηση τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος, προοιμιακὴ καὶ, ὅπως πιστεύει, ἀπαραίτητη γιὰ τὴν μετέπειτα συγγραφικὴ δραστηριότητά του, τὴν ὁποία ἔχει προγραμματίσει καὶ ἀνακοινώνει μὲ σημείωση στὴν πρώτη σελίδα. Ἄστοχη εἶναι ἡ ἐπίκριση τῶν κυριῶν S. καὶ B.-C. γιὰ τὴν προτίμησή του πρὸς τὸν ὅρο Κουτσοβλαχικό. Διότι αἰτιολογεῖ αὐτὴν κατὰ τρόπο σαφέστατο. Τούναντίον ἀξιόμεμπτη εἶναι ἡ χρήση ἀπὸ τὴν ρουμανικὴ πλευρὰ τῶν ὅρων[8] *Μακεδο(νο)ρουμάνος, Ρουμάνος τῆς Μακεδονίας, Ρουμάνος τῆς Τουρκίας*, κ.ἄ., ποὺ σημαίνουν διεκδικήσεις πληθυσμῶν τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου ὡς «ἀδελφῶν», ὡς «ὁμογενῶν», ὡς «Ρουμάνων», μὲ τὸ ἀφελέστατο πρόσχημα τοῦ κοινοῦ ὀνόματος Βλάχοι καὶ τῆς διγλωσσίας, τῆς ὁποίας ἡ δεύτερη γλῶσσα, τὸ νεολατινικὸ ἰδίωμα, παρουσιάζει ὁμοιότητες μὲ τὴν ρουμανική. Εὐσχήμως δὲ μετριάζονται ἢ ἀγνοοῦνται οἱ ἀνομοιότητες, καθὼς καὶ οἱ οὐσιαστικὲς σχέσεις μὲ τὴν ἑλληνική[9]. Ἡ ἐπιμονὴ καταντᾶ ἀντιφατικὴ καὶ προκλητική, δοθέντος ὅτι διάσημοι Ρουμάνοι ἐπιστήμονες καὶ ἄλλων ἐθνοτήτων ἀποδέχονται τὴν ἐντοπιότητα τῶν Βλάχων στὸν ἑλληνικὸ χῶρο[10], ἡ δὲ διεπιστημονικὴ ἔρευνα ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγή τους, γιὰ τὴν ὁποία ἐν συνεχείᾳ παρατίθενται παραδείγματα καὶ αὐτούσια ἀποσπάσματα.

Ἀκριβῶς αὐτὲς τὶς ἀλήθειες ἐπισημαίνει ὁ Καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας κ. Γ. Μπαμπινιώτης[11] μὲ λακωνικότητα καὶ ἀξιολογεῖ τὴν προσφορὰ τῆς ἑλληνικῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης στὸ ἑλληνικὸ ἔθνος. Ἡ μνεία εἶναι δικαιολογημένη, ἀφοῦ καὶ μὲ τὴν συμβολή της κατέπεσε ἕνα ὑπεραιωνόβιο χάλκευμα, ποὺ ἔχει στοιχίσει φοβερὰ στοὺς Βλάχους καὶ στὸν Ἑλληνισμὸ ὁλόκληρο, ἰδίως στοὺς ἐγκατεστημένους τότε στὴν Ρουμανία Ἕλληνες, καὶ ἐπανειλημμένως ἔχει διαταράξει ἐπιβλαβέστατα τὶς ἑλληνο-ρουμανικὲς σχέσεις[12].

Περιέργως οἱ κυρίες S. καὶ B.-C. διερωτῶνται καὶ προσποιοῦνται ἀδυναμία κατανοήσεως τῶν ἐπισημάνσεων τοῦ κ. Μπ., ὁ ὁποῖος ὡς εἰσηγητὴς δύο διδακτορικῶν διατριβῶν μὲ ἀντικείμενο τὴν ἀρωμουνικὴ εἶχε τὴ δυνατότητα τῆς διακριβώσεως τῆς

---

8. Πβ. V. Sasu, «La Macédoine vue par Bolintineanu», *Recherches sur l'histoire des institutions et du droit* 4 (1980) 147-152. Βλ. καὶ Κ. Κ. Χατζόπουλου, «Οἱ Ἀρωμοῦνοι καὶ τὸ ὁδοιπορικὸ τοῦ D. Bolintineanu στὴ Μακεδονία», *Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία. Παράρτημα*, 7 (1978), Θεσσαλονίκη 1982, Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Μακεδονικό-Κουτσοβλαχικὸ καὶ ἑλληνικὴ ἀρρυθμία*. Τρίκαλα 1986. Ἀνάτ. ἀπὸ *Τρικαλινά* 6 (1986) 83-122.

9. Ἀχ.Γ. Λαζάρου, «Στοιχεῖα τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Βλάχων πηγὴ ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ», *Ἑλληνικὸς Βορρᾶς* (Θεσσαλονίκη), 29-7-1979. Τοῦ αὐτοῦ, *Γλωσσικὲς μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων*, Ἰωάννινα 1987. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ «Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο» 1987, 307-321.

10. Λεπτομερεῖς βιβλιογραφικὲς τεκμηριώσεις βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων*, Ἀθήνα 1986. Ἀνάτ. ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνάξεως ἐν Καρπενησίῳ, Ὀκτ. 1984, 241 κέ.

11. Βλ. *Πρακτικὰ Β΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας...*, 230. Καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων-Ἀρωμούνων*, Ἰωάννινα 1986. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ «Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο» 1986, 321-346.

12. *Αἱ ἀγορεύσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Κοινοβουλίου* 1909-1956. Ἔκδοσις Ἐθνικὸς Κῆρυξ. Περίοδος Β΄, τόμος 1, 50 κέ., τόμος 2, 46 κέ. Ἐ. Θ. Μουδοπούλου, *Τὸ Ρουμανοκουτσοβλαχικὸν Ζήτημα*, ἐν Ἀθήναις 1978, 30 κέ.

ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας, καρποῦ ἄλλως τε τοῦ μόχθου κατ' ἐξοχὴν Ρουμάνων ἐπιστημόνων.

Ἀσφαλῶς δὲν ἀγνοοῦν τὴν ρουμανικὴ βιβλιογραφία, ποὺ ἀφορᾶ στὴν παρέμβαση τῆς Ρουμανίας στὴν Μακεδονία καὶ στὶς ἐπιπτώσεις της. Συνεπῶς συμφωνοῦν ὅτι γιὰ λόγους κυρίως πολιτικοὺς[13] οἱ ἰθύνοντες τὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες μετὰ τὴν Φεβρουαριανὴ ἐπανάσταση τοῦ 1848 στρέφουν τὴν προσοχὴ τῶν ὑπηκόων τους πρὸς τοὺς Βλάχους τῆς τουρκοκρατούμενης τότε ἑλληνικῆς χερσονήσου, τοὺς ὁποίους προσφωνοῦν «ἀδελφοὺς» ἀλυτρώτους.

Ἐξ ἴσου καλὰ γνωρίζουν ὅτι τὸ ὄνομα *Βλάχος*, τὸ ὁποῖο παράγεται στὴν Δύση καὶ σημαίνει κατ' ἀρχὴν τὸν λατινόγλωσσο, φέρουν ἐπὶ αἰῶνες ὅλοι οἱ ὑπήκοοι τῆς ἄλλοτε ἀπέραντης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Μήπως οἱ Ρουμάνοι ἔπρεπε νὰ ἀποκαλοῦν ἀδελφοὺς καὶ ὁμογενεῖς καὶ τοὺς Βέλγους καὶ τοὺς Οὐαλλούς;

Ἐξ ἄλλου τὸ ὄνομα *Ρωμάνος*[14], στὸ ὁποῖο τόσο ἐπιμένουν οἱ κυρίες, ἀποκτοῦν ἐπίσης ὅλοι οἱ ὑπήκοοι τῆς αὐτοκρατορίας, ἐνωρίτερα δὲ οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Δάκες καὶ Γέτες, ποὺ θεωροῦνται ὡς πρόγονοι τῶν Ρουμάνων. Ὅμως μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους τῆς Δύσεως ὁ ὅρος *Ρωμάνος* ὑφίσταται σημασιολογικὴ ἀλλοίωση καὶ δηλώνει τὸν «δοῦλο», λόγω τῆς ὑποταγῆς τῶν δυτικῶν λαῶν στοὺς Γερμανοὺς καὶ σὲ ποικιλωνύμους ἄλλους ἐπιδρομεῖς. Γι' αὐτὸ τὸ ὄνομα Ρωμάνος δὲν ἐπέζησε ὡς ἐθνικό. Ἡ ὑποτιμητικὴ σημασία τοῦ ὅρου Ρωμάνος παρατηρεῖται καὶ στὴν Δακία ἐξ αἰτίας τῆς ὑποδουλώσεως τῶν κατοίκων της στοὺς Ἀβάρους καὶ περισσότερο χρονικὸ διάστημα στοὺς Σλάβους καὶ Βουλγάρους. Ὁ Ρουμάνος Ἀκαδημαϊκὸς G. I. Brătianu γράφει τὰ ἑξῆς: «Le nom ethnique *rumân*, héritage incontestable de la Romania du Bas-Empire, finit par acquérir une valeur sociale péjorative et par désigner la plèbe des paysans attachés à la glèbe, taillables et corvéables au gré des envahisseurs»[15]. Ὁ δὲ Gaston Paris σημειώνει ὅτι μὲ περιφρονητικὸ νόημα θησαυρίζεται ἡ λέξη καὶ στὸ ρουμανικὸ λεξικὸ τοῦ Cihac: «chez les Roumains eux-mêmes *rumân* signifie 'paysan', corvéable»[16]. Στὴν ἐπιβολὴ τοῦ σημερινοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος *Ρουμανία - Ρουμάνος* στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες ἔχει συμβάλει ὁ Θεσσαλὸς Δ. Φιλιππίδης[17]. Ἀλώβητος διατηρεῖται ὁ ὅρος *Ρωμάνος* ἐκεῖ ὅπου οἱ φορεῖς του παραμένουν ἐλεύθεροι, δηλαδὴ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τοῦ

---

13. G.I. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucarest 1942, 211-212. Α.Κ. Ἀνεστοπούλου, *Μακεδανικὸς ἀγὼν* 1903-1908, Θεσσαλονίκη 1965, 438.
14. Γρ. Ἰ. Κατσαρέα, *Αἱ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀσκηθεῖσαι προπαγάνδαι κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, ἐν Ἀθήναις 1948*, 163 σημ. 1.
15. Brătianu, ἔ.ἀ., 217 Π.β. καὶ G. Lacour-Gayet. *La question des Roumains d'Autriche-Hongrie*, Paris 1915, 11: «de même en roumain le mot rumân est synonyme de serf». Βλ. καὶ Th. *Etat actuel de la Turquie.*. Traduit de l'Anglais par De S., tome deuxième, Paris 1812, XLV. Ἑπομένως δὲν ἀκριβολογεῖ ὁ I. Dan, «Le lexique latin du roumain (aspects particuliers)», *Actes du Congrès International 'La Latinité hier, aujourd'hui, demain'*, Avignon 1978, 172, λέγοντας «la seule langue qui a conservé le nom *romanus* 'romain' comme nom ethnique est le roumain».
16. G. Paris, «Romani, Romania, lingua romana romancium», *Mélanges linguistiques publiés par* M. Roques, Paris 1909, 13 σημ. 4.
17. Μαρίας Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Οἱ Βαλκανικοὶ λαοί,* Ἰωάννινα 1978, 173. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ Θεσσαλὸς Φ. Φιλιππίδης καὶ τὸ ἐθνικὸ ὄνομα τῶν Ρουμάνων». Ἀνακοίνωση στὸ *Β' συνέδριο θεσσαλικῶν σπουδῶν* (ὑπὸ ἔκτ.).

Βυζαντίου, στὸ ὁποῖο ὁ Ἑλληνισμός, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Peters[18], ἐκδηλώνεται ὡς *Ἑλληνικὸς* καὶ ὡς *Λατινικός*. Μὲ ἄλλα λόγια τὸ παλαιὸ ἐθνικὸ σώζουν αὐτούσιο οἱ δίγλωσσοι Βλάχοι, στοὺς ὁποίους λαμβάνει τὴν μορφὴ *Armân* < *a* (προθετικὸ ἑλληνικῆς προελεύσεως) + *romanus*[19], καὶ στοὺς μονογλώσσους Ἕλληνες, στοὺς ὁποίους καταλήγει *Ρωμιός*[20].

Ἐν τούτοις κατὰ τὸν 19ο αἰώνα ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα παρερμηνεύοντας χωρία Βυζαντινῶν χρονογράφων[21] πρὸς ἀποπροσανατολισμὸ τῶν Ρουμάνων, ποὺ ἀγωνίζονται γιὰ τὴν ἕνωση τῶν Ἡγεμονιῶν καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Βεσσαραβίας καὶ Τρανσυλβανίας, προωθεῖ τὴν πανρουμανικὴ ἰδέα πρὸς νότο προβάλλοντας ἀξιώσεις διεκδικήσεως τῶν Βλάχων Θεσσαλίας, Ἠπείρου, Μακεδονίας.

Κατὰ καιροὺς οἱ ρουμανικοὶ ἰσχυρισμοὶ ποικίλλουν. Ἀρχικὰ Ρουμάνοι συγγραφεῖς ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ παρουσία Βλάχων στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα εἶναι συνέπεια καθόδου Δακῶν ἐκρωμαϊσμένων. Μετὰ τὴν ἀνασκευὴ τῆς θεωρίας αὐτῆς καὶ τὴν ἀναγνώριση τῆς αὐτοχθονίας τῶν Βλάχων ἐπινοοῦν τὴν ἰλλυρική, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου, ἢ τὴν θρακική[22] καταγωγή τους, μεταπολεμικά. Παράλληλα ἀναζητοῦν ἐρείσματα φυλετικῆς συγγένειας τῶν Γετοδακῶν ἄλλοτε μὲ τοὺς Ἰλλυριούς, ἄλλοτε μὲ τοὺς Θράκες ἢ ἀμφοτέρους.

Ἀλλὰ ἡ ἀκραιφνὴς ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἀντὶ τῆς παλαιᾶς ὑποτιθεμένης καθόδου ἐκρωμαϊσμένων Γετοδακῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀποκαλύπτει ἀντίστροφη κίνηση. Οἱ C. Daicoviciu — H. Daicoviciu μὲ ἀνακοίνωση σὲ διεθνὲς συνέδριο βεβαιώνουν: «...durant les six siècles qui s'écoulèrent depuis l'abandon de la Dacie par Aurelien, des éléments *romans* (non roumains) sont venus du Sud du Danube, renforçant la romanité au Nord de ce fleuve, en particulier les éléments qui avaient adopté comme principale occupation la vie pastorale»[23]. Μετακινήσεις Βλάχων ἀπὸ νότο πρὸς βορρᾶ ἔχουν

---

18. F.E. Peters, *The Harvest of Hellenism. A History of the Near East from Alexander the Great to the Triumph of christianity*, London 1972, 22. Βλ. καὶ Δ. Ζακυθηνοῦ, «Ἡ Tabula Imperii Romani καὶ ἡ ἔρευνα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, 1972, 319. Λατινικὸς Ἑλληνισμὸς ἀναφαίνεται καὶ στὴν Αἴγυπτο, μολονότι καὶ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴ κυριαρχία ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διατηροῦσε ἐπὶ αἰῶνες τὴν ἐπίσημη θέση της. Βλ. Achille Lazarou, *Présence hellénique en Egypte romaine*, Athènes 1984. Ἀνάτ. ἀπὸ *Graeco-Arabica* 3 (1984) 51-76.

19. Νεολογισμὸς εἶναι ὁ τύπος *Ἀρωμοῦνος*. Γιὰ τὴν σημασία του βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τρία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων*, Θεσσαλονίκη 1977, 225 σημ. 3. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Πρακτικὰ τοῦ Α΄ Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου*, 28-30 Ἀπριλίου 1976, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1977, 225-235. Καὶ *Θεσσαλικὰ Χρονικά* 11 (1976) 267 σημ. 3.

20. Βλ. Μαρίας Μαντουβάλου, «Ρωμαῖος-Ρωμιὸς καὶ Ρωμιοσύνη», *Μαντατοφόρος* 22 (1983) 34-72.

21. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου*, Ἀθήνα 1976. Ἀνάτ. ἀπὸ τὰ *Θεσσαλικὰ Χρονικὰ* 11 (1976) 90-119.

22. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων*, Τρίκαλα 1985. Ἀνάτ. ἀπὸ *Τρικαλινὰ* 5 (1985) 47-77.

23. *Actes du Colloque international* organisé par le Secrétariat général de l'Association Internationale des Etudes du Sud-Est Européen, Mamaia (Roumanie), 1-8 septembre 1968, Bucarest 1970, 253.

σημειώσει καὶ ἄλλοι Ρουμάνοι, ὅπως οἱ Densusianu[24], Papahagi...[25].

Αὐτὲς οἱ διαπιστώσεις ἴσως ἀρκοῦν γιὰ τὴν ἐξήγηση καὶ τῶν γλωσσικῶν ὁμοιοτήτων μεταξὺ ἀρωμουνικῆς καὶ ρουμανικῆς. Ἐπιπροσθέτως εἶναι βέβαιο ὅτι οἱ Ἕλληνες ὅλων τῶν ἐποχῶν πορεύονται ἀενάως πρὸς τὶς εὔφορες χῶρες τοῦ Δουνάβεως, ὅπου οἱ παντοῖες ἐπιδράσεις —καὶ γλωσσικὲς— εἶναι εὔλογες καὶ προφανεῖς. Πειστικὴ εἶναι μιὰ περικοπὴ ἐπιστημονικῆς μελέτης τοῦ Ρουμάνου ἀρχαιολόγου Pârvan[26]: «Ce qui est, en tout cas, très sûr, c'est que vers 500 av. J. Chr. le Danube, jusqu' au confluent du Sereth, était une rivière *grecque* et que les pêcheurs et les négociants d'Istrie connaissaient très bien le pays géto-scythe, qu'ils traversaient sans cesse en amont et en aval de cette partie du fleuve et de ses bras, canaux, lacs et affluents». Ἐπαναλαμβάνει: «le Danube semblait devenir, comme le Borysthène, une rivière *grecque*». Οἱ Ἕλληνες δὲν περιορίζονται στὶς γετικὲς παρόχθιες περιοχές, ἀλλὰ διεισδύουν βαθιὰ στὴν δακικὴ ἐνδοχώρα: «Les marchands grecs, une fois arrivés à l'embouchure de la rivière par excellence gète... ne craignaient de la remonter —elle et ses affluents— jusqu'à la source, dans les gorges mêmes des Carpathes». Ὁ Pârvan διαφωτίζει πλήρως γιὰ διάφορες πτυχὲς τῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων στὴν Δακία: «Les bonnes relations des Grecs avec les rois gètes auront beaucoup contribué à intensifier de nouveau la pénétration des négociants grecs dans la vallée du Danube, et en général en Dacie. Le fait que Byrebista,.., se sert dans ses ambassades d'un Grec de Dionysopolis, est concluant pour les nouvelles possibilités de pénétration grecque en amont du Danube et de ses affluents». Καὶ κατὰ τὴν ρωμαιοκρατία οἱ Ἕλληνες συνεχίζουν καὶ ἐπαυξάνουν τὶς πολυσχιδεῖς δραστηριότητές τους στὴν Γετοδακία. Οὔτε οἱ μεγάλες ἀναστατώσεις, ποὺ ἐπιφέρουν οἱ μεταναστευτικοὶ λαοί, ἀπομακρύνουν ὁριστικὰ τοὺς Ἕλληνες ἀπὸ τὸν Δούναβι. Ἄλλως τε τὸ Βυζάντιο δὲν λησμονεῖ τοὺς ὑπηκόους τῶν παραδουναβίων περιοχῶν. Γιὰ τὴν προστασία τους διαθέτει καὶ τὸν στόλο[27]. Ἡ δὲ τουρκοκρατία εὐνοεῖ ἀθρόες ἐγκαταστάσεις Ἑλλήνων στὶς Ἡγεμονίες[28], ὅπου διακρίνονται πάλι σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς δημόσιας καὶ ἰδιωτικῆς ζωῆς, ἐπιδρώντας ποικιλότροπα στοὺς αὐτόχθονες. Ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ συμπεράσματα τοῦ Gáldi γιὰ τὰ ἑλληνικὰ δάνεια τῆς περιόδου αὐτῆς στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα[29].

Ἂν ἡ ἀρωμουνικὴ-κουτσοβλαχικὴ εἶναι διάλεκτος τῆς ρουμανικῆς ἢ αὐτοτελὴς γλῶσσα ἢ νεολατινικὸ-ρωμανικὸ ἰδίωμα, ποὺ δὲν ἔχει ὁλοκληρώσει τὴν ἐξέλιξή του σὲ κύρια γλῶσσα, ἐπειδὴ οἱ χρῆστες του διέθεταν ταυτόχρονα καὶ ἄλλο τελειότερο γλωσσικὸ ὄργανο εὐρείας κυκλοφορίας, τὴν ἑλληνική, ὅπως αὐτοπροαιρέτως πράττουν οἱ Ἀρωμοῦνοι-Κουτσόβλαχοι, οἱ γνῶμες τῶν εἰδικῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν Ρουμάνων διῖστανται.

---

24. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris 1901, 300, 327-328 καὶ 356-357.
25. T. Papahagi, «Din epoca de formajiune a limbei romîne», *Grai şi Suflet* 1 (1923-1942), 228 κέ.
26. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Bucarest 1923, 27, 42, 39, 45.
27. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ*. Ἔκδοσις Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1974. Αἰκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, Α' 324-610, Ἀθῆναι 1975, 319 κέ.
28. N. Banescu, «Entre Roumains et Grecs. Ce que vous apprend le passé», *Νέα Πολιτική* 9 (1937) 1055. Βλ. καὶ γιὰ προηγούμενες περιόδους, βυζαντινὴ καὶ ρωμαϊκή, 1049, 1052.
29. L. Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapest 1939.

Ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους, οἱ ὁποῖοι κατατάσσουν τὴν ἀρωμουνικὴ μεταξὺ τῶν γλωσσῶν καί ὄχι τῶν διαλέκτων τῆς ρουμανικῆς, ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω τοὺς Giunglea[30], Graur[31], Coteanu[32] κ.ἄ. Ἤδη παλαιότερα ὁ Xenopol[33] εἶχε τονίσει τὶς διαφορὲς μεταξὺ ρουμανικῆς καὶ ἀρωμουνικῆς. Ὁ δὲ Procopovici[34] ὑπογραμμίζει τὴν διαφορὰ στὴν σύνταξη. Τὴν προσφορὰ τῆς ρουμανικῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης γιὰ ἐθνικοὺς ρουμανικοὺς σκοποὺς ἐπικαλεῖται ὁ Ρουμάνος Ἀκαδημαϊκὸς N. Iorga: «En fait de linguistique, ce que les savants de cabinet oublient c'est que, si la population roumaine, dès le début si nombreuse sur la rive gauche du Danube, serait venue d'un «Balkan» qu'on ne pourrait pas définir, on ne s'expliquerait pas pourquoi elle n'a ni les formes du dialecte «aroumain» de Macédoine, ni les emprunts au vocabulaire grec, ni le mélange, si particulier, avec le slave que présente le dialecte istrien»[35]. Οἱ διαφορὲς ὅμως προβάλλονται συνήθως, ὅταν ἀμφισβητεῖται ἡ αὐτοχθονία τῶν Ρουμάνων στὴν ἀρχαία Δακία. Ἀποκρούοντας ἐπίθεση ὁ Iorga ἔσπευσε γιὰ ἐνισχύσεις στὴν γλωσσολογία[36]. Βεβαίως δὲν λείπουν καὶ πεποιθήσεις ἀπολύτως ἐπιστημονικές, ἄσχετες μὲ ὁποιαδήποτε σκοπιμότητα. Ἐν προκειμένῳ μνημονεύω τὸν Lozovan, ὁ ὁποῖος ἀποκλείει ἐντελῶς τὴν ρουμανικὴ ἀπὸ τὸν βαλκανικὸ χῶρο: «Le roumain n'est pas une langue 'balkanique'; il le sera le jour où l'on pourra classer les idiomes sémitiques d'Afrique du Nord parmi les langues ibéro-romanes ou l'espagnol et le portugais dans une communauté linguistique maghrébine!»[37].

Ἀξίζει νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι ὁ Ρουμάνος E. Lozovan, καθηγητὴς στὸ πανεπιστήμιο τῆς Κοπεγχάγης, μὲ σπάνια σαφήνεια, πρέπουσα παρρησία καὶ ἐπιστημονικὴ δεο-

---

30. G. Giunglea, *Uralte Schichten und Entwicklungsstuffen in der Struktur des dacorumänischen Sprache*, Sibiu 1944, 114.
31. A. Graur, «'Dialectele' limbii romîne», *Limba Română* 5 (1956) 68. Τοῦ αὐτοῦ, «Limbă, dialect, stat», *Viața Românească* 11 (1958) 98-102.
32. I. Coteanu, «Și totuși istroromîna este limbă», *Studii și Cercetări Lingvistice* 9 (1958) 30.
33. A. D. Xenopol, *Les Roumains. Histoire, Etat matériel et intellectuel*, Paris 1903, 38. Ἐπὶ πλέον ὁ Xenopol διαβεβαιώνει ὅτι Ἀρωμοῦνοι καὶ Ρουμάνοι εἶναι δύο διαφορετικοὶ λαοί. Ἀτεκμηρίωτη εἶναι ἡ ἀντιγνωμία τοῦ L. Boia, «L'historiographie et le problème de la continuité du peuple roumain», *Revue Roumaine d'Histoire* 17 (1978) 701.
34. A. Procopovici, «La romanité balkanique» *Balcania* 1 (1938) 62 σημ. 1. Εὔστοχη εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ἀγ. Τσοπανάκη, «Γλωσσικὰ Μακεδονίας», *Ἀρχαία Μακεδονία*, Συμπόσιον Θεσσαλονίκης 1970, 351: «Ὅσες ὁμοιότητες παρουσιάζουν μεταξύ τους ὀφείλονται στὸ ὅτι σὲ ὅλην αὐτὴν τὴν βαλκανικὴ ἔκταση εἶχε δημιουργηθεῖ μία νεολατινικὴ γλῶσσα στὰ 700 καὶ περισσότερα χρόνια τῆς ρωμαϊκῆς διοίκησης· οἱ διαφορὲς ὅμως ὀφείλονται στὸ ὅτι στὶς δύο περιοχὲς ἀφομοιώθηκαν γλωσσικὰ λαοὶ ποὺ μιλοῦσαν διαφορετικὲς γλῶσσες».
35. N. Iorga, *L'origine et la patrie première des Roumains (réponse à une agression)*, Bucarest 1938, 3.
36. N. Iorga, *Histoire des Roumains de la péninsule des Balkans (Albanie, Macédoine, Epire, Thessalie etc.)*, Bucarest 1919, 4, ὅπου δέχεται ἐκλατίνιση καὶ στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο, ἕως καὶ τὸ Ταίναρο. Βλ. καὶ Achille Lazarou, *Peut-on parler d'une survivance romaine en Péloponnèse?*, Ἀθῆναι 1976. Ἀνάτ. ἀπὸ τὰ *Πρακτικὰ Α΄ διεθνοῦς συνεδρίου πελοποννησιακῶν σπουδῶν*, Σπάρτη 7-14.9.1975, τόμος τρίτος, Ἀθῆναι 1976, 114-123.
37. E. Lozovan, «Onomastique roumaine et balkanique», *VIe Congrès International de Sciences Onomastiques*, München 1961, 225 σημ. 1. Πβ. καὶ L. Tamás, «Romains, Romans et Roumains dans la Dacie Trajance», *Archivum Europae Centro-Orientalis* 2 (1936) 252.

ντολογία, διακηρύσσει ὅλη τὴν ἀλήθεια γιὰ ἐκλατίνιση Ἑλλήνων μὲ βάση τὴν μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ: «διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς (sc. Εὐρώπης) οἰκήτορας, καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονας ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ...»[38]. Ἡ μαρτυρία ἔχει τεράστια σημασία, διότι πέρα τῆς ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων παρέχει πολύτιμη ἐθνολογικὴ πληροφορία, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Ἕλληνες ὑπερέχουν ἀριθμητικῶς καὶ πέρα τῶν σημερινῶν συνόρων. Ὁ Lozovan τόσο τὴν ἐκλατίνιση ὅσο καὶ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν λατινογλώσσων ἀναγνωρίζει ἀπερίφραστα καὶ ὑπερθεματίζει στὴν μετάφραση τοῦ χωρίου: «bien que les habitants fussent des Grecs ils parlaient tous le latin»[39]. Τοὐναντίον ὁ Ρουμάνος Ἀκαδημαϊκὸς H. Mihăescu ἀποπειρᾶται συστηματικῶς καὶ ἐπανειλημμένως[40] τὴν συγκάλυψη τοῦ πλέον ἐνδιαφέροντος στοιχείου τῆς μαρτυρίας τοῦ Λυδοῦ, δηλαδὴ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ λατινόγλωσσοι εἶναι Ἕλληνες.

Γιὰ διγλωσσία καὶ λατινογλωσσία στὴν Μακεδονία καὶ νοτιώτερα ἔχει γράψει καὶ ὁ G. Brătianu: «La Macédoine et une grande partie des régions méridionales de la péninsule étaient latinisées ou tout au moins bilingues, le latin y étant parlé et écrit non moins fréquemment que le grec»[41].

Πρόσφατα ὁ Γάλλος Bruno Helly[42], ἄριστος γνώστης τῶν θεσσαλικῶν ἐπιγραφῶν ρωμαϊκῆς περιόδου, διαπιστώνει ἐκλατίνιση στὴν Θεσσαλία: «On note, dans les inscriptions, à partir du Ier s. av. J. C., la multiplication des anthroponymes latins portés par des Grecs..., dans la population thessalienne il s'est constitué peu à peu, non seulement dans les villes, mais aussi dans les campagnes, un groupe nettement plus influencé par la langue latine...». Πρὸ πάντων βλέπει νὰ ἀσκεῖται ἰσχυρότερη ἐπίδραση τῆς λατινικῆς στὶς ἀρχαῖες Φερὲς καὶ στὴν Περραιβία, ὅπου σήμερα ἀφθονοῦν οἱ Βλάχοι: «C'est là précisément que l'on a retrouvé le plus grand nombre d'inscriptions latines de Thessalie, des documents de bornage, des milliaires —qui dans le reste sont le plus souvent en grec— documents officiels, certes, mais dont le contenu était important dans la vie courante des habitants».

Προσφυέστατα, λοιπόν, ὁ Λαρισαῖος μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνσταντῖνος Κούμας πρὸ 150 καὶ πλέον ἐτῶν εἶχε γράψει γιὰ τὶς ἐπιπτώσεις τῆς ρωμαιοκρατίας καὶ τὴν γένεση τῶν νεολατινικῶν γλωσσῶν, ἐπισημαίνοντας καὶ τὴν ἐμφάνιση τῆς ἀρωμουνικῆς στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο ὡς ἐπακόλουθο τῆς ἐκλατινίσεως γηγενῶν

---

38. Ἰ. Λυδοῦ, *Περὶ τῶν ἀρχῶν...*, 261, 68 (Bonn).

39. E. Lozovan, «Byzance et la romanité scythique», *Revue des Etudes Roumaines* (RER) 5-6 (1960) 223.

40. Βλ. παρατηρήσεις μου στὰ *Πρακτικὰ Β' Συμποσίου Γλωσσολογίας*, 160 σημ. 14. Καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία*, Ἀθῆναι 1983, 5 σημ. 14. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Μνήμη» Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη.

41. Brătianu, *ἔ.ἀ.*, καὶ R. Pinon, *L'Europe et l'Empire Othoman, les aspects actuels de la question d'Orient*, Paris 1909, 115-116. M. Rostovtzeff, «La vie économique des Balkans dans l'antiquité», *Revue Internationale des Etudes Balkaniques* 1-2 (1934-1935) 56-57.

42. *Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*, Ἐκδ. Ἀθηνῶν Α.Ε. 6 (1976) 183. (Εἶναι τὸ πρωτότυπο γαλλικὸ κείμενο). Γιὰ τὴν αὐτοχθονία τῶν ἐκλατινισμένων τῆς Περραιβίας βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι Ὀλύμπου», *Ὁ Ὄλυμπος στὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων*, Β' Πανελλήνιο Συνέδριο Λαογραφικῆς-Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἐλασσόνας, Ἀθήνα 1986, 139-148. Ἐπίσης, τοῦ αὐτοῦ, «Φεραῖοι ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ Βλάχοι Βελεστίνου», ἀνακοίνωση στὸ Α' διεθνὲς συνέδριο Βελεστίνου, 30-31 Μαΐου καὶ 1 Ἰουνίου 1986, (ὑπὸ ἔκτ.). Βλ. καὶ Νέον Ἑλληνομνήμονα 15(1921) 65.

πληθυσμῶν, Ἠπειρωτῶν, Μακεδόνων, Θεσσαλῶν κλπ. Ἑλλήνων[43]. Κατὰ τὸ μακρὸ τοῦτο χρονικὸ διάστημα οἱ Ρουμάνοι ἀφήνουν ἀσχολίαστο τό κείμενο τοῦ Κούμα. Ἔτσι, ἐξηγοῦνται τὰ σφάλματα σὲ διάφορα δημοσιεύματα σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγὴ καὶ τὴν ὅλη ζωὴ τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Ὡς δεῖγμα τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου τοῦ Κούμα καταχωρίζω τὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμα: «Διασκορπισμένοι εἰς διάφορα χωρία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀρεινὰ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ἕως τῆς Πελοποννήσου εἶναι οἱ λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες ὄντες καὶ Θεσσαλοὶ καὶ Ἕλληνες τὸ γένος... Δὲν εἶναι Βλάχος, ἐὰν ἐξαιρέσῃ κανεὶς γυναῖκας τίνας, ὅστις δὲν ὁμιλεῖ τὴν γραικικὴν γλῶσσαν. Ἐν γένει οἱ Βλάχοι συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὔτε ἐκεῖνοι, οὔτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς καὶ τῷ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα»[44].

Τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων αὐτῶν ἀποδεικνύει καὶ ἡ μελέτη τοῦ νεολατινικοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματός τους, τῆς ἀρωμουνικῆς, στὴν ὁποία διασώζονται ὡς ἀπολιθώματα στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἢ παρουσιάζονται παράλληλες ἐξελίξεις.

Ἐλάχιστα παραδείγματα βοηθοῦν στὴν κατανόηση. Ὁ P. Papahagi[45] ἐπιδιώκοντας τὴν ἀπόδειξη τῆς ἐντοπιότητας καὶ τῆς συνέχειας τῶν Ρουμάνων στὴν Δακία, πέρα τοῦ Δουνάβεως, ἐπικαλεῖται τὴν ἀπουσία ἀπό τήν ρουμανικὴ γλώσσα ἑνὸς ρήματος, ποὺ συνηθίζεται στοὺς Βλάχους τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Πρόκειται γιὰ τὸ ρ. sărăgéscu, τό ὁποῖο παράγεται ἀπὸ τὸ ἑλληνικό, ἀρχαῖο καὶ νεώτερο, *σαλαγῶ*, ἀλλὰ στὸ ὁποῖο ἔλαβε χώρα ὁ ρωτακισμός, φαινόμενο τῶν πρώτων αἰώνων μ.Χ. Ἂν ἐδραιώνεται τὸ ἐπιχείρημα τοῦ P. Papahagi, ἀντίστοιχα προσκομίζεται ἕνα ἐπὶ πλέον τεκμήριο τῆς ἑλληνικότητας τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων.

Ὁ T. Papahagi παρακολουθώντας τὴν φωνητικὴ ἐξέλιξη τῆς ἑλληνικῆς λέξεως *χορός*[46], ἡ ὁποία εἰσῆλθε σὲ ὅλες τὶς γλῶσσες τῆς Ν.-Α. Εὐρώπης, τονίζει ὅτι στὴν μὲν ἀρωμουνική, ὅπου ἔχει τὴν μορφὴ *coru*, χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν 2ο αἰ. π.Χ., δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς παρουσίας τῶν Ρωμαίων στὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ στὶς λοιπὲς μετὰ τὸν 8ο αἰ. μ.Χ.

Στὸν 2ο ἐπίσης αἰώνα π.Χ. ἀνάγουν οἱ εἰδικοί, Graur[47], Gáldi[48], Sandfeld[49], τὸν σχηματισμὸ τῶν ρημάτων τῆς ἀρωμουνικῆς, ποὺ λήγουν σὲ -escu, ἤτοι τετάρτης συζυγίας, στὴν ὁποία ἐντάσσονται ὅλα τὰ ἑλληνικῆς προελεύσεως.

Στὸν 1ο αἰώνα μ.Χ. ἀνάγουν οἱ Mihăescu[50], Rohlfs[51] κ.ἄ.[52] τὴν ἀλλαγὴ τῆς προφο-

---

43. Βλ. Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου, «Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας», *Ἐπίτομη Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὰ 1912*, Θεσσαλονίκη 1984, ΕΜΣ, 49-50.
44. Κ. Κούμα, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, ΙΒ', Βιέννη 1832, 531. Βλ. Καὶ Τρ. Μπάρτα, *Περὶ Ἐποίκων Ρωμαίων ἐν Ἑλλάδι*, ἐν Βουκουρεστίῳ 1878, 10.
45. Per. Papahagi, «Quelques influences byzantines sur le macédo-roumain», *Revue Historique du Sud-Est Européen* 2 (1925) 194.
46. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ὁ χορὸς τῶν Βλαχοφώνων*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1979, 392. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Πρακτικὰ* τοῦ Γ' Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου, 384-395.
47. Al. Graur, «Evoluția conjugării în românește», SCL 13 (1962) 157.
48. Gáldi, *ἔ.ἀ.*, 116.
49. Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problème et résultats*, Paris 1930, 19.
50. H. Mihăescu, «Les éléments latins des "Tactica-Strategica" de Maurice-Urbicius et leur écho en néo-grec», RESEE 6 (1968) 483.
51. G. Rohlfs, *Nuovi scavi linguistici nella antica Magna Grecia*, Palermo 1972, 130.
52. Βλ. N. Andriotis—G.Kourmoulis, «Questions de la linguistique balkanique et l'apport de la

ρᾶς τῶν διφθόγγων *αυ* καὶ *ευ* σε *αν* καὶ *εν*, φαινόμενο γενικὸ στὴν ἀρωμουνική, ὥστε νὰ διακρίνεται σαφῶς ἀπὸ τὴν ρουμανική.

Ἀπὸ τὸν 2ο αἰώνα μ.Χ. χρονολογεῖ ὁ Rohlfs[53] τὴν τροπὴ τοῦ συμφωνικοῦ συμπλέγματος *μπ* σὲ *mb*, ποὺ ἀπαντᾶ καθολικὰ στὴν ἀρωμουνική, ἐνῶ εἶναι ἄγνωστο στὴν ρουμανική.

Τὴν διατήρηση τῶν συμφώνων γ, δ, θ, λέξεων-δανείων τῆς ἑλληνικῆς, στὴν ἀρωμουνικὴ κατ' ἀντίθεση πρὸς τὴν ρουμανικὴ ὁ Gáldi[54] ἀποδίδει στοὺς χρῆστες τῆς ἀρωμουνικῆς, τοὺς ὁποίους θέλει Ἕλληνες ἢ μιγάδες διγλώσσους.

Παρόμοια ἑρμηνεία παρέχει ὁ Capidan[55] γιὰ τοὺς ἁπλοὺς καὶ τετελεσμένους μέλλοντες καὶ τὶς δυνητικὲς ἐγκλίσεις τῆς ἀρωμουνικῆς, ἡ ὁποία συνεπῶς διαφοροποιεῖται βασικὰ ἀπὸ τὴν ρουμανική, ὅπως φυσικὰ καὶ οἱ χρῆστες τους.

Ἀξιόλογη ἀποδεικτικὴ σπουδαιότητα περικλείει καὶ τὸ ἀριθμητικὸ σύστημα τῆς ἀρωμουνικῆς, κυρίως ἀπὸ τὸ *εἴκοσι* κ.ἑ., τοῦ ὁποίου *ἐξακριβωμένη* ἀντιστοιχία ὑπάρχει μόνον στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ ἀκριβέστερα στὴν δημώδη. Θεωρεῖται δὲ ὁ ἀρχαιότερος τύπος τοῦ συστήματος, ὅπως παρατηροῦν ὁ Schwyzer[56] κ.ἄ. Ἂν καὶ οἱ ἀριθμητικοὶ ὅροι τόσο στὴν ἀρωμουνικὴ ὅσο καὶ στὴν ρουμανικὴ εἶναι λατινικοί, ἡ ἀρίθμηση διαφέρει ἐντυπωσιακά. Μιὰ μικρὴ ἀντιπαράθεση καθιστᾶ ἀνάγλυφη τὴν διαφορά:

Ἀρωμουνική	*Ρουμανική*
20 = yiyinţî	douăzeci
21 = unsprăyiyinţî	douăzeci şi unu (ἢ una)
22 = doĭsprăyiyinţî	douăzeci şi doi (ἢ două)
23 = treĭsprăyiyinţî	douăzeci şi trei κ.ο.κ.

Λατινική
20 = viginti
21 = viginti unus, a, um (ἢ unus, a, um et viginti)
22 = viginti duo, duae, duo (ἢ duo, duae, duo et viginti)
23 = viginti, tres, tria (ἢ tres, tria et viginti) κ.ο.κ.

Ἑλληνική —ἀρχαιότερη καὶ δημώδης μορφὴ ἀριθμήσεως.
20 = Εἴκοσι (Δωρ., βοιωτ., θεσσ., τύπος Γικατι)
21 = Ἓν ἐπὶ εἴκοσι
22 = Δύο ἐπὶ εἴκοσι
23 = Τρία ἐπὶ εἴκοσι κ.ο.κ.

---

langue grecque», *Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes*, 26 août -1 septembre 1966, VI, Σόφια 1967-1969, 26. P. Skok, «La diphthongue latine au dans les langues balkaniques», *Mélanges Roques* 4, Paris 1950, 241-249.

53. G. Rohlfs, «Les avatars du latin vulgaire: Promenade de géographie linguistique à travers les langues romanes», *Actele celui de al XII-lea Congres international de lingvistică şi filologie romanică*, Bucarest 1970, 19.
54. Gáldi, *ἔ.ἀ.*, 96-97.
55. Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Bucureşti 1932, 476-477. Ἀντ. Μπουσμπούκη, *Τὸ ρῆμα τῆς Ἀρωμουνικῆς*, Ἀθήνα 1982, 186.
56. E. Schwyzer—A. Debrunner, *Griechische Grammatik* 1-4, München 1934-1971, 594.

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση, π.χ., τοῦ 21 τῆς ἀρωμουνικῆς προκύπτουν οἱ λατινικὲς λέξεις unus super viginti, ποὺ φαίνονται ὡς τέλεια μεταγλώττιση τοῦ 21 τῆς ἑλληνικῆς. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι Ἕλληνες κατὰ τὴν ἔναρξη ἐκμαθήσεως τῆς λατινικῆς ἀντικαθιστοῦν τὶς ἑλληνικὲς λέξεις μὲ τὶς ταυτόσημες λατινικὲς διατηρώντας τὸν παλαιότερο τύπο τοῦ ἑλληνικοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος.

Ἐφέτος δηλώνει ἑλληνικότητα Βλάχων-Ἀρωμούνων καὶ ὁ C. Poghirc, Καθηγητὴς τῶν πανεπιστημίων Βουκουρεστίου καὶ Bochum, συνάμα δὲ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Κέντρου Ρουμανικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Παρισιοῦ. Διαβάζοντας μιὰ σύντομη μελέτη μου, ἡ ὁποία δὲν γνωρίζω πῶς περιῆλθε στὰ χέρια του, μοῦ γνωστοποιεῖ τὶς ἐντυπώσεις ὡς ἑξῆς: «Je viens de lire votre très intéressant article sur la thracologie et l'origine des Aroumains. Je suis tout à fait d'accord avec les thèses essentielles de votre article...; je suis souvent intéressé par les mêmes problèmes que vous, arrivant parfois indépendemment aux mêmes conclusions (comme, par exemple le fait qu'une bonne partie des Aroumains de la Grèce doivent être des Grecs qui ont adopté le latin déjà à l'époque ancienne)»[57].

Αὐτοῦ τοῦ εἴδους ὁ διάλογος προάγει τὴν ἐπιστήμη. Ὠφελεῖ καὶ ἐθνικὰ ὅλους, ἀφοῦ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια διαλύονται οἱ πλάνες καὶ ἐπικρατοῦν ἡ εἰρήνη καὶ ἡ φιλία, οἱ ὁποῖες εὐνοοῦν τὴν εἰλικρινὴ καὶ ἀγαστὴ συνεργασία, πάντοτε χρήσιμη καὶ τόσο ἀπαραίτητη. Διότι ἀπομένουν ἀκόμη πολλὰ σημεῖα τῆς ρωμανολογίας, σλαβολογίας, βαλκανολογίας ἢ ἐπὶ μέρους γλωσσῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου, γιὰ νὰ φωτισθοῦν μὲ τὴν εὐρύτερη καὶ ἐνδελεχὴ σπουδὴ τῆς κουτσοβλαχικῆς-ἀρωμουνικῆς[58]. Χαρακτηριστικὴ περίπτωση εἶναι ἡ ἐτυμολόγηση τῆς λέξεως *καμπούρης*, τὴν ὁποία ὁ Ἀνδριώτης[59], ἐπικαλούμενος τὸν Maidhof, παράγει ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ *καμπύλος* ἀλλὰ μέσῳ τῆς τουρκικῆς, ἐνῶ ἡ γνώση τῆς ἀρωμουνικῆς, τῆς πλησιέστερης στὴν δημώδη ἀνατολικὴ λατινική, ἐπιτρέπει ἀσφαλέστερη καὶ ὀρθότερη ἐτυμολογία: ἀρχ. ἑλλ.: καμπύλος > λατ.: campulus > δημ. ἀνατ. λατ.: campurus, μὲ ρωτακισμό, > ἀρωμ. câmburu > νεοελλ. καμπούρης.

Ἡ ἐνασχόληση μὲ τὴν ἀρωμουνικὴ ἐπιφυλάσσει εὐκαιρίες καὶ δυνατότητες πρωτόγνωρης ἐπιστημονικῆς ἄμιλλας καὶ προσφορᾶς. Ὅμως ὁποιαδήποτε ἄλλη σκέψη, κρυφὴ ἢ φανερή, ποὺ σχετίζεται μὲ ἀντιλήψεις καὶ βλέψεις τοῦ παρελθόντος εἶναι ἀνεδαφικὴ καὶ ἀνεπίτρεπτη. Διότι ἡ ἀρωμουνικὴ ἐπιβιώνει ἐλεύθερα καὶ ἀβίαστα στὴν Ἑλλάδα ὡς ὑδροχαρὲς φυτὸ στὰ ἄφθονα καὶ γάργαρα ἑλληνικὰ νερά, ὅπως παρατηρεῖ ὁ T. Papahagi[60] ἐξηγώντας τοὺς λόγους, γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ δημοτικὴ ποίηση τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων, στὴν συντριπτικὴ πλειονότητα, καὶ πρὸ πάντων ἡ ἐπική, ἡ ἠρωϊκή, τὰ ὡραιότερα ἀληθινὰ πνευματικὰ δημιουργήματά τους, εἶναι στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἡ λόγια στὴν ἀρωμουνικὴ δὲν εἶναι αὐτοφυής. Ἐμφανίζεται μετὰ τὴν παρέμβαση τῆς Ρουμανίας στὴν Μακεδονία, κατὰ τὴν ὁμολογία τοῦ Ρουμάνου Ἀκαδημαϊκοῦ Th. Capidan[61]. Οὐδέποτε δὲ ἔγινε ἀνάγνωσμα τῶν Βλάχων-Ἀρωμού-

---

57. Paris, le 17 mars 1986.
58. I. Coteanu, «Le roumain et le développement du latin balkanique», *Recueil d'Etudes Romanes*, Bucarest 1959, 49-50.
59. Ν. Π. Ἀνδριώτη, *Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς*, Θεσσαλονίκη 1967, 143.
60. T. Papahagi, *Paralele folklorice*, Bucureşti 1970, 14.
61. Th. Capidan, *Les Macédo-roumains*, Bucarest 1943, 263. Τὴν ὁμολογία τοῦ Capidan παρασιωπώντας ἀνεπίτρεπτα, παρουσιάζει καὶ ἐπώνυμη ποίηση ἡ Ζωὴ Παπαζήση—Παπαθεο-

νων, ὅπως διευκρινίζει ὁ καλύτερος γνώστης τοῦ θέματος P. Papahagi[62], διότι μόνον τὸ ἑλληνικό ἀλφάβητο ἐγνώριζαν.

Εὔστοχη ἀποδεικνύεται καὶ ἡ παρατήρηση τοῦ Coteanu[63], κατὰ τὴν ὁποία οἱ Βλάχοι-Ἀρωμοῦνοι ποτὲ δὲν εἶχαν συνείδηση ὅτι ἀποτελοῦσαν μέρος τοῦ ἰδίου μὲ τοὺς Ρουμάνους λαοῦ. Ἀπεναντίας ἡ ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Βλάχων-Ἀρωμούνων εἶναι ἀκλόνητα ἑλληνική, μάλιστα ἄχρι θανάτου, ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ αὐτόπτης μάρτυς Paillarès[64] καὶ ὁμολογοῦν πλεῖστοι Ρουμάνοι.

Ἑπομένως, ἂν οἱ κυρίες S. καὶ B.-C. διακατέχονται ἀπὸ ὑπερβάλλοντα πατριωτικό ζῆλο, γιὰ τὸν ὁποῖο δικαιοῦνται κιόλας νὰ σεμνύνονται, περιττεύει ἡ συνέχιση τῆς περιπλανήσεώς τους στὴν τόσο μακρινὴ ἑλληνικὴ χερσόνησο,ὅταν στὴν ὅμορη Μολδαβία λαλεῖται ὁ πάτριος λόγος[65] τους παρὰ τὴν παραλλαγὴ μὲ τὴν κυριλλικὴ γραφὴ καὶ τὴν μετονομασία σὲ μολδαβική. Ἂς μὴ χάνουν τὸ δάσος προσέχοντας τὸ δένδρο!

δώρου, *Τὰ τραγούδια τῶν Βλάχων. Δημοτικὴ κι ἐπώνυμη ποίηση*, Gutenberg, Ἀθήνα 1985. Βλ. καὶ κριτικές μου: *Ἡ Ἔρευνα* (Τρικάλων), 20-12-1985, 17-1-1986, *Μαγνησία*, Γενάρης-Μάρτης 1986, *Τρικαλινά* 6 (1986) 303-309. Ἐπίσης, Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τὰ τραγούδια τῶν Βλάχων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου», ἀνακοίνωση στὸ *Διεθνὲς συμπόσιο ἑλληνικῆς μουσικῆς «ἀρχαίας, βυζαντινῆς, νεώτερης παραδοσιακῆς»*, Δελφοί 4-7 Σεπτεμβρίου 1986, τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτιστικοῦ Κέντρου Δελφῶν (ὑπὸ ἔκτ.). Τοῦ αὐτοῦ, «Βλάχικη ποίηση καὶ διαφεύγουσα ἀξία», *Ἐλευθερία* (Λαρίσης) 20-10-1986.

62. Per. Papahagi, «Din trecutul al Aromânilor», *Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Literare* 35 (1912) 14. Ἐξ ἄλλου μὲ βάση τὴν διαφορὰ στὴν μουσικὴ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, στὸν χορὸ καὶ στὴν ἐνδυμασία ἀμφισβητεῖ τὴν φυλετικὴ συγγένεια Ἀρωμούνων καὶ Ρουμάνων ὁ T. Papahagi, *O problemă de romanitate sud-ilirică*, Bucureşti 1923, 8. Extras din Grai şi Suflet, revista «Institutului de filologie şi folklor».

63. I. Coteanu, «Criteriile de stabilire a dialectelor limbii romîne». *Limba Romînă* 7 (1959) 10: «Aromînii nu au avut niciodată conştiinţa că fac parte din acelaşi popor cu dacoromînii, nici măcar în perioda cînd scriitori de ai lor ca Gh. Constantin Roja şi Mihail C. Boiangi, Boiangi, influenţaţi de şcoala ardeleană, s'au străduit să le arate că ei sînt tot una cu dacoromînii».

64. M. Paillarès, *L'imbroglio Macédonien*, Paris 1909, 400. Τοῦ αὐτοῦ, *La Grèce*, Paris 1908, 178-179.

65. Ἐν τούτοις θεωροῦνται Σλάβοι. Πβ. πρόχειρα *Ἐπίτομον ἐγκυκλοπαιδικὸν καὶ γλωσσικὸν λεξικὸν Παπύρου*, 1961, λῆμμα *Σλάβοι*.

ΑΡΩΜΟΥΝΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΩΝΥΜΙΑ

Ἡ ἐμφάνιση τῶν Ἀρωμούνων[1], τῶν λατινοφώνων, τῶν Βλάχων[2], γνω-

1. Ἡ λέξη παράγεται ἀπὸ τὸ προθετικὸ α καὶ τὸ ἐθνικὸ *Ρωμᾶνος*. Σημαίνει δὲ τὸν λατινόφωνο-βλαχόφωνο Ἕλληνα, ποὺ εἶναι γνωστὸς ὡς Βλάχος, Κουτσόβλαχος, Ἀρβανιτόβλαχος, Φρασαριώτης, Τσιντάρος κά. Γιὰ τὴν πολυωνυμία αὐτὴ βλ. Ἀ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*, ἐν Ἀθήναις, 1976, 84 κέ. Γιὰ τὴ σημασία τῆς λέξεως Ἀρωμοῦνος βλ. Ἀ. Λαζάρου, «Τρία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων», *Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου ("Ηπειρος-Μακεδονία-Θράκη)*, Θεσσαλονίκη, 1977, 225 σημ. 3, καὶ *Θεσσαλικὰ Χρονικὰ* 11 (1976) 267 σημ. 3. Στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία ἐπιβάλλει τὸν ὅρο Ἀρωμοῦνος ὁ Ν. Ἀνδριώτης, «Περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν βορείων γλωσσικῶν ἰδιωμάτων τῆς νέας Ἑλληνικῆς», *ΕΕΒΣ* 10 (1933) 248 κέ. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, *Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς*, Θεσσαλονίκη, 1967, ιστ'. Γιὰ τὸ προθετικὸ α στὴν ἀρωμουνικὴ καὶ στὶς ρωμανικὲς γλῶσσες ἢ ἰδιώματα βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 194 κέ. Γιὰ τὸ προθετικὸ α στὴν ἑλληνική, ἀρχαία ἢ νεοελληνικὴ καὶ ἰδιώματα βλ. W. F. Wyatt, *The Greek prothetik vowel*, Cleveland, 1972, καὶ Σταύρου Γ. Κατσουλέα, «Τὸ προθετικὸν «α» εἰς τὰ παρακαμβούνια γλωσσικὰ ἰδιώματα», *Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη, 1977, 193, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Σύντομη ἀλλὰ καὶ πλήρη θεώρηση τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως *Βλάχος* δίνει ὁ Giulano Bonfante, «La place du roumain parmi les langues romanes», *Revue des Etudes Roumaines*, VII-VIII (1961) 251: «Le mot *Valaque* dérive — à travers le grec βλάχοι ou le vieux slave *vlaxu* — de l'ancien allemand Walh, qui vient à son tour (avec la rotation consonantique germanique qui fait h du K) du celtique *Volcae*, tribu bien connue par les Anciens. Le nom de cette peuplade celtique fut hérité par les Romains qui succédèrent aux Celtes (dont les *Volcae*) en Gaule, et *Walh, Welsch, Wälish* fut appliqué à tous les peuples de langue latine: les *Wallons*, les *Valaques*, et aussi les *Gallois*, fortement latinisés d'ailleurs (anglais *Welsh*). Les Italiens aussi sont *Welsh*. Le nom lui-même de la *Gaule* ne peut pas venir du lat. *Gallia*, comme on le pensait jadis, car le latin ga-initial donne ja-en français (cfr. e.g. lat. *galbinum*: fr. *jaune*, lat. *gabatam*: fr. *jatte*, lat. *gaiium*: fr. geai, où le *e* est purement graphique); et le groupe latin-li -devant voyelle donne-ill-en français (cfr. lat. *alium*: fr. *ail*, lat. *filiam*: fr. *fille*). Donc *Gallia* aurait donné ***jaille*, et non pas *Gaule*. Il faut sans doute accepter l'idée de Rohlfs, qui fait deriver *Gaule* d'un germanique **Walha*, étymologie inattaquable: car le germanique *wa* - donne *ga* - (germ **gardon*: *garder*, **waidanjan*: gagner) et le germ *—alha* donne—*aule* (*salha*:*saule*). La même

στῶν εὐρύτερα ὡς Κουτσοβλάχων[3], στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο ἀνάγεται στὴν ἐποχὴ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως. Τὴν ἀλήθεια αὐτὴ ἔχουν ἀναγνωρίσει καὶ Ρουμᾶνοι, διακεκριμένοι μάλιστα εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, ὅπως οἱ Vasile Pârvan[4], Radu Vulpe[5], Gheorghe Brătianu[6], Take Papahagi[7], Emile Petrovici[8],

idée est exprimée d'ailleurs par W. von Wartbourg dans la deuxième édition (1950) du *Dictionnaire étymologique* de O. Bloch.

La *Valachie*, la *Wallonie*, la *Gaule*, le pays de *Galles* (ang. *Wales*) ont le même nom. C'est avec ce nom que les Italiens sont encore souvent appelés en Allemagne et en Pologne».

Δὲν ὑπῆρχαν τὰ στοιχεῖα αὐτά, ὅταν ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος, *Ἱστορία Ἑ. Ἔ.*, IV, 297, διαποροῦσε: «πῶς...ἤθελεν ἐξηγηθῆ ἥ τε ταυτότης τοῦ ὀνόματος τῶν ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου Βλάχων, καὶ ἡ πολλὴ ὁμοιότης τοῦ γλωσσικοῦ ἀμφοτέρων ἰδιώματος». Λεπτομέρειες περισσότερες βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 82 κέ.

3. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 88 σημ. 70.

4. V. Pârvan, *Sulle origini della civiltà romena*, Roma, 1922, 4.

5. R. Vulpe, «Gli Illiri dell' Italia imperiale romana», *Ephemeris Dacoromana*, 3 (1929) 166-167. Πβ. τοῦ αὐτοῦ, «L'âge du fer dans les régions thraces de la Péninsule Balcanique», *Mélanges de l'Ecole Roumaine en France* (1929), seconde partie, 341. Τοῦ αὐτοῦ, *Studia thracologica*, Bucuresti, 1976, 197.

6. Πβ. G. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucarest, 1942, 67: «la macédoine et une grande partie des régions méridionales de la peninsule étaient latinisées ou tout au moins bilingues, le latin y étant parlé et écrit non moins fréquement que le grec». Παρὰ τὴν τόσο πρώϊμη «Γραμμὴ Jireček», ποὺ διαχωρίζει συμβατικὰ καὶ κατὰ προσέγγιση τοὺς δύο κόσμους, τὸν λατινικὸ ἀπὸ τὸν ἑλληνικό, στὴ Βαλκανική, καὶ ἄλλοι ἐπιστήμονες ἐπεκτείνουν τὰ ὅρια τῆς λατινοφωνίας καὶ ἀκόμη βαθύτερα στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο ὡς τὴν Πελοπόννησο, A. Philippide, *Originea românilor*, I, Iasi, 1925, 70-72, 437 κέ. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, 6. N. Iorga, *Histoire des Roumains de la péninsule des Balkans (Albanie, Macédone, Epire, Thessalie etc.)*, Bucarest, 1919, 4. C. Patsch, «Die Verbreitung des Römer und Romanentums in Mazedonien», *Sitzungsberchte der Osterreichischen Academie der wissenschaften*, 214 (1932) 160 καὶ 162. E. Lozovan, «Romains et barbares sur le moyen-Danube» che Fr. Altheim, *Geschichte der Hunnen*, II, Berlin, 1960, 229. H. Mihăescu, «La diffusion de la langue latine dans le Sud-Est de l'Europe», *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*, 9 (1971) 510. Βέβαια μερικοί, κυρίως Ρουμᾶνοι, προσπάθησαν συνάμα νὰ διαφανοῦν στὸν ἑλληνικὸν αὐτὸν χῶρο ὑποστρώματα ἰλλυρικὰ ἢ θρακικά, διότι δῆθεν, ἂν οἱ κάτοικοι ἦταν Ἕλληνες, ἐκλατίνιση δὲν νοεῖται. Τεκμηρίωση γιὰ τὴν ἑλληνικότητα βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 48, σημ. 36. Προσθ. Ι. Κ. Προμπονᾶ, *Ἡ συγγένεια τῆς μακεδονικῆς καὶ μυκηναϊκῆς διαλέκτου καὶ ἡ πρωτοελληνικὴ καταγωγὴ τῶν Μακεδόνων*, Ἀθῆναι, 1973. Ὡστόσο ἀπάντησε ἀποστομωτικὰ ὁ ἐπίσης Ρουμᾶνος Eugène Lozovan, «Byzance et la romanité scythique», *RER*, V-VI (1960) 223, ὅπου σχολιάζοντας ἐπίμαχο χωρίο τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ, στὸ ὁποῖο διαπιστώνεται ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ καὶ ἡ λατινοφωνία τῶν Ἑλλήνων ὄχι στὴν κυρίως Ἑλλάδα, Ἤπειρο, Μακεδονία ἀλλὰ στὸ κεντρικὸ καὶ βόρειο τμῆμα τῆς Βαλκανικῆς, τονίζει: «bien que les habitants (de l'Europe-Βαλκανικῆς) fussent des Grecs ils parlaient tous le

Şextil Puşcariu[9], Dumitru Maniu[10], τελικὰ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ πολὺς Th. Capidan[11].

Τελευταῖα ὄχι μόνο ἡ ἐντοπιότητα ἀλλὰ καὶ ἡ ἑλληνικότητα τῶν Ἀρωμούνων ἔχει ἀποδειχθῆ μὲ διεπιστημονικὰ συγκλίνοντα στοιχεῖα[12].

Ἤδη ἐκλατίνιση, ἄμεση ἢ ἔμμεση, Ἑλλήνων ἀποδέχονται καὶ ἱκανοὶ Ἕλληνες ἐπιστήμονες[13], ἐνῶ παλαιότερα ἀνάλογο ἐνδεχόμενο ἀποκλειόταν λόγω

latin». Τὸ πρόσφατο ἄρθρο τοῦ Peter Charanis, «John Lydus and the question of the origin of the Vlachs in the greec lands» βασίζεται σὲ μονόπλευρη πληροφόρηση, ἡ δὲ βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωσή του εἶναι τόσο πενιχρή, ὥστε ἀναπόδραστα τίποτε τὸ νέο δὲν προσκομίζεται, παρὰ τὴν προεξαγγελτικὴ φήμη. Πβ. P. S. Năsturel, «Les Valaques balcaniques aux Xe-XIIIe siècles (Mouvement de population et colonisation dans la Romanie grecque et latine)», *Byzantinische Forschungen* VII (1979) 90 σημ. 3. Ὁπωσδήποτε ὁ P. Charanis θὰ κατέληγε σὲ διαφορετικὰ συμπεράσματα, ὅπως συνέβη μὲ ὀνομαστοὺς συναδέλφους του, ἂν ἐνημερωνόταν ἔγκαιρα στὰ τελευταῖα ἐπιστημονικὰ πορίσματα γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Ἀρωμούνων-Βλάχων. Συγκεντρωμένη τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. Ἀ. Λαζάρου, «Nicolae Milescu ὁ Λάχων Homo Universalis», *Λακωνικαὶ Σπουδαὶ Ε', Πρακτικὰ Α' Λακωνικοῦ Συνεδρίου*, ἐν Ἀθήναις 1980, Β', 198 σημ. 1. Προσθ. τοῦ αὐτοῦ, «La révolte des Larisséens en 1066», *La Thessalie*, CMO 6, Arch. 2, Lyon 1979, 303-318.

7. T. Papahagi, «O problemă de romanitate sud-ilirică», *Grai şi Suflet* 1 (1923) 76.

8. E. Procopovici, «La romanité Balkanique», *Balcania* 1 (1938) 61.

9. Ş. Puşcariu, «Ancienneté des établissements macédo-roumains», *Balcania* 1 (1938) 22.

10. Βλ. *Cahiers Şextil Puşcariu* 1 (1952) 213.

11. Th. Capidan, *Les Macedo-roumains*, Bucarest, 1943, 159.

12. Πβ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 106 κέ. Βλ. καὶ ἀνωτ. σημ. 6. Ἐπίσης Johannes Kramer, «L'influence du grec sur le latin populaire: quelques réflexions», *Studii Clasice* 18 (1979) 131, ὅπου καὶ παραπομπὴ στὸν W. Schulze, *Graeca Latina*, Göttingen, 1901.

13. Πβ. Στ. Κυριακίδου, *Μακεδονικὰ* 5 (1961-1963), 527-528. Γ. Κόλια, *Ἱστορικὴ Γεωγραφία τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου*, Ἀθῆναι 1969², 100. Ἀ. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, Ι, 1961, 36. Ν. Ἀνδριώτη, *Τὸ ὁμόσπονδο κράτος τῶν Σκοπίων καὶ ἡ γλῶσσα του*, Θεσσαλονίκη, 1960, 50. Ἀ. Πουλιανοῦ, «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», *Σύγχρονα θέματα* (1963) 289. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ προέλευση τῶν Ἑλλήνων*, Ἀθήνα, 1968, 154-181. Ἀγ. Τσοπανάκη, «Γλωσσικὰ Μακεδονίας», *Ἀρχαία Μακεδονία, Α' Συμπόσιον Θεσσαλονίκης*, 1970, 351. Πάντως, πρῶτος ἔδωσε τὴν ὤθηση γιὰ ἐξειδικευμένη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τοῦ ζητήματος τῆς καταγωγῆς τῶν Ἀρωμούνων, Βλάχων, Κουτσοβλάχων, ὁ Ἀντ. Κεραμόπουλλος μὲ σειρὰ δημοσιευμάτων. Ἤδη ὑπάρχουν Ἕλληνες εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, πού, ἂν καὶ ἀριθμοῦνται στὰ δάκτυλα, ἔχουν παρουσιάσει ἔργο ἀξιόλογο ἀλλὰ ἀναξιοποίητο. Βέβαια ἔχει δίκιο ὁ N. Saramandu, *Studii şi Cercetări Lingvistice*, 30 (1979) 159 σημ. 18, σημειώνοντας ὅτι οἱ περισσότερες σχετικὲς ἐργασίες στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἀνεπιστημονικές. Ὡστόσο δὲν ἀκριβολογεῖ ἐπισημαίνοντας ὡς ἐπιστημονικὴ μόνο μία, διότι προηγοῦνται καὶ ἀκολουθοῦν ἀρκετές, ἀκραιφνέστατα ἐπιστημονικές.

τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἔναντι τοῦ ρωμαϊκοῦ[14].

Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ Ρωμαῖοι, πρὶν ἀκόμα γίνουν κύριοι τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, εἶχαν ἐπιδιώξει τὴ σύναψη φιλικῶν σχέσεων μὲ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις

14. Τὸ «ἀξίωμα» αὐτὸ ἔπαυσε νὰ ἰσχύη πρὶν ἀπὸ μισὸ περίπου αἰώνα χάρη στὸν F. Lot, *Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe*, I, Paris, 1937, 224. Πβ. καὶ M. Egger, *De l'étude de la langue latine chez les Grecs dans l'Antiquité*, Paris, 1855, 6. L. Lafoscade, «Influence du latin sur le grec», chez J. Psichari, *Etudes de Philologie néo-grecque*, Paris, 1892, 100, 136. H. Zilliacus, *Zum Kampf der Weltsprachen im oströmischen Reich*, Helsinki, 1935, 30. A. H. M. Jones, «The Greeks under the Roman Empire», *Dumbarton Oaks Papers* 17 (1963) 14. Τοῦ αὐτοῦ, *The Later Roman Empire 284-602. A Social, Economic and Administrative Survey*, Oxford, II, 986 κέ., III, 330 κέ. G. Dagron, «Aux origines de la Civilisation Byzantine: Langue de culture et langue d'Etat», *Revue Historique* 241 (1969) 24 σημ. 3, 49. Ἔμμεση ἀναγνώριση λατινοφωνίας Ἑλλήνων βλέπουμε καὶ στὸν καλύτερο γνώστη τοῦ θέματος H. Mihăescu, «La lingua latina e la lingua greca nell'impero bizantino», *Atene e Roma* N.S. 18, fasc. 3-4 (1973) 145, ἐνῶ τόσο σὲ προγενέστερη ὅσο καὶ μεταγενέστερη δημοσίευση τοῦ ἴδιου οὐσιαστικὰ κειμένου δὲν καταχωρίζει αὐτούσια τὴν πολύτιμη μαρτυρία τοῦ Ἰ. Λυδοῦ. Πβ. H. Mihăescu, «Die lateinische Sprache in Südosteuropa», *Zeitscrift für Balkanologie* 6 (1968) 128-136. Τοῦ αὐτοῦ, «Byzance foyer du rayonnement de la culture romaine et de la langue latine dans le Sud-est de l'Europe», *Βυζαντινά* 6 (1974) 217-226. Τὴν συγκάλυψη τῆς ἀλήθειας συνεχίζει καὶ στὴν πρόσφατη συνθετικὴ μελέτη του: *La langue latine dans le Sud-est de l'Europe*, Editura Academiei, Bucureşti, «Les Belles Lettres», Paris, 1978, 55, ὅπου γράφει: «Joannes, un dignitaire portant le titre de *praefectus praetorio*, essaya en 540 d'introduire le grec dans l'administration des parties européennes de l'Empire d'Orient, mais sa tentative échoua parce que les habitants de ces régions parlaient latin». Στὴ δὲ σημείωση μὲ ἀριθμὸ 7 παραθέτει δῆθεν αὐτολεξεὶ τὸ κείμενο τοῦ Λυδοῦ: «Ioannis Lydi *De magistratibus* III 68: διὰ τὸ τοὺς τῆς Εὐρώπης οἰκήτορας τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ. L'anteur a écrit sa lettre vers l'an 552», ἐνῷ τὸ γνήσιο πρωτότυπο εἶναι: «διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς (Εὐρώπης, δηλαδὴ Βαλκανικῆς) οἰκήτορας, *καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας*, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ». Παραλείπει ἀκριβῶς τὴ φράση, ποὺ ὑπογραμμίσαμε: «καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας». Τὴν ἀπάλειψη τῆς φράσεως αὐτῆς, πράγματι ἐξαιρετικὰ σημαντικῆς γιὰ τὴ γλωσσικὴ καὶ τὴν ἐθνολογικὴ κατάσταση τῆς Βαλκανικῆς κατὰ τὸν 6ον αἰώνα μ.Χ., εἶχε κάμει καὶ στὴν πρώτη σχετικὴ μελέτη του: *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*, Bucuresti, 1960, 39, ἐνῶ ἀντίθετα ὁ E. Lozovan διατηρεῖ ἀλώβητο τὸ πρωτότυπο, ἐπισημαίνει τὴ σπουδαιότητα καὶ ἑρμηνεύει ὀρθά. Βλ. ἀνωτ. σημ. 6. Πβ. καὶ I. I. Russu, *Elemente traco-getice în Imperiul roman şi în Byzantium*, Bucuresti, 1976, 102, ὅπου γίνεται ἀναφορὰ στὸ χωρίο τοῦ Λυδοῦ ἀλλὰ ἀντὶ «ἐκ τοῦ πλείονος» προτιμᾶται «ἀρκετοὶ» («numerosi greci»). Ἡ παρουσίαση καὶ ἡ ἀξιολόγηση τοῦ χωρίου τοῦ Ἰ. Λυδοῦ στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία ὀφείλεται στὸ φιλέρευνο πνεῦμα τοῦ Σ. Λιάκου, *Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων*, Θεσσαλονίκη, 1965, 29 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, *Τί πράγματι ἦσαν οἱ Σκλαβῆνοι (= Asseclae) ἔποικοι τοῦ Θέματος Θεσσαλονίκης (Δρουγουβίται-Ρυγχῖνοι-Σαγουδᾶτοι)*, Θεσσαλονίκη, 1971, 157, 173. Τοῦ αὐτοῦ, *Σύντομη ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῶν Ἀρμενταρίων τῆς Μικρευρώπης*, Θεσσαλονίκη, 1974, 8 καὶ 25 σημ. 21, 22. Τοῦ αὐ-

καὶ ὁμοσπονδίες[15]. Ὅταν δὲ ὑπέταξαν τὴν Ἑλλάδα[16], μὴ διαθέτοντας τὸ ἀπαιτούμενο ἔμψυχο δυναμικὸ πρὸς ἄσκηση τῆς διακυβερνήσεως τῶν νέων χωρῶν, σκέφθηκαν νὰ ἀποταθοῦν ἀρχικὰ στὴν ἄρχουσα τάξη τῶν Ἑλλήνων, γιὰ νὰ τὴν χρησιμοποιήσουν στὴ διοίκηση, στὸ στρατὸ καὶ σ' ἄλλους τομεῖς τῆς δημό-

τοῦ, *Μακεδονο-ἀρμάνικα*, Θεσσαλονίκη, 1976, 14 καὶ σημ. 26. Τοῦ αὐτοῦ, *Τί ἦσαν ἐθνοφυλετικὰ οἱ Ἀβαροσκλαβῆνοι*, Θεσσαλονίκη, 1977, 7-8. Καὶ στὴν ἑλληνικὴ ἐπιστήμη διαφαίνεται τάση γιὰ νέα θεώρηση τῆς Ρωμαιοκρατίας. Πβ. Διον. Ἀ. Ζακυθηνοῦ, «Ἡ Tabula Imperii Romani καὶ ἡ ἔρευνα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, 1972, 318-319: «Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι συγγραφεῖς, ὁμιλοῦντες περὶ τῶν δύο κλασσικῶν γλωσσῶν, τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Λατινικῆς, θεωροῦν αὐτὰς ὡς κοινὸν ὄργανον ἐκφράσεως. Ὁ Σουητώνιος ἀποδίδει εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κλαύδιον (41-54 μ.Χ.), τὴν φράσιν: *uterque sermo noster*, συνήθης δὲ εἶναι παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ἡ χρῆσις *utraque lingua, utraque oratio* κ.τ.τ., παρὰ δὲ τοῖς Ἕλλησιν ἀντιστοίχως *ἡ ἑκατέρα γλῶττα, ἡ ἑτέρα γλῶττα*. Τὰ περὶ τῆς γλώσσης μαρτυρούμενα δύνανται νὰ ἐπεκταθοῦν καὶ εἰς ἄλλα πεδία τοῦ θρησκευτικοῦ, τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου βίου. Ὁ F. E. Peters ὡμίλησε τελευταίως περὶ «Λατινικοῦ Ἑλληνισμοῦ» (Latin Hellenism) καὶ «Ἑλληνικοῦ Ἑλληνισμοῦ» (Greek Hellenism)...Ὑπὸ τὸ νέον τοῦτο πρῖσμα ὁρωμένη, ἡ Ρωμαιοκρατία καὶ γενικώτερον ἡ Ρωμαϊκὴ Ἱστορία ἀποτελεῖ ἐπιστημονικὸν χῶρον ἐκτάκτου ἐθνικῆς σημασίας».

15. Βλ. M. Holleaux, *Etudes d'épigraphie et d'histoire grecques*, VI, *Bibliographie et index détaillé par Louis Robert*, Paris, 1968, 85 (Alliance) καὶ 196 (Traités). Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ λατινισμοὶ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορωμαϊκῆς συνθήκης (212) τὸ ὁποῖο μάλιστα εἶχε διατυπωθῆ στὴν αἰτωλικὴ διάλεκτο. Πβ. Ed. Will, *Histoire politique du monde hellénistique*, II, Nancy, 1967, 77-76, ὅπου καὶ ἡ σπουδαιότερη βιβλιογραφία. Τὰ λατινικὰ στοιχεῖα εἶχαν εἰσχωρήσει στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα ἐνωρίτερα. Πβ. F. Viscidi, *I prestiti latini nel greco antico e bizantino*, Padova, 1944. A. Pertusi, «rec. di F. Viscidi, Prestiti latini nel greco anrtico e byzantino», *La Parola del Passato* 3 (1948) 295-300. I. Şiadbei, «Contribuţii la studiul latinei orientale. Asupra elementului latin din neogreacă», *Studii şi Cercetări Lingvistice* 12 (1961) 495-513. H. Mihăescu, «Les élements latins des «Tactica-Strategica» de Maurice-Urbicius et leur écho en néo-grec», *Revue des Etudes Sud-Est Européennes* 6 (1968) 481-498. Τοῦ αὐτοῦ, «La litterature byzantine, source de connaissance du latin vulgaire», αὐτ., 16 (1978) 195-215 καὶ 17 (1979) 39-60, ὅπου καὶ πλούσια βιβλιογραφία. V. Orioles, «Note preliminari ad uno studio sui prestiti latini in greco», *Incontri Linguistici* 1 (1974) 110. Κατὰ τὶς πρῶτες ἐπαφὲς τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς ἐπισήμους ἐκπροσώπους τῆς Ρώμης ἡ λατινομάθεια ἦταν ἀπαραίτητη. Πβ. Egger, *ἔ.ἀ.*, 6: «Comme instrument d'unité militaire et administrative la langue latine fut bientôt employée dans toutes les relations de Rome avec la Grèce».

16. Γιὰ τοὺς Ρωμαίους ἡ οὐσιαστικὴ ὑποταγὴ τῶν Ἑλλήνων συμπίπτει μὲ τὴ συντριβὴ τοῦ Περσέως. Πράγματι ἡ ἀλλαγὴ τῆς ρωμαϊκῆς πολιτικῆς ἔναντι τῶν Ἑλλήνων ἀποκαλύπτεται μετὰ τὴ μάχη τῆς Πύδνας, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Ρωμαῖοι νίκησαν, ὁ δὲ ἑλληνομαθέστατος καὶ ἑλληνοπρεπέστατος νικητὴς στρατηγὸς Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος στὸ συνέδριο τῆς Ἀμφιπόλεως (ἄνοιξη τοῦ 167 π.Χ.) δὲν χρησιμοποιεῖ στὸ λόγο του τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, ὅπως ὡς τότε συνήθιζε ὁ ἴδιος καὶ ὅλοι οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Ρώμης, ἀλλὰ τὴ λατι-

νική. Καὶ τοῦτο σημαίνει τὴν ἔναρξη τῆς ἀπροκάλυπτης ἐπιβολῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας στὸν ἑλληνικὸ κόσμο καὶ τὴν καθιέρωση τῆς λατινικῆς ὡς ἐπίσημης γλώσσας, ποὺ μεταφραζόταν γιὰ χάρη τῶν συνέδρων στὴν τοπικὴ γλώσσα, τὴν ἑλληνική. Ἡ μεταβολὴ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ τὸ μέτρο τῆς ἐλαφρύνσεως τῆς φορολογίας, ποὺ ὁπωσδήποτε ἀπηχοῦσε εὐχάριστα στὸ εὐρύτερο κοινὸ τῶν συνέδρων καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Μακεδονίας. Πβ. Will, *ἔ.ἀ.*, II, 236-237: «Les Macedoniens furent astreints à payer tribut à Rome, mais un tribut inférieur de moitié à ce qu'ils payaient antérieurement à la couronne.

Matériellement et juridiquement, le Sénat affectait donc de distinguer entre la royauté macédonienne, dont la disparition sanctionnait la défaite, et le peuple macédonien, qu'il entendait traiter avec clémence et même avec générosité...». Τὰ τελευταῖα ἀποτελοῦσαν πάγια πολιτικὴ τῶν Ρωμαίων τῶν πρώτων τουλάχιστον αἰώνων καὶ συντελοῦσαν στὴ συνεργασία τους μὲ τοὺς νέους ὑπηκόους. Πβ. T. Liv., *Ab urbe condita* 33, 12, 9: «Cum armato hoste infestis animis concurri debere: adversus victos mitissimum quemque animum maximum habere». Παράλληλα πραγμάτωναν καὶ ἄλλους σκοπούς, π.χ. τὴν ἀσφάλεια τῶν νέων κτήσεων, ἔστω καὶ χωρὶς ἀπόλυτη προσάρτηση. Πάλι ὁ Τίτος Λίβιος ἀναφέρει ὅτι «regionibus quae adfines barbaris essent (excepta autem tertia omnes erant), permisit ut praesidia armata haberent» (45, 29). Καὶ ὁ Διόδωρος προσθέτει: «ἐν δὲ τοῖς ἐσχάτοις τῆς Μακεδονίας τόποις, διὰ τὰς τῶν παρακειμένων ἐθνῶν ἐπιβουλάς, κατέστησαν στρατιώτας» (30, 8, 9). Πβ. καὶ Ἀ. Λαζάρου, «Ἡ τύχη τῆς Μακεδονίας», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, «Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν», 1974, 5, 127 : «Τελικά, ἡ μὴ ἐγκαθίδρυση ἐπαρχιακῆς διοικήσεως δὲν ἦταν ἐκδήλωση φιλομακεδονικὴ ἀλλὰ στὴν οὐσία ἐξυπηρετοῦσε συμφέροντα τῆς Ρώμης. Ἴσως δὲν εἶχε ἀκόμη ὡριμάσει ἡ ἰδέα ἢ δὲν εἶχαν δημιουργηθῆ οἱ ἀπαραίτητες προϋποθέσεις. Ἡ κατοχὴ μιᾶς χώρας ὅπως ἡ Μακεδονία ἀπαιτοῦσε μεγάλες δαπάνες γιὰ τὴ συντήρηση μόνιμου στρατοῦ καὶ πολυσύνθετου διοικητικοῦ μηχανισμοῦ». Αὐτὰ γίνονται ἀργότερα. Πβ. Θ. Χ. Σαρικάκη, *Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη, 1971, 20.

Ὡστόσο ἀπὸ τὴ Ρώμη δὲν ἀποβάλλεται ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα. Τοῦτο μαρτυροῦν τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα ἑλληνικὰ δάνεια τῆς λατινικῆς. Πβ. J. Brenous, *Etudes sur les hellénismes dans la syntaxe latine,* Paris, 1895. F. K. Gonçalves, *Da influência lexical do grego no latin litérario,* Lisbon, 1930. P. Chantraine, «Quelques emprunts du grec en latin», *Revue des Etudes Latines* 15 (1937) 88-91. A. Dain, «Les rapports greco-latins», *Memorial offert à Marouseau,* 149 κέ. G. Devoto, «I primi grecismi nella storia della linglua latina», *Mélanges Boisacq,* Bruxelles, 1937, 327-332. J. Marouzeau, «Grec et latin deux fois parents», *Anales del Instituto de Literaturas Clásicas,* Buenos Aires, 1937, 7-10. S. Jannaccone, *Recherches sur les élements grecs du vocabulaire latin de l'empire,* Paris, 1950. J. Perret,«Les hellénismes du vocabulaire latin», *L'Information Littéraire* 3 (1951). P. Boyancé, «La connaissance du grec à Rome», *Revue des Etudes Latines* 34 (1956) 111-131. E. Peruzzi,«Sulla datazione dei grecismi nel latino arcaico», *La Parola del Passato* 25 (1970) 396-400. Ἡ ἀφθονία τῶν ἑλληνικῶν στοιχείων τῆς λατινικῆς ἔχει συντελέσει στὸν χαρακτηρισμό της ὡς διαλέκτου τῆς ἑλληνικῆς. Πβ. E. Gabba, «Il latino come dialetto greco», *Miscellanea di studi Alessandrini in memoria di Augusto Rostagni,* Torino, 1963, 188- 194. E. Peruzzi, «Romolo e le lettere greche», *La Parolla del Passato* 24 (1969) 161-189. Στὴ Ρώμη παρατηρεῖται τὸ φαινόμενο τῆς διγλωσσίας. Σχετικὰ βλ. A. Meillet, *Esquisse d'une histoire de la langue latine,* Paris, 1938, 109 κέ. Κατὰ τὸν Kramer, *ἔ.ἀ.,* 127 σημ. 1, εἶναι ἀβάσιμη ἡ γνώμη, κατὰ τὴν ὁποία μόνο τὸ μορφωμένο κοινὸ τῆς Ρώμης εἶχε βαθειὰ γνώση τῆς ἑλληνικῆς, καὶ σημειώνει

σιας καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Παράλληλα ἀξιοποιοῦν κάθε ἑλληνικὸ στοιχεῖο[17]. Ἄλλως τε οἱ Ἕλληνες ὅλων τῶν τάξεων δὲν ἐννοοῦσαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὶς

«est peu fondée parce qu'elle est en pleine contradiction avec les sources, par exemple la *Cena Trimalchionis* qui supposent un bilinguisme dans les couches inférieures de la population». Ὁπωσδήποτε ὅμως ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἐμφάνιση τῆς λατινικῆς στὴν Ἀμφίπολη ἀρχίζει ἡ ἀντίστροφη φορά. Πβ. P. Boyancé, «La connaissance du grec à Rome», *Revue des Etudes Latines* 34 (1956) 114: «(Paul-Emile) à Amphipolis, reglant officiellement le sort de la Macédoine, c'est en latin qu'il exposera les désisions du Sénat, et le preteur Octavius les traduira en grec..., en Romain vainqueur, il ne peut parler que sa langue». Καὶ συμπληρώνει, σ. 120: «Encore au temps du *Pro Archia,* Ciceron peut opposer l'université du grec au peu d'extension du latin. Par contre, Pline l'Ancien déjà et surtout Plutarque attestent que, de leur temps, le latin est entendu dans tout le monde civilisé». Ἀκριβῶς ὁ ἐκρωμαϊσμὸς ἢ ἐκλατινισμὸς προϋποθέτει ἀξιόλογο πολιτιστικὸ ὑπόστρωμα. Δηλαδὴ ἁπλώνεται ταχύτερα σὲ περιοχές, ὅπου ὑπάρχουν ἐξελληνισμένοι ἢ Ἕλληνες. Πβ. Milutin Garašanin, *Sources archéologiques de la civilisation européenne,* Bucarest, 1970 (Colloque International-Mamaia (Roumanie) 1-8 septembre 1968) 291: «C'est donc dans cette région aussi que nous trouvons la civilisation hellénistique, depuis le IIIe siècle; et c'est dans cette même region que, plus tard, la romanisation de la Dalmatie a été la plus forte et que, d'autre part, dans l'intérieur, cette romanisation n'a jamais été complète». Κ. Κούμα, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων,* Βιέννη, ΙΒ', 1832, 522: «Εἰς μόνον τὰς μεγάλας πόλεις ἀντεῖχεν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ βουνὰ τῆς Ἰλλυρίας ἀπέκρουσαν τὴν ἀλλόφυλον, οἱ δὲ κάτοικοι χωρίων καὶ κοιλάδων ἀνέμιξαν τὰς ἐγχωρίους γλώσσας των μὲ τὴν Ρωμαϊκὴν καὶ οὕτω κατεσκεύασαν ἀνάμικτόν τι παραμόρφωμα διαλέκτου σωζόμενον εἰσέτι εἰς πολλὰ μέρη τῆς Μακεδονίας, Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Ἑλλάδος». Ἐννοεῖ προφανέστατα τὴν ἀρωμουνική, τὴν κουτσοβλαχικὴ γλῶσσα. F. Benoît, «La romanisation de la Narbonnaise à la fin de l'époque républicaine», *Rivista di Studi Liguri* 32 (1966) 288: «Rome y avait pris le relais d'Athènes et ce fut sur un *substratum* hellénique que s'établit la conversion à la Latinité». Τοῦ αὐτοῦ, *Recherches sur l'hellénisation du midi de la Gaule,* Aix-Gap, 1965. Βλ. ἐπίσης, *Actes du Colloque sur les influences helléniques en Gaule,* Paris, 1958 (Publ. de l'Université de Dijon XVI). P. Jacobsthal et E. Neuffer, «Gallia Graeca. Recherches sur l'hellénisation de la Provence», *Préhistoire* 2 (1933) 1-64. A. Garcia y Bellido, *Hispania Graeca,* Barcelona, 1948. M. Almagro, *Les inscripciones ampuritanas, griegas, ibericas y latinas,* Barcelona, 1952. Τοῦ αὐτοῦ, «L'influence grecque sur le monde ibérique», *VIIIe Congrès International d'Archéologie Classique,* Paris 1965, 87-94. P. Bosch-Gimpera, «Les Grecs et les Ibéres», *αὐτ.,* 111-118. Τοῦ αὐτοῦ, «Les soldats ibériques agents d'hellénisation et de romanisation», *Mélanges J. Carcopino,* Paris, 1966, 144 κέ.

17. Πβ. Θ. Δ. Ἀξενίδου, *Ἡ Πελασγὶς Λάρισα καὶ ἡ ἀρχαία Θεσσαλία (Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία). Β'. Οἱ μακεδονικοὶ καὶ ρωμαϊκοὶ χρόνοι,* Ἀθῆναι, 1949, 82. A. Aymard, «L'organisation de la Macédoine en 167 et le régime représentatif dans le monde grec», *Classical Philology* 45 (1950) 106. O. V. Kouriavtzev, «L'Achaie dans le système de la politique provinciale romaine» (article résumé par Cl. Mosse), *Revue d'Histoire Ancienne* (1952) 2. F. Papazoglou, «Sur les Koina régionaux de la Haute

πολυσχιδεῖς δραστηριότητές τους, κατ' ἐξοχὴν τὸ ἐμπόριο[18], τὴν ἐκμετάλλευση τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων[19], τὴν ἐκτέλεση δημοσίων ἔργων κά. Ἡ κοινωνικὴ δὲ ἄνοδος τῆς ἑλληνικῆς κυρίως ἀστικῆς τάξεως στὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ὑπῆρξε πράγματι σημαντική, δοθέντος ὅτι Ἕλληνες ἀναδείχθηκαν συγκλητικοί, ἄλλοι κατέλαβαν καὶ τὸ ὑπατικὸ ἀξίωμα, πάμπολλοι ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ καὶ αὐτοκρατορικοὶ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι[20]. Συνάμα Ἕλληνες τῶν κατωτέρων

Macédoine», *Ziva Antika* 9 (1959) 170. B. Gerov, «L'aspect ethnique et lingustique dans la région entre le Danube et les Balkans à l'époque romaine (I-IIIe s)», *Studi Urbinati* 33 (1959) 177-178, 180. D. M. Pippidi, *I Greci nel Basso Danubio*, Milano, 1972. Τοῦ αὐτοῦ, «Les villes de la côte ouest de la mer Noire d'Auguste à Dioclétien», *Akten des VI internationalen Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik*, München, 1973, 103. Τοῦ αὐτοῦ, *Scythica minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la mer Noire*, Bucureşti-Amsterdam, 1975, 159 κέ. I. Biezunska-Malowist, «La proprieté foncière dans l'Egypte romaine et le rôle de l'élement romain». M. I. Finley, édit., *Problémes de la terre en Grèce ancienne*, Paris, 1973, 261. Κ. Ν. Ἠλιοπούλου, *Φιλελληνικὰ καὶ ἀνθελληνικὰ ρεύματα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ρώμῃ καὶ ρωμαϊκὸς ἀνθρωπισμός*, ἐν Ἀθήναις, 1975, 493. P. A. Brunt, «The Romanization of the Local Ruling Classes in the Roman Empire», *Assimilation et résistance à la culture gréco-romaine dans le monde ancien*. Travaux du VIe Congrès International d'Etudes Classiques (Madrid, Septembre 1974), Bucureşti-Paris, 1976, 162 κέ.

18. Πβ. J. Rougé, *Recherches sur l'organisation du commerce maritime en méditerrannée sous l'empire romain* Paris, 1966, 465-466. Οἱ δὲ Ἀρωμοῦνοι ἔχουν ἐξαιρετικὴ ἐπίδοση στὸ ἐμπόριο. Πβ. V. Bérard, *La Turquie et l'Hellénisme contemporain*, Paris, 1904, 249. V. Papahagi, «Οἱ Μοσχοπολῖται κατὰ τὸ μετά τῆς Βενετίας ἐμπόριον κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα», *Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ* 9 (1934) 127-129. Τοῦ αὐτοῦ, *Aromânii moscopoleni şi comerţul venetian în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea*, Bucureşti, 1935. A. Hâciu, *Aromânii, Comerţ, industrie, arte, expansiune, civilizaţie*, Foscani, 1936. Th. Capidan, *Les Macedo-roumains*, Bucarest, 1943, 101 καὶ 106. Γ. Δ. Μόδη, «Συμβολὴ καὶ ἐπίδρασις τῶν Δυτικομακεδόνων εἰς τὴν πνευματικὴν-οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Σερβίας κατὰ τὸν ΙΗ'-ΙΘ' αἰῶνα», *Ἀριστοτέλης* (Φλώρινα) 7 (1963) 5/41, 1-60. N. Gavrilović, «Οἱ ἐκ Μακεδονίας Βλάχοι εἰς τὰ ἔγγραφα τοῦ κρατικοῦ ἀρχείου Μπρασόβ», *Δελτίον Γιουγκοσλαβικῆς Βιβλιογραφίας* (ΙΜΧΑ) 8 (1971) 37 κέ. Γ. Λαΐου, *Σίμων Σίνας*, Ἀθῆναι, 1972, 70 κέ. Cornelia Papacostea-Danielopolu, «Orgazarea şi viaţa culturală a Companiei «greceşti» din Braşov (sfîrsitul secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea), *Studii Istorice Sud-est Europene* 1 (1974) 159 κέ., ὅπου καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία.

19. Πβ. D. Van Berchem, «L'annone militaire dans l'Empire Romain au IIIe siècle», *Mémoires de la Société nationale des Antiquaires de France* (1936), 145-146. M. Labrousse, «Les burgarii et le cursus publicus», *Melanges d' Archéologie et d'Histoire de l'Ecole Française de Rome* 56 (1939) 164 κ.έ. M. Amit, «Les moyens de communication et la défense de l'Empire romain», *La Parola del Passato* 20 (1965) 211, 219, R. Chevallier, *Les voies romaines*, Paris, 1972, 159, 227 κέ.

20. Βλ. C. S. Walton, «Oriental Senators in the Service of Rome, etc.», *Journal*

τάξεων, ὀρεινῶν καὶ πεδινῶν περιοχῶν, ἀποτελοῦν τὴν ἀνεξάντλητη πηγὴ ἐπανδρώσεως τῶν ρωμαϊκῶν λεγεώνων[21], ὅπου διακρίνονται ἢ τουλάχιστον ἐξασφαλίζουν καλύτερες συνθῆκες ζωῆς.

of Roman Studies (1929) 38-66. P. Lambrechts, *La composition du sénat romain de l'accession au trône d'Adrien à la mort de Commode* (117-192), Antwerp, 1936, 183, 191. A. Aymard, *Les premiers rapports de Rome et de la confédération achaienne,* Bordeaux, 1938, 158-159. R. Syme, «Caesar, the Senate and Italy», *Papers of the British School at Rome* 14 (1938) 1-34. M. Hammond, «Composition of the Senate, A. D. 68-235», *Journal of Roman Studies* 47 (1957) 74-81. H. G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain,* Paris, I, 1960, 11-13. P. Sattler, *Augustus und der Senat,* Göttingen, 1960. C. Nicolet, *L'ordre équestre à l'époque républicaine* (312-43 *av. J.-C.*), Paris, I, 1966. A. Chastagnol, «Les modes d'accès au Sénat romain au début de l'Empire: remarques à propos de la Table Claudienne de Lyon», *Bulletin de la Soc. nat. des Antiqu. de France* (1971) 282-310. Τοῦ αὐτοῦ, «Les sénateurs d'origine provinciale sous la règne d'Auguste», *Melanges P. Boyancé,* Rome, 1974, 163-171. B. Forte, *Rome and the Romans as the Greeks sawthem,* Rome, 1972. Βλ. καὶ P. Petit, *Antiquité Classique* 42 (1973) 358-359. Εἰδικὰ γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων στὴ διοίκηση πβ. Ἀντ. Κεραμοπούλλου, *Τί ἦσαν οἱ Κουτσόβλαχοι,* Ἀθῆναι, 1939, 39 σημ. 1: «Τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας διῴκουν οἱ Ρωμαῖοι διὰ τῶν ἑλλήνων ἐπιτοπίων ὑπαλλήλων». Πβ. καὶ Biezunska-Malowist, *ἔ.ἀ.,* 1973, 261: «Les Romains choisissaient volontiers les fonctionnaires de leur administration parmi les groupes les plus élevés l'échelle sociale. En Egypte, l'administration romain reposait donc sur les Grecs habitant Alexandrie et Ptolemais, ainsi que sur les Grecs de la χώρα, sur ceux qu'on définissait parfois comme οἱ ἀπὸ γυμνασίου».

21. Δίων., Κάσσ. *Ἱστ. Ρωμ.,* 36, 25. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἀποσπ.,* 77, 7, 18. Ἀππιαν., *Ἐμφυλ.,* 3, 79, 4, 75. Τοῦ αὐτοῦ, *Μιθρ.,* 35, 41. T. Liv., *Perioch.* 102. Caes., B. G., 3, 4, 4 καὶ 102, 2. *Lexicon totius Latinitatis de Forcelini,* VI, Legio. Βλ. καὶ Δ. Μ. Καλοποθάκη, *Ὁ χωρισμὸς τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ ἡ ρωμαϊκὴ διοίκησις παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν,* ἐν Ἀθήναις, 1894, 5 σημ. 4. M. Rostovtzeff, *The social and economic history of the Roman Empire,* Oxford, 1926, 234. Patsch, *ἔ.ἀ.,* 159 κἑ. P. Collart, *Philippes ville de Macédoine depuis ses origines jusqu'à la fin de l'époque romaine,* Paris, 1937, 316 σημ. 3. Κεραμοπούλλου, *ἔ.ἀ.,* 80-83. G. Forni, *Il reclutamento delle legioni da Augusto a Diocleziano,* Milano-Roma, 1953. J. Szilagyi, «Les variations des centres de prépondérance militaire dans les provinces frontières de l'Empire romaine», *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 2 (1954) 141, 146, 215-216 κ.ἀ. Ὁ Πουλιανός, «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», 289, εἶναι ἀπόλυτος: «οἱ Ρωμαῖοι χρησιμοποιοῦσαν κατοίκους τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς Πίνδου, σὰν λεγεωναρίους, γιὰ τὴν διαφύλαξη τῶν ὀρεινῶν δρόμων καὶ κόμβων. Οἱ συνθῆκες τοὺς ἐπέβαλαν, ἐκτὸς ἀπὸ ἑλληνικά, νὰ ξέρουν καὶ λατινικά, τὴν ἐπίσημη γλώσσα τοῦ κράτους. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲν πρέπει κατηγορηματικὰ νὰ διαβεβαιώσει κανείς, ὅτι πουθενὰ καὶ ποτὲ ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα δὲν ὑποχώρησε μπροστὰ στὴ λατινική». Τὴν ἴδια γνώμη διατυπώνει καὶ ὁ Στ. Κυριακίδης, *ἔ.ἀ.* 527-528. Βλ. ἐπίσης E. Stănescu, «Les «Stratiotes». Diffusion et survivance d'une institution byzantine dans le Sud-Est de l'Europe», *Actes du Ier Congrès International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Européennes,* III, Sofia, 1968, 227-

Ἐπειδὴ τὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη καὶ τὴν ἀνεμπόδιστη ἐπίδοση στὸ ἐμπόριο καὶ σ' ἄλλα προσοδοφόρα ἐπαγγέλματα εὐνοεῖ ὁ τίτλος τοῦ *ρωμαίου πολίτου*, ποὺ παρέχει εἰδικὰ προνόμια, οἱ Ἕλληνες φροντίζουν ἔγκαιρα γιὰ τὴν ἀπόκτησή του[22], τὴν ὁποία καὶ προβάλλουν ἔντονα λαμβάνοντας ρωμαϊκὰ ὀνόματα. Ἐνδεικτικὰ καταχωρίζουμε ἐλάχιστα χαρακτηριστικὰ παραδείγματα: Ἀπὸ τὴν Κῶ οἱ ἀδελφοὶ Γάϊος Στερτίνιος Ξενοφῶν (ἰατρὸς καὶ γραμματεὺς τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου) καὶ Τιβέριος Κλαύδιος Κλεώνυμος, χιλίαρχος τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη Μάρκος Πομπήιος Μακρῖνος, ὕπατος. Ἀπὸ τὴν Ἔφεσο Τιβέριος Ἰούλιος Κέλσος Πολεμιανός, ὕπατος, ὁ γιός του Τιβέριος Ἰούλιος Ἀκύλας Πολεμιανός, ὕπατος, ὁ ὁποῖος ἵδρυσε στὴ γενέτειρά του τὴν περίφημη βιβλιοθήκη. Ἀπὸ τὴ Νικομήδεια ὁ γνωστὸς συγγραφεὺς Φλάβιος Ἀρριανός, ἐπαρχιακὸς διοικητὴς καὶ ὕπατος. Ἀπὸ τὴν Πέργαμο ὁ ἐπίσης ἱστορικὸς συγγραφεὺς Αὖλος Κλαύδιος Χάραξ, διοικητὴς ρωμαϊκῆς λεγεῶνος καὶ ὕπατος. Ἀπὸ τὴ Λῆμνο ὁ γνωστὸς συγγραφεὺς Φλάβιος Φιλόστρατος, τοῦ ὁποίου ὁ γιὸς λεγόταν Λούκιος Φλάβιος Καπιτωλεῖνος. Ἀπὸ τὴν Κρήτη ὁ Λεύκιος Φλάβιος Σουλπικιανὸς (Δωρίων Πολύκνις), συγκλητικός. Ἀπὸ τὴ Σπάρτη ὁ Γάϊος Ἰούλιος Εὐρυκλῆς Ἡρκλανός, Ταμίας, δήμαρχος, στρατηγὸς καὶ συγκλητικός. Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὁ Μᾶρκος Οὔλπιος Εὐβιότης, ὕπατος, καὶ οἱ γιοί του Μᾶρκος Οὔλπιος Φλάβιος Τεισαμενὸς καὶ Μᾶρκος Οὔλπιος Πουπήνιος Μάξιμος. Ἐπίσης ὁ Ἡρώδης Ἀττικός, τοῦ ὁποίου τὸ πλῆρες ὄνομα εἶναι Τιβέριος Κλαύδιος Ἡρώδης Ἀττικὸς Μαραθώνιος. Ἀπὸ τὰ Μέγαρα Κόμμοδος Κομμόδου. Ἀπὸ τὴν Ἀμοργὸ Αὐρήλιος Ὀκτάβιος,

235. Σ. Λιάκου, *Μακεδονο-αρμάνικα. Α' ὁ ἀρχαιομακεδονικὸς θεσμὸς τῶν Ἀρματωλῶν...* Θεσσαλονίκη, 1976, 7 κέ. Γιὰ γενικὴ θεώρηση τοῦ θέματος βλ. Gr. Webster, *The Roman Imperial Army of the First and Second Centuries A. D.*, London, 1969. A. Mocsy, *Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior*, Budapest, 1970. M. Š. Kos, «The military role of Macedonia from the Civil Wars to the establishment of the Moesian Limes», *Akten des XI Int. Limeskongresses*, Budapest, 1977, 277-296.

22. D. M. Pippidi, *I Greci nel Basso Danubio*, Milano, 1971, 177 κέ. Βλ. ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, «Gètes, Grecs et Romains en Scythie Mineure: coexistance politique et interférences culturelles», *Assimilation et résistance à la culture gréco-romaine*, Bucureşti-Paris, 1976, 452. Lelia Cracco Ruggini, «Le associazioni professionali nel mondo romano-bizantino», *XVIII Setti di St. sull' Alto Medioevo* («Artigianato e tecnica nella società dell Alto Medioevo Occidentale»), Spoleto, 1971, 60-193. Τῆς αὐτῆς, «La vita associativa nelle città dell' Oriente greco: tradizioni locali e influenze romane», *Assimilation...*, 463 κέ. P. Gautier, «Générogité» romaine et «avarice» grecque: sur l'octroi du droit de cité», *Mélanges d'histoire ancienne offerts à W. Seston*, Paris, 1974, 207-215. H. Box, «Roman Citizenship Laconia», *Journal of Roman Studies* 21 (1931) 200-214, καὶ 22 (1932) 165-183.

γιὸς τοῦ Αὐρηλίου Ἑρμέα. Ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Πλουτάρχου, ὁ στωϊκὸς φιλόσοφος καὶ δάσκαλος τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, Σέξτος κά.

Κατὰ συνέπεια, ὅπως προσφυέστατα γράφει καὶ ὁ Ἰωάννης Τουλουμάκος, «ἀπὸ τὴν παρουσία τῶν Ἑλλήνων στὴ Σύγκλητο, στὴ διοίκηση καὶ στὸ στρατὸ τῆς αὐτοκρατορίας θὰ περίμενε κανεὶς καὶ πολιτιστικὲς ἐπιδράσεις—καὶ φυσικὰ πρῶτα πρῶτα στὴ γλώσσα. Οἱ Ἕλληνες ἀξιωματοῦχοι τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἤξεραν λίγο πολὺ ὅλοι λατινικά, μερικοὶ μάλιστα τόσο καλά, ὥστε νὰ διαβάζουν ἄνετα καὶ λατίνους κλασσικούς.

Λατινικὰ ἤξεραν ἐξ ἄλλου ὅλοι σχεδὸν οἱ Ἕλληνες διανοούμενοι τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τὸν Πολύβιο καὶ τὸν Ποσειδώνιο (κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐλεύθερης πολιτείας) ὡς τὸν Πλούταρχο καὶ Φιλόστρατο, κατὰ τὴν αὐτοκρατορική»[23].

Ὅσο προχωροῦμε βορειότερα στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἡ λατινικὴ ἐπίδραση γίνεται ἐμφανέστερη καὶ διαρκέστερη. Ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος καὶ ἱστορικὸς Bruno Helly, ποὺ ἔχει ἐγκύψει στὴ μελέτη τοῦ ἐπιγραφικοῦ ὑλικοῦ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων τῆς Θεσσαλίας, τονίζει πρόσφατα τὰ ἑξῆς: «Ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὲς προκύπτει ὅτι ἀπὸ τὸν 1ο αἰ. π.Χ. πολλαπλασιάζονται οἱ Ἕλληνες ποὺ φέρουν λατινικὰ ὀνόματα: Σαλβία, Σεκοῦνδα, Μᾶρκος, Σεβῆρος. Τὴν ἴδια ἐποχή, πολλοὶ φέρουν ὀνόματα λατινικῶν γενῶν· δὲν κατάγονται βέβαια ἀπὸ τὴν Ἰταλία αὐτοὶ ποὺ γίνονται ταγοὶ στὴ Λάρισα, ποὺ νικοῦν σὲ διαγωνισμοὺς ἐπιγράμματος ἢ σὲ παραδοσιακὰ ἀγωνίσματα, ποὺ ἀπελευθερώνουν δούλους σύμφωνα μὲ τὴ νομοθεσία τοῦ κοινοῦ, ἀλλὰ ποὺ ταυτόχρονα συνδέονται μὲ τὶς καμπανικὲς οἰκογένειες τῶν Ὀκκίων, τῶν Τιτίων ἢ τῶν Ἀρρουντίων, τῶν Σεμπρωνίων...φαίνεται—συνεχίζει ὁ Helly—ὅτι σταδιακὰ συγκροτήθηκε ὄχι μόνο στὶς πόλεις, ἀλλὰ καὶ στὴν ὕπαιθρο, μιὰ κατηγορία Θεσσαλῶν πολὺ βαθύτερα ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴ λατινικὴ γλῶσσα. Αὐτὴ ἡ ἐπίδραση θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ συσχετισθῆ μὲ τὴν ὕπαρξη αὐτοκρατορικῶν κτήσεων στὶς Φερὲς καὶ ἀσφαλῶς καὶ στὰ βορειοδυτικά, μεταξὺ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου, στὰ σύνορα τῆς ἐπαρχίας. Ἐκεῖ ἀκριβῶς βρέθηκαν οἱ περισσότερες λατινικὲς ἐπιγραφὲς τῆς Θεσσαλίας, ὁριοθετικὲς ἐπιγραφές, μιλιάρια—ἐπίσημα κείμενα βέβαια, τὸ περιεχόμενο ὅμως τῶν ὁποίων ἦταν σημαντικὸ γιὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν κατοίκων»[24].

23. Ἰ. Τουλουμάκου, «Ρωμαϊκὲς ἐπιδράσεις», *Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους* (Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν Α.Ε.), Ἀθῆναι, 6, 1976, 580. Κατὰ τοὺς C. C. Giurescu-D. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, 1, Bucureşti, 1976, 114, ἡ ἀλλαγὴ τῶν ὀνομάτων τῶν Δακῶν μὲ ρωμαϊκὰ σημαίνει τεκμήριο προόδου τοῦ ἐκρωμαϊσμοῦ τῆς Δακίας.

24. *ΙΕΕ.*, 6, 183. Πβ. καὶ τὰ τοπωνύμια τῆς περιοχῆς: Μιλόγουστα (σημ. Μεσοχώρι), Δομένικο, Βερδικούσα, Πραιτώρι, Μαγούλα, Ἀμούρι, Κουκούλι, Βίγλα, Κλεισούρα, (Παλαὶ) κάστρο, Δεσκάτη, Μπουνάσα κ.ἄ. Βλ. καὶ Ἀ. Ἰ. Θαβώρη, «Τὸ Βελβεντό, ἱστορία τοῦ

Στὸν καθαυτὸ βορειοελλαδικὸ χῶρο ἡ συμμετοχὴ τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ, τῶν Ἑλλήνων, στὴ ρωμαϊκὴ διοίκηση καὶ πρὸ πάντων στὸ ρωμαϊκὸ στρατὸ ἦταν πιὸ ἐκτεταμένη. Ὡρισμένοι δὲ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες θαυμάζοντας τὸ στρατὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔσπευδαν νὰ στρατολογήσουν ὅσο τὸ δυνατὸν περισσοτέρους Μακεδόνες, νὰ ἐκπαιδεύουν κατὰ τὸ μακεδονικὸ σύστημα, τῆς φάλαγγος, καὶ νὰ ἐφοδιάζουν μὲ τὸν ἴδιο ὁπλισμό. Ὁ Δίων Κάσσιος ἀναφέρει γιὰ τὸν Καρακάλλα τὰ ἑξῆς: «φάλαγγα τέ τινα ἐκ μόνων τῶν Μακεδόνων ἐς μυρίους καὶ ἑξακισχιλίους συντάξαι, καὶ αὐτὴν Ἀλεξάνδρου τε ἐπονομάσαι καὶ τοῖς ὅπλοις οἷς ποτε ἐπ' ἐκείνου ἐκέχρηντο ὁπλίσαι» (Ἀποσπ. 77, 7, 18).

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἀνθρωπωνυμία Μακεδόνων, ποὺ ὑπηρέτησαν στὸν ρωμαϊκὸ στρατό: Ἀπὸ τὸ Δίο M. Valens Verona καὶ C. Pomponius Aquila. Ἀπὸ τὴ Βέροια M. Aurelius Fabius καὶ Iulius Aufidius. Ἀπὸ τὴ Λυχνιδὸν M. Reginius Eutyches καὶ C. Signius Valens. Ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια Λυγκηστίδος C. Signius Valens καὶ Vetilius Sedatus. Ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια Σιντικῆς C. Iulius Montanus, C. Iulius Gemellus, C. Cornelius Longinus καὶ Ti. Claudius Messalinus. Ἀπὸ τὴν Πελαγονία C. Domitius Pudens καὶ P. Aelius Mestrius. Ἀπὸ τοὺς Φιλίππους M. Aurelius Aprilis καὶ C. Iulius Longinus. Ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη M. Aurelius Cassianus, M. Fulvius Maximus, T. Flavius Sebastianus, C. Iulius Pudens κ.ἄ.[25].

Ὁ Γάλλος ρωμανιστὴς Fr. Taillez[26] κατονομάζει τοὺς δύο πρώτους Ἀρωμούνους, τοὺς δύο πρώτους λατινοφώνους τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως νομίζει, τὸν Γάιο ἀπὸ τὴ Δόβηρο τῆς Μακεδονίας καὶ τὸν Σεκοῦνδο ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Προφανῶς τὰ πρωτεῖα λατινοφωνίας ἀφοροῦν στοὺς πρώτους χριστιανοὺς τῆς Μακεδονίας, μάλιστα τῆς Θεσσαλονίκης.

ὀνόματος τῆς κωμοπόλεως καὶ ἡ ἐτυμολογία του», *Μακεδονικὰ* 6 (1964-1965) 193-194, ὅπου καὶ τὰ γειτονικὰ τοπωνύμια λατινικῆς προελεύσεως, Σέρβια, Κοζάνη, Καισάρεια, Γρατσιάνη (Γρατζιανή), Παλαιογρατζιανή, Γαλλιανὴ (Κάλλιανη). Ἐπίσης βλ. Ἀντ. Κεραμοπούλλου, «Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι», *ΕΕΦΣΠΑ* (1953-1954) 55-59.

25. Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικὴ προσωπογραφία*, Θεσσαλονίκη, 1955.

26. Fr. Taillez, «Rusaliile, les Rosalies et la rose», *Cahiers S. Puşcariu* 1 (1952) 2, 317: «C'est la Macédoine au sens des Actes des Apôtres, ce «Macedonien» apparaissant en songe à Paul de Tarse, à Troas, pour l'inviter à passer en Europe. L'une des péripéties les plus curieuses de l'exégèse d'il y a vingt ans, le Père Lagrange converti à la thèse de Clarck sur la valeur des textes vulgaires, reconnaissait un Caius du pays ou du Lac des Doubères en Péonie, dars AA, 20, 4: ce *Caios Douberios* qui, avec Sekoundos de Thessalonique est le premier Macédo-Romain, le premier chrétien de langue latine en Orient... Sur la *Via Egnatia* qui descend de Monastir vers Salonique, les Romains de Macedoine, à cette triple frontière qui les ignore, sont aussi vieux que le Christianisme».

Ὁ Ρουμᾶνος I. I. Russu ἀσχολούμενος μὲ τὸν ἐκρωμαϊσμὸ τῶν Θρακῶν ἀναφέρει καὶ τὸν Πέτρο Πατρίκιο ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη[27], γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Προκόπιος γράφει ὅτι ἦταν Ἰλλυριὸς τὸ γένος. Ὁ Russu, μολονότι ὁμολογεῖ ἀπερίφραστα ὅτι ἡ σημασία τοῦ ὅρου Ἰλλυριὸς εἶναι καθαρὰ γεωγραφικὴ-διοικητική, ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν ἔκφραση: *Θεσσαλονίκην τὴν Ἰλλυρίδα πόλιν*, καὶ μολονότι γνωρίζει ἀσφαλῶς ὅτι ὁ Πέτρος Πατρίκιος δὲν ἦταν μόνο λατινόγλωσσος ἀλλὰ πολύγλωσσος, ὅπως ἀποδεικνύουν οἱ διπλωματικὲς ἀποστολές του καὶ τὰ ἑλληνικὰ συγγράμματά του, προσπαθεῖ νὰ τὸν ἐντάξη ἐθνολογικὰ στοὺς Θρᾶκες[28], ἐνῶ πιὸ εὔλογος εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Πέτρου Πατρικίου ὡς Ἕλληνος λατινοφώνου, Ἀρωμούνου.

Ἐξ ἄλλου, ὅταν ἀναγνωρίζεται ὅτι πολλοὶ Ἕλληνες, πρὸ καὶ μετὰ τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση, εἶχαν διεισδύσει καὶ ἐγκατασταθῆ πέρ' ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Μακεδονίας, στὰ ἐνδότερα τῆς χερσονήσου ὡς τὸν Δούναβι[29] καὶ στὶς παραδουνάβιες χῶρες, ὅπου ἀποτελοῦσαν τὸ ζωντανότερο στοιχεῖο, δὲν φαίνεται ὁπωσδήποτε ἀβάσιμη ἡ ἄποψη τοῦ Ἀντ. Κεραμοπούλλου[30], κατὰ τὴν ὁποία αὐτοκράτορες, ὅπως οἱ Διοκλητιανός, Κωνσταντῖνος, Ἰουστῖνος, Ἰουστινιανός, πρέπει νὰ ἦσαν Ἕλληνες βλαχόγλωσσοι, Βλάχοι[31].

27. Αἰκατερίνης Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία. Α' 324-610*, Ἀθῆναι, 1975, 240 κέ. 243, 256, 277, 352.

28. Russu, *ἔ.ἀ.*, 94.

29. Ὁ Ρουμᾶνος ἀρχαιολόγος V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Bucarest, 1923, 5, ὑποστηρίζει ὅτι ἤδη περὶ τὸ 500 π.Χ. ὁ Δούναβις ἔχει τὴν ὄψη ἑλληνικοῦ ποταμοῦ, διότι ἀδιάκοπα οἱ Ἕλληνες ἁλιεῖς καὶ ἔμποροι καὶ ταξιδιῶτες διατρέχουν πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω. Πβ. Ἀ. Λαζάρου, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ*, Ἀθῆναι, 1974.

30. Ἀντ. Κεραμοπούλλου, «Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπένιστας καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν Λυχνιδὸν λαῶν», *Μακεδονικὰ* 2 (1941-1952), Θεσσαλονίκη, 1953, 530.

31. Δεδομένου ὅτι κατάγονται ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς βόρειας Μακεδονίας, τῆς ἀρχαίας, ὅπου τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο κυριαρχοῦσε τόσο ἐπὶ Φιλίππου Β' καὶ τῶν διαδόχων του ὅσο καὶ μετὰ τὴ ρωμαϊκὴ κυριαρχία, ὁπότε ἔγινε τὸ ὁρμητήριο γιὰ τὶς συνεχεῖς ἐξορμήσεις πρὸς τὴν ἐνδοχώρα τῆς χερσονήσου, ἑρμηνεύεται καὶ ἡ βαθειὰ ἐκλατίνιση, ὥστε νὰ θεωρεῖται ὀρθότατα κοιτίδα τῆς ἀνατολικῆς λατινικῆς, καὶ ἡ ἑλληνορωμαϊκὴ καταγωγὴ τῶν ὀνομαστῶν αὐτῶν αὐτοκρατόρων. Ἄλλωστε ἐπὶ ρωμαιοκρατίας δὲν παρατηρεῖται συρρίκνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀντίθετα, μὲ τὴν κάθε νέα προσάρτηση ἐδάφους τῆς χερσονήσου στὸ ρωμαϊκὸ κράτος, ποὺ ἀμέσως ἱδρύει νέες πόλεις ἢ ἐνισχύει ὑπάρχουσες προωθοῦνται βορειότερα οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν ἠπειρωτική, νησιωτικὴ καὶ μικρασιατικὴ Ἑλλάδα. Πβ. Δ. Κανατσούλη, *Ἡ Θράκη κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους* (Provincia Thracia), Θεσσαλονίκη, 1979, 11-12, 13. Ἐξ ἄλλου ἡ Ρώμη ἀδυνατοῦσε νὰ στείλη στὶς νέες κτήσεις Ρωμαίους. Πβ. Gerov, *ἔ.ἀ.* 179: «La décadence économique et la dépopulation de l'Italie, qui se manifestaient le plus gravement sous les Flaviens, ont obligé Trajan à interdire l'imigration de l'Italie...». Γιὰ τὴν παρουσία Ἑλλήνων στὴν Χερσόνησο τοῦ Αἵμου καὶ μακρύτερα ἤδη ἔχουμε καταχωρίσει ἀρκετὴ βιβλιογραφία Προσθ. καὶ A. Gitti, «Sulla

Ἐπίσης τὴ συνύπαρξη τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ στοιχείου στὴ Βόρειο Ἤπειρο, γιὰ τὸ ὁποῖο κάνει λόγο ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος καὶ τὸ ὁποῖο ἐπιβιώνει ἀκόμα καὶ ὡς ἑλληνόφωνο, τοὺς Ἕλληνες Βορειοηπειρῶτες, καὶ ὡς βλαχόφωνο-λατινόφωνο[32], τοὺς Φρασαριῶτες, Μοσχοπολίτες

colonizzazione greca nell' alto e medio Adriatico», *La Parola del Passato* 7 (1952) 161-192. L. Braccesi, *Grecità adriatica*, Bologna, 1971. M. Nikolanci, «Contacts gréco-illyriens sur la côte de l'Adriatique», *Archaeologica Iugoslavica* 5 (1964) 49-60. M. Parović-Peşikan, «Les Illyriens au contact des Grecs», *αὐτ.*, 61-81. O. Masson, «Les rapports entre les Grecs et les Illyriens d'après l'onomastique d'Apollonia d'Illyrie et de Dyrrachium», *Actes du Ier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes*, Sofia, 1966-69, VI, 233-239. Sk. Anamali, «Les villes de Dyrrachium et d'Apollonie et leurs rapports avec les Illyres», *Actes du II...*, Athènes, 1972, II, 229-239. Φ. Παπάζογλου, *Οἱ μακεδονικὲς πόλεις κατὰ τὴ ρωμαιοκρατία*, Σκόπια, 1957 (στὴ σερβικὴ γλώσσα μὲ γαλλικὴ ἐκτενῆ περίληψη). Δ. Κανατσούλη, «Ἡ ὀργάνωσις τῆς Ἄνω Μακεδονίας κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους», *Ἀρχαία Μακεδονία, Συμπόσιον Θεσσαλονίκης*, 1970, 184 κέ. Ι. Τουράτσογλου, «Δύο νέαι ἐπιγραφικαὶ μαρτυρίαι περὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων κατὰ τὸν τρίτον μεταχριστιανικὸν αἰῶνα», *αὐτ.*, 280 κέ. N. G. L. Hammond, *A History of Macedonia*, I, *Historical geography and prehistory*, Oxford, 1972. Ἀ. Καψῆ, *Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Θράκης στοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους*. Chr. Dunant et J. Pouilloux, *Recherches sur l'Histoire et les cultes de Thasos. II. De 196 avant J.-C. jusqu'à la fin de l'Antiquité*, Paris, 1958. G. Daux, «Thasos et les contrées danubiennes», *Studii Clasice* 3 (1961) 49-51. E. Condurachi, «Les statères de Cyzique et les routes commerciales du Hellespont au Danube», *Eirene* 1 (1960) 60 κέ. Hr. M. Danov, *Tracia antică*, Bucureşti, 1976. G. Mihailov, *La langue des inscriptions grecques en Bulgarie, Phonétique et morphologie*, Sofia, 1943. S. Stati, «La langue des inscriptions grecques de Dobroudja», *Linguistique Balkanique* 6 (1963) 29-33. D. Pippidi-D. Berciu, *Din istoria Dobrogei, I. Geti şi greci la Dunarea de jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană*, Bucureşti, 1965. D. M. Pippidi, *Contribuţii la istoria veche a României*, Bucureşti, 1967. V. Pârvan, *Dacia. Civilizaţiile antice din ţările carpato-danubiene*, Bucureşti, 1972, 81 κέ., κεφάλαιο: «Carpato-danubienii şi grecii». I. H. Crişan, *Burebista şi epoca sa*, Bucureşti, 1977. C. Preda, «Sur les monnaies thraco-gètes—imitations de type macédonien», *Thraco-dacica*. Recueil d'études à l'occasion du IIe Congrès International de Thracologie, Bucureşti, 1976, 169 κέ.

32. Πβ. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, *Περὶ θεμάτων*, λβ, 152 (Βόννης): «Ρωμάνους τοὺς νῦν Δαλματίαν καὶ τὸ Δυρράχιον οἰκοῦντας». Βλ. D.A. Zakythinos, *La Grèce et les Balkans*, Athènes, 1947, 97 κέ. Ἐπιβιώνουν δὲ παρὰ τὶς πολλαπλὲς δυσχέρειες καὶ ἀντιξοότητες. Πβ. Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, *Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση στὶς μητροπολιτικὲς ἐπαρχίες Δυρραχίου καὶ Βελεγράδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰώνα*, Ἰωάννινα, 1978, 157 κέ. Ὁ N. G. L. Hammond, *Epirus*, Oxford, 1967, 23, 24 κέ. συναντᾶ τοὺς Ρωμάνους στὶς ἴδιες περίπου περιοχές, ἀλλά, ἐπειδὴ πληροφορεῖται ὅτι αὐτοαποκαλοῦνται «Arumani», σπεύδει στὴ συναγωγὴ ἐσφαλμένου συμπεράσματος ὡς πρὸς τὴν καταγωγή τους, ἐνῶ, ὅπως ἐξηγεῖ ὁ R. Janin, *Revue des Etudes Byzantines* 23 (1965) 300: «...ils se disent Aromâns (Romains), tout comme les grecs (Ρωμαῖοι)». Ἐξ ἄλλου τὸ συμπέρασμά του δὲν συμφωνεῖ μὲ τὶς διαπιστώσεις

κά. Βλάχους φανερώνουν περίτρανα καὶ οἱ ἐπιγραφές, στὶς ὁποῖες δὲν ἐμφανίζονται ἀνθρωπωνύμια[33] ἰλλυρικῆς προελεύσεως. Ὁ Ρουμᾶνος ἀκαδημαϊκὸς P. Vulpe σὲ εἰδικὴ γιὰ τοὺς Ἰλλυριοὺς ἐργασία ἐπιλέγει: «non si incontra neppure un nome illirico, ma solamente nomi romani e greci»[34]. Ὁ δὲ Ἰταλὸς A. Brunialti τὴν περιοχὴ αὐτὴ τῆς Ἀδριατικῆς προσονομάζει «l'illirico greco», στὴν ὁποία ὅμως συμπληρώνει «La lingua, gli usi, i costumi, la religione dei Romani vi divennero dominanti»[35].

Ἡ λατινικὴ ἀνθρωπωνυμία ὑποχωρεῖ προοδευτικὰ λόγῳ τῆς ἐκχριστιανίσεως, κατὰ τὴν ὁποία εἰσάγονται ὀνόματα ἑβραϊκὰ καὶ σὲ μικρότερη ἀναλογία ἑλληνικά. Πάντως καὶ τὰ λατινικὰ διατηροῦνται τουλάχιστον ἐνόσω ἡ Λατινικὴ χρησιμεύει ὡς ὄργανο καθημερινῆς ὁμιλίας. Τοῦτο δὲ συμβαίνει ὡς τὸν 6ο αἰώνα, ἂν δοθῇ ἀπόλυτη πίστη στὴ μαρτυρία τοῦ Ἰ. Λυδοῦ, ὁ ὁποῖος καὶ τὴν ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων στὴν Χερσόνησο τοῦ Αἵμου ἀποκαλύπτει καὶ τὴ λατινοφωνία τους ἐπιβεβαιώνει[36].

Κατόπιν ἀκολουθοῦν οἱ «τρεῖς σκοτεινοὶ αἰῶνες»[37], περίοδος σιγῆς τῶν πηγῶν. Μόλις τὸν 10ο αἰ. μνημονεύονται οἱ λατινόφωνοι τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου μὲ τὸ ὄνομα Βλάχοι ἀπὸ τὸν Γεώργιο Κεδρηνὸ ἢ ἀκριβέστερα τὸν Ἰωάννη Σκυλίτζη, ὁ ὁποῖος μάλιστα τοὺς ἐντοπίζει στὴν Καστοριά[38]. Τὸν ἑπόμενο αἰώνα ὁ Κεκαυμένος πρῶτος καταχωρίζει ἀρωμουνικὰ-Βλαχικὰ ἀνθρωπωνύμια, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Λαρισαίων τὸ 1066. Συγκεκριμένα ἀναφέρει ὅτι ἀρχηγεῖο τῶν ἐπαναστατῶν ἦταν ἡ κατοικία τοῦ Λαρισαίου Βεριβόη. Στὴ συνέχεια μνημονεύει καὶ ἄλλον Βλάχον, τὸν Σθλαβώταν Καρμαλάκην. Ὁ πρῶτος ὅμως μελετητὴς τοῦ ἔργου τοῦ Κεκαυμένου, ὁ Ρῶσος Wassilievski, διατείνεται ὅτι Βλάχοι ἦσαν καὶ οἱ ἄλλοι πρωτεργάτες τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Λαρισαίων, ὁ Ἰωάννης Γρεμιανίτης, Γρηγόριος Βαμβακᾶς καὶ Θεόδωρος Σκρίβων Πεταστός. Τὴ γνώμη τοῦ Wassilievski ἀσπάζονται καὶ οἱ Ρουμᾶνοι

πού κάνει στὸ μεταγενέστερο ἐπίσης μεγάλο σύγγραμμα, *Macedonia*, I, 79, 232, 240, ὅπου διαφαίνεται ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων.

33. Πβ. Masson, *ἔ.ἀ.*, 239: «Quant aux pays grecs proches de l'Illyrie comme Epire et l'Acarmanie, on peut dire qu'ils ont pratiquement échappé à une influence venue du nord, en dépit de théories fondées sur l'interprétation superficielle de tel ou tel nom».

34. Vulpe, «Gli Illiri...», 167.

35. A. Brunialti, *Le nuove provincie italiane, VI Fiume, Zara e le isole*, Torino, 1921, 19.

36. Βλ. ἀνωτ. σημ. 6, 14, 15, 16.

37. Πβ. Διον. Ἀ. Ζακυθηνοῦ, *Ἡ Βυζαντινὴ Ἑλλὰς (392-1204)*, Ἀθῆναι, 1972, 36. Τοῦ αὐτοῦ, «La grande brèche dans la tradition historique de l'Hellénism du septième au nevième siècle», *Χαριστήριον εἰς Ἀναστάσιον Κ. Ὀρλάνδον*, Ἀθῆναι, 1966, 3, 300-324.

38. Βλ. διεξοδικὴ ἀνάπτυξη καὶ βιβλιογραφία Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 74 κέ.

Giurescu[39]. Ἐπὶ πλέον Βλάχο θέλουν καὶ τὸν ἀρχηγὸ τῆς ἐξεγέρσεως, τὸν Νικουλίτσα, τὸν ἄρχοντα καὶ στρατηγὸ τοῦ Θέματος τῆς Ἑλλάδος, ὅλοι οἱ Ρουμᾶνοι, ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἐξέγερση, ὅπως ὁ G. Murnu, ὁ N. Jorga, ὁ A. Sacerdoteanu, Borgea, Pârvan κλπ.[40]

Πρόσφατα ὁ Ρουμᾶνος P. Năsturel[41] ἐπαύξησε τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀρωμουνικῶν ἤ, ὅπως ἀκριβέστερα ὁ ἴδιος θέλει, βλαχικῶν ἀνθρωπωνυμίων, ἀλλὰ χωρὶς τὸν ἀπαραίτητο διαχωρισμὸ τῶν Βλάχων, ἀφήνοντας νὰ ὑπονοηθῆ ὅτι ἀπὸ τὴ σημερινὴ Ρουμανία ὡς τὴν Ἀχαΐα καὶ τὰ Ἑπτάνησα, συγκεκριμένα τὴν Κεφαλληνία, ὅπου διαπιστώνεται ὕπαρξη Βλάχων, ἔχουμε πληθυσμό, ποὺ ὁμιλεῖ νεολατινικὴ γλώσσα καὶ ἀνήκει στὴν ἴδια ἐθνότητα, τὴ ρουμανική[42]. Ἡ δὲ παρουσία τῶν Βλάχων στὴν κυρίως Ἑλλάδα ὀφείλεται σὲ κάθοδο ἀπὸ βορρᾶ ἀπὸ τὴν μεταξὺ Σάβα καὶ Δουνάβεως περιοχή, τὴν ὁποία ἐγκατέλειψαν μετὰ τὴν ἐκεῖ ἐγκατάσταση τῶν Σέρβων. Ἔτσι ὁ Năsturel ἐπιχειρεῖ νέα ἑρμηνεία τοῦ σχετικοῦ χωρίου τοῦ Κεκαυμένου. Μάλιστα γίνεται τολμηρότερος ἀνάγοντας τοὺς Ἀρωμούνους, Ρουμάνους καὶ Ἀλβανοὺς σὲ κοινὸ ἐθνολογικὸ ὑπόστρωμα θρακοδακο-ιλλυρικό! Μολονότι ἀσφαλῶς γνωρίζει τὴν πλούσια βιβλιογραφία γιὰ τὶς ἀλβανορουμανικὲς γλωσσικὲς σχέσεις[43], μὲ τὶς ὁποῖες ἄλλοτε ἀναζητοῦσαν τὴν κοιτίδα τῶν Ἀλβανῶν στὴ Δακία ἢ τῶν Ρουμάνων στὴν Ἰλλυρία, βόρεια Ἀλβανία, προχώρησε σὲ ὑπεραπλουστεύσεις[44]. Ἐξ ἄλ-

39. Βλ. C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, 1, București, 1975, 188.

40. Πβ. Ἀ. Λαζάρου, «Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», *Θεσσαλικὰ Χρονικὰ* 11 (1976) 90-119, ὅπου σχολιάζονται καὶ τὰ ἀνθρωπωνύμια, σημ. 80, 81, 89, 91. Τοῦ αὐτοῦ, «La révolte des Larisséens en 1066», *La Thessalie*, Actes de la Table-Ronde 21-24 Juillet 1975-Lyon, Collection de la Maison de l'Orient Méditerranéen No 6, Série Archéologique, Lyon, 1979, 303-318.

41. P. Năsturel, «Vlacho-balcanica», *Byzantinisch-Neugriechischen Jahrbücher* 22 (1978) 221 κέ.

42. Τὰ ὅρια τῆς λατινοφωνίας ἐκτείνει καταπληκτικὰ καὶ ὁ Eugène Lozovan, μάλιστα δὲ ἀπὸ τὴ Μοραβία ὡς τὴν Πελοπόννησο, ἀλλά, ὅπως εἴδαμε, ἀναγνωρίζει ἀπερίφραστα ἐκλατίνιση καὶ Ἑλλήνων μὲ συνέπεια τὴ διαφοροποίηση καὶ διάκριση τῶν συγχρόνων μας λατινοφώνων-Βλάχων—ἀνάλογα μὲ τὸ ἐθνολογικὸ καὶ γλωσσικὸ ὑπόστρωμά τους. Βλ. Achille Lazarou, «Peut-on parler d'une survivance romaine en Péloponnèse?», *Πρακτικὰ Α' διεθνοῦς συνεδρίου πελοποννησιακῶν σπουδῶν*, Ἀθῆναι, 1976, 3, 114 κέ.

43. Πβ. τὶς βασικὲς μελέτες: Th. Capidan, «Raporturile albano-române», *Dacoromânia* 2 (1921-1922) 443-554. I. A. Candrea, *Limba albaneză in raporturile ei cu limba română*, București, 1930-1931. Σχετικὰ βλ. Ἀ. Λαζάρου, «Ὁ χορὸς τῶν Βλαχοφώνων», *Πρακτικὰ τοῦ Γ' Συμπόσιου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου (Ἤπειρος-Μακεδονία-Θράκη)*, ΙΜΧΑ-Θεσσαλονίκη, 1979, 394 καὶ ἰδιαίτερα σημ. 31.

44. Ἀνασκευὴ τῶν σχετικῶν θεωριῶν μὲ πλήρη τεκμηρίωση βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 91 κέ.

λου ἐπικαλεῖται καὶ τὴν πληροφορία τοῦ Βενιαμὶν τοῦ ἐκ Τουδέλας, κατὰ τὸν ὁποῖο οἱ Βλάχοι τῆς Θεσσαλίας φονεύουν τοὺς ἀγρότες Ἕλληνες, ἐνῶ μεταχειρίζονταν ἤπια τοὺς Ἑβραίους. Στὴν σκληρότητα τῶν Βλάχων κατὰ τῶν Θεσσαλῶν ὁ Năsturel καὶ ἄλλοι Ρουμᾶνοι ὑποπτεύουν τὴν ἔλλειψη φυλετικῆς συγγένειας. Παρέλειψε ὅμως νὰ ἀναφέρη καὶ ἀντίθετες ἀπόψεις συμπατριωτῶν του ἱστορικῶν γιὰ τὴ διαφορετικὴ στάση τῶν Βλάχων ἀπέναντι στοὺς Θεσσαλοὺς καὶ στοὺς Ἑβραίους. Διότι πράγματι οἱ ἀγρότες Θεσσαλοὶ ἀγανακτοῦσαν[45], ὅταν ἔβλεπαν τὰ κοπάδια τῶν Βλάχων νὰ ρημάζουν τὰ χωράφια τους, καὶ συμπλέκονταν μέχρι θανάτου. Οἱ Ἑβραῖοι δὲν εἶχαν λόγους προστριβῶν μὲ τοὺς Βλάχους, ἀλλὰ καὶ στὶς περιπτώσεις ποὺ ἀνέκυπταν, ἐγκατέλειπαν τὸ πεδίο τῆς μάχης, ὥστε νὰ μὴ ἔχουν θύματα. Κατὰ δὲ τὸν G. Murnu ὁ Βενιαμὶν δὲν εἶδε τοὺς Βλάχους ἀπὸ πολὺ κοντά, τὰ δὲ λόγια του ἀποτελοῦν μεταφορὰ ἐντυπώσεων, ποὺ συνέλεξε ἐπὶ τόπου, ἐντυπώσεων ὅμως ὑπερβολικῶν[46]. Καὶ ὁ Francois Lenormant[47] ἀποδίδει στὸν Βενιαμὶν ὑπερβολές, ὅπως τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι οἱ Βλάχοι τῶν χρόνων του ἦσαν εἰδωλολάτρες, ἐνῶ ταυτόχρονα μνημονεύει βαπτιστικὰ ὀνόματά τους Ἰωάννης, Μιχαήλ, τὰ ὁποῖα ὅμως προβάλλει ὡς τεκμήρια ἑβραϊκῆς καταγωγῆς τῶν φορέων τους!

Περιέργως στὰ λεγόμενα τοῦ Βενιαμὶν περὶ εἰδωλολατρείας τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας ἔδωσε πίστη καὶ ὁ ἀρχαιολόγος Ν. Γιαννόπουλος, ὁ ὁποῖος ἔγραψε καὶ σχετικὴ μελέτη, ἰσχυριζόμενος ὅτι οἱ Βλάχοι τῆς Θεσσαλίας ἐκχριστιανίσθηκαν μετὰ τὸν 12ο αἰώνα[48]. Τὸ ἴδιο σφάλμα διαπράττουν ὅλοι ὅσοι ἀγνοοῦν τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Βλάχων, τὴν Ἀρωμουνική, στὴν ὁποία ἡ χριστιανικὴ ὁρολογία ἀφθονεῖ καὶ μάλιστα εἶναι τῶν πρώτων μ.Χ. αἰώνων.

Συνεπῶς ἡ ἐπισήμανση ἀπὸ τὸν P. Năsturel νέων στοιχείων ἀνθρωπωνυμίας βλαχικῆς, τῶν ὁποίων τὰ πιὸ ἀξιόλογα δὲν εἶναι ἀρωμουνικά, καὶ ἡ

45. Αὐτὸ συνέβαινε σὲ παρόμοιες περιπτώσεις καὶ μὲ τοὺς Ἑλληνοφώνους κτηνοτρόφους, Κουπατσαραίους, Σαρακατσαναίους κλπ. Κανονικὰ οἱ σχέσεις ἦταν ἄριστες, ὅπως μᾶς διαβεβαιώνει ὁ καλύτερος γνώστης τῆς καταστάσεως τῆς Θεσσαλίας ὁ Λαρισαῖος Κων. Κούμας, *ἔ.ἀ.*, 530-531: «Ἐν γένει οἱ Βλάχοι συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικούς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὔτε ἐκεῖνοι, οὔτε οὗτοι καμμίαν ἐθνικὴν διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς καὶ τῷ ὄντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα». Γιὰ τὸ ὅμαιμο δὲν ἀφήνει ἀμφιβολία ὁ Κούμας: «Διασκορπισμένοι εἰς διάφορα χωρία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀρεινὰ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ἕως τῆς Πελοποννήσσου εἶναι οἱ λεγόμενοι Βλάχοι, Μακεδόνες ὄντες καὶ Θεσσαλοὶ καὶ Ἕλληνες τὸ γένος». (*αὐτ.*).

46. G. Murnu, «Les Roumains de la Bulgarie Médievale», *Balcania*, 1 (1938) 14.

47. F. Lenormant, «Les patres Valaques de la Grèce», *Revue Orientale et Americaine* IX-no 53 (1864) 249, ὅπου ἀπορρίπτει τὴν εἰδωλολατρεία, «puisque leur correspondance avec Innocent III les montre chrétiens et ayant une église organisée».

48. Ν. Γιαννοπούλου, «Ἡ ἐκχριστιάνισις τῶν Βλάχων κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐν Θεσσαλίᾳ», *Ἱερὸς Σύνδεσμος τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀθηνῶν* 274 (1η Ὀκτωβρίου 1916) 9-12.

ἐπίκληση τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰσπανοεβραίου Βενιαμὶν δὲν ἀρκοῦν γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ στὴν ἐπικαιρότητα τῆς περίφημης θεωρίας περὶ καθόδου τῶν Βλάχων, ἡ ὁποία ἀνασκευάσθηκε ἤδη ἀπὸ τοὺς ἄλλοτε ὑποστηρικτές της[49]. Ὅσο γιὰ

49. Πβ. Th. Capidan, «Noms de localités connus des Roumains de la péninsule balkanique», *Langue et Littérature* 2 (1943) 243 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, «Toponymie Macédo-roumaine», *αὐτ.* 3 (1946) 5 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, *Limbă şi cultură*, Bucureşti, 1944, 290. Τοῦ αὐτοῦ, *Macedo-roumains*, 159. Κατὰ τὸν A. Sacerdoţeanu, «Considérations sur l'histoire des Roumains au Moyen Age», Paris, 1929, 140 (extrait des *Mélanges de l'Ecole Roumaine en France*, 7, 1928), «l'hypothèse d'une descente des Roumains de la Save vers la Thessalie n'est pas possible». Ὁ δὲ L. Tamas, «Romains, Romans et Roumains dans l'Histoire de la Dacie Trajane», *Archivum Europae Centro-Orientalis* 2 (1936) 364, τονίζει: «Vouloir dégager un noyau historique des élucubrations de Kékaumenos serait tenter l'impossible». Ἐξ ἄλλου ὁ M. Gyóni, «L'œuvre de Kékaumenos source de l'histoire roumaine», *Revue d'Histoire Comparée* 23 (1945) 129, δηλώνει σαφέστατα: «On a écarté d'avance des sources comme le chronique «Nestor», dont les données ne se rapportant pas aux Vlaques ainsi que les *Gesta Hungarorum* d'Anonymus, qui confondent la situation de 1200 avec l'histoire du IXe siècle». Μάταια ὁ Sacerdoţeanu, *ἔ.ἀ.*, 140-141, ἀναζητεῖ κάθοδο ἀπὸ ἄλλες ἀφετηρίες, γιὰ νὰ μειώση τὴν ἐντύπωση, ποὺ προκάλεσε ὁ K. Kadlec ἰσχυριζόμενος ὅτι οἱ Βλάχοι μετανάστευσαν ἀπὸ τὴ Θεσσαλία πρὸς τὸν βορρᾶ (*αὐτ.* 40 καὶ *Revue des Etudes Hongroises* 6, nos 2-3, 1928, 271). Διότι τὴν ἄνοδο δέχθηκαν καὶ διάσημοι Ρουμᾶνοι. Οἱ C. Daicoviciu-H. Daicoviciu, «La Dacie et sa romanité», *Actes du Colloque international organisé par le Secrétariat général de l'Association International des Etudes du Sud-Est Européen*, Mamaia (Roumanie), 1-8 septembre 1968, Bucarest, 1970, 253, ἀρνούμενοι τὴν ὁλοκληρωτικὴ ἐκκένωση τῆς Δακίας ἀπὸ τὸν ἐκρωμαϊσμένο πληθυσμὸ ἐπὶ Αὐρηλιανοῦ (271 μ.Χ.) διατείνονται ὅτι «durant les six siècles qui s'écoulèrent depuis l'abandon de la Dacie par Aurelien, des éléments *romans* (non roumains) sont venus du Sud du Danube, renforcant la romanité au Nord de ce fleuve, en particulier les éléments qui avaient adopté comme principale occupation la vie pastorale». Ἀλλὰ ὁ Capidan κατ' ἐπανάληψη εἶχε ἀρνηθῆ καὶ τὸν ποιμενικὸ βίο στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες, γιὰ νὰ ἀποκλεισθῆ τὸ ἐνδεχόμενο ἐπιβιώσεώς τους μὲ τὴ μορφὴ τῶν ἐκλατινισμένων Βλάχων. Ὁ M. Gyoni, «La transhumance des Vlaques balcaniques au Moyen Age», *Byzantinoslavica* 12 (1951) 39, διέλυσε ὁριστικὰ τὸν ἀφελῆ μῦθο: «Dès la période homérique, l'élevage des moutons et des chèvres constituait une brance importante de la vie économique hellénique». Γιὰ δὲ τὶς θερινὲς διαμονὲς τῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας βλ. M. Sivignon, *Les pasteurs du Pinde septentrional*, Lyon (1968), 29, ὁ ὁποῖος ἐπὶ πλέον γράφει καὶ τὰ ἀκόλουθα: «leur existence dans la péninsule balkanique est connue depuis le VIe siècle après J.-C. Les bergers Valaques de notre région sont de très anciens habitants du pays».

Ὅταν αὐτὲς εἶναι οἱ ἔγκυρες ἐπιστημονικὲς διαπιστώσεις, τί νὰ ὑποθέση κανεὶς διαβάζοντας στὸν ἐπίσημο καὶ ὀγκωδέστατο τόμο: *L'Europe et ses Populations, Oeuvre collective accomplie sur l'initiative et sous la direction* d'Abel et d'Yvonne-Delphée Miroglio, Agrégés de l'université, Fondateurs de l'institut havrais de psychologie des peuples, Vue d'ensemble et dictionnaire descriptif, Martinus Nijhoff/La Haye,

τὰ ἑβραϊκῆς προελεύσεως ὀνόματα περιττεύει περισσότερος λόγος, διότι γενικὰ εἶναι παραδεκτὸ ὅτι οἱ λαοὶ ἐκχριστιανιζόμενοι λαμβάνουν ὀνόματα ἑβραϊκά, ἄρρηκτα συνδεδεμένα μὲ πρόσωπα τῆς νέας θρησκείας. Παρατηρεῖται δηλαδὴ καὶ στὴν ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία ὅ,τι ἀκριβῶς καὶ στὴν ἑλληνική.

Ὡστόσο ἐπιβάλλεται κατ' ἀρχὴν σύντομη ἀναφορὰ στὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα. Ἐπειδὴ δὲ τὰ περιθώρια μιᾶς ἀνακοινώσεως εἶναι στενὰ καὶ κατ' ἀκολουθία ἡ λεπτομερὴς κατάταξη αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατή, φρονοῦμε ὅτι εἶναι ὀρθότερο νὰ ἐξετάσουμε ἰδιάζουσες περιπτώσεις[50].

Πράγματι ἡ ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία διακρίνεται γιὰ τὸ μεγάλο ποσοστὸ ὀνομάτων βαπτιστικῶν ἀρχαίας ἑλληνικῆς προελεύσεως, ὅπως Ἀλκιβιάδης, Ἀχιλλεύς, Λεωνίδας, Ὀδυσσεύς, Πελοπίδας, Περικλῆς, Ἀλεξάνδρα, Ἀντιγόνη, Ἰφιγένεια, Πηνελόπη κ.ἄ.

Ἡ τάση τῆς χρήσεως ἀρχαιοελληνικῶν ὀνομάτων γίνεται ἔντονα αἰσθητὴ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τουρκοκρατίας καὶ ἀκριβέστερα κατὰ τὴν ἔναρξη τῆς νεοελληνικῆς ἀναγεννήσεως[51], στὴν ὁποία οἱ Ἀρωμοῦνοι, ὅπως διαπιστώνουν

1978 (*Ouvrage honoré des subventions de la Commission des Communautés Européennes et de la Fondation de la culture*), 463: «Macedo-roumains, Leurs noms: Aroumains, Vlaques, Tsintsars, Coutzo-Vlaques, Farcherots...il s'agit là de la branche méridionale du peuple roumain, séparée de la masse des Roumains du nord du Danube à partir du XIe siècle et vivant parmi les populations balkaniques, slaves, grecques et albanaises de l'ancienne Macédoine...Le type anthropologique du Macédo-Roumain, son habitat, son mode de vie (activité pastorale et élevage dans les montagnes, commerce habile dans les villes) diffèrent de ceux des populations au milieu des quelles il se trouve...». Καὶ οἱ ἀμύητοι ἀντιλαμβάνονται τὸ πνεῦμα. Οἱ ἐμπειρογνώμονες σὲ ποιὲς ἐνέργειες προέβησαν;

50. Ἡ ἀνακοίνωση ἀποτελεῖ διεύρυνση μελέτης μας μὲ θέμα «L'anthroponymie de Samarina du Pinde», ποὺ συζητήθηκε στὸ Σεμινάριο τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἐθνολογίας στὴν Ecole Pratique des Hautes Etudes Paul Henri Stahl. Ὑπάρχει δὲ πρόθεση ὁλοκληρώσεως τῆς ἐργασίας γιὰ τὴν ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία σύμφωνα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς οἰκείας ἐπιστήμης. Πβ. A. Vallet, «Notes sur la méthode de l'anthroponymie et sur les dictionnaires de noms de personne» Communication au Congrès International d'onomastique de Fromence, 1961), *Revue Internationale d'Onomastique* 13 (1961) 286-298.

51. Πβ. Edmond Bouchié de Belle, *La Macédoine et les Macédoniens*, 1922, 129: «Ce sont des pasteurs d'Anovlachie qui commencent la guerre de l'indépendance. Ils lui fournissent, par la suite, des chefs reputés. Les riches Valaques contribuent par leurs dons à l'expansion de la «Grande Idée». Βλ. καὶ Νεοφύτου Δούκα, *Μαξίμου Τυρίου λόγοι...*, ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐουστρίας 1810, λς'. Ἀ. Λαζάρου, «Βλαχόφωνοι Ἕλληνες καὶ Ἑλληνικὰ Γράμματα», *Σαμαρίνα* 99-102, Ἀθῆναι, 1973. Χρ. Χριστοδούλου, «Γρεβενᾶ, 1905: καὶ γεννήθηκε ὁ κινηματογράφος», *Ἐπίκαιρα* 491, 29-12-1977. Θ.Κ.Π. Σαράντη, *Τὸ χωριὸ Περιβόλι-Γρεβενῶν (Συμβολὴ στὴν ἱστορία τοῦ ἀρματολικίου τῆς Πίνδου)*. Ἀθήνα, 1977, 36 κέ. Πβ. καὶ Κ.Δ. Κωτσοκάλη, *Ὁ Κατσαντώνης τῆς Ρωμιοσύ-*

ξένοι καὶ Ἕλληνες ἐρευνητές, μετέχουν μὲ ὅλους τοὺς τρόπους καὶ μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις. Ὁπωσδήποτε δὲ ἀνάγεται πολὺ παλαιότερα.

Στὰ ἀρχεῖα τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς διασπορᾶς, στὶς ὁποῖες σημαντικὸ μέρος κατέχουν οἱ Ἀρωμοῦνοι, οἱ Βλάχοι, ἀνευρίσκονται ἀρχαιοελληνικὰ ὀνόματα στὰ βλαχόπουλα ἤδη ἀπὸ τὸν 17ο αἰώνα. Τὸ φαινόμενο τοῦτο εἶναι πιὸ ἀποκαλυπτικὸ στὶς ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Αὐστροουγγαρίας, ἰδιαίτερα δὲ σ' ἐκεῖνες ποὺ συγκροτοῦνται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ Ἀρωμούνους, Βλάχους, τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἐξ ἴσου φανερὴ εἶναι ἡ φιλάρχαιη διάθεση καὶ στοὺς Βλαχοφώνους τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Καὶ εὔκολα ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι ἔτσι ἐνδυνάμωναν τὸν δεσμό τους μὲ τὸ ἔνδοξο ἑλληνικὸ παρελθὸν καὶ προετοιμάζονταν γιὰ τὴν ἐπανάσταση τῶν Τούρκων. Ἦταν εὔλογος ὁ θυμὸς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὅταν ἔμαθε ὅτι οἱ Παλασκαῖοι βάφτισαν τὸ γιό τους Λεωνίδα. Ὁ πονηρὸς τύραννος τῶν Ἰωαννίνων, γεμάτος ὀργή, φώναξε: Κάτι, ὠρέ, ἑτοιμάζουν οἱ Ἕλληνες[52]!

Ἄλλη χαρακτηριστικὴ κατηγορία βαπτιστικῶν ὀνομάτων εἶναι τὰ ἀκραιφνῶς λαϊκὰ δημιουργήματα, σχετικὰ μὲ τὴ λαογραφία τους, ἄγνωστα παντελῶς

νης. Νέα θεώρηση τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ θρύλου του, Ἀθήνα, 1977, 20: «Ἡ φύση τοῦ βίου τῶν Βλάχων, σὰν νομαδικοῦ καὶ ποιμενικοῦ λαοῦ, καὶ οἱ γενικότερες κοινωνικὲς συνθῆκες δὲν τοὺς ἐμπόδισαν τὴν κοινωνική τους ἀνάπτυξη. Βλάχοι ἦταν ὁ Ρήγας Φεραῖος, ὁ Κωλέττης, ὁ Στουρνάρας, ὁ Ἀβέρωφ, ὁ Τοσίτσας, ὁ Κρυστάλλης, ὁ Σπ. Λάμπρου καὶ πλῆθος ἄλλοι ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων κι' εὐεργέτες τῆς Ἑλλάδας». Καὶ προσθέτει, *αὐτ.*, 22: «Οἱ Βλάχοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ δημιούργησαν τὶς προεπαναστατικὲς ἔνοπλες δυνάμεις, αὐτοὶ ξεσηκώθηκαν πρῶτοι καὶ πλαισίωσαν καὶ συντήρησαν τὸ Εἰκοσιένα».

52. Γλαφυρὴ λογοτεχνικὴ ἀναφορὰ στὰ Βλαχοχώρια τῆς Πίνδου καὶ τοὺς κατοίκους τους βλ. Θ. Πετσάλη-Διομήδη, *Ἑλληνικὸς Ὄρθρος, α', β', γ',* Ἀθῆναι. Τὰ Βλαχοχώρια ἦταν περισσότερα πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξη τοῦ ἐθναποστολικοῦ ἔργου τοῦ Πατροκοσμᾶ, ὅπως γράφει ὁ Τ. Μπάρτας, *Περὶ Ἐποίκων Ρωμαίων ἐν Ἑλλάδι,* Βουκουρέστι, 1878, 10: «Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς διδάσκων ἐν ταῖς κατοικουμέναις ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, Ἑλλήνων τὴν φυλὴν Βλάχων, ὡς εἴπομεν τῆς Ἑλλάδος, παρώτρυνε πατρικῶς τοὺς κατοίκους, ἵνα ἐγκαταλείψωσι τὴν ἀνωφελῆ αὐτῶν γλῶσσαν, ὡς παρεφθαρμένην καὶ γέμουσαν ξενικῶν λέξεων. Ἔκτοτε ὅλα τὰ χωρία, τεσσαράκοντα τὸν ἀριθμὸν τοῦ Ζαγορίου καὶ ἄλλοῦ παρέλαβον προθύμως τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσαν, ἀφήσαντα ὅλως τὴν βλαχικήν». Βλ. καὶ Χρ. Περραιβοῦ, *Σύντομος Βιογραφία Ρήγα,* Ἀθῆναι, 1860, 55. Φ. Μιχαλοπούλου, *Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός,* Ἀθῆναι, 1940, 65. Πβ. καὶ Χρ. Κ. Ρέππα, «Βιογραφικὰ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ», *Ἠπειρωτικὴ Ἑστία* 342-343 (1980) 870): «Τὰ «πατρικά», δηλαδὴ οἱ γονεῖς τοῦ Κοσμᾶ, εἶχαν γεννηθεῖ στὸ Βραχώρι, ὅπως ὀνομαζόταν τότε τὸ Ἀγρίνιο, ποὺ μαζὶ μὲ τὴ γειτονικὴ περιοχὴ τοῦ Βλοχοῦ, ἀποτελοῦσε τότε τόπο ξεχειμάσματος τῶν «Βλάχων» ὅπως ἀποκαλοῦσαν χωρὶς διάκριση ἐκεῖνα τὰ χρόνια — καὶ ἀποκαλοῦν καὶ σήμερα — τοὺς συστηματικοὺς κτηνοτρόφους. Ἔτσι ἐπιβεβαιώνεται μὲ ἱστορικὰ στοιχεῖα ἡ παράδοση ποὺ διάσωσε ὁ Λουκόπουλος γιὰ τοὺς «ἀνυφαντάδες» γονεῖς τοῦ Κοσμᾶ, ποὺ ἐγκαταστάθηκαν ἀρχικὰ στὸ Χαλίκι Ἀγρινίου. Τὸ χωριὸ Μ. Δένδρο ὅπου γεννήθηκε ὁ Κοσμᾶς, φαίνεται νὰ ἔχει ὀνομαστικὴ προέλευση ἀπὸ τὴν Ἤπειρο».

στοὺς Ρουμάνους, ὅπως Ζήσης γιὰ τὰ ἄρρενα, Ἀγόρω γιὰ τὰ θήλεα κἄ.

Ἀξίζει νὰ διευκρινίσουμε καὶ τὴν παρουσία, ἔστω καὶ πολὺ ἀραιά, βαπτιστικῶν ὀνομάτων λατινικῆς προελεύσεως, π.χ. Ὀβίδιος, Ὀκτάβιος, Ἰουλία. Ὅλα ἀνεξαιρέτως δὲν ἀποτελοῦν ἐπιβιώσεις τῆς Ρωμαιοκρατίας. Εἶναι ὀνόματα, ποὺ δόθηκαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα ὑπὸ τὴν πιεστικὴ ἐπίδραση τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας. Πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι καὶ τὰ ἀντίστοιχα ρωμαϊκὰ ὀνόματα στοὺς Ρουμάνους, οἱ ὁποῖοι ὁπωσδήποτε διαθέτουν περισσότερα, δὲν χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς κυριαρχίας τῶν Ρωμαίων στὴ Δακία, ποὺ ἄλλωστε ὑπῆρξε πολὺ σύντομη, 107-271 μ.Χ., ἐνῶ στὸν ἑλληνικὸ χῶρο διαρκεῖ αἰῶνες καὶ συνεχίζεται στὸ Ρωμαΐζον Βυζάντιο. Κανένα ρουμανικὸ βαπτιστικὸ ὄνομα δὲν προέρχεται ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους[53]. Τὰ ρωμαϊκὰ βαπτιστικὰ τῶν συγχρόνων Ρουμάνων ὀφείλονται κυρίως στὴν ἀκτινοβολία τῆς λατινικῆς σχολῆς τῆς Τρανσυλβανίας, ὅπως ὀνομάζεται ἡ κίνηση γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση τῶν Ρουμάνων τῆς Αὐστροουγγαρίας. Πρόκειται γιὰ τὸν ρουμανικὸ διαφωτισμό, τὴ ρουμανικὴ ἀναγέννηση, καρπὸ πολλῶν καὶ σκληρῶν ἀγώνων, οἱ ὁποῖοι ἄρχισαν ἤδη τὸν 16ο αἰώνα μὲ τὴν ἀντικατάσταση τῆς Σλαβωνικῆς ἀπὸ τὴ Ρουμανικὴ στὴν ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας, γιὰ τὴν ἀκρίβεια στὴν ἐκκλησία τῶν ἡγεμονιῶν Βλαχίας καὶ Μολδαβίας. Διότι τὸ γνώριμό μας ἐθνικὸ Ρουμανία ἦταν τότε σχεδὸν ἄγνωστο[54]. Στὸ ἐπίτευγμα τοῦτο τῶν Ρουμάνων πολύτιμη πράγματι ὑπῆρξε ἡ συμβολὴ Ἑλλήνων, εἰδικὰ δὲ τοῦ διακόνου Κορέση[55], ποὺ πρῶτος πραγματοποίησε τὴν εἰσαγωγὴ ἐκκλησιαστικῶν κειμένων σὲ ρουμανικὴ γλώσσα, ἀδιαμόρφωτη ἀκόμη καὶ ἀκαλλιέργητη.

53. Βλ. Al. Graur, *Nume de persoane,* Bucureşti, 1965, 51. Πβ. καὶ P. Caraman, «L'héritage romain dans l'anthroponymie roumaine», *Actele celui de al XIIIe-lea Congres international de lingvistică şi filologie romanică,* Bucarest, 1970, 1107 κέ. N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc,* Bucureşti, 1963. Al. Cristureanu, «Prenume de provenienţă cultă în anthroponimia contemporană românească», *Studii si materiale de onomastică,* Bucureşti, 1969, 21 κέ.

54. Βλ. Ἀ. Λαζάρου, «Ὁ Θεσσαλὸς Δ. Φιλιππίδης καὶ τὸ ἐθνικὸ ὄνομα τῶν Ρουμάνων», *Πρακτικὰ Β' διεθνοῦς συνεδρίου θεσσαλικῶν σπουδῶν* (ὑπὸ ἐκτύπωση).

55. Βλ. γιὰ τὴ δράση του V. Molin, «Coresi editor şi tipograf», *Biserica Ordodoxă Română* (*BOR*) 87 (1959) nr. 3-4. B. Teodorescu, «Personalitatea diaconului Coresi şi rolul lui in cultura românească», *αὐτόθι.* P. Stefan, «Tipograful Coresi, logofăt pămîntean», *Limbă şi Literatură* 18 (1968). A Huttman şi P. Binder, «Geneza Cazaniei a II-a (1581) şi legăturile Diaconului Coresi cu tipografia latină din Braşov», *Studii de Limbă literară şi filologie* 1 (1969) Bucureşti. A. Huttman, «Date vechi şi noi privind viata si activitatea tipografică a diaconului Coresi», *Studii şi Cercetări Bibliografice* 12 (1973). Oct. Niţu, «Relaţiile dintre «Tipografia Diaconului Coresi» din Scheii Braşovului şi «Tipografia Honteriană» din Cetate», *Biserica Orthodoxă* Română 92 (1975).

Οἱ Ρουμᾶνοι ὡς χριστιανοὶ ἔχουν ἀπὸ τὸ Ἁγιολόγιο βαπτιστικὰ ὀνόματα ἑβραϊκῆς καὶ ἑλληνικῆς προελεύσεως. Τὰ ἑλληνικὰ εἶναι βέβαια πολλὰ χάρη καὶ στὴν ἐξαιρετικὰ μεγάλη ἑλληνικὴ ἐπίδραση, ποὺ ἀσκήθηκε στὶς παραδουνάβιες χῶρες, κυρίως μετὰ τὴν ἅλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ κατ' ἐξοχὴν κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Φαναριωτῶν.

Πέρα ὅμως ἀπὸ τὰ βαπτιστικὰ ρωμαϊκῆς, ἑβραϊκῆς καὶ ἑλληνικῆς προελεύσεως στοὺς Ρουμάνους ἀφθονοῦν καὶ τὰ σλαβικά, μάλιστα παλαιοσλαβικά, δηλαδὴ καὶ χρονικῶς προγενέστερα ἀπὸ τὴν ὑποτιθέμενη κάθοδο Δακῶν στὴν Ἑλλάδα, ὅπως π.χ., Bogdan, Dan, Dragoş, Mircea, Radu, Râvan, Vlad, Voicu-Voica κ.ἄ., τὰ ὁποῖα ἀπουσιάζουν παντελῶς ἀπὸ τοὺς Βλάχους τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἀπὸ τὴν ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία.

Ὡς πρὸς τὴν δημιουργία ἀρωμουνικῶν ἐπωνύμων παρατηροῦμε ὅτι εἶναι ποικίλη, ὅπως ἐπίσης τῶν ἑλληνικῶν καὶ ἄλλων. Δηλαδή, ἀρωμουνικὰ ἐπώνυμα παράγονται, π.χ., ἀπό:

1. Κύρια ὀνόματα ἁπλά, στὴν ὀνομαστικὴ ἢ γενική: Τζήμας, Τόλης, Λώλης, Κωνσταντίνου, Δημητρίου, Γεωργίου, Πέτρου...
2. Δύο κύρια ὀνόματα: Τζημαγιώργης, Τζημοζιώγας, Κωσταλέξης.
3. Ἐθνικά: Περιβολιώτης, Σαρμανιώτης, Σμιξιώτης, Τουρναβίτης.
4. Ἐπαγγελματικά: Κυπριτζῆς, Μαχαιρᾶς, Περιπόδης [στὴν ἑλλ. Καλτσᾶς ἢ Χολέβας (ἀπὸ σλαβ.)], Ράπτης, Τουφεξῆς, Χρυσοχόος.
5. Ζῶα ἢ πτηνά: Ἀρκούδας, Ζαγάρης, Ζυγούρης, Κόρακας, Περδίκης, Χελιδόνης.
6. Τίτλους καὶ ἀξιώματα στρατιωτικά, πολιτικά, θρησκευτικά: Καπετάνος, Τσαούσης, Οἰκονόμος, Ἀναγνώστης, Σακελλάριος, Σύγκελλος, Πρωτόπαπας.
7. Παρωνύμια: Ἕρμος (Ὀρφανός), Καρασίμος, Καραμῆτρος, Κοντογιάννης, Κοτσάφτης, Μακρῆς, Μακρυγιῶργος, Περήφανος, Τοπάλης (Κουτσός), Φουντούλης, Ψόχιος (Ψόφιος).

Ἰδιαίτερο γνώρισμα τῆς ἀρωμουνικῆς ἀνθρωπωνυμίας εἶναι ἡ δημιουργία ἐπωνύμων ὅλων τῶν ἀνωτέρω κατηγοριῶν ἀπὸ λέξεις λατινικῆς προελεύσεως, ὅπως, π.χ.:

— Ἄλμπος (Ἄσπρος-Ἀσπρέας-Λευκίας)
— Ἀλμπούσιος (Ἀσπρούλης)
— Βακατάρης (Γελαδαρᾶς-Γελαδάρης)
— Βιτούλης-λιας (Προβατᾶς)
— Βούλπης (Ἀλεποῦς, Ἀλεπουδάκης, -δέλλης)
— Γκαλίνας (Ὀρνιθάς, Κότας)
— Καμεάσιας (Πουκαμισᾶς)

— Καπρίτσιος (Γιδαράκος)
— Καπιστέρης (Σκαφιδᾶς)
— Καπμάρης (Κεφάλας)
— Κανώτας (Ψαρὸς)
— Κασιάρος (Τυροποιὸς)
— Κασιαρίκος (Τυροπιτάκης-βοηθὸς Τυροποιοῦ, Παραμπάτζιος)
— Κωττούνιος (Κυδώνης)
— Κιπτινάρης (Κτενᾶς)
— Κοάντας (Οὐρᾶς)
— Λαπτάρης (Γαλάρης)
— Λέπορης (Λαγὸς)
— Λεπορίτσιος (Λαγουδάκος)
— Λοῦπος (Λύκος)
— Μουράρος (Μυλωνᾶς)
— Μουλτζιρούσης (Ἀρμεχτᾶς, Βυζανιάρης)
— Μπερμπεκάρης (Κριαρᾶς)
— Μπιτίρνας (Βετερᾶνος)
— Μπουνάσιος (Καλῆς, Ἀγαθούλης)
— Μπούσιος (Πυγμαῖος, Κοντούλης)
— Οὐάιας (Προβατᾶς)
— Οὔρσος (Ἀρκούδας)
— Οὔσιας (Πυλίδης)
— Πεσκάρης (Ψαρᾶς)
— Πέσκος (Ψάρης)
— Πικουρίτσιος [Πικουραρίτσιος (Τσοπανάκος)]
— Πιτούλης (Μάντρας, Μαντρῆς)[56]
— Πούρικας (Ψύλλος)
— Πούσκας (Ξύδης)
— Προύνης (Κορομηλᾶς)
— Σικάρας (Σίκαλης, Βρυζᾶς, -άκης)
— Σκούρτας (Κοντὸς)

56. Πιτούλης (patulum. Πβ. Κ. Νικολαΐδου, *Ἐτυμολογικὸν λεξικὸν τῆς κουτσοβλαχικῆς γλώσσης*, Ἀθῆναι, 1909, 417: «πατούλιον, οὐσ. οὐδ... = χῶρος περιπεφραγμένος καὶ ἱκανὸς νὰ περιλάβῃ πρόβατον ἢ αἶγα υἱοθετοῦσαν τὸ ὑπερβολιμαῖον. Ἐκ τοῦ πάτου = κλίνη, μικρὸν δωμάτιον ὅπερ, ἐκ τῆς ρίζης πάτ, ἐξ ἧς ἡ πάτρα καὶ ἡ πατρὶς = χώρα τῆς γεννήσεως...». T. Papahagi, *Dictionarul dialectului aromân* Bucureşti, 1974, 964: «Patuliu...«petit enclos, petit parc fait pour des agneaux ou pour des chevreaux, fourré de broussailles...». Βλ. καὶ Π. Γρίσπου, «Δασικὴ Λαογραφία», *Ἠπειρωτικὴ Ἑστία* (1968) 513.

— Σουγγάρης (Βυζαχτάρης, Τρυφερούλης)
— Τσάπος (Τράγος)
— Τσαπούσιος (Τραγόπουλος)
— Τσάρας (Χωματᾶς)
— Τσιάπας (Κρεμμύδας)
— Τσιάρας (Κερᾶς, Κηροποιός)
— Φώλιας (Δερμάτης, Τουλούμης)
— Χίκας ἢ Χικᾶς (Συκᾶς)
— Χικάρης (Συκαρᾶς)

Δοθέντος ὅτι ὅλα τὰ ἐπώνυμα αὐτὰ εἶναι λατινικῆς προελεύσεως, θὰ ἀναμέναμε χωρὶς ἔκπληξη τὴν παρουσία τους καὶ στὴν ἀνθρωπωνυμία τῶν Ρουμάνων. Ἐντούτοις τὰ κοινὰ εἶναι ἐλάχιστα, ὅπως, λ.χ., Λούπου (Lupu= Λύκος) καὶ Βούλπης (Vulpe='Αλεπού). Τὸ πρῶτο εἶναι γνωστὸ στὴ ρουμανικὴ ἀνθρωπωνυμία ἤδη ἀπὸ τὸν ὀνομαστὸ καὶ φωτισμένο ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Βασίλειο Λοῦπον, ποὺ διακρίθηκε γιὰ τὸν φιλελληνισμό του καὶ τελικὰ ἀποδείχθηκε 'Αρωμοῦνος, Βλάχος ἀπὸ τὴν Ἤπειρο[57].

Ἐξ ἄλλου τὸ πιὸ ἰδιάζον γνώρισμα τῆς ρουμανικῆς ἀνθρωπωνυμίας, ἤτοι ἡ κατάληξη τῶν ἐπωνύμων -escu, ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία, ὅπως ὁμολογεῖ καὶ ὁ Th. Capidan[58]. Ὅπου ἀπαντᾶ εἶναι ἀπότοκο τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας[59].

57. Πβ. C. Bărbulescu, «Motifs concordants dans les narrations populaires des peuples de la péninsule balkanique», *Zeitschrift für Balkanologie* 9 (1973) 6 σημ. 2.

58. Πβ. Capidan, *Macédo-roumains,* 71: «Les dérivés en-escu, comme chez les Daco-Roumains, Constantinescu, Georgescu, Popescu etc. y sont inconnus». Βλ. τοῦ αὐτοῦ, «Die nominalen Suffixen im Aromunischen», *XVe Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache,* Leipzig, 1909, 46. Πβ. καὶ A. Graur, «Le suffixe thrace -isk-», *Romania* 53 (1927) 550-551: «Le suffixe - esc en roumain est très employé dans les noms de lieux et fournit aussi les noms des descendants: les fils d'un Costea, par exemple, s'appelaient en vieux-roumain *Costescul,* plur. Costeştii. C'est de cette manière qu'ont été formés les nombreux noms roumains terminés en - escu. Le macédo-roumain connait lui aussi le suffixe -esk, qui forme des adjectifs, mais il n'y a pas de noms de personne...il y aurait une dernière objection à faire à l'origine thrace de roum. - *esc:* c'est qu'il ne subsiste en roumain aucun nom de personne ancien à suffixe -*esc.* Mais cette objection tombe, si l'on songe que la grande masse des noms roumains est d'origine récente, néo-grecque ou slave, et que les noms latins eux - mêmes ont presque complètement disparu: il n'en reste que des traces tout à fait isolées dans des noms de saints. Des noms préchretiens in ne reste rien, le christianisme a tout balayé». Βλ. καὶ E. Petrovici, «Vechimea atestării sufixului - esc (pl. -eşti)», *Cercetări de Lingvistică* 13 (1968) 33-34.

59. Πβ. Mil. S. Filipovic, «Οἱ Κουτσόβλαχοι τῶν Βελεσῶν» (Μετάφραση: Ι. Παπα-

Ἑπομένως καὶ στὸ κεφάλαιο τῆς ἀνθρωπωνυμίας οἱ Βλάχοι τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τῆς διασπορᾶς, οἱ Ἀρωμοῦνοι, ἀπέχουν παρασάγγες ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους, ἐνῶ σχετίζονται στενότατα μὲ τοὺς Ἕλληνες. Μὲ ἄλλα λόγια καὶ ἡ ἀνθρωπωνυμία ἐπιμαρτυρεῖ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Ἀρωμούνων, ὅτι δηλαδὴ εἶναι ἐκλατινισμένοι Ἕλληνες. Ὀρθότατα λοιπόν, «ὃς ἂν τὰ ὀνόματα εἰδῇ, εἴσεται καὶ τὰ πράγματα» (Πλάτ. *Κρατῦλος*).

δριανός), *Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία* 5 (1976), Παράρτημα, Θεσσαλονίκη, ΙΜΧΑ, 1979, 326: «Οἱ *Μπομπέσκου* (1 οἰκογένεια ποὺ γιορτάζει τὸν ἅγιο Ἀθανάσιο) κατάγονται ἀπὸ τὴ Μοσχόπολη καὶ γι' αὐτὸ νωρίτερα ἔφεραν τὸ ἐπώνυμο «Βοσχοπολίτες». Τὸ ὄνομα Μπομπέσκου τὸ πῆραν, ὅταν δέχτηκαν τὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα».

ΤΡΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΣΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΙΔΙΩΜΑ ΤΩΝ ΒΛΑΧΟΦΩΝΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Βλαχόφωνοι Ἕλληνες εἶναι οἱ ἀποκαλούμενοι γενικὰ Βλάχοι[1] καὶ συχνότερα Κουτσόβλαχοι[2], οἱ ὁποῖοι ὅμως αὐτοαποκαλοῦνται Ἀρ(ω)μοῦνοι[3]. Διακρίνονται δὲ χάρη στὸ νεολατινικὸ ἰδίωμα, τὴν Κουτσοβλαχικὴ ἢ ἀκριβέστερα τὴν Ἀρωμουνική, ποὺ χρησιμοποιοῦν παράλληλα μὲ τὴν Ἑλληνική. Ἡ διγλωσσία[4] παρατηρεῖται σ' ὅλο σχεδὸν τὸ διάστημα τῆς ἱστορίας τους καὶ γιὰ σημαντικὸ ποσοστὸ διαρκεῖ ὡς σήμερα.

Γιὰ τὴν καταγωγὴ καὶ τὸν χρόνο ἐμφανίσεώς τους στὸν βορειοελλαδικὸ κυρίως χῶρο διατυπώθηκαν ποικίλες θεωρίες[5]. Ὡς πιὸ ἀξιόλογες θεωροῦνται οἱ ἀκόλουθες τρεῖς: α) ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι Ἕλληνες ἀποτελοῦν ἐπιβίωση Ρω-

1. Βιβλιογραφία σχετικὴ μὲ τὴν ἐτυμολογία καὶ τὴν σημασία τῶν ὀνομάτων Βλάχος καὶ Κουτσόβλαχος βλ. Δ. Β. Βαγιακάκου, *Σχεδίασμα περὶ τῶν τοπωνυμικῶν καὶ ἀνθρωπωνυμικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι, 1833-1962*, ἐν Ἀθήναις, 1964, 257 κέ. Ἀ. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς*, ἐν Ἀθήναις, 1976, 82-88 καὶ 88 σημ. 70.

2. Οἱ Βλάχοι εἶναι γνωστοὶ μὲ περισσότερα ὀνόματα. Γιὰ τὴν πολυωνυμία τους βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 84 κέ.

3. Πβ. Ἀντ. Κεραμοπούλλου, «Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπενίστας καὶ τῶν κατὰ τὴν Λυχνιδὸν λαῶν», *Μακεδονικὰ* 2(1953) 527: «Αὐτοὶ οὗτοι οἱ Βλάχοι τῶν χωρῶν μας θεωροῦν καὶ ἀκούουν τὸ ὄνομα βλάχος ὡς παρωνύμιον, ἔχουν δὲ ὡς ἐθνικὸν ὄνομά των τὸ *Ἀρουμοῦνος* (ἢ Ἀρμοῦνος)=Romanus (cives), ρωμαῖος πολίτης=ρωμιός,..., καθὼς καὶ οἱ ἑλληνόγλωσσοι πολῖται ρωμαῖοι, ρωμιοί». V. Colocotronis, *La Macédoine et l'Hellénisme*, Paris, 1919, 457: «... on appelle Koutsovalaques, ou tout court Valaques ou Vlaques ou encore Aromounes—terme qui provient du nom Aromîn qu'ils se donnent eux-mêmes et qui ne signifie rien d'autre que Romains, c'est-à-dire Grecs». R. Janin, *Revue des Études Byzantines* 23(1965) 300: «...ils se disent Aromâns (Romains), tout comme les grecs (Ρωμαῖοι)». Βλ. ἐπίσης Sp. Papageorges, *Les Koutsovalaques*, Athènes, 1908, 9. Κ. Νικολαΐδου, *Ἐτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Κουτσοβλαχικῆς γλώσσης*, Ἀθῆναι, 1909, μδ'. P. Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea (Cavalioti, Ucuta, Daniil)*, Bucureşti, 1909, 315-318. R. Vulpe, «Gli illiri dell'Italia imperiale romana», *Ephemeris Dacoromana* 3 (1925) 167. P. Skok, *Revue Internationale des Études Balkaniques* 1-2 (1934-1935) 330. G. Nandriş, «The Arumanian or Macedo-Rumanian Element in the Oxford Heptaglot Lexicon (Ms. Marsh 187)», *The Slavonic and East European Review* 35 (1956-1957) 347. T. Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân*, Bucureşti, 1963, 5.

4. M. Gyóni, «La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen âge», *Byzantinoslavica* 12 (1951) 42.

5. Πληρέστερη θεώρηση βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 91 κέ.

μαίων ἀποίκων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐγκατασταθῆ στὶς ἑλληνικὲς χῶρες μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, κατὰ δὲ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν μεταναστευτικῶν λαῶν ἀναγκάσθηκαν νὰ ζητήσουν τὴ σωτηρία τους στὰ δυσπρόσιτα ὄρη, Ὄλυμπο, Βέρμιο, Πίνδο κλπ. β) ὅτι κατέβηκαν στὶς σημερινὲς θέσεις τους ἀπὸ τὴν παραδουνάβια Δακία μεταξὺ ζ'-ι' αἰ. γ) ὅτι εἶναι γηγενεῖς, αὐτόχθονες, ἐκρωμαϊσμένοι ἢ ὀρθότερα ἐκλατινισμένοι.

Ἡ πρώτη θεωρία ἀποκρούεται μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἕως καὶ τὸν α' αἰ. μ.Χ. δὲν μνημονεύονται ρωμαϊκὲς ἐγκαταστάσεις[6] στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα σὲ ἀναλογία τόσο μεγάλη ὥστε νὰ προέλθουν ἀπὸ τοὺς ἀποίκους αὐτοὺς οἱ σημερινοὶ Βλάχοι. Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὸ β' αἰ. μ.Χ. ἀπαγορεύεται αὐστηρὰ ἡ ἀποστολὴ Ρωμαίων ἀπὸ τὴν Ἰταλία[7] γιὰ τὴν ἵδρυση ἀποικιῶν.

Ἡ δεύτερη θεωρία ἀφορμήθηκε ἀπὸ χωρίο τοῦ Κεκαυμένου[8]. Τὸ ἐνδε-

6. Πβ. Δ. Κ. Τσοποτοῦ, *Ἱστορία τῶν γεωργῶν καὶ τῆς ἰδιοκτησίας*, Ἀθῆναι, 1919, 54 σημ. 2. P. Collart, *Philippes ville de Macédoine depuis ses origines jusqu'à la fin de l'époque romaine*, Paris, 1937, 316 σημ. 1. Τὴν καταγωγὴ τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου ἀπὸ στρατιῶτες τοῦ Πομπηΐου θεωρεῖ ὡς ἀναπόδεικτη ἱστορικὰ ὁ F. C. Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, Paris, II, 151. Ἀπὸ Ρωμαίους στρατιῶτες καὶ ἀποίκους κατάγονται οἱ Βλάχοι κατὰ τὴν γνώμη τοῦ E. M. Cousinéry, *Voyages en Macédoine*, Paris, I, 18. Οἱ Ρωμαῖοι ὅμως τόσο τὴν πολιτικὴ διοίκηση ὅσο καὶ τὴν ἀσφάλεια τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐμπιστεύθηκαν στοὺς γηγενεῖς Ἕλληνες· πβ. Ἀντ. Κεραμοπούλλου, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις, 1939, 39 σημ. 1: «Τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας διῴκουν οἱ Ρωμαῖοι διὰ τῶν ἑλλήνων ἐπιτοπίων ὑπαλλήλων». A. Aymard, «L'organisation de la Macédoine en 167 et le regime représentatif dans le monde grec», *Classical Philology* 45 (1950) 106. F. Papazoglou, «Sur les Koina régionaux de la Haute Macédoine», *Ziva Antika* 9 (1959) 170. Ἰ. Σ. Τουλουμάκου, *Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων στὴν ἐποχὴ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας*, Ἀθῆναι, 1972, 53. I. Biezunska-Malowist, «La propriété foncière dans l'Égypte romaine et le rôle de l'élément romain», ἐν M. I. Finley, édit., *Problèmes de la terre en Grèce ancienne*, Paris, 1973, 261. Ἕλληνες κατατάσσονται καὶ σὲ ρωμαϊκὲς λεγεῶνες. Βλ. Κεραμοπούλλου, *Κουτσόβλαχοι*, 49, 87, 90, 98, 114-116, καὶ J. Szilágyi, «Les variations des centres de prépondérance militaire dans les provinces frontières de l'Empire romaine», *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 2 (1954) 141, 146, 215-216 κά.

7. B. Gerov, «L'aspect ethnique et linguistique dans la région entre le Danube et les Balkans à l'époque romaine (Ier-IIIe s.)», *Studi Urbinati* 33, N. S. B-N., 1-2 (1959) 179. Πβ. καὶ Ἀ. Ι. Θαβώρη, «Τὸ Βελβεντό, ἱστορία τοῦ ὀνόματος τῆς κωμοπόλεως καὶ ἡ ἐτυμολογία του», *Μακεδονικὰ* 6 (1964-1965) 194, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ ἐγκαταστάσεις ἀλλὰ Ἑλλήνων ἢ ἑλληνοφώνων κατοίκων τῆς περιοχῆς τοῦ λατινικοῦ Βενεβέντου στὸ Βελβεντὸ τῆς Μακεδονίας.

8. *Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris. De officiis regiis libellus*, ediderunt B. Wassiliewsky, V. Jernstedt, ἐν *Zapiski istor-filol. Faculteta imper. St. Peterburgskago Universiteta*, Cast. 38 (1896) 74. *Cecaumeni Consilia et Narrationes*, edid. G. G. Litavrin, Mosqua, 1972, 268.

χόμενο καθόδου Βλάχων ἀπὸ περιοχὴ τοῦ Δουνάβεως ἀπέκλεισε ὁ A. Sacerdoţeanu[9]. Ἀλλὰ τὸ ἐντελῶς ἀβάσιμο τῶν πληροφοριῶν τοῦ Κεκαυμένου ἀπέδειξε ὁ M. Gyóni[10], τὰ δὲ συμπεράσματά του ἀσπάζεται καὶ ὁ Paul Lemerle[11].

Ἡ τρίτη θεωρία ἔχει τοὺς περισσότερους ὀπαδούς[12]. Ὡρισμένοι βέβαια ἢ προσπαθοῦν νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι τὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο, στὴν εὐρύτερη ἔννοια, κατεῖχαν ἀποκλειστικὰ Ἰλλυριοί[13], διότι δῆθεν, ἂν οἱ κάτοικοι ἦσαν Ἕλληνες[14], ἡ ἐκλατίνιση καταντᾶ ἀδιανόητη, ἢ τουλάχιστο ν' ἀποσιωπήσουν μὲ ἐπιμέλεια τὸ ζήτημα ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Ἀρωμούνων[15]· καὶ ὅταν ἀκόμα οἱ πηγὲς μαρτυροῦν σαφέστατα ἐκλατίνιση Ἑλλήνων, ὅπως π.χ. συμ-

9. A. Sacerdoţeanu, *Considérations sur l'Histoire des Roumains au Moyen-Age,* Paris, 1929, 140.

10. M. Gyóni, «L'œuvre de Kekaumenos source de l'histoire roumaine», *Revue d'Histoire Comparée* 23 (1945) 171. Βλ. καὶ L. Tamás, «Romains, Romans et Roumains dans l'Histoire de la Dacie Trajane», *Archivum Europae Centro-Orientalis* 2 (1936) 364.

11. P. Lemerle, *Prolégomènes à une édition critique et commentée des «Conseils et Récits» de Kécauménos,* Bruxelles, 1960, 75. Πβ. καὶ W. Tomaschek, «Zum Kunde der Hämus-Halbinsel», *Sitzungsber. d. phil.-hist. Cl. d. Kais. Akad. d. Wiss.,* Bd. 99, Wien, 1882, 493-494.

12. Πβ. Lucius, Thunmann, Sulzer, Schafarik, Roesler, Budinszky, Wace καὶ Thomson, Patsch, Skok, Popović, Vukanović, καθὼς καὶ Ρουμᾶνοι, ὅπως Xenopol, Densusianu, Pârvan, Vulpe, προπάντων δὲ Iorga καὶ G. Brătianu. Γιὰ τὶς ἐπὶ μέρους ἀπόψεις τους βλ. Th. Capidan, *Les Macédo-roumains,* Bucarest, 1943, καὶ Λαζάρου, *Ἀρωμουνική,* 56-58, 104 κέ.

13. Πβ. N. Iorga, *Istoria Românilor din peninsula balcanică (Albania, Macedonia, Epir, Tesalia, etc.)* Bucureşti, 1919, 7. Vulpe, *ἔ.ἀ.,* 167 κέ. T. Papahagi, «O problemă de romanitate sud-ilirică», *Grai şi Suflet* 1 (1923-1924) 72-99.

14. Γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου, Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας, βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική,* 48 σημ. 35 καὶ 36.

15. Τὴν νοοτροπία ἢ μᾶλλον τὴν σκοπιμότητα αὐτὴ ἐκφράζει χαρακτηριστικὰ ὁ D. J. Popović, ποὺ διατυπώνει τὴν γνώμη του κατὰ τρόπο πράγματι περίεργο: «L'Aroumain est d'origine illyrienne, thrace, rarement slave, de langue romane, de religion orthodoxe, de culture grecque du moins dans les villes, de profession pasteur, commerçant ou artisan». Καὶ ὅλα αὐτὰ γράφονται χωρὶς ἀναφορὰ σὲ πηγὲς ἢ νεώτερες μαρτυρίες. Ἰσχύουν ὁπωσδήποτε γιὰ τοὺς ἐκρωμαϊσμένους τῶν βορείων περιοχῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ τῆς Δακίας, ὅπου φυσικὰ ἔζησαν Ἰλλυριοὶ καὶ Θρᾶκες μὲ ποικίλα ὀνόματα, καθὼς καὶ Σλάβοι ποὺ ἀφομοιώθηκαν κατὰ περιόδους, ὅπως συνέβη πέρ' ἀπὸ τὸν Δούναβη, τὸ ἀντίθετο δὲ μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Αἵμου. Δὲν ἀνταποκρίνονται καθόλου στὴν πραγματικότητα ἐφόσον ἀναζητεῖται ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρωμούνων. Τὴν ἄμεση σχέση καὶ συνάφεια τῶν Ἀρωμούνων μὲ τοὺς Ἕλληνες δὲν ἀγνοεῖ καὶ ὁ Popović. Γι' αὐτὸ συμπληρώνει τὴν ἔκφρασή του μὲ τὰ ἀκόλουθα: «Mais on ne peut le contester, les Aroumains se sentaient Grecs et ils apportaient réellement la langue, la manière de vivre, l'esprit grecs au monde occidental et dans nos pays». (D. I. Popović, «Les Aroumains, extrait du livre *O Cincarima* (2e éd.), Beograd, 1937», *Revue Intern. des Ét. Balk.* (1938) 606).

βαίνει μὲ τὸν Ἰωάννη Λυδό[16], ἐπιδιώκεται ἡ ἀπάλειψη τῆς λέξεως Ἕλληνες[17].

Ὁ E. Lozovan στηριζόμενος στὴ μαρτυρία τοῦ Ἰ. Λυδοῦ φρονεῖ ὅτι οἱ κατακτήσεις τῶν Ρωμαίων καὶ ἡ μεθοδευμένη[18] διάδοση τῆς Λατινικῆς δὲν ἐπηρέασαν μόνο τὶς γλῶσσες λαῶν μὲ κατώτερο πολιτισμό. Ἐμφατικὰ τονίζει ὅτι ἀπὸ τὸν κανόνα αὐτὸν δὲν ἐξαιρεῖται ἡ Ἑλληνική[19].

16. Ἰωάννου Λυδοῦ, *Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας*, ἔκδ. Βόννης, 1837, βιβλ. III, 68: «Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μὲν τὰ ὁπωσοῦν πραττόμενα παρὰ τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ρήμασιν... τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας, καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ, καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας». Πβ. L. Lafoscade, «Influence du latin sur le grec», ἐν J. Psichari, *Études de Philologie néo-grecque*, Paris, 1892, 122 σημ. 4. H. Zilliacus, *Zum Kampf der Weltsprachen im oströmischen Reich*, Helsinki, 1935, 30.

17. Ἡ ἐπιδίωξη αὐτὴ εἶναι πιὸ ἐντυπωσιακὴ στὶς συγγραφὲς τοῦ H. Mihăescu, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ παραπάνω χωρίο τοῦ Ἰ. Λυδοῦ, ὅπου ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων στὴ Βαλκανικὴ καὶ ἡ λατινοφωνία τους προβάλλουν ἀνάγλυφες, καταχωρίζει στὸ βιβλίο του *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*, Bucureşti, 1960, 39, ὡς γνήσιο κείμενο τοῦ Ἰ. Λυδοῦ τὸ ἀκόλουθο συμπίλημα: «διὰ τὸ τοὺς τῆς Εὐρώπης οἰκήτορας τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ». Ἡ ἴδια ἀσάφεια ἐπικρατεῖ καὶ στὴ μελέτη του γιὰ τὴν διάδοση τῆς Λατινικῆς στὴ ΝΑ Εὐρώπη, ὅπου ἀναγνωρίζει τὴν λατινοφωνία στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο ἀλλὰ δὲν καθορίζει τὴν καταγωγὴ τῶν λατινοφώνων. (H. Mihăescu, «La diffusion de la langue latine dans le Sud-Est de l'Europe», *Revue des Études Sud-Est Européennes* 9 (1971) 499).

Τὴν λατινοφωνία, βέβαια, ἢ καὶ τὴν διγλωσσία εἶχαν διαπιστώσει καὶ ἄλλοι πρὶν ἀπὸ τὸν Mihăescu. Πβ. G. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucarest, 1942, 67: «...la Macédoine et une grande partie des régions méridionales de la péninsule étaient latinisées ou tout au moins bilingues, le latin y étant parlé et écrit non moins fréquemment que le grec». Βλ. καὶ C. Patsch, «Die Verbreitung des Römer- und Romanentums im Mazedonien», *Sitzungsberichte der Österreichischen Academie der Wissenschaften* 214 (1932) 160 κέ. Ὡστόσο ὁ Mihăescu σὲ νεώτερο δημοσίευμά του, «La lingua latina e la lingua greca nell'impero bizantino», *Atene e Roma*, N. S., 18, fasc. 3-4, 1973, 145, ἐνῷ στὴν σημείωση καταχωρίζει μὲ ἀκρίβεια τὸ χωρίο τοῦ Ἰ. Λυδοῦ, ἀναλύοντας καὶ ἑρμηνεύοντας αὐτὸ ἀφανίζει καὶ τὴν παραμικρὴ ἔνδειξη γιὰ Ἕλληνες. Δὲν εἶναι δὲ σαφέστερη ἡ θέση τοῦ Mihăescu καὶ στὰ λοιπὰ μελετήματά του, «Die lateinische Sprache in Südosteuropa», *Zeitscrift für Balkanologie* 6 (1968) 128-136, καὶ «Byzance-foyer du rayonnement de la culture romaine et de la langue latine dans le Sud-est de l'Europe», *Βυζαντινὰ* 6 (1974) 217-226.

18. Οἱ Ρωμαῖοι προχώρησαν συστηματικὰ στὴν ἐκλατίνιση τῶν λαῶν. Πβ. P. Digović, *La Dalmatie et les problèmes de l'Adriatique*, Lausanne, 1944, 65. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română*, Bucureşti, 1970, 69.

19. E. Lozovan, «Byzance et la Romanité scythique», *Revue des Études Roumaines* 5-6 (1960) 221. Σ' ἄλλη δὲ μελέτη του, «Romains et barbares sur le Moyen-Danube», ἐν F. Altheim, *Geschichte der Hunnen*, II, 229, ἐκτείνει τὰ ὅρια τῆς λατινοφωνίας ἀπὸ τὴν Μοραβία ἕως τὴν Θεσσαλία καὶ τὴν Πελοπόννησο! Τὴν ἐπιβίωσή της ὅμως περιορίζει ἕως τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Λάρισα.

Μεγαλύτερη εὐαισθησία στὸ φαινόμενο τῆς ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων ἔδειξε ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἀδιαμφισβήτητη ὑπεροχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἔναντι τοῦ ρωμαϊκοῦ, ἂν καὶ ἐναντίον τοῦ «ἀξιώματος» αὐτοῦ ρητὰ εἶχε ἐκφρασθῆ ὁ F. Lot[20]. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀναγνώριση ἐκσλαβισμένων, ἐξαραβισμένων, ἐκτουρκισμένων[21] κλπ. Ἑλλήνων καὶ ἡ ἀποδοχὴ ἐκλατινισμένων Ἑλλήνων δὲν παρουσίαζε δυσκολίες. Ἀντίθετα μάλιστα φαινόταν πιὸ πιθανή, ἀφοῦ γιὰ τὴν ἐκλατίνιση ἔχουν συντελέσει ἰσχυρότεροι παράγοντες[22]. Ἔτσι ἀρκετοὶ πλέον Νεοέλληνες ἐπιστήμονες[23] διαφόρων εἰδικοτήτων ἀποδέχονται ἢ τείνουν νὰ ἀποδεχθοῦν τὴ δυνατότητα ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων.

Σ' ἐπίρρωση τῆς τάσεως αὐτῆς ἔρχεται καὶ τὸ τοπωνυμικὸ ὑλικό, ποὺ σώζεται στὸ ἰδίωμα τῶν Βλαχοφώνων Ἑλλήνων, τὸ προερχόμενο τόσο ἀπὸ τὴ Λατινικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλληνική. Ἀπὸ τὰ τοπωνύμια ἑλληνικῆς προελεύσεως ἐξετάζονται τρία, τὰ ὁποῖα προβλημάτισαν σοβαρὰ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς *θεωρίας τῆς καθόδου*, προπάντων τὸν ἀξιολογώτερο ἐκπρόσωπό της στὴ Ρουμανία, τὸν ἀκαδημαϊκὸ Th. Capidan. Πρόκειται δὲ γιὰ τὰ τοπωνύμια Βωβοῦσα, Ἐλασσόνα, Θεσσαλονίκη.

Ὁ Capidan, τὸ 1909, σχολιάζοντας τὴ θεωρία τοῦ Roesler γράφει τὰ ἀκόλουθα: «Ὁ Roesler πίστευε ὅτι στὴ Θεσσαλία, στὴν Ἤπειρο, στὴ Μακεδονία καὶ στὴν Ἰλλυρία ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῆ ἡ ἀρχὴ τῆς Ρουμανικῆς· γιὰ τοὺς σύγχρονους φιλολόγους ὑπάρχουν δύο περιοχές, στὶς ὁποῖες ἡ Ρουμανικὴ καὶ τὸ ρουμανικὸ ἔθνος μπόρεσαν νὰ γεννηθοῦν: στὴ Μοισία (Βουλγαρία), συγκεκριμένα δὲ στὸν Αἶμο, καὶ στὴν Ἰλλυρία. Γιὰ τὶς δύο αὐτὲς περιοχὲς μιλοῦν

20. F. Lot, *Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe*, Paris, 1937, I, 224. Βλ. καὶ Ἀ. Λαζάρου, «Ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ ὄρου Βασιλική-Basilica», *Πλάτων* 26 (1974) 287 σημ. Πβ. καὶ L. Halphen, «L'importance historique des 'grandes invasions'», *Bulletin of the International Committee of Historical Sciences* 1 (1928) 578: «...le vrai critérium d'importance pour une civilisation est non pas son antiquité relative ni même toujours sa richesse ou sa variété, mais son rayonnement et son degré d'influence...».

21. Πβ. Ἐμμ. Τσαλίκογλου, «Πότε καὶ πῶς ἐτουρκοφώνησεν ἡ Καππαδοκία», *Μικρασιατικὰ Χρονικὰ* 14 (1970) 26 κέ.

22. Βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 35-38.

23. Ὁ Κεραμόπουλλος πέρ' ἀπὸ τὸ βασικὸ ἔργο του, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις, 1939, ἀφιέρωσε σειρὰ ὁλόκληρη μελετῶν μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα. Πβ. Στ. Κυριακίδου, *Μακεδονικὰ* 5 (1961-1963) 527-528. Γ. Κόλια, *Ἱστορικὴ Γεωγραφία τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου*, Ἀθῆναι, 1969, 100. Ἀ. Βακαλοπούλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, I, 1961, 36. Ν. Ἀνδριώτη, *Τὸ ὁμόσπονδο κράτος τῶν Σκοπίων καὶ ἡ γλῶσσα του*, Θεσσαλονίκη, 1960, 50. Ἀ. Πουλιανοῦ, «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», *Σύγχρονα Θέματα* (1963) 289. Ἀγ. Τσοπανάκη, «Γλωσσικὰ Μακεδονίας», *Ἀρχαία Μακεδονία, Α' Συμπόσιον Θεσσαλονίκης*, 1970, 351.

ἐπίσης τὰ τοπωνύμια ρωμανικῆς ἢ ρουμανικῆς προελεύσεως»[24]. Σὲ πολὺ μεταγενέστερη μελέτη του, ἀναφερόμενος στὸ κήρυγμα τοῦ ἐπισκόπου Ρεμεσιάνων Νικήτα, σημειώνει τὰ ἑξῆς: «πράγματι, κατὰ τὰ τέλη τοῦ στ' αἰ. αὐτὸς κήρυσσε τὸν λόγο τοῦ Χριστοῦ στὶς δύο Μοισίες, ἀρχικὴ πατρίδα τῶν 'Αρωμούνων»[25]. Σ' ἄλλο δὲ δημοσίευμα[26] ἰσχυρίζεται ὅτι «στὴ μέγιστη πλειονότητά τους οἱ 'Αρωμοῦνοι ἐπιβάλλεται νὰ ἦσαν Ρουμᾶνοι, ποὺ κατάγονταν ἀπὸ τὸν βόρειο κλάδο τῶν Ρουμάνων τοῦ Δουνάβεως» καὶ ὅτι «ἡ ἀπὸ βορρᾶ καταγωγὴ τῶν 'Αρωμούνων κτηνοτρόφων, τοὐλάχιστο ἀπὸ ἔποψη γλωσσική, δὲν χρειάζεται καμιὰ ἀπόδειξη». Στὴν ἴδια δὲ ἐργασία δέχεται καὶ τὴν ὕπαρξη ἐκλατινισμένων πληθυσμῶν στὴν Πίνδο καὶ 'Αλβανία (πρόφ. Βόρειο Ἤπειρο) πρὶν ἀπὸ τὸν ὑποτιθέμενο ἐρχομὸ στὰ μέρη αὐτὰ ἐκρωμαϊσμένων Δακῶν.

Ἡ πρώτη αὐτὴ ἔνδοση τοῦ Capidan ὑπῆρξε προφανῶς συνέπεια τῆς κατὰ τὸ προηγούμενο ἔτος δημοσιεύσεως μιᾶς ἐμπεριστατωμένης μελέτης τοῦ T. Papahagi γιὰ τὴ ρωμανικότητα τῆς 'Ηπείρου, τὸν ὁποῖο ἐθνογλωσσολογικοὶ λόγοι[27], ὅπως χαρακτηριστικὰ ὑπογραμμίζεται, πείθουν νὰ ἀπορρίψη τὴν ἰδέα καθόδου ἀπὸ βορρᾶ ἐκρωμαϊσμένων στὴν Πίνδο.

Ὁ Capidan μὲ βάση πάντοτε τὸν Κεκαυμένο ἐπανέρχεται στὴ θεωρία τῆς καθόδου, ἀλλὰ ἀδυνατώντας νὰ ἀνατρέψη τὴν τεκμηρίωση τοῦ Papahagi γιὰ ἐντοπιότητα τῶν 'Αρωμούνων τῆς Πίνδου ἐπιχειρεῖ συμβιβαστικὴ ἑρμηνεία. Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς δημοσιεύσεως μελέτης γιὰ τὰ ἀρωμουνικὰ τοπωνύμια τῆς Πίνδου ἀπὸ τὸν G. Weigand, ὁ ὁποῖος διατείνεται ὅτι οἱ 'Αρωμοῦνοι ἐγκαταστάθηκαν στὴν Πίνδο γύρω στὸν ι' αἰ., ὁ Capidan ἀποκρούει τὴ γνώμη αὐτὴ προβάλλοντας τὴ φωνητικὴ ἐξέλιξη τοῦ ὀνόματος τοῦ ποταμοῦ Βωβοῦσα, ποὺ οἱ 'Αρωμοῦνοι προφέρουν Băiasa. Διακηρύσσει ὅτι ἐπέτυχε νὰ ὁρίση τὴν χρονολογία (β' αἰ. μ.Χ.) λαμβάνοντας ὑπόψη ὅτι τὸ ἀρχικὸ ἑλληνικὸ β προφερόταν b ἕως τὸν β' αἰ. μ.Χ. 'Επιμένει δὲ στὴν ἄποψη αὐτὴ σὲ σειρὰ εἰδικῶν τοπωνυμιολογικῶν μελετῶν[28]. Καταχωρίζοντας τὸ τοπωνύμιο μὲ τὶς διάφορες μορφές, ποὺ σώζονται στὶς πηγὲς καὶ σὲ νεώτερους συγγραφεῖς, καθὼς καὶ σὲ χάρτες, δηλώνει ὅτι ὁ ἀρωμουνικὸς τύπος, ποὺ διακρίνεται τόσο ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν ἀλβανικό, προέρχεται ἀπὸ τὸν τύπο

24. Th. Capidan, *Réponse critique au Dictionnaire d'étymologie de Constantin Nikolaidi*, Salonique, 1909, 11-12.

25. Capidan, *Macédo-roumains*, 64.

26. Th. Capidan, *Rominii di peninsula balcanică*, Bucureşti, 1924 (ἀνάτ. ἐκ τοῦ *Anuarul Institului de Istorie Naţională*, Cluj, 104, 110).

27. T. Papahagi, «O problemă de romanitate sud-ilirică», *Grai şi Suflet* 1 (1923) 76.

28. Th. Capidan, «Noms de localités connus des Roumains de la péninsule balkanique», *Langue et Littérature* 2 (1943) 243 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, «Toponymie Macédoroumaine», *αὐτόθι*, 3 (1946) 5 κέ.

Vavissa, μὲ ἀλλαγὴ τοῦ ἀρχικοῦ v σὲ b, πτώση τοῦ μεταξὺ φωνηέντων v καὶ τροπὴ τοῦ -issa σὲ -easa. Προσθέτει δὲ ὅτι μαζὶ μὲ τὰ τοπωνύμια Săruna (Θεσσαλονίκη) καὶ Lăsun ('Ελασσόνα) ἀντιπροσωπεύει τὸν ἀρχαιότερο τοπωνυμικὸ ρουμανικὸ[29] τύπο στὴν Πίνδο.

Τὸ θέμα τοῦτο ἀπασχολεῖ ἔντονα τὸν Capidan. 'Εξετάζοντας ταυτόχρονα τὰ τρία τοπωνύμια καταλήγει στὰ ἑξῆς: «Οἱ 'Αρωμοῦνοι ἔχουν τρία τοπωνύμια: Săruna, Băiasa καὶ Lăsun, *μὲ ἀδιάλειπτη λατινικὴ παράδοση*. Μὲ βάση αὐτὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι οἱ πρῶτες ρίζες τῶν 'Αρωμούνων βρίσκονται στὴν Πίνδο»[30]. Στὴ συναγωγὴ δὲ τοῦ συμπεράσματος αὐτοῦ συμβάλλει ἰδιαίτερα τὸ δεύτερο τοπωνύμιο· «Ἂν εἶχε γνωρίσει ὁ Weigand τὴν προέλευση τοῦ ὀνόματος τοῦ ποταμοῦ Băiasa, ὅταν ἔγραφε τὴ μελέτη γιὰ τὰ ἀρωμουνικὰ τοπωνύμια, δὲν θὰ ἔλεγε ὅτι ἡ Πίνδος κατοικήθηκε ἀπὸ τοὺς 'Αρωμούνους μόλις τὸν ι' αἰ., ἀλλὰ θὰ ἀναφερόταν στὴν ἐποχὴ τῆς κατακτήσεως τῆς νότιας χερσονήσου ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους»[31].

'Ο Capidan ἐπανεξετάζει διεξοδικὰ τὰ ἀρωμουνικὰ τοπωνύμια καὶ στὴν πιὸ συνθετικὴ ἐργασία του γιὰ τὸ ἀρωμουνικὸ ζήτημα. Μὲ κριτήριο πάλι τὴ φωνητικὴ βεβαιώνει τὰ ἀκούλουθα: «Λοιπόν, ὅπως ὑπὸ τὴν φωνητικὴ σχέση (τὰ τοπωνύμια) αὐτὰ ἀποκαλύπτουν ἐξέλιξη ἀπόλυτα τοπική, δὲν θὰ ἦταν παράδοξο νὰ συμπεράνουμε ὅτι οἱ πρῶτες ρίζες τοῦ ρουμανισμοῦ βρίσκονται στὴν Πίνδο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως»[32]. Γιὰ εὐνόητους ὅμως λόγους μᾶς ὑπενθυμίζει καὶ τὴν θεωρία τῆς καθόδου· «Τὸ ἀρχέγονο τοῦτο ρωμανικὸ στοιχεῖο πολὺ περιωρισμένο ἀριθμητικὰ θὰ ἐξαφανιζόταν, ἂν εἶχε μείνει πολὺ καιρὸ ἀπομονωμένο· ἐν τούτοις, ἂν ἐπέζησε, τοῦτο ὀφείλεται στὴν ἐπικοινωνία μὲ τὸ ρωμανικὸ στοιχεῖο τῆς χερσονήσου, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ τὸ ρωμαϊκὸ στοιχεῖο τῆς Δακίας ἐγκαταστάθηκε κάτω ἀπὸ τὸν Δούναβη»[33].

'Αλλὰ ἐνδεχόμενο ἐξαλείψεως τῶν 'Αρωμούνων λόγῳ ἀπομονώσεως δὲν νοεῖται — ἀντιπαρατηρεῖ ὀρθότατα ὁ T. Papahagi[34] — γιὰ τοὺς πρὶν ἀπὸ τὸ 976 χρόνους[35]. 'Απολατίνιση τῶν 'Αρωμούνων μὲ πλήρη ἀφομοίωση ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ περιβάλλον θὰ ἦταν νοητὴ γιὰ τὴν μετὰ τὸ 976 χιλιετία, προπάντων

29. Προφ. *ρωμανικό*. 'Ο Capidan γράφοντας *ρουμανικό*, ἀκολουθεῖ τὴν ἐθνικιστικὴ πολιτική του.

30. Th. Capidan, *Limbă şi cultură*, Bucureşti, 1944, 290.

31. Capidan, *ἔ.ἀ.*

32. Capidan, *Macédo-roumains*, 159.

33. Capidan, *ἔ.ἀ.*

34. T. Papahagi, *ἔ.ἀ.*, 97.

35. Τὸ ἔτος 976 θεωρεῖται ὡς ἡ πρώτη μνεία τῶν Βλάχων ('Αρωμούνων). 'Οφείλεται δὲ στὸν Γεώργιο Κεδρηνὸ ἢ ἀκριβέστερα στὸν 'Ιωάννη Σκυλίτζη. Σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. Λαζάρου, *'Αρωμουνική*, 74 κέ.

κατὰ τὴν νεοελληνικὴ Ἀναγέννηση, στὴν ὁποία συμμετέχουν μὲ θέρμη καὶ ἐνθουσιασμὸ οἱ ἴδιοι οἱ Ἀρωμοῦνοι[36].

Ἐξάλλου τὴν θεωρία τῆς καθόδου ἔχει κλονίσει ἡ πρόοδος τῆς ρουμανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης. Μετὰ τὰ τελευταῖα ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα ὑποστηρίζεται ἡ παραμονὴ τοῦ ἐκρωμαϊσμένου γετοδακικοῦ πληθυσμοῦ στὴ χώρα του[37].

36. Πβ. Νεοφύτου Δούκα, *Μαξίμου Τυρίου λόγοι...*, ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 1810, λς'. Edmond Bouché de Belle, *La Macédoine et les Macédoniens*, 1922, 129. VI. Skarić, «L'attitude des peuples balkaniques à l'égard des Turcs», *Revue Intern. des Ét. Balk.* 1-2 (1934) 243. P. Skok, *αὐτόθι*, 1936, 36. N. Gavrilović, «Οἱ ἐκ Μακεδονίας Βλάχοι εἰς τὰ ἔγγραφα τοῦ κρατικοῦ ἀρχείου Μπρασόβ», *Δελτίον Γιουγκοσλαβικῆς Βιβλιογραφίας*, Θεσσαλονίκη, ΙΜΧΑ, 8, 1971, 41.

37. Βλ. C. Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia. Cîteva observații și precizări de ordin istorico-archeologic*, Cluj, 1940. Τοῦ αὐτοῦ, «La continuità daco-romana dopo l'abbandono della Dacia», *ἐν Civiltà romana in Romania* (Roma, 1970) 105-109. C. Daicoviciu et M. Constantinescu, *Brève histoire de la Transylvanie*, Bucarest, 1965. C. Daicoviciu - H. Daicoviciu, «La Dacie et sa romanité» *ἐν Sources archéologiques de la civilisation européenne. Actes du Colloque International organisé par le Sécrétariat général de l'*AIESEE, Bucarest, 1970, 246-255. M. Macrea, *Monetele și părăsirea Daciei*, Cluj, 1940. D. Protase, «La permanence des Daces en Dacie romaine telle qu'elle résulte de l'archéologie», *Revue Roumaine d'Histoire* 3 (1964) 195 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, «La permanence des Daces en Dacie romaine telle qu'elle résulte de la numismatique», *αὐτόθι* 4 (1965) 207-220. Τοῦ αὐτοῦ, «Considérations sur la continuité des Daco-roumains en Dacie post-aurélienne à la lumière des recherches archéologiques et numismatiques», *Dacia*, N. S., 8 (1964) 177-194. Τοῦ αὐτοῦ, *Problema continuității în Dacia în lumina archeologiei și numismatiții*, București, 1966. M. Comșa, «Sur la romanisation des territoires nord-danubiennes [sic] au IIIe -IVe siècles n.è.», *Nouvelles Études d'Histoire* 3 (1965) 23-39. Gh. Ștefan, «Le problème de la continuité sur le territoire de la Dacie», *Dacia*, N. S., 12 (1968) 347-354. A. Bodor, «Emperor Aurelien and the Abandonment of Dacia», *Dacoromania* (Freiburg-München) 1 (1973) 29-40. R. Vulpe, «Considérations historiques autour de l'évacuation de la Dacie par Aurelien», *αὐτόθι*, 41-51. Em. Popescu, «Das Problem der Kontinuität in Rumänien im Lichte der epigraphischen Entdeckungen», *αὐτόθι*, 69-77. D. Dudor, «Preuves archéologiques attestant la continuité de la domination romaine au nord du Danube après l'abandon de la Dacie sous Aurelien (IIIe -Ve siècles)», *αὐτόθι*, 149-161. Τοῦ αὐτοῦ, «Stăpînirea romană în sudul Daciei de la Aurelian la Constantin cel Mare și recucerirea Daciei Traiane», *Revista Istorică Română* 11-12 (1941-1942) 138 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, *Sucidava, une cité daco-romaine et byzantine en Dacie*, Bruxelles-Berchen, 1965. Ἐπίσης βλ. καὶ N. Iorga, «Le problème de l'abandon de la la Dacie par l'empereur Aurélien», *Revue Historique du Sud-Est Européen* 1 (1924) 37-58. G. Popa-Lisseanu, «Continuitatea Românilor în Dacia, Dovezi noua», *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice* 23 (1941). G. I. Brătianu, *Le problème de la continuité daco-roumaine*, I, *Nouvelles remarques cz M. F. Lot*. II. *L'histoire roumaine écrite par les historiens hongrois*, Bucarest, 1944. V. Iliescu, «Părăsirea Daciei în lumina izvoarelor literare», *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 22 (1971) 425-428.

Πάντως ἡ μερικὴ ἔστω ὑποχώρηση τοῦ Capidan εἶχε συνέχεια. Τὸ 1938 ὁ Procopovici ἀναγνωρίζοντας τὴν σπουδαιότητα τῶν τοπωνυμίων, γιὰ τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος, γράφει τὰ ἑξῆς: «Εἰδικὰ γιὰ τὴν περιοχὴ τῆς Πίνδου εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθοῦμε ρουμανικὴ ζωὴ ἀδιάλειπτη, ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῶν Ρωμαίων μέχρι σήμερα. Ὡρισμένα ὀνόματα οἰκισμῶν καὶ βουνῶν (Băiasa, Săruna, κλπ.) καὶ μερικὲς ἱστορικὲς ἐνδείξεις ἀποδεικνύουν τὸ γεγονὸς τοῦτο»[38]. Ταυτόχρονα, πάλι δηλ. τὸ 1938, ὁ S. Puşcariu, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1905 ἕως τὸ 1937, ἔλεγε ὅτι οἱ Ἀρωμοῦνοι ἀπωθήθηκαν πρὸς τὶς σημερινὲς ἐγκαταστάσεις τους ἀπὸ τοὺς Σλάβους, ἐξ αἰτίας τοῦ τοπωνυμίου *Salona* (Θεσσαλονίκη) διατυπώνει τὴν ἀκόλουθη γνώμη· «Τῷ ὄντι, ὁ τύπος Salona (βραχυγραφία τοῦ ὀνόματος Thessalonica) δὲν μποροῦσε νὰ ἐξελιχθῆ σὲ Saruna παρὰ μόνο στοὺς ἀρχαιότερους χρόνους, ὅταν τὸ μεταξὺ φωνηέντων l ἦταν δυνατὸν νὰ μετατραπῆ σὲ r καὶ τὸ o πρὸ τοῦ n σὲ u, δυὸ φωνολογικὲς

A. Aricescu, «Despre o recentă interpretare a izvoarelor literare privind părăsirea Daciei», *αὐτόθι*, 24 (1973) 485-493. Ὁπωσδήποτε κατὰ τὴν μεταφορὰ τῆς Ρωμαϊκῆς Διοικήσεως ἀπὸ τὴν Δακία στὴν κάτω ἀπὸ τὸν Δούναβη περιοχὴ ἀκολούθησαν τοὺς Ρωμαίους καὶ εὐάριθμοι γηγενεῖς ἐκρωμαϊσμένοι. Πβ. M. Besnier, *L'empire romaine de l'avènement des Sévères au Concile de Nicée* (Coll. Glotz IV, 1), Paris, 1937, 243-244. D. St. Marin, «I 'provinciales' ritirati dalla Dacia sotto Aureliano», *Revue des Études Roumaines* 3-4 (Paris 1957) 170-219.

Ἡ ἐμφάνιση τῶν μεταναστευτικῶν λαῶν (Γότθων, Ἀβάρων, Σλάβων κλπ.) στὴ Δακία δὲν ἔτρεπε τοὺς γηγενεῖς σὲ φυγὴ πρὸς τὰ ἐδάφη τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ ἐπιδρομεῖς χρειάζονταν τὸν αὐτόχθονα πληθυσμὸ καὶ φρόντιζαν νὰ μὴ μετακινηθῆ, γιατὶ ἡ ἐπιβίωσή τους ἦταν ἀσφαλέστερη καὶ διαρκέστερη χάρη στὸν μόχθο του. Πβ. E. Zaharia, «Les sources archéologiques de la continuité daco-romaine», *Apulum* 12 (1974) 284. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ ἄποψη φορολογικὴ ἔδειχναν πρὸς τοὺς γηγενεῖς συμπεριφορὰ μετριώτερη ἀπὸ ἐκείνη τῶν ἐκπροσώπων τῆς αὐτοκρατορίας. Πβ. Μιχαὴλ τοῦ Σύρου, 10, 21,2. Καὶ τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν ἐκπληκτικά. Πβ. Salviani, *De gud.* 5, 8 (*Patrologia Latina* 53, 102).

Δὲν ἔλειψαν δὲ καὶ ἐπιστήμονες, μάλιστα ρουμανικῆς καταγωγῆς, ποὺ φρονοῦν ὅτι ἐκρωμαϊσμένοι πληθυσμοὶ κινοῦνται ἀπὸ νότο πρὸς βορρᾶ. Συγκεκριμένα οἱ C. καὶ H. Daicoviciu, *ἔ.ἀ.*, 253, σὲ διεθνὲς συνέδριο ὑπεστήριξαν ὅτι, «Κατὰ τὴν διάρκεια τῶν ἕξι αἰώνων, ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς Δακίας ἀπὸ τὸν Αὐρηλιανὸ (271 μ.Χ.), στοιχεῖα ρωμανικὰ (ὄχι ρουμανικὰ) ἦλθαν ἐπίσης ἀπὸ τὶς κάτω τοῦ Δουνάβεως ἐπαρχίες καὶ ἐνίσχυσαν τὴν ἄνω τοῦ ποταμοῦ αὐτοῦ ρωμανικότητα, προπάντων τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν δεχθῆ σὰν πρωταρχικὴ ἀσχολία τὴν κτηνοτροφία». Ὁ Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, 300, 327-328, 335 καὶ 356-357, τὰ ρωμανικὰ αὐτὰ στοιχεῖα ταυτίζει μὲ τοὺς Ἀρωμούνους. Βλ. καὶ T. Papahagi, «Din epoca de formaţiune a limbei romîne», *Grai şi Suflet* 1 (1923) 201-234. A. Sacerdoţeanu, «Vlahii din Calcidica», *In memoria lui V. Pârvan* (Bucureşti, 1934) 303-311.

Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, ἀπὸ τὸν γ' αἰ. μ.Χ. (276 μ.Χ.) ἕως καὶ τὸν ι' (976), ὅταν πλέον μαρτυρεῖται ἱστορικὰ ἡ παρουσία τῶν Ἀρωμούνων στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο, δὲν ἔχομε κάθοδο ἐκρωμαϊσμένων Δακῶν ἀλλὰ ἄνοδο πρὸς τὴ Δακία.

38. A. Procopovici, «La romanité balkanique», *Balcania* 1 (1938) 61.

μεταβολὲς ποὺ δὲν βρίσκουμε παρὰ σὲ λέξεις λατινικῆς προελεύσεως ἢ σὲ δάνεια ἀρχαιότερα τῆς σλαβικῆς ἐπιδράσεως στὴ γλώσσα μας. Γιὰ νὰ ἀλλάξη τὸ ὄνομα τῆς πόλεως αὐτῆς σύμφωνα μὲ τοὺς ἀρχαιότερους νόμους τῆς φωνολογίας τῆς Ρουμανικῆς, πρέπει νὰ ἔχη χρησιμοποιηθῆ, νὰ ἔχη προφερθῆ καθημερινὰ ἀπὸ τοὺς Ἀρωμούνους, καὶ συνεπῶς οἱ Ἀρωμοῦνοι εἶχαν κατοικήσει στὰ περίχωρα τῆς Θεσσαλονίκης»[39].

Ὁ D. Maniu, τὸ 1952, στηριζόμενος ἐπίσης στὸ ἴδιο τοπωνύμιο Săruna, ἐκφράζεται σαφέστερα: «Τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Ἀρωμοῦνοι διασώζουν στὴ διάλεκτό τους τὸ ἀρχαῖο ὄνομα τῆς πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης, Salona, τὸ ὁποῖο σύμφωνα μὲ τοὺς ρουμανικοὺς φωνητικοὺς νόμους πῆρε τὴ μορφὴ Săruna, ἀποδεικνύει ὅτι αὐτοὶ κατοικοῦσαν στὰ περίχωρα τῆς πόλεως αὐτῆς πρὶν ἀπὸ τὴν ἄφιξη τῶν Σλάβων, διότι ὁ ρωτακισμὸς ἦταν φαινόμενο τετελεσμένο στὴ Ρουμανικὴ νωρίτερα ἀπὸ τὶς πρῶτες ἐμφανίσεις τῶν Σλάβων»[40]. Ἀκριβῶς δὲ ὁ ρωτακισμὸς ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴ Σλαβική, στὴν ὁποία τὸ τοπωνύμιο Θεσσαλονίκη ἔχει τὴ μορφὴ Solun, καὶ ἀπὸ τὴν Τουρκική, ὅπου σώζεται ὡς Selanik[41], ἐνῶ γενικώτερα δὲν εἶναι ἄγνωστος στὴν Ἑλληνική[42]. Τὸ φαινόμενο τοῦτο συνηγορεῖ ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἀρχαιότητα τῶν ἀρωμουνικῶν ἐγκαταστάσεων ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Ἀρωμούνων, καθόσον παρατηρεῖται καὶ σὲ ἀρωμουνικοὺς ὅρους ἑλληνικῆς προελεύσεως, μάλιστα δὲ τοῦ ποιμενικοῦ βίου[43], ποὺ λείπουν ἀπὸ τὴν Ρουμανική.

Τὸ τοπωνύμιο Lăsun (Ἐλασσόνα), μολονότι ἔχει μνημονευθῆ ἐπανειλημμένα ὡς ἴσης ἀποδεικτικῆς ἀξίας μὲ τὰ ἄλλα δύο, δὲν ἔχει ἀκόμα ἑρμηνευθῆ. Ὁ Capidan ἀρκεῖται στὴν καταχώριση τῶν ποικίλων τύπων τοῦ τοπωνυμίου, Ὀλοοσών, Ὀλοσσών, Ὀλόσσων, τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, Ἐλασσών, τῆς νέας Ἑλληνικῆς, καὶ Elassona, Alassona, Alesson καὶ Alessone, ποὺ ἐρανίζεται ἀπὸ ξένες ἐκδόσεις καὶ χάρτες[44]. Παραλείπει ὅμως τὸν σημαντι-

39. S. Puşcariu, «Ancienneté des établissements macédo-roumains», *Balcania* 1 (1938) 22.

40. Βλ. *Cahiers Sextil Puşcariu* 1 (1952) 213.

41. Th. Capidan, «Toponymie macédo-roumaine», *Langue et Littérature* (1946) 102.

42. Πβ. J. Psichari, «Essai de grammaire historique sur le changement de λ en ρ devant consonnes en grec ancien, médiéval et moderne», *Recueil de Mémoires Orientaux*, Paris, 1905. Γ. Χατζιδάκι, *Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα*, Ἀθῆναι, I, 438 κέ. Ἰ. Σταματάκου, *Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς*, I, Ἀθῆναι, 1949, 48. Ἰ. Κ. Προμπονᾶ, «Ὁ ρωτακισμὸς καὶ ἡ ἰδιότυπος προφορὰ τοῦ φθόγγου λ εἰς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα Φιλωτίου Νάξου», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν* 3 (1963) 504 κέ.

43. Βλ. P. Papahagi, «Quelques influences byzantines sur le macédo-roumain ou aroumain», *Revue Historique du Sud-Est Européen* 2 (1925) 194.

44. Βιβλιογραφία, βλ. Capidan, *ἐ.ἀ.*, 85.

κώτερο τύπο Λόσσονος, τὸν ὁποῖο διασώζει ὁ Προκόπιος στὸ *Περὶ Κτισμάτων* (Δ, 4) καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖον προῆλθε ὁ ἀρωμουνικὸς Lăsun, τονιζόμενος στὴ λήγουσα.

Τὴν γενικὴ *Λόσσονος* ὁ Ἀ. Ἀρβανιτόπουλος διορθώνει σὲ *Λοσσόνος*, «ἐξ ἧς—διευκρινίζει—τὸ κοινὸν παρὰ τῷ λαῷ Λοσσόνα—Λασσόνα—Ἀλασσόνα—Ἐλασσόνα, ἐξ οὗ τὸ λογιώτερον Ἐλασσὼν—Ἐλασσῶνος, ἐν χρήσει ὂν ἐν τῇ ἐπισήμῳ τοῦ Κράτους γλώσσῃ»[45].

Τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν Ἀρωμουνικὴ ἔχομε Lăsún καὶ ὄχι Lăsúna σημαίνει ὅτι ἡ ἑλληνικὴ λέξη μπῆκε στὴν Λατινικὴ τῆς Ἀνατολῆς, ποὺ ἐξελίχθηκε σὲ Ἀρωμουνική, προτοῦ ἡ αἰτιατικὴ χρησιμοποιηθῆ ὡς ὀνομαστική. Δοθέντος δὲ ὅτι ἡ κώφωση τοῦ τονιζομένου -ὼ ἀνάγεται στοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ πρωτορρωμαϊκοὺς χρόνους[46], καθὼς καὶ ὅτι ἡ τροπὴ τοῦ ο σὲ ᾰ ἔγινε στοὺς πρώτους μ.Χ. αἰῶνες[47], εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσουμε ὅτι καὶ ἡ πτώση τοῦ ἀρχικοῦ ο τοῦ ἀρχαίου τύπου Ὀλοσσὼν συνέβη πρὶν ἀπὸ τὸν στ' αἰ. μ.Χ., ὅταν δηλαδὴ μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Προκόπιο.

Ἡ παροῦσα σύντομη τοπωνυμιακὴ ἔρευνα προσθέτει νέες ἀποδείξεις γιὰ τὴν ἐντοπιότητα τῶν Ἀρωμούνων καὶ τὴν ἑλληνικότητα τῶν κατοίκων τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου τόσο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως ὅσο καὶ στὴ διαδρομὴ τῶν αἰώνων ὡς τὶς ἡμέρες μας. Μὲ ἄλλα λόγια οἱ Βλαχόφωνοι Ἕλληνες, οἱ Ἀρωμοῦνοι, ἀποτελοῦν ρωμαλέα ἐπιβίωση τοῦ ρωμαιοβυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀκαδημία Ἀθηνῶν (Tabula Imperii Romani)

45. *Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1914*, 152-153. Βλ. καὶ Ἠλία Γεωργίου, *Τοπωνυμιολογικαὶ ἔρευναι· Θεσσαλικὰ καὶ ἠπειρωτικὰ τοπωνύμια*, Ἀθῆναι, 1951, 30.

46. Πβ. G. Rohlfs, *Nuovi scavi linguistici nella antica Magna Grecia*, Palermo, 1972, 13.

47. Βλ. σχ. βιβλιογραφία, Λαζάρου, *Ἀρωμουνική* 183 κέ.

ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ

ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ*

Ἡ ρίζα τῆς λέξεως Βλάχος ἐντοπίζεται πλέον στὸ ἐθνικὸ ὄνομα μιᾶς γαλατικῆς φυλῆς, τὴν ὁποία ὁ μὲν Καίσαρ[1] μνημονεύει ὡς Volcae, ὁ δὲ Στράβων[2] ὡς Οὐόλκαι. Εἶναι ἰσχυρὸς λαὸς τῆς ἐκρωμαϊσμένης ναρβωνικῆς Γαλατίας, τὸν ὁποῖο πρῶτο οἱ Γερμανοὶ κατὰ τὶς διεισδύσεις τους ἀπὸ ἐδάφη τῆς ρωμαϊκῆς αὐταρχίας εἶχαν γνωρίσει ὡς χρήστη τῆς λατινικῆς γλώσσας καὶ προσέδωσαν στὸ ἐθνικὸ ὄνομα τὴν ἰσημασία λατινόγλωσσος.

Ἡ διάδοση τῆς λέξεως μὲ τὴν νέα ἔννοια ἀπὸ τὰ βρεταννικὰ νησιὰ ἕως τὸν Βόσπορο εἶναι ἐπακόλουθο τῆς ἐξαπλώσεως τῶν γερμανικῶν φύλων κατὰ μῆκος τῶν ρωμαϊκῶν συνόρων καὶ τῆς ἐπικοινωνίας τους μὲ ποικιλωνύμους λαούς, οἱ ὁποῖοι παραλαμβάνουν καὶ μεταδίδουν τὴν λέξη. Ἀνάλογα δὲ μὲ τὸ γλωσσικὸ ὑπόστρωμα κάθε χώρας ἐπέρχεται καὶ διαφορετικὴ φωνητικὴ ἐξέλιξη, ἡ ὁποία καθυστερεῖ δύσκολη τὴν συσχέτιση τῶν νέων τύπων μὲ τὸν ἀρχικό, ὅπως φανερώνεται ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς Βλάχος, Βαλλῶνος, Οὐαλλός[3], κλπ. Ἑπομένως Βλάχοι εἶναι οἱ λατινόγλωσσοι ὑπήκοοι τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὄχι κάποια ἰδιαίτερη ἐθνότητα, ὅπως ἐσφαλμένως γράφεται καὶ στὶς ἡμέρες μας[4].

Μετὰ τὴν διάλυση τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους λατινόγλωσσοι πληθυσμοὶ ἐγκαταλείπουν ἀστικὰ πεδινὰ κέντρα καὶ καταφεύγουν σὲ δασώδη καὶ δύσβατα, ὅπου ἀναγκάζονται νὰ ἐπιδοθοῦν καὶ στὴν κτηνοτροφία. Παρόμοιες μετακινήσεις πληθυσμῶν παρατηροῦνται καὶ στὸν χῶρο τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους κατὰ τὴν διάρκεια ἐπιδρομῶν[5]. Στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο τὰ παραμεθόρια καὶ τὶς καίριες ὀρεινὲς διαβάσεις κατέχουν γηγενεῖς ἀπόμαχοι, παλαίμαχοι, ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴν φρούρηση καὶ τὴν διασφάλιση τῆς τάξεως, οἱ ὀροφύλακες, οἱ ὁποῖοι προϋπῆρχαν ὡς θεσμὸς ἐπὶ Μακεδόνων βασιλέων[6], ἀλλὰ ἐπὶ ρωμαιοκρατίας ἀποκτοῦν προνόμια[7] καὶ ἀποβαίνουν φορεῖς λατινογλωσσίας[8]. Μὲ τὴν παρακμὴ τῆς ὀροφυλακείας καὶ τὸν συνακόλουθο περιορισμὸ ἢ παύση τῶν κρατικῶν χορηγιῶν, οἱ ὀροφύλακες ἀναπτύσσουν τὴν κτηνοτροφία[9]. Ἄλλη δὲ περίπτωση λατινογλώσσων στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἀπο-

---

* Ἀνακοίνωση στὸ ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἑταιρείας (28—30/11/86), μὲ τίτλο: «Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου».

τελοῦν οἱ αὐτόχθονες κτηνοτρόφοι μὲ τὶς ἐποχικὲς μετακινήσεις[10], γνωστὲς καὶ στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες[11]. Αὐτοὶ ἐπιθυμώντας νὰ διατηρήσουν τὴν προνομιακὴ θέση τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ὅπως στὴν αὐλὴ τοῦ Πύρρου τῆς Ἠπείρου, στὴν ὁποία οἱ μεγαλοκτηνοτρόφοι ὑπολογίζονταν ὡς διακεκριμένες προσωπικότητες[12], σπεύδουν κατὰ τὴν ρωμαιοκρατία νὰ γίνουν Ρωμαῖοι πολῖτες, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ κεκτημένα καὶ νὰ ἐπαυξήσουν τὶς δραστηριότητές τους[13].

Ἔτσι ἡ σημασιολογικὴ μεταβολὴ τῆς λέξεως Βλάχος ἀπὸ λατινόγλωσσος σὲ δοσκὸς ἔχει περισσότερα αἴτια[14]. Χρονολογεῖται δὲ κατὰ τὸν Ρουμάνο Bulgaru[15] μὲ πολλὲς πιθανότητες ἀπὸ τοὺς 7ο—8ο αἰῶνες. Στὴν χερσόνησο τοῦ Αἵμου ἡ νέα σημασία χρησιμοποιεῖται μετὰ τὸν 10ο αἰώνα[16]. Κατ' ἀκολουθίαν Βλάχοι ὀνομάζονται πλέον καὶ κτηνοτρόφοι μὴ λατινόγλωσσοι, ὅπως οἱ Σαρακατσάνοι[17].

Ὡστόσο δὲν ἔχει ἐκλείψει ἡ ἀρχικὴ σημασία τοῦ λατινογλώσσου, ὁ ὁποῖος ὑφίσταται ἀκόμη στὴν Ἑλλάδα. Ὑπάρχουν οἱ δίγλωσσοι Θεσσαλίας, Ἠπείρου, Μακεδονίας καὶ τῆς Διασπορᾶς, αὐτοαποκαλούμενοι Armâni ἢ κατὰ τὸν ἐπιστημονικὸ νεολογισμὸ Ἀρωμοῦνοι[18], οἱ ὁποῖοι ὡς δεύτερο γλωσσικὸ ὄργανο, προφορικό, ἔχουν ἕνα νεολατινὸ ἰδίωμα, τὰ Βλάχικα, τὴν κουτσοβλαχικὴ ἢ ἀκριβέστερα τὴν ἀρωμουνική.

Τὴν παρουσία τῶν Βλάχων στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο, ὅπως καὶ τὴν γένεση τῶν ρωμανικῶν λαῶν, ἑρμηνεύει ὀρθότατα ἤδη ἀπὸ τὸ 1832 ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Κων. Κούμας (1777—1836) μὲ ἑκλατίνωση τῶν κατὰ τόπους νέων κάθε φορὰ ὑπηκόων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, χωρὶς δὲ ἐξαίρεση καὶ Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἐπιδιώκουν ὡς Βλάχοι[19]. Ἀλλά, τονίζει ὁ Ἀπ. Βακαλόπουλος, «τὸ ἔργο του δὲν μελετήθηκε ἑκατοτε συστηματικὰ καὶ οἱ παρατηρήσεις του πέρασαν ἀπαρατήρητες καὶ ἀνεκμετάλλευτες»[20], μὲ συνέπεια τὴν περιπλοκὴ τοῦ ζητήματος. Διότι παρεισέφρυσαν φανερὲς καὶ σκοτεινὲς σκοπιμότητες[21] καὶ ὁ ἀνεκδιήγητος ἑλληνικὸς ἐρασιτεχνισμός[22], ὥστε νὰ ἐπισωρευθοῦν δεινὰ στοὺς Βλάχους[23] καὶ γενικὰ στὸ ἑλληνικὸ ἔθνος[24].

Κατὰ τὸ τεράστιο διάστημα τῶν ἑκατὸν πενήντα περίπου ἐτῶν οἱ Ἕλληνες ἐπιστήμονες μόνον παρεμπιπτόντως καὶ εὐκαιριακῶς ἀσχολοῦνται, χωρὶς μάλιστα τὴν ἀπαραίτητη ἐξειδίκευση. Πάντως πρώτη ἀξιόλογη ἐπιστημονικὴ πραγματεία γιὰ τοὺς Βλάχους συντάσσεται τὸ 1939 ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Ἀντ. Κεραμόπουλλο, τοῦ ὁποίου εἶναι καὶ τὸ θέμα τοῦ προεδρικοῦ λόγου του στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν[25].

Ἐν τούτοις ἀνερεύνητη παραμένει ἡ ἀρωμουνική, ἂν καὶ τὴν σπουδαιότητά της γιὰ τὴν ἀνεύρεση τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων εἶχε διακηρύξει ἐπίσημα ὁ Fr. Lenormant[26], μὲ ἀνακοίνωσή του στὴν Ἐθνογραφικὴ Ἑταιρεία, τὴν 21 Φεβρουαρίου 1864. Τὴν δὲ εἰσήγησή του ἔλαβαν σοβαρὰ ὑπ' ὄψη οἱ Ρουμάνοι, οἱ ὁποῖοι γιὰ λόγους κυρίως πολιτικοὺς ἐπισπεύδουν τὶς ἀποστολὲς

ἐρευνητῶν στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, χωρὶς τὴν παραμικρὴ ἑλληνικὴ ἐπιστημονικὴ παρακολούθηση, καὶ κατορθώνουν νὰ πείσουν τὴν διεθνὴ ἐπιστημονικὴ καὶ κοινὴ γνώμη ὅτι ἡ ἀρωμουνικὴ εἶναι διάλεκτος τῆς ρουμανικῆς, ἂν καὶ νεώτερης τῆς πρώτης, ὁπότε καὶ οἱ Βλάχοι - Ἀρωμοῦνοι χαρακτηρίζονται ἀπόγονοι Δακῶν ἐκρωμαϊσμένων, ἄρα Ρουμάνων, καὶ διακδικοῦνται ὡς «ἀδελφοὶ» «ὁμοεθνεῖς»[27], ἐπονομαζόμενοι Ρουμάνοι τῆς Τουρκίας, Ρουμάνοι τῶν Βαλκανίων, Ρουμάνοι τῆς Μακεδονίας ἢ μονολεκτικὰ Μακεδο(νο)ρουμάνοι καὶ ἁπλούστερα «Μακεδόνες»![28] Ἡ μεθοδικὴ καὶ ἐπίμονη προβολὴ τῆς ἐπίπλαστης ἐπιστημονικῆς ἐπιχειρηματολογίας σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν διπλωματικὴ δεξιότητα, ἐνῶ στὴν Ἑλλάδα κυριαρχοῦν ἡ ἄγνοια καὶ ἡ ἀρρυθμία, πείθει τὴν Τουρκικὴ Πύλη, ἡ ὁποία μὲ τὸν Ἰραδὲ τοῦ 1905 ἀναγνωρίζει τοὺς Βλάχους ἐντὸς τῶν εὐρωπαϊκῶν κτήσεών της σὰν ἰδιαίτερη ἐθνότητα[29]. Ἐπὶ πλέον οἱ Ρουμάνοι ἐκμεταλλεύονται τὰ εἰδικὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν Διάσκεψη τοῦ Βουκουρεστίου τοῦ 1913 πιέζουν τὴν Ἑλλάδα, ἀπαράσκευη ἄλλως τε στὸ ζήτημα τῶν Βλάχων, καὶ ἀποσποῦν ὑπογραφὴ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου[30] γιὰ μειονοτική, ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ, ρουμανικὴ ἐποπτεία τῶν Βλάχων Θεσσαλίας, Ἠπείρου, Μακεδονίας, οἱ ὁποῖοι ἕως τότε ὑπῆρξαν ἀξιοθαύμαστοι ὑπέρμαχοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ[31] καὶ πρωταγωνιστὲς τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ[32].

Μόλις τὸ 1964, ὁλόκληρο αἰώνα μετὰ τὴν πρόταση τοῦ Lenormant, ὁ Τηλ. Κατσουγιάννης[33] συνιστᾶ τὴν ἔρευνα τῆς ἀρωμουνικῆς ὑποστηρίζοντας ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων εἶναι μᾶλλον γλωσσικὸ παρὰ ἐθνολογικό. Τὸ 1970 ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀγαπητὸς Τσοπανάκης[34] ἐπισημαίνει τὴν ἑλληνικὴ μακριαρότητα στὴν παραγνώριση τῆς γλωσσικῆς διερευνήσεως, ἡ ὁποία εἶχε ἀρχίσει δύο χρόνια ἐνωρίτερα μὲ ἀποστολὴ ὑποτρόφου στὸ Ἐξωτερικό. Μετὰ τὸ 1975 ἐγκρίνονται τρεῖς διδακτορικὲς διατριβὲς μὲ θέμα τὴν ἀρωμουνικὴ καὶ ἐκκρεμεῖ τετάρτη.

Ἡ ρουμανικὴ πλευρὰ πρὸς ἐπίτευξη τῆς πολιτικῆς της διερευνᾶ καὶ τὸ ὑπόστρωμα, κοινὸ ὅθεν, ἀρωμουνικῆς, ἀλβανικῆς καὶ ρουμανικῆς. Συγκεκριμένα, τὸ 1925, ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Th. Capidan[35] παρουσιάζοντας τὰ παλαιοσλαβικὰ στοιχεῖα τῆς ἀρωμουνικῆς, τὰ ὁποῖα εἶχε ὑπολογίσει σὲ 444, ἐπιχειροῦσε τὴν ἑδραίωση τῆς θεωρίας περὶ καθόδου Δακῶν στὴν Ἑλλάδα. Μεταγενέστερη δὲ ἐξέταση τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Τσεχοσλοβάκο ρωμανιστή, καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Πράγας, M. Krepinsky[36], κατέδειξε ὅτι οἱ λέξεις σλαβικῆς προελεύσεως τῆς ἀρωμουνικῆς συμποσοῦνται σὲ 253, ποὺ ἀποδυναμώνουν πλήρως τὸ ἔρεισμα τοῦ Capidan, ἀφοῦ τῆς ἑλληνικῆς[37] ἀνέρχονται περίπου σὲ 300. Κατὰ τὸν Ρουμάνο ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Al. Rosetti[38] ἡ μικρὴ σλαβικὴ ἐπίδραση στὴν ἀρωμουνικὴ ἐξηγεῖται εὐχερῶς ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνία τῶν Σλάβων μὲ τὸν ἐκλατινισμένο πληθυσμὸ τόσο

ἄνω ὅσο καὶ κάτω τοῦ Δουνάβεως. Τὸ τελευταῖο ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Σλάβοι εἶναι ὀλιγάριθμοι στὴν χερσόνησο τοῦ Αἷμου, ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, πρὸ πάντων ὁ ἐμότιμος καθηγητὴς τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Σαλσβούργου Al. Randa[39] καὶ ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου E. Petrovici[40]. Ἐκτὸς τούτου ὁ ἴδιος ὁ Capidan προσδευτικὰ ὁδηγεῖται στὴν ἀποδοχὴ τῆς αὐτοχθονίας τῶν Βλάχων στὴν Πίνδο[41] καὶ εὐρύτερα στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο[42] καταπολεμώντας πλέον ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐπέμειναν ἀκόμη στὴν θεωρία περὶ καθόδου, μάλιστα καὶ τὸν διδάσκαλό του, τὸν Γερμανὸ ρωμανιστὴ - βαλκανολόγο, καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Λειψίας G. Weigand, τὸν Βούλγαρο M. Valkoff, κ.ἄ.

Ὅ,τι εἶχε ἐπιδιώξει μὲ τὴν παρουσίαση τῶν παλαιοσλαβικῶν στοιχείων ἐπαναλαμβάνει ὁ Capidan μετὰ τριετία, τὸ 1928, μὲ δημοσίευμα γιὰ τὰ ἀλβανικὰ στοιχεῖα τῆς ἀρωμουνικῆς[43]. Φυσικὰ καὶ ἐδῶ ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὰ ἀρχαῖα, τῶν ὁποίων μερικὰ ὑπάρχουν στὴν ἀρωμουνικὴ καὶ ρουμανική, σχεδὸν δὲ ἰσάριθμα καὶ στὴν ἑλληνική. Αὐτὰ κατατάσσει στὰ προρωμαϊκά, αὐτόχθονα ἰλλυρικὰ ἢ θρακικά, καὶ ἐπιχειρεῖ τὴν φυλετικὴ σύνδεση Ρουμάνων Ἀλβανῶν καὶ Βλάχων - Ἀρωμούνων[44]. Ἀλλὰ καὶ τὸ νέο ἐγχείρημα ἀπέτυχε. Διότι ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ ἀριθμὸ τῶν 200 περίπου λέξεων, οἱ ὁποῖες θεωρήθηκαν κοινοῦ ὑποστρώματος, μὲ ἐπανεξέταση τοῦ Rosetti[45] περιορίζονται σὲ 81, τοῦ Al. Cioranesku[46] σὲ 21 καὶ τελικὰ οἱ ἀπομένουσες ὡς ἀγνώστου ἐτύμου ἀνάγονται ἀπὸ τὸν V. Polak[47] σὲ χῶρο μεσογειακὸ - ἑλληνικό.

Ἀναιρετικὴ τῆς περὶ καθόδου θεωρίας εἶναι καὶ ἡ ἀποκάλυψη ὑπάρξεως στὴν ἀρωμουνικὴ λατινικῶν λέξεων, οἱ ὁποῖες ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὴν ρουμανική, ὅρων μάλιστα ποιμενικῶν καὶ ἀγροτικῶν[48]. Οἱ πρῶτοι ἔπρεπε νὰ συνυπάρχουν στὴν ρουμανικὴ καὶ ἀρωμανική, ἂν οἱ Βλάχοι - Ἀρωμοῦνοι ἀποτελοῦσαν μέρος Ρουμάνων, οἱ ὁποῖοι ἀποσπάσθηκαν ἀπὸ τὸν κύριο κορμὸ τῆς παραδουνάβιας Δακίας καὶ κατῆλθαν στὴν Ἑλλάδα ὡς κτηνοτρόφοι. Οἱ δεύτεροι ἐπιπροσθέτως ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ Βλάχοι δὲν ἀσκοῦσαν ἀποκλειστικὰ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ κτηνοτρόφου, ἀλλὰ καλλιεργοῦσαν καὶ τὴν γῆ, ἔργο ἀπαραίτητο καὶ στοὺς κτηνοτρόφους τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου μὲ τὶς πανάρχαιες ἐποχικὲς μετακινήσεις.

Ματαίως ἀποτολμήθηκε ἡ παντελὴς παρασιώπηση τοῦ ἑλληνικοῦ ὑποστρώματος τῆς ἀρωμουνικῆς. Ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ πρόθεση ἐπισημαίνονται καὶ ἀπὸ Ρουμάνους ἐπιστήμονες, ὅπως πράττει ὁ N. Banesku[49] κρίνοντας τὴν διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Chr. Ceagea[50]. Πολλὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ στοιχεῖα τῆς ἀρωμουνικῆς ἔχει ἀποκαλύψει ὁ Ἀντ. Μπουσμπούκης[51].

Γενικὰ οἱ ἑλληνικὲς λέξεις τῆς ἀρωμουνικῆς ἀριθμοῦνται κατὰ χιλιάδες. Ἐπιμερίζονται δὲ σὲ ὁραλογία ἐπιστημονική, ὀρθόδοξης θρησκευτικῆς - ἐκκλησιαστικῆς, σχολικῆς κλπ. ζωῆς, καὶ ἀποτελοῦν στὴν ἀρωμουνικὴ δάνεια

ἄμισα, ἐνῶ οἱ ἴδιες λέξεις σὲ ἄλλες γλῶσσες ἔμμισα.

Τὸ πλῆθος καὶ ἡ ποικιλία τῶν ἑλληνικῶν λέξεων τῆς ἀρωμουνικῆς δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων. Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν μακραίωνη ρωμαιοκρατία ὑποχρεωμένοι, ὅπως σημειώνουν οἱ M. Egger[52], J. Brenous[53], Ψυχάρης[54], Κορδάτος[55], κ.ἄ., νὰ γνωρίζουν καὶ τὴν λατινικὴ δὲν ἀποβάλλουν καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς διγλωσσίας τους τὸν λεξιλογικὸ πλοῦτο τῆς ἑλληνικῆς, τοῦ ὁποίου ἄλλως τε μεγάλο μέρος εἶχε εἰσέλθει στὴν λατινικὴ[56]. Ἡ διαφύλαξη ἑλληνικῶν στοιχείων ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ πλεῖστες μαρτυρίες, τῶν ὁποίων χαρακτηριστικὲς ἀξίζει νὰ μνημονευθοῦν.

Ὁ Per. Papahagi[57], ἀντεπιστέλλον μέρος τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, τὸ 1925, ἐξετάζοντας τὸ ρῆμα τῆς ἀρωμουνικῆς saragésku, τὸ ὁποῖο ἐπιτυχῶς ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τὸ ἑλληνικό, ἀρχαῖο καὶ νεώτερο, σ α λ α γ ῶ, διακρίνει τὴν τροπὴ τοῦ λ σὲ ρ, τὸν ρωτακισμό, φωνητικὸ φαινόμενο τῶν πρώτων μ.Χ. αἰώνων, προγενέστερο δὲ τῆς ὑποτιθεμένης καθόδου Βλάχων ἀπὸ τὴν Δακία. Τὸν ρωτακισμὸ καὶ τὴν κώφωση, τροπὴ τοῦ ο σὲ ου, στὸ ἀρωμουνικὸ τοπωνύμιο Saruna (< Salona < Salonica < Thessalonika < Θεσσαλονίκη) ἐπικαλοῦνται οἱ Capidan[58], Procopovici[59], Puscariu[60], Maniu[61], κ.ἄ. γιὰ τὴν τεκμηρίωση τῆς προσλαβικῆς παρουσίας τῶν Βλάχων στὸν χῶρο τῆς Μακεδονίας. Ὅμως τόσο τὸ πρῶτο[62] ὅσο καὶ τὸ δεύτερο[63] εἶναι φαινόμενα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.

Τὸ προηγούμενο ἔτος, 1924, ὁ T. Papahagi[64], καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, διαπιστώνει ὅτι τὴν ἑλληνικὴ λέξη χ ο ρ ὸ ς δανείσθηκαν ὅλες οἱ γλῶσσες τῆς N. - A. Εὐρώπης, ρουμανική, βουλγαρική, σερβοκροατική, ἀλβανική, ἀρωμουνική. Μὲ ἐξαίρεση τὴν τελευταία στὶς ἄλλες σώζεται τὸ ἀρχικὸ σύμφωνο χ. Ἐπὶ πλέον σημειώνει ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου D. Macrea[65] ὅτι στὴν ρουμανικὴ εἰσέρχεται ἡ λέξη χορὸς μέσω τῆς βουλγαρικῆς, στὴν ὁποία ὑπάρχει ὡς horo, ἐνῶ στὴν ἀρωμουνικὴ ὡς coru. Ἀλλὰ ἡ τροπὴ τοῦ χ τῶν ἑλληνικῶν λέξεων, δανείων στὴν λατινική, συμβαίνει κατὰ τὸν 2ο αἰώνα π.Χ., ποὺ συμπίπτει μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν Ρωμαίων στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἔναρξη ἐκλατινίσεως τῶν Ἑλλήνων.

Τοῦ 2ου π.Χ. εἶναι καὶ ὁ σχηματισμὸς τῶν ρημάτων τῆς ἀρωμουνικῆς μὲ κατάληξη —esku, 4ης συζυγίας, στὴν ὁποία ἐντάσσονται τὰ προερχόμενα ἀπὸ τὴν ἑλληνική, ὅπως ἀποφαίνεται ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Al. Graur[66], ὁ Οὔγγρος καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουδαπέστης L. Gáldi[67], ὁ Δανὸς καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Κοπεγχάγης Kr. Sandfeld[68], κ.ἄ.

Τοῦ 1ου μ.Χ. εἶναι, κατὰ τὸν Γερμανὸ καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Τυβίγγης καὶ Μονάχου G. Rohlfs[69] καὶ τὸν Ρουμάνο ἀκαδημαϊκὸ H. Mihaesku[70], ἡ προφορὰ τῶν διφθόγγων αυ και ευ ὡς αβ καὶ εβ (av καὶ ev), ὅπως καὶ στὴν ἑλληνική, φωνητικὸ δὲ φαινόμενο καθολικὸ στὴν ἀρωμουνική, ἡ ὁποία καὶ μὲ αὐτὸ διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὴν ρουμανική.

Τοῦ 2ου μ.Χ. φαινόμενο φωνητικὸ θεωρεῖται ἡ προφορὰ τοῦ συμφωνικοῦ συμπλέγματος μπ ὡς mb, μετὰ τὶς ἔρευνες τοῦ Rohlfs[71]. Παρατηρεῖται δὲ ἀντιστοιχία ἀρωμουνικῆς καὶ ἑλληνικῆς, ἐνῶ ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν ρουμανική.

Τὰ σύμφωνα γ, δ, θ λέξεων - δανείων τῆς ἑλληνικῆς στὴν ἀρωμουνική ὄχι μόνον διατηροῦνται, ἅπως μᾶς πληροφορεῖ καὶ ὁ I. Caragiani[72], ἤδη ἀπὸ τὸ 1868, ἀλλὰ ἐπιδίδουν καὶ σὲ δάνεια μὴ ἑλληνικά. Ὁ Cáldi σημειώνει τὴν ἀπουσία ἀπὸ τὴν ρουμανική, ἐνῶ τὴν διατήρησή τους στὴν ἀρωμουνική ἀποδίδει σὲ ὑπόστρωμα ἑλληνικὸ ἢ μεγάδες χρῆστες τῶν λέξεων αὐτῶν[73].

Παρόμοια ἑρμηνεύει ὁ Capidan[74] τοὺς ἁπλοὺς καὶ τετελεσμένους μέλλοντες καὶ τὶς δυνητικὲς ἐγκλίσεις τοῦ ρήματος τῆς ἀρωμουνικῆς.

Τὴν συνέχιση τῆς ἀρχαίας προφορᾶς τοῦ συμφώνου β βλέπει ὁ Capidan[75] στὸ ἀρωμουνικὸ τοπωνύμιο Baiasa (Βωβοῦσα) ὡς τεκμήριο τῆς ὑπάρξεως τῶν Βλάχων στὴν Πίνδο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ρωμαιοκρατίας.

Ἀνάλογη φαίνεται ἡ περίπτωση τῆς ἀρωμουνικῆς λέξεως bana, πιθανῆς ἐπιβιώσεως τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς βάνα[76], μὲ σημασιολογικὴ μεταβολή, γυναίκα στὴν ἀρχαία βοιωτικὴ διάλεκτο, ζωὴ στὴν ἀρωμουνική.

Ἐπίσης ἀπὸ τὴν βοιωτικὴ διάλεκτο ἰσώζεται καὶ ἄλλη πολυτιμότερη μαρτυρία. Πρόκειται γιὰ τὸ ἀριθμητικὸ σύστημα, στὸ ὁποῖο ἡ ἀρωμουνικὴ διαφέρει ἐκπληκτικὰ ἀπὸ τὴν ρουμανική, μαλιστὰ καὶ οἱ δύο ἔχουν δρους λατινικούς. Εἶναι δὲ πανομοιότυπο μὲ ἀρχαῖο καὶ μάλιστα δημῶδες ἑλληνικό. Ἀρκεῖ ἡ παράθεση ἐλαχίστων παραδειγμάτων, ὅπως τὰ ἀκόλουθα:

	Ἀρωμουνική	Ρουμανική
20 =	γiγintî	douazeci
21 =	unspraγiγintî	douazeci si unu (ἢ una)
22 =	doispraγiγintî	douazeci si doi (ἢ doua)
23 =	treispraγiγintî	douazeci si trei κ.ο.κ.

Γιὰ καλύτερη κατανόηση καταχωρίζονται καὶ τὰ ἀντίστοιχα ἀριθμητικὰ τῆς λατινικῆς καὶ ἐν τέλει τῆς διαλεκτικῆς ἑλληνικῆς:

Λατινική

20 = viginti
21 = viginti unus, a, um (ἢ unus, a, um et viginti)
22 = viginti duo, duae, duo (ἢ duo, duae, duo et viginti)
23 = viginti tres, tria (ἢ tres, tria et viginti) κ.ο.κ.

Ἀρχαία δημώδης ἑλληνική

20 = Εἴκοσι (Δωρ., Βοιωτ., Θεσσ. τύπος Fikati)[77]

21 = Ἓν ἐπὶ εἴκοσι
22 = Δύο ἐπὶ εἴκοσι
23 = Τρία ἐπὶ εἴκοσι, κ.ο.κ.

Τὸ ἀριθμητικὸ 20 στὴν ρουμανικὴ σχηματίζεται ἀπὸ τοὺς λατινικοὺς ὅρους duo καὶ decem ἀλλὰ τὸ πρότυπο εἶναι σλαβικὸ καὶ ὄχι λατινικό. Στὴν ἀρωμουνικὴ τὸ 20 εἶναι μονολεκτικὸ καὶ ἀποτελεῖ ἐπιβίωση τοῦ λατινικοῦ μὲ προφανὴ φωνητικὴ ἀλλοίωση. Τὰ ἑπόμενα ἀριθμητικά, ἂν καὶ ἀπαρτίζονται ἀπὸ ὅρους λατινικούς, ἀκολουθοῦν πιστότατα ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πρότυπο, ὅπως σαφέστατα φαίνεται π.χ. στὸ 21, ὅπου τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ ἓν ἐπὶ εἴκοσι γίνεται unus super viginti (unspraγiγinti), δηλαδὴ πλήρης ἀντικατάσταση τῶν ἑλληνικῶν λέξεων μὲ τὶς ἀντίστοιχες λατινικές, χωρὶς τὴν παραμικρὴ διατάραξη τοῦ παλαιοῦ διαλεκτικοῦ τύπου τοῦ ἑλληνικοῦ ἀριθμητικοῦ συστήματος. Ὅταν δὲ εἶναι γνωστὴ ἡ χρήση τῆς ἀριθμήσεως αὐτῆς κατὰ τοὺς 2ο καὶ 1ο αἰ. π.Χ., ἀκριβῶς κατὰ τοὺς χρόνους ἐνάρξεως τῆς ρωμαιοκρατίας στὸν ἑλληνικὸ κόσμο, συμπεραίνεται ὅτι οἱ χρῆστες της εἶναι Ἕλληνες ἐκλατινιζόμενοι![78]

RÉSUMÉ

Achille G. Lazarou, Des témoignages linguistiques de l' origine des Valaques

Après une brève référence à l' origine du terme Valaque, à sa diffusion et à ses sens, propre et figuré, l' auteur insiste spécialement sur les Valaques du Sud-Est Européen et mentionne les premiers chercheurs du thème, ainsi que les problèmes créés à cause de l' intervention de la Roumanie en Macédoine.

Ensuite il esquisse les tentatives concernant l' existence et l' importance du substrat, supposé commun, du roumain, du vieux slave, de l' albanais, de l' aroumain et du grec. Il s' adonne au dernier et commente des éléments, qui datent de l' époque romaine et représentent les trois parties de l' étude de la langue: la phonétique, la morphologie et le vocabulaire. Il s' agit des témoignages linguistiques, qui semblent pétrifiés en aroumain.

Enfin l' auteur en se fondant sur des avis des spécialistes prouve que les Valaques des pays helléniques et de la diaspora sont des descendants d' Hellènes latinisés.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

*Στὴ ρουμανικὴ βιβλιογραφία γιὰ τεχνικοὺς λόγους δὲν σημειώνεται ἡ cendille στὸ s καὶ t, καθὼς καὶ τὸ σημεῖο τῆς βραχύτητας στὸ a.

1. Caes., B. G. 6, 24, 1-3. 7, 64, 7. 4.7, 64, 6 καὶ B. C. 1, 35, 4.

2. Στράβ., 4, 1, 12. Πβ. καὶ Liv., 21, 26, 6.

3. Δ. Ι. Γεωργακᾶ, «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Σαρακατσαναίων καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν», Ἀθῆναι 1949, 86-89. A. Armbruster, «La romanité des Roumains. Histoire d' une idée», Bucureşti 1977,19. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία» Θεσσαλονίκη 1983, 157 σημ., 2, ὅπου σύντομη καὶ σαφὴς θεώρηση τοῦ ζητήματος τῆς ἐτυμολογίας καὶ τῆς ἐξαπλώσεως τῆς λέξεως Βλάχος κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ G. Bonfante. Βλ. καὶ «Πρακτικὰ Β' Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου», 159, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη.

4. Βλ. Γ. Μ. Σαρηγιάννη, «Ἡ ἐθνογραφικὴ σύνθεση καὶ τὸ ἐθνικὸ ζήτημα στὸν ἠπειρωτικὸ χῶρο» «Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1986», 313. Πβ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων. Βλάχοι ἑλληνικοῦ χώρου», Ἀθήνα 1986, 234 σημ. 4. Βλ. καὶ «Πρακτικὰ τῆς Συνάξεως: Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχή του», Ἀθήνα 1986.

5. Βλ. E. Petrovici, «Toponymie et histoire», «Revue Roumaine d'Histoire». 4(1965) 8.

6. Πβ. A. Rizakis, «Une forteresse macédonienne dans le Bas - Olympe», «Bulletin de Correspondance Hellénique», 110 (1986) 331-346.

7. Βλ. R. Thouvenot, «Sur les avantages concédés aux vétérans par l'empereur Constantin», «Mélanges André Piganiol», Paris 1966, 843 κέ. Ὁ ρωμαϊκὸς - βυζαντινὸς θεσμὸς δὲν καταργεῖται ἐπὶ τουρκοκρατίας. Πβ. Cengiz Orhonlu, «Ἡ ὀργάνωσις τῆς φρουρήσεως τῶν στενωπῶν εἰς τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν», «Δελτίον Τουρκικῆς Βιβλιογραφίας», ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1970, ἔτος Δ - τεῦχος 10,17: «Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸν θεσμὸν δερβενίων τῶν Βαλκανίων ἁρματολοὶ ἐμφανίζονται κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 15ου αἰῶνος. Κατὰ τὰς ἐπεκτατικὰς ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν Ρούμελην ὁ λαὸς εἶχε χρησιμοποιηθῆ πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν ἀμύνης τῶν κάστρων, μὲ ἀντάλλαγμα τὴν φορολογικὴν ἀπαλλαγήν... Εἶναι γεγονὸς ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ δὲν κατέλυον τοὺς θεσμοὺς τῶν ὑποτασσομένων λαῶν, ἀλλὰ τοὺς ἐνίσχυον...». Βλ. καὶ Σ. Λιάκου, «Μακεδονικὸς ἁρματωλισμός», «Ἀριστοτέλης» (Φλώρινα), 3 (1957) 3 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, «Τὰ ἑκατὸν δέκα ὀνόματα οἰκισμῶν Κουρέστιας-στενῶν Πισοδερίου καὶ Πρέσπας», Θεσσαλονίκη 1976, 15-16.

8. Πβ. Μ. Χρυσοχόου, «Βλάχοι καὶ Κουτσόβλαχοι», ἐν Ἀθήναις 1909, 45-46: «Τὰς φυλακὰς ταύτας ἀντικατέστησαν μονίμους οἱ Ρωμαῖοι μετὰ τὴν παντελῆ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑποδούλωσιν διὰ τῶν ἀπομάχων καὶ ἀποστράτων τῶν νικηφόρων λεγεώνων τῶν ἐκ τῶν χωρῶν τούτων Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας στρατευθέντων, ἢ στρατολογηθέντων.

Ἡ Ρωμαϊκὴ Σύγκλητος, οἱ Αὐτοκράτορες, ἡ Ρώμη τέλος, θέλουσα νὰ ἀνταμείψῃ ἐξ ὑποχρεώσεως καὶ καθήκοντος καὶ συμφέροντος ἐξ ἄλλου, τοὺς ὑπηρετήσαντας αὐτὴν ἀπομάχους καὶ ἀποστράτους, ἐγκατέστησαν αὐτοὺς φύλακας ὅλων τῶν στρατιωτικῶν ὁδῶν καὶ τῶν δημοσίων, μὲ προνόμια καὶ δικαιώματα, ὑπὸ τῶν (κατὰ Λαύδαν) Δερβεναγάδων, οἵτινες εἰ-

σέπραττον ἴσως καὶ διόδια ὡς φύλακες τῆς τάξεως καὶ προστάται τῶν πέριξ οἰκούντων καλλιεργητῶν καὶ ἐμπορευομένων (τοὺς ὁποίους ἀντικατέστησαν οἱ δερβεναγάδες τῶν Τούρκων). Ἡ ἐγκατάστασις ὅμως αὕτη, μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων εἶχε καὶ ἕνα ἀπώτερον σκοπόν, τὴν ἐκλατίνισιν τῆς χώρας μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου».

9. Χρ. Παπαζήση, «Οἱ Βλάχοι τοῦ Βελεστίνου», «Μαγνησιακά», 1 (1971) 45. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Φεραῖοι ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ Βλάχοι Βελεστίνου», «Πρακτικὰ α' διεθνοῦς συνεδρίου: Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας, ἀρχαιολογία-ἱστορία-λαογραφία», Βελεστίνο 30-31 Μαΐου καὶ 1 Ἰουνίου 1986 (ὑπὸ ἔκτ.). Τὴν λατινογλωσσία εὐνοοῦν καὶ ρωμαϊκὲς ἢ ἑλληνορωμαϊκὲς ἑστίες. Πβ. M. Hatzopoulos, «Photicè, colonie romaine en Thesprotie et les destinées de la latinité épirote», «Balkan Studies» 21, 1 (1980) 97-105.

10. Βλ. Ἀντ. Κεραμοπούλου, «Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι», ΕΕΦΣΠΑ, 4 (1953-1954) 56. Τοῦ αὐτοῦ, «Ὁ Στράβων καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου», ΕΕΒΣ, 23 (1953) 71: «Ἐκ πάντων τούτων συνάγεται, ὅτι εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα κατήρχοντο ἐκ τῶν γειτονικῶν ὀρέων...κτηνοτρόφοι...καὶ διέμενον μετὰ τῶν κτηνῶν των εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα κατὰ τὴν ψυχρὰν περίοδον τοῦ χειμῶνος καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὰ ὄρη περὶ τὸ ἔαρ. Οὗτος ἦτο ὁ βίος τῶν ἀρχαίων Περραιβῶν, ἑλληνικῆς φυλῆς, ἑλληνογλώσσου βεβαίως. Ἀλλὰ αὐτὸς οὗτος εἶναι καὶ ὁ βίος τῶν σημερινῶν Βλάχων, λατινογλώσσων ὅμως». Ἐπίσης στὸ δεύτερο προσθέτει: «Μόνοι εἶναι διακριτοὶ οἱ Περραιβοὶ διὰ τὸν ἰδιάζοντα βίον των· εἶναι μετανάσται. Ἀλλὰ μετανάσται εἰς τὰ αὐτὰ μέρη εἶναι σήμερον οἱ Βλάχοι». Καὶ διευκρινίζει: «Ἡ λατινογενὴς γλῶσσα, ἣν ἔχουν σήμερον οἱ Βλάχοι, ἐπεδήμησεν εἰς τὴν Μακεδονικὴν ἢ Ἠπειρωτικὴν ἢ Θεσσαλικὴν κοινὴν ὀρεινὴν ἢ τὴν πεδινὴν χώραν ἐπὶ τῆς Ρωμαιοκρατίας».

11. Βλ. Σοφοκλέους, «Οἰδ. Τύρ.» 1133-1139. Ἀλλὰ ὁ τρόπος αὐτὸς ζωῆς στὸν ἑλληνικὸ χῶρο εἶναι πανάρχαιος, Βλ. Γ. Χ. Χουρμουζιάδη, «Εἰσαγωγὴ στὸ νεολιθικὸ τρόπο παραγωγῆς», «Ἀνθρωπολογικά, 1 (1980) 128.

12. M. Gyoni, «La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen âge», «Byzantinoslavica», 12 (1951) 39-40.

13. G.F. Hertzberg, «Histoire de la Grèce sous la domination des Romains». Traduite de l' allemand sous la direction de A. Bouché-Leclercq, professeur à la Faculté des Lettres de Paris. Tome deuxième. D' Auguste à Septime Sévère par E. De Liebhaber, Paris 1888, 50-51 καὶ 155.

14. Πβ. Gaston Paris, «Romani, Romania, lingua romana, romancium», «Mélanges linguistiques» publiés par M. Roques, Paris 1909, 9: «Le mot «welche» a en français une nuance méprisante qu' il avait à coup sûr, à cette époque, dans l'esprit des Allemannds qui le prononçaient. Les conquérants avaient une haute opinion d'eux-mêmes et se regardaient comme très supérieurs aux peuples chez lesquels ils venaient s' établir».

15 V. Bulgaru, «Quelques observations en marge d' une étude d' ethnographie. Les Roumains, pasteurs nomades, autochtones des pays balkaniques et «colonisateurs» de la Transylvanie?», «Revue Roumaine d' Histoire», 4 (1965) 996.

16. Κ. Ἀμάντου, «Μακεδονικά», ἐν Ἀθήναις 1920, 21-25. M. Gyoni, «Le nom de Βλάχοι dans l'Alexiade d'Anne Comnène», «Byzantinische Zeitschrift», 44 (1951) 241-252.

17. C. Höeg, «Les Saracatsans, une tribu nomade grecque», I, Paris - Copenhague 1925, 74-75: «Ainsi le mot Βλάχος, qui originairement n' est que le nom propre du peuple de langue romane qui habite les Balkans, a pris le sens de «nomade, berger», et en Grèce on appelle ainsi non seulement les Aromounes mais aussi les Saracatsans». Πβ. καὶ M. Sivignon, «Les pasteurs du Pinde septentrional», Lyon (1969), 31: «Le terme de «Vlakhos» est dans toute la Grèce synonymye (sic) de berger nomade».

18. Παράγεται ἀπὸ τὸ προθετικὸ α- καὶ τὸ Romanus, σημαίνει δὲ τὸν λατινόγλωσσο τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων-Ἀρωμούνων», «Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο» 1986, 322. Τὴν σημασία αὐτὴ εἶχε καὶ στὴν Δύση. Πβ. Paris, ἔ.ἀ., 8: «Le Romanus est donc, à l' époque des invasions et des établissements germaniques, l'habitant, parlant latin, d'une partie quelconque de l' empire. C' est ainsi que lui-même se désigne, non sans garder encore longtemps quelque fierté de ce grand nom; mais ses vainqueurs ne l' appellent pas ainsi: le nom «Romanus» ne paraît avoir pénétré dans aucun de leurs dialectes. Le nom qu'ils lui donnent, et qu' ils lui donnaient sans doute bien avant la conquête, c'est celui de walah...». Ἡ ἔννοια τῆς ἐθνικότητας ἀπουσιάζει καὶ ἀπὸ τὰ δύο ὀνόματα, «Βλάχος» καὶ «Ρωμᾶνος». Γιὰ τὸ δεύτερο πβ. Γρηγ. Ἰω. Κατσαρέα, Αἱ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀσκηθεῖσαι προπαγάνδαι (κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας), Ἀθῆναι 1948, 163 σημ. 1: «Τὸ ὄνομα τοῦτο ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ Romani (cives) καὶ πρὸς τὸ ἰδικόν μας Ρωμηοί ἤτοι Ρωμαῖοι (πολῖται) ὥστε δὲν δηλοῖ ἐθνικότητα, ἀλλὰ πολιτικὴν ἰδιότητα, ἐξάρτησιν ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἥτις δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπισκοτίσῃ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν φυλῶν τινων». Παραπέμπει δὲ στὸν Κεραμόπουλλο, «Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι», ἐν Ἀθήναις 1939, 13, ὅπου πρόσθετη τεκμηρίωση.

19. Κ. Κούμα, «Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων», 12, Βιέννη 1832, 521.

20. Ἀποστ. Ε. Βακαλοπούλου, «Ὁ γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς τῶν κατοίκων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας», Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ χρόνια ὡς τὸ 1912, Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν.

21. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Κουτσοβλαχικὰ - Ἑλληνοβλαχικὰ καὶ ρουμανικὲς κρίσεις», «Γλωσσολογία», 4-5 (1985-1986).

22. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Μακεδονικὸ» — «Κουτσοβλαχικὸ» καὶ Ἑλληνικὴ ἀρρυθμία, Τρίκαλα 1986, 83-122 καὶ 303-309. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ «Τρικαλινά», 6 (1986).

23. Λ. Ἀρσενίου, «Ἡ Θεσσαλία στὴν ἀντίσταση», Α', Λάρισα 1977, 60 κέ.

24. Ἐ. Θ. Μουδοπούλου, «Τὸ Ρουμανοκουτσοβλαχικὸν Ζήτημα», ἐν Ἀθήναις 1978, 50 κέ.

25. Βλ. «Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», τόμ. ΙΔ', 1939, τεῦχ. 9ον. Ἐπίσης ἐφημ. «Καθημερινή» τῆς 30 καὶ 31-12-1938 καὶ 1, 4 καὶ 5-1-1939. Ἀργότερα ἐκδόθηκε στὸν αὐτοτελῆ τόμο, ποὺ μνημονεύεται ἤδη καὶ ἀποτελεῖ βασικὴ βλαχολογικὴ ἐργασία.

26. Fr. Lenormant, «Les pâtres Valaques de la Grèce», «Revue Orientale et Americaine», 9 (1865) 246-247. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ποίηση τῶν Βλάχων», «Ταμεῖον Ἑλληνικοῦ Λόγου», 1 (1987).

27. Βλ. Κ. Κ. Χατζόπουλου, «Οἱ Ἀρωμοῦνοι καὶ τὸ ὁδοιπορικὸ τοῦ D. Bolintineanu στὴ Μακεδονία», «Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία». Παράρτημα, 7 (1978), Θεσσαλονίκη 1982, 42.

28. Μ. Ρωμανοῦ, «Ἀπόψεις καὶ θέσεις γιὰ τὸ ὄνομα, τὴν καταγωγὴ καὶ τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων». Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Μνήμη» Γεωργίου Ἰ. Κουρμούλη, Ἀθῆναι 1983, 11, ὅπου παρατίθενται οἱ ἀπόψεις τῶν Capidan καὶ Caragiu-Marioţeanu γιὰ τὸν ὅρο. Καὶ οἱ δύο ἀπορρίπτουν τὴν σημασία τῆς ἐθνικότητας.

29. Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, «Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση στὶς μητροπολιτικὲς ἐπαρχίες Δυρραχίου καὶ Βελεγράδων, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20ου αἰώνα», ἐκδόσεις ΙΜΙΑΧ, Ἰωάννινα 1978, 163 σημ. 2, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

30. Τηλ. Κατσουγιάννη, «Περὶ τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, Β' Ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Κουτσοβλάχων ἐπὶ τουρκοκρατίας», Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 23, Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη 1966, 79 κέ.

31. Κ. Ι. Μαζαράκη - Αἰνιᾶνος, «Μακεδονικὸς Ἀγών», 1903-1908, Ἀθῆναι 1937, 20,

26. Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου Αἵμου, «Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας. Ἀπομνημονεύματα, Π. Ἀργυρόπουλος. Α. Ζάννας. Κ. Μαζαράκης — Αἰνιάν. Ἀ. Σουλιώτης - Νικολαΐδης. Ναοὺμ Σπανός. Β. Σταυρόπουλος», Θεσσαλονίκη 1984, 192,204. Βλ. ἐπίσης 65-163, 341-381. Κ. Α. Βακαλοπούλου, «Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς κατὰ τὴν πρώιμη φάση τοῦ μακεδονικοῦ ἀγώνα (1878-1894). Ἀπομνημονεύματα Ἀναστασίου Πηχεώνα». Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, 196, Θεσσαλονίκη 1983, 461, ὅπου ὁ Βλάχος Ἀναστάσιος Πηχιὼν χαρακτηρίζεται ἐπαξίως ἐθνομάρτυς. Πβ. καὶ Ἀθαν. Ἰ. Χρυσοχόου, «Ἡ Κατοχὴ ἐν Μακεδονίᾳ». Βιβλίον τρίτον. «Ἡ δρᾶσις τῆς ἰταλορουμανικῆς προπαγάνδας. «Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν». Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, 16, Θεσσαλονίκη 1951, 13: «οἱ ἀκραιφνέστατοι οὗτοι ὀρεσίβιοι Ἕλληνες ἀνεδείχθησαν οἱ κύριοι πρωτοπόροι, οἱ βαστάσαντες τὸ μεγαλύτερον βάρος τῶν θυσιῶν καὶ τῶν ἀγώνων τοῦ ἔθνους».

32. Ν. Δούκα, «Μαξίμου Τυρίου λόγοι...», ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 1810, λς'. Edmond Bochie de Belle, «La Macédoine et les Macédoniens», Paris 1922, 129. Ἀχ.Γ. Λαζάρου «Βλαχόφωνοι Ἕλληνες καὶ Ἑλληνικὰ Γράμματα», Ἀθῆναι 1973. Ἀνάτυπο ἀπὸ ἐφημ. «Σαμαρίνα», 99-102.

33. Κατσουγιάννη, ἔ. ἀ., Α', 14.

34. Α. Τσοπανάκη, «Γλωσσικὰ Μακεδονίας». «Ἀρχαία Μακεδονία», Συμπόσιον Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1970, 351.

35. Th. Capidan, «Elementul slav în dialectul aromân, Bucurest, 1925.

36. M. Krepinsky, «L' élément slave dans le lexique roumain», «Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques», 3 (1952) 153-162.

37. N. Andriotis - G. Kourmoulis, «Questions de la linguistique balkanique et l' apport de la langue grecque», «Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes», 26 août —1 septembre 1966, VI, Σόφια 1967-1969, 26.

38. A. Rosetti, «L' apport du latin balkanique et du roumain à la constitution de la communauté balkanique», Actes I, VI, 37.

39. Al. Randa, «Le Sud-Est Européen, parti intégrante de l'Europe»,«Revue des Etudes Roumaines», (RER), 7-8 (1961) 133.

40. E. Petrovici, «Les Slaves en Grèce et en Dacie», «Balcania», 7(1944)472. Πβ. τοῦ αὐτοῦ, «Les Slaves en Grèce et en Dacie», «Studii de dialectologie şi toponimie, Bucureşti 1970, 151.

41. Th. Capidan, «Les Macédo-Roumains», Bucarest 1943, 159.

42. Th. Capidan, «Noms de localités connus des Roumains de la péninsule balkanique», «Langue et Littérature», 2(1943) 243 κέ. Αὐτ., 3(1946) 53. Τοῦ αὐτοῦ, «Limbă şi cultură», Bucureşti 1944, 290. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τρία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων». Ἀνάτυπο ἀπὸ Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου (Ἤπειρος-Μακεδονία-Θράκη), ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1977, 225-235. Βλ. καὶ «Θεσσαλικὰ Χρονικά», 11 (1976) 267-277.

43. Th. Capidan, «Elemente albaneze în dialectul aromân», Cernăuţi 1928.

44. Τὸ ἀντεπιστημονικὸ τοῦτο ἐγχείρημα ἐπαναλαμβάνει ὁ P. S. Năsturel, «Vlacho-balcanica», «Byzantinische-Neugriechischen Jahrbucher», 22 (1978) 221 κέ. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων», Τρίκαλα 1985. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ «Τρικαλινά», τ. 5ος (1985) 47-77.

45. Al. Rosetti, «Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea», Bucureşti 1968, 264. Τοῦ αὐτοῦ, «Etat actuel des études de linguistique balkanique en Roumanie», «Actes du IIe Congrès International des études du Sud-Est Européen»,

Athènes 7-13 mai 1970, Athènes 1972, I, 450. Βλ. καὶ C. Poghirc, «Considérations sur les éléments autochtones de la langue roumaine», «Revue Roumaine de Linguistique», 12 (1967) 27.

46. A. Cioranescu, «Roumain, albanais et le latin des Balkans», «Acta Philologica» (Societas Academica Daco-romana), 2 (1959) 199 κέ.

47. V. Polak, «Quelques idées concernant les rapports lexicaux albano-roumains» «Omagiu I. Iordan», Bucureşti 1958, 699.

48. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς», Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ, ἐν Ἀθήναις 1976. Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία τῶν Θεσσαλῶν. 1. Θεσσαλικὴ Βιβλιοθήκη - Σειρὰ Διατριβῶν καὶ Μελετημάτων, 288 κέ. Δεύτερη ἔκδοση ἑλληνική, 1986. Γαλλικὴ μετάφραση ἀπὸ τοῦ ΙΜΧΑ: Achille G. Lazarou, «L'aroumain et ses rapports avec le grec», 206, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1986, 249 κέ.

49. Πβ. «Byzantion, (1938) 587: «On regrettera seulement que l' auteur n' ait pas insisté spécialement sur les éléments du grec ancien».

50. Chr. Geagea, «Elementul grec din dialectul aromân», Cernăuti 1932. Ἀνάτυπο ἀπὸ «Codrul Cosminului», 7 (1931-1932) 213 καὶ 214.

51. Ἀντ. Μπουσμπούκη, «Πρωτοαρχαιοελληνικὲς λέξεις κοινὲς στὸν Ὅμηρο καὶ τὴ Λατινομακεδονικὴ (= Κουτσοβλάχικη)», Θεσσαλονίκη 1972.

52. M. Egger, «De l' étude de la langue latine chez les Grecs dans l' Antiquité», Paris 1855, 6.

53. J. Brenous, «Etudes sur les hellénismes dans la syntaxe latine», Paris 1895, 56.

54. J. Psichari, «Etudes de Philologie néo-grecque. Recherches sur le développement historique du grec», Paris 1892, XLIII- XLIV.

55. Γιάννη Κ. Κορδάτου, «Ἡ Ρωμαιοκρατία στὴν Ἑλλάδα (Ἀπὸ τὸ 146 πρὶν τῆς χρονολογίας μας ὡς τὸ 300»), Ἀθήνα 1959, 265.

56. Συγκεντρωμένη βασικὴ βιβλιογραφία βλ. A. Lazarou, «L'aroumain et ses rapports avec le grec», 20 σημ. 3. Γιὰ τὸν χρόνο καὶ τρόπο ἀσκήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλωσσικῆς καὶ πολιτισμικῆς ἐπιδράσεως στοὺς Ρωμαίους βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός», «Πρακτικὰ α' συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ «Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους» Ἀθήνα 1984, 40-54.

57. P. Papahagi, «Quelques influences byzantines sur le macédo-roumain», «Revue Historique du Sud-Est Européen», 2 (1925) 194.

58. Βλ. «Θεσσαλικὰ Χρονικά», 11 (1976) 273. («Πρακτικὰ τῆς Συνάξεως: Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχή του», Ἀθήνα 1986, 240 σημ. 4 καὶ 5. Πβ. ἀνωτ. σημ. 42.

59. A. Procopovici, «La romanité balkanique», «Balcania», 1 (1938) 61.

60. S. Puşcariu, «Ancienneté des établissements macédo-roumains», «Balcania», 1 (1938) 22.

61. Βλ. «Cahiers Sextil Puşcariu», 1 (1952) 213.

62. J. Psichari, «Essai de grammaire historique sur le changement de λ en ρ devant consonnes en grec ancien, médiéval et moderne», «Recueil de Mémoires Orientaux», Paris 1905. Γ. Χατζιδάκι, «Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα», Ἀθῆναι, I, 438 κέ. Ἰ. Σταματάκου, «Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς», I Ἀθῆναι 1949, 48, Ι. Κ. Προμπονᾶ, «Ὁ ρωτακισμὸς καὶ ἡ ἰδιότυπος προφορὰ τοῦ φθόγγου λ εἰς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα Φιλωτίου Νάξου», «Ἐπ. Ἐτ. Κυλκ. Μελ.», 3 (1963) 504 κέ.

63. M. Gyóni, «L' oeuvre de Kekaumenos source de l' histoire roumaine», «Re-

vue d'histoire comparée, 3 (1945) 146. 'Αχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», 'Αθήνα 1976, 113. 'Ανάτυπο ἀπὸ τὰ «Θεσσαλικὰ Χρονικά», 11 (1976) 90-119. Τοῦ αὐτοῦ, «La révolte des Larisséens en 1066», Lyon 1979, 311. 'Ανάτ. ἀπὸ «La Thessalie. Actes de la Table-Ronde» 21-24 Juillet 1975-Lyon. Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen No 6. Série Archéologique 5, 1979, 303-318. 'Α. Ι. Θαβώρη, «Τὸ Προύν(ε)ικος τοῦ 'Ηρώνδα καὶ ἡ παλαιότητα τῶν γνωστῶν γνωρισμάτων τῶν βορείων νεοελληνικῶν ἰδιωμάτων», 'Ιωάννινα 1980, 413. 'Ανάτ. ἀπὸ τὸν Θ' τόμο τῆς «Δωδώνης», ΕΕΦΣΠΙ. Χριστοφ. Χαραλαμπάκη, «Συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν Θεσσαλικῶν Γλωσσῶν», 'Αθήνα 1980, 375. 'Ανάτ. ἀπὸ «Θεσσαλικὰ Χρονικά», 13 (1980) 367-406.

64. T. Papahagi, «O problemă de romanitate sud-ilirică», «Grai şi Suflet», 1 (1923-1924) 86. Βλ. ἐπίσης V.Väänänen, «Introduction au latin vulgaire», Paris 1967, 57-58. 'Αχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ χορὸς τῶν Βλαχοφώνων», «Γ' Συμπόσιο Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου» ('Ηπειρος-Μακεδονία-Θράκη), ΙΜΧΑ - Θεσσαλονίκη 1979, 383-395.

65. D. Macrea, «Dicţionarul limbii romîne moderne», [Bucuresti] 1958, 365.

66. Al. Graur, «Evoluţia conjugării în româneşte», «Studii şi Cercetări Lingvistice», 13 [1962] 157.

67. L. Gáldi, «Les mots d' origine néo-grecque en roumain à l' époque des Phanariotes», Budapest 1939, 116.

68. Kr. Sandfeld, «Linguistique balkanique», Paris 1930, 19.

69. G. Rohlfs, «Nuovi scavi linguistici nella antica Magna Grecia», Palermo 1972 130.

70. H. Mihăescu, «Les éléments latins des «Tactica-Strategica» de Maurice-Urbicius et leur écho en néo-grec», «Revue des Etudes Sud-Est Européennes», 6 (1968) 483. Πβ. καὶ P. Skok, «La diphtongue latine «au» dans les langues balkaniques», «Mélanges Roques», 4, Paris 1950, 241-249.

71. G. Rohlfs, «Les avatars du latin vulgaire: Promenade de géographie linguistique à travers les langues romanes», «Actele celui de al XII-lea Congres international de lingvistică şi filologie romanică», Bucarest 1970, 19.

72. I. Caragiani, «Românii din Macedonia şi poesia lor populară», «Convorbiri Literare», 2 (1868) 256.

73. Cáldi, ἔ.ἀ., 96-97. Βλ. καὶ N. Saramandu, «Cercetări asupra aromâniei vorbite în Dobrogea», Bucureşti 1970, (Rezumatul etc.), 12. Κ. Δ. Ντίνα, «Τὸ τοπωνυμικὸ τῆς Σαμαρίνας Γρεβενῶν», Θεσσαλονίκη 1980, 318 (Θόma), 320 (Δimneále), 323 (Γirikinä), (Hilimode)... ('Ανάτ. ἐκ τοῦ Κ' τόμου τῶν «Μακεδονικῶν»).

74. Th. Capidan, «Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic», Bucureşti 1932, 476-477.

75. Th. Capidan, «Toponymie macédo-roumaine», «Langue et Littérature», 3 (1946), 15. Βλ. καὶ T. Papahagi, «Contribuţii lexicale», Bucureşti 1939,6.

76. H. Liddell-R. Scott- A. Κωνσταντινίδου, «Μέγα Λεξικὸν τῆς 'Ελληνικῆς Γλώσσης», 'Εκδόσεις 'Ελληνικὰ Γράμματα, λ.

77. Πβ. καὶ Sandfeld, «ἔ. ἀ.,» 148 σημ. 1: «Cette formation se trouve aussi dans des dialectes grecs anciens, ainsi en étolien «δύο ἐπὶ Fiuari» «vingt-deux». Le magyar procède de même: tizenegy, tizenkettö, etc., sans doute sur le modèle slave». Σὲ «μεταφραστικὸ δάνειο» ἀπὸ τὴν σλαβικὴ ἀποδίδει τὴν παρουσία τῆς ἀριθμήσεως αὐτῆς στὴν οὐγγρικὴ ὁ Von Günter Reichenkron, «Der lokativische Zähltypus für die Reihe 11

bis 19: eins auf zehn», «Südost-Forschungen», 17 (1958) 163. Ὡστόσο μεγαλύτερες πιθανότητες ὀρθῆς ἑρμηνείας συγκεντρώνει ἡ μαρτυρία ἐγκαταστάσεως Βλάχων στὰ οὐγγρικὰ ἐδάφη, τὴν ὁποία προσκομίζει ὁ T. Papahagi, «Din epoca de formaţiune a limbei romîne», «Grai şi Suflet», 1 (1923-1924) 228. Οὔτε ἡ ἀναγωγὴ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀριθμητικοῦ τούτου συστήματος στὴν ἰλλυρικὴ ἢ θρακικὴ γλῶσσα εἶναι πειστική. Διότι καὶ ἀπὸ τὶς δύο γλῶσσες ἀπουσιάζουν τὰ τεκμήρια. Προσφυέστατα ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Al. Graur, «Coup d' oeil sur la linguistique balkanique», «Bulletin Linguistique», 4 (1936), 45, τονίζει: «Ce que nous savons sur ces langues est trop peu et trop vague: on se fond en général sur des noms propres (et c'est déjà assez dire) qui ne sont pas tous de la même région et de la même époque (peut-on affirmer qu' ils appartiennent au même peuple?». Βλ. καὶ Achille G. Lazarou, «Aux origines de l' aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes», Athens 1985, 10 κέ. Ἀνάτ. ἀπὸ περ. Πλάτων, 37 (1985). Συνεπῶς ὅσοι ἐπιμένουν νὰ ἀναζητοῦν τὴν λύση στὶς γλῶσσες αὐτὲς ἐφαρμόζουν τὸ ignotum per ignotius, «τὸ ἄγνωστον διὰ τοῦ ἀγνώστου». Πάντως ἐξακριβωμένα σώζονται οἱ ἀποδείξεις σὲ πηγὲς ἑλληνικές, φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικές. Ἄφθονες ὑπάρχουν καὶ στὴν Ἑλληνικὴ Γραμματικὴ τοῦ E. Schwyzer, στὴν ὁποία παραπέμπει ἐπανειλημμένως ὁ Reichenkron. Σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἂν μερικοὶ δὲν θέλουν τὴν ἑλληνικὴ ἐξάπλωση, ἂν καὶ ἀποδεικνύεται, οἱ ἐπὶ μέρους ὁμοιότητες ἑλληνικῆς καὶ ἀρωμουνικῆς μὲ βορειότερες γλῶσσες ἑρμηνεύονται ἀσφαλέστερα ὡς παράλληλες ἐξελίξεις.

78. Κατὰ τὸν Ἀντ. Κεραμόπουλλον [«Μακεδονικά», 2 (1941-1952) 514] «οἱ λατινόγλωσσοι τῆς Ἑλλάδος ὄχι μόνον τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα διετήρησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν γοητείαν τοῦ ἑλληνικοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου ᾐσθάνοντο καὶ ἤθελον καὶ ἐφρόντιζον νὰ ἀνακτήσουν αὐτὸ ὡς αἰσθητὸν καὶ ἔντονον ἐθνικὸν γνώρισμα, ἱδρύοντες ἑλληνικὰ σχολεῖα.

Ἀποικίαι ἐξ Ἰταλίας δὲν ἐστάλησαν εἰς τὸν limitem τοῦτον τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, οἱ κάτοικοι ἦσαν Ἕλληνες καὶ ἔγραφον ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς, ἃς ἔχομεν· ἔπειτα ἐπὶ Ρωμαίων γίνονται λατινόγλωσσοι καὶ γράφουν οἱ ἴδιοι λατινικὰς ἐπιγραφάς, ἃς ἐπίσης ἔχομεν».

Ἡ ἀξία τῶν ἐπιγραφῶν, λατινικῶν ἢ διγλώσσων, πρὸς τεκμηρίωση ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων μόλις τελευταῖα γίνεται κατανοητὴ στὴν Ἑλλάδα, ὅπως φανερώνουν οἱ ἐπιστημονικὲς ἐργασίες τῶν Μ. Χατζοπούλου, Ἀθ. Ριζάκη, Γ. Τουράτσογλου κά. Οἱ Ἕλληνες εἶχαν κολλήσει στὸ «ἀξίωμα», κατὰ τὸ ὁποῖο δὲν ἦταν δυνατὴ ὑποχώρηση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας πρὸ τῆς λατινικῆς, ἂν καὶ μισὸ αἰώνα ἐνωρίτερα κατέδειξε τὸ ἀβάσιμο ὁ F. Lot, «Les invasions barbares et le peuplement de l' Europe», I, Paris 1937, 224. Ὁριστικὰ δὲ ἀνέτρεψε τὸ «ἀξίωμα» ὁ E. Lozovan, «Byzance et la romanité scythique», «Revue des Etudes Roumaines», 5-6 (1960) 221 καὶ 223.

Ἐξ ἄλλου ὅπως παρατηρεῖ ὁ Χ. Μπούρας ἐξ ἀφορμῆς ἑλληνικῆς ἐκδόσεως τοῦ Βιτρουβίου («Ἡ Καθημερινή», 8-1-1987, 7) ἄλλη αἰτία εἶναι «τὸ κλίμα περιφρονήσεως πρὸς τὰ ρωμαϊκὰ μνημεῖα καὶ τὶς ρωμαϊκὲς σπουδές», ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸ πολυτεχνεῖο καὶ πανεπιστήμιο. Τὸ ἐπιγραφικὸ τοῦτο ὑλικὸ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου μελετοῦν οἱ ξένοι. Πβ. «Θεσσαλικὰ Χρονικά», 11 (1976) 105. Τὴν ἑλληνικὴ ἀδράνεια ἐκμεταλλεύεται ἡ ρουμανικὴ πλευρά, ἡ ὁποία ἐπιμένει στὴν διεκδίκηση τῶν λατινογλώσσων καὶ ἀκριβέστερα διγλώσσων Βλάχων —Ἀρωμούνων σὰν Ρουμάνων καὶ μετὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀποκάλυψη καὶ ἀποδοχὴ τῆς αὐτοχθονίας τῶν πρώτων στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο. Ἡ ἑλληνικὴ καθυστέρηση καταντᾶ ἐγκληματική, ὅταν ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης, «Ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Ἠπείρῳ καὶ τὰ δίκαια αὐτοῦ», Ἀθήνησι 1902, 3, μᾶς διαβεβαίωνε γιὰ τοὺς Βλάχους: «οὗτοι ἔχουσι φρόνημα ἑλληνικώτατον καὶ ὁμιλοῦσιν, ὡς μητρικήν, καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, εἰς ἣν ἐκκλησιάζονται, ἐκπαιδεύονται, ἀναπτύσσονται καὶ ἐμπορεύονται, μηδόλως διαφέροντες τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰ ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ αἰσθήματα, τοὺς πόθους καὶ

τὰς πολιτικὰς ἰδέας, τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα, δὲν εἶναι ἄλλο ἢ Ἕλληνες γνήσιοι, ἀποδεχθέντες τὴν λατινικὴν γλῶσσαν ἐν καιρῷ τῆς Ρωμαιοκρατίας, ὡς ἀπεδέχθησαν ταύτην ἑκατομμύρια ὅλα Γαλατῶν, Κελτῶν, Ἰβήρων κλ.».

Σὲ πόσο βάθος πρὸς νότο τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου ἐκτείνεται ἡ ἐκλατίνιση, στὸ σύνολο τῆς ἐνδοχώρας ἢ σὲ μέρος καὶ κατὰ μικρὲς νησίδες, οἱ γνῶμες τῶν συγγραφέων διίστανται. Πβ. Κ. Κούμα, Τρ. Μπάρτα, Léon Lafosade, R. Pinon, N. Iorga, M. Rostovtzeff, G. Brătianu, Στ. Κυριακίδου, E. Lozovan, Ἄρη Πουλιανοῦ, H. Mihăescu, Br. Helly, Ἀπ. Βακαλοπούλου κά. Ὡστόσο τὰ συμπεράσματα θὰ εἶναι ὀρθότερα μετὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς μελέτης τῶν ἐπιγραφῶν, ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν, ἡ ὁποία μόλις τελευταῖα πραγματοποιεῖται ἀπὸ Ἕλληνες εἰδικούς. Πβ. τὶς λαμπρὲς ἀπαρχὲς τῶν Θ. Ρίζάκη - Γ. Τουράτσογλου, «Ἐπιγραφὲς Ἄνω Μακεδονίας» (Ἐλίμεια, Ἐορδαία, Νότια Λυγκηστίς, Ὀρεστίς), Τόμος Α', Κατάλογος ἐπιγραφῶν, Ἀθήνα 1985, καὶ L. Gounaropoulou - M. B.Hatzopoulos, «Les milliaires de la voie Egnatienne entre Heraclée des Lyncestes et Thessaloniqué», Athènes 1985. Χρειάζεται ἀκόμη ἀπαλλαγὴ ἀπὸ προκαταλήψεις καὶ ἔμμονες ἰδέες, ὅπως ἐκείνη περὶ μὴ ὑποχωρήσεως τῆς ἑλληνικῆς πρὸ τῆς λατινικῆς, ἐντελῶς ἀβάσιμη, ἀφοῦ καὶ σήμερα, γίνεται γλωσσικὸς ἐκσλαβισμὸς Ἑλλήνων προσφύγων ἐγκατασταθέντων στὴν Μακεδονία, κατὰ παρατήρηση Κ. Ἀμάντου, «Ἑλληνικά» 1 (1928) 184.

Ο ΧΟΡΟΣ ΤΩΝ ΒΛΑΧΟΦΩΝΩΝ

Οἱ Βλαχόφωνοι[1] ὁμολογουμένως διακρίνονται γιὰ τὸ βαθὺ θρησκευτικὸ συναίσθημα καὶ τὴν προσήλωση στὰ πατροπαράδοτα, ποὺ προσφυέστατα ἐκ-

1. Τὸ πρῶτο συνθετικὸ τῆς λέξεως Βλαχόφωνος, δηλ. τὸ ἐθνικὸ *Βλάχος*, ἔχει τὴν ἀφετηρία στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη, συγκεκριμένα στὴ γαλατικὴ φυλὴ Οὐόλκαι κατὰ Στράβωνα ἢ Volcae κατὰ Καίσαρα, καὶ μεταφέρεται ἀργότερα παρεφθαρμένο στὴν Ἀνατολὴ μέσω Γερμανῶν καὶ Σλάβων. Πβ. Κ. Κούμα, *Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, Βιέννη, 12, 1832, 522. Κ. Ἀμάντου, *Μακεδονικά. Συμβολὴ εἰς τὴν Μεσαιωνικὴν Ἱστορίαν καὶ Ἐθνολογίαν τῆς Μακεδονίας*, Ἀθῆναι, 1920, 21. M. Gyoni, «Le nom de Βλάχοι dans l'*Alexiade* d'Anne Comnène», *Byzantinische Zeitschrift*, 44, 1951, 246, σημ. 3.

Γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὅρου *Βλάχος* ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο Οὐόλκαι ἢ Volcae βλ. καὶ Δ. Ι. Γεωργακᾶ, *Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Σαρακατσαναίων καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν*, Ἀθῆναι, 1949, 86-89. T. P. Vukanović, «Les Valaques, habitants autochtones des pays balkaniques», *L'Ethnographie*, 56, 1962, 11 κ.ἑ. C. Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna, 1964, 123 κ.ἑ. H. Mihăescu, *Influenta grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, Bucureşti, 1966, 163 κ.ἑ. E. Stănescu, «Byzantinovlachica. Les Vlaques à la fin du Xe siècle - début du XIe et la restauration de la domination byzantine dans la Péninsule Balkanique», *Revue des Études Sud-Est Européennes*, 6, 1968, 433. A. Armbruster, *Romanitatea Românilor*, Bucureşti, 1972, 12 κ.ἑ.

Μὲ τὸ ὄνομα Βλάχοι ἐπέζησαν στὸν χῶρο τῆς ΝΑ Εὐρώπης πληθυσμοὶ μὲ διάφορη κατὰ περιοχὲς ἐθνολογικὴ προέλευση: ὁ ἐκρωμαϊσμὸς ἀπλώθηκε στοὺς Δᾶκες καὶ Γέτες, ποὺ ζοῦσαν στὶς δύο ὄχθες τοῦ Δουνάβεως, καὶ στοὺς Θρᾶκες τοῦ Αἵμου, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προῆλθαν οἱ σημερινοὶ Ρουμᾶνοι. Κατάλληλο γιὰ ἐκρωμαϊσμὸ ἦταν καὶ τὸ ἔδαφος τῶν δαλματικῶν ἀκτῶν. Πβ. A. Brunialti, *Le nuove provincie italiane*, VI. *Fiume, Zara e le isole*, Torino, 1921, 19. Ἐκεῖ δημιουργήθηκε ἡ Δαλματική. Μόλις τὸ 1898 πέθανε ὁ τελευταῖος γνώστης αὐτῆς. Βλ. P. Bec, *Manuel pratique de philologie romane*, avec la collaboration pour le dalmate de Žarko Muljačić, Paris, 1971, 399 κ.ἑ.

Ἡ Λατινικὴ ἐπικρατοῦσε ταχύτερα στοὺς Λαούς, ποὺ εἶχαν ἤδη ὑποστῆ ἐπίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως ὀρθότατα ἐτόνισε ὁ Garašanin. Πβ. *Sources archéologiques de la civilisation européenne. Actes du Colloque international organisé par le Secrétariat général de l'ALIESEE*, Bucarest, 1970, 291.

Γιὰ τὰ μέσα διαδόσεως τῆς Λατινικῆς βλ. P. Digović, *La Dalmatie et les problèmes*

δηλώνονται μὲ διασκεδάσεις καὶ πανηγυρισμοὺς πολλαπλᾶ ἐνδιαφέροντες. Πρὸ πάντων τιμοῦν τὴ μνήμη τοῦ Πολιούχου Ἁγίου, τοῦ ὁποίου ἡ γιορτὴ πραγμα-

de l'Adriatique, Lausanne, 1944, 65. I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română,* București, 1970, 69. A. Λαζάρου, *Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς,* ἐν Ἀθήναις, 1976, 39 κ.ἑ.

Μετὰ τὴν ὑποταγή, τὸ 167 π.Χ., ἡ Μακεδονία ἀποβαίνει ὁρμητήριο τοῦ ρωμαϊκοῦ ἐπεκτατισμοῦ. Πβ. V. Vaschide, *Histoire de la conquête romaine de la Dacie et des corps d'armée qui y ont pris part,* Paris, 1903, 1: «Les guerres des Romains sur le Bas-Danube, comme les guerres de Thrace, ont toutes été faites pendant le dernier siècle de la République par les gouverneurs de la Macédoine, il en est de même des guerres qui eurent lieu dans les premiers temps du règne d'Auguste». D. M. Pippidi, *I Greci nel Basso Danubio,* Milano, 1971, 153 κ.ἑ. Θ. Χ. Σαρικάκη, *Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας,* Θεσσαλονίκη, 1971, 9 καὶ 20-24.

Οἱ Ἕλληνες συνέχισαν τὶς πολυσχιδεῖς δραστηριότητές τους καὶ κατὰ τὴν ρωμαιοκρατία χάρη στὰ προνόμια τοῦ *Ρωμαίου πολίτου,* ποὺ ἀποκτοῦσαν μὲ εὐχέρεια καὶ πρὶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαούς. Ἐξ ἄλλου οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν ἐπιζητήσει τὴ συνεργασία τῶν Ἑλλήνων, ἡ δὲ ἀνταπόκριση ὑπῆρξε σημαντική. Πβ. A. Aymard, «L'organisation de la Macédoine en 167 et le regime représentatif dans le monde grec», *Classical Philology,* 45, 1950, 106. O. V. Kouriavtzev, «L'Achaïe dans le système de la politique provinciale romaine» (article résumé par Cl. Mosse), *Revue d'Histoire Ancienne,* 1952, 2. F. Papazoglou, «Sur les Koina régionaux de la Haute Macédoine», Živa Antika, 9, 1959, 170. B. Gerov, «L'aspect ethnique et linguistique dans la région entre le Danube et les Balkans à l'époque romaine (Ie-IIIe siècle)», *Studi Urbinati,* 33, N.-S., 1-2, 1959, 177, 178, 180. I. Biežunska-Malovist, «La propriété foncière dans l'Égypte romaine et le rôle de l'élément romain». M. I. Finley édit., *Problèmes de la terre en Grèce ancienne,* Paris, 1973, 261. K. N. Ἠλιοπούλου, «Φιλελληνικὰ καὶ ἀνθελληνικὰ ρεύματα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ρώμῃ καὶ ρωμαϊκὸς ἀνθρωπισμός», (Ἀνάτυπον), ἐν Ἀθήναις, 1975, 493. Γιὰ τὴν ἀπήχηση, ποὺ εἶχε στοὺς Ἕλληνες ἡ ἔκκληση τῶν Ρωμαίων, βλ. Θ. Δ. Ἀξενίδου, *Ἡ Πελασγὶς Λάρισα καὶ ἡ ἀρχαία Θεσσαλία. (Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἱστορία).* Β' *Οἱ μακεδονικοὶ καὶ ρωμαϊκοὶ χρόνοι,* Ἀθῆναι, 1949, 82. I. Σ. Τουλουμάκου, *Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως τῶν Ἑλλήνων στὴν ἐποχὴ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας,* Ἀθῆναι, 1972, 53.

Κατ' ἀνάγκη οἱ Ἕλληνες ὁμιλοῦν καὶ τὴ Λατινική, ἀλλὰ πολιτιστικὰ ἐλάχιστα ἐπηρεάζονται. Γι' αὐτὸ ὁ ὅρος *ἐκρωμαϊσμὸς* στὴν περίπτωση Ἑλλήνων δὲν ἀποδίδει τὴν πραγματικότητα. Ἀπλούστατα στοὺς Ἕλληνες παρατηρεῖται ἡ ἐκλατίνιση. Πβ. A. Lazarou, «Peut-on parler d'une survivance romaine en Péloponnèse», (Ἀνάτυπον), Ἀθῆναι, 1976, 3,115 σημ. 5. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἔναντι τοῦ ρωμαϊκοῦ δὲν ἐμπόδισε τοὺς Ἕλληνες, ὅπως ἐσφαλμένα πιστεύθηκε, στὴν ἐκμάθηση τῆς Λατινικῆς, ποὺ εἶχε καταστῆ ἀπαραίτητο ὄργανο ἐπικοινωνίας μὲ τὶς ρωμαϊκὲς ἀρχὲς καὶ συναλλαγῆς μὲ τοὺς Ρωμαίους ἰδιῶτες καὶ τοὺς νέους κάθε φορὰ ὑπηκόους τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Πβ. M. Egger, *De l'étude de la langue latine chez les Grecs dans l'Antiquité,* Paris, 1855, 6. Σὲ μερικὲς περιοχὲς οἱ Ἕλληνες εἶχαν μάθει τὴ Λατινική, ἐνῶ ἀκόμη οἱ Ρωμαῖοι δὲν εἶχαν γίνει κύριοι τῆς χώρας. Πβ. F. Benoit, «La romanisation de la Narbonnaise à la fin de l'époque républicaine», *Rivista di Studi Liguri,* 32, 1966, 291.

Γιὰ τὴν ἔκταση ποὺ εἶχε καταλάβει ἡ Λατινικὴ στὴ χερσόνησο τοῦ Αἵμου, βλ. C. Patsch, «Die Verbreitung des Römer und Romanentums in Mazedonien», *Sitzungsberichte der Österreichischen Academie der Wissenschaften,* 214, 1932, 160 καὶ

τικὰ κινητοποιεῖ τὸ Βλαχοχώρι καὶ τὰ ξενιτεμένα παιδιά του, ποὺ σπεύδουν ἀπὸ παντοῦ νὰ προσκυνήσουν καὶ νὰ χαροῦν. Τὴν ἔντονη θρησκευτικότητα συνοδεύει καὶ διακαὴς ἐπιθυμία γνωριμίας μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸ ὅλο περιβάλλον τῆς γενέτειρας τῶν γονέων ἢ γενικώτερα τῶν προγόνων.

Ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὸ καὶ γραφικὸ ἔθιμο εἶναι ὁ «χορὸς τοῦ Χωριοῦ», ποὺ στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμά τους, στὴν Κουτσοβλαχικὴ ἢ ἀκριβέστερα Ἀρωμουνική, λέγεται Coru di Hoară καὶ στήνεται μετὰ τὴν ἀπόλυση τῆς Ἐκκλησίας[2] στὴν εὐρύχωρη καὶ ὡραία αὐλή της.

Ἐφ' ὅσον ὁ χῶρος ἐπαρκεῖ, οἱ ἐντόπιοι καὶ οἱ ἐπισκέπτες ἱεραρχικὰ (γέροντες, ἄνδρες ἔγγαμοι, ἄγαμοι, νέοι καὶ παιδιὰ) πιάνονται ἀπὸ τὸ χέρι καὶ σχηματίζουν κύκλο ἀνοικτό. Σπάνια, σὲ περίπτωση δηλαδὴ στενότητος χώρου, ὁ χορὸς γίνεται σπειροειδής. Συνήθως, ἐπειδὴ ἡ συμμετοχὴ εἶναι ἀθρόα, σχηματίζονται ἐπάλληλοι κύκλοι κατὰ φῦλο καὶ ἡλικία, μὲ πρόταξη τῶν ἀρρένων. Κατόπιν προσθέτονται ὅμοιοι θηλέων[3].

162. G. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: Le peuple roumain*, Bucarest, 1942, 67. H. Mihăescu, «La diffusion de la langue latine dans le Sud-Est de l'Europe», *Revue des Études Sud-Est Européennes*, 9, 1971, 510. Γενικώτερη θεώρηση τοῦ ζητήματος βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 55 κ.ἑ.

Τὴν ὕπαρξη στὴ χερσόνησο τοῦ Αἵμου Ἑλλήνων λατινοφώνων ἤδη κατὰ τὸ στ' αἰ. μ.Χ., δηλ. πρὶν ἀπὸ κάθε ὑποτιθεμένη κάθοδο ἐκρωμαισθέντων Δακῶν καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ ὅρου *Βλάχος*, μαρτυρεῖ ὁ Ἰωάννης Λυδός, *Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας*, ἐκδ. Βόννης, III, 68. Βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 51 σημ. 48, 73 σημ. 2. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», (Ἀνάτυπον), Ἀθῆναι, 1976, 93 κ.ἑ.

Μὲ ἐξαίρεση τοὺς «σκοτεινοὺς χρόνους», σ' ὅλη τὴν ὑπόλοιπη βυζαντινὴ περίοδο ἡ παρουσία τῶν Βλαχοφώνων εἶναι συχνὰ πολὺ αἰσθητή. Ἐπίσης κατὰ τὴν τουρκοκρατία τόσο στὰ ἐδάφη τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ὅσο καὶ στὶς παροικίες τῶν Ἑλλήνων τῆς Διασπορᾶς οἱ Βλαχόφωνοι πρωταγωνιστοῦν ὡς ἐθνικοὶ εὐεργέτες, ἐθναπόστολοι, διδάσκαλοι τοῦ Γένους, καπεταναῖοι κλπ.

Καὶ σήμερα δὲν ἔχασαν τὴ ζωτικότητά τους. Ἀλλὰ καὶ σὲ ὀνομαστὰ Βλαχοχώρια, ὅπως στὸ Περτούλι Τρικάλων, οἱ Βλαχόφωνοι δὲν ξεχωρίζουν πλέον γιὰ τὸ δεύτερο γλωσσικὸ ἰδίωμα, τὴν Κουτσοβλαχική, τὴν Ἀρωμουνική, ἀφοῦ ἔπαυσαν νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν καὶ μεταξύ τους σὲ δημόσιο χῶρο. Σὲ στενὸ μόνο οἰκογενειακὸ περιβάλλον ἀπὸ τοὺς πιὸ ἡλικιωμένους γίνεται ἀκόμη χρήση τῆς Ἀρωμουνικῆς. Προτοῦ δὲ ἐκλείψει καθολικὰ εἶναι ἀναγκαία ἡ ἐνδελεχὴς μελέτη της ἀπὸ Ἕλληνες εἰδικούς, γιατὶ σ' αὐτὴν σώζονται πολύτιμα στοιχεῖα, ποὺ μαρτυροῦν καὶ τὴν ἑλληνικότητα καὶ τὶς περιπέτειες τῶν φορέων της.

2. Στὰ Βλαχοχώρια ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι μοναδική. Ὑπάρχουν περισσότεροι ναοί, ὅλοι δὲ μὲ πλούσια ἁγιογράφηση, ἔξοχα ξυλόγλυπτα καὶ βαρύτιμα ἱερὰ σκεύη, δείγματα ὄχι τόσο τῆς οἰκονομικῆς εὐρωστίας καὶ εὐμάρειας ὅσο τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, ποὺ ἔχει βαθειὲς ρίζες. Γιὰ τὸν χρόνο ἐκχριστιανίσεως τῶν Βλαχοφώνων ἐνδείξεις σοβαρὲς ἀποτελοῦν οἱ χριστιανικοὶ ὅροι, ποὺ σώζονται στὴν Ἀρωμουνική. Ἀβάσιμα εἶναι ὅσα ὑποστηρίζει σχετικὰ ὁ Ν. Γιαννόπουλος, «Ἡ ἐκχριστιάνισις τῶν Βλάχων κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἐν Θεσσαλίᾳ», *Ἱερὸς Σύνδεσμος τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀθηνῶν*, 274, 1916, 9-12.

3. Ὁ «χορὸς τοῦ Χωριοῦ» ἔχει ἐκλείψει ἀπὸ ὡρισμένα καὶ μάλιστα ἀξιόλογα Βλαχο-

Ἡ διάκριση τοῦ κύκλου τῶν ἀγάμων[4] ἐξυπηρετεῖ καὶ τὴν ἐκλογὴ συζύγου, τὴ σύναψη γάμου, ποὺ προπαρασκευάζεται τὶς ἡμέρες τοῦ πανηγυριοῦ. Οἱ ὑποψήφιοι συνοδεύονται στὸν χῶρο τοῦ χοροῦ ἀπὸ συγγενεῖς, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν τὰ πρόσωπα, καὶ ἀπὸ εἰδικοὺς προξενητὲς ἢ προξενῆτρες[5], ὥστε νὰ διευκολύνεται ἡ κατ' ὄψη γνωριμία.

Ὁ χορός, εἰδικώτερα δὲ ὁ κάθε κύκλος, ἔχει τὸν ἐξάρχοντα, τὴν «κεφαλή», καὶ τὴν «οὐρὰ» (capu şi coadă di coru), ἡ δὲ σειρὰ τῶν χορευτῶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἡλικία καὶ τὴν κοινωνικὴ προβολή.

Ὁ ἐξάρχων κάθε κύκλου ἐξέχει, ὥστε νὰ προβάλη κλιμακωτὰ τὸ σύνολο τῶν ἐξαρχόντων τῶν ἐπαλλήλων κύκλων καὶ συνεπῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν χορῶν ἀρρένων καὶ θηλέων.

Ἀπὸ τὸν «χορὸ τοῦ χωριοῦ» ἀπουσιάζουν οἱ ὀργανοπαίχτες. Χορεύεται μὲ τὴ συνοδεία τραγουδιοῦ, τὸ ὁποῖο εἶναι ἡρωϊκό[6]. Ἀναφέρεται στὴ ζωή, στὶς πράξεις καὶ τὰ κατορθώματα κάποιου τοπικοῦ ἥρωα, ἑνὸς παλληκαριοῦ.

Ὁ χορὸς ἀνοίγει μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ τραγουδιοῦ. Τὸ σημεῖο τοῦτο θυμίζει τὸν ἀρχαῖο χορὸ μὲ τὸν διθύραμβο, ποὺ ἦταν θρησκευτικὸ τραγούδι, μὲ θέμα τὴ ζωὴ τοῦ θεοῦ Διονύσου[7]. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη στὴν ἀρχὴ δὲν ὑπῆρχε παρὰ

χώρια, ὅπως ἀπὸ τὸ Λιβάδι Ὀλύμπου, ὅπου τελευταῖα ἐπιχειρεῖται κάποια ἀναβίωση μὲ τὸν «χορὸ τῶν γερόντων». Ὀργανώνεται ὅμως μακριὰ ἀπὸ τὴν γιορτινὴ ἀτμόσφαιρα, τὴ διαποτισμένη ἀπὸ θρησκευτικότητα, καὶ μὲ κίνητρα ἀτελέσφορα. Ἡ ἀπονομὴ χρηματικῶν βραβείων καὶ μεταλλίων εἶναι ξένη πρὸς τὸ λαϊκὸ ἔθιμο καὶ τὸ θρησκευτικὸ πνεῦμα.

Ἡ ἀπροθυμία συμμετοχῆς, ποὺ παρατηρεῖται, θὰ περιοριζόταν στὸ ἐλάχιστο καὶ θὰ ἐνθαρρύνονταν οἱ νοσταλγοὶ τῆς ἀρχικῆς καὶ γνήσιας μορφῆς τοῦ χοροῦ τοῦ χωριοῦ, ἂν οἱ τοπικὲς ἀρχές, διοικήσεις συλλόγων, γενικὰ ὅσοι ἔχουν ἀναλάβει τὴν πρωτοβουλία ἀναβιώσεως τοῦ χοροῦ, πλαισίωναν τοὺς ἡλικιωμένους ἱκανοὺς χορευτές, ποὺ δικαιολογημένα δὲν θέλουν νὰ μεταβάλλωνται, ὅπως νομίζουν, σὲ δημόσιο θέαμα!

4. Κατὰ πληροφορία τῆς Καλλίτσας Ἑνωτιάδου στὴ Σαμαρίνα οἱ ἀνύπανδρες δὲν πιάνονται στὸν χορό.

5. Ὁμιλώντας γιὰ τοὺς ἀσπροποταμίτικους χοροὺς ὁ Ἀλέξ. Κ. Χατζηγάκης, «Λαογραφικὰ Ἀσπροποτάμου (Πίνδου Τρικκάλων)», *Φιλολογικὴ Πρωτοχρονιά*, 18, 1961, 247, σημειώνει «ὅτι οἱ χοροὶ αὐτοὶ ἀποτελοῦν τὰ νυφοπάζαρα, ὅπως συνηθίζει ὁ λαὸς νὰ τοὺς λέει. Ἐδῶ γίνονται τὰ νυφοδιαλέγματα καὶ ἀπ' ἐδῶ ξεκινοῦν οἱ προξενιές».

6. Χ. Χρηστοβασίλη, «Ἐθνικὴ ποίησις τῶν Βλαχομακεδόνων καὶ καταγωγὴ αὐτῶν», *Ἑλληνισμός*, 4, 1901, 486-499. Φ. Παπανικολάου, «Δύο τραγούδια τῆς Σαμαρίνας», Σήμερα, 1, 1960, ἀριθμ. 6, 20. Α. Γιάγκα, *Ἠπειρωτικὰ δημοτικὰ τραγούδια, 1000-1958*, Ἀθῆναι, 119 κ.ἑ. T. Papahagi, *Paralele folklorice*, Bucureşti, 1970, 14 κ.ἑ. Γρ. Βέλκου, *Τὰ δημοτικὰ τραγούδια τῆς Σαμαρίνας*, Ἐλασσόνα, 1975, 56.

7. Θρησκευτικοὶ χοροὶ τελοῦνταν πρὸς τιμὴ καὶ ἄλλων θεῶν, π.χ. Ἀπόλλωνος, Ἄρεως, Ἀρτέμιδος. Πβ. Γ. Ἀθ. Κουσιάδου, *Ἀρχαῖοι καὶ νέοι ἑλληνικοὶ χοροί*, Ἀθῆναι, 1941, 21: «Οἱ κυριώτεροι θρησκευτικοὶ χοροὶ ἦσαν ὁ *παιὰν* καὶ τὸ *ὑπόρχημα*, λαβόντες τὴν ὀνομασίαν των ἐκ τοῦ εἴδους τῆς ποιητικῆς ὀρχήσεως, ἡ ὁποία συνώδευε τούτους».

μόνο τραγούδι[8]. Ἔπειτα ἀπὸ τὸ τραγούδι διακρίθηκε ὁ διάλογος. Ἔμεινε ὅμως καὶ τὸ τραγούδι γιὰ ἐπικλήσεις κλπ.

Στὸν διθύραμβο ἕνα πρόσωπο ἀπὸ τὸν χορὸ ἀνάγγελλε στὸ κοινὸ τὸ θέμα τοῦ ὕμνου καὶ ἀνάμεσα στὶς στροφὲς ἀπευθυνόταν στοὺς ἄλλους χορευτὲς παίρνοντας ξεχωριστὴ θέση. Αὐτὸ ὑπονοεῖ ὁ Ἀριστοτέλης λέγοντας: «ἀπὸ τῶν *ἐξαρχόντων* τὸν διθύραμβον»[9]. Αὐτὴ δὲ ἡ ἐκδοχὴ ὑποστηρίζεται καὶ σ' ἕνα χωρίο τοῦ γραμματικοῦ Πολυδεύκη: «. . . εἷς τις ἀναβὰς τοῖς χορευταῖς ἀπεκρίνατο»[10].

Φαίνεται ὅτι ἡ ἐμβρυώδης αὐτὴ κατάσταση τῆς διαλογικῆς μορφῆς ἐπιβιώνει ἀνέλικτη στὸν χορὸ τοῦ βλαχοχωριοῦ. Ὅταν ἔχουμε μόνο ἕνα κύκλο γιὰ κάθε φῦλο, ὁ ἐξάρχων, ἀκολουθούμενος ἀπὸ δυὸ-τρεῖς χορευτὲς τῆς κατηγορίας του, ἀρχίζει τὸ τραγούδι, ἐνῶ ἀπέναντί τους, μὴ μετέχοντας σὲ κανένα κύκλο, παρακολουθεῖ ὁ «τελετάρχης», ποὺ κατὰ κάποιο τρόπο ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸν πρόδρομο τοῦ ὑποκριτῆ.

Μόλις οἱ γέροντες τελειώσουν τὸ πρῶτο μέρος τοῦ τραγουδιοῦ, ὁ «τελετάρχης» δίνει τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ πρώτου μέρους τοῦ τραγουδιοῦ ἀπὸ ὁμάδα τῶν ἐγγάμων ἀνδρῶν κ.ο.κ.

Τὰ πρόσωπα τῆς πρωτοπορίας, πού, ὅπως εἴδαμε, ἀπαρτίζεται ἀπὸ γέροντες, ἐνδέχεται νὰ εἶναι περισσότερα, δέκα ἕως εἴκοσι, ὁπότε καὶ ἡ φωνὴ δυναμώνει ἀνάλογα. Καὶ ἐνῶ σύρεται ὁ χορὸς πάντοτε πρὸς τὰ ἐμπρός, δηλαδὴ πρὸς τὰ δεξιὰ σύμφωνα μὲ τὴ μελωδία, πρὶν ἀκόμη σβήση ἡ φωνὴ τῶν γερόντων, οἱ ἔγγαμοι ἄνδρες σὲ τόνο ἰσχυρότερο τραγουδοῦν τὸ ἴδιο μέρος, ποὺ πάλι πρὶν λήξη ὁριστικά, ἐπαναλαμβάνεται ἐντονώτερα ἀπὸ τοὺς ἀγάμους. Ἔτσι ἡ ἀσματικὴ σκυτάλη μεταβιβάζεται μὲ ἐναλλαγὴ φωνητικῆς δυνάμεως καὶ ἀποχρώσεως, ὡσότου τὸ πρῶτο μέρος τραγουδηθῆ ἀπὸ ὅλες τὶς ἀντιπροσωπευτικὲς ὁμάδες τῶν κύκλων, ἀρρένων καὶ θηλέων. Ὅταν ὁλοκληρωθῆ ὁ γῦρος, οἱ γέροντες ἀρχίζουν τὸ δεύτερο μέρος τοῦ τραγουδιοῦ, ποὺ παραδίδεται μὲ τὴν ἴδια διαδικασία στὶς ἄλλες ὁμάδες τῶν κύκλων. Στὴν περίπτωση πολλῶν κύκλων ἡ ὁλοκλήρωση τοῦ τραγουδιοῦ δὲν εἶναι πάντοτε ἐφικτή. Ὡστόσο ἀπαγορεύεται ἡ πρόωρη διακοπή. Προλαμβάνεται δὲ χάρη στὴν ἄγρυπνη ἐποπτεία τοῦ τελετάρχη, ποὺ κραδαίνοντας τὴν ἀγκλίτσα ἀποθαρρύνει ἄκαιρες παρεμβάσεις τῶν θεατῶν.

Ὁ ρυθμὸς τοῦ «χοροῦ τοῦ χωριοῦ» εἶναι περίπου ὁ ἀκόλουθος: ὅλο τὸ πλῆθος τῶν χορευτῶν, ἑκατοντάδες πρόσωπα, κάνει μιὰ ὁμοιόμορφη καὶ ἀργὴ κίνηση σὰν τῆς ἐπιφάνειας τῆς θάλασσας ποὺ πάλλεται ἀπ' ἀνάλαφρα καὶ

8. Ἄννας Γ. Χαρβαλιᾶ, *Ἀρχαῖοι Ἕλληνες Τραγικοί, Αἰσχύλος - Σοφοκλῆς - Εὐριπίδης*, Πειραιᾶς, 1950, 6.

9. *Ποιητική*, 4. 1449α, 11.

10. *Ὀνομαστικόν*, 4, 123.

ρυθμικὰ κύματα[11]. Κατὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν κινήσεων μὲ κλασσικὴ εὐταξία τὸ ἕνα κῦμα διαδέχεται τὸ ἄλλο ὑπὸ τὴν ἴδια πάντοτε πνοὴ τοῦ ἀνέμου. Κατὰ δὲ τὴν ἐναλλαγὴ τόνου στὸ τραγούδι τῶν ὁμάδων ἕνα ἀντίθετο ἀεράκι ἔρχεται νὰ διαταράξη γιὰ μιὰ στιγμὴ τὴν ρυθμικότητα τῶν κυμάτων καὶ μιὰ κίνηση, ἐξ ἴσου ἀπαλή, ρυθμικὴ καὶ πανομοιότυπη, ἐκτελεῖται ἀπὸ τὸ ἴδιο κῦμα τῶν χορευτῶν. Ἐν γένει, τραγούδι καὶ χορός, ρυθμός, τάξη καὶ ἁρμονία, ἀπολήγουν σ' ἕνα πρωτόφαντο γαλήνιο μεγαλεῖο[12].

Δοθέντος ὅμως ὅτι γιὰ τοὺς Βλαχοφώνους τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποκαλοῦνται ποικιλότροπα (Βλάχοι, Κουτσόβλαχοι κ.ἄ.), αὐτοαποκαλοῦνται δὲ Ἀρωμοῦνοι[13], διατυπώθηκαν καὶ θεωρίες, κατὰ τὶς ὁποῖες αὐτοὶ κατῆλθαν ἀπὸ βορρᾶ καὶ κατ' ἀκολουθία ὑποτίθεται ὅτι ἀποτελοῦν κλάδο ρουμανικό[14], ἀξίζει κατὰ προτεραιότητα νὰ ἐρευνηθοῦν οἱ σχέσεις τους καὶ στὸ βασικὸ τοῦτο λαογραφικὸ θέμα. Διότι, ὅπως βεβαιώνει ὁ T. Papahagi, ποὺ πρῶτος ἀσχολήθηκε μ' αὐτό, τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ χοροῦ σ' ἕνα ὁμοιογενὲς στοιχεῖο δὲν μποροῦν νὰ εἶναι διαφορετικά. Προσθέτει, ἐξ ἄλλου, ὅτι εἶναι ἐξ ἴσου δύσκολο νὰ ἀποβάλη ἕνας λαὸς μιὰ πνευματικὴ κληρονομία, ὅπως εἶναι ὁ χορός. Προβαίνοντας δὲ στὴ σύγκριση δίνει τὴν ἀκόλουθη σύντομη περιγραφὴ τοῦ ρουμανικοῦ χοροῦ: «Εἶναι γνωστὸς ὁ χορὸς τοῦ Ρουμάνου χωρικοῦ —ἕνας κι' ἀπαράλλαχτος σ' ὁλόκληρη τὴ Δακο-Ρουμανία: μία ὁμάδα προσώπων, ποὺ πιάνονται ἀπὸ τὸ χέρι, σχηματίζει ἕνα κύκλο κλειστὸ καὶ χορεύει στὸν ρυθμὸ ἑνὸς μέτρου 2/4»[15]. Μνημονεύοντας καὶ δύο ἄλλους ἀκραιφνεῖς παραδοσιακοὺς ρουμανικοὺς χορούς, τοὺς ὀνομαστοὺς de bătută καὶ de învîrtită, ἐπισημαίνει ὅτι ὅλα τὰ εἴδη αὐτὰ τοῦ ρουμανικοῦ χοροῦ χαρακτηρίζονται γιὰ τὶς γρήγορες ὁρμητικὲς καὶ ἀπότομες κινήσεις, ποὺ ἐπὶ πλέον ἐκτελοῦνται μὲ τὴ συνοδεία μουσικῶν ὀργάνων.

Ἀπὸ τὴ συσχέτιση ἀρωμουνικοῦ καὶ ρουμανικοῦ χοροῦ προκύπτουν οἱ ἑπόμενες διαφορές: 1) Στὸ σχῆμα: ὁ ἀρωμουνικὸς χορὸς εἶναι κύκλος ἀνοι-

11. T. Papahagi, «O problemă de romanitate sud-ilirică», *Grai si Suflet*, 1, 1923-1924, 83.

12. Πβ. Κουσιάδου, ἔ.ἀ., 21: «Αἱ θρησκευτικαὶ ὀρχήσεις ἐξετελοῦντο δι' ἐλαφρῶν καὶ ἠρέμων κινήσεων τοῦ σώματος, βραδέων ἑλιγμῶν καὶ στροφῶν, ἐκτελουμένων μετὰ μεγάλης χάριτος».

13. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 11, 82, 89. Πβ. καὶ R. Janin, *Revue des Études Byzantines*, 23, 1965, 300: «. . . ils se disent Aromâns (Romains), tout comme les grecs (Ρωμαῖοι)». Ἡ χρήση τοῦ ἐθνικοῦ *Ἀρωμοῦνος* στὴν ἑλληνικὴ ἐπιστημονικὴ ὁρολογία ὀφείλεται κυρίως στὸν N. Ἀνδριώτη, «Περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν βορείων γλωσσικῶν ἰδιωμάτων τῆς νέας Ἑλληνικῆς», *ΕΕΒΣ*, 10, 1933, 348 κ.ἑ. Βλ. τοῦ αὐτοῦ, *Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς*, Θεσσαλονίκη, 1967, ιστ'.

14. Th. Capidan, *Les Macédo-roumains*, Bucarest, 1943. Βλ. καὶ Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 91 κ.ἑ.

15. Papahagi, ἔ.ἀ., 82.

κτός, ἐνῶ ὁ ρουμανικὸς κλειστός. 2) Στὸν ρυθμό: ὁ ἀρωμουνικὸς ἔχει ἀπαλὲς καὶ ἀργὲς κινήσεις, ἐνῶ ὁ ρουμανικὸς γρήγορες, ὁρμητικὲς καὶ ἀπότομες. 3) Στὴ μουσική: ὁ ἀρωμουνικὸς ἐκτελεῖται μὲ τραγούδι τῶν χορευτῶν, ἐνῶ ὁ ρουμανικὸς μὲ ἐνόργανη μουσική.

Δικαιολογημένα, συνεπῶς, ὁ T. Papahagi ἐρωτᾶ: Ἂν γίνῃ δεκτὴ ἡ ὑπόθεση καθόδου τῶν Ἀρωμούνων ἀπὸ βορρᾶ, πῶς θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθῆ ἡ οὐσιώδης διαφορὰ ποὺ ὑφίσταται στὸ χορὸ μεταξὺ Ἀρωμούνων καὶ Ρουμάνων; Ποιά εἶναι ἡ αἰτία τῆς μεγάλης αὐτῆς διαφορᾶς; Διευρύνοντας δὲ τὴν ἔρευνα καὶ στοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου καταλήγει στὴ διαπίστωση ὅτι ὁ «χορὸς τοῦ Βλαχοχωριοῦ» εἶναι ἄγνωστος στοὺς Ἀλβανούς, Βουλγάρους καὶ Σέρβους, ποὺ ἔχουν χορὸ σὲ κύκλο κλειστό[16]. Ἐξαίρεση παρατηρεῖται σὲ μερικὲς ὁμάδες Σλαβοφώνων, ποὺ φέρουν τὸ ὄνομα Mijaci. Ἐπειδὴ ὡστόσο ἡ κύρια μᾶζα τῶν Σλάβων ἀγνοεῖ τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ ἀρωμουνικοῦ χοροῦ, ὁ πειρασμὸς ἀναγωγῆς αὐτοῦ σὲ σλαβικὴ ἐπίδραση διαλύεται καὶ εὔστοχα ὁ νοῦς τοῦ Papahagi στρέφεται πρὸς τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση, δηλαδὴ στὸ ἐνδεχόμενο καταγωγῆς τῶν σλαβοφώνων τούτων ὁμάδων ἀπὸ Ἀρωμούνους. Ἐδραιώνεται δὲ ἡ πεποίθησή του χάρη στὴν ἐπιμαρτυρία τοῦ ἐθνολόγου Iovan Cvijić, ποὺ γιὰ τὶς ἐπίμαχες σλαβόφωνες ὁμάδες μὲ τὸν αὐθεντικὸ ἀρωμουνικὸ χορὸ σημειώνει τὰ ἑξῆς: «Γενικὰ μεταξὺ τῶν Mijaci τοῦ Galičnik συναντοῦμε τοὺς περισσότερους καστανοὺς μὲ μάτια λαμπερά, ποὺ θυμίζουν πολὺ τοὺς ἀρωμουνικοὺς τύπους. Ἔχομε πράγματι Ἀρωμούνους, ποὺ ἀφωμοιώθηκαν ἀπὸ ἕνα σλαβικὸ πληθυσμὸ μόνιμα ἐγκατεστημένο. Ἡ ἀφομοίωση πρέπει νὰ πραγματοποιήθηκε κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: κατὰ τὸ παρελθόν, στὴν περιοχὴ μεταξὺ Ἀχρίδας καὶ Πρισρένης κατοικοῦσαν Ἀρωμοῦνοι κτηνοτρόφοι, ποὺ ζοῦσαν σὲ πρόχειρες θερινὲς ἐγκαταστάσεις. Οἱ Σλάβοι διείσδυσαν ἐκεῖ κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ἱδρύοντας πιθανὸν δικά τους χωριά. Ἡ γειτνίαση εἶχε ὡς συνέπεια τὴν ἐπιμειξία καὶ τὴν ἀπαρχὴ τοῦ ἐκσλαβισμοῦ»[17].

Ἐνῶ ὁ χορὸς τῶν βλαχοφώνων Ἑλλήνων, ἤτοι τῶν Ἀρωμούνων, εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὸς ἀπὸ τοὺς χοροὺς ὅλων τῶν βορείων γειτόνων καὶ τῶν Ρουμάνων, παρουσιάζει ὁμοιότητες μὲ χορὸ τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος περιγράφεται ἀπὸ ξένους περιηγητὲς[18] καὶ μάλιστα ἔχει τὸν ὅμοιό του στοὺς βυζαν-

16. Papahagi, ἔ.ἀ., 83 κ.ἑ.

17. Iovan Cvijić, *La péninsule balkanique,* Paris, 1918, 458-459.

18. Πβ. L. A. Bourgault-Ducoudray, *Trente mélodies populaires de Grèce et d'Orient,* Paris, 1885, 28-29. Ὁ Βλάχικος χορός, ποὺ περιγράφεται ἀπὸ τὸν Guys καὶ τὴν Chénier, δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸ θέμα μας. Βλ. τὴν περιγραφὴ στὰ μελετήματα τῶν Στεφ. Δ. Ἡμέλλου, «Εἰδήσεις περὶ ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ μουσικῆς παρὰ τῷ περιηγητῇ P. Aug. de Guys», *Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου,* 15-16, 1962-1963, 28-29, καὶ Κ. Φωστηροπούλου, «Περὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν», *Ἡμερολόγιον τῶν Κυριῶν,* Β', 1889, 225 κ.ἑ. Οἱ Βλαχόφωνοι

τινούς καὶ ἀρχαίους Ἕλληνες[19]. Ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος τούτου ὁ Papahagi προβληματίζεται σοβαρὰ καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ δώσῃ λύση θέτοντας τὰ ἑπόμενα ἐρωτήματα: Ἄρά γε ὁ χορὸς τῶν Ἀρωμούνων εἶναι τότε ἕνα εἶδος δανεισμένης παραλλαγῆς ἑλληνικοῦ χοροῦ; Μήπως ἔχομε νὰ κάνουμε μὲ Ἕλληνες ἐκρωμαϊσμένους ἢ πιὸ συγκεκριμένα ἐκρουμανισμένους, ποὺ διέσωσαν τὸν προγονικὸ χορὸ ὡς Ἀρωμοῦνοι; Ἐσπευσμένα δὲ θεωρεῖ τὴ δεύτερη ἐκδοχὴ ὡς ἀδύνατη καὶ προκρίνει τὴν πρώτη. Ἀλλὰ ἡ ἐπιχειρηματολογία, ποὺ ἀναπτύσσει, ἔρχεται σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὴν προτίμησή του.

Κατὰ τὴν συνήθειά του ἀρχίζει τὴ διερεύνησή του μὲ ἐρώτηση: Μπορεῖ ὁ ἀρωμουνικὸς ὅρος coru νὰ εἶναι ἕνα ἀρχαῖο ἑλληνικὸ στοιχεῖο, ποὺ εἰσῆλθε ἀπ' εὐθείας στὴν Ἀρωμουνική; Ἐὰν δεχθοῦμε —συνεχίζει— τὴν ὑπόθεση τῆς καθόδου τῶν Ἀρωμούνων ἀπὸ βορρᾶ, ὁ ὅρος *χορὸς* δὲν θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ εἰσέλθῃ στὸ ἰδίωμα τῶν Ἀρωμούνων τῆς Πίνδου νωρίτερα ἀπὸ τὸν θ' αἰ. Κατόπιν συσχετίζοντας τὸν ὅρο *χορός*, ποὺ στὴν Ἀρωμουνικὴ σώζεται ὡς coru, ὅπου ἔχουμε c ἀντὶ h, μὲ τὸν ὅρο *χώρα*, ποὺ στὴν Ἀρωμουνικὴ ἔλαβε τὴ μορφὴ hoară, διατηρεῖ δηλαδὴ τὸ Χ τῆς Ἑλληνικῆς, συμπεραίνει ὅτι ὁ ὅρος *coru* εἶναι ἀρχαιότερος ἀπὸ τὸν ὅρο *hoară*, μάλιστα δὲ ὅτι ὁ πρῶτος *coru*, *χορός*, εἰσῆλθε στὴν Ἀρωμουνικὴ πολὺ νωρίτερα ἀπὸ τὸν χρόνο τῆς ὑποτιθεμένης καθόδου τῶν Ἀρωμούνων ἀπὸ βορρᾶ. Ἂν πάλι —τονίζει— περιορίσουμε τὴν ἐκλατίνιση ἢ τὸν ἐκρωμαϊσμὸ ἀποκλειστικὰ στὸ ἔδαφος τῆς Δακίας καὶ τῆς Μοισίας, οἱ ἐκρωμαϊσμένοι, ποὺ εἶναι οἱ πρόγονοι τῶν μετέπειτα Ρουμάνων, δὲν μποροῦσαν νὰ ἔχουν ἐπαφὴ μὲ Ἕλληνες[20], οἱ ὁποῖοι δὲν ἐκτεί-

κατὰ τὸ πανηγύρι τοῦ χωριοῦ χορεύουν στὰ κέντρα διάφορους χορούς, τοὺς ὁποίους περιέγραψαν πολλοί. Πβ., π.χ., Χατζηγάκη, ἔ.ἀ., 247-252.

19. Πβ. Φ. Ι. Κουκουλέ, «Ὁ χορὸς παρὰ Βυζαντινοῖς», *ΕΕΒΣ*, 14, 1938, 226: «οἱ κατὰ τὰς πανηγύρεις χοροὶ διετηρήθησαν καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς περιόδου . . . Τὴν δὲ ἔκτασιν τῆς συνηθείας μαρτυρεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς Τουρκοκρατίας οἱ πρόγονοι ἡμῶν, ὡς μαρτυροῦσι τὰ κείμενα, κατὰ τὰς πανηγύρεις ἐχόρευον, σήμερον δὲ πολλαχοῦ οἱ Ἕλληνες τὸ αὐτὸ πράττουσι».

Ἀλλὰ ἡ ἀρχὴ δὲν εἶναι βυζαντινή. Πβ. ἐπίσης Κουκουλέ, ἔ.ἀ., 231: «Ὁ κύκλιος χορὸς ὁ πρὸς πανάρχαια λατρευτικὰ ἔθιμα συνδεόμενος καὶ τόσον ἀκριβῶς ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου περιγραφόμενος διὰ τῆς κλασσικῆς καὶ Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς ἔφθασε μέχρι τῶν ἀπασχολούντων ἡμᾶς χρόνων». Βλ. καὶ Π. Ἀ[ραβαντινοῦ], «Περὶ ὀρχήσεως», *Πανδώρα*, ΙΓ', 1862-63, 601-602. Α. Κεραμοπούλλου, «Ἡ ἐθνική μας μουσικὴ καὶ οἱ χοροί», *Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος*, 1925, 360. Κουσιάδου, ἔ.ἀ., 41. Κ. Ρωμαίου, Κοντὰ στὶς ρίζες, Ἀθήνα, 1959, 302. Germaine Prudhommeau, *La danse grecque antique*, 1-2, Paris, 1965. Δόρας Στράτου, *Οἱ λαϊκοὶ χοροί, ἕνας ζωντανὸς δεσμὸς μὲ τὸ παρελθόν*, Ἀθήνα, 1966, 15. Τῆς αὐτῆς, «Συγκριτικὴ μελέτη τῶν παραδοσιακῶν μας χορῶν μὲ παραστάσεις ἀπὸ ἀρχαῖα ἀγγεῖα καὶ βυζαντινὲς εἰκόνες», Θεσσαλονίκη, 1976. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Πρακτικὰ* τοῦ Β' Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου (Ἤπειρος - Μακεδονία - Θράκη).

20. Ἀντίθετα πρὸς ὅ,τι ἐπανειλημμένα ἰσχυρίσθηκαν οἱ Capidan, Papahagi, πρόσφατα καὶ ὁ H. Mihăescu (*Studia Albanica*, 8, 1, 1971, 60), οἱ Ἕλληνες διέτρεχαν πρὸς

νονταν ὡς τὴ βορειοδυτικὴ αὐτὴ περιοχὴ τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου. Ἂν, ἐξ ἄλλου, ἀποδειχθῇ ὅτι ὑπῆρχαν, τότε ἔπρεπε ὁ τύπος coru νὰ διασωθῇ αὐ-

δλες τὶς κατευθύνσεις τὴν ΝΑ Εὐρώπη. Πβ. P. Lemerle, *Philippes et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine. Recherche d'Histoire et d'Archéologie,* Paris, 1945, 70-74. A. Bodor, «Contribuţii la problema agriculturii în Dacia înainte de cucerirea romană. Problema obstilor la daci», *Studii şi Cercetări de istorie Veche,* 7, nr. 3-4, 1956, 262. E. Condurachi, «Les statères de Cyzique et les routes commerciales du Hellespont au Danube», *Eirene,* 1, 1960, 61-67. Τοῦ αὐτοῦ, «Influences grecques et romaines dans les Balkans, en Hongrie et en Pologne», *VIIIe Congrès International d'Archéologie Classique,* Paris, 1963, 116. Τοῦ αὐτοῦ, «Dodone et ses rapports avec le monde balkanique», *Adriatica praehistorica et antiqua. Miscellanea Gr. Novac dicata,* Zagreb, 1970, 328. G. Daux, «Thasos et les contrées danubiennes», *Studii Clasice,* 3, 1961, 49-51. D. Tudor, «Răspîndirea amforelor greceşti ştampilate în Moldova, Muntenia si Oltenia», *Arheologia Moldovei,* 5, 1967, 37-80. Τοῦ αὐτοῦ, *Sucidava, une cité daco-romaine en Dacie,* Bruxelles - Berchem, 1965, 36. A. Κεραμοπούλλου, «Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπένιστας καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν Λυχνιδὸν λαῶν», *Μακεδονικά,* 2, 1941-1952, 524. Βλ. καὶ F. Papazoglou, *Les cités macédoniennes à l'époque romaine,* Skopje, 1957. R. L. Beaumont, «Greek influence in the Adriatic sea before the IVth cent. B.C.», *Journal of Roman Studies,* 52, 1936, 101. A. Gitti, «Sulla colonizzazione greca nell'alto e medio Adriatico», *La Parola del Passato,* 7, 1952, 161-191. Τοῦ αὐτοῦ, «La colonia ateniese in Adriatico del 325/4 a. C.», *αὐτ.,* 9, 1954, 16-24. D. Rendić-Miočenić, «Nuovi contributi di epigrafia agli studi sulla colonizzazione greca in Dalmazia», *Atti del terzo Congr. Intern. di epigr. greca e latina,* Roma, 1959, 123-131. L. Robert, *Hellenica. Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques,* Paris, 1960, 505-541. Τοῦ αὐτοῦ, «Des Carpathes à la Propontide», *Studii clasice,* 9, 1967, 107-119, 10, 1968, 77-85. M. Nikolanci, «Contacts greco-illyriens sur la côte de l'Adriatique (Aperçu des résultats de la science yougoslave d'après guerre»), *Archaeologia Iugoslavica,* 5, 1964, 49-60. M. Parović-Pešikan, «Les Illyriens au contact des Grecs», *αὐτ.,* 5, 1964, 61-81. G. Woodhead, «The 'Adriatic empire' of Dionysius I of Syracuse», *Klio,* 52, 1970, 503-512. L. Braccesi, *Grecità adriatica,* Bologna, 1971. S. Batović, «Les vestiges préhistoriques sur l'archipel de Zadar», *Diadora,* 6, 1973, 163. I. Venedikov, «Sur la date et l'origine du trésor de Panaguriste», *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae,* 6, 1958, 85. Ch. Picard, «Usages funéraires grecs récemment révélés en Macédoine et Scythie Mineure», *Revue Archéologique,* I, 1963, 179-194. A. Fol, «Le développement de la vie urbaine dans les pays entre le Danube et la mer Egée jusqu'à la conquête romaine», *Études Balkaniques,* 2-3, 1965, 309-317. Τοῦ αὐτοῦ, «La vie urbaine dans les pays thraces, macédoniens et illyriens avant la conquête romaine», *Actes du Ier Congrès intern. des Études Balkaniques et Sud-Est européennes,* II, Sofia, 1967, 91-97. Τοῦ αὐτοῦ, «Rapports entre la culture grecque et le monde thrace», *Assimilation et résistance à la culture gréco-romaine dans le monde ancien. Travaux du VIe Congrès International d'Études classiques,* Bucureşti - Paris, 1976, 265-270. Irina Casan-Franga, «Contribuţii cu privire la cunoaşterea ceramicii geto-dacice. Cupele 'deliene' getice de pe teritoriul României», *Arheologia Moldovei,* 5, 1976, 7-35. D. M. Pippidi - D. Berciu, *Geti si Greci la Dunarea de Jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană,* Bucureşti, 1965. D. M. Pippidi, *Contributii la istoria veche a României,* Bucureşti, 1967. Τοῦ

τούσιος καὶ στὴ Δακο-ρουμανική[21], ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν λείπει μὲν ὁ ἑλληνικὸς ὅρος *χορός*, ἀλλὰ ἔχει τὴν φωνητικὴ μορφὴ *horă*, ποὺ ὁλοφάνερα εἶναι πολὺ νεώτερο δάνειο. Εἰδικὰ ὁ Ρουμᾶνος γλωσσολόγος D. Macrea[22] ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ἑλληνικὸς ὅρος *χορὸς* εἰσῆλθε στὴ Ρουμανικὴ μέσω τῆς Βουλγαρικῆς, στὴν ὁποία σώζεται ὡς *horo*[23].

Ὁ Papahagi σχετικὰ μὲ τὴν προέλευση τοῦ ἀρωμουνικοῦ τύπου *coru* πιστεύει ὅτι ἡ ἑλληνικὴ λέξη *χορὸς* ἀποκλείεται νὰ εἰσῆλθε στὴν Ἀρωμουνικὴ μέσω ἄλλου λαοῦ, π.χ. τῶν Ἀλβανῶν[24], ἀφοῦ οἱ τελευταῖοι ἀγνοοῦν καὶ τὴν ἀρωμουνικὴ μορφὴ coru τοῦ ἑλληνικοῦ ὅρου *χορὸς* καὶ τὸ ἀντίστοιχο εἶδος χοροῦ. Κρίνοντας δὲ εὐνόητη τὴ δυνατότητα ἀναπτύξεως στενῶν σχέσεων μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Ἑλλήνων[25] τῆς νότιας Ἰλλυρίας, ὅπως ἀποκαλεῖ τὴν Ἤπειρο, κατατάσσει τὸν ἀρωμουνικὸ ὅρο *coru* μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτέρων ἑλληνικῶν στοιχείων, ποὺ εἰσῆλθαν στὴ *ρωμανική* τῆς Ἠπείρου[26], ἡ ὁποία φυσικὰ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν Ἀρωμουνική, τὴν Κουτσοβλαχική.

Ἔχοντας πλέον στὴ διάθεσή μας ὅλο τὸ ἀποδεικτικὸ ὑλικό, ποὺ συγκέντρωσε ἐμπερίστατα ὁ Papahagi, καὶ λαμβάνοντας ὑπ' ὄψη ὅτι ἡ τροπὴ τοῦ x σὲ c συμπίπτει μὲ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ρωμαίων στὶς ἑλληνικὲς χῶρες, ἤτοι β' αἰ. π.Χ.[27], καὶ ὅτι ὁ ὅρος *χορὸς-coru* εἶναι συνυφασμένος μὲ βασικὴ λαογραφικὴ ἐκδήλωση, διαφοροποιημένος μάλιστα φωνητικὰ ἀπὸ τὸν ἀντίστοιχο ὅρο ὅλων τῶν μὴ ἑλληνικῆς καταγωγῆς λαῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου καὶ τῶν πέρ' ἀπὸ τὸν Δούναβι ἐκρωμαϊσμένων Γετο-Δακῶν, ση-

αὐτοῦ, *Scythica minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la mer Noire*, Bucureşti - Amsterdam, 1975. Τοῦ αὐτοῦ, «Gètes, Grecs et Romains en Scythie Mineure: coexistence et interférences culturelles», *VIe Congrès International des Études classiques*, 445-453. V. Pârvan, *Dacia. Civilizatiile antice din tările carpato-danubiene*, Bucureşti, 1972, 81 κ.ἑ. I. Clodariu, *Dacian trade with the Hellenistic and Roman world*, Oxford, 1976.

21. Ἡ παρουσία Ἑλλήνων ἔχει διαπιστωθῆ. Μάλιστα ἐνισχύθηκε κατὰ τὴν ρωμαιοκρατία. Ἀλλὰ ἡ ἑλληνικὴ γλωσσικὴ ἐπίδραση ἐλάχιστα διασώθηκε. Προφανῶς οἱ ἐκλατινισμένοι Ἕλληνες τῶν βορείων αὐτῶν περιοχῶν ὡς μειονότητα στὴ μᾶζα τῶν ἀλλοεθνῶν ἀφωμοιώθηκαν γλωσσικὰ καθ' ὁλοκληρία, ὥστε νὰ μὴ ἐπιζήση καὶ ἡ λέξη *χορός*.

22. *Dictionarul limbii romîne moderne*, (Bucureşti), 1958, 365.

23. Βλ. καὶ ἄποψη E. Esenkova, «Mots d'origine byzantine dans le roumain», *Actes du Xe Congrès International d'Études Byzantines*, Instanbul, 1957, 269.

24. Papahagi, ἔ.ἀ., 85-86.

25. Διαφαίνεται ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας ἐπέμβαση τῶν Ρωμαίων στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, ἡ ὁποία σημειώνεται τὸ 229 π.Χ. στὴν Κέρκυρα καὶ στὴ Βόρειο Ἤπειρο. Πβ. Πολυβίου, II, 11, 5-6: «Οἱ δὲ Κερκυραῖοι τὴν παρουσίαν Ρωμαίων ἀσμένως ἰδόντες, τήν τε φρουρὰν παρέδοσαν τῶν Ἰλλυριῶν μετὰ τῆς τοῦ Δημητρίου γνώμης, αὐτοί τε σφᾶς ὁμοθυμαδὸν ἔδωκαν παρακληθέντες εἰς τὴν Ρωμαίων πίστιν, μίαν ταύτην ὑπολαβόντες ἀσφάλειαν αὐτοῖς ὑπάρχειν εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον πρὸς τὴν Ἰλλυριῶν παρανομίαν».

26. Papahagi, ἔ.ἀ., 86.

27. V. Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, 1967, 57-58.

μερινῶν Ρουμάνων, ἐπιτρέπεται νὰ χαρακτηρίσουμε τὸν ἀρωμουνικὸ ὅρο *coru* ὡς μία ἐπὶ πλέον μαρτυρία ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων, ποὺ ἐπιβιώνουν ὡς *Ἀρωμοῦνοι*[28], ὄνομα ἐθνικὸ ταυτόσημο μὲ τὸ *Ρωμαῖος*, νεοελληνικὰ *Ρωμιός*, ὅπως ἤδη ἔχει σημειωθῆ.

28. Βέβαια τὸ συμπέρασμα τοῦ Papahagi μένει πάντοτε σύμφωνο μὲ τὴ γνωστὴ κατευθυντήρια γραμμὴ τῆς ἀποξενώσεως τῶν Ἀρωμούνων ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Γι' αὐτὸν παραδεκτὴ εἶναι «ἡ ὕπαρξη στὴν Πίνδο μιᾶς ρωμανικότητος, ποὺ σχηματίσθηκε εἴτε ἀπὸ ἕνα αὐτόχθον στοιχεῖον, κάθε ἄλλο παρὰ ἑλληνικό, ἀλλὰ ἐκρωμαϊσμένο, εἴτε ἀπὸ Ρωμαίους ἀποίκους» (ἔ.ἀ., 91). Γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῆς Πίνδου καὶ γενικώτερα τοῦ ἠπειρωτικοῦ χώρου βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική*, 48 σημ. 35, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Ἀποκλείοντας τὸ ἐνδεχόμενο ἑλληνικοῦ ὑποστρώματος στὴν Πίνδο ὁ Papahagi ὑπονοεῖ στοιχεῖο Ἰλλυρικό. Ὁπωσδήποτε στὰ χρόνια τῆς συγγραφῆς τῆς μελέτης παρόμοιος ἰσχυρισμὸς δὲν ξένιζε σοβαρά, γιατὶ τότε ἐπικρατοῦσε ἡ πανιλλυρικὴ θεωρία, κατὰ τὴν ὁποία ἀπὸ τὴ Βαλτικὴ ὡς τὴν Καλαβρία καὶ ἀπὸ τὴ Βρετανία ὡς τὴν Παλαιστίνη, παντοῦ μόνο Ἰλλυριοὶ ἀνακαλύπτονταν. Πβ. A. Graur, «Recherches sur le substrat du roumain», *Studii Clasice*, 3, 1961, 20. Τοῦ αὐτοῦ, *Nume de locuri*, Bucureşti, 1972, 11. Γιὰ τὴ σημερινὴ τάση ἀντικαταστάσεως τοῦ πανιλλυρισμοῦ μὲ τὸν πανθρακισμὸ βλ. Λαζάρου, «Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων», 99 σημ. 51.

Τὴν ἐν μέρει καταγωγὴ τῶν Ἀρωμούνων ἀπὸ Ρωμαίους ἀποίκους ὁ Papahagi στηρίζει σὲ πληροφορία τοῦ F. C. Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, Paris, II, 151. Ἀπὸ Ρωμαίους ἀποίκους καὶ στρατιῶτες κατάγονται οἱ Ἀρωμοῦνοι κατὰ τὸν E. M. Cousinéry, *Voyages en Macédoine*, Paris, I, 18. Ἀλλὰ ὁ Pouqueville, ἔ.ἀ., 151, τὴν καταγωγὴ τῶν Ἀρωμούνων ἀπὸ στρατιῶτες τοῦ Πομπηΐου, ὅπως φημολογήθηκε, θεωρεῖ ὡς ἀναπόδεικτη ἱστορικά. Νοητὴ ἀσφαλῶς εἶναι ἡ ἐκλατίνιση Ἑλλήνων μετὰ μακρόχρονη ὑπηρεσία στὸν ρωμαϊκὸ στρατό. Βλ. Α. Κεραμοπούλλου, *Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις, 1939, 49, 87, 90, 98, 114-116. J. Szilagyi, «Les variations des centres de prépondérance militaire dans les provinces frontières de l'Empire romain», *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2, 1954, 141, 146, 215-216. Στ. Κυριακίδου, *Μακεδονικά*, 5, 1961-1963, 527-528. Πάντως ρωμαϊκὲς ἐγκαταστάσεις τόσο συμπαγεῖς καὶ ἀθρόες, ὅπως ἐμφανίζονται στὴν Πίνδο οἱ Ἀρωμοῦνοι, εἶναι ἀμάρτυροι. Σχ. βλ. Δ. Κ. Τσοποτοῦ, *Ἱστορία τῶν γεωργῶν καὶ τῆς ἰδιοκτησίας*, Ἀθῆναι, 1919, 54 σημ. 2. P. Collart, *Philippes ville de Macédoine depuis ses origines jusqu'à la fin de l'époque romaine*, Paris, 1937, 316 σημ. 1. Ἐγκαταστάσεις ἀλλὰ Ἑλλήνων ἢ ἑλληνοφώνων ἐπισημαίνει ὁ Α. Ι. Θαβώρης, «Τὸ Βελβεντό, ἱστορία τοῦ ὀνόματος τῆς κωμοπόλεως καὶ ἡ ἐτυμολογία του», *Μακεδονικά*, 6, 1964-1965, 194.

Θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ περάση ἀπαρατήρητη μιὰ μαζικὴ ἄφιξη ξένων, γιατὶ θὰ προκαλοῦσε ἀναστάτωση στὸν αὐτόχθονα πληθυσμό. Αὐτὸ ἄλλως τε τὸ ἐπιχείρημα χρησιμοποίησε ὁ Papahagi, ἔ.ἀ., 95, γιὰ ν' ἀποκρούση τὴ θεωρία γιὰ καταγωγὴ τῶν Ἀρωμούνων ἀπὸ Δᾶκες ἐκρωμαϊσμένους, ποὺ δῆθεν ἐγκαταστάθηκαν στὴν Πίνδο. Ἡ θεωρία τῆς καθόδου ἐπινοήθηκε μὲ τὴν παρερμηνεία καὶ τὴν παραποίηση χωρίων τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων Κεκαυμένου καὶ Χαλκοκονδύλη. Βλ. Λαζάρου, «Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων», 94 καὶ σημ. 27. Γιὰ μικρὸ διάστημα ἔγινε θόρυβος καὶ μὲ τὰ *Χρονικά*, ποὺ τελικὰ ἀποδείχθηκαν εἴτε ἄσχετα εἴτε σχεδὸν ἄχρηστα. Πβ. M. Gyoni, «L'oeuvre de Kekaumenos source de l'histoire romaine», *Revue d'Histoire Comparée*, 23, 1945, 129: «On a écarté d'avance des sources comme la chronique 'Nestor', dont les données ne se rapportent pas aux Vlaques ainsi que les *Gesta Hungarorum* d'Anonymus, qui confondent la situa-

Στὴν Ἀρωμουνικὴ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἐνδιαφέροντα γλωσσικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα εἶναι προγενέστερα ἀπὸ κάθε ὑποτιθεμένη κάθοδο ἐκρωμαϊσμένων Γετο-Δακῶν. Αὐτὰ μάλιστα ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὴ Ρουμανική, ἡ δὲ παρουσία τους μόνο στὴν Ἀρωμουνικὴ ἐπιμαρτυρεῖ τὴν παράλληλη ἐξέλιξη καὶ συνύπαρξη Ἀρωμουνικῆς καὶ Ἑλληνικῆς[29]. Μὲ ἄλλα λόγια διαπιστώνεται ἡ ἄμεση φυλετικὴ σχέση Ἑλλήνων-Ρωμιῶν καὶ Ἀρωμούνων, μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι οἱ μὲν πρῶτοι εἶναι ἀποκλειστικὰ ἑλληνόγλωσσοι, οἱ δὲ δεύτεροι δίγλωσσοι[30], μὲ δεύτερη γλῶσσα τὴ δημώδη Λατινική, ποὺ ἐπιβιώνει ὡς Ἀρωμουνική, Κουτσοβλαχική. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερο γλωσσικὸ γνώρισμα οἱ Ἀρωμοῦνοι σχετίζονται μὲ τοὺς Ρουμάνους. Καὶ οἱ δύο ὁμιλοῦν ἀδελφὲς γλῶσσες, θυγατέρες τῆς δημώδους βαλκανικῆς Λατινικῆς, οἱ μὲν τὴν Ἀρωμουνική, ἡ ὁποία εἶναι πρεσβύτερη[31], οἱ δὲ τὴ Ρουμανική, νεώτερη κατὰ τρεῖς περίπου αἰῶνες.

tion de 1200 avec l'histoire du IXᵉ siècle».

Ἐξ ἄλλου ἡ σύγχρονη ρουμανικὴ ἐπιστήμη δέχεται πλέον ἄνοδο *ρωμανικῶν* πληθυσμῶν, κατ' ἐξοχὴν κτηνοτρόφων, ἀπὸ τὴ χερσόνησο τοῦ Αἵμου στὴν πέρ' ἀπὸ τὸν Δούναβι χώρα. Πβ. C. Daicoviciu - H. Daicoviciu, «La Dacie et sa romanité», *Sources archéologiques de la civilisation européenne. Actes du Colloque international organisé par le Secrétariat général de l'AIESEE,* Bucarest, 1970, 253. Πολὺ παλαιότερα ὁ O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine,* I, *Les origines,* Paris, 1901, 300, 327, 328, 335 καὶ 356-357, θέλει συγκεκριμένα τοὺς Ἀρωμούνους νὰ ἐνισχύουν τοὺς ρωμανικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Δακίας. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν ι' αἰ. Ἀρωμοῦνοι ἐγκαθίστανται στὴ Δακία. Πβ. T. Papahagi, «Din epoca de formatiune a limbii romîne», *Grai şi Suflet,* 1, 1923-1924, 228 κ.ἑ. Ἐνῶ δὲ γίνεται δεκτὴ ἡ ἄνοδος, παράλληλα προσκομίζονται ἰσχυρὲς ἀποδείξεις, κατὰ τὶς ὁποῖες δὲν ἔλαβε χώρα μετακίνηση τοῦ ἐκρωμαϊσμένου δακικοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὴ Δακία. Πλούσια ρουμανικὴ βιβλιογραφία βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική,* 109 σημ. 75.

29. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική,* 180 κ.ἑ., 291-299.

30. M. Gyoni, «La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen âge», *Byzantinoslavica,* 12, 1951, 42.

31. Ἡ διαφορὰ ἡλικίας, γλωσσικοῦ καὶ ἐθνολογικοῦ ὑποστρώματος, καθὼς καὶ συνθηκῶν ζωῆς καὶ περιπετειῶν τῶν φορέων τους, συνετέλεσαν στὴν πλήρη ἀνεξαρτησίαν τους. Πβ. A. D. Xenopol, *Les Roumains, Histoire, État materiel et intellectuel,* Paris, 1903, 38. N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes,* Gotha, 1905, I, 97. Τοῦ αὐτοῦ, *L'origine de la patrie première des Roumains,* Bucarest, 1938, 3. G. Giunglea, *Uralte Schichten und Entwicklungsstuffen in der Struktur der dacorumänischen Sprache,* Sibiu, 1944, 114. A. Graur, «Dialectele limbii romîne», *Limba Română,* 5, 1956, 68. Τοῦ αὐτοῦ, «Limbă, dialect, stat», *Viata Românească,* 11, 1958, 98-102. I. Coteanu, «Le roumain et le développement du latin balkanique», *Actes du IXᵉ Congrès International de Linguistique Romane à Lisbonne. Recueil d'Études Romanes,* Bucarest, 1959, 48-49. Γιὰ τὶς ἀντίθετες ἀπόψεις καὶ τὴν ὅλη γλωσσολογικὴ διαμάχη βλ. B. Cazacu, «Autour d'une controverse linguistique: langue ou dialecte (Le problème de la classification des idiomes romans parlés au sud du Danube», *αὐτ.,* 13-29. Ἡ ἀνάλυση τῆς δομῆς τῶν δύο ἀδελφῶν γλωσσῶν κατέστησε σαφεῖς τὶς διαφορὲς καὶ στὰ τρία βασικὰ ἐπίπεδα συγκρίσεως: φωνητικὴ-φωνολογία, μορφολογία καὶ λεξιλόγιο. Στὸ τελευταῖο δὲν διαφέρουν μόνο κατὰ τὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα. Περισσότερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει

Φυλετικὰ ὅμως εἶναι ξένοι. Οἱ Ἀρωμοῦνοι εἶναι Ἕλληνες ἐκλατινισμένοι καί, ὅπως τονίζει ὁ σύγχρονος Ρουμᾶνος γλωσσολόγος Ion Coteanu[32], ποτὲ δὲν αἰσθάνθηκαν ὅτι ἀνήκουν στὸν ἴδιο μὲ τοὺς Ρουμάνους λαό.

ἡ διαφορὰ στὰ λατινικὰ στοιχεῖα. Ἡ Ἀρωμουνικὴ διασώζει λατινικοὺς ὅρους, μάλιστα δὲ ποιμενικοὺς καὶ ἀγροτικοὺς, ποὺ δὲν ἔχει ἡ Ρουμανική. Ἂν, συνεπῶς, γίνῃ δεκτὴ ἡ θεωρία γιὰ κάθοδο τῶν Ἀρωμούνων στὴν Πίνδο ἀπὸ τὴ Δακία κατὰ τὸν ι' αἰ., δὲν νοεῖται νὰ κουβαλοῦν στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμά τους ὅρους ἀνύπαρκτους στοὺς Ρουμάνους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὑποτίθεται ὅτι ἀποσπάσθηκαν. Δὲν εἶναι δὲ μικρότερης σημασίας καὶ ἡ ἄνιση παρουσία σλαβικῶν καὶ ἀλβανικῶν στοιχείων στὶς δύο ἀδελφὲς ρωμανικὲς γλῶσσες. Ἡ σλαβικὴ ἐπίδραση στὴ Ρουμανικὴ εἶναι ἐπιβλητική, δηλ. ἄκρως δυσανάλογη πρὸς ἐκείνη, ποὺ ἀσκήθηκε στὴν Ἀρωμουνική. Βλ. Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân,* Bucureşti, 1925. Πβ. τοῦ αὐτοῦ, «Raporturile lingvistice slavo-române», *Dacoromania,* 3, 1922-1923, 129-238. M. Krepinsky, «L'élément slave dans le lexique roumain», *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques,* 3, 1952, 153-162.

Ἡ Ἀρωμουνικὴ δέχθηκε τὸν ἴδιο σχεδὸν ἀριθμὸ σλαβικῶν στοιχείων μὲ τὴν Ἑλληνική. Ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ πίνακα τῶν διακοσίων λέξεων, ποὺ θεωρήθηκαν ὡς κοινὲς ἀλβανορουμανικές, εὔλογα δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ ἀλβανο-ἀρωμουνικές, ἡ Ἀρωμουνικὴ ἔχει κοινὲς μὲ τὴν Ἑλληνικὴ 28, ἐνῶ μὲ τὴν Ρουμανικὴ 13. Καὶ οἱ ἀνετυμολόγητες ἀνάγονται ἐπίσης στὸν ἑλληνικό, μεσογειακὸ χῶρο. Πβ. A. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea,* Bucureşti, 1968, 264. A. Cioranescu, «Roumain, albanais et le latin des Balkans», *Acta Philologica,* 2, 1959, 199-204. I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română,* Bucureşti, 1970. N. Lahovary, «Contribution à l'histoire linguistique ancienne de la région balkano-danubienne et à la constitution de la langue roumaine. Les éléments pré-indo-européens», *Vox Romanica,* 1954-55, 109-136, 310-346. V. Polak, «Quelques idées concernant les rapports lexicaux albano-roumains», *Omagiu I. Iordan,* Bucureşti, 1958, 699. Gr. Brâncuş, «Les éléments lexicaux autochtones dans le dialecte aroumain», *Revue Roumaine de Linguistique,* 11, 1966, 549-565. Λεπτομερεῖς παρατηρήσεις καὶ βιβλιογραφικὲς σημειώσεις βλ. Λαζάρου, *Ἀρωμουνική,* 279 κ.ἑ.

32. I. Conteanu, «Criteriile de stabilire a dialectelor limbii romîne», *Limba Română,* 8, 1959, 9-10.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΒΛΑΧΙΚΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΘΜ	Ἀρχεῖον Θεσσαλικῶν Μελετῶν
CL	Convorbiri Literare
ΕΔ	Ἑλληνική Δημιουργία
ΕΕΦΣΠΙ	Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων
ΕΛΑΑΑ	Ἐπετηρίς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
ΗΕ	Ἠπειρωτική Ἑστία
ΗΕτ	Ἠπειρωτική Ἑταιρεία
ΗΗ	Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο
ΘΗ	Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο
ΙΜΧΑ	Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου
ΝΕ	Νέα Ἑστία
ΝΕλλ.	Νέος Ἑλληνομνήμων
RER	Revue des Etudes Roumaines
RIEB	Revue Internationale des Etudes Balkaniques
ΩΣ	Ὡραία Σαμαρίνα
Ἀβέρωφ, 1987	Εὐαγγέλου Ἀ. Ἀβέρωφ-Τοσίτσα, Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος. Πρόλογος Σ. Ε. Βενιζέλου. 2η ἔκδοση, Φ.Ι.ΛΟ.Σ., Τρίκαλα 1987.
Ἀκαδ. Ἀθ.	Ἑλληνικὰ Δημοτικὰ Τραγούδια Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
Ἀραβαντινοῦ, 1880	Π. Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ δημωδῶν ᾀσμάτων τῆς Ἠπείρου, ἐν Ἀθήναις 1880.
Βέλκου, 1975	Γρ. Βέλκου, Τὰ δημοτικὰ τραγούδια τῆς Σαμαρίνας. Ἔκδοση Ἀ. Φουστάνου, Ἐλασσόνα 1975.
Βήκα, 1918	Βασ. Ἰ. Βήκα, «Ἔθιμα παρὰ Βλαχοφώνοις», Λαογραφία 6 (1917 - 1918) 169 - 188.
Capidan, 1943	Th. Capidan, Les Macédo-roumains, Bucarest 1943.

Caragiani, 1868	Ioan Caragiani, «Românii din Macedonia şi poesia lor populară», CL 2(1868) 335 - 359.
Γκόμα, 1985	Βαγγέλη Γ. Γκόμα, «Ἀπὸ τὸ λαϊκὸ πολιτισμὸ τῶν Βλάχων τοῦ Βελεστίνου», ΑΘΜ7 (1985) 145 - 155.
Λαζαρίδη - Μακρῆ, 1960	Κ. Λαζαρίδη καὶ Μήτσου Μακρῆ (Σαμαρινιώτη), Σαμαρινιώτης ἀγωνιστής. Καπετὰν Ἀρκούδας. (Ἕνας ξεχασμένος ἐθνικὸς ἥρωας), Γιάννινα 1960.
Λάμπρου, 1902	Σπ. Λάμπρου, Λόγοι καὶ Ἄρθρα, Ἀθῆναι 1902.
Λάμπρου, 1905	Σπ. Λάμπρου, Μυκταὶ Σελίδες, ἐν Ἀθήναις 1905.
Λάμπρου, 1927	Σπ. Λάμπρου, «Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ οἰκογένεια Σίνα», ΝΕλλ. 21 (1927) 159 - 164.
Λουκόπουλου, 1918	Δημ. Λουκόπουλου, «Σύμμεικτα λαογραφικὰ Μακεδονίας», Λαογραφία 6(1917 - 1918).
Μακρῆ, 1978	Δημ. Γ. Μακρῆ, Φούρκα. Τὸ μαγευτικὸ χωριὸ τῆς Πίνδου. Ἔκδοση Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος «Ἡ Φούρκα» τῶν ἐν Η.Π.Α. Φουρκιωτῶν, Θεσσαλονίκη 1978.
Μελαχρινοῦ, 1945	Ἀποστ. Μελαχρινοῦ, Δημοτικὰ Τραγούδια, Α. Εἰσαγωγὴ - ἀνέκδοτα κλέφτικα - ἱστορικὰ - παραλογὲς - τῆς ἀγάπης - σημειώματα. Ἔκδοση Π. Καραβάκου, [Ἀθήνα] 1945.
Ντόντου-Παπαθανασίου, 1973	Γ. Ντόντου-Γ. Παπαθανασίου, Τὸ Περιβόλι. Ἡ ἀετοφωλιὰ τῆς Πίνδου. (Λαογραφικὴ περιγραφὴ τῆς κωμοπόλεως Περιβολίου), Θεσσαλονίκη 1973.
Παπαγεωργίου, 1909	Στεργίου Ζ. Παπαγεωργίου, «Κουτσοβλαχικὴ λαογραφία. Τὰ κατὰ τὸν γάμον ἔθιμα ἐν Σαμαρίνῃ τῆς Μακεδονίας», Λαογραφία 2 (1909) 432 - 446.
Παπαζήση-Παπαθεοδώρου, 1985	Ζωῆς Παπαζήση-Παπαθεοδώρου, Τὰ τραγούδια τῶν Βλάχων. Δημοτικὴ κι ἐπώνυμη ποίηση, Ἀθήνα, Gutenberg, 1985.
P. Papahagi, 1912	Per. Papahagi, «Din Trecutul cultural al Aromânilor», Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Literare 35 (1912) 1 - 33.
T. Papahagi, 1970	T. Papahagi, Paralele folclorice. Traduceri din poezia populară greaca. Introducere, note de folclor, filologie şi etnografie urmărite comparativ. Ediţia a doua - augmentată. Editura Minerva, [Bucureşti] 1970.
Passow, 1860	A. Passow, Δημοτικὰ τραγούδια. Ἐκδότες Ν. Νίκας - Χ. Σπανός, Ἀθήνα 1958.

Πεφάνη, 1949	Δώρου Γερ. Πεφάνη, Οἱ Ἕλληνες Σλαβόφωνοι τῆς Μακεδονίας καὶ οἱ Ἑλληνόβλαχοι, Ἀθῆναι 1949.
Πλατάρη, 1972	Γ. Πλατάρη, Τὸ Σημειωματάρι ἑνὸς Μετσοβίτη 1871 - 1943, Ἀθήνα 1972.
Πολίτου, 1920	Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Α', ἐν Ἀθήναις 1920.
Πολίτου, 1966	Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. 5η ἔκδ., Ἀθῆναι 1966.
Ράπτη, 1977	Γ. Ράπτη, Τὰ δημοτικὰ τραγούδια Λιβαδίου Ὀλύμπου, Θεσσαλονίκη 1977.
Ρωμαίου, 1959	Κ. Ρωμαίου, Κοντὰ στὶς ρίζες. Ἔρευνα στὸν ψυχικὸ κόσμο τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθήνα 1959.
Σαμαρινιώτη, 1974	Δημ. Σαμαρινιώτη [Μακρῆ], «Γάμος τοῦ παληοῦ καιροῦ στὴ Σαμαρίνα», Ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ Ἐξωτερικοῦ 25, 262 (1974) 10 - 12.
Σαράντη, 1977	Θεοδ. Κ. Π. Σαράντη, Τὸ χωριὸ Περιβόλι - Γρεβενῶν. (Συμβολὴ στὴν ἱστορία τοῦ ἀρματολικίου τῆς Πίνδου), Ἀθήνα 1977.
Σπηλιωτοπούλου, 1928	Ἀντ. Θ. Σπηλιωτοπούλου, «Ἡ δημώδης ποίησις τῶν βαλκανικῶν λαῶν καὶ ἡ συγγένεια αὐτῆς πρὸς τὴν ἑλληνικήν», Ἡ Διάλεξις 5 - 6 (1928) 107 - 125.
Χρυσοχόου, 1909	Μιχ. Χρυσοχόου, Βλάχοι καὶ Κουτσόβλαχοι, ἐν Ἀθήναις 1909.
Wace - Thompson, 1914	A. J. B. Wace and M. S. Thompson, The Nomads of the Balkans, London 1914.

Ἡ κυκλοφορία, πρόσφατα, ἑνὸς βιβλίου[1], στὸ ὁποῖο τὰ τραγούδια τῶν Βλάχων παρουσιάζονται ὅλα στὴν ἀρωμουνική, στὸ νεολατινικὸ-ρωμανικὸ ἰδίωμα, στὴν δεύτερη γλώσσα τῶν Βλάχων, μὲ λατινικὴ γραφή, μεταφρασμένα στὴν ἑλληνική, εἶναι ἡ ἀφορμὴ γιὰ μιὰ ἐπιστημονικὴ θεώρηση τοῦ θέματος, ἐπίκαιρη ἄλλως τε καὶ ἐπιβεβλημένη γιὰ τὴν ἀμερόληπτη ἐνημέρωση τόσο τῶν Ἑλλήνων ὅσο καὶ τῶν ἑταίρων Εὐρωπαίων. Ἤδη τὸ Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο ἀσχολεῖται καὶ μὲ τοὺς Βλάχους. Ἐκπρόσωποί του περιοδεύουν τὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο καὶ παρακολουθοῦν τὰ βλαχολογικὰ δημοσιεύματα. Ἂν μείνουν μὲ τὴν ἐντύπωση τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, θὰ νομίσουν ὅτι οἱ Βλάχοι - Ἀρωμοῦνοι δὲν τραγουδοῦν στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, ὅτι ἡ

---

1. Παπαζήση-Παπαθεοδώρου, 1985. Βλ. κριτικές μου στὸν ἡμερήσιο καὶ περιοδικὸ τύπο : Ἡ Ἔρευνα (Τρικάλων) 20-12-1985 καὶ 17-1-1986, Μαγνησία, Γενάρης-Μάρτης 1986, Τρικαλινὰ 6(1986) 303 - 309. Ἐπίσης παρατηρήσεις μου στὴν ἀνακοίνωσή μου στὸ Διεθνὲς Συμπόσιο τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτιστικοῦ Κέντρου Δελφῶν τῆς 7-9-1986 μὲ θέμα «Τὰ τραγούδια τῶν Βλάχων τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου» (ὑπὸ ἔκτ.). Μὲ τὸν ὑπότιτλο τοῦ βιβλίου ἐπιχειρεῖται μεγαλύτερη παραχάραξη τῆς ἀλήθειας. Διότι οἱ Βλάχοι ἐμφανίζονται νὰ διαθέτουν στὴν ἀρωμουνικὴ ὄχι μόνον δημοτικὴ ἀλλὰ καὶ ἐπώνυμη, δηλαδὴ λογία, ποίηση, κατὰ μίμηση ξένων προπαγανδιστικῶν ἐκδόσεων, ὅπως δηλώνεται ἄλλως τε, τοῦ H. Câdroveanu, Antologie lirică aromână, Editura Univers, București 1975 ἢ τῶν Caterina Barba καὶ Vasile Barba, Das Suddonaulatein heute. Aromunische texte, [Freimburg] 1982, 88 κ.ἑ., ὅπου ἐπαναδημοσιεύονται ποιήματα τῆς χορείας τῶν θυμάτων τῆς προπολεμικῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας. Οἱ Βλάχοι ποιητὲς ἐκφράζονται ἑλληνικά, π.χ. Ζαλοκώστας, Κρυστάλλης, Μπίρκας, Ν. Λεβέντης κἄ. Γι' αὐτὸ ἀμέσως μετὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ βιβλίου ὁ Φιλολογικὸς Ἱστορικὸς καὶ Λογοτεχνικὸς Σύνδεσμος (Φ.Ι.ΛΟ.Σ.) Τρικάλων καὶ ἡ Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία τῶν ἐν Ἀθήναις Θεσσαλῶν (ΙΑΕΘ) ἔσπευσαν νὰ ὀργανώσουν διαλέξεις μὲ θέμα τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου τῆς Παπαζήση-Παπαθεοδώρου, ὥστε νὰ διαφωτισθοῦν ἔγκαιρα καὶ ἔγκυρα τὰ μέλη τους καὶ ἡ κοινὴ γνώμη. Παρὰ ταῦτα ἐπικρατεῖ ἀκόμη σύγχυση καὶ μεταξὺ τῶν ἀσχολουμένων μὲ τοὺς Βλάχους, ὅπως κατέδειξε σχετικὴ συζήτηση κατὰ τὶς ἐργασίες τοῦ 1ου Συμποσίου Τρικαλινῶν Σπουδῶν τῆς 6-11-1987.

ποιητική γραμματεία δὲν εἶναι ἑλληνική, ὅτι χρησιμοποιοῦν γραφὴ λατινική, ὅτι ἀποτελοῦν ἰδιαίτερη ἐθνότητα ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἑλληνικῆς ἐπικρατείας. Στὸ τελευταῖο λάθος παρασύρει καὶ ἡ περίεργη καὶ παραπλανητική αἰτιολόγηση τῆς ἐκδόσεως : «Σήμερα στὴ χώρα μας κυκλοφοροῦν Κινέζικα, Ἀραβικά, Βιετναμέζικα, Ἀφρικάνικα καὶ τόσα ἄλλα ποιήματα μεταφρασμένα. Γιατὶ ὄχι λοιπὸν καὶ βλάχικα ;»[1].

Τὴν ἐπιμέλεια —πόση, ἀλήθεια, κατάχρηση τῆς σημασίας τοῦ ὅρου— τῆς συλλογῆς ἔχει καθηγήτρια χημείας, ἡ ὁποία διδάσκει σὲ Λύκειο τῶν Τρικάλων τῆς Θεσσαλίας, ὅπου καὶ μόνιμα κατοικεῖ. Κατάγεται δὲ ἀπὸ τὸ Περιβόλι, ὡραία κωμόπολη τῆς Πίνδου.

Στὰ Τρίκαλα οἱ Βλάχοι ἀφθονοῦν. Ἀνήκουν δὲ σὲ ὅλες τὶς κοινωνικὲς καὶ ἐπαγγελματικὲς τάξεις. Καλλιεργοῦν τὰ γράμματα, ἀποκλειστικῶς τὰ ἑλληνικά. Διακρίνονται στὶς καλὲς τέχνες καὶ στὴν ἐπιστήμη. Συμμετέχουν ἐνεργῶς στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς πόλεως. Ποικιλώνυμοι δὲ σύλλογοι, ὅπως ὁ ἐκδρομικὸς-μορφωτικὸς ὅμιλος Τρικάλων, ὁ πολύδραστος Ε.Μ.Ο.Τ., τοῦ ὁποίου ἐπὶ δεκαετίες προήδρευε Βλάχος, ὁ ἀείμνηστος Ἀχ. Γρ. Καρανάσιος, καὶ ὁ φιλολογικός, ἱστορικός, λογοτεχνικὸς σύνδεσμος (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.), ὀργανώνουν συχνὰ διαλέξεις βλαχολογικὲς καὶ καταχωρίζουν στὶς ἐπε-

---

1. Παπαζήση-Παπαθεοδώρου, 1985, 12. Διότι οἱ Βλάχοι ὄχι μόνον τὰ κλέφτικα, τὰ ἡρωϊκά, τὰ ἐπικολυρικά, τὰ ἀκριτικὰ ἀλλὰ καὶ τῶν συνηθισμένων ἐκδηλώσεων, μάλιστα καὶ παιδικῶν, τραγουδοῦν στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Αὐτὴν δὲ τὴν ἀλήθεια γνωρίζουν καὶ διακηρύσσουν καὶ ξένοι, ὅπως πράττει ἡ Ρουμάνα Elisabeta Moldoveanu σὲ διεθνὲς συνέδριο. Ἐξετάζοντας τὸ ἔθιμο τοῦ Σαββάτου τοῦ Λαζάρου, κατὰ τὸ ὁποῖο τὰ παιδιὰ τραγουδοῦν τὸ γνωστὸ τραγούδι στὴν γλῶσσα τους, ρουμανικὴ στὴν Ρουμανία, βουλγαρικὴ στὴν Βουλγαρία κ.ο.κ. σὲ ὅλες τὶς βαλκανικὲς χῶρες, γιὰ τὰ Βλαχόπουλα τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ τὸ τραγούδημά τους γράφει τὰ ἑξῆς : «Les textes, chantés en grec dans la zone habitée par les Aroumains, rappellent la venue de Lazăr et les cadeaux qu'on lui a fait (des fruits et des oeufs)». (IIe Congrès International de Thracologie. Volume sélectif, Editrice Nagard. Paris - Roma - Montreal - Pelham N.Y. 1982, 216). Πβ. ἐπίσης Στρατῆ Δούκα, «Οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου», Ἡμερολόγιον Δυτικῆς Μακεδονίας2(1933) 112 : «Μ' ὅλο ποὺ ἡ γλῶσσα τους εἶνε ἡ βλάχικη, ἕνα παραφθαρμένο κρᾶμα λατινικῆς μὲ πολλὰ βαλκανικὰ στοιχεῖα, τὰ τραγούδια τῶν χορῶν τους εἶνε ὡς τὰ σήμερα ἑλληνικά. Τὰ βλάχικά τους τραγούδια (πάρχισαν νὰ τὰ τραγουδᾶνε ἀπὸ τότες ποὺ φανερώθηκαν ἀνάμεσά τους ξένες προπαγάνδες) εἶνε ἄλλα ποιήματα ἀτομικὰ ντόπιων μορφωμένων ποιητῶν γεμᾶτα ἀπὸ φυσιολατρεία καὶ νόστο γιὰ τὴν ἀγαπημένη βουνήσια τους πατρίδα, κι' ἄλλα μεταφράσεις παλαιοτέρων ἑλληνικῶν τραγουδιῶν τους». Βλ. καὶ ΩΣ 206 (1988) 1 καὶ 8.

τηρίδες τους, *Μετέωρα* καὶ *Τρικαλινά*, ἀντιστοίχως, μελέτες ἐκλαϊκευτικὲς καὶ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὲς γιὰ τὴν ἱστορία, φιλολογία, λαογραφία τῶν Βλάχων. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, λόγῳ ἀναζωπυρήσεως τῶν μειονοτικῶν θεμάτων, τόσο ὁ περιοδικὸς ὅσο καὶ ὁ ἡμερήσιος τύπος τῶν Τρικάλων φιλοξενεῖ διαφωτιστικὰ ἄρθρα καὶ μελετήματα. Πρώιμη προειδοποίηση, ἤδη τὸ 1964, καὶ ἀξιέπαινο ἐγερτήριο πνευματικό, καθὼς καὶ ἐθνικό, γίνεται ἀπὸ Τρικαλινὸ νεαρὸ τότε ἐπιστήμονα, τὸν Κων. Εὐθ. Ἀναγνωστόπουλο, ὁ ὁποῖος δημοσιεύει σὲ τοπικὴ καθημερινὴ ἐφημερίδα ἐπὶ σειρὰ ἡμερῶν ἐκτενέστατο καὶ ἐμπεριστατωμένο κείμενο, ἐπιγραφόμενο *Κουτσόβλαχοι - Ἑλληνόβλαχοι τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου* μὲ τὸν χαρακτηριστικὸ ἐπίτιτλο *ὁ μύθος περὶ μειονότητος*[1]. Πρὸ τῆς ἐκδόσεως δὲ τῆς συλλογῆς, τὸ 1984, ἐνῶ ἡ συλλογὴ κυοφορεῖται ἀκόμη στὰ Τρίκαλα, ὁ Φ.Ι.ΛΟ.Σ. ἐνημερώνει τοὺς Τρικαλινοὺς μὲ διάλεξη καὶ ἐπίκαιρα δημοσιεύματα, στὰ ὁποῖα σκιαγραφεῖται ἡ λερναία ὕδρα τῆς προπαγάνδας καὶ ζητεῖται ἀπὸ τοὺς Βλάχους διαρκὴς ἐπαγρύπνηση. Ἐπίσης ἐπισπεύδει τὴν δημοσίευση τοῦ κειμένου τῆς διαλέξεως, ἐπηυξημένου, βελτιωμένου καὶ τεκμηριωμένου, στὸ περιοδικὸ σύγγραμμά του. Ἐπὶ πλέον προβαίνει καὶ στὴν αὐτοτελῆ κυκλοφορία του μὲ περισσότερα ἀπὸ χίλια ἀνάτυπα. Κατὰ συνέπεια καμμία Τρικαλινὴ καὶ κανένας Τρικαλινός, κατ' ἐξοχὴν ὅσοι φιλοδοξοῦν νὰ προβληθοῦν καὶ σὰν συγγραφεῖς, δὲν ἀγνοοῦν τὴν ἀλήθεια[2].

---

1. Ἡ Ἔρευνα 17-6-1964, 18-6-1964, 19-6-1964, 20-6-1964, 21-6-1964, 23-6-1964. Ὁ τύπος τῶν Τρικάλων διαφωτίζει ἀνελλιπῶς τοὺς ἀναγνῶστες του στὰ ἐθνικὰ θέματα. Πβ. Δ. Θ. Νάτσιου, Ἡ Τρικαλινὴ ἐφημερίδα «Φάρος τοῦ Ὀλύμπου» 1881 - 1887. (Συμβολὴ στὴν Ἱστορία τοῦ Θεσσαλικοῦ Τύπου), Λαμία 1981, 21, ὅπου ἀναφέρεται ἄρθρο ἐπιγραφόμενο «Περὶ Δακῶν καὶ Βλάχων», δημοσιευμένο τὴν 26-5-1885, ἀκριβῶς ἕνα αἰώνα ἐνωρίτερα.

2. Τρικαλινὰ 5(1985) 47 - 77. Ἄγνοια τοῦ ζητήματος καὶ φοβερὴ προκατάληψη προδίδουν ὅσα γράφονται γιὰ τοὺς Βλάχους ἀπὸ τὸν Π. Σ. Σπανδωνίδη, Οἱ Κλεφταρματολοὶ καὶ τὰ τραγούδια τους, Δίφρος 1962 - 1963, 11, παρὰ τὴν σημείωση στὴν προηγούμενη σελίδα, 10. Ἀβάσιμα καὶ ἐκεῖνα τῆς σελ. 13. Ἐντελῶς παρωχημένη εἶναι καὶ ἡ ἔνταξη τῆς ἀρωμουνικῆς στὶς διαλέκτους τῆς ρουμανικῆς ἀπὸ τὸν Κων. Ν. Ἠλιόπουλο, «Ἡ παιδευτικὴ σημασία τῶν λατινικῶν καὶ ἡ θέσις αὐτῶν εἰς τὴν μέσην καὶ ἀνωτάτην ἐκπαίδευσιν τῆς χώρας μας», Ἐκπαιδευτικὴ Ἔρευνα 20(1981) 70. Ἐλλιπεῖς εἶναι οἱ γνώσεις καὶ περίεργο τὸ καταληκτικὸ ἐρώτημα τοῦ Ἀντ. Ρίζου, «Βλάχοι», Λαρισαϊκὰ Γράμματα 2(1979) 102 - 103. Δικαιολογημένα ὁ Γιάννης Τσάρας, «Καὶ ἀμφιλέκτους τινὰς κώμας», Βυζαντινὰ 13(1985), σημειώνει : «Ὑπάρχουν ὡστόσο ἀκόμα καὶ σήμερα Ἕλληνες ἱστορικοὶ ποὺ γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν Βλάχων τῆς Ἑλλάδας

Οἱ Βλάχοι ὁμιλοῦν καὶ γράφουν ἑλληνικά. Σὲ μερικὲς περιπτώσεις, πάντοτε δὲ σὲ στενὸ οἰκογενειακὸ ἢ φιλικὸ καὶ ἐπαγγελματικὸ περιβάλλον, κάνουν χρῆση τῆς ἀρωμουνικῆς σὲ συνεχὴ λόγο, κατὰ κανόνα ἀνάμεικτο, ἑλληνοβλαχικό, ἢ ἐναλλὰξ μὲ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, διότι ἡ γνώση τῆς πρώτης σπανίζει, τῆς δὲ δεύτερης εἶναι καθολική. Στὸν γραπτὸ λόγο ὁποιασδήποτε μορφῆς χρησιμοποιοῦν μόνον τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα[1]. Ἄρα ἡ λατινικὴ γραφή, τὴν ὁποία βλέπει ὁ ἀναγνώστης στὴν συλλογή, σὲ βιβλίο τυπωμένο στὴν Ἀθήνα τὸ 1985, δὲν ὑπηρετεῖ τὴν ἐπιστήμη οὔτε τὶς καθημερινὲς ἀνάγκες τῶν Βλάχων. Ἄλλως τε τὸ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας P. Papahagi[2] διατείνεται ὅτι οἱ Βλάχοι δὲν γνωρίζουν τὴν λατινικὴ γραφή. Ἀντίθετα ἡ κατάρτισή τους στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐξαίρεται ἀπὸ ξένους καὶ Ἕλληνες ἐρευνητές, τὰ δὲ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῶν Βλαχοχωριῶν εἶναι περίπυστα. Τὸ νόημα τοῦτο ἔχει ἀσφαλῶς καὶ ἡ διαβεβαίωση, παρὰ τὴν ὑπερβολή της, τοῦ Ρουμάνου S. Mehedinţi[3] γιὰ ἀπουσία ἀναλφαβητισμοῦ στοὺς Βλάχους.

δέχονται τὶς ἀπόψεις τῶν διαφόρων Weigand. Ἀκόμα κι ὁ δικός μας ὁ Κορδάτος δέχεται πὼς οἱ Βλαχόφωνοι Ἕλληνες κατέβηκαν γραμμὴ-κορδόνι ἀπ' τὴ Ρουμανία. (Πβ. Κορδάτος Γ., Ἱστορία τῆς νεώτερης Ἑλλάδας, τ. 1, Ἀθήνα 1957, σ. 37 - 39 κ.ἀ. Ὁ Ἴδιος, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τ. 2, Ἀθήνα 1960, σ. 294 - 300 κ.ἀ.). Ἡ Ἱστορία πάλι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν τοὺς δέχεται σὰν μιὰ ξεχωριστὴ ἐθνότητα... Μὰ οἱ Ρωμαῖοι, ὅπως ξέρουμε, ὅλες τὶς χῶρες ποὺ καταχτήσαν, τὶς ἐκλατίνιζαν γλωσσικά». Στὸ συμπέρασμα τοῦ Τσάρα ἔχουν καταλήξει καὶ οἱ μελέτες τοῦ ἐγκατεστημένου στὸ Βουκουρέστι Δημοσθ. Γραμματοπούλου, «Περὶ τῶν μεταβυζαντινῶν «ἑλληνιστικῶν » πριγκιπάτων τῆς Μολδαβίας», ΗΕ 341 - 348 (1981) 205 καὶ 206. Τὴν ἐκλατίνιση Ἑλλήνων ὑποστηρίζουν καὶ Ρουμάνοι ἐπιστήμονες. Πβ. E. Lozovan, «Byzance et la Romanité scythique», RER 5 - 6 (1960) 223. Παρουσίαση τοῦ ὅλου θέματος βλ. Achille G. Lazarou, L' aroumain et ses rapports avec le grec. 206 - Institute for Balkans Studies - 206. Thessaloniki 1986.

1. Πλατάρη, 1972, 205 σημ. 186.

2. P. Papahagi, 1912, 14.

3. Βλ. A. N. Hâciu, Aromânii. Comerţ, industrie, arte, expansiune, civilizaţie, Focşani 1936, I σημ. 1. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ Εἰχτὰλ καὶ τὰ ἑλληνικὰ τῆς Βλάχας Χατζηπέτρου», Μετέωρα 38 - 39 (1984 - 1985) 32 - 34. Γιὰ τὴν διγλωσσία τῶν Βλάχων καὶ τὶς ἀπόπειρες ἐπιβολῆς τῆς ἀρωμουνικῆς καὶ ὡς γραπτῆς βλ. Μ. Γαρίδη, «Ὁ μητροπολίτης Παΐσιος καὶ ἡ βλάχικη ἐπιγραφὴ τοῦ Κλεινοβοῦ : ἀλφάβητο καὶ ἐθνικὸ πρόβλημα», Τὰ Ἱστορικὰ 2(1985) 189. Ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα βαρύνουσα γνώμη ἔχουν οἱ I. Coteanu, «Criteriile de stabilire a dialectelor limbii romîne», Limba Română 8 (1959) 9 - 10 καὶ Γ. Χ. Μόδης, Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ Μακεδόνες Ἀρχηγοί, Θεσσαλονίκη 1950, 13 καὶ 125.

Βλάχικη, λοιπόν, γραμματεία στὴν ἀρωμουνικὴ καὶ μὲ λατινικὴ γραφὴ δὲν ὑφίσταται. Ἐπώνυμη, λόγια πράγματι, ποίηση οἱ Βλάχοι ἔχουν ἀξιόλογη ἀλλὰ στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Ὅσα ποιήματα περιέχονται στὴν ἐπίμαχη συλλογὴ εἶναι ἀπότοκα τῆς παρεμβάσεως τῆς Ρουμανίας στὴν Μακεδονία. Αὐτὸ βεβαιώνει ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου καὶ ἀκαδημαϊκὸς Th. Capidan[1]. Οἱ φερόμενοι σὰν ποιητές, χρῆστες τῆς ἀρωμουνικῆς, εἶναι ὄργανα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ἡ ὁποία, καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἕλληνες καθεύδουσι, συγκροτεῖ δυναμικὸ ἐπιτελεῖο στιχοπλόκων μὲ ἀποστολὴ τὴν δημιουργία τραγουδιῶν κατὰ τὸ πρότυπο τῶν δημοτικῶν, ὥστε νὰ μὴ φαίνεται ἡ ἀπομίμηση καὶ νὰ διοχετεύονται κατὰ περιστάσεις πρόσφορες σὰν ποίηση δημοτικὴ τῶν Βλάχων. Ἡ προώθηση διευκολύνεται μὲ τὴν λειτουργία ρουμανικῶν σχολείων.

Ἡ πρώτη ἀπόπειρα παρουσιάσεως δημοτικῆς ποιήσεως τῶν Βλάχων τῆς Μακεδονίας στὴν ἀρωμουνικὴ παρατηρεῖται κατὰ τὴν ἔναρξη τῆς προπαγανδιστικῆς ἐπιχειρήσεως, ποὺ ἀποσκοπεῖ στὴν βαθμιαία ἀποξένωση τῶν Βλάχων ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸ καὶ στὴν διεκδίκησή τους σὰν Ρουμάνων. Ἤδη τὸ 1854 ὁ πρῶτος ἐπίσημος ἀπόστολος τῆς Ρουμανίας Bolintineanu στὸ *Ὁδοιπορικό* του, ποὺ συγγράφει μετὰ τὴν διαβόητη περιοδεία του στὴν Μακεδονία, κατὰ μέγιστο μέρος φανταστική, συγκαταλέγει σὰν δημοτικὰ καὶ δύο ἀρωμουνικὰ τραγούδια, πρῶτα δείγματα, ἄγνωστα σὲ ὅλους. Ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ κανεὶς δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐξακρίβωση τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς γνησιότητάς τους ἢ τὴν καλλιτεχνικὴ ἀξιολόγησή τους, μολονότι ἡ μεγαλοστομία τοῦ Ρουμάνου εἶναι ἀπαράδεκτα προκλητική: «ποτὲ οἱ Ἕλληνες, οἱ Βούλγαροι, οἱ Ἀλβανοὶ δὲν εἶχαν πιὸ γνήσια δημοτικὰ τραγούδια ἀπ' αὐτὰ τῶν Ρουμάνων»[2].

Γιὰ τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ Κλεινοβοῦ ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ παρατηρήσεις τοῦ Κ. Μ α ν τ ζ ά ν α, «Ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὸν Κλεινὸ τῆς Καλαμπάκας», ΘΗ 7(1984) 83 κέ. Γενικὴ θεώρηση τῆς ἀρωμουνικῆς γραμματείας βλ. καὶ Ἀ χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, Ἡ Ἀρωμουνικὴ καὶ αἱ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς, ἐν Ἀθήναις 1976, 139 κέ. Β' ἔκδοση 1986, 183 κέ.

1. Capidan, 1943, 263. Βλ. καὶ Texte Macedo-române. Basme şi poesii poporale de la Cruşova culese de Dr.M. Obedenaru. Publicate după manuscrisele originale cu un glosar complet de Prof. I. Bianu, Bucureşti 1891, VI.

2. D. Bolintineanu, Călătorii, Ἐπιμ. I o n. R o m a n. Β' ἔκδ., Bucureşti 1968, 75. Πβ. Κ. Κ. Χ α τ ζ ό π ο υ λ ο υ, «Οἱ Ἀρωμοῦνοι καὶ τὸ ὁδοιπορικὸ τοῦ D. Bolintineanu στὴ Μακεδονία», Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία, Παράρτημα, VII - 1978, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1982, 27 - 45.

Ἄλλως τε ἡ δημοσίευση πλαστῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν εἶναι φαινόμενο γνωστὸ κατά τοὺς χρόνους ἐκείνους. Οὔτε ἀφορμᾶται πάντοτε ἀπὸ σκοπιμότητες πολιτικὲς ἢ ἐθνικιστικές. Κίνητρα ὑπάρχουν ποικίλα[1]. Μερικὰ μεμονωμένα, γεννήματα εἰδικῶν συνθηκῶν, ἐξακριβωμένα πλαστὰ δὲν στεροῦνται κάποιας ἀξίας, συνήθως ἱστορικῆς. Ἐνδεικτικὸ εἶναι τὸ ἀκόλουθο παράδειγμα : «Σ τὰ «Ρωμαίικα Τραγούδια» τοῦ Πάσσωβ σελίδα 183 εἶναι δημοσιευμένο δημοτικὸ τραγούδι, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται 'σ τὸ Θοδωράκη Γρίβα καὶ κάνει λόγο γιὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο μεταξὺ Γρίβα κι' ἄλλων καπεταναίων 'σ τὴν Ἀκαρνανία τὸ 1823. Ὁ ἐκδότης σημειόνει πῶς τὸ τραγούδι αὐτὸ ὁ Γρίβας τὄγραψε μὲ τὸ χέρι του καὶ τὸ χάρισε 'σ τὸν Οὔλριχ. Τὸ χειρόγραφο τοῦ Ρουμελιώτη στρατηγοῦ, γιομάτο ἀνορθογραφίες, ἀφίνει μερικὰ μέρη τοῦ τραγουδιοῦ σκοτεινά, τὰ ὁποῖα δὲ διόρθωσε οὔτε ὁ Οὔλριχ, οὔτε ὁ ἐκδότης. Πρέπει νὰ διορθωθοῦν λοιπὸν αὐτὰ ὅπως ἀκολουθεῖ... Τὸ ποίημα δὲν ἔχει ποιητικὴν ἀξία, ἔχει ὅμως ἱστορική. Κοντὰ 'σ τὰ πολλὰ λάθη ὄχι μοναχὰ κακῆς γραφῆς ἀλλὰ καὶ κακῆς σύνταξης —ὁ λόγος γιὰ δημοτικὸ τραγούδι— κοντὰ 'σ τὴς πολλὲς χασμωδίες, ποῦ εἶναι χαρακτηριστικὸ σταθερὸ τῶν ὄχι ἀγνῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, καὶ λόγοι ψυχολογικοὶ σπουδαῖοι μὲ κάνουν νὰ ὑποψιαστῶ ὅτι ποιητὴς τοῦ τραγουδιοῦ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ γενναιόκαρδος Γρίβας, ποιητὴς ὁ πολεμιστὴς γιὰ μιὰ στιγμή. Ἂν εἶναι σωστὸ αὐτό, τότε βέβαια μεγαλόνει ἡ ἱστορικὴ ἀξία τοῦ τραγουδιοῦ»[2].

---

1. Πολίτου, 1920, 286. Βλ. καὶ Τὰ περιεχόμενα τῶν Γ.Α.Κ., Ἐπιμ. Κ. Διαμάντη, Ἀθῆναι 1974, Γ', 386, § 27, Ποιήματα ἐποχῆς Ὄθωνος... Πλαστὰ δημοτικὰ τραγούδια Passow, Fauriel, Legrand καὶ Ἑλλ. συλλογέων (Ζαμπελίου, Ἀραβαντινοῦ, Κληρονόμου, Χρηστοβασίλη, Σάθα, Λελέκου κλπ.) (ἐν φακ.). Τραγούδια τοῦ Ζαχαριᾶ καὶ τοῦ Ὀλύμπου πλαστὰ καὶ γνήσια (ἐν φακ.). Ἐπίσης Ἅγι Θέρου, τὰ τραγούδια τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήνα 1951, Α', 15 κέ. Ἀλέξη Πολίτη, τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Κλέφτικα. Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη «Ἑρμῆς», Ἀθήνα 1973, ξα'. Βλ. καὶ Ἑλληνικὰ 7 (1974) 431.

2. Προπύλαια 1 (1908) 61. Κατὰ τὸν Ἠ. Π. Βουτιερίδη, Ἀλ. Παπαδιαμάντης - Ἀλ. Μωραϊτίδης. Ἡ ζωή τους καὶ τὸ ἔργο τους, Ἀθήνα 1931, 49, καμμιὰ φορὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Παπαδιαμάντης ἔπλαθε στίχους δημοτικούς ! Βλ. καὶ ἄποψη Χρ. Β. Χειμώνα, «Δημοτικὰ τραγούδια καὶ στιχάκια στὸ ἔργο τοῦ Παπαδιαμάντη», ΑΘΜ 7 (1985) 193 κέ. Δημοτικοὺς στίχους στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα πλάθει ἡ Βλαχοπούλα Ἰουλία Δ. Ἀγοράστη γιὰ τὴν ἀπώλεια τοῦ Γιάννη Ρίζου. Βλ. Ἡ Ἀβδέλλα 15 (1987) 7γ. Πολλοὶ δημοτικοὶ στίχοι στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ὀφείλονται στὸν Σαμαριναῖο θρυλοτραγουδιστὴ Ἀχ. Γκριζιώτη, τοῦ ὁποίου τὸ ποιητικὸ δαιμόνιο εὔκολα ὑποπτεύει κανεὶς καὶ στὴν συλλογὴ τοῦ Γρ. Βέλκου.

Ἑπομένως εἶναι κατανοητὸ τὸ ἐνδιαφέρον, ποὺ δείχνει ὁ Lenormant[1] γιὰ τὰ ἀρωμουνικὰ τραγούδια τοῦ Bolintineanu, καὶ ἡ ὑπόδειξή του γιὰ ἐπίσπευση τῆς συγκεντρώσεως καὶ τῶν ἄλλων, τὰ ὁποῖα τυχὸν σώζονται. Οἱ Ρουμάνοι δὲν βραδύνουν στὴν πραγμάτωση τῆς προτάσεως. Ὁ Ioan Caragiani διατρέχει τὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο. Τὸ ὑλικὸ τῆς ἔρευνάς του ἀπαρτίζει ἐκτενὲς μελέτημα, στὸ ὁποῖο ἀνακοινώνει καὶ τὴν σκοπιμότητα τοῦ ἔργου του : «Οἱ Ρουμελιῶτες — ἕνα ἀπὸ τὰ ὀνόματα μὲ τὰ ὁποῖα προσφωνεῖ τοὺς Βλάχους ὁ Caragiani— λησμονημένοι καὶ ἀγνοημένοι ἀπὸ τοὺς ἐλευθέρους Ρουμάνους δὲν πρέπει νὰ ἀφεθοῦν γιὰ νὰ ἐξελληνισθοῦν. Διότι τὸ μέλλον ἐπιφυλάσσει πολλὲς περιπέτειες καὶ ἐνδεχομένως θὰ χρειασθοῦμε καὶ αὐτοὺς καὶ μποροῦν νὰ προσφέρουν μεγάλες ὑπηρεσίες στὸν Ρουμανισμὸ ἀπὸ πολλὲς ἀπόψεις, τουλάχιστον ὁ ἀριθμός τους καὶ τὸ παρελθόν τους ἀποτελοῦν ἱκανὲς ἐγγυήσεις»[2].

Ὡστόσο οἱ φόβοι, τοὺς ὁποίους ἐκφράζει τὸ 1868, γιὰ ἐξελληνισμὸ τῶν Βλάχων εἶναι πολὺ ὄψιμοι. Διότι ἀπὸ τὸ 1810 ὁ Ἠπειρώτης διδάσκαλος τοῦ Γένους Νεόφυτος Δούκας προβλέπει ὅτι οἱ Βλάχοι θὰ καταστήσουν τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τους «ἄξια νὰ δέχωνται καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγερώχους καὶ ματαιόφρονας [Ἕλληνας], ὥστε νὰ διδάσκωνται εἰς αὐτὰ τὴν πατρῴαν ἐκείνην ἀρετὴν καὶ παιδείαν»[3]. Μὲ διαφορετικὴ δὲ διατύπωση ἐπαληθεύει τὴν πρόβλεψη τοῦ Δούκα, ἄλλος Ἠπειρώτης διδάσκαλος τοῦ Γένους, ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας ἀναγνωρίζοντας τὴν καθ' ὅλα ὑπεροχὴ τῶν Βλαχοχωριῶν : «[Οἱ Βλάχοι] ἐστόλισαν τὰ χωριά τους μὲ οἰκοδομὲς καλές, μὲ σχολεῖα ἑλληνικά, μὲ ἰατρούς. Εὑρίσκεις ἀνθρώπους ἀπὸ αὐτοὺς ἐμπείρους τῆς Ἰταλικῆς καὶ Γαλλικῆς γλώσσης, χρυσικοὺς ὀνομαστούς, καὶ τεχνίτας μαλλίνων ὑφασμάτων ὄχι ποταπῶν. Οἱ ἔμποροι τοῦτοι ξενιτεύονται εἰς Ἰταλίαν, Ἱσπανίαν, Ρουσσίαν καὶ Τουρκίαν. Εἶναι καὶ ποιμένες πολλοὶ ἀκόμη, καὶ πλούσιοι, καθὼς καὶ ἀγωγιάτες»[4]. Τρίτος, ἐπίσης Ἠπειρώτης, πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος, ὁ Σπ. Λάμπρος τονίζει ὅτι οἱ Βλάχοι ἔμποροι διαθέτουν ἀφειδώλευτα ὑπὲρ τῆς πνευ-

---

1. Fr. Lenormant, «Les pâtres Valaques de la Grèce», Revue Orientale et Americaine 9 (1865) 246 - 247.

2. Caragiani, 1868, 340β.

3. Ν. Δούκα, Μαξίμου Τυρίου λόγοι... ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 1810, λς'.

4. Κοσμᾶ Θεσπρωτοῦ καὶ Ἀθανασίου Ψαλίδα, Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἠπείρου. Προλεγόμενα καὶ σημειώσεις Ἀθαν. Χ. Παπαχαρίση. Ἐκδόσεις Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1964, 59.

ματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους : «Πάντες σχεδὸν οἱ μεγαλέμποροι τῆς ἀλυτρώτου Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ἦσαν ἐν ταυτῷ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας προστάται καὶ διαδοταί, ἐξ οὗ καὶ τὸ φαινόμενον ὅτι πᾶσα ἑλληνικὴ πόλις εἶχε τοὺς λογίους αὐτῆς».[1]. Ἀργότερα ὁ Bouchié de Belle[2] συμπληρώνει καὶ γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀναγέννηση, στὴν ὁποία συμβάλλουν ὅλοι. Οἱ μὲν κτηνοτρόφοι ἀναδεικνύονται καπεταναῖοι, οἱ δὲ πλούσιοι ὁποιουδήποτε ἐπαγγέλματος χορηγοῦν γενναῖα ποσά, ποὺ βοηθοῦν ἀποφασιστικὰ στὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση καὶ στὴν πρόοδο. Ἄξιο δὲ ἐξάρσεως εἶναι καὶ τὸ τεράστιο ἔργο τῶν λογίων Βλάχων[3].

Συνεπῶς δὲν νοεῖται νὰ ἀναμένουν οἱ Βλάχοι, ὅπως σημειώνει ὁ Caragiani, βοήθεια ἀπὸ τὴν Ρουμανία. Ἀντίθετα αὐτὴ χρειάζεται τὰ φῶτα τους, τὰ ὁποῖα καὶ προθυμότατα προσφέρουν πάντοτε ὅλοι οἱ ἀπόδημοι Ἕλληνες πρὸς τὶς δεύτερες πατρίδες τους. Δὲν ἐξαιροῦν τὴν Ρουμανία. Ὁ Diamandi στὸ ὀγκῶδες σύγγραμμά του ἀφιερώνει ἰδιαίτερο κεφάλαιο, στὸ ὁποῖο μνημονεύονται ἀρκετοὶ Βλάχοι[4].

Τὴν μεταλαμπάδευση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν διάδοση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στοὺς γειτονικοὺς λαοὺς διὰ τῶν Βλάχων διαπιστώνουν ὁλοένα καὶ περισσότερο διάσημοι ἐπιστήμονες τῶν

---

1. Λάμπρου, 1927, 161.

2. Edmond Bouchié de Belle, La Macédoine et les Macédoniens, Paris 1922, 129.

3. Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, Οἱ ἐν τῷ Ἑλληνοσχολείῳ Μετσόβου διδάξαντες καὶ διδαχθέντες, ἐν Ἰωαννίνοις 1940. Γ. Βαλέτα, Ὁ ἁρματωμένος λόγος. Οἱ ἀντιστασιακὲς διδαχὲς τοῦ Νεκταρίου Τέρπου βγαλμένες στὰ 1730. Εἰσαγωγή - ἐκλογές. Ἀθήνα 1971. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλαχόφωνοι Ἕλληνες καὶ Ἑλληνικὰ Γράμματα», Σαμαρίνα 99 - 102, Ἀθῆναι 1973. Μιχ. Τρίτου, Νικόλαος Τζαρτζούλης, Ἰωάννινα 1983. Ariadna Camariano-Cioran, L' Epire et les pays roumains, Editions de l' Association d' Etudes Epirotes, Jannina 1984, 150, 176 - 180, 188 - 189, 221 κά. Τῆς αὐτῆς, Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs, Thessaloniki 1974, ὅπου ἀναφέρονται καὶ λόγιοι Βλάχοι ἀπὸ τὴν Μακεδονία, π.χ. ὁ Δάρβαρις, καὶ ἀπὸ ἄλλες περιοχές. Βλ. καὶ Δελτίον Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας, ΙΜΧΑ, τεῦχος 6(1972) 15 - 158, ὅπου ἐπιμελημένη μετάφραση ἐκτενῶν ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὴν φιλόλογο Μαρία Παπαγεωργίου.

4. St. Diamandi, Oameni şi aspecte din istoria Aromânilor, 1940 «Cugetarea», 104 κέ.

εὐεργετημένων χωρῶν, πρὸ πάντων δὲ τῆς Γιουγκοσλαβίας, ὅπως οἱ Skok[1], Skarić[2], Popović[3] κ.ἄ.

Ἐμμέσως τὴν ἀγάπη τῶν Βλάχων πρὸς τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀποκαλύπτει καὶ ὁ Caragiani : «Οἱ Ρουμάνοι —ὅπως ἀποκαλεῖ ἐδῶ τοὺς Βλάχους— [τῆς Μακεδονίας] δὲν καλλιεργοῦν τὴν ἐθνική τους γλῶσσα — ἐννοώντας τὴν ἀρωμουνική — ἐξ αἰτίας τῶν συνεχῶν πολέμων καὶ τῆς ἀστόθειας τῶν πραγμάτων. Αὐτοὶ ποὺ θά ἤθελαν νὰ μάθουν κάτι, ἔκαμαν τὶς σπουδές τους στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Διότι μετὰ τὸ θρησκευτικὸ σχίσμα μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας τὰ λατινικὰ γράμματα διώκονται ὡς αἱρετικὰ ἀπὸ τὸν ἀνατολικὸ κλῆρο. Ἔτσι οἱ Ρουμάνοι (πρόφ. Βλάχοι) ἐμάθαιναν ἑλληνικά»[4].

Τὰ αἴτια, τὰ ὁποῖα ἐπικαλεῖται ὁ Caragiani, εἶναι αὐτόχρημα ἀστεῖα. Ἡ προτίμηση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τοὺς Βλάχους δὲν ἀποτελεῖ ἐξαίρεση. Ὁ Δάντης μὲ πολλὴ ὁπωσδήποτε ποιητικὴ ἄδεια διευρύνει τοὺς ὁρίζοντες χρήσεως τῆς ἑλληνικῆς σὲ σύμπασα τὴν ἀνατολικὴ Εὐρώπη. Ὁ Bonfante ἑρμηνεύοντας τὴν συγκεχυμένη ρήση τοῦ Δάντη γράφει : «Mi sembre dunque che (dimenticando la Polonia e la Boemia) Dante voglia semplicemente dire che tutta l' Europa orientale al di là degli Ungheresi e dei Croati parla greco ; che cioè attribuisca la *lingua greca* a tutti i pòpoli di religione greca. E ciò include i Greci, i Búlgari, i Romeni e i Russi»[5].

Ἀλλὰ τὰ ἐπικαλούμενα αἴτια θὰ εἶχαν ἀναστείλει, ἂν ἴσχυαν, καὶ τὴν λειτουργία τῶν ἑλληνικῶν σχολείων, τὰ ὁποῖα ἱδρύουν οἱ Βλάχοι στὰ ὀρεινὰ καὶ δυσπρόσιτα κεφαλοχώρια τους. Οὔτε θὰ παρεῖχαν τὴν δυνατότητα δημιουργίας σ' αὐτὰ βιβλιοθηκῶν, στὶς ὁποῖες εἰσέρχονται ξενόγλωσσα συγγράμματα καὶ εὐρωπαϊκὸς τύπος, περιοδικὸς καὶ ἡμερήσιος, κυρίως δὲ ἑλληνικὰ καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐκδόσεις ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, σύμφωνα καὶ μὲ τὴν προσωπικὴ ἀντίληψη τοῦ Pouqueville[6], τοῦ ὁποίου τὸ πρωτότυπο γαλλικὸ κεί-

1. RIEB 3(1936) 36.

2. RIEB 1 - 2(1934 - 1935) 243.

3. RIEB 5 (1938) 609. Βλ. καὶ Jovan Miličević, «Dušan I. Popović (1894 - 1965)», μετάφρασις ὑπὸ Μαρίας Χ. Τσώλη, Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας, ΙΜΧΑ 26 (1970) 86 - 88.

4. Caragiani, 1868, 340 α-β. Βλ. καὶ Θ. Α. Πασχίδου, Οἱ Πελασγοὶ ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ σὺν παραρτήματι περὶ Βλάχων καὶ Βουλγάρων, Ἀθῆναι 1879, 29.

5. RER 5 - 6 (1960) 129.

6. F. H. L. Pouqueville, Le voyage de la Grèce, II, 350. Πβ. P. Papahagi, 1912, 20.

μενο μεταφέρει αὐτούσιο ὡς ἀδιάψευστη μαρτυρία ὁ P. Papahagi στὴν μελέτη του, ποὺ ἤδη μνημονεύθηκε καὶ ἀφορᾶ στὸν πολιτισμὸ τῶν Βλάχων. «Οἱ περιηγηταὶ —συμπληρώνει ὁ Σπ. Λάμπρος— διηγοῦνται, ὅτι εὑρίσκοντο ἐν Καλαρρύταις καὶ ἐν Συρράκῳ πολλοὶ οἱ ὁμιλοῦντες ξένας γλώσσας καὶ ἔχοντες βιβλιοθήκας πλουσίας γαλλικῶν καὶ ἰταλικῶν βιβλίων ἐπαρκούσας εἰς πᾶσαν μελέτην περὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας»[1].

Ἡ χρήση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τοὺς Βλάχους ἀπορρέει ἀπὸ τὴν βαθειὰ ἑλληνικὴ —ἐθνικὴ συνείδηση. Τὸ δεύτερο —προφορικὸ— γλωσσικὸ ὄργανό τους, ἡ ἀρωμουνικὴ, ἂν καὶ συγγενὴς μὲ τὴν ρουμανικὴ γλώσσα, δὲν μεταπείθει τοὺς Βλάχους, ὥστε νὰ αἰσθάνονται σὰν ἕνας λαὸς μὲ τοὺς Ρουμάνους. Ἡ μεταστροφὴ δὲν συμβαίνει οὔτε στὰ ξένα, στὴν Διασπορὰ τῶν Βλάχων, οὔτε ἀκόμη σὲ περιβάλλον καθ' ὁλοκληρίαν ρουμανικό, στὸ ὁποῖο θὰ ἀνέμενε κανεὶς ταχύτατη ἀφομοίωση. Ἡ προσήλωση τῶν Βλάχων στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἀκλόνητη. Καὶ οἱ Βλάχοι οἱ ἐγκατεστημένοι στὴν Τρανσυλβανία, στὸ λίκνο τοῦ ρουμανισμοῦ, ὅπου ἀκμάζει καὶ ἡ περίφημη Λατινικὴ Σχολή, ἀπορρίπτουν τὴν ἰδέα, ἡ ὁποία τοὺς ἐμφυσᾶται, ὅτι ἀνήκουν στὴν Ρουμανία, ὅπως μὲ παρρησία ἐκπληκτικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ δεοντολογία ἀποκαλύπτει ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Ion Coteanu, ἀκραιφνὴς μάλιστα Ρουμάνος[2].

Τὰ δεδομένα αὐτὰ δὲν ἀφήνουν ἀνεπηρέαστο καὶ τὸν Caragiani, ὁ ὁποῖος τελικὰ ἀποφεύγει τὴν ἐντελὴ ἀπόκρυψη τῆς ἀλήθειας. Δέχεται ὅτι οἱ Βλάχοι τραγουδοῦν στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Ἁπλῶς ἀναζητεῖ εὔσχημο ἐκφραστικὸ τρόπο, ὥστε νὰ προληφθοῦν ἐνδεχόμενες εὐθύνες, ἐφ' ὅσον ἡ περιοδεία καὶ ἡ συγγραφὴ ἔχουν ὡς κύριο σκοπὸ τὴν παρουσίαση τῶν Βλάχων σὰν Ρουμάνων. Ἀναλύοντας τὴν ἀρωμουνικὴ προϊδεάζει καὶ γιὰ τὴν πραγματικὴ διγλωσσία τῶν Βλάχων: «ὁμιλοῦν —γράφει— μία διάλεκτο μισοελληνικὴ, μισορουμανικὴ, ἀλλὰ οἱ μὲν γραμματικοὶ τύποι εἶναι μᾶλλον ρουμανικοί,

---

1. Λάμπρου, 1902, 520.

2. Limba Română 8 (1959) 10. Στὸ ἴδιο συμπέρασμα εἶχε καταλήξει καὶ ἡ ἔρευνα τοῦ Σπ. Π. Λάμπρου, Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐν Ἀθήναις 1912, 32: «Κατὰ ταῦτα καὶ οἱ Κουτσόβλαχοι συναπετέλουν μέλος τῆς ἑλληνικῆς οἰκογενείας ἀδιαίρετον ἔν τε ταῖς πατρίσι καὶ ἐν τῇ ξένῃ».

τὸ δὲ λεξιλόγιο στὴν πλειονότητα ἑλληνικό»[1]. Ἀναπόδραστη πλέον εἶναι καὶ ἡ ἀποδοχὴ ὑπάρξεως στοὺς Βλάχους δημοτικῶν τραγουδιῶν στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα : «Τὰ δημοτικὰ τραγούδια τόσο τὰ ρουμανικὰ (πρόφ. βλάχικα) ὅσο καὶ τὰ ἑλληνικὰ μνημονεύουν ἐπανειλημμένως συνενώσεις καπεταναίων, ὅταν οἱ κίνδυνοι εἶναι μεγάλοι»[2]. Ἡ οὐσία συγκαλύπτεται μὲ στροφὴ τῆς προσοχῆς πρὸς τὶς ἐπιπτώσεις τῶν μεγάλων κινδύνων. Ἀλλὰ αὐτοπαγιδεύεται λέγοντας ὅτι εἶναι δυσεύρετοι οἱ Ἕλληνες (πρόφ. ἑλληνόφωνοι) καπεταναῖοι : «Περίεργο δὲ εἶναι τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ σπάνια συναντοῦμε Ἕλληνες καπεταναίους. Διότι ὁ ἑλληνικὸς (πρόφ. ἑλληνόφωνος) πληθυσμὸς ἀσχολούμενος μὲ τὴν γεωργία καὶ ἐγκατεστημένος στὴν πεδιάδα ἦταν ὑπάκουος καὶ ἥσυχος»[3].

Τὴν ὑπεροχὴ τῶν Βλάχων σὲ καπετανάτα ὑπερθεματίζει καὶ ὁ Ἠπειρώτης Μιχαὴλ Χρυσοχόος : «ἀπὸ τῆς ὑστεραίας τῆς πτώσεως [τῆς Κωνσταντινουπόλεως], ἀνεφάνησαν οἱ Ἀρματωλοὶ καὶ Κλέφται, οἱ πλεῖστοι, ἵνα μὴ εἴπωμεν πάντες, ἦσαν Κουτσόβλαχοι, δηλαδὴ ποιμένες τῶν Ἀγράφων, τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Ὀλύμπου»[4].

Κατὰ τὴν ἀντίληψη τοῦ Caragiani, ἐφ' ὅσον ὅλοι σχεδὸν οἱ καπεταναῖοι εἶναι Βλάχοι, ἔπρεπε καὶ νὰ τραγουδοῦν βλάχικα, στὴν ἀρωμουνική. Ὁποιοδήποτε ἐμπόδιο καθίσταται ἀδιανόητο. Ὅμως ἡ ποίηση τῶν κλεφταρματολῶν εἶναι στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ σημαίνει ὅτι οἱ Βλάχοι τραγουδοῦν ἑλληνικά. Τὰ δὲ κλέφτικα τραγούδια, σημειώνει ὁ Τσάρας, «εἶναι τὰ ἀρχαιότερα κι ἐκφράζουν τὴν πιὸ ὁλοκληρωμένη καὶ τὴν ὁριστικὴ μορφὴ τῆς λαϊκῆς μας γλώσσας (τῆς ἑλληνικῆς)»[5]. Ὅσο γιὰ τὴν σπουδαιότητά τους ὁ μελετητὴς τῆς δημοτικῆς ποιήσεως τῶν βαλκανικῶν λαῶν Εὐάγγελος Τζιάτζιος γράφει : «Μιὰ ἐκδήλωση στὴν ὁποία πιότερο παρὰ σὲ κάθε ἄλλη ἀντικαθρεφτίζεται ἡ ζωὴ ἑνοῦ λαοῦ εἶναι τὰ *δημοτικά του τραγούδια*»[6].

---

1. Caragiani, 1868, 340β. Βλ. καὶ Κ. Νικολαΐδου, Ἐτυμολογικὸν λεξικὸν Κουτσοβλαχικῆς, Ἀθῆναι 1909. Εἰσαγωγή.

2. Caragiani, 1868, 339α.

3. Αὐτ. Καὶ παραπέμπει : Ἱστορία τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πάργας ὑπὸ Χρ. Περραιβοῦ, Ἀθῆναι 1857.

4. Χρυσοχόου, 1909, 50.

5. Γιάννη Τσάρα, Ἡ τελευταία ἅλωση τῆς Θεσσαλονίκης (1430), Θεσσαλονίκη 1985, 168 σημ. 7.

6. Εὐαγγ. Στ. Τζιάτζιου, «Ἡ δημοτικὴ ποίηση τῶν βαλκανικῶν λαῶν —λίγα βουλγάρικα τραγούδια—», ΝΕ 12 (1932) 696. Ἑλληνικὰ ἐξ ὁλοκλήρου

Τὰ ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ποὺ ἔρχονται στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας, συγκινοῦν Ἕλληνες καὶ ξένους. Ὁ καθηγητὴς Ζώρας γιὰ τὴν πρώτη ἔκδοση τῆς συλλογῆς Fauriel μὲ τὸ πρωτότυπο ἑλληνικὸ κείμενο καὶ τὴν γαλλικὴ μετάφραση γράφει : «ἀπέκτησε πολὺ γρήγορα ἐξαιρετικὴ φήμη καὶ γιατὶ ἦταν ἡ πρώτη σχετικὴ προοπάθεια, ἀλλὰ καὶ γιατὶ εἶχε μεγάλη ἀπήχηση ὄχι μονάχα στὸ ἐξωτερικό, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴ τὴν Ἑλλάδα, δίνοντας τὴν εὐκαιρία καὶ τὴ δυνατότητα σ' ὅλους νὰ γνωρίσουν, νὰ ἐκτιμήσουν καὶ νὰ μελετήσουν τοὺς πλούσιους καὶ πολύτιμους —τόσο γλωσσικὰ ὅσο καὶ στὸ περιεχόμενο— θησαυροὺς τῆς δημοτικῆς μας μούσας»[1]. Ἐνθουσιώδης εἶναι καὶ ὁ λόγος τοῦ von Schulpe γιὰ τὰ ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια : «Ἡ δημοτικὴ μοῦσα εἶνε μοναδικὴ εἰς τὸ εἶδός της, ἐν δὲ τῷ θησαυρῷ τῆς δημώδους ποιήσεως τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας εὑρίσκομεν μαργαρίτας καὶ πολυτίμους λίθους, περιβαλλομένους ὑπὸ τῆς ἀφθίτου καὶ πλήρους αἴγλης καλλονῆς ἀκτινοβόλου. Καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον εἴμεθα εὐγνώμονες πρὸς πάντα μεταφραστήν, ἀναλαμβάνοντα τὸ ἔργον νὰ καταστήσῃ γνωστὰ τὰ θαυμάσια ταῦτα ποιητικὰ προϊόντα ἐν ἀπαραλυμάντῳ κάλλει εἰς τοὺς Γερμανοὺς ἀναγνώστας»[2].

τραγούδια ἢ μὲ μεγάλη ἑλληνικὴ ἐπίδραση στὸν χῶρο τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας ἀναγνωρίζονται εὐχερέστατα ἀπὸ τοὺς εἰδικούς. Πβ. S. Baud-Bovy, «Ἡ ἐπικράτηση τοῦ δεκαπεντασύλλαβου στὸ ἑλληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι», Ἑλληνικὰ 26 (1973) 306-307. Βλ. καὶ Κ. Α. Ρωμαίου, «Δημοτικὰ τραγούδια Σέρβων καὶ Βουλγάρων δανεισμένα ἀπὸ ἑλληνικὰ πρότυπα», Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ 17 (1952) 307-365. Κ. Μητσάκη, Σημεῖα ἀναφορᾶς. Μελέτες Νεοελληνικῆς Φιλολογίας, Ἀθήνα 1987, 31, ὅπου καὶ ξένη - βαλκανικὴ βιβλιογραφία.

1. Γ. Ζώρα, «Θωμαζαῖος καὶ Φωριέλ. Ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία γιὰ τὰ δημοτικά μας τραγούδια», ΝΕ 24 (1938) 1156. Βλ. καὶ Κ. Καιροφύλλα, «Πῶς μάζεψε τὰ δημοτικὰ τραγούδια», ΕΔ 5 (1950) 219 κέ. Ἀλ. Πολίτη, «Προσπάθειες καὶ σχέδια τοῦ Φοριὲλ γιὰ μιὰ δεύτερη ἔκδοση τῆς συλλογῆς τῶν ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν», Μνήμων 7 (1978) 60 κέ.

2. Βλ. Σπ. Λάμπρου, «Ἡ νεοελληνικὴ ποίησις ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ καὶ ἰδίως ἐν Οὐγγαρίᾳ», Ἑστία 25 (1888) 363. Ἐπίσης Λάμπρου, 1905, 740-741. Θωμαζαίου, «Μιὰ λησμονημένη κρίση γιὰ τὴ δημοτικὴ ποίηση», ΕΔ 5 (1950) 193. Σπηλιωτοπούλου, 1928, 106β. M. Lascaris, Tommaseo Traducteur de Chants Serbes en Grec, Communication faite à Prague au Congrès des Philologues slaves le 7 Octobre 1929, Prague 1930, 8, 9 κέ. Πβ. B. Raditsa, «Tommaseo's cultural understanding between the south Slavs and Greeks», Μελετήματα στὴ μνήμη Β. Λαούρδα, Θεσσαλονίκη 1975, 487 κέ. Βλ. καὶ Π. Ι. Καμη-

Ἀντιλαμβάνεται κανεὶς πόση θὰ ἦταν ἡ ἔκπληξη καὶ συνακόλουθα ἡ περιέργεια καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Γερμανῶν ἀναγνωστῶν καὶ ὅλων τῶν Εὐρωπαίων, ἂν ἐγνώριζαν ὅτι ταυτόχρονα ἡ ὑπέροχη αὐτὴ δημοτικὴ ποίηση εἶναι γέννημα καὶ ἐγκαύχημα καὶ τῶν Ἑλληνοβλάχων. Τὰ δὲ ἐναύσματα, γιὰ νὰ πληροφορηθοῦν οἱ πάντες τὸ γεγονός, ἀνακύπτουν διαδοχικὰ μὲ τὸ Ὁδοιπορικὸ τοῦ Bolintineanu, τὴν ἀνακοίνωση τοῦ Lenormant, τὸ δημοσίευμα τοῦ Caragiani κ.ἄ. Ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες περὶ ἄλλα τυρβάζουν[1]. Ἡ δὲ ἀβελτερία τους ἀποθρασύνει τὴν ρουμανικὴ προπαγάνδα, ἡ ὁποία μετὰ τὴν ἵδρυση ρουμανικῶν σχολείων ἐπαυξάνει τὰ πλαστὰ δημοτικὰ τραγούδια στὴν ἀρωμουνική. Μία φευγαλέα ματιὰ στὶς συγγραφὲς ἑνὸς μόνον

λάκη, Βιβλιογραφία τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας τῶν ἐτῶν 1921 - 1938. Συμπλήρωμα, Ἀθήνα 1983, 613, 3289. Σ. Κουγέα, «Ὁ Γκαῖτε καὶ ἡ νεωτέρα Ἑλλάς», ΝΕ 11 (1932) 621 κέ. Ἠ. Βουτιερίδη, «Ἄγνωστη συλλογὴ δημοτικῶν μας τραγουδιῶν», ΝΕ 11 (1932) 687 κέ. Γ. Α. Μέγα, «Μία παλαιὰ συλλογὴ τραγουδιῶν τοῦ λαοῦ μας», ΝΕ 19 (1936) 460 - 462. Σ. Κουγέα, «Ἡ παλαιοτάτη συλλογὴ ἑλληνικῶν τραγουδιῶν τοῦ Γερμανοῦ βαρώνου Werner von Haxthausen», ΕΔ 5 (1950) 329 - 334. Γ. Χ. Σούλη, «Γύρω ἀπὸ τὴ συλλογὴ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ Haxthausen», ΝΕ 50 (1951) 1218 - 1220. Στὸν Haxthausen ἔδωσε τὰ τραγούδια τὸ 1814 ὁ Θεόδωρος Μανούσης (1795 - 1858), ὁ μετέπειτα καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας στὸ πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Σιάτιστα, τῆς ὁποίας τὴν ἵδρυση ὁ Pouqueville ἀποδίδει σὲ Βλάχους : Φραγκίσκου Πουκεβίλ, Ταξίδι στὴ Δυτικὴ Μακεδονία (Ἄνοιξη τοῦ 1806). Εἰσαγωγὴ - Μετάφραση - Σχόλια : Γιάννης Τσάρας, Θεσσαλονίκη ἀ.χ., 78. Βλ. καὶ Ν. Ψημμένου, «Τὸ τοπωνύμιον "Σιάτιστα". Προσπάθεια ἐτυμολογήσεως», Σιατιστέων Μνήμη. Λεύκωμα Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1972, Α60 - Α64. Ἀναστ. Χ. Μέγα, «Τὸ Ἀρχεῖον τῶν οἰκογενειῶν Ζουπάν - Μωραΐτη - Περικλέους τῆς Μανουσείου Δημοσίας Βιβλιοθήκης Σιατίστης», αὐτ. Α89 - Α127. Ἀ. Γ. Τσοπανάκη, «Τὸ Σιατιστινὸ ἰδίωμα», Μακεδονικὰ 2 (1950) 277 - 278. Πβ. καὶ τὰ τραγούδια, ποὺ καταχωρίζει ὁ Δημ. Ν. Παπαναούμ, Λαογραφικὰ Σιατίστης, Θεσσαλονίκη 1968, 41 κέ.

1. Θὰ ἀπέβαινε πολὺ διαφωτιστικὴ καὶ ἀσφαλῶς χρήσιμη ἡ συνεχὴς παρακολούθηση συγκριτικῶν μελετῶν γιὰ ἑλληνο-βλαχικὰ καὶ ρουμανικὰ θέματα. Πβ. Ariadna Camariano, «"Intoarcerea soțului instrăinat" în poesia neogreacă și românească», Revista Funtașiilor Regale 10 (1943) 651 - 660. L. Galdi, «Les echos Roumains des Μοιρολόγια neohelléniques», Byzantinoslavica 11 (1950) 5 κέ. Gh. Vrabie, Balada populară română, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, 240, 243, 270, 282, 468. Adr. Fochi, Miorița. (Texte poetice alese). Antologie, prefață și bibliografie, Editura Minerva, București-1980, 15, ὅπου ἀναγωγὴ σὲ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ πρότυπα. Βλ. καὶ Δημ. Βασ. Οἰκονομίδου, «Αἱ λαογραφικαὶ σπουδαὶ εἰς τὴν Ρουμανίαν», Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ 18 (1953) 193 - 205.

ὀργάνου της, τοῦ Batzaria[1], ὁ ὁποῖος δρᾶ ἀνενόχλητος, πείθει περίτρανα καὶ τὸν πλέον δύσπιστο. Δὲν ἀντικρούεται διόλου. Μάλιστα —τί φοβερό!— στὶς ἡμέρες μας ἐμπνέει κιόλας τὴν ὑπεύθυνη τῆς σύγχρονης συλλογῆς βλάχικων τραγουδιῶν, τὴν Ζωὴ Παπαζήση - Παπαθεοδώρου, ἡ ὁποία, ἀφοῦ παρασιωπᾶ τὴν προπαγανδιστικὴ παραγωγή του, μιμεῖται τὶς μεθόδους του, προσφέροντας ἔτσι τὴν χειρότερη ἐνημέρωση στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ καὶ χείριστες ὑπηρεσίες στὴν ἐπιστήμη καὶ στὸ ἑλληνικὸ ἔθνος. Ἐμπνευστὴς ἐπίσης εἶναι καὶ ὁ G. Marcu, γνωστὸς μουσικολόγος, ἀλλὰ θύμα σκοπιμοτήτων καὶ ἀρνησίπατρις, σεμνυνόμενος δὲ δημοσίως γιὰ τὴν μάνα Δακο - Ρουμανία[2], ἂν καὶ γενέτειρά του εἶναι τὸ ὄμορφο καὶ ἔνδοξο Περιβόλι.

Ἡ ἀποθράσυνση ἐγγίζει τὰ ὅρια τοῦ ἐξωφρενικοῦ μὲ τὸν Beza. Δὲν περιορίζεται στὴν ἐπισήμανση κοινῶν στοιχείων καὶ ὁμοιοτήτων, ποὺ δὲν ξενίζουν κανένα εἰδικό. Οὔτε καταγίνεται μὲ τὴν ἀνεύρεση στενότερων σχέσεων μεταξὺ Ρουμάνων καὶ Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖες πάλιν δὲν ἐκπλήσσουν, ἀφοῦ ἀκραιφνεῖς καὶ διάσημοι Ρουμάνοι, ὅπως Pârvan[3], Banescu[4] κ.ἄ.,[5] ἔχουν ἀποδείξει τὶς ἑλληνικὲς ἐπιδράσεις στὶς παραδουνάβιες χῶρες κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, τὸν μεσαίωνα καὶ μετέπειτα. Εἶναι ἀδίστακτος. Μεταφράζει ὁμολογουμένως ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, τὰ ὁποῖα ἐν συνεχείᾳ προβάλλει σὰν ρουμανικά. Μεταξὺ αὐτῶν περιλαμβάνεται καὶ τὸ πασίγνωστο *τοῦ Ὀλύμπου*, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Τερτσέτης σὲ λόγο του «Περὶ Κράτους» διηγεῖται ὅσα θυμᾶται ἀπὸ μία διδασκαλία τοῦ Michelet κατὰ τὸ 1840: «Ὁ Ρόσσης ἐδίδαξε ὅτι τὰ μεγάλα ἔθνη κινδυνεύουν τὰ μικρά· ὁ Michelet

---

1. Βλ. Bibliografie Macedo - român», Freiburg 1984, 26.

2. G. Marcu, Folclor muzical aromân, Bucureşti 1977, 7.

3. V. Pârvan, La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube, Bucarest 1923.

4. N. Banescu, «Entre Roumains et Grecs. Ce que nous apprend le passé», Νέα Πολιτικὴ 9 (1937) 1049, 1052, 1055.

5. A. Joja, «La physionomie spirituelle du peuple roumain», Revue Roumaine 20, 3 (1966) 7. Βλ. καὶ N. Iorga, Commerce grec, littérature et civilisation grecques dans les pays roumains, ἐν Românii şi Grecii de a lungul veacurilor cu prilejul îndoitelor nunţi princiale din MDCCCXXI, Bucureşti, 39 κέ. Ἀ χ. Γ. Λαζάρου, Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ. Ἔκδοσις Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1974. Σπ. Γ. Φωκᾶ, Οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν ποταμοπλοΐαν τοῦ Κάτω Διουνάβεως. Μετάφρασις ἐκ τῆς ρουμανικῆς Μαρίας Ἰ. Μαρκοπούλου, φιλολόγου. ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1975.

θέλει τὸ ἐναντίον· καὶ πῶς τὸ ἀποδείχνει ; Νὰ ρίξετε εἰς ὅλα τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ δὲν θὰ τὸ μαντεύσετε· μὲ ἕνα τραγούδι ἀπὸ τὰ λεγόμενα κλέφτικα τῆς νέας Ἑλλάδος· θὰ σᾶς διηγηθῶ ὅπως τὸ εἶδα καὶ ἤκουσα. ἦλθε μίαν ἡμέρα ὁ Michelet εἰς τὴν ὥραν τῆς παραδόσεώς του... ἄρχισε· τὸν νόμον τῆς ἱστορίας, λέγει, τὸν ἀληθινὸν νόμον τῶν ἐθνῶν, ἕνα τραγούδι τῆς νέας Ἑλλάδος τὸν ἠΰρε, τὸν εἶπε· τὰ μικρὰ ἔθνη χωνεύουν τὰ μεγάλα, ὄχι ἀντιστρόφως ὡς θέλουν πολλοί· τότε, φίλοι ἀκροαταί, μᾶς εἶπε ποῖο τὸ τραγούδι, τό ἐξεφώνησε — δὲν εἶμαι καλόφωνος, ἀλλέως θὰ σᾶς τὸ ἔλεγα τραγουδιστά, ὄχι μιλητά»[1]. Ὁ Michelet τραγούδησε μία ἀπὸ τὶς ὡραιότερες παραλλαγές. Γεννημένος πρώιμα ἀγνοοῦσε τὸ ἀνοσιούργημα τοῦ Beza[2].

Βεβαίως ἡ πλαστογράφηση καὶ πνευματικὴ κλοπὴ δὲν ἀποτελοῦν ἀποκλειστικότητα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας. Ὁ Σ. Λιάκος ἀναφέρει τὴν περίπτωση τοῦ Δημητρίου Μελαντίνα ἀπὸ τὴν Στρούγκα τῆς περιοχῆς Ἀχρίδας, ὁ ὁποῖος μετὰ τὶς σπουδές του στὰ Ἰωάννινα ἐξαγοράζεται ἀπὸ τὴν Πανσλαβιστικὴ προπαγάνδα. Τόσο ὁ ἴδιος ὁ Ἑλληνοδιδάσκαλος ὅσο καὶ οἱ ἀδελφοί του χρησιμοποιοῦν τὴν ἑλληνομάθειά τους «καὶ γιὰ νὰ σκαρώσουν πλαστὰ Βουλγάρικα δημοτικὰ τραγούδια (μὲ πρότυπό τους τὰ Ἑλληνικὰ) τὰ ὁποῖα καὶ σήμερα ἀκόμα προβάλλονται ἀπὸ τοὺς Σκοπιανοὺς ἐπίγονους αὐτῶν μολονότι οὗτοι γνωρίζουν καὶ ὅσα τοὺς ἔψαλλε σχετικὰ ὁ Σέρβος Γκόπτσιεβιτς, καὶ τὴν ὁμολογία τοῦ Βούλγαρου ποιητὴ P. Slaveicof ὅτι ὁ λαός του δὲν εἶχε ἐπικὰ δημοτικὰ τραγούδια»[3].

Ὅμως ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα ἐνεργεῖ μὲ περισσὴ περίσκεψη

---

1. Ντίνου Κονόμου, Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης καὶ τὰ εὑρισκόμενα ἔργα του. Ἔκδοση Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων 1984, 569 - 570. Πολίτου, 1966, 39 - 40. Ν. Βέη, «Ὁ "Κ. Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων" καὶ μία καταγραφὴ τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Κισσάβου», ΝΕ 39, 444 (1-1-1946) 16 κέ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ Ὄλυμπος στὴν ἑλληνικὴ παράδοση», Ὁ Ὄλυμπος στὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων, Ἀνακοινώσεις στὸ Α΄ Πανελλήνιο Συνέδριο, Ἐλασσόνα 1982, 37 - 42.

2. M. Beza, «Observaţiuni asupra poeziei populare la Aromâni», CL 43, 1 (1909) 811 - 823. Εἶναι ἀδίστακτος. Παντοῦ βλέπει ἴχνη ρουμανικά : «Urme românești în Epir», Boabe de Grâu 5 (1934) 657. «Urme românești la Atena», αὐτ. 6 (1934) 641 - 656.

3. Mary Adelaide Walker, Διὰ τῆς Μακεδονίας ὡς στὶς ἀλβανικὲς λίμνες (Ὀχρίδας καὶ Μαλίκης). Ἔκδοσι «Μακεδονολατρικοῦ Ὁμίλου». Χορηγία Ἀλ. Καρίπη. Μετάφρ. Κ. Πύρζα. Ἐπιμελ. ἐκδόσ. Σ. Λιάκου, Θεσσαλονίκη Ἰούλιος 1973, 108 σημ.

καὶ ἐπιτυχημένη μέθοδο. Ὁ Ἀβέρωφ στὸ πρῶτο του βιβλίο, ποὺ ἐκδίδεται τὸ 1948 στὴν Ἀθήνα καὶ ἐπανεκδίδεται στὰ Τρίκαλα, ἐπισημαίνει εὔστοχα τὴν διαφορά : «Ἂν ἡ ρουμανικὴ προσπάθεια πρόσεξε ἰδιαίτερα ὡρισμένα βασικὰ ζητήματα (ἐκπαιδευτικὴ πολιτική, ἐξαγορὲς συνειδήσεων κ.ἄ.), δὲν ἀμέλησε καὶ τὶς λεπτομέρειες. Θ' ἀναφέρω ἐδῶ τὸ παράδειγμα μιᾶς χαρακτηριστικῆς λεπτομέρειας, τῶν «λαϊκῶν κουτσοβλαχικῶν τραγουδιῶν», ποὺ κατασκευάζονταν στὴ Ρουμανία καὶ διαδίδονταν ὕστερα στὶς κουτσοβλαχικὲς περιοχές, ὅπου οἱ μὴ ἐνήμεροι τὰ θεωροῦσαν ἀργότερα ὡς τοπικὰ τραγούδια. Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶχαν θέματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἄλλα ἀνέφεραν μὲ πολλὴ τέχνη τὴν «ὄμορφη κοπέλλα ποὺ περιμένει πέρ' ἀπ' τὴ Μαύρη Θάλασσα», τὴν εἰδυλλιακὴ ζωὴ καὶ τὴν τύχη «τοῦ ἀδελφοῦ ποὺ βρίσκεται στὸ μεγάλο κάμπο τῆς Βλαχιᾶς» καὶ ἄλλες ἀνάλογες εἰκόνες καταλληλότατες γιὰ νὰ ὑποβάλλουν μὲ τὴν ἀθωότητα καὶ τὴ δύναμη τοῦ συχνὰ ἐπαναλαμβανομένου τραγουδιοῦ, τὴν πεποίθηση τῶν δεσμῶν κουτσοβλάχων καὶ Ρουμανίας. Ἄλλα τραγούδια γεννοῦσαν σαφεῖς πολιτικὲς σκέψεις. Θ' ἀναφέρω τὸ παράδειγμα ἑνὸς ἀπὸ τὰ πιὸ ἐπιτυχημένα ποὺ τελειώνει ὡς ἑξῆς :

«Κ' ντὶ φούμλου ἀτσέλου γκριτσέσκλου
Ντουνικὰτ ἰ μίντι ἀλόρου».

Δηλαδὴ

«Γιατὶ ἀπὸ κεῖνον τὸν ἑλληνικὸ καπνὸ
σκοτισμένο εἶναι τὸ μυαλό τους»[1].

Νύξη γιὰ τὴν διοχέτευση στοὺς Βλάχους πλαστῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν γίνεται μισὸ αἰώνα ἐνωρίτερα ἀπὸ τὸν Χρυσοχόο : «Τραγούδια εἰς τὴν Βλαχικὴν γλῶσσαν δὲν εἶχον ποτέ, οὔτε ἔχουσιν. Τὰ παρεισαχθέντα τώρα διὰ τῶν προπαγανδιστῶν Ρωμουνικὰ (πρόφ. ρουμανικά), οὔτε τὰ ἐννοοῦσιν οὔτε τ' ἀποδέχονται, ὡς ξένα εἰς τὰ ἤθη των καὶ τὸν ἐθνισμόν των. Αἱ ἐξαιρέσεις δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν»[2].

---

1. Ἀβέρωφ, 1987, 71 σημ. 1. Βλ. καὶ παρουσίαση νέας ἐκδόσεως Εὐαγγέλου Δικήτα, «Μιὰ ἐνδιαφέρουσα ἐπανέκδοση. Τὸ κουτσοβλαχικὸ ζήτημα καὶ ἡ πολιτικὴ πλευρά του. Καὶ μιὰ ἀναφορὰ στὸν Τάκη Οἰκονομάκη», Θεσσαλία (Βόλου) 4 - 10 - 1987.

2. Χρυσοχόου, 1909, 52. Θὰ ἦταν σπουδαῖο ἐπιστημονικὸ ὑπόκτημα ἡ γνώση μιᾶς ἀπτῆς καὶ ἐξακριβωμένης ἐξαιρέσεως. Διότι καὶ ἡ γλωσσικὴ μορφή

Τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς σκοπιμότητας τῆς παρεισαγωγῆς τραγουδιῶν στὴν ἀρωμουνικὴ δὲν βραδύνουν. Ὁ Γ. Πλατάρης σχολιάζοντας ἕνα σκηνοθετημένο καὶ ἀποτυχημένο συλλαλητήριο ἐλαχίστων ρουμανιζόντων Βλάχων τῆς 10 Αὐγούστου 1917, μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Ζαγορίου ἀπὸ τὸ 16ο ἰταλικὸ σῶμα στρατοῦ, σημειώνει: «Οἱ διαδηλωτὲς μὲ συνθήματα καὶ τραγούδια, ποὺ τοὺς εἶχε διδάξει ἡ Ρουμανικὴ προπαγάντα, στὴν προσπάθειά τους ν' ἀποσπάσουν καὶ Μετσοβίτες τραγουδοῦσαν προκλητικά:

«Βόι Αρμάνι Μακεδονίτσι,
πάνα κάντου βὰ σ' ντουρνίτσι;»
Ἤ «Αρμάνου ντὶ σουάρτε
πάν' ντὶ μουάρτε Αρμάνου».

της βοηθεῖ κάλλιστα στὴν ἐθνολογικὴ διακρίβωση τῶν δημιουργῶν της. Τραγούδια στὴν ἀρωμουνικὴ ἀνθολογοῦνται σὲ μικρότερο ἢ μεγαλύτερο ποσοστὸ ἀπὸ ἀρκετοὺς συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι δυστυχῶς δὲν διερευνοῦν τὴν γένεση, τὴν γνησιότητα καὶ τὴν ἐξάπλωσή τους. Πβ. Ν. Γ. Φίστα, φεύγει ἡ Νέβεσκα. Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν Βλάχων, Θεσσαλονίκη 1964, 50 - 53. Ἀναοτ. Τοπάλη, «Τὰ χωριὰ Ἄνω καὶ Κάτω Μπεάλε. Λιμνολεκάνη Στρούγκας - Ἀχρίδος», Μακεδονικὰ 12 (1972) 440, 471 - 478. Ἀντ. Μιχ. Κολτσίδα, οἱ Κουτσόβλαχοι. Ἐθνολογικὴ καὶ λαογραφικὴ μελέτη. Α'. Θεσσαλονίκη 1976, 128 - 173. Νέστορος Λ. Παπαδοπούλου, «Ἀπὸ τὰ ξενόφωνα τῆς Μακεδονίας», Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1924 Πέτρου Γ. Ὀλυμπίου. Ἐκδότης Γ. Δ. Γεωργιάδης, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (Αἰγύπτου) 1923, 109 - 112. Γιάννη Πινδέα (Πέτρου), «Τὸ πανηγύρι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς [στὴ Βοβοῦσα Ἰωαννίνων]», Ἠπειρωτικὸς Ἀγὼν 5 (1931 - 32) ἀρ. 1343,2. Τοῦ αὐτοῦ, «Τὰ τραγούδια τῆς Βοβούσας», ΗΕτ 124 (1987) 48 κέ. Ἄφθονο ἀνέκδοτο ὑλικὸ μὲ συντριπτικὴ ὑπεροχὴ στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπέκτησα ἀπὸ τὴν Βωβούσα χάρη στοὺς ταλαντούχους ποιητὲς καὶ τραγουδιστὲς Ἰωάννη Πέτρου (Πινδέα), τοῦ ὁποίου ποιητικὴ συλλογὴ «Φλογέρα - βουκολικὰ τραγούδια» βραβεύθηκε τὸ 1935 κατὰ τὸν Φιλολογικὸ Διαγωνισμὸ τῆς Λέσχης Διανοουμένων Ἰωαννίνων καὶ ἐκδόθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1936 ἀπὸ τὸ Ἠπειρωτικὸ Περιοδικὸ «Ξενητεμένα Πουλιά», καὶ τὸν ἀειθαλὴ Χρόνη Δρούγια, τοὺς ὁποίους καὶ εὐχαριστῶ δημοσίως. Στὸν δὲ φίλο καὶ ἐκλεκτὸ συνάδελφο Μιχ. Τρίτο ὀφείλω τὴν συλλογὴ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν Μετσόβου, τὰ ὁποῖα εἶχε συγκεντρώσει καὶ μελοποιήσει ὁ μεγάλος Μετσοβίτης πρωτοψάλτης Τριαντάφυλλος Τάμπας. Βλ. Μιχ. Γ. Τρίτου, «Ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ στὸ Μέτσοβο», ΗΗ1984, 203 - 208. Μαγνητοφωνημένα δημοτικὰ τραγούδια τῆς Σαμαρίνας μοῦ προσέφερε πρόσφατα ὁ σεβαστός μου ἱερομόναχος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βαρλαὰμ Μετεώρων Γρ. Παπαδήμας, πρὸς τὸν ὁποῖο ἐκφράζω τὶς θερμὲς εὐχαριστίες. Πλούσια συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν τῶν Βλαχοχωριῶν Ἀσπροποτάμου μοῦ γνωστοποίησε ὁ ὑπέροχος τραγουδιστὴς καὶ ρέκτης διδάσκαλος παραδοσιακῶν χορῶν Σωτήρης Γοργογέτας, τοῦ ὁποίου τὴν συνεργασία θεωρῶ πολύτιμη γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ διερεύνηση τῶν βλάχικων τραγουδιῶν.

Οἱ πανέξυπνοι ὅμως καὶ σώφρονες Μετσοβίτες κράτησαν ἀληθινὰ Ἑλληνοπρεπῆ στάση, ξέροντας πῶς ὅλα αὐτὰ ἦταν ξενοκίνητα τερτίπια, ἀνεδαφικὰ κι' ἀδελφοκτόνα. Πότε μὲ συνειδητὴ παθητικὴ ἀντίσταση, πότε μὲ δράση, σκέψη καὶ φρονήματα Ἑλληνικά, κράτησαν τὸ Μέτσοβο ἀλώβητο ἀπὸ τὸ μίασμα τῆς Ρουμανικῆς προπαγάντας καὶ τὸ ἀνάδειξαν προπύργιο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπου ἔσπασαν τὰ μοῦτρα τους οἱ κάθε λογῆς προπαγάντες»[1].

Γιὰ τὴν λύση τοῦ ζητήματος ἂν τὰ τραγούδια τῶν Βλάχων εἶναι στὴν ἑλληνικὴ ἢ στὴν ἀρωμουνική, ἀρκεῖ ἡ μαρτυρία τοῦ Ρουμάνου Burileanu. Ἐκτελῶντας εἰδικὴ διαταγὴ τῆς ρουμανικῆς κυβερνήσεως γιὰ προσεταιρισμὸ τῶν Βλάχων στὸν ρουμανισμό, ὥστε νὰ ἀναγνωρισθοῦν ἀπὸ τὸν Σουλτάνο ξεχωριστὴ ἐθνότητα[2], ἐπισκέπτεται τὴν

---

1. Πλατάρη, 1972, 207 σημ. 107. Βλ. καὶ Μιχ. Γ. Τρίτου, Ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ Μετσόβου (31 Ὀκτωβρίου 1912). Ἔκδοση τοῦ Δήμου Μετσόβου, Γιάννινα 1984, 19 - 20 καὶ σημ. 12, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Ἀδιευκρίνιστες παραμένουν οἱ πληροφορίες τοῦ Μανουήλ Ἰ. Γεδεών, Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους κατὰ τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνα. Ἐκδοτικὴ φροντίδα Ἄλκης Ἀγγέλου - Φίλιππος Ἠλιού. 1. Νεοελληνικὰ Μελετήματα, Ἀθήνα 1976, 249, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ «τὸν μεταξὺ τῶν ἐν Μετσόβῳ γραικῶν καὶ βλάχων ὑπάρχοντα ἀνταγωνισμόν».

2. Τελικὰ οἱ Ρουμάνοι ἐπέτυχαν τοῦ σκοποῦ στὸ πρῶτο στάδιο, διότι «ἡ πιὸ βαθιὰ ἀδιαφορία ἀπέναντι τοῦ ζητήματος ἦταν ὁ κανὼν γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος», ὅπως τονίζει ὁ Ἀβέρωφ, 1987, 187. Ἐξ ἴσου δηκτικὴ εἶναι καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ Περ. Ἰακ. Ἀργυροπούλου, Αἱ ἀξιώσεις τῆς Ἑλλάδος. Ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ κατευθύνσεις, Ἀθῆναι 1945, 281 : «Ἡ Ρουμανία... ἀξιοῖ ἤδη διὰ τῆς ἐκπολιτιστικῆς αὐτῆς προπαγάνδας νὰ ἐκπολιτίσῃ ρουμανιστὶ τοὺς Κουτσοβλάχους τῆς Ἑλλάδος, διεκδικοῦσα αὐτοὺς ὡς ρουμανικὰς μειονότητας. Καὶ ἡ ἀφελὴς Ἑλλὰς ἐν τῇ αἰωνίᾳ καὶ ἀθεραπεύτῳ αὐτῆς φιλανθρώπῳ ὑποχωρητικότητι ἀπεδέχθη τοῦτο κατὰ τὸ παρελθόν». Ἀφέλεια, ἄγνοια καὶ συνακόλουθη ὑποχωρητικότητα ἐπικρατοῦν καὶ στὸ παρόν. Πρυτανεύει πάλιν ἡ ἀδιαφορία καὶ διαπράττονται ἀσύγγνωστα σφάλματα καὶ μετὰ τὴν ἔνταξη τῆς χώρας μας στὴν Εὐρωπαϊκὴ Κοινότητα. Κανεὶς δὲν μεριμνᾶ προσηκόντως γιὰ τὴν ἀπαραίτητη συναγωγὴ τῶν νεωτέρων ἐπιστημονικῶν δεδομένων τῆς διεθνοῦς βιβλιογραφίας, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν στὰ ἐθνικά μας θέματα, καὶ γιὰ τὴν ἔγκαιρη καὶ ἐπίσημη παράδοσή τους στὰ ἁρμόδια ὄργανα τῆς Κοινότητας. Ἔτσι σήμερα τὸ Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο, μονόπλευρα ἐνημερωμένο, ἀφοῦ καὶ τὴν τελευταία στιγμή, μολονότι ἐπεδίωξε κάποια πληροφόρηση ἑλληνική, προσέκρουσε στὴν ἀκατανόητη ὑπεκφυγὴ καὶ προχειρότητα τῆς ἑλληνικῆς πλευρᾶς, ἐπικαλεῖται πλέον ὑποχρεώσεις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους γιὰ μειονότητες, ἐννοώντας καὶ πληθυσμοὺς ἑλληνικωτάτους, ὅπως ἀποκαλεῖ τοὺς Βλάχους ὁ Περ. Ἀργυρόπουλος. Ἡ δὲ περιθωριακὴ καὶ ἀνοργάνωτη ἐνασχόληση Ἑλλήνων ἐπιστημόνων στὸν τομέα αὐτὸν ἐπιδεινώνει τὶς ἑλληνικὲς δυσχέρειες. Ἤδη καὶ σὲ δημοσιεύματα ἑλληνικὰ γίνεται μνεία βλάχικης ἐθνότητας.

Βόρειο Ἤπειρο, ὅπου οἱ Βλάχοι ζοῦν στὴν ὕπαιθρο ὡς κτηνοτρόφοι καὶ στὰ ἀστικὰ κέντρα ὡς ἐξαίρετοι ἐπαγγελματίες, κατ' ἐξοχὴν ἔμποροι[1]. Ἀκόμη καὶ στὴν σημερινὴ πρωτεύουσα τῆς Ἀλβανίας καὶ στὰ περίχωρα διατηροῦν ἀκμαιότατο ἑλληνικὸ φρόνημα, στὸ ὁποῖο συντρίβονται οἱ δελεαστικὲς προτάσεις ἢ οἱ ἰταμὲς ἀπειλές του[2]. Φθά-

---

Πβ. Γ. Μ. Σαρηγιάννη, «Ἡ ἐθνογραφικὴ σύνθεση καὶ τὸ ἐθνικὸ ζήτημα στὸν ἠπειρωτικὸ χῶρο», ΗΗ 1986, 313, χωρὶς βέβαια νὰ ἀμφισβητεῖται ἡ ἑλληνικὴ ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Βλάχων. Ἐσφαλμένη εἶναι καὶ ἡ διατύπωση «ἐθνικῆς ὁμάδας τῶν Βλάχων». Πβ. Βασιλικῆς Ρόκου, Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς κοινωνίας τοῦ κτηνοτροφικοῦ χωριοῦ. Διδακτορικὴ διατριβή, Γιάννινα 1983, 94, 140 σημ. 46. Παρόμοια ὁρολογία χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ Ἐλευθ. Π. Ἀλεξάκης, Ἡ ἐξαγορὰ τῆς νύφης. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν γαμήλιων θεσμῶν στὴ νεότερη Ἑλλάδα, Ἀθήνα 1984, 115, ἀλλὰ μὲ τὸν ὅρο ὅτι «θὰ πρέπει νὰ ἐξεταστεῖ τὸ ἐνδεχόμενο μήπως κάποιος ἀπ' αὐτοὺς τοὺς τύπους (Βλάχων, Σλάβων, Ἀλβανῶν τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου) ἔχει προέλευση ἑλληνική». Πράγματι στὴν περίπτωση τῶν Βλάχων, τὴν ὁποία ἐδῶ ἐξετάζουμε, εἶναι ἀβασάνιστος καὶ ἀνεπιστημονικὸς ὁ διαχωρισμός τους ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμό. Ἡ θεωρία γιὰ Βλάχικη ἐθνότητα ἀποτελεῖ ἐπίτευγμα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας καὶ ἀπόδειξη τῆς ἑλληνικῆς ἀνοργανωσιᾶς. Πβ. Sime Jurić, Τὰ ἑλληνικὰ λυρικὰ ποιήματα τοῦ Δημήτρη Δημητρίου. Ἐπιμελεία Κλεοβούλου Τσούρκα, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1965, 9: «Πατήρ τῆς ἀνωτέρω θεωρίας δέον νὰ θεωρηθῇ ὁ πολὺς Weigand, δίδυμος ἀδελφὸς τοῦ Fallmerayer, ὅστις περιελθών, ὡς γνωστόν, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἤπειρον κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος... ἀνεκάλυψε τοὺς βλαχοφώνους μας. Μὲ ὑπερβάλλοντα ἐπιστημοφανῆ, ἀλλὰ πολὺ ὑποπτον ζῆλον ἤρχισε νὰ προβάλῃ τούτους ὡς ἰδιαιτέραν ἐθνότητα, ἀγνοῶν... ἐπιστημονικώτατα τὰ αἰσθήματα τῶν πληθυσμῶν ἐκείνων, τὸν ρωμαλέον πατριωτισμόν των καὶ τὴν ἀγνὴν ἑλληνικὴν αὐτῶν συνείδησιν, ἥτις ἐπὶ αἰῶνας ἐξεδηλώθη εἰς ἔργα ἀποδεικνύοντα ὅτι φυλετικῶς, ἱστορικῶς καὶ ψυχικῶς εἶναι γνησιώτατα τέκνα τοῦ Ἑλληνισμοῦ». Ἡ βαθειὰ ἑλληνικὴ ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Βλάχων σὲ κρίσιμη καμπὴ τοῦ ζητήματος ἐπισημαίνεται ἀπὸ πολλούς. Βλ. La Grèce par Th. Homolle..., Paris 1908, 179. Σπ. Λάμπρου, «Τὰ ἑλληνικὰ δίκαια», ΝΕλλ 10 (1913) 166-171. Δ. Γιαραλῆ-Παπαδοπούλου. Ἡ ἀπογραφὴ τοῦ Χιλμῆ πασᾶ στὴν Ἤπειρο (1905)», Δωδώνη ΕΕΦΣΠΙ 7 (1978) 122 καὶ 136 σημ. 3. Π. Δ. Τζιόβα, «Ἠπειρωτικὰ Σύμμεικτα», ΗΕ 31 (1981) 584.

1. A. Muzet, Le monde balkanique, Paris 1917, 8, ὅπου γιὰ τὶς ἐπιδόσεις τοῦ βλαχικοῦ πληθυσμοῦ στὸ ἐμπόριο γράφει: «la seule population commerçante dont les aptitudes spéciales au négoce sont analogues à bien des points de vue à celles des Grecs». Αὐτὰ ὑπερθεματίζει καὶ ὁ Capidan. Βλ. A. Lazarou, «Aux origines de l'aroumain et ses rapports avec les langues environnantes», Πλάτων 37 (1985) 168 σημ. 27.

2. Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση στὶς μητροπολιτικὲς ἐπαρχίες Δυρραχίου καὶ Βελεγράδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰώνα, Ἰωάννινα 1978, 218.

νοντας στὴν Μοσχόπολη ἐπικοινωνεῖ μὲ τοὺς κατοίκους της, ὅλους Βλάχους, καὶ διαπιστώνει τὸ φαινόμενο τῆς δῆθεν ἄγνοιας, ὁλικῆς ἢ μερικῆς, τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τοὺς Μοσχοπολίτες καὶ τῆς ἑλληνικότητας τῶν τραγουδιῶν τους.

Ὁ Σπ. Λάμπρος σχολιάζει ἐπανειλημμένως τὶς διαπιστώσεις αὐτές. Σὲ ἄρθρο του, τὸ ὁποῖο ἀρχικὰ δημοσιεύει στὴν ἰταλικὴ γλῶσσα καὶ μετὰ τὸν θάνατό του μεταφράζεται στὴν ἑλληνική, ἀφοῦ ὑπογραμμίζει τὴν οἰκονομική, καλλιτεχνικὴ καὶ πνευματικὴ ἀκμὴ τῆς Μοσχοπόλεως καὶ ἀναφέρεται στὴν οἰκογένεια Σίνα, γράφει γιὰ τὴν περίοδο τῆς παρακμῆς, κατὰ τὴν ὁποία πραγματοποιεῖται καὶ ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Ρουμάνου διπλωμάτη : «Ὁ ῥουμάνος οὗτος περιηγητὴς τοῦ ὁποίου αἱ πληροφορίαι δέον νὰ γίνωσι δεκταὶ μετὰ πάσης ἐπιφυλάξεως (αἱ προκαλέσασαι τὴν διαμαρτυρίαν καὶ αὐτῶν τῶν ἀλβανοφίλων τῆς Ἰταλίας) ἰσχυρίζεται ὅτι τῆς Μοσχοπόλεως οἱ κάτοικοι «ἐλάχιστα γνωρίζουσι τὴν ἑλληνικήν, τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἀγνοοῦσιν αὐτὴν τελείως». Ἐνῷ ὅμως παραδέχεται ὅτι τὰ τοπικὰ ᾄσματα εἶναι ἑλληνικά, ὁ ρουμᾶνος ἱεραπόστολος ἐλέγχεται ὡς μὴ δυνάμενος νὰ ἀποκρύψῃ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀναμφισβητήτως ἑλληνικῆς συνειδήσεως ἐν μιᾷ ἐκ τῶν χωρῶν ἔνθα οἱ τὴν ρουμανικὴν ἰδέαν ἐξυπηρετοῦντες πατριῶται καὶ οἱ προστάται αὐτῶν, ὡς ὁ γερμανὸς Weigand, ἐφαντάσθησαν ὅτι ἀνεῦρον τὸν Ρουμᾶνον... ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα τοῦ Κουτσοβλάχου, συγκατοικοῦντος μετὰ τοῦ Ἕλληνος ἐν ἀγαστῇ ἁρμονίᾳ, ἐνίοτε δὲ ἐν ἀφομοιώσει ἀμφοτέρων τῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων, πάντοτε ὅμως ἐν ἀδιασπάστῳ ἑνότητι, ἐν τῇ εἰλικρινεῖ τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως ἐμμονῇ»[1]. Σὲ ἄλλο ἄρθρο, τὸ ὁποῖο ἐπιγράφει *Ἠπειρωτικὰ* καὶ δημοσιεύει τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1913, ἐπανέρχεται ὡς ἑξῆς : «Ἀνακτισθεῖσα δ' ἡ Μοσχόπολις μετὰ τὴν καταστροφὴν διασώζει μέχρι τῶν καθ' ἡμῶν ἡμερῶν τὸν ἑλληνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ τὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν, μαρτυρουμένην ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς καὶ τῶν σχολείων καὶ τῆς γλώσσης τῶν κατοίκων. Ῥωμᾶνος περιηγητής, ὁ Κ. Ν. Μπουριλεάνου, οὗ αἱ μαρτυρίαι προεκάλεσαν τὴν διαμαρτυρίαν αὐτῶν τῶν ἀλβανοφίλων τῆς Ἰταλίας, καίπερ προσπαθήσας νὰ ἐλαττώσῃ τὴν σημασίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ κωμοπόλει ταύτῃ, ᾐσθάνθη οὐχ ἧττον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι *τὰ ἐπιχώρια ᾄσματα εἶνε μόνον ἑλληνικά*, ὅπερ εἶνε τῶν

---

1. Λάμπρου, 1927, 161 - 162.

ἐνδεικτικωτάτων ἐπιχειρημάτων πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς χώρας»[1].

Κατὰ τὸν Χρ. Χρηστοβασίλη οἱ μὲν Βλάχοι τῆς Δακίας, οἱ Ρουμάνοι, τραγουδοῦν στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα, «ὁ δὲ ἡμέτερος Βλάχος [Θεσσαλίας, Ἠπείρου - Μακεδονίας] ποιεῖ καὶ ᾄδει τὰ κλέφτικα ἑλληνικὰ τραγούδια μόνον ὡς γνήσιος Ἕλλην ποῦ εἶναι, τραγούδια ἑλληνικῆς ὑποθέσεως καὶ ἑλληνικῆς φύσεως, οἷά εἰσι τά κατωτέρω, ἅτινα χρησιμεύουσι καὶ θὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀψευδὲς τεκμήριον τῆς ἑλληνικωτάτης καταγωγῆς τῶν Βλάχων τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου»[2]. Μεταξὺ δὲ τῶν τραγουδιῶν, τὰ ὁποῖα ἀνθολογεῖ ὡς βλαχικά, ὅλα στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, πρῶτο κατατάσσει τὸ ἀκόλουθο :

Ο ΣΜΑΗΛ ΑΓΑΣ

Λὲν σ' ἄρεζε, Σμαὴλ ἀγᾶ, Φούρκα καὶ Σαμαρίνα
μὸν γύρευες καὶ τὸ Ντουσκὸ νὰ πάρς τ' ἀρματολίκι.
Κι' ἀπάνω κλέφτες φώναζαν, καὶ κλέφτες ἐφωνάζαν
— «Σμαήλη, ρίξε τ' ἄρματα, Σμαήλη, ξαρματώσου».
— «Καὶ πῶς νὰ ρίξω τ' ἄρματα καὶ πῶς νὰ τὰ πετάξω;
Ποῦ γδύμαι ὁ Σμαὴλ-ἀγᾶς στὴν Πόλη ξακουσμένος;...».

Παραλλαγὲς τοῦ δημοτικοῦ τούτου τραγουδιοῦ, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀπὸ τὰ ἀγαπητότερα στὰ Βλαχοχώρια, ὑπάρχουν πολλές, καμμία δὲ στὴν ἀρωμουνικὴ[3].

Κατὰ τὴν δίνη τοῦ ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου τοῦ 1940 ὁ λαογράφος Δ. Λουκόπουλος δὲν λησμονεῖ τὰ βλάχικα τραγούδια καὶ διαπιστώνει ὅτι εἶναι στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἐξ ἀφορμῆς τῆς μάχης

---

1. Λάμπρου, «Ἠπειρωτικά», ΝΕλλ 10 (1913) 384 - 385. Βλ. καὶ Δημ. Καλλιμάχου, Ὁ πολιτισμὸς τῆς Βορείου Ἠπείρου. Ἡ ἑλληνικότης τῆς Κορυτσᾶς. Ὁ πολιτισμὸς τῆς Μοσχοπόλεως. Ἀνάτυπον ἀπὸ ΗΕ, Ἰωάννινα 1959, 6 κέ. Κ. Σαρδελῆ, «Ἡ Μοσχόπολη», Ἐθνικὸς Ἀστὴρ 9 (1985) 213 - 220, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Χρ. Χρηστοβασίλη, «Ἐθνικὴ ποίησις τῶν Βλαχομακεδόνων καὶ καταγωγὴ αὐτῶν», Ἑλληνισμὸς 4 (1901) 490.

3. Λουκόπουλου, 1918, 166 - 167. Θ. Πισπιρίκου, «Τὸ τραγούδι τοῦ Ἰσμαὴλ ἀγᾶ», ΩΣ 28 (1972) 4. Ἀναστ. Εὐθυμίου, «Τά δημοτικά μας τραγούδια. Τὸ τραγούδι τοῦ Σμαὴλ ἀγά», ΩΣ 56 (1974) 2. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τά 200 χρόνια τοῦ Σμαὴλ ἀνᾶ», ΩΣ 64 - 65 (1975) 6. Μακρῆ, 1978, 32.

στὴν Σαμαρίνα ἀναφέρεται καὶ στὴν ἀντίσταση τῶν κατοίκων της ἐναντίον τῶν Τουρκαλβανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐπιχειροῦσαν ληστρικὲς ἐπιδρομές: «Ἦταν λοιπὸν ἀναγκασμένοι οἱ Σαμαρινιῶτες νὰ ὑποφέρουν τὰ δεινὰ αὐτῆς τῆς μάστιγας, ἂν δὲν ἔπαιρναν τὰ ὅπλα. Ἔτσι μὲ τὸ τουφέκι στὸ χέρι πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ζοῦσαν καὶ τὴν κλέφτικη ζωὴ ποὺ ἀκονίζει τὸ ἐθνικὸ αἴσθημα.

Πολλῶν ντόπιων κλεφτῶν καπεταναίων ἡ ἱστορία σώζεται στὴν τοπικὴ παράδοση καὶ μάλιστα σὲ δημοτικὰ τραγούδια ποὺ τραγουδοῦν τὰ Βλαχοχώρια μόνο σ' ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Ἕνα τέτοιο τυπώνω ἐδῶ σήμερα τοῦ Γιάννη Παπανικολάου Σαμαρινιώτη, ποὺ οἱ Ἀρβανῖτες τὸν ὀνόμαζαν Γιάννη Πρίφτη.

Τ' εἶν' τὰ μπαϊράκια πόρχονται ἀπ' τοῦ Ρωμιοῦ τὴ ράχη;
Κι ὁ Γιάννης χαμογέλασε, ταράζει τὸ κεφάλι,
Παίρνει καὶ ζώνει τὸ σπαθί, παίρνει καὶ τὸ τουφέκι
Καὶ παίρνει τὸν ἀνήφορο σὰν ἄξιο παληκάρι.
Κι ἡ μάννα του ἀπὸ κοντὰ μὸν σκούζει καὶ βελάζει:
— Ποῦ πᾶς, Γιάννη μου, μόναχος, δίχως κάναν κοντά σου;
— Καὶ τί τοὺς θέλω τοὺς πολλούς, πάω καὶ μοναχός μου.
Σὰν βάνει καὶ χουχούγιαζε σὰν ἄλογο βαρβᾶτο:
— Ποῦ πᾶτε Σκυλαρβανιτιὰ καὶ Σκυλοκολωνιῶτες;
Δὲν εἶν' ἐδῶ ἡ Κόζανη δὲν εἶν' ἡ Ἀλασσῶνα.
Ἐδῶ τὸ λένε Σμόλικα, τὸ λένε Σαμαρίνα,
Ἐδῶ εἶν' ὁ Γιάννης ἀμπροστά, Γιάννης Παπανικόλα·
Ποὺ εἶναι μπαϊράκι στὰ βουνά, στὴ θάλασσα λιοντάρι.
—Ἄφσε Ἀϊλιοὺζ τὰ πρόβατα, εἶναι Περιβολιώτικα.
Ἐμεῖς δὲ σὲ πειράζομε στὸν ἐδικό σου τόπο!
Καὶ πιάστηκαν στὸν πόλεμο τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες.

Στὶς 15 Αὐγούστου ποὺ πανηγυρίζει τὸ χωριό, αὐτὸ τὸ τραγούδι πρωτοτραγουδᾶνε καὶ χορεύουν»[1].

---

1. Νεοελληνικὰ Γράμματα, Δεκέμ. 1940. Λουκόπουλου, 1918, 165. Παραλλαγὲς ὑπάρχουν πολλές. Βλ. Ἀραβαντινοῦ, 1880, 44. Τὸ ἴδιο δὲ ἔτος, 1880, ἡ προπαγάνδα σπεύδει στὸν ἐκρουμανισμό του. Πβ. «Cântecu a gionlui Jani al Papa Nicola din Samarina», Frăţilia întru Dreptate 1 (1880) 63. Φ. Παπανικολάου, «Δύο τραγούδια τῆς Σαμαρίνας. Λαογραφία Δυτ. Μακεδονίας», Σήμερα 7 (1960) 20. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, «Οἱ πολεμικοὶ ἄνδρες τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον», Μακεδονικὰ 7 (1966 - 1967) 55. Ὡς πρὸς

Ὁ Γρ. Βέλκος, ποὺ ἐκδίδει συλλογὴ τῶν τραγουδιῶν τῆς Σαμαρίνας, ἐξομολογεῖται τὴν ἀφόρμησή του ὡς ἑξῆς: «Πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια ἀκούσαμε μιὰ «ἀρχοντόβλαχα» Σαρμανιώτισσα γερόντισσα νὰ τραγουδάη τὸ τραγούδι τοῦ «Χατζημπύρου». Ἡ φωνή της ἦταν γλυκιὰ κι ὁ τρόπος ποὺ τραγουδοῦσε ἦταν ἀριστοτεχνικὸς καὶ ἐντυπωσιακός. Πέρα ὅμως ἀπ' ὅλα αὐτά, ὑπῆρχε κάτι τὸ πολὺ περίεργο, τὸ πολὺ παράξενο κι ἀξιοπρόσεκτο: Ἡ γιαγιὰ αὐτή, ποὺ τραγουδοῦσε τὸ θαυμάσιο αὐτὸ Ἑλληνικὸ τραγούδι κι ἔβγαζε ἀπὸ τὸ στόμα της τὶς ἑλληνικὲς λέξεις μελωδικὲς κι ὁλόσωστες, *δὲν ἤξερε οὔτε μιὰ λέξη ἑλληνική*. Ἡ μητρική της γλώσσα ἦταν ἡ βλάχικη καὶ μ' ὅλους *παντοῦ* καὶ *πάντοτε*, συνεννοοῦνταν στὰ βλάχικα. Δὲν μποροῦσα ποτὲ νὰ φανταστῶ καὶ νὰ πιστέψω ὅτι μιὰ γριούλα, ποὺ ἀπ' τὸ στόμα της δὲν ἔβγαινε *ποτὲ* ἑλληνικὴ λέξη, θὰ ἤξερε τόσο τέλεια τὰ ἑλληνικά.

Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ γέννησε τὴν περιέργεια καὶ τὴ διάθεση γιὰ ἔρευνα»[1].

Ἡ ἔκπληξη τοῦ Βέλκου θὰ ἦταν μικρότερη, ἂν εἶχε ὑπ' ὄψη του ὅτι στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα μας ὁ Μ. Χρυσοχόος θησαυρίζει καὶ αὐτὴν τὴν ἀλήθεια: «Τὸ παραδοξότερον δέ, ὅπερ καὶ μᾶς ἐνισχύει πολύ, εἶναι ὅτι τὰ τραγούδια τοῦ χοροῦ, τῶν γάμων, τῆς ξενιτιᾶς, τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς παλληκαριᾶς, τὰ ἐγνώριζον ὅλα καὶ μόνον Ἑλληνιστὶ τὰ ἐτραγῴδουν καὶ τὰ τραγῳδοῦσιν ἀκόμη, καὶ *αἱ μὴ γνωρίζουσαι τὴν Ἑλληνικήν*»[2].

Ὁ Γιάννης Παπαζήσης, μόνιμος κάτοικος Τρικάλων, ἀληθινὴ πηγὴ λαογραφικῶν πληροφοριῶν, περιγράφοντας Σαμαρινιώτικο γάμο καταθέτει προσωπικὴ ἐμπειρία, ποὺ ταυτίζεται μὲ ἐκείνη τοῦ Βέλκου: «Ἐξαιρετικὴ ἐντύπωσι ἔκαναν τὰ γαμήλια τραγούδια μὲ τὰ ὁποῖα ἐκφράζονταν ἡ ἔννοια καὶ ἡ βαθύτερη σημασία τῆς τελούμενης ἱεροτελεστίας... Πολλοὶ ἀναρωτήθηκαν πῶς δὲν ἀκούσθηκε κανένα τραγούδι μὲ βλάχικα λόγια... Διότι μέσ' στὶς καρδιές τους ὑπάρχει ἀτόφια ἡ Ἑλλάδα. Καὶ διότι ἀπ' τὰ γεννοφάσκια τους ἀκόμα, ὅταν

τὸ πρῶτο τραγούδι τοῦ 15αύγουστου στὸν χορὸ τοῦ χωριοῦ οἱ Δ. Β. Οἰκονομίδης - Σπ. Περιστέρης, Ἀκαδ. Ἀθ., Γ', 66, σημειώνουν τὰ ἀκόλουθα: «Μὲ τὸ ὄνομα Τσάτσος φέρονται εἰς τὴν περιοχὴν Σαμαρίνας, τόσον τὸ τραγούδι μὲ τὸν ὁμώνυμον ἥρωα, ὅσον καὶ ὁ χορὸς ποὺ χορεύεται, ἐνῷ τραγουδιέται τὸ ᾆσμα κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς Παναγίας, τὴν 15 Αὐγούστου, μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας...».

1. Βέλκου, 1975, 6.
2. Χρυσοχόου, 1909, 52.

ἦταν μωρουδάκια καὶ τὰ κουνοῦσε στὴ σαρμανίτσα ἡ μανούλα τους, ἑλληνικὰ ἄκουσαν τὸ πρῶτο της χαϊδευτικὸ νανούρισμα ἀπ' τὸ γλυκό της στόμα :

Νάνι, νάνι τὸ μωρό μου
νανάκια τὸ χρυσό μου
ἔλα ὕπνε πάρεμέ το
Παναγιά μου φύλαξέ το.

Σὰν ποδάρωσαν τὰ φτωχὰ κουτσούβελα, πῆραν φαλάγγι τὶς γειτονιές. Γνώρισαν συνομήλικους εὔκολα. Δὲν ὑπῆρχαν κοινωνικὲς διακρίσεις στὰ νήπια. Κάποτε ἔφτασαν καὶ οἱ γιορτινὲς ἐπίσημες ἡμέρες. Στὰ γρήγορα ἔμαθαν τὰ κάλαντα καὶ γιὰ νὰ τὰ κονομήσουν τὰ ἔψαλλαν ἑλληνικά.

Στὴν ἴδια αὐτὴ γλῶσσα ἄκουσαν ἀργότερα χαρούμενα τραγούδια σ' ἀρραβῶνες καὶ γάμους, ἀλλὰ καὶ λυπητερὰ μοιρολόγια σὲ κηδεῖες, ποὺ σπάραζαν τὶς καρδιές τους... Καὶ τελειώνω μὲ μιὰ βαθύτατη ἔκπληξη ποὺ δοκίμασα στὰ παιδικά μου χρόνια καὶ δὲν ἠσμονῶ ἀκόμα. Καλεσμένος σ' ἕνα συγγενικό, πλούσιο γαμήλιο συμπόσιο ξαφνιάστηκα πολύ, ἀκούοντας ἀπὸ σεβάσμιες γερόντισσες τὸ παρακάτω ἐπιτραπέζιο τραγούδι, ποὺ τῶβαλαν μὲ συνταιριασμένες σταθερὲς φωνὲς καὶ χωρὶς κανένα λάθος, ἂν καὶ δὲν ἤξεραν γρῦ ἑλληνικά :

Πέντε ἀφεντάδες ἤτανε
καὶ πέντε Βοϊβοτάδες
εἶχαν τραπέζια ἀργυρᾶ
σωφρὰ μαλαματένιο.
. . . . . .
Εἶχαν κι ἕνα σκλαβόπουλο
νὰ τοὺς κερνάει νὰ πίνουν
καὶ κάθονταν καὶ τὸ ρωτοῦσαν
καὶ τὸ ψιλοκουβέντιζαν.
. . . . . .
Γιὰ πές μας βρὲ σκλαβόπουλο
ἀρχοντογεννημένο
πόσα κοράσια φίλησες
καὶ πόσες παντρεμένες»[1].

1. Γ. Παπαζήση (Σμόλικα), «Σαμαρινιώτικος γάμος», ΩΣ 57 (1975) 1 - 2.

Ἀπόηχο τῶν παιδικῶν χρόνων καταγράφει καὶ ὁ Χρ. Παπαζήσης, Βλάχος Βελεστινλῆς, τοῦ ὁποίου τὰ πατρογονικὰ ἀνέβαιναν τὸ καλοκαίρι στὸ Περιβόλι τῆς Πίνδου: «Ὅταν ἤμουν μικρὸ παιδὶ στὸ χωριό μου, στὸ Βελεστῖνο, ἄκουγα πολλὲς φορὲς νὰ γίνεται λόγος γιὰ τὸ Περιβόλι. Κι ἀπὸ τότε ἠχοῦν στ' αὐτιά μου οἱ χαρακτηριστικοὶ στίχοι ἀπὸ τὸ ὡραῖο τραγούδι τῶν Περιβολιωτῶν κτηνοτρόφων ποὺ γύριζαν τὸ φθινόπωρο μὲ τὰ κοπάδια τους στὰ χειμαδιὰ τοῦ Βελεστίνου, ἀλλὰ καὶ τῶν Τρικάλων καὶ ἄλλων τόπων τῆς Θεσσαλίας:

Βάστα καϋμένε Ὄρλιακα,
βάστα καλὰ τὴν καταχνιὰ
ν' ὁσοὺ νὰ διάβην' ἡ Βλαχιὰ
νὰ πάη κατὼ στὰ χειμαδιά,
νὰ ξεχειμάση πρόβατα
νὰ φέρη γρόσια καὶ φλουριά...»[1].

Ὁ Μπίρκας, ποὺ ἀφιερώνει ἰδιαίτερο κεφάλαιο στὰ δημοτικὰ τραγούδια τῆς γενέτειράς του Ἀβδέλλας καὶ τῶν γειτονικῶν Βλαχοχωριῶν τῆς Πίνδου, οὔτε σκέψη διατυπώνει γιὰ τραγούδι στὴν ἀρωμουνική. Ὅσα καταχωρίζει στὸ βιβλίο του εἶναι στὴν ἑλληνική. Ἐπιμερίζοντας δὲ τὸν λόγο στὰ κλέφτικα - ἡρωϊκὰ προβαίνει καὶ στὶς ἀκόλουθες παρατηρήσεις: «Διδάσκονταν, ἀπ' αὐτὰ τὰ τραγούδια ὁ λαός μας τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα καὶ τὸ πάθος τῆς λευτεριᾶς, τὰ πολεμικὰ κατορθώματα καὶ τοὺς ἡρωϊσμοὺς τῶν κλεφταρματωλῶν καὶ ὁπλαρχηγῶν τοῦ ἀγώνα κατὰ τῶν Τούρκων καταχτητῶν. Καὶ γαλουχοῦνταν καὶ διαπαιδαγωγοῦνταν πατριωτικὰ γιὰ κάθε περίσταση καὶ ὥρα κινδύνου τοῦ τόπου»[2].

---

1. Χρ. Παπαζήση, «Οἱ Βλάχοι τοῦ Βελεστίνου», Μαγνησιακὰ 1 (1971) 42.

2. Κ. Μπίρκα, Ἀβδέλλα. Ἀετοφωλιὰ τῆς Πίνδου. Ἐκδόσεις Ἰωλκός, Ἀθήνα 1978, 235. Ἀντίθετα στὸ νέο βιβλίο τοῦ Κ. Μπίρκα, Ἀθάνατη Πίνδο, ἐθνικοὶ ἀγῶνες καὶ χορο - ᾄσματα τῆς Βλαχουριᾶς, Ἔκδοση Συλλόγου Βελεστινιωτῶν «Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς», Ἀθήνα 1987, 347, φαίνεται ἀνάγλυφα πῶς μεταδίδεται ἡ πλάνη καὶ ἡ προπαγάνδα. Οἱ ἐσπευσμένες καὶ ἄκριτες ἀντιγραφὲς ἀπὸ τὴν ἐφημ. τῆς γενέτειρας τοῦ σ. ἀνατρέπουν τὴν ἀλήθεια τοῦ προηγουμένου βιβλίου καὶ ἐμφανίζουν αὐτὸν νὰ ἀσπάζεται ὅσα καταπολεμεῖ. Ἡ προσθήκη μὲ ἀναφορὰ στὰ προπαγανδιστικὰ τραγούδια ἔγινε μετὰ τὴν δημοσίευση τοῦ προλόγου μου, στὸ βιβλίο τοῦ Μπίρκα. Ἀλλιῶς θὰ εἶχα προλάβει τὸ ἀσύγγνωστο ὀλίσθημά του. Βλ. καὶ Τάκη Σιουτζούκη, «Δημοτικὰ τραγούδια Γρεβενῶν

Ὁ Σαράντης γράφοντας τὴν ἱστορία τῆς γενέτειράς του, τοῦ Περιβολιοῦ Γρεβενῶν, καὶ τεκμηριώνοντας αὐτὴν μὲ ἄφθονες βιβλιογραφικὲς παραπομπὲς προσφεύγει συχνὰ καὶ στὴν ποιητικὴ παράδοση. Ὅμως κανένα ἀπὸ τὰ δημοτικὰ αὐτὰ τραγούδια τοῦ Περιβολιοῦ δὲν καταγράφεται στὴν ἀρωμουνική. Δὲν ἐντυπωσιάζει μόνον ἡ ἀποκλειστικότητα τῆς ἑλληνικῆς ἀλλὰ καὶ ἡ πολλαπλότητα τῶν παραλλαγῶν. Ἕνα ἀπὸ τὰ παλαιότερα ἱστορεῖ τὸν θάνατο τοῦ Καπετὰν-Δούκα, τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰώνα, καὶ τὴν πυρπόληση τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, τραγουδιέται δὲ πολὺ ἀπὸ τοὺς Περιβολιῶτες καὶ σήμερα :

Μὲ γέλασαν, μὲ πλάνεψαν οἱ σκυλο-οἱ μπρατῆμοι
καὶ μοῦ 'παν ἄϊντε Λούκα μου στὸ Μέγα Μοναστήρι
μπρατήμια γιὰ νὰ γένουμε στὰ ἅγια καὶ στὰ Βαγγέλια.
Σταυρὸ κρατεῖ στὰ χέρια του, Βαγγέλια χαιρετίζει
κι' ἀκόμα δὲν χαιρέτησε νὰ καλοχαιρετήση
κι' ἡ παγανιὰ τὸν πλάκωσε γύρω στὸ μοναστῆρι,
— Γιὰ ἔβγα - ἔβγα, Δούκα μου, ἔβγα νὰ προσκυνήσης.
— Δὲν εἶμαι νύφη νὰ προσκυνῶ καὶ χέρια νὰ φιλήσω,
ἐγὼ 'μαι ὁ Λούκας ξακουστός, στὸν κόσμο ξακουσμένος,
πῶχω τὴν πάλα μάλαμα καὶ τὸ ντουφέκι ἀσῆμι.
Τὸν λόγο δὲν ἀπόσωσε κι' ἀντιλαλιὰ δὲν πῆρε
καὶ τὸ ντουφέκι ἄναψε κι' ὅλα φωτιὰ γενῆκαν.

Ἀπὸ τὴν λαϊκὴ παράδοση τοῦ Περιβολιοῦ, ποὺ ταυτόχρονα ἀπηχεῖ τὴν πανελλήνια, εἶναι καὶ τὰ περιεχόμενα στὴν συλλογὴ Passow δημοτικὰ τραγούδια ἄλλου Περιβολιώτη καπετάνιου τοῦ 18ου αἰώνα, τοῦ ὀνομαστοῦ Νάσου-Μάνταλου :

(Passow, σελ. 21,1,XXIV)W :

— Βασίλη κάτσε φρόνιμα, νὰ γίνης νοικοκύρης,
γιὰ ν' ἀποχτήσης πρόβατα, ζευγάρια κι' ἀγελάδες,
χωριὰ κι' ἀμπελοχώραφα, κοπέλια νὰ δουλεύουν.
— Μάνα μ' ἐγὼ δὲν κάθομαι νὰ γίνω νοικοκύρης,

(1. Καϋμὸς τῆς κακοπαντρεμένης. 2. Ἡ κατάρα τῆς μάνας)», Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Σφενδόνη 9 (1933) 46 - 48. Τοῦ αὐτοῦ, «Δημοτικὰ τραγούδια Ἀβδέλλας Γρεβενῶν (1. Βουλγάρα νύφη. 2. Ἡ Παναγιωτοπούλα. 3. Ὁ Μήλιος ὁ πραμματευτής. 4. Παράπονο γέρου)», αὐτ. 12 (1936) 254 - 256.

νὰ κάμω ἀμπελοχώραφα, κοπέλια νὰ δουλεύουν,
καὶ νά 'μαι σκλάβος τῶν Τουρκῶν, κοπέλι τῶν σκυλιῶνε,
φέρε μου τὸ βαρὺ σπαθὶ καὶ τ' ἀλαφρὸ ντουφέκι,
νὰ πεταχτῶ σὰν τὸ πουλὶ ψηλὰ στὰ κορφοβούνια,
νὰ πάρω δίπλα τὰ βουνά, νὰ περπατήσω λόγγους,
νὰ βρῶ λημέρια τῶν κλεφτῶν, γιατάκια καπετάνων,
νὰ πάω νὰ βρῶ τὸν Μάνταλο νὰ σμίξω τὸν Μπασδέκη,
ποὺ πολεμοῦν μὲ τὴν Τουρκιὰ καὶ μὲ τοὺς 'Αρβανίτες,
νὰ μπῶ μὲ δαύτους σύντροφος στὰ Τούρκικα κεφάλια.
Μὲ μιὰ σπαθιὰ νὰ κόφτω τρεῖς, μὲ τὸ ντουφέκι πέντε,
καὶ μὲ τὸ γιαταγάνι μου σαράντα καὶ πενήντα.

(Passow, σελ. 80,1,XCVIII) :

Τὸ λέν' οἱ κοῦκοι στὰ βουνὰ κι' οἱ πέρδικες στὰ πλάγια
Τὸ λέει κι' ὁ πετροκότσιφας στὰ κλέφτικα λημέρια.
Οἱ κλέφτες ἐσκορπίσανε καὶ γίνηκαν μπουλούκια,
'Ο Λίπλας πάει στ' Ἄγραφα κι' ὁ 'Αντώνης πάει στὸ Βάλτο,
κι' ὁ Νάσος πέρα πέρασε κατὰ τὰ Βλαχοχώρια,
γιὰ νὰ βαφτίσ' ἕνα παιδί, νὰ πιάση μιὰ κουμπάρα.
Κουμπάρες τὸν καρτέρησαν μὲ τὸ παιδὶ στὰ χέρια.
Τὴν μιὰ κερνάει τὰ φλουριά, τὴν ἄλλη δίνει γρόσια
καὶ στὶς κουμπαροποῦλες του τάληρα καὶ ρουμπιέδες.
Κι' ἐκεῖ ἀπιστιὰ τοῦ γένηκε, τὸν Νάσο ἐσκοτώσαν[1].

Οἱ Βλάχοι τὸν πλούσιο συναισθηματικὸ κόσμο τους, τὶς χαρές, τὶς ἐλπίδες, τοὺς ἡρωϊσμούς, τοὺς καημούς, τὶς λαχτάρες, τοὺς πόνους, τὶς πίκρες, μετουσιώνουν σὲ λόγο, σὲ τραγούδι, στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, ὅπως διαπιστώνει συμπτωματικὰ ὁ Σπ. Λάμπρος στὴν γενέτειρα τῶν γονέων του, γιὰ τὴν ὁποία σεμνύνεται καὶ διακηρύσσει δημοσίως τὴν βλάχικη καταγωγή του : «Εἶνε ἀληθέστατον μὲν ὅτι κατάγομαι ἐκ Καλαρρυτῶν, μικροῦ χωρίου ἐπὶ τῆς παραμεθορίου γραμμῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ἔναντι τοῦ ἐπὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους Συράκκου, πατρίδος ἑνὸς ἐκ τῶν ἐξοχωτάτων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Κωλέττη, καὶ ἑνὸς ἐκ τῶν μᾶλλον φημισμένων ἡμετέρων ποιητῶν, τοῦ Ζαλοκώστα, αὐτοῦ τούτου τοῦ Συράκκου μετὰ

1. Σαράντη, 1977, 81, 85. Πβ. καὶ Χρ. Γ. Γεωργίου, Ὁ Γέρμας καὶ τὰ γεγονότα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, Θεσσαλονίκη 1966, 19 - 20.

τῆς τέως ρουμανικῆς ἄνευ μαθητῶν σχολῆς· ἀλλ' εἶνε ἀκόμη ἀληθέστερον ὅτι ὁ πάππος μου ὑπῆρξεν ἓν ἐκ τῶν θυμάτων τοῦ 'Αλῆ Πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων καὶ ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῶν συμπατριωτῶν μου τῶν Καλαρρυτῶν, ὡς οὐδεὶς ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ Συράκκου καὶ τῶν λοιπῶν χωρίων τῶν διεκδικουμένων ὡς ἀρουμανικῶν ἀναγνωρίζει ὅτι τυγχάνει ἄλλο τι ἢ γνησιώτατος καὶ ἀδιαφιλονείκητος Ἕλλην»[1]. Μόλις τέσσερα χρόνια μετὰ τὴν ἀδικία, ποὺ διαπράχθηκε σὲ βάρος τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὶς Μεγάλες Δυνάμεις στὸ συνέδριο τοῦ Βερολίνου (1878 - 1881), οἱ Βλάχοι ἐκφράζουν τὸ παράπονό τους μὲ τραγούδι στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Στὰ «Σημειώματα ποικίλα ἐκ Τζουμέρκων (1885 περιοδεία)» ὁ Σπ. Λάμπρος γράφει : «Ἆσμα ὅπερ ἤκουσα ψαλλόμενον ἐν Καλαρρύταις, προσηρμοσμένον εἰς τὸν ἦχον ἐρωτικοῦ ἄσματος·

Κάτω 'ςτῆς Λάρσας τὰ τζαρτσά, κάτω 'ςτὸ μπεζεστένι
ἄχ, ὤχ, τζάνιμ, τζάνιμ
'ξῆντα ραφτάδες ἔρραφταν κ' ἑξῆντα μαθητούδια,
κ' ἕνα μικρὸ ραφτόπουλο ράφτει καὶ τραγουδάει,
λέγει τραγοῦδι θλιβερὸ καὶ παραπονεμένο.
— 'Αφέντη Γιῶργι βασιλιᾶ κι' 'Αλέξι Κουμουνδοῦρε,
καὶ σὺ Κωστάκι ὑπασπιστὴ ποῦ βγαίνεις 'ςτὸ σεργιάνι
τ' εἶν' τὸ κακὸ ποῦ κάμεταν 'ς ἐμᾶς τοὺς 'Ηπειρῶτες
π' ἀφήσεταν τὴν Πρέβεζα κ' ἐπήρεταν τὴν Ἄρτα,
π' ἀφήσεταν τὰ Γιάννενα κ' ἐπήρεταν τὴ Λάρσα
π' ἀφήσεταν τὸ Μέτσοβο κ' ἐπήρεταν τὸ Ζάρκο,
καὶ τοῦ Συρράκου τὸ χωριὸ 'ς τὰ μαῦρα εἶνε ντυμένο
Στὸ Περιστέρι βγήκανε 'ψηλὰ 'ς τὴν Τσουκαρέλα
βάνουν, ζυγίζουν τὰ νερὰ 'ςὲ μιὰ χρυσῆ παλάντζα»[2].

Ὁ Πεφάνης σκιαγραφώντας τοὺς Βλάχους δὲν παραλείπει τὴν παροχὴ δείγματος βλάχικου τραγουδιοῦ : «Ἀγαποῦν τὴν ὑπαίθριον ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν κι' ἐξυμνοῦν τοὺς ἡρωϊσμοὺς καὶ τὰ κατορθώματα τῶν διακριθέντων εἰς τὰς μάχας. Νομίζει κανείς, ὅτι εὑρίσκονται ἀκόμη εἰς τὴν ἀρχέγονον κατάστασιν ἢ εἰς τὴν ὁμηρικὴν

1. ΝΕλλ 10 (1913) 169 - 170.
2. ΝΕλλ. 17 (1923) 59. Παραλλαγὲς βλ. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ, 1880, 160 ἀριθ. 239. Λ ά μ π ρ ο υ, 1902, 85. Π ο λ ί τ ο υ, 1966, 34. Ἀκαδ. Ἀθ., Α', 175 - 176.

ἐποχὴν καί, ὅπως τότε, ἔτσι καὶ σήμερα οἱ ὥμορφες καὶ χαριτωμένες βλαχοποῦλες τῆς Πίνδου καί τοῦ Ὀλύμπου, εἰς τὰ φαράγγια τῶν ὁποίων τόσες φορὲς ἀντήχησαν οἱ πολεμικὲς κραυγὲς καὶ οἱ κρότοι τῶν καρυοφυλλιῶν τῶν προγόνων των, κρατοῦν στὰ πάλευκα χέρια τους τὴν ἡλακάτη μὲ τὰ χρωματιστὰ ἔρια καὶ γνέθουνε τὰ νήματα, καὶ στρίβουν ρυθμικὰ τὸ ἀδράχτι καὶ τ' ἀφήνουν νὰ κατεβαίνῃ μετέωρον τυλίγοντας γύρω του τὸ νῆμα ποὺ σχηματίζεται.

Τὰ τραγούδια τους ἔχουν πάντα ἡρωϊκὴ ὑπόθεσι κι' ἀναφέρονται στὰ χρόνια τῆς παλιγγενεσίας καὶ ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος, ὅπως τὸ ἀκόλουθο :

Τὰ κυπαρίσια γύρανε καὶ στέκουν πικραμένα
κ' ἡ λεύκαις μέσ' τὰ ρέματα πῶς ἄγρια βοΐζουν
καὶ τὰ κλαριὰ φορτώματα ρωτᾶνε ποῦ τὰ πᾶνε
σὰν τὶ μαντᾶτο θλιβερὸ ποὺ φέρνει ὁ ἀγέρας.
Κάψανε κλέφτη 'ξακουστὸ ἕνα Κολοκοτρώνη
Κουτάνη δῶσε τἄρματα ἀφέντη νὰ σὲ κάμουν.
Εἶνε γεμᾶτα τ' ἄρματα κι' ἐλᾶτε νὰ τὰ πάρτε.
Βάλαν φωτιὰ τὸν κάψανε κι' ἀκόμη τὸν φοβοῦνται»[1].

Καμμία μνεία τραγουδιοῦ στὴν ἀρωμουνικὴ δὲν γίνεται οὔτε σὲ αὐτοτελῆ δημοσιεύματα, ποὺ ἀφοροῦν στὴν ἱστορία, στὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, στὶς παραδόσεις καὶ στὴν καθημερινὴ ζωὴ Βλαχοχωριῶν, μολονότι οἱ συγγραφεῖς γνωρίζουν καλὰ τὴν πραγματικότητα καὶ ἔχουν εὐκαιρίες πολλές, κυρίως ὅταν ἱστοροῦν τὰ κατορθώματα τῶν τοπικῶν ἡρώων ἢ τὶς περιπέτειες τοῦ χωριοῦ βασιζόμενοι καὶ στὰ δημοτικὰ τοπικὰ τραγούδια, τὰ ὁποῖα οἱ Βλάχοι συνθέτουν μόνον στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὅπως φαίνεται καὶ στὶς συγγραφὲς τῶν Δημ. Γ. Μακρῆ[2] γιὰ τὴν Φούρκα Ἠπείρου καὶ Ἐλευθ. Γκούμα[3] καὶ Ἰ. Συνεφάκη[4] γιὰ τὸ Λιβάδι Ὀλύμπου. Τοῦ τελευταίου δὲ Βλαχοχωριοῦ ὁ φιλόλογος Γ. Ράπτης[5] ἔχει ἐκδώσει καὶ συλλογὴ τῶν δημοτικῶν

1. Πεφάνη, 1949, 96.

2. Μακρῆ, 1978, 31 κέ.

3. Ἐλευθ. Κ. Γκούμα, Λιβάδι. Γεωγραφική, ἱστορική, λαογραφικὴ ἐπισκόπησις, Λιβάδι 1973, 47 κέ.

4. Γιάννη Συνεφάκη, Λιβάδι. Ἡ πατρίδα τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου, Κατερίνη 1973, 34 κέ.

5. Ράπτη, 1977. Βλ. καὶ Θ. Α. Νημᾶ, Δημοτικὰ τραγούδια τῆς Θεσσαλίας, Β', Θεσσαλονίκη 1983, 492 λ. Λιβάδι. Βλ. καὶ Κ. Τσαγγαλᾶ, «Ἀκριτικὰ τραγούδια στὴ Θεσσαλία», Λαογραφία 30(1975), 186, 195, 219.

τραγουδιῶν του, τὰ ὁποῖα ἀνέρχονται σὲ 120 καὶ ταξινομοῦνται σὲ 15 κατηγορίες. Ἀπὸ τὰ 120 τραγούδια μόνον 11 εἶναι στὴν ἀρωμουνικὴ ἢ μεικτὴ μορφή. Στὶς δὲ κατηγορίες Ἀκριτικά, Παρολογές, Ἱστορικά, Κλέφτικα, Ληστρικά, ποὺ συμποσοῦνται σὲ 38, κανένα δὲν ὑπάρχει στὴν ἀρωμουνική.

Ἀπὸ τὴν συλλογὴ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς Σαμαρίνας[1], ποὺ ἀνέρχονται σὲ 282, λείπει ὁποιοδήποτε δεῖγμα τραγουδιοῦ στὴν ἀρωμουνική. Προφανέστατα ἀποδίδεται ἡ σύγχρονη ποιητικὴ κατάσταση ἢ ἐνδεχομένως ἀγνοεῖται προγενέστερη βιβλιογραφία, εἰδικώτερα δὲ τοῦ Παπαγεωργίου καὶ τῶν Wace-Thompson.

Οἱ Ἄγγλοι συγγραφεῖς στὸ παράρτημα τῶν κλέφτικων τραγουδιῶν κατατάσσουν 10 τραγούδια, ὅλα στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἀλλὰ στὸ ἕκτο κεφάλαιο, ὅπου διεξοδικὰ περιγράφουν τὰ ἔθιμα τῶν ἀρραβώνων καὶ τοῦ γάμου, καταχωρίζουν 21 τραγούδια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνον 3 τραγουδιοῦνται στὴν ἀρωμουνική, μάλιστα τὸ τρίτο εἶναι ἁπλούστατο δίστιχο. Βεβαίως σπεύδουν στὴν ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου νὰ δηλώσουν ὅτι «τὰ περισσότερα τραγούδια ποὺ τραγουδοῦν στοὺς ἀρραβῶνες καὶ στοὺς γάμους εἶναι στὰ ἑλληνικά»[2]. Σύμφωνα δὲ μὲ τὴν προηγουμένη ἀναλογία δὲν ἀκριβολογοῦν. Ὁ Παπαγεωργίου[3] στὸ μελέτημά του γιὰ τὰ ἔθιμα τοῦ γάμου στὴν Σαμαρίνα παραθέτει 27 τραγούδια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνον 2 εἶναι στὴν ἀρωμουνική. Σὲ πολὺ μεταγενέστερη περιγραφὴ τῶν ἐθίμων τοῦ γάμου ἀπὸ τὸν Δημ. Σαμαρινιώτη (Μακρῆ)[4], μόνιμο κάτοικο Ἰωαννίνων, καταγόμενο ἀπὸ τὴν Σαμαρίνα, περιέχονται 13 τραγούδια, ὅλα στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ὁ Βέλκος, ὁ ὁποῖος περιγράφει σὲ χωριστὰ κεφάλαια τὸν ἀρραβώνα

---

1. Βέλκου, 1975.

2. Wace-Thompson, 1914, 100. Βλ. καὶ ΗΕ 371 - 372 - 373 (1983) 176 - 181, 405 - 406 - 407 (1986) 1 - 9, 408 - 409 - 410 (1986) 167 - 178, σὲ μετάφραση Πάνου Καραγιώργου.

3. Παπαγεωργίου, 1909, 432 - 446.

4. Σαμαρινιώτη, 1974, 10 - 12. Ἔμμεσα ἀλλὰ σαφέστατα ἀποδεικνύεται ὅτι φορεῖς τῶν τραγουδιῶν στὴν ἀρωμουνικὴ ἦσαν ἄλλοτε τὰ ρουμανικὰ σχολεῖα καὶ οἱ τρόφιμοί τους. Ὅταν ἔκλεισαν, σταμάτησε καὶ ἡ παραγωγὴ τραγουδιῶν στὴν ἀρωμουνική. Δηλαδή, δὲν πρόκειται γιὰ αὐτοφυὴ πνευματικὰ προϊόντα. Οἱ ἐνδεχόμενες ἐξαιρέσεις πρέπει νὰ ἐπισημανθοῦν καὶ νὰ μελετηθοῦν ἀπὸ εἰδικοὺς ἐπιστήμονες. Ἂς μὴ λησμονοῦμε ὅτι τὰ ἰσχυρότερα τεκμήρια τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων σώζονται στὴν ἀρωμουνική. Προσοχή, λοιπόν, καὶ στὸ ἁπλούστερο ἀρωμουνικὸ κείμενο, πεζὸ ἢ ἔμμετρο.

καὶ τὸν γάμο, συλλέγει ἀντίστοιχα 44 καὶ 52 τραγούδια, συνολικὰ 96, ὅλα πάλιν στὴν ἑλληνική.

Κανένα τραγούδι στὴν ἀρωμουνικὴ δὲν ἀνθολογεῖ καὶ ἡ Ἔφη Γουγουλάκη περιγράφοντας τὰ ἔθιμα τοῦ γάμου στὸν Ἀμάραντο, Βλαχοχώρι τῆς ὀρεινῆς Δυτικῆς Θεσσαλίας, ἐνῶ στὸ κεφάλαιο *Τραγούδια τοῦ χωριοῦ*, στὸ ὁποῖο συγκεντρώνει 10, τὸ δεύτερο τῆς σειρᾶς εἶναι στὴν ἀρωμουνικὴ καὶ ἐπιγράφεται

ΔΥΟ ΚΟΡΙΤΣΙΑ ΑΠ' ΤΟ ΔΡΑΓΟΒΙΣΤΙ
(Β λ ά χ ι κ ο)

Ντάου φιάτι, φιάτι Ντριγκουζντιάνι
σ' ἄλτρι ντάου, ντάου Νουβοζντιάνι
Λάρα κάλια μάρι
ντὰς λι τίρ μπάντα μάρι
ντὰς ἀφλάρι Γιώργι γκάλι
μπούνου τζούῖου Γιώργι φράτε
τσί ἄϊ ἀτσία τοῦ ντισάκα;
Νιὰμ οὐν τσάπα ε οὐν τουπόρο
σι λὶ βίντο σι μὶ σόρο

Ντὶ ντάου, νόϊ κὰρ τσ' ἀρεσιάστι;

Τίνι χὶ λάϊ, τίνι χὶ ἄλμπα

ἰὸ βα λιάου οὔνα ρούσα
ἀνάλτρα λιβέντα

Δυὸ κορίτσια ἀπ' τὸ 'Αραγογβίστι
κι ἄλλα δυὸ ἀπ' τὸ Νουβόντι
πῆραν τὸ μεγάλο δρόμο
καὶ βγήκανε στὸ μπάντα μάρι
Βρῆκαν στὸ δρόμο τὸ Γιωργάκη
καλημέρα ἀδελφὲ Γιώργη
τί ἔχεις αὐτοῦ στὸ δισάκι;
Ἔχω μιὰ τσάπα κι ἕνα τσεκούρι
γιὰ νὰ τὰ πουλήσω καὶ νὰ παντρευτῶ
Ἀπὸ μᾶς τὶς δυὸ ποιὰ σοῦ ἀρέσει;
Ἐσὺ εἶσαι μαύρη, ἐσὺ εἶσαι ἄσπρη
Ἐγὼ θὰ παντρευτῶ μιὰ ρούσα
λεβέντισα ξανθιά[1].

Στὸ Β' βιβλίο της, ὅπου ἐπίσης ἔχει κεφάλαιο ἐπιγραφόμενο *Τραγούδια τοῦ τόπου*, συγκεντρώνει 21 τραγούδια ἀπὸ τὸν Ἀμάραντο, ἀλλὰ στὴν ἀρωμουνικὴ καταγράφει 1 καὶ μοναδικό[2].

---

1. Ἔ φ η ς Γ ο υ γ ο υ λ ά κ η, Μύθια κι ἀλήθεια ἀπ' τὸ μικρὸ χωριό μας, Τρίκαλα 1980, 106.

2. Ἔ φ η ς Γ ο υ γ ο υ λ ά κ η, Μύθια κι ἀλήθεια ἀπ' τὸ μικρό μας χωριὸ (βιβλίο Β'), Τρίκαλα 1986, 36. Τ ῆ ς α ὐ τ ῆ ς, «Μὲ τὶς κομπανίες τῶν βιολιτζήδων στὸ Ἀμάραντο τῆς Καλαμπάκας», ΘΗ7 (1984) 15, τραγούδι περιεχόμενο καὶ στὸ Β' βιβλίο της, 27. Τ ῆ ς α ὐ τ ῆ ς, «Δύο θεσσαλικὰ δημοτικὰ τραγούδια μὲ τὴ σημειογραφία τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς», ΘΗ 9 (1986) 93 - 95. Τ ῆ ς α ὐ τ ῆ ς, «Ἕνα βλάχικο τραγούδι ἀπὸ τὸν Ἀμάραντο μὲ τὴ σημειογραφία τῆς εὐρωπαϊκῆς μου-

Μιὰ παρατήρηση τῶν Wace-Thompson ἀποκτᾶ βαρύτητα. Καταχωρίζουν τὸ ἀκόλουθο τραγούδι, γιὰ τὸ ὁποῖο παραπέμπουν καὶ στὸν Παπαγεωργίου :

Μαῦρα μάτια μᾶς κυττάζουν,
γαλανὰ μᾶς κουβεντιάζουν.
Ἦρθαν κι' ἄλλα δυὸ κοράσια·
ποιὰ νὰ πάρω, ποιὰ ν' ἀφήσω,
ποιὰ νὰ κάμω τὸ χατίρι;
μαυρομάτα θέλει ἀρμάτα,
γαλανὴ θέλει φλωράκια·
κάλλια σὺ μωρ' μαυρομάτα,
ποῦ σοῦ πρέπει ἡ ἀρμάτα.

Σὰν πρόλογο γράφουν τὰ ἑξῆς : «Συνήθως τραγουδοῦν τὸ ἑλληνικὸ αὐτὸ τραγούδι, τοῦ ὁποίου εἶναι γνωστὴ μιὰ βλάχικη παραλλαγή»[1]. Ἐξ ἴσου δὲ γνωστὸ εἶναι ὅτι οἱ Wace-Thompson ἔτυχαν δαψιλῶν περιποιήσεων καὶ ἐξαιρετικῆς φιλοξενίας σὲ οἰκογένειες ρουμανισάντων, τοὺς ὁποίους οἱ φιλοξενούμενοι συγγραφεῖς ἀποκαλοῦν «ἐθνικιστές», διότι ἦσαν ὑπέρμαχοι τοῦ πανρουμανισμοῦ, ἔστω καὶ μὲ τὸ ἀζημίωτο. Ἔργο αὐτῶν εἶναι καὶ οἱ δῆθεν «βλάχικες» παραλλαγές, πράγματι δὲ μεταφράσεις ἢ διασκευές τοπικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, τὰ ὁποῖα ἀείποτε οἱ Βλάχοι τραγουδοῦν στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Τὰ προπαγανδιστικὰ παρασκευάσματα ἀποσκοποῦν στὴν παρουσίαση τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Βλαχοχωριῶν σὰν ρουμανικοῦ καθ' ὅλα. Δυστυχῶς δὲν δημοσιεύουν στὸ βιβλίο τους οἱ Ἄγγλοι συγγραφεῖς τὴν παραλλαγή, ἡ ὁποία θὰ παρεῖχε πρόσθετη δυνατότητα συγκρίσεως καὶ διερευνήσεως, ὥστε νὰ συναχθοῦν συγκεκριμένα συμπεράσματα. Διότι παρόμοια παρασκευάσματα τεχνηέντως διοχετευόμενα, μέσῳ συνήθως τῶν ρουμανικῶν σχολείων, διαδίδονται εὔκολα καὶ ταχύτατα, ἀκόμη καὶ σὲ ἀπομακρυσμένα Βλαχοχώρια τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Πίνδου καὶ τῶν ἄλλων περιοχῶν, στὰ ὁποῖα ποτὲ δὲν εἶχαν λειτουργήσει προπαγανδιστικὰ σχολεῖα.

σικῆς», ΘΗ 11 (1987) 142. Πβ. Β' βιβλίο, 36. Βλ. καὶ Σωτ. Χαστώτη, ΘΗ 12 (1987) 238 - 239.

1. Wace-Thompson, 1914, 115. Βλ. καὶ Σωτ. Μ. Ἀγορογιάννη, «Πῶς εἶδαν τὴν Σαμαρίνα δύο Ἄγγλοι ἀρχαιολόγοι κατὰ τὰ ἔτη 1910 - 1912. Ἄγνωστες σελίδες ἀπὸ τὴν παλιὰ ὡραία Σαμαρίνα», ΩΣ 9 (1971) 1 κέ.

Ἐξ ἄλλου ἕνα τραγούδι ἐπιτυχημένο τόσο στὴν γλωσσικὴ μορφὴ ὅσο καὶ στὸ μέλος, ρυθμὸ καὶ ἁρμονία, ἀνεπαίσθητα κατακτᾶ πολὺ ἔδαφος καὶ τραγουδιέται εὐχάριστα, παραμερίζοντας κάὶ τὰ γνήσια. Μεταξὺ αὐτῶν, ποὺ συλλέγονται ἀπὸ τοὺς Wace-Thompson, εἶναι τὸ ἑξῆς :

La patru tsindzâ marmare,
la shassile fândân'i
aklo doarme feata singură,
singură shi isusită.
Shi dadăsa ma l' i dzâtsia,
shi dadăsa l' i dzātse,
"Ea skoală, skoală h'il'e amea
niveastă va n' t adaru,
kâ yin kuskril'i tră s til'a,
kuskri di la ghambrolu».

Ὁ Παπαγεωργίου παραθέτοντας παραλλαγὴ τοῦ τραγουδιοῦ στὴν ἀρωμουνικὴ ἕως τὸν ὄγδοο στίχο συμπληρώνει : «καὶ εἶτα ἀκολουθεῖ ἑλληνιστί :

«Πάνω, μάννα μ', καὶ κρύβομαι 'ς τὰ πράσινα λιβάδια.
10 — γιατί κορίτσι μ', κρύβεσαι 'ς τὰ πράσινα λιβάδια;
. . . . . .»[1].

Αὐτὸ τὸ τραγούδι ὁ Ἀχ. Καρανάσιος στὸ κεφάλαιο *Τραγούδια τοῦ χωριοῦ* τοῦ βιβλίου του γιὰ τὸ Γαρδίκι Ἀθαμάνων χαρακτηρίζει σὰν «τὸ βέρο βλάχικο τραγούδι». Ἀσφαλῶς, διότι οἱ Βλάχοι στὰ Τρίκαλα τραγουδοῦν κατ' ἐξαίρεση στὴν ἀρωμουνική, στὴν ὁποία μόνον ἐλάχιστο δεῖγμα, περίπου δύο στίχους, καταχωρίζει, ἐνῶ ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθεῖ ὁλόκληρο στὴν ἑλληνική, ἀσύγκριτα ἐκτενέστερο ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν Wace-Thompson καὶ Παπαγεωργίου :

---

1. Παπαγεωργίου, 1909, 435. Ἀναγωγὴ στὴν ἀπαρχὴ ἐκλατινίσεως εὐελπιστεῖ μὲ τὸ τραγούδι τοῦτο ὁ Ἀντ. Μπουσμπούκης προλογίζοντας τὸ βιβλίο τοῦ Γ. Σ. Ἔξαρχου, Βλάχοι. Μνημεῖα ζωῆς καὶ λόγου ἑνὸς πολιτισμοῦ ποὺ χάνεται, Ἀθήνα 1986, 23 - 24.

Κάτω στὰ πέντε μάρμαρα στὰ ἕξη λιθαράκια
κοιμᾶται κόρη μοναχή, στὰ νυφικὰ ντυμένη.
Κι' ἡ μάνα της τῆς ἔλεγε, κι' ἡ μάνα της τῆς λέγει :
Σήκω κορίτσι μ' ξύπνησε καὶ μὴ βαρειὰ κοιμᾶσαι
ἀνάμεσα ἀπ' τὶς φίλες σου κι ἀπ' τοὺς ἰδικούς σου
γιατὶ τ' ἀψίκι τοῦ γαμπροῦ ἦρθε γιὰ νὰ σὲ πάρη
Σὰν ἦρθαν οἱ συμπέθεροι, καλῶς τους νὰ κοπιάσουν
Μόν' βάλε τὸ χεράκι σου στοῦ φουστανιοῦ μ' τὴν τσέπη
καὶ πάρε τὸ ἔρμο τὸ κλειδὶ ν' ἀνοίξεις τὸ κελάρι
καὶ στρῶσε τους νὰ φᾶν, νὰ πιοῦν καὶ νὰ μεθύσουν,
καὶ μένα μὴ μὲ καρτερεῖς στοῦ τραπεζιοῦ τὸ γλέντι
γιατὶ θὰ φύγω μακριά, εἰς τὸν ἀπάνω κόσμο,
τὸ χάρο θὰ στεφανωθῶ. Μαννοῦλα μ' θὰ πεθάνω ! !
Μόν' θέλω νὰ μὲ θάψετε ψηλὰ στὸν Ἅη Γεώργη,
στὸν ὄχτο τὸν ψηλότερο ποὺνε σιμὰ στοῦ δρόμου,
γιὰ νὰ περνοῦν οἱ φίλες μου νὰ μὲ καλημερᾶνε,
ὅταν στὸ λόγγο τὸ πρωῒ πᾶνε νὰ μάσουν ξύλα
κι' ὅταν τὸ Μέγα Σάββατο πᾶνε νὰ μεταλάβουν[1].

Μεικτὴ γλωσσικὴ μορφὴ ἔχει καὶ τραγούδι, ποὺ τραγουδοῦν τὰ παιδιὰ στὸ Λιβάδι Ὀλύμπου κατὰ τὴν τέλεση τῆς «Περπερούνας»:

Πὶ - πὶ - πιπιριὰ
πιπιριὰ στὰ Σουλαντρὰ
λίμπι - λίμπι στὸ γιαλό,
καρακάξα στὸ νερὸ
Dede pluae
de tu ginia anuaste
si ciriasce auili,
auilii cu patesli
auili cu patesli
si li alnemu cu mnesli
Μετάφραση τοῦ Βλάχικου

---

1. Ἀχ. Γ. Καρανάσιου (Ἄλκη Περαστικοῦ), Ἱστορικὰ - Λαογραφικά, Παραδόσεις Γαρδικίου Ἀθαμάνων, Τρίκαλα 1979, 103. Ἄλλο πρόλογο τοῦ τραγουδιοῦ στὴν ἀρωμουνικὴ καὶ τὴν ἔννοια τοῦ τραγουδιοῦ τούτου βλ. Πολιτιστικὸς Σύλλογος Ἀνθούσης «Ἡ Λιπινίτσα», Ἱστορικὰ - Λαογραφικὰ τοῦ χωριοῦ μας, 1987, 91 - 92.

Ρίξε - ρίξε βροχὴ
στ' ἀμπέλι τὸ δικό μας
νὰ μεγαλώσουν τὰ σταφύλια,
σταφύλια καὶ πατάτες
σταφύλια καὶ πατάτες
νὰ τὰ μαζεύουμε μὲ χοῦφτες[1].

Ἀποδοχὴ ταυτόχρονης καὶ παράλληλης χρήσεως ἑλληνικῆς καὶ ἀρωμουνικῆς στὸ ἴδιο δημοτικὸ τραγούδι προϋποθέτει μαρτυρία τῆς ἀρωμουνικῆς μορφῆς πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ὄχι μόνον μὲ τὰ ρουμανικὰ σχολεῖα ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν γραμματεία τῆς λατινίζουσας σχολῆς τῆς Τρανσυλβανίας, ἡ ὁποία ἄλλως τε εἶχε ἐπηρεάσει μερικοὺς λογίους τῆς Διασπορᾶς. Διαφορετικὰ εἶναι ὑπόθεση, ἁπλὴ εἰκασία, ἀναπόδεικτη. Τὸ ἐνδεχόμενο παρουσίας τραγουδιοῦ στὶς δύο γλωσσικὲς μορφὲς δὲν θὰ αἰφνιδίαζε τοὺς μυημένους στὴν διαδικασία διαδόσεως τῆς λατινικῆς καὶ συνυπάρξεώς της μὲ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ὁ Γκόμας γράφει σχετικά : «Ἡ ἐξήγηση τοῦ φαινομένου εἶναι πολὺ ἁπλή, ἂν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι οἱ Βλάχοι πάντοτε μιλοῦσαν καὶ μιλοῦν δυὸ γλῶσσες, τὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴ βλάχικη, ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴ δημοτικὴ λατινικὴ γλῶσσα. Ὑπάρχουν ἄφθονα δημοτικὰ τραγούδια καὶ μάλιστα μὲ πολλὲς παραλλαγές, ὅπως ἀκριτικά, κλέφτικα, τῆς ξενιτιᾶς, τῆς ἀγάπης, νυφιάτικα, τοῦ κάτω κόσμου καὶ τοῦ χάρου, μοιρολόγια καὶ ἄλλα»[2]. Ἀπὸ τὰ 10 τραγούδια τῶν Βλάχων τοῦ Βελεστίνου, τὰ ὁποῖα ἀνθολογεῖ στὸ μελέτημά του, 9 ὑπέροχα εἶναι στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, 1 δὲ μοναδικὸ στὴν ἀρωμουνική. Καὶ αὐτὸ ὁλοφάνερα ὑπολείπεται ποιοτικά. Ἐπὶ πλέον μετὰ πρόχειρη γλωσσικὴ ἐξέταση ὁ Γκόμας καταλήγει: «Ἀπὸ τὸ σύντομο αὐτὸ τραγούδι ἐνισχύεται σημαντικὰ ἡ ἄποψη ὅτι οἱ Βλάχοι ποτὲ δὲν ἔπαψαν νὰ μιλοῦν τὴ γλῶσσα τῶν προγόνων τους,

---

1. Ρ ά π τ η, 1977, 44. Μεικτὴ μορφὴ τραγουδιοῦ, τοῦ πρώτου τῆς σειρᾶς τῶν τραγουδιῶν μιᾶς ἄλλης τελετῆς, ἀφήνει νὰ ἐννοεῖται ὁ Ἀ χ. Γ κ ρ ι ζ ι ώ τ η ς, «Τὰ Κλήδονα. Ἕνας ὡραῖος θεσμός, ἕνα κοριτσίστικο ξεφάντωμα καὶ χαρούμενο πανηγύρι. Μιὰ παραδοσιακὴ φιέστα», ΩΣ 51 (1974) 3. Βλ. καὶ Β ή κ α, 1918, 179 - 180. Ἀντίθετα ἑλληνικὸ στὸ Μέτσοβο. Βλ. Μιχ. Γ. Τ ρ ί τ ο υ, Ἤθη καὶ ἔθιμα τοῦ Μετσόβου, Γιάννινα 1987, 11. Καὶ Δωδώνη, Εἰκονογραφημένον Ἠπειρωτικὸν Ἡμερολόγιον, 2 (1899) 113, ὅπου μετσοβίτικο βλάχικο τραγούδι μεταφρασμένο στὴν ἑλληνική.

2. Γ κ ό μ α, 1985, 146.

δηλαδὴ τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, καὶ παράλληλα, μετὰ τὴν προσπάθεια τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων γιὰ ἐκλατινισμὸ τῶν Ρωμαϊκῶν Ἐπαρχιῶν, τὴ δημοτικὴ τῆς Λατινικῆς γλώσσας»[1]. Τελειώνοντας τὴν ἀνάλυση τοῦ πρώτου ἀπὸ τὰ ἐννέα στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, ἀκριτικοῦ, ἐπιγραφομένου «πέντι μεροῦλες νιόγαμπρος, δώδεκα χρόνους σκλάβους» συμπεραίνει : «Συντομεύω τὴν ἑρμηνεία τοῦ τραγουδιοῦ τονίζοντας μόνο ὅτι καὶ μέσα στὰ βλάχικα δημοτικὰ τραγούδια συνεχίζεται ἡ ἀκριτικὴ παράδοση καὶ παράλληλα ἡ Ὁμηρική»[2].

Οἱ Βλάχοι τοῦ Βελεστίνου ἔχουν γιὰ θέρετρό τους τὸ Περιβόλι καὶ τὰ τραγούδια τους κοινὰ μὲ Περιβολιῶτες, ποὺ διαχειμάζουν σὲ ἄλλες πόλεις τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας. Ὅλων τὰ κλέφτικα - ἡρωϊκὰ τραγούδια εἶναι στὴν ἑλληνική. Ἐν τούτοις ἡ Παπαζήση-Παπαθεοδώρου, χωρὶς τὸν ἐλάχιστο προβληματισμό, καταγράφει στὴν ἀρωμουνική, μεταξὺ τῶν ἄλλων, τό πασίγνωστο ἑλληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι *Τοῦ Κίτσιου ἡ μάνα,* τὸ γνωστότατο στὴν Δυτικὴ Μακεδονία καὶ Ἤπειρο *Σμαὴλ Ἀγᾶς* καὶ *τοῦ Γκόγκου - Μίσιου.* Στὸ πρῶτο προδίδεται πάραυτα ἡ προπαγανδιστικὴ παραχάραξη. Παραλλαγὴ τοῦ δευτέρου ὁ Δημ. Ἀ. Πετρόπουλος προλογίζει ὡς ἑξῆς : «Εἰς τὸν κύκλον τῶν κλέφτικων τραγουδιῶν ἀνήκουν καὶ ᾄσματα μὲ ἥρωα οὐχὶ κλέφτην ἢ ἁρματολὸν ἀλλὰ σημαίνοντα Τοῦρκον, τοῦ ὁποίου ἡ δρᾶσις ἢ τὰ παθήματα εἶχον εὐρυτέραν τινὰ ἀπήχησιν εἰς τὸν λαόν. Διὰ τὴν σύνθεσιν τῶν ᾀσμάτων τούτων χρησιμοποιοῦνται τυπικοὶ κατὰ παράδοσιν στίχοι τῶν ἀναλόγου περιεχομένου κλέφτικων τραγουδιῶν. Οὕτως ἐκ κοινῶν στίχων, γνωστῶν εἰς κλέφτικα τραγούδια, εἰς τὰ ὁποῖα θρηνεῖται ὁ σκοτωμὸς κλέφτου, ἔχει συντεθῆ τὸ ἑπόμενον τραγούδι, ἀναφερόμενον εἰς τὸν Σμαὴλ ἀγάν, Ἀλβανὸν φοροεισπράκτορα τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὅστις ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν κλεφτῶν παρὰ τὴν Σαμαρίναν τῆς Δυτ. Μακεδονίας»[3]. Ὅταν δὲ παράδοση κλέφτικων τραγουδιῶν στὴν ἀρωμουνικὴ εἶναι ἀνύπαρκτη, ἡ σύνθεση καθίσταται ἀδύνατη. Γι' αὐτὸ χαλκεύεται τοῦ ἑλληνοβλαχικοῦ τραγουδιοῦ μετάφραση στὴν ἀρωμουνική, ἡ ὁποία προσφέρεται ὡς πρωτότυπο καὶ ἐν συνεχείᾳ μεταφράζεται πάλιν στὴν ἑλληνική, τὸ

---

1. Γκόμα, 1985, 155.

2. Γκόμα, 1985, 147. Παραλλαγὴ τοῦ τραγουδιοῦ τούτου βλ. Ἀλεξ. Χ. Μαμμοπούλου, Ἡ ξενιτειὰ καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, ἐν Ἀθήναις 1966, 25 - 26.

3. Ἀκαδ. Ἀθ., Α', 259.

1985, γιὰ νὰ μὴ χάσουν τὴν ἀπόλαυση τὴν αἰσθητικὴ - τίνος ; — οἱ Ἕλληνες ! Κύκλος φαῦλος καὶ σκοτεινός...

Γιὰ τὸ τρίτο τραγούδι *Τοῦ Γκόγκου - Μίσιου* ταιριάζει τὸ λεγόμενο «δὲν ὑπάρχει τέλειο ἔγκλημα». Διότι στὴν μετάφραση ἡ Π. - Π. προσθέτει δύο ἡμιστίχια ἀνύπαρκτα στὸ ὑποτιθέμενο πρωτότυπο ἀρωμουνικὸ τραγούδι, μοναδικὸ μάλιστα :

Păduri di munţ, s-nu discl'ideţ
s-voi puil'i s-nu mai cîntati
ş-voi tuţ armîni di vlahuhori
tu lăi s-cî-nvisteţi.
Cî-una hîbari noi avdzîmu
noi - aţel'i din Pirivoli:
Cî Goglu -al Mişu -icl'isiră
Ş-la Ianina lu aducu
la Bei, la virzirlu
—A lai Gogu ţi ni ti amînaşi
ta-s-γῆii ta si-ni ti-nclini?
—Nu ni-mi altsară dzenurli
ş-munţîl'i aţel'i analţî

Δέντρα νὰ μὴν ἀνοίξετε
πουλιὰ μὴν κελαδεῖστε
καὶ σεῖς οἱ βλάχοι ἀπ' τὰ βουνὰ
στὰ μαῦρα νὰ ντυθεῖτε.
Γιατὶ μαντάτο ἀκούσαμε
ν' ἐμεῖς οἱ Περβολιῶτες
Τὸ Γκόγκο Μίσιο κλείσανε
στὰ Γιάννενα τὸν πᾶνε
στὸ Μπέη, στὸ Βεζύρη
— Γκόγκο μ' γιατὶ μᾶς ἄργησες
νὰ 'ρθεις νὰ προσκυνήσεις;
— Τὰ πλάγια μωρ' δὲ μ' ἄφηναν
καὶ τὰ ψηλὰ βουνά μας
Οἱ ρεματιὲς δὲ μ' ἄφηναν
κι οἱ κρύες οἱ βρυσοῦλες[1].

Στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα σώζονται πολλὲς παραλλαγές. Στὸ βιβλίο τοῦ Σαράντη καταχωρίζεται ἡ ἀκόλουθη :

— Βασιλικὸς μοῦ μύρισε, τηρᾶτε ποιὸς διαβαίνει;
— 'Ο Γκόγκο - Μίσιος πέρασε, στὰ Γιάννινα πηγαίνει,
στὰ Γιάννινα καὶ στὸν Πασᾶ, στὸν ἴδιο τὸν Βεζύρη.
— Ὥρα καλή σου, Μπέη μου, —Καλῶς τὸν Γκόγκο-Μίσιο,
Γκόγκο, μ' γιατὶ μᾶς ἄργησες, νά 'ρθης νὰ προσκυνήσης;
— Δὲν μ' ἄφηναν τὰ ψηλὰ βουνὰ καὶ οἱ κρύες βρυσοῦλες.
Καὶ ὁ Πασᾶς ἐχόλιασε, πολὺ τοῦ κακοφάνη
καὶ διάτα ἔδωσε ταχειὰ τὸν Γκόγκο νὰ χαλάσουν.
Δένδρα νὰ μὴν ἀνοίξετε, κι' ἀηδόνια μὴ λαλῆστε,
κι' ἐσὺ καϋμένη Βλαχουριὰ στὰ μαῦρα νὰ ντυθῆτε,
τὸν Γκόγκο - Μίσιο χάλασαν στὰ Γιάννινα στὸ κάστρο[2].

---

1. Παπαζήση - Παπαθεοδώρου, 1985, 94.
2. Σαράντη, 1977, 96, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

Οἱ Ντόντος - Παπαθανασίου ἀνθολογοῦν ἄλλη παραλλαγή, τὴν ὁποία καταχωρίζουν ὡς ἑξῆς :

Δένδρα νὰ μὴν ἀνοίξετε
Κι' ἀϊδόνια μὴν λαλῆτε
Κι' ἐσεῖς καϋμένα Βλαχοχωριὰ
Στὰ μαῦρα νὰ ντυθῆτε.
Βασιλικὸς μᾶς μύρισε
Τυρᾶτε ποιὸς διαβαίνει
Ὁ Γκόγκος Μίσσιος πέρασε
Στὰ Γιάννινα πηγαίνει.
Στὰ Γιάννινα εἰς τὸν Πασᾶ
Μπροστὰ εἰς τὸν Βεζύρη.
— Ὅλα καλά σου Μπέη μου
— Καλῶς τὸν Περιβολιώτη
Γκόγκο γιατὶ μᾶς ἄργιασες
Νά 'ρθῆς νὰ προσκυνήσης;
— Δὲν μ' ἄφηναν τὰ ψηλὰ βουνὰ
Κι' αὐτὲς οἱ κρυὲς βρυσοῦλες
Φλέγκα, Ὄου καὶ Βαλιακάλντα
Κι' ἐσεῖς ψηλὰ βουνὰ
Κλᾶψτε τὸν Γκόγκο Μίσσιο
Τὸν Δερβετζῆ - Πασᾶ[1].

Ὁ Δημ. Σαμαρινιώτης συλλέγει μιὰ σύντομη παραλλαγή, τὴν ὁποία κατατάσσει στὰ γαμήλια τραγούδια, προτάσσοντας τὰ ἑξῆς : «Ἕνα ἀπὸ τὰ πολλὰ τραγούδια ποὺ λένε, εἶναι καὶ τὸ τραγούδι τοῦ Σαμαρινιώτη Ἀρματωλοῦ :

Βασιλικὸς μοῦ μύρισε, τηρᾶτε ποιὸς διαβαίνει
Ὁ Γιώργης Μῆτρος πέρασε, στὰ Γιάννινα πηγαίνει
Στὰ Γιάννινα εἰς τὸν Πασιᾶ καὶ στὸν Βεζίρ ἀφέντη
Γιώργημ' τί μᾶς ἄργιασες νὰ ρθῆς νὰ προσκυνήσης
Ἐσεῖς πάντα τὸ ξέρετε πῶς τὰ περνοῦν οἱ κλέφτες
Δὲν μᾶς ἀφήνουν τὰ βουνὰ κι' αὐτὲς κρύες βρυσούλες»[2].

---

1. Ντόντου-Παπαθανασίου, 1973, 66.
2. Σαμαρινιώτη, 1974, 12.

Οἱ Δημ. Β. Οἰκονομίδης - Σπ. Περιστέρης καταγράφουν δύο παραλλαγές, ἐπιγραφόμενες *Τοῦ Γιώργη Μήτσιου*:

Α' Πενταλόφου Κοζάνης

Βασιλικὸς μὶ μύρισιν, τηρᾶτι ποιὸς διαβαίνει· (δὶς)
ν—ὁ Γιώργης Μήτσιους πέρασεν στὰ Γιάννινα πηγαίνει, (δὶς)
στὰ Γιάννενα καὶ στὸν πασὰ καὶ στὸν βεζὶρ ἀφέντη.
— «Καλημέρα σου, μπέη μου».—«Καλῶς τὸ Γιώργη πού 'ρθι».
— «Γιώργη μ', γιατὶ μᾶς ἄργησες νὰ 'ρθῆς νὰ προσκυνήσῃς;»
— «Δὲ μᾶς ἀφήνουν τά-ι- βουνὰ κι τὰ παχιὰ κριάρια».
Τὸν καφετζῆν ἐφώναξε, τὸν καφετζῆ προστάζει.
— «Φκειάσε τοῦ Γιώργ' ἕναν καφέ, τοῦ Μήτσιου ἕνα τσιγάρο».
Καὶ τὸν τζιλιάτ' ἐφώναξε καὶ τὸν τζιλιάτη λέει:
— «Τροχᾶτε τὰ σπαθιά, μωρέ, τροχᾶτε τὰ μαχαίρια».
Κι' ὁ Μήτσιους Γιῶργος τ' ἄκουσε, πολὺ τὸν κακοφάνη.
— «Μί 'ν-ἄδεια σου, μπέη μου, νὰ βγοῦμε ὡς τὴ σκάλα».
— «Μί 'ν-ἄδεια μ', μωρὲ παιδιά, νὰ βγῆκε ὡς τὴν πόρτα».

Β' Σαμαρίνας Γρεβενῶν

Βασιλικὸ -νο-ς μοῦ μύρισε, μωρέ, τηρᾶτε ποιὸς διαβαίνει·
ν' ὁ Γιώργης Μῆ-νη-τσος πέρασε, μωρέ, στὰ Γιάννενα πηγαίνει,
στὰ Γιάννενα, χάι καὶ στὸν πασά, καὶ στὸν βεζύρ' ἀφέντη.
— «Καλημέρα σου, μπέη μου». «Καλῶς τὸ Γιώργη ἀπού 'ρθε».
— «Γιώργη μου, γιατὶ μᾶς ἄργησες, μωρέ, νὰ ρθῆς νὰ προσκυνήσῃς».
— «ν'-'Εσεῖς καλὰ τὸ ξέρετε τὸ κλέφτικο ζακόνι.
Δὲν μᾶς ἀφήναν τὰ βουνὰ κι αὐτὲς οἱ κρύες βρυσοῦλες»[1].

Ὁ Σαράντης κατατάσσει τὸν Γκόγκο-Μίσιο στὴν χορεία τῶν ἡρώων τοῦ Περιβολιοῦ, χαρακτηρίζοντας αὐτὸν ἁγνὸ καὶ ἀνιδιοτελὴ πατριώτη καὶ ἐθνικὸ ἀγωνιστὴ[2].

Οἱ Ντόντος-Παπαθανασίου σὲ κεφάλαιο ἐπιγραφόμενο «Ὁ ἀξέχαστος Ἐθνομάρτης ΓΚΟΓΚΟΣ ΜΙΣΣΙΟΣ» ἐπισημαίνουν τὴν παραγνώριση τῶν ὑπηρεσιῶν στὸ ἔθνος, στὸ ἑλληνικό, ἀποκαλώντας αὐτὸν μέγα ἄγνωστο τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Γιὰ τὴν κάλυψη τοῦ κενοῦ

1. Ἀκαδ. Ἀθ., Γ', 57 - 70.
2. Σαράντη, 1977, 88 - 96.

προσφεύγουν στὰ βλάχικα τραγούδια, παραθέτοντας τὴν προηγούμενη παραλλαγὴ στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἄρα μὲ τὸν ὅρο βλάχικα δὲν ἐννοοῦν τραγούδια στὴν ἀρωμουνική, κατ' ἀποκλειστικότητα, ἀλλὰ ὀρθότατα ὅλα ὅσα τραγουδοῦν γενικὰ οἱ Βλάχοι. Ἡ δὲ καταγωγή του ἱστορεῖται στὸν πρόλογο τοῦ κεφαλαίου: «Μετὰ μίαν ἑξηκονταετίαν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς κωμοπόλεως Περιβολίου, κατὰ τὸ ἔτος 1769, ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ ἀρχίζει αὐτὴ καὶ πάλιν νὰ ἀνθίζη καὶ νὰ μεγαλώνη.

Οἱ τσελινγκάδες, οἱ κυρατζίδες καὶ οἱ μεγαλέμποροι, ἄρχισαν νὰ προοδεύουν. Κατὰ τὸ ἔτος 1850, μεταξὺ τῶν μεγαλυτέρων τσελινγκάδων τοῦ Περιβολίου εὑρίσκετο καὶ ὁ Γκόγκος Μίσσιος ἢ «Σύσκο Γκόγκα», ὅπως συνήθιζαν νὰ τὸν φωνάζουν οἱ Τοῦρκοι. Ἄνδρας γερός, ψηλὸς καὶ ὄμορφος, ἔξυπνος καὶ πολὺ τολμηρός, μιλοῦσε ἀπταίστως ἐκτὸς Βλαχικῆς καὶ Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τὴν Τουρκικήν, Ἀλβανικὴν καὶ ὀλίγον τὴν Σερβικὴν καὶ Βουλγαρικὴν γλῶσσαν»[1].

Ὁ Δημ. Σαμαρινιώτης (Μακρῆς), ὅπως ἤδη σημειώθηκε, θέλει τὸν Γιώργη Μῆτρο ἀπὸ τὴν Σαμαρίνα, ὀνομαστὸ ἁρματολό. Οἱ δὲ Δημ. Β. Οἰκονομίδης - Σπ. Περιστέρης σὲ σημείωση συμπληρώνουν τὰ γενεαλογικὰ στοιχεῖα μὲ τὰ ἑξῆς: «Πρόκειται περὶ ᾄσματος γνωστοῦ μόνον εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ εἴς τινας γειτονικοὺς τόπους τῆς Δυτ. Μακεδονίας (Σαμαρίνα, Γρεβενά). Εἰς τὴν Σαμαρίναν ᾄδεται ὡς γαμήλιον, ὅταν ἡ συνοδεία τοῦ γαμπροῦ μεταβαίνη πρὸς παραλαβὴν τῆς νύμφης διὰ τὴν στέψιν.

Ὁ ἀρχικὸς στίχος «βασιλικὸς μοῦ μύρισε...» φαίνεται ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸ σχετικὸν ἐρωτικὸν δίστιχον:

Βασιλικὸς μοῦ μύρισε ἡ γι ἀγάπη μου διαβαίνει·
ἀφῆτε με νὰ βγῶ, νὰ ἰδῶ, γιατ' ἡ ψυχή μου βγαίνει.

Περὶ τοῦ ἥρωος Γιώργη Μήτσου, Μήτσιου ἢ Μήσιου καὶ Κίτσου ἀναφέρει ὁ Κώστας Κρυστάλλης (Ἑστία, ἔτ. 1890, (Ἰαν. - Ἰουν.), σ. 382 = Τά ἅπαντα, τόμ. Β', Ἀθ. 1948, σ. 203 - 205) ὅτι πρόκειται διὰ τὸν ὁπλαρχηγὸν τοῦ Δελβίνου, ἀδελφὸν τῆς κυρᾶς Βασιλικῆς, ποὺ ἦτο εὐνοουμένη σύζυγος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

Ὁ Ἀλῆ πασᾶς τὸν ἐμίσει καὶ ἐπεζήτει νὰ τὸν ἐξοντώση. Εἰς ἀπό-

---

1. Ντόντου-Παπαθανασίου, 1973, 59.

πειραν τὸ πρῶτον δηλητηριάσεώς του εἰδοποιήθη ἐγκαίρως περὶ τούτου, ὡς λέγεται, ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Κωλέττη, ἰατροῦ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Εἰς τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἀναφέρεται ἡ δευτέρα (Β΄), ὡς ἄνω, παραλλαγὴ τοῦ τραγουδιοῦ»[1].

Καμμία πλέον ἐπιφύλαξη δὲν δικαιολογεῖται γιὰ τὴν προτεραιότητα, τὴν πολλαπλότητα καὶ τὴν γνησιότητα τῆς ἑλληνικῆς μορφῆς τοῦ βλάχικου δημοτικοῦ τραγουδιοῦ *Τοῦ Γιώργη Μήτσου*. Ἐρώτημα χωρεῖ, ἂν ἡ μοναδικὴ ἀρωμουνικὴ μορφή του τραγουδήθηκε κάποτε αὐθόρμητα, τουλάχιστον, στὸ Περιβόλι. Καταφατικὴ προφορικὴ ἀπάντηση ἔδωσε ὁ Παπαθανασίου, ἀλλὰ συνάμα δηλώνοντας ἀδυναμία καθορισμοῦ τοῦ χρόνου, κατὰ τὸν ὁποῖο οἱ Περιβολιῶτες ἀρχίζουν νὰ τραγουδοῦν αὐτήν. Ὡστόσο γραπτῶς, στὸ συλλογικὸ μὲ τὸν Ντόντο βιβλίο, παρέχει ἔμμεση ἀλλὰ καὶ ἀπολύτως σαφὴ πληροφορία : «Κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἱδρύονται καὶ τὰ Ρουμανικὰ Σχολεῖα εἰς πολλὰ χωριὰ τῆς Πίνδου. Αὐτὸ τὸ θλιβερὸν γεγονὸς ἔκαμε ὅπως οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων διαιρεθοῦν εἰς δύο παρατάξεις»[2]. Τοῦ θλιβεροῦ γεγονότος καὶ τῶν ἐπιβλαβῶν ἐπιπτώσεών του ὁρίζει ἀκριβέστερα τὸν χρόνο καὶ τὰ αἴτια ὁ Σαράντης : «Στὰ 1867 ἱδρύεται ρουμανικὸ σχολεῖο στὴν Ἀβδέλλα καὶ μετὰ τρία χρόνια στὸ Περιβόλι.

Μέχρι σχεδὸν τὰ 1875, πολὺ μικρὴ πρόοδο παρουσίασε ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ Περιβόλι καὶ τὸ σχολεῖο της ἦτο σχεδὸν γυμνὸ ἀπὸ μαθητάς. Καὶ πήγαινε πρὸς τὴν ὁλοκληρωτικὴ ἀποτυχία, ἂν μὴ ξαφνικὰ δυὸ σημαίνουσες οἰκογένειες, ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ εἶχαν ἀναδείξει ἕως τότε ἐξέχουσες φυσιογνωμίες στὴν ἡγεσία τοῦ χωριοῦ καὶ ἀπαράμιλλη αὐτοθυσία στοὺς ἀγῶνες τοῦ ἁρματολικίου, δὲν προσχωροῦσαν σ' αὐτήν.

Ἡ οἰκογένεια Βαρδούλη, ἀπὸ τὶς πιὸ πλούσιες κτηνοτροφικὲς τοῦ χωριοῦ —μὲ 3000 αἰγοπρόβατα καὶ 200 μουλάρια— καὶ ἡ οἰκογένεια Σδροῦ (Σδρούλα), ἀπὸ τὶς πιὸ πλούσιες στὸ χονδρικὸ ἐμπόριο τῆς ξυλείας καὶ μὲ δασκάλους ἐθνικοὺς ἀγωνιστὰς στὸ ἐνεργητικό της (μὲ συγγενεῖς στὸ Γραμματίκοβο καὶ στὸ Μοναστήρι), ἀνῆκαν στὴν ἀντίθετη παράταξι ἀπὸ ἐκείνη ποὺ διοικοῦσε τότε τὸ χωριὸ (Νιμπῆ, Ἴττη, Μπατακόγια, Παπαθανασίου, Σαράντη κλπ.). Ἀπὸ μία

---

1. Ἀκαδ. Ἀθ., Γ΄, 70. Ὁ Σαράντης, 1977, 90, μολονότι γνωρίζει τὴν παράδοση, κατὰ τὴν ὁποία ἡ οἰκογένεια τοῦ Γκόγκου - Μίσιου κατάγεται ἀπὸ τὰ χωριὰ τοῦ Σουλίου, προσκομίζει ἱκανὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν Περιβολιώτικη καταγωγή.

2. Ντόντου - Παπαθανασίου, 1973, 68.

ἀσήμαντη κοινοτική διαφορὰ οἱ δυὸ οἰκογένειες, γιὰ πεῖσμα, προσεχώρησαν στὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα, ποὺ τότε ἦτο ὑπὸ τὴν προστασία τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως, ἡ ὁποία ἐφήρμοζε πάντοτε τὴν μέθοδο τοῦ «διαίρει καὶ βασίλευε».

Ἀπὸ τότε οἱ διαστάσεις τῶν κατοίκων, ποὺ ἕως τότε περιορίζονταν στὶς συνηθισμένες κοινοτικὲς διαφορές, ἔλαβαν ἰδεολογικὴ ἔκτασι καὶ δημιούργησαν ἀγεφύρωτα χάσματα μὲ τὶς ἀναπότρεπτες τραγικὲς συνέπειες»[1].

Μεταξὺ τῶν συνεπειῶν εἶναι καὶ ἡ πεισματικὴ χρήση τῆς ἀρωμουνικῆς, ἡ ὁποία συνεχίζεται ἀκόμη ἀπὸ τοὺς γόνους τῶν πρώτων θυμάτων τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στὴν ἀναγκαστικὴ Διασπορά. Πράγματι μέλος τῆς οἰκογένειας Σδροῦ ἐκδίδει στὶς Η.Π.Α. τὴν ἐφημερίδα Frânza Vlahă *(Βλάχικο Φύλλο)*, μολονότι γνωρίζει ἀπταίστως τὴν ἑλληνική. Στὴν ἀτμόσφαιρα αὐτὴν καλλιεργήθηκε ἡ ἀρωμουνικὴ γραμματεία μὲ πρῶτα δείγματα μεταφράσεις ἢ παραφράσεις δημοτικῶν τραγουδιῶν[2], τὰ ὁποῖα οἱ ἴδιοι ἄλλοτε τραγουδοῦσαν ἑλληνικὰ στὰ Βλαχοχώρια, ὅπως τοῦ *Γιώργη Μήτσου*, ποὺ γίνεται *Τοῦ Γκόγκου Μίσιου*.

Δὲν εἶναι εὔκολη ἡ ἀμφισβήτηση τῆς ἀρωμουνικῆς μορφῆς ἑνὸς μικροῦ, πεντάστιχου, Μετσοβίτικου τραγουδιοῦ :

«— Τσὶ ζιουλέστι, λάι Μαρούσιο;
— Τσὶ σ' νοὺ νὶ άμου σ' νοὺ ζιουλέσκου;
— Ντόσπρατσι ντὶ άννι sch άρε λὰ ξιάνε,
μὰ νὶ νίλα ντὶ κουσίτσα,
sch ντὶ πέρου ν' γκιλιτσιάτου . . .».

Ὁ Γ. Πλατάρης διευκρινίζει : «μᾶς θυμίζει τὸν καημὸ τῆς πανέμορφης Μαρούσιως, ποὺ δώδεκα χρόνια περίμενε τὸν καλό της, κι ἂν δὲν λυπόταν τὶς πλούσιες κοτσίδες τῶν μαλλιῶν της μὲ τὴν πολύτιμη γιαλάδα τῆς ζωντάνιας τους, σίγουρα θὰ γινότανε καλόγρια». Ἐπιπροσθέτως ἀποκαλύπτει καὶ τὴν πηγή : «Τὸ ὡραιότατο αὐτὸ

---

1. Σαράντη, 1977, 115 - 116.

2. Πβ. Un veac de poezie aromână. Introducere şi prezentările autorilor: Hristu Cândronveanu. Ediţie si note: Kira Iorgoveanu. Transpuneri: Hristu Gândroveanu - Kira Iorgoveanu. Editura Cartea Românească 1985. Σελ. 496. Βλ. καὶ Risto Gheorghevic' - Spoa, Zoran Jovanovic', Cânţiti armâneşti, Societatea armâneasca - Pitu Guli, Skopje 1982.

τραγούδι τὸ ὀφείλουμε στὴν Ἀξιότιμη δέσποινα Ἐριέττα Παπακυριαζῆ - Κρίκη, ποὺ τὸ γνωρίζει ἀπὸ τὴν οἰκογενειακή τους παράδοση, ἀφοῦ ἄλλωστε ἀναφέρεται στὴν πρόγιαγιά της. Ἡ μητέρα της Μαρία ἦταν θυγατέρα τοῦ Δημήτρη Καλὲ καὶ ἐγγονὴ τῆς Μαρούσιως Παπαστεφανῆ. Ὁ ρυθμὸς καὶ ὁ ἦχος τοῦ παραπάνω τραγουδιοῦ εἶναι ἐκεῖνος τοῦ «χοροῦ τῶν κοριτσιῶν» τοῦ Μετσόβου»[1]. Ὅμως στὸ Μέτσοβο τὸ τραγούδι στὴν ἀρωμουνική δὲν ἀποτελεῖ τὸν κανόνα. Διότι ὁ ἴδιος ἐρευνητὴς μᾶς πληροφορεῖ : «Μόλις φτάνανε σὲ χάνι, τὸ πρῶτο ρώτημα τῶν κιρατζίδων μας στὸ χαντζῆ ἦταν : —«Ἔχεις Κρ, Κρ, Κρ ;». Δηλαδή : Ἔχεις κριθάρι γιὰ τ᾽ ἄλογα, κρασὶ καὶ κρέας ; Κι ἂν εἶχε τὸ στρώνανε καὶ λιανοτραγουδοῦσαν»[2]. Παραθέτει δὲ δημοτικὸ τραγούδι στὴν ἑλληνική γλώσσα[3].

---

1. Γ. Πλατάρη, «Οἱ Τοσίτσηδες στὸ Λιβόρνο», ΗΗ 1984, 200 σημ.

2. Γ. Πλατάρη, Κώδικας χώρας Μετσόβου τῶν ἐτῶν ᾳψή-ατλζ΄, Ἀθήνα ατλζ΄ (1982), 106. Στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι τὸ τραγούδι τῶν ἀγωγιατῶν καὶ κατὰ τὸν Ἀχ. Γκριζιώτη, «Οἱ κυρατζῆδες τῆς Τσαριτσάνης», ΘΗ 10 (1986) 175.

3. Τοπικὸ μετσοβίτικο στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα τραγούδι, ἀπότοκο τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν καὶ ἐρίδων, ἀνθολογεῖ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαϊκοῦ ζωγράφου Στέργιου Τσίμπα (1870 - 1955) ὁ Πλατάρης, 1972, 11. Ἡ Φανὴ Μπαλαμώτη, «Ἕνα κατάστιχο τοῦ 1898», ΗΕ426 - 427 - 428 (1987) 513, καταχωρίζει βλάχικο δημοτικὸ τραγούδι στὴν ἑλληνική, τὸ ὁποῖο δανείζεται ἀπὸ τὸ προηγούμενο βιβλίο τοῦ Πλατάρη καὶ ἀφορᾶ στὴν ἀποφυγὴ ἐπιγαμίας Μετσοβιτῶν μὲ ἄλλους Ἕλληνες. Ὀρθότατα ἡ Μπαλαμώτη διευκρινίζει : «Σπάνια δηλαδὴ γίνονταν γάμοι μὲ «καμπίσιους», ὅπως τοὺς ἔλεγαν».

Ὡστόσο, ἐπειδὴ τὸ τραγούδι αὐτὸ ἐκμεταλλεύονται τὰ ἔντυπα τῆς προπαγάνδας καὶ παρασύρονται οἱ ἀφελεῖς καὶ ἀνίδεοι, ἰδίως μὲ τὴν παραπομπὴ στὸν Πλατάρη, ἀξίζει νὰ τονίσουμε ὅτι ἡ ἀποφυγὴ ἐπιγαμιῶν μὲ ἄλλους Ἕλληνες δὲν παρατηρεῖται μόνον στὸ Μέτσοβο. Ἀπάντηση ἀποστομωτικὴ δίνει μιὰ ἐπίσκεψη στὸ Λαογραφικὸ Μουσεῖο Σαρακατσάνων Ἀλεξανδρουπόλεως (Ἑλένης Φιλιππίδη), ὅπου ἐκτίθεται νυφιάτικη στολὴ ὄχι, ὅπως συνήθως, ὁλόλευκη ἀλλὰ μαύρη, ὅταν ἡ Σαρακατσανοπούλα παντρεύεται Γκραῖκο, δουλευτὴ τοῦ κάμπου, μὴ Σαρακατσάνο. Μάλιστα ὁ γάμος αὐτὸς ἐπισυμβαίνει μετὰ παράπτωμα, κυρίως ἠθικό, τῆς Σαρακατσανοπούλας, ἡ ὁποία πλέον δὲν εἶναι ἄξια γιὰ ἄνδρα τῆς γενιᾶς της ! Τὸ τελευταῖο δὲν σημαίνει, φυσικά, ὅτι οἱ Σαρακατσάνοι δὲν εἶναι Γραικοί, Ρωμιοί, Ἕλληνες.

Ἡ ἀποφυγὴ ἐπιγαμίας τηρεῖται «ἀπαρεγκλίτως καὶ θρησκευτικῶς» καὶ ἀπὸ τοὺς Ἀρβανιτοβλάχους. Πβ. Π. Ἀραβαντινοῦ, Περιγραφὴ τῆς Ἠπείρου εἰς μέρη τρία. Μέρος Α΄, Εἰσαγωγὴ Κ.Θ. Δημαρᾶ. Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως - εὑρετήριο Ἐ.Ἰ. Νικολαΐδου, Ἐκδόσεις Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1984, 196, ὅπου ὁ Ἀραβαντινὸς χαρακτηρίζει αὐτὴν «ἀρχαῖον σύστημα» καὶ αἰτιολογεῖ ὡς ἑξῆς : «Τοῦτο δὲ ἀκολουθοῦσιν, ὅπως μὴ αἱ θυγατέρες αὐτῶν ἀπολέ-

Ἀπὸ τὰ σωζόμενα στὴν ἀρωμουνικὴ περισσότερο ἔχουν ἀπασχολήσει τοὺς εἰδικοὺς τρεῖς παραλλαγὲς (Κρουσόβου, Βεροίας καὶ Τρικάλων) τῆς παραλογῆς *Τοῦ Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας*.

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Γ. Μέγας μετὰ λεπτομερὴ συγκριτικὴ μελέτη διαπιστώνει συμφωνία τῶν τριῶν ἀρωμουνικῶν παραλλαγῶν μὲ τὸ ἑλληνικὸ τραγούδι στὰ βασικὰ στοιχεῖα: μήνυμα μὲ τὸ πουλί, σκηνὴ τοῦ δαχτυλιδιοῦ, ἐντείχιση, παράκληση γιὰ τὸ μωρό, κατάρα, καὶ συμπεραίνει ὅτι ἡ προέλευση τῶν ἀρωμουνικῶν παραλλαγῶν ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ πρότυπο εἶναι αὐταπόδεικτη[1]. Ἐξ ἄλλου ὁ ἀκαδημαϊκὸς Κ. Ρωμαῖος ἀποδεικνύει ὅτι καὶ τὸ στοιχεῖο τοῦ θηλασμοῦ ἀπὸ τὴν ἐντειχισμένη μάνα καὶ τὸ στοιχεῖο τῶν τριῶν μαστόρων-ἀδελφῶν, ποὺ ἐκλαμβάνονται ὡς διαφορές, ἔχουν προέλευση ἑλληνική[2]. Σχετικὰ δὲ μὲ τὸ δεύτερο ὁ καθηγητὴς Κ. Μητσάκης γράφει: «Μὲ τὸ μοτίβο τῶν τριῶν μαστόρων-ἀδελφῶν βρισκόμαστε πιὸ κοντὰ στὴν ἀρχική, συνεπῶς καὶ πιὸ κοντὰ στὴν ἀρχαϊκή, μορφὴ τοῦ τραγουδιοῦ»[3]. Ὁ Οὐγγρος Vargyas δέχεται τὴν στενὴ σχέση τῶν ἀρωμουνικῶν παραλλαγῶν μὲ τὸ ἑλληνικὸ τραγούδι[4]. Ὁ δὲ Δημ. Χατζῆς,

---

σωσι τὴν ὑγείαν των καὶ τὴν ἁπλοϊκὴν καὶ ἐλευθέραν ζωὴν των ἐμφωλεύουσαι εἰς οἰκήματα, καὶ εἰς κοινωνικὴν τύρβην καὶ ἐθιμοτυπίαν διαιτώμεναι». Παρατηρεῖται δὲ καὶ σὲ Βλαχοχώρια τῆς Θεσσαλίας. Στὸν Ὄλυμπο ἐπὶ αἰῶνες Λιβαδιῶται οὐ συγχρῶνται Κοκκινοπλίταις! Οἱ Βλάχοι, ποὺ διασώζουν τὸν ὅρο Ρωμᾶνος (< Ἀρωμοῦνος - Ἀρμάνος = α προθετικὸ + Ρωμᾶνος, ὅπως αὐτοαποκαλοῦνται), δὲν ἔχουν λησμονήσει τὸ ἀρχικὸ ἐθνικὸ Ἕλληνες. Βλ. Ἀ. Χ α τ ζ η γ ά κ η, «Παραδόσεις τ' Ἀσπροποτάμου Πίνδου. Οἱ Ἕλληνες», Μετέωρα 4 - 5(1951) 28 - 30. Βλ. καὶ Ν. Β. Κ ο σ μ ᾶ, «Οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες στὶς παραδόσεις τῆς Ἠπείρου», Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ 26(1984) 183 - 205. Παρόμοια ἐπιβίωση στὸν Πόντο, ὅπου ἐπίσης γίνεται θρύλος ἡ Ρωμανία, βλ. Χ ρ. Ἀ ν δ ρ ε ά δ η, «Σύνθετα καὶ παράγωγα τοῦ ὀνόματος Ἕλλεν - Ἕλλενος στὰ ποντιακὰ δημοτικὰ τραγούδια», Ἀρχεῖον Πόντου 38(1983) 577 - 597.

1. Γ. Α. Μ έ γ α, «Τὸ τραγούδι τοῦ Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας», Λαογραφία 27 (1971) 104.

2. Κ. Ρ ω μ α ί ο υ, Ὁ νόμος τῶν τριῶν στὸ δημοτικὸ τραγούδι, Ἀθήνα 1963. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, «Ὁ νόμος τῶν τριῶν μέσα στὰ ἑλληνικὰ παραμύθια», Λαβύρινθος 1 (1973 - 1974) 182 κέ. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, «Οἱ τριαδικὲς συνθέσεις στὴν ἑλληνικὴ λογοτεχνία καὶ μυθολογία», ἀνακοίνωση στὴν ἔκτακτη συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τῆς 8 - 3 - 1985.

3. Κ α ρ. Μ η τ σ ά κ η, Πομακικὲς διασκευὲς τοῦ τραγουδιοῦ γιὰ τὸ «Γεφύρι τῆς Ἄρτας», Θεσσαλονίκη 1978, 21. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τοῦ Γ' Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου, ΙΜΧΑ.

4. L. V a r g y a s, «Forschungen zur Gesschiste der Volksballade im Mittelalter, III. Die Herkunft der ungarischen Ballada von der eingemauerten Frau»,

ὁ ὁποῖος ἐρευνᾶ τὸ θέμα κατὰ τὴν διαμονή του στὴν Οὐγγαρία, ὑπερα-μύνεται τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τοῦ τραγουδιοῦ καὶ ὑποστηρίζει τὴν διάδοση τῶν στοιχείων καὶ τῶν παραλλαγῶν στὶς βαλκανικὲς χῶρες μὲ τὴν μεσολάβηση μεμονωμένων Ἑλλήνων, ποὺ ἐπικοινωνοῦν μὲ τοὺς λαοὺς τῶν χωρῶν αὐτῶν[1]. «Καὶ ἤτο φυσικόν,—συμπληρώνει ὁ Δημ. Β. Οἰκονομίδης— τὰ ἑλληνικὰ τραγούδια τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου νὰ διαδοθοῦν εἰς τοὺς Νοτιοσλάβους ἀφ' ἑνὸς διὰ τῶν εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωριὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἠπείρου βλαχοφώνων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῶν κερατζήδων (ἀγωγιατῶν), τῶν συνοδευόντων τὰ ἐμπορικὰ καὶ ἐπιβατικὰ καραβάνια ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰς χώρας τῆς βαλκανικῆς»[2].

Δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ λησμονεῖται ὅτι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Γ. Μέγας, «ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰ ἀστικὰ ἰδίᾳ κέντρα καὶ μέχρις ἐσχάτων ἀκόμη, ἀκμαῖοι ἑλληνικοὶ καὶ ἑλληνοβλαχικοὶ πληθυσμοί, ἀσκοῦντες μεγάλην πνευματικὴν καὶ πολιτιστικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν παροικούντων Σλάβων»[3].

Τὴν διάδοση τῆς παραλογῆς *Τοῦ Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας* διὰ τῶν Βλάχων στὸν χῶρο τῆς Ν.-Α. Εὐρώπης ἐπιμαρτυρεῖ ἕνα πρόσθετο στοιχεῖο τῶν σερβοκροατικῶν καὶ βουλγαρικῶν παραλλαγῶν, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπισήμανση ἔγινε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Petar Skok. Εἶναι οἱ ἐπικλήσεις maimare [= πιὸ μεγάλος, ὁ μεγαλύτερος (ἀδελφός, πρωτομάστορας)], δάνεια ἀρωμουνικὰ στὴν σερβοκροατικὴ καὶ βουλγαρικὴ[4].

Acta Ethnographica 9 (1960) 232. Ἐπίσης οἱ Weigand, Stefanovic' κἄ. δέχονται τὴν συγγένεια, χωρὶς νὰ ἀγνοοῦν καὶ τὶς ὑπάρχουσες διαφορές. Παράθεση καὶ λεπτομερὴ σχολιασμὸ βλ. Λαογραφία 37 (1971) 27 - 212.

1. Λαογραφία 27 (1971) 168.

2. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Τὸ κίνημα τῶν κλεφτῶν καὶ τὰ κλέφτικα τραγούδια εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν Εὐρώπην, ἐν Ἀθήναις 1974, 14.

3. Γ. Α. Μέγα, «Ὁ λεγόμενος κοινὸς βαλκανικὸς πολιτισμός. Ἡ δημώδης ποίησις», ΕΔ 55 (1950) 758 β. Ἡ μελέτη δημοσιεύεται ἐπίσης ΕΛΑΑ 6(1950 - 1951) Ἀθῆναι 1952, 297 - 324, καὶ Λαογραφία 25 (1967) 418 - 444.

4. Βλ. Λαογραφία 27 (1971) 145. Ὁ διάσημος ρωμανιστὴς - βαλκανολόγος Petar Skok διατείνεται ὅτι ἀρχικὰ οἱ Ἀρωμοῦνοι, οἱ Βλάχοι τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, πλάθουν τὸ ἐπίμαχο τραγούδι καὶ μετακινούμενοι σὲ διάφορες χῶρες ὡς κτίστες συντελοῦν στὴν διάδοσή του. Αὐτὸ εἶναι εὔλογο. Ὡστόσο οἱ Βλάχοι δὲν περιέρχονται τὶς χῶρες μόνον ὡς κτίστες. Οὔτε διαδίδουν τὰ τραγούδια τους ἀποκλειστικὰ στὴν ἀρωμουνική, ἀφοῦ εἶναι δίγλωσσοι, μὲ κύρια μάλιστα γλῶσσα στὶς συναλλαγὲς καὶ δημόσιες σχέσεις τὴν ἑλληνική, στὴν ὁποία κιόλας κατὰ προτίμηση τραγουδοῦν, ὅπως περίτρανα ἀποδεικνύεται. Γιὰ τοὺς μεταφορεῖς Βλάχους βλ.

Οἱ Βλάχοι πρωτοστατοῦν στὴν ἐξάπλωση τῆς ἑλληνικῆς πολιτισμικῆς ἐπιδράσεως μὲ κύριο ὄργανο τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Αὐτοὺς ὑπονοοῦν μερικοὶ Ρουμάνοι, ὅπως ὁ Gh. Vrabie μὲ τὸν ὅρο Macedoneni [= Μακεδόνες (Ρουμάνοι), Macedoromâni], γιὰ τὸν ὁποῖο διαπορεῖ ὁ καθηγητὴς Δ. Β. Οἰκονομίδης : «... διὰ ποῖον λόγον ὁ συγγρ. διακρίνει Ἕλληνας καὶ Μακεδόνας ! ἐμπόρους, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ ἀτόμων ἀνηκόντων εἰς τὴν ἰδίαν ἐθνότητα ; Εἶναι πράγματι γνωστὸς ὁ ρόλος τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων εἰς τὴν Βαλκανικὴν καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας καὶ μετέπειτα μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, καθὼς καὶ τῶν ὁδηγῶν καραβανίων, τῶν «κερατζήδων», ποὺ συνέβαλον καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν μεταφορὰν καὶ διάδοσιν ποικίλων παραδόσεων, δοξασιῶν καὶ ᾀσμάτων εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Νοτιανατολικῆς Εὐρώπης»[1].

Στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα τραγουδοῦν οἱ Βλάχοι τὰ ἀρχαιότερα καὶ ὡραιότερα δημοτικὰ τραγούδια. Ἕνα τεκμήριο συνεχοῦς ἑλληνικῆς γλωσσικῆς καὶ πολιτισμικῆς παραδόσεως στοὺς Βλάχους ἀποτελεῖ τὸ «Χελιδόνισμα», ᾆσμα παιδικό, τὸ ὁποῖο, ὅπως γράφει ὁ Πεφάνης, «τραγουδοῦν τὰ μικρὰ παιδιὰ τῶν Κουτσοβλάχων τῆς Θεσσαλίας τὴν 1ην Μαρτίου εἰς τὶς θύρες τῶν σπιτιῶν, κρατοῦντα ὁμοίωμα χελιδόνος, πρὸς ἀνάλογον τραγοῦδι τῆς ἀρχαιότητος, τῆς ἰδίας περιοχῆς ἀπὸ τὴν παραβολὴν (τοῦ ὁποίου) ὄχι μόνον ὁμοιότης ἐξάγεται κατὰ τὴν ἐν γένει ἔννοιαν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς λέξεις ἐν πολλοῖς». Καταχωρίζει δὲ παράλληλα τὸ Νεώτερον Κουτσοβλαχικὸν ἀπὸ τὴν συλλογὴ τοῦ A. Passow (ἀριθ. 307α) καὶ τὸ ἀρχαῖο τοῦ Ἀθηναίου (Η 60).

Δημ. Τρ. Παπαζήση, «Λαογραφικὰ σημειώματα. Ἀγαγιάτες, Κυρατζῆδες, Καραβανάρηδες τὰ παλιὰ χρόνια», Μακεδονικὴ Ζωὴ 162(1979) 39 - 41. Ἀλεξ. Χ. Μαμμοπούλου, «Ἀγαγιάτες καὶ κιρατζίδες», ΗΕτ 39 (1979) 20 κέ. Ὡς πρὸς τὰ δρομολόγια βλ. Ἀγγελικῆς Κωνσταντακοπούλου, Τὸ ὁδικὸ δίκτυο τῆς Ἠπείρου στὴ Γεωγραφικὴ Περιγραφὴ τοῦ Π. Ποταγοῦ (1886). Λειτουργίες τοῦ χώρου καὶ ἐθνικὰ αἰτήματα, Γιάννενα 1986. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο τῶν πρακτικῶν τοῦ Συνεδρίου Ἱστορίας «Ἤπειρος : Κοινωνία - Οἰκονομία 15ος - 20ος αἰ.» (Γιάννενα 4 - 7 Σεπτεμβρίου 1985), 179 σημ. 2, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Ἐπίσης ἀνακοίνωση στὸ Συνέδριο Βελεστίνου τῆς Λένας Γουργιώτη (ὑπὸ ἔκτ.).

1. Λαογραφία 17 (1957 - 1958) 341. Ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς προπαγάνδας υἱοθετοῦν τὸν διαχωρισμὸ καὶ Ρουμάνοι ἱστορικοί. Πβ. N. Iorga, Histoire des Roumains de la Péninsule des Balkans, Bucarest 1935 κἀ. Const. Giurescu, Istoria Românilor, Bucuresti 1942, Γ' 1, 427 - 433. Ἀντικειμενικότητα διακρίνει τοὺς Οὐγγρους ἱστορικούς, Ἀνδρέα Χόβαρτ, Λ. Σάιφερ κἀ., οἱ ὁποῖοι διερευνοῦν τὰ ἀρχεῖα τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τῆς Αὐστροουγγαρίας.

Ἐν τέλει προσθέτει καὶ τὰ ἑξῆς : «τὸ τραγοῦδι αὐτὸ καὶ τὸ ἔθιμον ποὺ τὸ συνοδεύει, ποὺ κατὰ σύμπτωσιν, ταυτόσημον συναντᾶται καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνες Σλαβοφώνους τῆς Μακεδονίας δεικνύει τὴν ταυτότητα τοῦ ἐθίμου μεταξὺ Κουτσοβλάχων, Ἑλλήνων Σλαβοφώνων καὶ Ἑλλήνων τῆς ἀρχαιότητος»[1].

Ἐκπληκτικὴ σύνδεση τῶν Βλάχων μὲ τὸν ἑλληνικὸ μεσαίωνα ἀποτελεῖ ὁ τραγούδι *Τοῦ Μικροῦ Βλαχόπουλου*. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς

---

1. Π ε φ ά ν η, 1949, 98 - 99. Πρῶτος, τὸν 18ο αἰώνα, ἐπισημαίνει τὴν ἀξία τοῦ Χελιδονίσματος γιὰ τὴν ἀδιάκοπη συνέχεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁ Pierre Augustin de Guys. Βλ. Σ τ. Δ. Ἠ μ έ λ λ ο υ, «Λαογραφικαὶ εἰδήσεις παρὰ τῷ Γάλλῳ περιηγητῇ P. Aug. de Guys», ΕΛΑΑΑ 13 - 14 (1960 - 1961) 241. Ὁ de Guys μελετώντας τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, τὶς παραδόσεις, τὰ δημοτικὰ τραγούδια καθιστᾶ ἀνάγλυφη τὴν ἐπιβίωση τῶν Ἑλλήνων διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ τῶν φοβερῶν περιπετειῶν. Βλ. καὶ Ἀ χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, Ἡ ἑλληνικὴ παράδοση ὅπως τὴν εἶδε καὶ τὴν πρόβαλε ὁ Πέτρος - Αὐγουστῖνος ντέ Γκύς, Βέροια Ἰούλιος 1979. Στὴν πρώτη τυπωμένη συλλογὴ τῶν ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν ὑπάρχει παραλλαγὴ τοῦ Χελιδονίσματος : C l. F a u r i e l, Δημοτικὰ τραγούδια τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος. Εἰσαγωγὴ Νίκου Α. Βέη (Bees) τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Μεταφραστὴς Ἀπ. Δ. Χατζημμανουήλ, Φιλόλογος. Ἀθήνα 1956, 277. Βλ. ἐπίσης Ν. Γ. Π ο λ ί τ ο υ, «Χελιδόνισμα», Νεοελληνικὰ Ἀνάλεκτα 1 (1870) 354 - 368. S. B a u d - B o v y, «Sur le χελιδόνισμα», Byzantina Metabyzantina 1 (1946) 23 - 32. Ρ ω μ α ί ο υ, 1959, 441 κέ. Γ. Κ. Σ π υ ρ ι δ ά κ η, «Τὸ ᾄσμα τῆς χελιδόνος (χελιδόνισμα) τὴν πρώτην Μαρτίου», ΕΛΑΑΑ 20 - 21 (1967 - 1968) 49 - 51. Σ π. Μ α ρ ι ν ά τ ο υ, «Chelidonisma», Ἀρχαιολογικὰ Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν 2 (1969) 65 - 69. Γ. Ν. Α ἰ κ α τ ε ρ ι ν ί δ η, Τὸ χελιδόνισμα στὴν περιοχὴ τῶν Σερρῶν, Ἀθῆναι 1976. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ 7ου τόμου τῶν «Σερραϊκῶν Χρονικῶν». Κ. Β. Κ ρ ι μ π ᾶ, «Περὶ Φαλμεράυερ καὶ ἄλλων σχετικῶν», Ἀντὶ 307 (16 - 1 - 1986) 54 σημ.

Τὸ χελιδόνισμα δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ ἀρχαιοελληνικὸ στοιχεῖο, ποὺ διασώζουν οἱ Βλάχοι. Ἀπόηχο μακρινῆς ἀρχαιότητας συνιστοῦν καὶ τραγούδια συνηθισμένα σὲ ποικίλες ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς τῶν Βλάχων. Πβ. Γ. Γ ι α ν ν ο ύ χ ο υ, «Ἤθη, ἔθιμα καὶ παραδόσεις τοῦ χωριοῦ Καλομοίρα Καλαμπάκας», Ἱστορία - Λαογραφία τῶν χωριῶν Ν. Τρικάλων 1 (1961) 48. Βλ. καὶ Δ. Π α π α ν ι κ ο λ ά ο υ, «Λαογραφικὰ Πεύκης Καλαμπάκας», αὐτ. 6 (1974) 84 - 101. Φ α ν ῆ ς Γ. Μ π α λ α μ ώ τ η, «Τὸ φλάμπουρο τοῦ γάμου στὴ Δυτικὴ Θεσσαλία», Τρικαλινά 7 (1987) 257 κέ. Ἐξ ἴσου πολύτιμο τεκμήριο ἀπὸ τὴν λαογραφία καὶ τὴν γλωσσολογία ἀποτελεῖ ὁ βλάχικος ὅρος coru (<χορός). Βλ. Ἀ χ. Γ. Λ α ζ ά ρ ο υ, «Ὁ χορὸς τοῦ Βλαχοχωριοῦ», Μετέωρα 31 (1977) 21 - 22. Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, «Ὁ χορὸς τῶν Βλαχοφώνων», Γ' Συμπόσιο Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου (Ἤπειρος - Μακεδονία - Θράκη), ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1979, 383 - 395. Τὴν ἑλληνικότητα τῶν βλάχικων ἐθίμων διαπιστώνουν καὶ οἱ Ἄγγλοι W a c e - T h o m p s o n, 1914, 100, ἀναγκάζοντας τὸν Ρουμάνο ἀκαδημαϊκὸ N. Iorga νὰ ἐρωτᾶ : «Ces coutumes sont - elles vraiment les mêmes que celles des Grecs (p. 100) ? ». Βλ. Bulletin de l' Institut pour l' étude de l' Europe sud - orientale 2 (1915) 110.

Κ. Ρωμαῖος ἀναλύοντας τὸ τραγούδι ἀρχίζει μὲ τὰ ἑξῆς : «Κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀκριτικοῦ ἥρωα, ποὺ πρωταγωνιστεῖ μέσα στὴν ὑπόθεση τοῦ τραγουδιοῦ, εἶναι : Ἡ προθυμία στὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγώνα. Τὸ ἑλληνικὸ φιλότιμο ποὺ ἐκφράζεται μὲ στίχους ἐπιγραμματικούς. Ἡ ἀλύγιστη ἀπόφασή του νὰ μὴ φανῆ δειλὸς στὴ σύγκρουση. Παράλληλα, ἡ φρόνιμη καὶ μυαλωμένη ἐκτίμηση στὸ ἄπειρο πλῆθος τοῦ ἐχθροῦ...»[1]. Αὐτὰ σχεδὸν πανομοιότυπα ἀπαντοῦν καὶ στὸ τραγούδι *Τοῦ Γιάννη Παπανικόλα ἢ Πρίφτη*. Γιὰ τὸν ἥρωα αὐτὸν ὁ Δημ. Ἀ. Πετρόπουλος γράφει : «Ὁ Πρίφτης ἦτο ἀπηνὴς καὶ ἀμείλικτος εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις του, τοσοῦτος δὲ ἦτο ὁ ἐκ τῆς ἐμφανίσεώς του προκαλούμενος τρόμος, ὥστε αἱ γυναῖκες τῶν Ἀλβανῶν πρὸς ἐκφοβισμὸν τῶν παιδίων ἔλεγον "ἔρχεται ὁ Γιάννης Πρίφτης"»[2]. Παραλλαγὴ τοῦ τραγουδιοῦ αὐτοῦ μὲ τίτλο *Ὁ Γιάννης κ' ἡ καλή του* κατατάσσεται στὰ ἀκριτικὰ τραγούδια. Ὁ Γ. Κ. Σπυριδάκης σημειώνει τὰ ἑξῆς : «Τὸ ᾆσμα, γνωστὸν κυρίως ἐκ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Δωδεκανήσου (Καρπάθου καὶ Σύμης) ἀπαντᾷ ὑπὸ δύο τύπους.

Εἰς τὸν πρῶτον (Α΄) οἱ καταζητοῦντες (Τοῦρκοι ἢ Σαρακηνοὶ) τὸν Γιάννην ἢ τὸν Γιαννάκην δὲν τὸν εὑρίσκουν εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ ζητοῦν περὶ αὐτοῦ πληροφορίας ἀπὸ τὴν καλήν του, τὴν γυναῖκα του. Ὁ ἕτερος (Β΄) τύπος, πληρέστερος, περιλαμβάνει προσέτι τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ἀπουσιάζοντος ἥρωος καὶ τῆς συγκρούσεως αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιδρομεῖς, τοὺς ὁποίους καὶ κατατροπώνει.

Εἴς τινας παραλλαγὰς τὸ ᾆσμα συνάπτεται μὲ τοὺς κλέφτες Γιάννην Βατικιώτην καὶ Γιάννην τοῦ Παπανικόλα, προφανῶς λόγῳ τῆς συμπτώσεως τοῦ ὀνόματος τούτων πρὸς τὸ ὄνομα Γιάννης, τοῦ ἥρωος τοῦ ᾄσματος.

Εἰς τὴν ἀρχικήν του μορφὴν φαίνεται τοῦτο ἀκριτικόν· ὅπως σώζεται σήμερον εἰς τὸν λαὸν φαίνεται ὅτι ἔχει ὑποστῆ ἀνάπλασιν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀντιστάσεως τοῦ ὑποδούλου ἔθνους ἐναντίον τῶν Τούρκων»[3]. Ἀπὸ τὶς τρεῖς καταχωριζόμενες παραλλαγὲς ἡ πρώτη τοῦ πρώτου τύπου προέρχεται

---

1. Ρωμαίου, 1959, 168.
2. Ἀκαδ. Ἀθ., Α΄, 192.
3. Ἀκαδ. Ἀθ., Α΄, 102.

ἀπὸ τὴν Σαμαρίνα Ἠπείρου, ὅπου ἀνῆκε τότε διοικητικῶς, τὸ 1911, ὅταν δημοσιεύθηκε στὸν *Ἑλληνισμὸ* ἀπὸ τὸν Λ. Ἐνυάλη :

Τρεῖς Τοῦρκοι, τρεῖς Γιανίτσαροι, τρεῖς μορφοτσελεπῆδες·
οἱ τρεῖς τὸν Γιάννη γύρευαν, οἱ τρεῖς τὸν Γιάνν' γυρεύουν.
Τὸν Γιάννη δὲν τὸν εὕρισκαν, μόν' βρίσκουν τὴν καλή του,
ἀπόπλενε τὰ χέρια της μὲ τὸ μαργαριτάρι.
Ν' ἀσπρότερα τὰ χέρια της ἀπ' τὸ μαργαριτάρι.
Θαμαίνονταν, λογιάζονταν, τὸ πῶς νὰ τὴν φωνάξουν.
Νὰ τὴν φωνάξουν τριανταφυλλιά; ἡ τριανταφυλλιὰ ἔχει ἀγκάθια·
νὰ τὴν φωνάξουν λεμονιά; ἡ λεμονιὰ ἔχει φύλλα.
— «Μαρὴ Κρουστάλλω τοῦ γιαλοῦ καὶ πάχνη τοῦ χειμῶνα·
κόρη μ', τὸ ποῦ 'ν' ὁ ἄντρας σου, τὸ ποῦ 'ναι ὁ Γιαννάκης;»
Θαμαίνονταν, λογιάζονταν, τὸν ποιὸν Γιαννάκη γυρεύουν.
— «Ἔχω 'γὼ Γιάννη ἀδελφό, ἐγὼ 'χω Γιάννη ἄνδρα,
ἔχω 'γὼ Γιάννη ἐξάδελφο, στὴν Πόλη ξακουσμένο».

Οἱ Βλάχοι συγκλονίζονται ἀπὸ τὴν θυσία τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου καὶ πλάθουν τὸν πόνο τους σὲ τραγούδι, στὴν ἑλληνικὴ πάντοτε γλώσσα, ὅπως φανερώνει τὸ δημοτικὸ τραγούδι *Ὁ θάνατος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου* (29 Μαΐου 1453) :

Νὰ εἶμουν πουλὶ νὰ πέταγα, νὰ εἶμουν χελιδονάκι
Ν' ἀνέβαινα στῆς Βουργαριᾶς τὰ μαῦρα κορφοβούνια
Ν' ἀγνάντευα καὶ νἄβλεπα τῆς Πόλης τὰ λιμάνια,
Πῶς ἀρμενίζουν τ' ἄρμενα, πῶς βάζουν τὰ καράβια.
Ξῆντα καράβια τούρκικα κι' εἴκοσι δυὸ ρωμαΐκα...
Ἐνίκησαν τὰ τούρκικα τὰ λίγα τὰ ρωμαΐκα...
Μιὰ ρωμιοπούλα φώναξεν ἀπὸ γυαλένιον πύργο:
— «Γιὰ ἔβγα, ἀφέντη Βασιλιᾶ, καὶ ἀφέντη Κωνσταντῖνε,
«Νὰ ἰδῆς τὴν Πόλη, π' ἄναψε, πῶς καῖν τὰ μαναστήρια,
»Καὶ πῶς οἱ Τοῦρκοι σφάζουνε τοὺς Χριστιανοὺς σὰ γίδια!
— «Καὶ πῶς νὰ βγῇ ὁ Βασιλιᾶς κι' ὁ ἀφέντης Κωνσταντῖνος,
Ὁποῦ σκοτώθηκεν ἐχτὲς ταχυὰ μὲ τὴν αὐγούλα;»

Ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης σημειώνει : «Τὸ πολύτιμον τοῦτο ἐθνικὸν κειμήλιον, ὅλως ἄγνωστον, καὶ ἀνέκδοτον, ἐδημοσιεύθη διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸν «Ἑλληνισμὸν» (Σεπτέμβριος 1901), ἀποσταλὲν ἡμῖν ἐκ τῆς βλαχογλώσσου Σαμμαρίνης τῆς νοτιοδυτικῆς Μακεδονίας,

ἔνθα καὶ ᾄδεται, ἢ κυριολεκτικώτερον μοιρολογεῖται, μέσον τοῦ ἐν Ἐλασσῶνι φιλομούσου προξένου τῆς Ἑλλάδος κ. Λ. Ἐνυάλη»[1].

Ὅλη ἡ ζωὴ τῶν κλεφτῶν καὶ ἁρματολῶν, τὰ προεπαναστατικὰ κινήματα καὶ τὰ αἱματηρὰ ἐπακόλουθα, ἡ μεγάλη ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ οἱ μετέπειτα ἐξεγέρσεις γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση, τῆς Κρήτης καὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, τοῦ 1854, 1878, ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας ἕως τὸ Ἔπος τοῦ '40 γίνονται ἀπὸ τοὺς Βλάχους τραγούδι στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα.

Μιὰ πτυχὴ προεπαναστατικοῦ κινήματος ἀναπτύσσεται στὸ ἑπόμενο τραγούδι τῶν Βλαχοχωριῶν τοῦ Μαλακασίου:

«Ἕνας Πασιᾶς διαβαίνει καὶ ἄλλος ἔρχεται
'στὰ Τρίκαλα πηγαίνουν μέσ' τὸν κασαπᾶ
γυρεύουν τοὺς παπάδες ἄχ τὴν Καστανιά,
γυρεύουν τὸ Δημάκη ἄχ τἀσπροπόταμο.
Αὐτὸς τρέχει καὶ πιάνει τὰ 'ψηλὰ βουνά,
'στοῦ Κρίκη τὰ παράγια μέσ' τὸ Μέτσοβο,
Ψητὰ εἶχε στὸ τραπέζι καὶ γλυκὰ κρασιὰ
κι' ὀλίγα τρώει καὶ πίνει καὶ δὲ χαίρεται.
Κι' ὁ Νικολὸς ὁ γυιός του τὸν παρηγοράει:
Γιατὶ δὲν τρῶς, ἀφέντη μ' καὶ δὲ χαίρεσαι;
Τὰ σπήτια κι' ἂν μᾶς κάψουν, ἄλλα φτειάνομε,
Τὰ πρόβατα ἂν μᾶς πάρουν, ἄλλα παίρνομε.
Ἂς εἶν' καλὰ οἱ Βλάχοι στ' Ἀσπροπόταμο».

Τὸ τραγούδι συνοδεύεται ἀπὸ παρατηρήσεις τοῦ Ἰ. Λαμπρίδου: «Τὴν δὲ εἰς Μέτσοβον προσφυγήν του τιθέασι πάντες κατὰ παράδοσιν τῷ 1770 (Συλ. Δημ. Ἀσμάτων Π. Ἀραβαντινοῦ σελ. 8), ὅτε ἡ Θεσσαλία θέατρον ἦν σφαγῶν καὶ διαρπαγῶν ὑπὸ στιφῶν βαρβαρικῶν διερχομένων ἐκεῖθεν διὰ τὴν Πελοπόννησον· Ἔμεινε δ' οὗτος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ μεγαλεμπόρου Ἰω. Κρίκη ἓξ μόνον κατὰ τὸ θέρος μῆνας»[2]. Γιὰ τὴν καταγωγὴ τοῦ Δημάκη ἀπὸ τὸ Βλαχοχώρι Χαλίκι ὁ Ἀραβαντινὸς εἶναι κατηγορηματικός: «Πατρὶς τοῦ Δημάκη τού-

1. Χ. Χρηστοβασίλη, Ἐθνικὰ ᾄσματα 1453 - 1821. Β' ἔκδ., Ἀθήνησι 1902, 19 σημ. 1.

2. Ἰ. Λαμπρίδου, Ἠπειρωτικὰ Ἀγαθουργήματα καὶ ἄλλα δημοσιεύματα (Ζαγορισιακὰ - 1870, διάφοροι λόγοι κ.τ.λ.), Α', Ἐκδόσεις Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1971, 382.

του ὑπῆρξε τὸ χωρίον Χαλίκι καὶ τούτου ἔγγονοι ἦσαν αἱ μητέρες τοῦ περιωνύμου Ἰωάννου Κωλέττη, τοῦ Γεωργίου Τουρτούρη, καὶ τοῦ ὑποστρατήγου Χριστοδούλου Χατζηπέτρου. (Ἴδε καὶ παρὰ Χασιώτη (VI, 27), ᾄσμα περὶ τοῦ αὐτοῦ Δημάκη)»[1].

Τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου δημιουργήματα ποιητικὰ στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι τὰ δημοτικὰ τραγούδια τοῦ κύκλου τῶν Λαζαίων[2].

Ἕνα πολύτιμο ποιητικὸ πετράδι τῶν χρόνων τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 κοσμεῖ Βλαχόπουλο τοῦ Κλεινοβοῦ Καλαμπάκας, τὸν Γρηγόρη Λιακατᾶ :

Χρυσὸς ἀιτὸς τριγύριζεν ἔξ' ἀπ' τὸ Μισολόγγι·
Ρωτᾷ στὴν τάμπια τοῦ Μακρῆ, στὴν τάμπια τοῦ Δεσπότη·
— «Μὴν εἴδατε τὸ Λιακατᾶ, τὸν καπετὰν Γρηγόρη;»
— «Σύρε, πουλί μ', στ' Ἀντολικὸ καὶ κοίταξε τριγύρω,
κι ἀγνάντεψε πρὸς τὸν Ντουλμᾶ κι ἀντίκρυ ἀπὸ τὸν Πόρο·
κ' ἐκεῖ θὰ 'δῇς ἄσπρα κορμιὰ ποὺ κεῖτονται στὴν ἄμμο,
κι ἂν ἠμπορέσῃς διάλεξε τὸν καπετὰν Γρηγόρη».

Ὁ Δ. Ἀ. Πετρόπουλος προλογίζει τὸ μικρὸ τοῦτο τραγούδι, ποὺ τὸ ἀρύεται ἀπὸ τὴν συλλογὴ τοῦ N. Tommaseo, ὡς ἑξῆς : «Ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶς, υἱὸς κτηνοτρόφου ἐκ Κλεινοβοῦ Καλαμπάκας, ἐγεννήθη περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος. Νέος ἀκόμη ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων ἀρματολὸς εἰς τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα, συμπράξας πολλάκις μετὰ τοῦ πενθεροῦ του N. Στουρνάρη, ἀρματολοῦ Ἀσπροποτάμου.

Μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ Ἰούλιον 1821, ὁ Λιακατᾶς ὑψώνει τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν μετὰ τῶν κλεφταρματολῶν N. Στουρνάρη, Χατζηπέτρου καὶ Μάνταλου εἰς περιφερείας

---

1. Ἀραβαντινοῦ, 1880, 8. Βλ. καὶ Ἀλεξ. Κ. Χατζηγάκη, «Ὁ Δημάκης (δημ. τραγούδι)», Μετέωρα 1 (1947) 13.

2. Passow, 1860, 51, 97. Ἀραβαντινοῦ, 1880, 68. Ἀθ. Κ. Οἰκονομίδου, Τραγούδια τοῦ Ὀλύμπου, ἐν Ἀθήναις 1881. Ἔκδοση τῆς Λαογραφικῆς - Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἐλασσόνος, ἄ. ἔ., 63 - 64. Μελαχρινοῦ, 1945, 42. Ἀκαδ. Ἀθ., Α', 214 - 215. Πολίτου, 1966, 78. Ἰωάννου Πετρώφ, Περίδοξος κλεφτουριὰ τῆς Μακεδονίας. Βιογραφίαι 28 κλεφταρματολῶν της. Εἰσαγωγή, μετὰ καταλόγου τῶν ἀνεκδότων ἔργων τοῦ Πετρώφ, προσθῆκαι καὶ ἐπιμέλεια Γεωργίου Χ. Χιονίδη. Ἐκδόσεις : Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1972, 60 κέ. Πιερικὰ Χρονικὰ 1983, 25.

τῆς Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Ἀκαρνανίας. Κατὰ τὰ ἔτη 1823 - 1824 ἠγωνίσθη ἡρωϊκῶς εἰς διαφόρους μάχας ἐναντίον τῶν Τούρκων. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου τὸ 1825, ὅτε ὁ Ν. Στουρνάρης διωρίσθη φρούραρχος τῆς πόλεως ταύτης, ὁ Λιακατᾶς ἀνέλαβε νὰ ὑπερασπισθῇ τὸ φρούριον Ντολμὰς ἐπὶ τῆς ὁμωνύμου νησίδος πρὸς τὸ Αἰτωλικόν. Τραυματισθεὶς εἰς τὸν δεξιὸν ὀφθαλμὸν ἐξ ἀποκόμματος ὀβίδος, ἀπεσύρθη ἐκεῖθεν τὸν Ἰούλιον τοῦ 1825. Μετὰ τὴν ἄφιξιν τουρκικῶν δυνάμεων ὑπὸ τὸν Ἰμβραΐμ πασὰν καὶ τὴν στενὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου, ὁ Λιακατᾶς εὑρίσκεται καὶ πάλιν εἰς τὸ φρούριον Ντολμάς, ἔνθα, ἡρωϊκῶς μαχόμενος, ἔπεσε τὴν 28ην Φεβρουαρίου 1826»[1].

Τὸ πνεῦμα, ποὺ διακατέχει τοὺς Βλάχους πρὸς ἀπελευθέρωση τῶν ἀλυτρώτων ἑλληνικῶν περιοχῶν καὶ τὴν ἐνσωμάτωσή τους στὸ μικρὸ βασίλειο τοῦ Δομοκοῦ, ἂν καὶ ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα[2] ἀντιμάχεται μὲ ὅλα τὰ μέσα, συμπυκνώνεται σὲ δημοτικὸ τραγούδι ἐπιγραμματικό, ἀποκλειστικὰ στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, γιὰ τὴν ἐξέγερση τοῦ 1878 :

Φλεβάρης δὲν κουσούργιασε, Μάρτης δὲν ἐμπῆκε,
κι' ὅλη ἡ Βλαχιὰ μαζώχθηκε νὰ φέρη τὸ Ρωμαΐικο.
Στὸν ἅγιο Πάντα βγήκανε ψηλὰ στὸ καραούλι
καὶ στὸν Δεσπότη λέγανε καὶ στὸν Δεσπότη λένε:
Δεσπότη δός μας τὴν εὐχή, δός μας τὴν εὐλογία,
τοὺς Τούρκους νὰ βαρέσουμε τὰ ἅγια θηρία[3].

---

1. Ἀκαδ. Ἀθ., Α΄, 246. Βλ. καὶ Ἀραβαντινοῦ, 1880, 77 - 78. Κατὰ τὸν Ἐνυάλη οἱ Βλάχοι τραγουδοῦν τὴν παλληκαριὰ καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ Μάρκου Μπότσαρη στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα. Ἀνθολογεῖ δὲ ὡραῖο δημοτικὸ τραγούδι. Βλ. Ἀλεξ. Χ. Μαμμοπούλου, Ἤπειρος. Λαογραφικὰ - ἠθογραφικὰ - ἐθνογραφικά, Α΄, Ἀθῆναι 1961, 120.

2. Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, Ἡ στάση τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στὴν προσάρτηση τῆς Ἠπειρο-Θεσσαλίας στὴν Ἑλλάδα, Ἰωάννινα 1984. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν ΙΓ΄ τόμο τῆς «Δωδώνης» ΕΕΦΣΠΙ, 331 - 345.

3. Γ. Μόδη, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ ἡ νεώτερη μακεδονικὴ ἱστορία, ΕΜΣ, Θεσσαλονίκη 1967, Χ. Τοῦ αὐτοῦ, Μακεδονικὲς Ἱστορίες, 12, Ἀθῆναι 1969, 29. Γ. Χ. Χιονίδη, Οἱ ἀνέκδοτες ἀναμνήσεις τοῦ Γιώτη (Παναγιώτη) Ναοῦμ γιὰ τοὺς Βλάχους τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας στὴ διάρκεια τοῦ 19ου αἰώνα καὶ γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1984, 91 - 92. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΚΔ΄ τόμου τῶν «Μακεδονικῶν»).

Τὸ ἑλληνικὸ ἐθνικὸ φρόνημα τῶν Βλάχων καταδεικνύει καὶ ἡ ἐξέγερση τῶν Κουτσουφλιανιτῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἀποτυχία καὶ τὴν παραμονὴ τῆς γενέτειράς τους στὸν ἀλύτρωτο χῶρο προβαίνουν στὴν πυρπόληση τῶν ἑστιῶν τους καὶ μετεγκατάστασή τους στὰ ἐδάφη τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ κράτους, ὅπου δημιουργοῦν τὴν νέα πατρίδα (Παναγία Τρικάλων) ἢ διασκορπίζονται στὰ ἐνδότερα καὶ στὰ Ἑπτάνησα. Ἀπηχήσεις τῶν γεγονότων αὐτῶν καταγράφει ὁ Λεωνίδας Ζώης[1].

---

1. Ζακύνθιον Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1900 : «Ὁ ἡρωϊσμὸς τῶν Κουτσουφλιανιτῶν ἐπεκροτήθη καὶ ἐθαυμάσθη ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Ὁ ἡγεμὼν τοῦ ἡρωϊκοῦ Μαυροβουνίου Νικήτας ἐν ἐπισήμῳ συμποσίῳ ἔπιεν εἰς τὴν ὑγείαν τῶν ἡρωϊκῶν τέκνων τῆς Κουτζουφλιανῆς. Πάντες κατενθουσιάσθησαν διὰ τὴν ἡρωϊκὴν θυσίαν. Παντοῦ δὲ διενεργήθησαν ἑορταὶ καὶ ἔρανοι, ὅπως βοηθηθῶσιν οἱ ἄστεγοι ἥρωες εἰς τὴν ἀνέγερσιν τῆς νέας ἰδιαιτέρας πατρίδος των, τοῦ νέου χωρίου των...

Ὁ πυροπλητὴς τῆς Κουτζουφλιανῆς ὁμιλεῖ πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ πρὸς τὸ κρανίον τοῦ πατρός του, ποὺ μεταφέρει εἰς τὸ δισάκι του, μὲ αὐτοὺς τοὺς θείους στίχους.

«Ἐσᾶς τούρκικο ποδάρι
δὲν ἠμπόρειε νὰ πατῇ,
Ὄχι! τοῦ ἄπιστου τὸ ἀχνάρι
τῶπα, δὲν θὰ σημειωθῇ
στ' ἅγιο χῶμά σου, πατέρα,
στ' ἅγιο χῶμά σου, Χριστέ,
Νέας σκλαβιᾶς γιὰ σᾶς ἡμέρα
δὲν θὰ φέξῃ ὄχι ποτέ!
Σύντροφοι 'ς τὴν ἐξορία
παραδέρουμε μαζὶ
τάφος ἔγεινε ἐκκλησία
γιὰ σᾶς τοῦτο τὸ κορμί!».

Ἐπίσης συγκινητικαὶ εἶναι αἱ στροφαὶ ἐν αἷς ὁ πρόσφυξ Κουτσουφλιανὸς ἀποτείνεται εἰς Ἕλληνα διαβάτην καὶ δὲν τοῦ ζητεῖ ψωμὶ δι' ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ μίαν γωνίαν γῆς ἐλευθέρας διὰ νὰ στήσῃ τὴν νέαν πατρίδα του, τὸ νέον χωριό του.

«Ἀχ! ἀδέλφια δὲν γυρεύω
τὸ ψωμὶ μὲ διακονιά,
μίαν πατρίδα διακονεύω,
διακονεύω ἐλευθεριά».
. . . . . .
«Ἴσκιο δόστε στὸ Χριστό μου
ποῦ ἀμόλυντο κρατῶ,

Ἔκτοτε ἀρχίζει ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας. Σ' αὐτὸν οἱ Βλάχοι ἔδειξαν τὸν καλύτερο ἑαυτό τους ἀντιμετωπίζοντας ταυτόχρονα Τούρκους καὶ ξένες προπαγάνδες. Ἐνδεικτικὴ ποιητικὴ μνεία τῆς θυσίας ἑνὸς Βλαχόπουλου, τοῦ καπετὰν Ἀρκούδα, ποὺ ἔπεσε γιὰ τὴν διάσωση Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας, παρέχεται στὴν ἀκόλουθη παραλλαγὴ τοῦ ὁμώνυμου τραγουδιοῦ :

Στὲς ἓξ ἀπὸ τὸν Αὔγουστο καὶ τὴν Ἁγιὰ Σωτῆρα,
ὁ Γιῶργο Ἀρκούδας πέρασε πέρα ἀπ' τὸ ποτάμι
νὰ λευτερώση τὰ χωριὰ κι' ὅλα τὰ Βλαχοχώρια.
Κάθεται κάνει μιὰ γραφὴ στὸ Σωποτσέλι τὴν στέλλει.
Μπροστὰ νὰ στείλουν τὸ ψωμὶ νὰ φᾶν τὰ παλληκάρια
αὐτὰ τὰ ἄπιστα σκυλιὰ πῆγαν καὶ τὸν προδόσαν
καὶ πιάστηκαν στὸν πόλεμο ἀπὸ τὸ ταχιὰ στὸ βράδυ
τὸν Γιώργη τὸν ἐβάρεσαν τὸ ἄξιο παλληκάρι,
Στὰ Γιάννινα τὸν φέρανε καὶ στὸν Πασᾶ τὸν πᾶνε[1].

Ὁ Ἀλέξ. Λειβαδεὺς σκιαγραφεῖ τὸν ἥρωα τοῦ τραγουδιοῦ ὡς ἑξῆς : «Τὸν χειμώνα τοῦ 1904 - 1905 ἐνεφανίσθη εἰς τὰ κέντρα τῆς Ὁμονοίας τῶν Ἀθηνῶν ἕνας λεβεντόκορμος ἄνδρας 40 - 45 ἐτῶν μὲ κατατομὴν ἀρχαϊκήν. Νόμιζες πὼς ἐδραπέτευσεν ἀπὸ κανένα μουσεῖον. Ἡ σμίλη τοῦ Σκόπα καὶ τοῦ Πραξιτέλους τέτοια πρότυπα θὰ εἶχον ὅταν ἐνεσμίλευον τὰ ἀγάλματα τοῦ Διός. Φοροῦσε μαύρη φουστανέλλα, μαῦρο πουκάμισο, μαῦρο πεσλί, μαῦρο τσακιστὸ φέσι μὲ πένθος καὶ μακριὰ φοῦντα, μαῦρα φουντωτὰ τσαρούχια καὶ ἄσπρες καλοεφαρμοσμένες κάλτσες· στὰ μαῦρα πυκνὰ γένεια του ἔλαμπαν

ἕνα μνῆμα στὸ γονεό μου
ἀπὸ χῶμα ἑλληνικό».
. . . . . .
Εἰς τὴν ἴδια γῆ νὰ ζοῦμε
ὁποῦ τοῦρκος τὴν πατεῖ,
τέτοια γῆ τὴν ἀπαρνιοῦμαι
εἶπα στάκτη νὰ γενῇ».

Καὶ πράγματι γίνεται στάκτη ὁλόκληρον τὸ ἑλληνικὸν χωρίον καὶ οἱ Ἕλληνες Κουτζουφλιανῖται ἤδη ἔκτισαν νέον ἐλεύθερον χωρίον εἰς τὰ ἐλεύθερα χώματα τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος».

1. Λαζαρίδη - Μακρῆ, 1966, 53. Παραλλαγὲς βλ. αὐτ. 42 - 44.

κάπου - κάπου ἐλάχιστες ἀσημένιες τρίχες. Ἦταν ὁ Καπετὰν Ἀρκούδας ἀπὸ τὸ Περιβόλι ἀτρόμητος Μακεδονομάχος...»[1].

Οἱ Κ. Π. Λαζαρίδης - Μῆτσος Κ. Μακρῆς (Σαμαρινιώτης) διορθώνουν τὸν Λειβαδέα ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴ τοῦ Ἀρκούδα, τὸν ὁποῖο ἀποδεικνύουν Σαμαριναῖο, καὶ προσθέτουν : «Σχετικὰ μὲ τὴ στολὴ τοῦ Καπετὰν Ἀρκούδα ποὺ ἦταν μαύρη, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς κάλτσες του, ὅπως φαίνεται καὶ στὴ λιθογραφία, ἀναφέρεται τὸ ἑξῆς : Ὅταν βρέθηκε κάποτε στὴν Ἀθήνα ὁ Καπετὰν Ἀρκούδας, ἡ Βασίλισσα Ὄλγα τὸν κάλεσε στὰ ἀνάκτορα γιὰ νὰ τὸν ἰδῆ καὶ ὅταν τὸν εἶδε, ἐθαύμασε τὴν λεβεντιά του, ἀλλὰ τὸν ρώτησε μὲ ἀπορία γιατὶ εἶναι μαυροφορεμένος :

«Γιατὶ ἡ πατρίδα μου (ἡ Σαμαρίνα) εἶναι σκλάβα ἀκόμα Βασίλισσά μου, τῆς εἶπε»[2].

Γιὰ τοὺς Βλάχους πηγὲς ἐμπνεύσεως καὶ συνθέσεως τραγουδιῶν, στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀποτελοῦν πολλὲς φορὲς προσωπικότητες μεγαλοκτηνοτρόφων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξαρτᾶται ἡ ζωὴ καὶ ἡ προκοπὴ μεγάλου ἀριθμοῦ οἰκογενειῶν ἢ ἡ τύχη τοῦ Βλαχοχωριοῦ καὶ τῆς περιοχῆς. Οἱ Wace-Thompson[3] ἀνθολογοῦν χαρακτηριστικὸ βλάχικο τραγούδι, τὸ ὁποῖο ἐπιγράφουν

THE TROUBLES OF 1886

Ῥόβουλα ἀπὸ τοὺ Σμόλικα, πεύκα ἀπ' τὴ Σᾶμᾶρίνα,
Φέτου νὰ μὴν ἀνοίξιτι, φέτου νὰ μαρανθῆτι.
Νοι Βλάχοι δὲν μᾶς 'φάνγαν 'πού μέσα ἀπ' τοῦ 'Ρωμαίικο.
Ἄλλοι 'πάγησαν κατ' τ' Ἄγραφα, κι' ἄλλοι κατὰ τὴ 'Ρένδα

---

1. Αὐτ. 28 - 29.

2. Αὐτ. 53 σημ. 8. Ἀπὸ σ. 48 καταχωρίζονται δημοτικὰ τραγούδια τῆς Σαμαρίνας : 1) Παιδιὰ τῆς Σαμαρίνας. 2) Τὸ τραγούδι τοῦ Γιάννη Πρίφτη (Παπᾶ). 3) Τὸ τραγούδι τοῦ τρομοκράτη Ἀρβανίτη Ἰσμαὴλ Ἀγᾶ. 4) Τραγούδι ἀρματολοῦ Σαμαρινιώτη, γιὰ τὸν τρομοκράτη Ἀσλάμπεη. 5) Τὸ τραγούδι τοῦ Γεροκούσιου Δεσπούλη. 6) Τὸ τραγούδι τοῦ καπετὰν Λεωνίδα Χατζημπύρρου. 7) Τὸ τραγούδι τοῦ Δημήτρη Παζαΐτη. 8) Τὸ τραγούδι τοῦ ὁπλαρχηγοῦ Γιώργη Γιολδάση. Ὅλα στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Τοῦ πρώτου παραλλαγὴ βλ. Γ. Θ. Λ υ ρ ι τ ζ ῆ. Οἱ ἀγωνιστὰι τῆς Σαμαρίνας Δημήτριος ὁ νεομάρτυς καὶ Θεόδωρος ὁ ἐθνοκήρυκας, Κοζάνη 1968, 7. Ἐπίσης τοῦ πρώτου ἐνδιαφέρουσες παραλλαγὲς βλ. Δ η μ. Β. Ο ἰ κ ο ν ο μ ί δ ο υ, Ἀπὸ τὴν Βορειοηπειρωτικὴν Λαογραφίαν. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας. Τόμ. ΚΕ' (1977 /80) 51 - 52.

3. W a c e - T h o m p s o n, 1914, 283 - 284.

Πιρσότεροι 'ς τὴ Σλίτσhανη, κανὰς δὲν θὰ 'πουμείνῃ,
Κι' ἄλλοι ἔμιναν κατακαμπίς, κατακαμπὶς 'ς τοὺς κάμπους.
Πανάθιμα τὸν αἴτιον τὸν ζήσι Dζhιμουζhόga.
Αὐτὸς εἶνι ὁ αἴτιος, αὐτὸς γίνgι ἰτία.
'Πῆρι τὸ gόσμο 'ς τὸ λαιμὸ κι' ὅλα τὰ Βλαχουχώρια.
Μένουν κουρίτσια ἀνύπανδρα, πιδιὰ ἀρραβουνιασμένα.

Ἐπίσης ἡ καθημερινή, οἰκογενειακὴ καὶ κοινωνικὴ ζωή, ἀποτυπώνεται σὲ στίχους ἑλληνικούς. Ἑλληνικὰ τραγουδοῦν καὶ οἱ ἐπαγγελματίες βοσκοὶ τὶς ἐνασχολήσεις τους ἢ τοὺς καημούς τους. Οἱ Δημ. Οἰκονομίδης - Σπ. Περιστέρης καταγράφουν στὴν Σαμαρίνα Δυτικῆς Μακεδονίας ἕνα ποιμενικό, τὸ ὁποῖο ἐπιγράφουν

ΠΟΤΕ ΘΑ ΕΡΘΗ Η ΑΝΟΙΞΗ

Πότε θὰ ἔρθῃ ἡ ἄνοιξη, λουλούδι μ' τοῦ Μαγιοῦ, ὠρέ,
τοῦ Μάη τοῦ καλοκαίρι - καλοκαιρ' νέ μ' ἀέρα,
νὰ βγοῦν οἱ Βλάχοι στάϊ βουνά, λουλούδι μ' τοῦ Μαγιοῦ, ὠρέ,
νὰ βγοῦν οἱ Βλα-, οἱ Βλα-χοποῦλες, καλοκαιρ'νέ μ' ἀγέρα,
νὰ βγοῦν κ' οἱ Βλα-, κ' οἱ Βλαχοποῦλες - καλοκαιρ' νέ μ' ἀέρα,
νὰ βγοῦν τὰ λάγια πρόβατα μὲ τ' ἀργυρὰ κουδούνια,
νὰ βγῶ κ' ἐγὼ κι - ὁ μαῦρος μου ν' ἀδράξω μιὰ Βλαχούλα·
νὰ τὴ φορτώσω μάλαμα, νὰ τὴ φορτώσω ἀσήμι,
νὰ κάθωμαι νὰ τὴ ρωτῶ· «πῶς πιάνετ' ἡ ἀγάπη».
— «'Από τὰ μάτια πιάνεται, στὰ χείλη κατεβαίνει
κι ἀπὸ τὰ χείλη στὴν καρδιὰ ριζώνει καὶ δὲν βγαίνει»[1].

Εἶχε, λοιπόν, δίκιο ὁ T. Papahagi διδάσκοντας πρὸ μισοῦ αἰώνα στὸ πανεπιστήμιο Βουκουρεστίου ὅτι τὸ ἰδιάζον γνώρισμα τῆς ψυχῆς ἑνὸς λαοῦ διαφυλάσσεται στὴν λαογραφία του, κατ' ἐξοχὴν δὲ στὸ τραγούδι του, τὸ δημοτικό, στὸ ὁποῖο κυκλοφορεῖται ἡ ἴδια ἡ ψυχὴ τοῦ δημιουργοῦ[2]. Διερευνώντας διεξοδικὰ τὶς συνθῆκες τῆς βλάχικης ζωῆς ἀποφαίνεται ὅτι ὁ Βλάχος στὴν ψυχή του προσφέρει τροφὴ ἑλληνική, ἐννοώντας τὴν ποίηση καὶ ἀκριβέστερα τὸ ἑλληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι, τοῦ ὁποίου τὴν ἐπίδραση κρίνει ἀποφασιστικὴ

---

1. 'Ακαδ. 'Αθ., Γ', 369.
2. T. Papahagi, Aromânii. Grai. Folklor. Ethografie cu o introducere istorică. Curs universitar litografiat, [Bucureşti] 1932, 28 καὶ 130 - 131.

ὄχι μόνον γιὰ τὴν ψυχὴ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν γλῶσσα του. Τὴν δὲ ὀρθότητα τῆς κρίσεως αὐτῆς κατέδειξε πρόσφατη ἔρευνα, τὴν ὁποία διενήργησε ὁ Pătunescu σὲ κύκλους Ἀρωμούνων, ποὺ κατὰ τὸν μεσοπόλεμο ἐγκατέλειψαν τὶς πατρογονικὲς ἑστίες τους τοῦ βορειοελλαδικοῦ χώρου καὶ ὡς ρουμανίσαντες ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ρουμανία. Μολονότι εἶχαν φοιτήσει στὰ ρουμανικὰ σχολεῖα κατὰ τὴν διάρκεια τῆς λειτουργίας τους καὶ μολονότι μετέπειτα ἔζησαν ἐπὶ δεκαετίες πολλὲς μακριὰ ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ περιβάλλον, ὅταν ζητήθηκε ἀπὸ τὶς ἡλικιωμένες γυναῖκες νὰ τραγουδήσουν, τὸ τραγούδι τους ἦταν ἀκραιφνέστατο ἑλληνικό! Τὴν ἐκπληκτικὴ ἀποκάλυψη κατέστησε εὐρύτατα γνωστὴ ὁ Γ. Ἔξαρχος στὴν σειρὰ τῶν ἐφετινῶν (1987) ἐκπομπῶν του ἀπὸ τὸ Γ΄ Πρόγραμμα Ραδιοφώνου, ποὺ μετέδωσε καὶ αὐτούσια τὰ τραγούδια.

Σὲ ἄλλη συγκριτικὴ μελέτη ὁ T. Papahagi σχολιάζοντας τὴν πρώτη συλλογὴ ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καταλήγει στὰ ἑξῆς: «κατ' ἀκολουθίαν ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἀρωμούνων σ' αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴ δημώδη ποιητικὴ δημιουργία παραμένει μιὰ ἀδιαμφισβήτητη πραγματικότητα...»[1]. Θεωρεῖ δὲ φυσικὸ νὰ τραγουδοῦν ἑλληνικὰ οἱ Βλάχοι τὰ συναισθήματα καὶ τὰ κατορθώματά τους, καθὼς καὶ τῶν ὁμοεθνῶν τους. Ἐπὶ πλέον μεταξὺ τῶν λόγων τῆς ἐπιδόσεώς τους στὴν σύνθεση δημοτικῶν τραγουδιῶν σὲ γλῶσσα ἑλληνική, δηλαδὴ τῆς ἑλληνικῆς μορφῆς τῶν βλάχικων δημοτικῶν τραγουδιῶν, κατονομάζει τὴν διγλωσσία τῶν Βλάχων, τὴν ἑλληνοβλαχικὴ συμβίωση κ.ἄ., ὑπογραμμίζοντας ὅμως τὴν ἐκφραστικὴ εὐλυγισία, τὸν λεκτικὸ πλοῦτο καὶ γενικὰ τὴν πολιτισμικὴ ὑπεροχὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἔναντι τῆς ἀρωμουνικῆς, ἀνεπαρκοῦς καὶ ἀτροφικῆς[2].

Ὅταν τὰ αἰσθήματα, συναισθήματα, διανοήματα, οἱ πόθοι, πόνοι, θλίψεις, ὅλος ὁ ψυχοσωματικὸς καὶ πνευματικὸς κόσμος τῶν Βλάχων ἐκφράζεται ἑλληνικά, τίποτε πλέον δὲν ἀναιρεῖ τὴν ἑλληνικότητά τους. Προσφυέστατα ὁ Ἀντώνιος Θ. Σπηλιωτόπουλος γράφει: «Ἀλλ' ὅπως γνωρίσωμεν τὸν χαρακτῆρα ἑνὸς λαοῦ πρέπει νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὰς ἐθνικὰς αὐτοῦ παραδόσεις καὶ τὰ δημώδη ᾄσματα, διότι ἡ δημώδης ποίησις μετὰ τῆς γλώσσης ἀποτελοῦσι τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον παντὸς ἔθνους»[3].

---

1. T. Papahagi, 1970, 15.
2. Αὐτ. 14.
3. Σπηλιωτοπούλου, 1928, 106α.

Τοὺς Βλάχους τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου χωρίζει ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους ὄχι μόνον ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα τῶν βλάχικων δημοτικῶν τραγουδιῶν ἀλλὰ καὶ ἡ μουσική. Πάλιν ὁ T. Papahagi πρῶτος, πρὸ ἑξήντα ἐτῶν, διακηρύσσει ὅτι ἡ μουσικὴ τῶν βλάχικων δημοτικῶν τραγουδιῶν εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη τῶν ρουμανικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν[1]. Τὸ γνώρισμα τοῦτο ἐκλαμβάνει ὡς τόσο ἰσχυρό, ὥστε νὰ ἀποτολμᾶ τὴν φυλετικὴ διάκριση τῶν Βλάχων ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους. Ἐδραιώνει δὲ περισσότερο τὴν πρωτοποριακὴ γνώμη του ἐπικαλούμενος ὡς ἀδιάσειστα ἐπιχειρήματα τῆς φυλετικῆς ἀποξενώσεως Βλάχων καὶ Ρουμάνων καὶ τὶς οὐσιώδεις διαφορὲς τους στὸν ἐπισημότερο δημώδη χορὸ[2] καὶ στὴν ἐνδυμασία[3].

Ὁ Ν. Β. Φαρδύς, συγγραφέας τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς ἀποικίας στὴν Κορσική, στὴν ὁποία ἔζησε ἐπὶ τριετία, γράφει τὸ 1886 : «Οἱ ἤχοι τῶν ἐντόπιων δημωδῶν ᾀσμάτων ἔχουσι μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τοὺς τῶν ἐν Ἠπείρῳ Κουτσοβλάχων, οὕτως ὥστε ὁ πρώτην φορὰν ἀκούων Κορσικανὸν τραγουδοῦντα νομίζει ὅτι ἀκούει Κουτσόβλαχον». Ὁ Σ. Λιάκος σχολιάζοντας τὴν ἀξιοσημείωτη πληροφορία συμπεραίνει : «Καὶ ἡ ταυτότητα ὅμως αὐτὴ τῆς Κορσικάνικης καὶ Ἀρμάνικης (ἀρωμουνικῆς - βλάχικης) μουσικῆς, πιστοποιεῖ τὴν Μεσογειακὴ ἄρα ὄχι Δακογέτικη καταγωγὴ τῶν Ἀρμάνων (Ἀρωμούνων - Βλάχων), ὅτι προσεπικυρώνεται καὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοελληνικοὺς χοροὺς αὐτῶν, καὶ ἀπὸ ὅσες μαρτυρίες καὶ τεκμήρια παρουσιάσαμε στὸ βιβλίο μας ἡ Καταγωγὴ τῶν Ἀρμάνων. Σχετικὰ δὲ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἀναγνωρίσουμε ὅτι πενῆντα ὁλόκληρα χρόνια πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς κατέληξε στὸ αὐτὸ συμπέρασμα καὶ ὁ Ἀβδελιάτης καθηγητὴς Πανεπιστημίου τῆς Ρουμανίας Τάκης Παπαχατζῆς...»[4].

1. T. Papahagi, O problemă de romanitate sud-ilirică, Bucureşti 1923, 8. Extras din Grai şi Suflet, revista "Intitutului de filologie şi folklor". Βλ. καὶ T. P. Vukanovic', "Les Valaques, habitants autochtones des pays balkaniques", L' Ethnographie 56 (1962) 35.

2. Βλ. καὶ Ἀντ. Δ. Μπουσμπούκη, Αὐθεντικὲς ἱστορίες παραφυσικῶν φαινομένων ἀπὸ τὴν Πίνδο, Ἀθήνα 1983, 18 - 21. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ὁ χορὸς τῆς Ἀρκαδικῆς Νεστάνης», Πρακτικὰ Β' Συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ «Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους», Ἀθήνα 1987, 63 - 71.

3. Γιὰ τὴν ἐνδυμασία τῶν Ρουμάνων βλ. καὶ L' art populaire en Roumanie, Texte par Boris Zderciuc, Paul Petresco, Tancred Bănăţeanu, Bucarest 1964, 131 κέ. Γιὰ συγκριτικὴ θεώρηση βλ. T. Papahagi, Images d' Ethnographie roumaine (daco - roumaine et aroumaine), I, Bucureşti 1928 καὶ II, Bucureşti 1930.

4. Πβ. Σωκρ. Ν. Λιάκου, Μακεδονο - Ἀρμάνικα, Θεσσαλονίκη Ἰανουάριος 1976, 46.

Ὁ Ν. Θώμας, ποὺ κατέχει ὅσα σχετίζονται μὲ τὸν βλάχικο χορὸ καὶ τὸ τραγούδι, διερωτᾶται : «Δὲν ξέρω γιατὶ δὲν χρησιμοποιήθηκε ἡ ἄγραφη ἐπίσης μουσικὴ τῶν μοιρολογιῶν ποὺ λέγονται ἀκόμη μέχρι σήμερα ἀπὸ τοὺς ὀρεινοὺς πληθυσμοὺς τῆς Πίνδου. Οἱ ἠλικιωμένοι Βλάχοι τῆς περιοχῆς αὐτῆς λένε μοιρολόγια ἀπαράμιλλα σὲ ποίηση καὶ μουσική, ποὺ μεταδόθηκε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, χιλιάδες τώρα χρόνια ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἴσως, γιατὶ οἱ σημερινὲς ἱστορικές, φυλετικές, ἀνθρωπολογικές, γλωσσικές, τοπωνυμικὲς καὶ ἀνθρωπωνυμικὲς ἔρευνες, ἐμφανίζουν τοὺς ὀρεισίβιους Βλάχους σὰν ντόπιο, γηγενὴ πληθυσμό, ποὺ σχετίζεται στενότατα μὲ τοὺς Ἕλληνες καὶ ποὺ δὲν ἦλθε σὲ ἐπιμειξία μὲ ἄλλους λαούς, τὸ δὲ γλωσσικό τους ἰδίωμα τὸ ἀπέκτησαν μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Πιστεύω πὼς τὰ μοιρολόγια εἶναι δημιουργία δική τους καὶ ἔχει τὶς ρίζες της στὴν Ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα»[1].

Τὴν ἐγκυρότερη ἐπιβεβαίωση ἄφησε δύο μῆνες πρὸ τοῦ θανάτου του ὁ Ἑλβετὸς S. Baud - Bovy, «ποὺ ἤξερε ὅσο ἐλάχιστοι τὴν καταγωγὴ καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς διὰ μέσου τῶν αἰώνων»[2], συνάμα δὲ εἶχε βαθειὰ γνώση τοῦ θέματος σὲ παμβαλκανικὸ καὶ παγκόσμιο ἐπίπεδο. Στὸ «Διεθνὲς Συμπόσιο τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς», τὸ ὁποῖο εἶχε ὀργανώσει τὸ «Εὐρωπαϊκὸ Πολιτιστικὸ Κέντρο Δελφῶν» ἀπὸ 4 ἕως 7 Σεπτεμβρίου 1986, ἐξ ἀφορμῆς ἀνακοινώσεώς μου προαναγγέλλει τὰ πορίσματα πολυετῶν ἐρευνῶν του στὸ δημοτικὸ τραγούδι τῶν Βλάχων. Μὲ προφανὴ δὲ πικρία ἐκμυστηρεύεται ἀναζήτηση ἐκδότη τῆς ἕτοιμης συλλογῆς καὶ μουσικολογικῆς μελέτης

---

1. Ν. Θ ώ μ α, «Ἡ ἀρχαία τραγῳδία καὶ τὸ μοιρολόγι», ΩΣ 157 - 158 (1983)

2. Ἐνδεικτικὴ σχετικὴ βιβλιογραφία : Κ. Ψ ά χ ο υ, «Οἱ ἀρχαῖοι ἑλληνικοὶ ρυθμοὶ καὶ τὰ δημοτικὰ ᾄσματα», Φόρμιγξ περ. Β΄, ἔτος Δ΄ (1908) ἀρ. 4, 5, 6. P. E. F o r m o z i s, Contribution à l' étude de la chanson et de la musique populaire grecque, Thessalonique 1938. I. C h a i l l e y, La musique grecque antique, Paris 1979. Σ ό λ. Μ ι χ α η λ ί δ η, Ἐγκυκλοπαίδεια τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς, Μορφωτικὸ Ἵδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης, Ἀθήνα 1982. Μ. Φ. Δ ρ α γ ο ύ μ η, Τὸ περιεχόμενο καὶ ἡ ἔκφραση τῆς ἑλληνικότητας στὴ μουσική - Ἑλληνισμὸς καὶ Ἑλληνικότητα - Ἔκδ. Ἑστίας 1983. Γ. Ἀ μ α ρ γ ι α ν ά κ η, «Ἡ ἑλληνικότητα, ἡ ἐξέλιξη καὶ οἱ σταθμοὶ τῆς δημοτικῆς μουσικῆς», Διαβάζω ἀριθ. 133 (18 - 12 - 1985).

2. Φ ώ τ η Ἀ π έ ρ γ η, «Τὰ ἴχνη τῆς παράδοσης», Κυριακάτικη (Ἐλευθεροτυπία) τῆς 27 - 9 - 1987, 23β. Ἀ ρ. Β ρ έ λ λ η, «Samuel Baud - Bovy (1906 - 1986). Ὁ ἐρευνητὴς τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς», ΗΕ 417 - 418 - 419 (1987) 83 - 96.

τῶν βλάχικων τραγουδιῶν. Μὲ ὅλη τὴν δύναμη τῆς φωνῆς του ἐνώπιον ὅλων τῶν συνέδρων ἀνακοινώνει ὅτι ἡ μουσικὴ τοῦ βλάχικου δημοτικοῦ τραγουδιοῦ εἶναι ἑλληνική[1].

1. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Διεθνὲς συμπόσιο ἑλληνικῆς μουσικῆς», Ἐλευθερία (Λαρίσης) τῆς 28 - 9 - 1986, 8. Τοῦ αὐτοῦ, «Βλάχικη ποίηση καὶ διαφεύγουσα ἀξία», αὐτ. 26 - 10 - 1986, 8. Τὴν ἑλληνικότητα τῆς μουσικῆς τῶν βλάχικων τραγουδιῶν εἶχε ὑποστηρίξει ἔντονα κατὰ τὴν παρέμβασή του στὴν ἀνακοίνωσή μου στὸ συμπόσιο τῶν Δελφῶν καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν γνώστης τοῦ θέματος Σίμων Καρᾶς. Προστίθεται πλέον καὶ ἡ μαρτυρία τῆς μουσικολογίας γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων, τὴν ὁποία ἔχουν ἑδραιώσει τόσοι κλάδοι τῆς ἐπιστήμης. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων. Βλάχοι ἑλληνικοῦ χώρου, Ἀθήνα 1986. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνάξεως : Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχή του, 222 - 270. Τοῦ αὐτοῦ, Γλωσσικές μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων, Ἰωάννινα 1987. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ ΗΗ 1987, 307 - 321.

ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΙΕΣΤΗΡΙΟΥ

Ὁ Χρ. Πίσπας ἐσπευσμένα μοῦ ἔφερε μόλις ἐκτυπωμένο στὴν Ἀθήνα βιβλίο διττότιτλο:

Cantiti Armânesti di - Aminciu
Βλάχικα τραγούδια τοῦ Μετσόβου

Στὸ ἐξώφυλλο δηλώνεται ὅτι εἶναι τὸ πρῶτο τοῦ εἴδους τῶν Ἐκδόσεων Γέρου, ὁ ὁποῖος πρωτοστατεῖ σὲ ἀνάλογα δημοσιεύματα γιὰ τοὺς Ἀρβανίτες.

Μὲ τὰ «Λίγα λόγια», ποὺ προτάσσει ὁ ἐκδότης, ἀποπροσανατολίζεται πλήρως ὁ ἀναγνώστης, διότι ἡ ἔκδοση προβάλλεται σὰν συμβολὴ στὴν διάσωση τοπικοῦ πολιτισμοῦ, ἐνῶ ἀναμφίβολα πρόκειται γιὰ προκλητικὴ παραχάραξη τῆς πραγματικότητας, ἀφοῦ τὰ τραγούδια τῆς συλλογῆς στὴν ὁλοφάνερη συντριπτικὴ πλειονότητά τους εἶναι ἀποψυγμένα προϊόντα τῆς ὑπεραιωνόβιας προπαγάνδας, τὴν ὁποία ἔχουν ἀποκαλύψει οἱ Μετσοβίτες συγγραφεῖς Εὐάγγελος Ἀβέρωφ - Τοσίτσας, Μιχ. Γ. Τρίτος, Γ. Πλατάρης κ.ἄ.

Τὸ ἁρμάδιασμα τῶν τραγουδιῶν ἀποτολμᾶ ὁ Γ. Ἀ. Παδιώτης, ὑπομηχανικός, ὅπως φαίνεται σὲ σφραγίδα του, ἂν καὶ στερεῖται στοιχειωδῶν σχετικῶν γνώσεων. Δὲν διστάζει δὲ νὰ ἐμφανίζεται καὶ σὰν ἱστορικός, γλωσσολόγος, λαογράφος..., μολονότι ἡ εὔλογη ἄγνοιά του γίνεται κραυγαλέα καὶ μὲ παράθεση μιᾶς ἁπλῆς φράσεως, ὅπως «Ἡ παρούσα φολκλορικὴ συλλογή», στὴν ὁποία χρησιμοποιεῖ τὸν ὅρο «φολκλορικὴ» ὁλότελα ἀδόκιμα.

Τὸ βιβλίο τοῦ Παδιώτη ἔρχεται σὲ κρίσιμες στιγμὲς καὶ ὑποβοηθεῖ τὶς ἀνθελληνικὲς σκευωρίες προπαγανδιστικῶν κέντρων τοῦ ἐξωτερικοῦ, τὰ ὁποῖα σὲ σειρὰ δημοσιευμάτων μου ἔχω σκιαγραφήσει. Ἐπὶ πλέον μὲ τὸν δίγλωσσο τίτλο καὶ τὸν τρίγλωσσο πρόλογο παραπλανᾶ ἁρμόδια ὄργανα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου ἢ ἄλλα διεθνῶν ὀργανισμῶν, ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ παντοῖες μειονότητες. Πρὸ πάντων ζημιώνει καίρια τὴν πατρίδα μας ἀνοίγοντας πληγὲς τοῦ παρελθόντος καὶ δίνοντας ἀφορμὴ ἐπεμβάσεως τῶν ξένων στὰ ἐσωτερικά μας.

Ὅσοι εἶχαν τὴν ὑπομονὴ νὰ διαβάσουν ἕως τὸ τέλος τὸ μελέτημά μου «Ἱστορία τοῦ βλάχικου δημοτικοῦ τραγουδιοῦ» καὶ νὰ προσέξουν τὶς σημειώσεις μὲ τὶς βιβλιογραφικὲς τεκμηριώσεις, ὁπωσδήποτε μποροῦν νὰ ἔχουν προσωπικὴ πιὰ γνώμη. Ὡστόσο ὑπενθυμίζω τὶς σελίδες 303-307, 343-344 καὶ τὴν σημείωση 1 τῆς σελίδας 289, στὶς ὁποῖες εἰδικοὶ ἐπιστήμονες, ἰδιαίτερα δὲ Ρουμάνοι, διαλύουν τοὺς μηρυκασμοὺς τοῦ Παδιώτη.

Γιὰ τὴν γλωσσικὴ κατάσταση καὶ ὅλες τὶς χάρες τοῦ Μετσόβου παραπέμπω στὸ πρόσφατο, ἐφετινό, ὀλιγοσέλιδο, περιεκτικό, ὑπεύθυνο καὶ καλαίσθητο βιβλίο τοῦ καθηγητοῦ Μιχ. Γ. Τρίτου, Τὸ Μέτσοβο (Ἱστορία-Ἀξιοθέατα-Σύγχρονη Ζωή), Ἀθήνα 1988, στὸ ὁποῖο παρατίθεται καὶ πλούσια βιβλιογραφία.

Γιὰ τοὺς Ἀρβανίτες βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμός, Ἀθήνα 1988. Κυρίως βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Προσωπογραφία Ἀρβανιτῶν, Ἀθήνα 1988, ὅπου καὶ ἄφθονη βιβλιογραφία.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Ἀβέρωφ Γ. 90. 128
Ἀβέρωφ Εὐάγγ. 47, 153, 156, 205, 305, 348
Ἀβραμέα Ἀ. 42, 63, 68, 84, 136
Ἀγγέλης Β.Δ. 87
Ἀγγελόπουλος Ἀθ. 38, 42
Ἀδάμου Γιάννης 91
Ἀγορογιάννης Σωτ. 319
Αἰκατερινίδης Γ.Ν. 334
Αἰμίλιος Παῦλος 30
Ἀκορνίων 101
Ἀλβανιτόβλαχοι 93
Ἀλεξάκης Ἐλ. 306
Ἀλλαγάτωρες 36
Ἄμαντος Κ. Ἰ. 72, 74, 75, 76
Ἀμαργιαννάκης Γ. 346
Ἀναγνωστόπουλος Γ. 67, 82
Ἀναγνωστόπουλος Κ. Εὐθ. 290
Ἀναστασίου Ι. Ἐ. 72
Ἀνδρεάδης Χρ. Γ. 206, 331
Ἀνδριώτης Ν. Π. 54, 69, 71, 82, 109, 110, 135, 147, 165, 166, 167, 171, 219
Ἀνεστόπουλος Ἀ. 204, 212
ἀνθρωπωνυμία 55, 80, 89, 124, 221-245
Ἄννα Κομνηνή 34, 71, 74
Ἀντωνόπουλος Σ. 112
Ἀξενίδης Θ. Δ. 55, 139, 174
Ἀπέργης Φ. 346
Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος 25
Ἀποστολίδης Μυρτίδης 165
Ἀππιανός 175
Ἀραβαντινός Π. 130, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 206, 207, 279, 315, 338
Ἀρβανιτόπουλος Ἀ. 40
Ἄργος Πελοποννήσου 18
Ἀργυρόπουλος Π. Ἰ. 305
ἄρθρο 80, 82
ἀριθμητικό σύστημα 79, 82, 114, 262
Ἀριστοτέλης 276
ἀρματολοί 27
Ἀρμένιοι 66
Ἀρριανός 28, 54, 127, 168
Ἀρσενίου Λ. 21, 86, 207
ἀρχεῖο Ἱ. Μ. Θεσ/νίκης 38
ἀρχεῖο Μπρασόβ 58, 106
ἀρωμουνική 39, 43, 50, 57, 79, 80, 117, 119, 125, 131, 157, 158, 160
Ἀρωμοῦνοι 37, 42, 58, 70, 115, 117, 122, 123, 125, 126, 132-134, 146, 147, 150, 153, 155, 156, 159, 160, 161, 166, 168, 169, 170, 176, 185, 187-190, 199, 214, 219, 220, 221, 223, 228, 233, 236, 239, 240, 244, 248, 251, 253, 258, 260, 279, 282, 288, 344
ἀρωμουνολογικό συνέδριο 23
Ἀσάν 35
Ἀσώπιος Κ. 107
αὐτόχθονες 126, 169, 247
αὐτοχθονία 20, 51, 52, 122, 123, 125, 260
Αὐγουστῖνος 142
Βαγιακάκος Δ.Β. 42, 44, 83, 92, 115, 117
Βαϊντομίρ Ν. 161
Βακαλόπουλος Ἀπ. Ἐ. 22, 40, 42, 52, 91, 100, 101, 129, 130, 147, 179, 199, 203, 207.
Βαλαωρίτης 197
Βαλέριος Μάξιμος 185
Βαλέτας Γ. 295
Βαμβακᾶς Γρ. 61, 64

Βάρρων 54, 127, 168
Βασδραβέλλης Ἰ.Κ. 309
Βασιλειάδης Λ.Μ. 93
Βασιλείου Π. 77, 103, 104, 110, 111, 113, 115, 129, 134, 136, 148
Βέης Ν. 49, 74, 75, 76
Βελεστίνο 25 - 28
Βέλκος Γρ. 293, 310, 317
Βενιαμίν ὁ ἐκ Τουδέλας 35, 131, 134, 199
Βενιζέλος Ἐλ. 38, 158, 188
Βενιζέλος Σοφ. 156, 188
Βεριβόης 64
Βερολίνου Συνθήκη 37
Βέσοι 47
Βήκας Β. 322
Βιβλιοθῆκες 296, 297
Βικέλας Δ. 105, 106, 114
Βιργίλιος 142
Βλάχ μιλέτ 38
Βλαχία Ἄνω 111, 112, 113, 131, 161
  Μεγάλη 28, 161, 209
  Μικρή 28, 104, 131, 161
βλαχική ἐθνότητα 38
βλαχικό ἰδίωμα 39
βλαχικόν Κομιτάτον 192
Βλάχοι ὁρισμός 79
Βλαχοκαλύβια 38
Βλαχολίβαδο 34
Βλάχος Π.Κ. 103, 104
Βλυτσάκης Κ. Χρ. 78,90, 92
Βολεντινιάνος Κ. 191
Βόσπορος 29
Βουκουρεστίου Συνθήκη 20, 158, 188
Βουλγαρία 53, 61, 62, 69, 70
Βούλγαροι 44, 45, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71
Βουτιερίδης Ἠλ. Π. 293, 300
Βρέλλης Ἀρ. 346
Βρεταννία 29
Βωβούσα 251 - 256, 262, 304
Γαρίδης Μ. 291
Γεδεών Μαν. 305
Γεννάδιος ἐπίσκ. Γρεβενῶν 193
Γεωργακᾶς Δ. Ἰ. 75, 76, 93, 100, 110
Γεωργίου Χ. 110, 314
Γιαννόπουλος Ν. 131, 199, 207
Γιαννούλης Εὐγένιος ὁ Αἰτωλός 103 κ.ἑ. 109
Γιαννοῦχος Γ. 334
Γιαραλῆ - Παπαδοπούλου Δ. 306
Γκιόλιας Μ. 108, 208
Γκόμας Β.Γ. 322, 323
Γκούμας Ἐλ. 316
Γκριζιώτης Ἀχ. 293, 322
Γοργογέτας Σωτ. 304
Γουγουλάκη Ἔφη 318
Γουργιώτη Λένα 333
Γραικοβλάχικος 105
Γραικοί 18, 91, 133, 171
Γραμματόπουλος Δ. 291
Γρεμιανίτης Ἰ. 61, 64
Γρηγορᾶς Νικηφόρος 69, 131
Γρίσπος Π. 243
Γυιόκας Π. 30
Δάκαρις Σ. 30
Δάκες 23, 47, 48, 59, 114, 147, 212, 259
Δακία 22, 31, 40, 55, 59, 114, 116-121, 132, 142, 163, 165, 176, 183, 198, 214, 215, 241, 247, 252, 279
Δακορουμανική γραμματική 191, 192
Δασκαλάκης Ἀπ. 142, 155, 167
Δημόφιλος Χρ. Ἀθ. 87
διαχείμαση 40

διγλωσσία 18, 22, 31, 40, 57, 66, 70, 115, 129, 144-147, 211
δίγλωσσοι 105, 117, 154, 170, 178, 180, 183, 184, 200, 218, 283
Διόδωρος 174, 226
Δίων ὁ Κάσσιος 48, 78, 118, 135, 175, 232
Δίων ὁ Χρυσόστομος 55, 127, 168
Δούκας Νεόφ. 106
Δούναβις 47, 49, 55, 57, 58, 61, 62
Δραγούμης Μ.Φ. 346
Δυρράχιο 37
Δωρόθεος Σχολάριος 90
Ἐβρενός - βέης 95, 96, 97
Ἐζεβάν (Νεζερό) 34
Ἐζερός 34, 35
Ἐϊχτάλ 114
ἐκλατίνιση 19, 21, 22, 27, 29, 32, 42, 47, 50, 56, 59, 82, 98, 123, 136, 137, 142, 143, 146-149, 154, 158, 160, 161, 172, 173, 176, 178, 187, 199, 200, 203, 204, 209, 216, 223, 227, 233, 248, 250, 265, 273, 279,291,320
ἐκλατινισμένοι 40, 101, 147, 160, 161, 180, 187, 200, 245, 247, 251, 259, 281, 284
ἐκρωμαϊσμός 18, 56, 140, 172, 176, 227, 273, 279, 282
Ἐλβασάν 37
ἑλληνικότητα Βλάχων 51, 52, 53
Μακεδόνων 55
Ἑλληνόβλαχοι 42
ἐντοπιότης Βλάχων 58, 211, 223
Ἐνυάλης Λ. 337, 339
Ἐνωτιάδου Καλ. 275
Ἔξαρχος Γ. 344
Ἐξισλαμισμός 95, 98
Ἐξιταλισμός 18
ἐπιγραφή τοῦ Ἐζέροβο 164
Εὐθυμίου Ἀναστ. 308
Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης 74
Ζαγόρι 18, 107, 108
Ζακυθηνός Διον. 17, 76, 131, 179
Ζαλοκώστας 197
Ζάννας Ἀ. 42, 98
Ζάππας 90
Ζαχαριάδου Ἐλισάβετ 94
Ζιώζιας Κ. 158
Ζώης Λ.Χ. 110, 340
Ζώρας Γ.Θ. 94
Ἡλιόδωρος 74
Ἡλιόπουλος Κ.Ν. 55, 56
Ἥμελλος Δ. 278
Ἤπειρος 18, 19, 25, 26, 27, 31, 32, 37, 38, 47, 51, 53, 54, 65, 68, 108, 123
Ἡρόδοτος 126, 167
Θαβώρης Ἀντ. 41, 59, 120, 148
Θέρος Ἅγις 293
Θεσσαλία 18, 19, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 32, 37, 38, 47, 48, 49, 51, 53, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70
Θουκυδίδης 126, 135, 167
Θράκες 23, 29, 50, 53, 55, 126, 127, 158, 159, 160, 164, 190, 240
Θρακολογία 124, 152 κ.ἑ.
Θώμας Ν. 346
Θ(ωμᾶς) Π. 115
Ἰλλυρία 18, 29
ἰλλυρική καταγωγή 87
Ἰλλυρικόν 84
Ἰλλυριοί 50, 53, 55, 126, 127
ἰλλυρίς πόλις 84
Ἰλλυρολογία 82
Ἰννοκέντιος Γ' 26
Ἰνστιτοῦτο Ρουμανικῆς Γλώσσας 37
Ἰουστινιανός 21, 27
Ἰραδές (1905) 38, 158, 159, 188, 205

Ἰωάννης Λυδός 21, 39, 52, 143, 147, 179, 180, 181, 187
Ἰωάννης Χορτασμένος 94
Καββαδίας Γ.Β. 87
Καζάζης Ν. 204
Καιροφύλας Κ. 112, 299
Καῖσαρ Ἰ. 140
κάλαντα 311
Καλαποθάκης Δ.Μ. 175, 229
Καλλέρης Ἰ. 84, 85
καλύβια 38
Καμβούνια 35
Καμηλάκης Π. Ἰ. 300
Κανάλια 34
Κανατσούλης Δ. 22, 57, 139, 173, 174
Καραγιάννης Γ.Β. 21
Καραγιαννόπουλος Ἰ. 46
Καραγκούνηδες 86, 87, 88, 92, 100, 105, 161
Καρανάσιος Ἀχ. 320, 120, 321
Καραπιπέρης Δ.Π. 77, 109, 112, 113
Καρμαλάκης Σθλαβώτας 18, 63, 64
Καρολίδης Π. 202
Καρπενίσι 110, 111, 129, 134
Καρτάλης Ἀντ. Γ. 205
Καρύτσα 38
Καστόρχης Εὐθ. 17, 18, 137, 154, 185, 203
Καταφυγιώτης Λ. 108
Κατηφόρη Δ. 40
Κατσάνης Ν. 20, 110, 206
Κατσαρέας Γρ. Ἰ. 22, 212
Κατσουγιάννης Τ.Μ. 47, 52, 69, 112, 205
Κατσουλέας Στ. 115
Καφτανζῆς Γ. 95
Καψῆς Ἀντ. Β. 163
Κεδρηνός Γεώργιος 35, 68
Κεκαυμένος 28, 35, 44-49, 57-69, 70-72, 74, 78, 87, 92, 118, 119, 132
Κελτογραικοί 66
Κεραμόπουλλος Ἀντ. Δ. 20, 25, 31, 32, 34, 35, 41, 42, 54, 56, 59, 70, 74, 76, 80-83, 90, 92, 99, 114, 115, 121, 123, 130, 132, 146, 148, 149, 172, 175, 202, 203, 279
Κικέρων 141
Κίσσαβος 34 - 35
Κλαύδιος 31
Κοκκινοπλός 34, 38, 39
Κόλιας Γ.Τ. 110, 146, 176
Κολτσίδας Ἀντ. Μ. 208, 304
Κολοκοτρώνης Ἰ. 114
Κομίνης Ἀθ. 68
Κονιδάρης Γερ. 69, 70
Κονόμος Ντ. 205
Κοντοσόπουλος Ν. 120
Κορδάτος Γ.Κ. 31, 90, 291
Κορέσης 241
Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός 18, 105, 106, 107, 108, 171, 180, 200
Κοστοβῶκοι 88
Κοσσυφοπεδίου μάχη 96
Κουγέας Σ.Κ. 175, 300
Κουκουλές Φ. 279
Κούμας Κ. 18, 36, 42, 51, 78, 91, 133, 134, 146, 148, 171, 179, 180, 199, 200
Κουσιάδης Ἰ. Ἀθ. 275, 277, 279
Κουτρούμπας Δ. 206
Κουτσόβλαχοι 20, 21, 22, 152, 153, 156, 189, 191, 193, 194, 196-199, 222, 297, 303, 305
Κριμπᾶς Κ.Β. 334
Κρυστάλλης Κ. 128
κτηνοτρόφοι 22-27, 29, 30, 32, 160, 168, 260, 295, 306, 312

Κυριακίδης Στίλπ. 56, 68, 69, 71, 146, 178, 203
Κωλέττης Ἰ. 128
Κωνσταντακοπούλου Ἀγγ. 333
Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος 27
Κωτσοκάλης Κ.Δ. 128
Λαζαρίδης Κ. 341, 342
Λαζάρου Ἀχ. Γ. 19-23, 25, 27-28, 32, 42-44, 47, 50-52, 57, 58, 77-83, 87, 91, 101, 105, 106, 111, 112, 114, 115, 117, 118, 120, 122, 124, 125, 128-30, 137-140, 143, 145, 152-154, 161, 162, 167, 170, 176-178, 203-208, 211, 212, 226, 239, 295, 302, 308, 345, 347, 349.
Λάϊος Γ. 58
Λαμπρίδης Ἰ. 337
Λάμπρος Σπ. 128, 294, 297, 299, 306, 307, 308, 314, 315
Λάππας Τ. 9111
Λάσκαρις Σ.Θ. 112
λατινική γραφή 288, 291, 292
λατινική δημώδης γλώσσα 82
Λατινικός Ἑλληνισμός 41
λατινισμός 135
λατινογενής 149, 153, 265
λατινογλωσσία 31, 257
λατινόγλωσσοι 32, 178, 212, 216, 233, 257
λατινομάθεια 141, 186
λατινομακεδονικός 105
λατινοφωνία 22, 103, 105, 144, 145, 155, 158, 181, 187, 200, 235
λατινόφωνοι 29, 53, 68, 122, 142, 143, 147, 149, 153, 170, 180, 187, 188
Λαχοβάρης Κ. 198
Λιάκος Σ.Ν. 27, 52, 60, 66, 76, 104-107
Λιβάδι Ὀλύμπου 38, 39, 107 Βλ. Βλαχολίβαδον
Λίβιος Τίτος 30, 135, 167, 173, 174, 185, 226
Λιθοξόος Δ. 207
Λιόλιος Χρ. 41, 43, 92, 110
Λιουτπράνδος 116, 184
λόγια ποίηση 292
λόγιοι Βλάχοι 295
Λουκόπουλος Δ. 110, 136, 308, 309
Λυδός Βλ. Ἰωάννης Λυδός
Λυριτζῆς Γ.Θ. 42, 342
Μακεδόνες 27, 29, 31, 36, 55, 57, 84
Μακεδονία 18-22, 26, 28, 32, 38, 39, 47, 51, 53, 57, 61, 62, 63, 68
Μακεδονικός Ἀγών 38
Μακεδονορουμανική Ἑταιρία 153, 157
Μακεδονο-ρουμάνοι 189, 211, 259
Μακρῆς Δ.Γ. 316
Μακρῆς (Σαμαρινιώτης) Μ. (Δ.) 286, 317, 327, 341, 342
Μανούσης Θ. 300
Μαντζάνας Ν. 292
Μαντουβάλου Μ. 117, 154, 202
Μαρινάτος Σπ. 334
Μασσαλία 18
Ματούσης Ν. 21, 205
Μέγας Ἀν. Χ. 300
Μέγας Γ. Ἀ. 300, 331, 332
Μέρτζος Κ.Δ. 110, 115
Μηλιαράκης Ἀντ. 25
Μηλίς 25
Μητσάκης Κ. 229, 331
μιλιάρια 22, 145, 179
Μιχαήλ - Δέδε Μ. 81, 88
Μιχαήλ ὁ Γενναῖος 202
Μιχαήλ ὁ Σύρος 173
Μιχαηλίδης Σολ. 346

Μιχαλόπουλος Φ. 108, 208
Μόδης Γ. Δ. 58, 106, 177, 205
Μοσχοπολίτης Δανιήλ 159
Μουδόπουλος Ἑ.Θ. 21, 112, 135, 176, 205, 208
Μουσούρης Σ. 110
Μπαλαμώτη Φ. 330, 334
Μπαμπινιώτης Γ. 211
Μπάρτας Τρ. 18, 108, 171, 199, 200, 208
Μπέλλος Λ. 98
Μπέττης Στ. 206
Μπίρκας Κ. 312
Μπόγκας Εὐάγγ. Ἀ. 110, 206
Μποτός Γ. 114
Μπουσμπούκης Ἀντ. 20, 77, 80, 206, 320
Μυρσίνης - Μάνθος Ἀ. 202
Νακρατζᾶς Γ. 92
Ναούμ Γιώτης 31, 43
Ναύπακτος 23
νεολατινικές γλῶσσες 39
νεολατινικό ἰδίωμα 22, 70, 211, 214, 217, 246
Νημᾶς Θ.Ἀ. 75, 316
Νικηφόρος Φωκᾶς 184
Νικολαΐδης Κ. 20, 83, 108-110, 243
Νικολαΐδου Ἐλ. 42, 206, 306, 339
Νικουλίτσας 35, 46, 59, 60, 62, 63, 64, 67, 70, 119, 132
Ντέ Γκύς Π. Αὐγ. 162, 163
Ντίνας Κ. 20, 77, 80
Ντόντος Γ. 25, 325, 326
Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου Μ. 42, 101, 204, 212
ξενοδοχεῖα 56
Ξηρολίβαδο Βερμίου 39
Οἰκονομίδης Ἀθ. Κ. 338
Οἰκονομίδης Δ.Β. 300, 310, 327, 332, 333, 342
Ὁμηρικά ἔπη 82
Ὅμηρος 162
Ὁράτιος 19, 153, 171
ὁρολογία ἀγροτική 57
ὁροφυλακία 27, 28, 29, 31, 101, 130, 257
Παδιώτης Γ.Ἀ. 348
Παλάσκας Λεων. 240
Πανδοχεῖα 56
πανθρακισμός 53, 124, 125
πανιλλυρισμός 53, 123, 124
Παπαγεωργίου - Ἐράλδυς Γ. 20, 75, 78, 79, 80
Παπαγεωργίου Μαρία 77
Παπαγεωργίου Στ. 317, 319, 320
Παπαδῆμος Ἡρ. Χρ. 87
Παπαδόπουλος Νέστωρ 304
Παπαδόπουλος Στ. 94, 202
Παπαδοπούλου Θεόπη 87
Παπαζήση - Παπαθεοδώρου Ζ. 288, 301, 323
Παπαζήσης Γιάννης 310, 311, 312
Παπαζήσης Χρ. 26, 27
Παπαθανασίου Γ. 25, 325, 326
Παπαϊωάννου Ἀλ. 164
Παπαϊωάννου Μ. 110
Παπακώστας Ν.Χ. 31
Παπαμιχαήλ Μ. Κ. 110
Παπακώστας Ἄγγ. 108
Παπαναούμ Δημ. Ν. 300
Παπανικολάου Δ. 334
Παπανικολάου Φ. 309
Παπαρρηγόπουλος Κ. 49
Παπαστάθης Χ.Κ. 107
Παπαχατζῆς Β. 105, 177, 205
Παρασκευαΐδης Χριστόδουλος 108

Παροίκος Ν.Κ. 54
Παρνασσός Φ.Σ. 89
Πατροκοσμᾶς βλ. Κοσμᾶς
Πασχίδης Θ.Ἀ. 133
Πελασγοί 18
Περιβόλι 25, 28
Περραιβία 22
Περραιβοί 25, 32
Περραιβός Χριστόφ. 107, 108
Πεταστός Σκρίβων Θ. 63, 64
Πέτρα Ὀλύμπου 38
Πετρόπουλος Δ.Ἀ. 323, 335, 338
Πετρόχειλος Ν. 154
Πετρώφ Ἰ. 338
Πέτσας Φ. 52, 81, 124, 170
Πεφάνης Δ. Γερ. 113, 114, 205, 315, 333
Πινδέας (Πέτρου) Γ. 304
Πισπιρίκος Θ. 308
Πλαβίτσα 34
Πλατάρης 291, 305, 348
Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος 141
Πλούταρχος 30, 127, 141, 168
ποίηση ἑλληνική 298
ποιητές Βλάχοι 288
Πολίτης Ἀλ. 293, 299
Πολίτης Ν.Γ.315, 334
Πολύβιος 25, 126, 167
Πολυδεύκης 276
Πουλιανός Ἄρης Ν. 31, 56, 80, 136, 146, 160, 176, 203
πριμικήριοι 36
Προκόπιος 40, 77
Προμπονᾶς Ἰ.Κ. 52, 167
Προπαγάνδα ἰταλορουμανική 47
ρουμανική 36, 37, 38, 39, 78, 111, 112, 115, 118, 119, 125, 156, 157, 197, 198, 200, 288, 292, 300, 305, 306, 322, 328, 339
τουρκική 54
Ράπτης Γ. 316, 322
Ραυτόπουλος Ἀναστ. 22
Ρεμπέλης Χ. 110
Ρέππας Χρ. 107, 114
Ρήγας Φεραῖος 128
Ρήγιον 18
Ρίζος Ἀντ. 290
Ροδιά 39
Ρουμανία 53, 89, 90, 93, 101, 111, 116, 117, 154, 155, 156, 159, 163, 165, 183, 184, 187, 189, 189, 201, 212
ρουμανικά σχολεῖα 38, 344
ρουμανική γλώσσα 125
Ρουμάνοι 19, 20, 23, 36, 37, 38, 39, 42, 44, 45, 47, 48, 51, 57, 58, 60, 67, 70, 71, 77, 89, 101, 109, 111, 114, 116, 117, 119-122, 132-134, 142, 154, 157, 159, 171, 181, 183, 184, 188, 189, 198, 202, 204, 209, 212, 215, 241, 242, 251, 345
ρουμανοκουτσοβλαχικό ζήτημα 21, 205
Ροῦσος Γ. 205
ρωμαιοκρατία 17, 19, 26, 27, 31, 32, 130
Ρωμαῖοι - Ἕλληνες 108, 115
Ρωμαῖος Κ.Ἀ. 123, 279, 299, 331, 335
Ρωμανία 154, 183, 184
ρωμανικές γλῶσσες 153
ρωμανικό ἰδίωμα 22, 39, 114
ρωμανικός λαός 125
ρωμανικότητα 142, 143, 282
ρωμανιστής 41, 209
Ρωμανιστική 39
ρωμανολογία 37, 39, 50, 52, 112
Ρωμανολογικά Κέντρα 189

Ρωμανός Μ. 20, 42, 78, 111, 112, 115, 204, 210, 266
ρωμανόφωνοι 187
Ρωμιοί 37
ρωτακισμός 261
Σάθας Κ. Ν. 90, 103, 117, 132, 134, 154, 163, 202
Σάϊφερ Λ. 333
Σακελλαρίου Μ. 167
Σαμοθράκης Ἀχ. Θ. 164
Σαμουήλ 35, 68, 69
Σαμσάρης Δ. 165
Σαρακατσάνοι 86, 92, 93, 127, 133
Σαραντάπορον 34
Σαράντης Θ. Κ.Π. 25, 57, 153, 156, 158, 160, 174, 175, 326
Σαρδελῆς Κ. 108, 308
Σαρηγιάννης Γ.Μ. 264
Σαρικάκης Θ. Χ. 57, 138, 139
Σέρβοι 47
Σιμόπουλος Κυρ. 131, 134, 207
Σίνας 90, 307
Σιουτζούκης Τάκης 312
Σκόπια 69, 88
Σκοπιανοί 302
Σκουβαρᾶς Βαγγ. 67, 76, 95, 111
Σκυλίτζης Ἰωάννης 35
Σκυπιτάρ 88
Σλάβοι 68
σλαβόφωνοι 71
Σουητώνιος 141
Σούλης Χρ. 70, 99, 134, 206, 300
Σοφιανός Δ. 68
Σπανδωνίδης Π.Σ. 290
Σπανός Ναούμ 42
Σπηλιώπουλος Ἀ.Θ. 344
Σπυριδάκης Γ.Κ. 334, 335
Σπυρόπουλος Ν.Κ. 77, 90
Σταυρόπουλος Στυλ. 114
Στεργιόπουλος Κ. 110
Στούπης Σπ. 47, 110
Στουρνάρας 90, 128
Στράβων 18, 43, 126, 137, 148, 149, 167, 185, 203
Στράτου Δώρα 279
Συμεωνίδης Χ.Π. 75, 76, 77, 83
συνείδηση ἑλληνική 297, 306
Συννεφάκης Ἰ. 316
Συντήλας Γ. 129
σχολεῖα ἑλληνικά 291, 294, 296
σχολεῖα ρουμανικά 292, 315, 319, 322, 328
Τάρας 18
Ταχιάος Ἀντ. - Αἰμ. 19
Τζέτζης 74
Τζιάτζιος Εὐάγγ. 298
Τοπάλης Ἄν. 304
τοπωνύμια λατινογενῆ 41, 58, 59, 110, 148
τοπωνύμια ρωμανικά 115
Τοσίτσας 90, 128
Τουλουμάκος Ἰ. Σ. 55, 173
τραγούδια ἑλληνικά 289, 297, 298, 299, 307, 308, 309, 310, 311, 317, 323
Τριανταφύλλου Θ. 21
Τριβαλλοί 29
τρίγλωσσοι 31
Τρίκαλα 34, 74 κ.ἑ.
Τρίκαλος Ἄρτεμις 83
Τρίτος Μ. 295, 304, 305, 322, 348
Τσαγγαλᾶς Κ. 316
Τσαλίκογλου Ἐμμ. 171
Τσάρας Ἰ. 20, 290
Τσελάλης Ἀγησ. 114
Τσικόπουλος Ἰ. 110
Τσιόλη Ζωή 66
Τσιτσᾶς Σ. 77, 113
Τσοπανάκης Ἀγ. 20, 147, 149

Τσοποτός Δ.Κ. 32
Τύρναβος 35
Τωμαδάκης Ν. 19
Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ 89
Φαλάννη 39
Φαλτάιτς Κ. 107
Φαρδύς Ν. Β. 345
Φαρμακίδης Ἐπ. Γ. 90
Φεραί 22 - 32
Φιλιππίδης Δ. 42
Φίστας Ν. Γ. 304
Φοντάνα 103, 104
Φουστάνος Ἀθ. 91
Φραγκούδης Χρ. 190 - 197, 200
Φτέρη 34
Φωκᾶς Σπ. Γ. 301
Φωστηρόπουλος Κ. 278
Χαλκοκονδύλης Λαόνικος 36, 48, 94, 95, 120, 121
Χαραλαμπάκης Χριστόφ. 164
Χαρβαλιᾶ Ἄννα 276
Χασιῶτες 86, 92
Χατζηγάκης Ἀλέξ. Κ. 275, 279, 338
Χατζημιχάλη Ἀγγ. 295
Χατζηπέτρος Χριστόδ. 106
Χατζῆς Ἀντ. 75, 76, 88
Χατζῆς Δημ. 331
Χατζηφώτης Ἰ.Μ. 19
Χατζιδάκης Γ. 37, 42, 110
Χατζόπουλος Κ.Κ. 189
Χειμώνας Χρ. 293
Χέρτσβεργ Γ. Φρ. 137, 177, 203
Χιδίρογλου Π. 98
Χιονίδης Γ. Χ. 31-32, 91, 129
Χόβαρτ Ἀ. 333
Χοϊδάς Ἰ. 111
χορός τοῦ χωριοῦ 274, 276
Χουρμουζιάδης Γ. 24, 29
Χρηστοβασίλης Χρ. 32, 308, 336, 337
Χριστοφιλοπούλου Αἰκ. 65, 69, 72, 214
Χρονικόν Γαλαξειδίου 90, 94
Χρυσόβουλλο (1020) 35
Χρυσοχόος Ἀθαν. Ἰ. 47
Χρυσοχόος Μ. 27, 56, 128 - 130, 303, 310
Χωνιάτης Νικήτας 35, 131
Ψαλίδας Ἀθ. 294
Ψάχος Κ. 346
Ψυχάρης Ἰ. 141, 185, 186

Adontz N. 68
Alessio G. 110
Altheim Fr. 118
Amit M. 56
Ancel I. 62
Andriotis N. 217
Anne Commène 61
Anonymus 119
Antinorio A. 88
autochtones 122
Ayda Adile 53
Aydinli Ahmet 88
Aymard A. 55, 139
Baiasa 58
Banescu N. 26, 46, 70, 214
Barba V. 190, 288
Barbulescu C. 244
Bartikian H. 59
Battisti C. 110
Baud - Bovy S. 299, 334
Bayet J. 154
Beck H.G. 45
Beldiceanu N.N. 61, 95, 99
Beldiceanu - Steinherr Irène 95, 96
Benoît F. 19, 172 - 173
Benjamin A.S. 174
Benveniste Emile 163
Bérard V. 177
Berchem D. van 154
Besevliev V. 165
Beza M. 301, 302
Biezunska - Malovvist J. 27, 39, 140, 172, 178
Bilinguisme 146
Biscottini M.V. 155
Boia L. 23
Bodor A. 280
Bolintineanu D. 20, 200, 294
Bolte O. 54
Bonfante G. 29, 221
Bosch - Gimpera P. 50
Bossy R.Y. 202
Bouchié de Belle Ed. 295
Bourgault - Ducoudray L.A. 278
Box H. 56, 177
Boyancé P. 141, 154
Braccesi L. 145
Brand - Chisacof Lia 210, 211, 220
Bratianu G. 116, 117, 144 - 145, 178, 183, 205
Brenous J. 31
Brouk S. 150
Brunialti A. 144
Brunt P.A. 139
Buckler Georgina 46
Bulgaru V. 29, 57, 122
Burileanu K.N. 305, 307
Busquet R. 136
Byrd D.R.H. 77
Cabanes P. 30
Camariano - Cioran A. 295
Cankova-Petkova G. 72-78
Capidan Th. 20, 49, 50, 52, 53, 54, 58, 75, 91, 106, 121, 122, 123, 127, 147, 150, 168, 177, 199, 207, 218, 219, 244, 292
Caragiani I. 262, 294, 295, 296, 297
Caprez Hans 158
Ćaragiu - Marioteanu M. 157
Carolus- Barré Th. 157
Casson O. 164
Cavenaille R. 155
Cernovodeanu Paul 202
César J. 185
Chailley I. 346
Chantraine P. 226
Chapot V. 138
Charanis P. 150

Charlesworth M.P. 56
Chastagnol A. 229
Chatzis A. 88
Chevallier R. 56
Childe V.G. 164
Choniatès 61
Chronique {Nestor} 119
Cihac 183
Cioranescu Al. 50, 260
Ciurescu C.C. 32
Cloche P. 167
Collart P. 57, 175
Comnen N.P. 159
Condurachi E. 280
Coteanu I. 23, 70, 215, 219, 220, 297
Cousinéry E.M. 146
Crisan I.H. 165
Cvijic J. 71, 278
Dagron G. 57, 155
Daicoviciu C. 48, 142, 198
Dan Ilie 116-117, 154, 184
Danov Chr. 165
Daris 155
Daux G. 280
De Guys P. Aug. 334
De Jehay Fr. 99
Demargne P. 154
Densusianu 0. 47, 142, 178
Detschev D. 164
Devoto G. 110
Diamandi V. 31
Diamandi St. 295
Digovic´ P. 272
Diller A. 74
Dion Cassius 119
Ditten Hans 121
Dölger Fr. 70
Dorutziu - Boila Emilia 101
Dragan C.J. 23, 53, 190, 210
Draganu N. 40
Dragomir I.T.28
Dragomir S. 118
Dujcev I. 60
Duridanov J. 165
Dvoichenko - Markov D. 44
Egger M. 19, 30, 136-137, 141
Egnatia 56, 68
Eichtal Gustave d' 105
Ernout A. 109
Esenkova E. 281
Euzennat M. 139
Falmerayer 161
Fauriel 292, 299, 334
Finley M.I. 55
Filipovic´ Mil. S. 107
Fochi Adr. 300
Fol Al. 53
Formozis P.E. 346
Forni G. 175
Frances E. 45, 72
Fraschetti A. 202
Füves Ö. 58
Gabba E. 154
Galdi L. 214, 218
Gallini C. 137
Garasanin M. 50, 87, 123
Garcia y Bellido A. 51
Gauthier Ph. 203
Gavrilovic´ N. 58, 106
Gelzer H. 70
Georgakas D. 75
Georgescu V.A. 142
Georgiev Vl. 53, 81, 82, 88, 124, 132, 135, 165-166
Gerov B. 55
Gesta Hungarorum 119
Gindin L.A. 53
Gitti A. 145

Giunglea G. 215
Giurescu C.C. 50, 58, 64
Graur A. 54, 123, 215, 217, 244
Grégoire H. 65, 88
Gruia J. 21
Grusinsky S. 203
Guboglo M. 93
Gyóni M. 18, 24, 28, 35, 46, 47, 48, 54, 59, 60, 61, 62, 67, 70, 71, 78, 90, 118, 119, 127, 129, 132, 133, 168, 170
Hâciu A. 58
Hammond N.G.L. 28, 83, 99, 167
Handelsman M. 71
Hasdeu B.P. 88
Hellas 120, 133
Helly Bruno 22, 25, 32, 41, 59, 67, 145, 148, 187, 209
Hertzberg G. 17, 29-30
Heuzey L. 40, 66, 105
Höeg C. 93, 127
Hohlwein N. 27, 140
Homolle Th. 306
Hunger H. 94
Iliadou D. 129
Iorga N. 30, 31, 35, 49-50, 60, 70,. 117, 132, 198, 215, 301
Jacobstahl P. 19
Janin R. 116
Jannaccone S. 226
Jernstedt V. 45, 46
Jokl N. 164
Juric´ Sime 306
Kadlek K. 49, 118
Kalléris J. N. 167
Kavadias G. 93
Kazarow G.I. 164
Kebedgy M.S. 112
Kinnamos 61
Kouriavtzev O.V. 55
Kramer J. 39, 141
Krepinsky M. 259, 267
Kretschmer P. 164
Kreutel R.E. 94, 95
Kriaras M. 67
Kristophson J. 159
Labrousse M. 56
Lacour - Gaget G. 202, 212
Laet S.J. de 139, 173, 178
Lafoscade L. 30, 52, 142, 144, 155, 172
Lambrechts R. 53
Lascaris M. 299
Lasun 53, 58, 252-256
Latinité 136
Lazarou A. 30, 31, 33, 41, 77, 140, 150, 204, 306
Legrand E. 292
Lemerle P. 45, 46, 48, 56, 59, 60, 61, 65, 68, 70, 71, 78, 84, 90, 119
Lenormant F. 26, 294
Lesquier J. 175
Leunclavius J. 36, 91
Lhéritier M. 112
Litavrin G.G. 45, 63, 64, 65, 70, 72
Livius T. 172, 175
Loenertz R.J. 94, 95
Lot F. 19, 50, 136, 170, 204
Lozovan E. 21, 30, 39, 52, 56, 118, 122, 135, 142, 143, 144, 170, 175, 176, 178, 180, 181, 187, 207, 215, 216
Macédo - roumains 47, 52, 58, 122, 150, 239, 244
Macrea D. 281
Maior P. 204
Maniu D. 40, 122, 169, 207, 255
Marichal R. 175

Marouzeau J. 226
Masson O. 123, 124
Mehedinti S. 291
Meillet A. 109
Meinersmann B. 155
Mihaescu H. 51, 52, 59, 135, 143, 145, 155, 178, 181, 187, 204, 217
Mihailov G. 53
Mijaci 278
Miller W. 17, 101, 130
Minns E.H. 164
Mocsy A. 175
Moldoveanu Elisabeta 289
Mommsen Th. 141, 185
Montaigne M.D. 129
Montevecchi O. 177
Moravcsik G. 94
Murnu G. 21, 57, 65, 67, 70, 71
Nandris Gr. 157
Nastase D. 94
Nasturel P.S. 44, 61, 95, 99, 102, 119, 132, 143, 157, 157, 207, 236, 237
Nencioni G. 155
{Nestor} 119
Niederhauser E. 19
Niederle L. 122, 169
Nikolanci M. 145
Nicolet C. 229
Noulas V. 158
Ognenova Ljuba 82
Olteanu St. 202
Orhonlu Cengiz 101
Orioles V. 51
Ostrogorskij G. 65, 69, 72
O' Sullivan F. 56
Paillarès M. 115, 153, 220
Pana Z. 159
Papacostea - Danielopolu C. 106, 177
Papacostea Goga G. 204
Papadopoulos St. 206
Papahagi T. 20, 23, 40, 47, 50, 58, 83, 109, 110, 118, 122, 123, 143, 157, 169, 199, 207, 217, 219, 220, 277, 278, 279, 281, 282, 291, 343, 344, 345,
Papanace C. 47, 157, 158
Papazoglou F. 30, 55, 139, 203
Paris G. 116, 117, 154, 184, 202
Parovic´ - Pesikan M. 145
Parvan V. 20, 51, 101, 123, 165, 169, 214, 301
Pascal C. 19
Patsch C. 39, 57, 165, 175, 178
Pertusi A. 51, 135
Peruzzi E. 141, 154
Passovv A. 293, 313, 333
Peters F.E. 17, 41, 149
Petrovici E. 55, 79, 81, 118, 244
Peyfuss M.D. 23, 47, 158, 159
Pflaum H.G. 229
Pharsherotes 54
Philippide A. 178
Picot Aug. E. 37, 42, 112
Pinon René 21 - 22, 29
Pippidi D.M. 55, 101, 139, 174, 178
Pisani V. 80
Pistrui Ch. 69
Pittard Eug. 94
Plassart A. 57
Poghirc C. 21, 29, 30, 53, 84, 85, 92, 124, 135, 163-166, 187, 204, 206, 219
Polak V. 260, 268
Pollo S. 87
Popovic´ D. 52, 169

Pouilloux J. 59
Pouqueville F.C.H.L. 48, 129, 131, 296, 300
Preda C. 53, 124, 165
Primov B. 26
Procopovici A. 20, 40, 122, 169, 207
Prokic´ B. 68
Protase D. 165
Prudhommeau Germaine 279
Psichari J. 30, 31, 141, 155, 202, 203
Pugliese Caratelli G. 154
Puscariu S. 20, 40, 122, 169, 207
Puto A. 87
Raditsa B. 299
Randa Al. 79, 118
Radulescu I. Heliade 204
Récatas B. 130
Rizakis A. 27
Rohlfs G. 110, 217, 218
romanisation 50, 51
romanitas 51, 52
Romanus 183, 184
Romans 49
Romiopoulou C. 56
Roques M. 154
Rosetti 58, 81, 88, 119
Rostovtzeff M. 22, 29, 57, 165, 175
Rougé J. 228
Rubio y Lluch A. 171
Russu I.I. 32, 81, 84, 88, 165
Sacerdoteanu A. 47, 49, 62, 118, 143
Sandfeld Kr. 217, 269
Saramandu N. 157
Sarikakis Th. 30, 174-175
Saruna 53, 58, 252, 254-256, 261
Sasu V. 20, 189, 211
Savic´ M.D. 88
Scărlătoiu Elena 210, 211, 220
Schwyzer E. 218
Sejfula K. 88
Seure G. 53, 164
Siadbei I. 48, 127, 135, 143, 155
Sivignon M. 62, 122
Skok P. 29, 88, 332
Skylitzès Jean 61
Slot B.J.94
Solovijev A.V. 100
Stadtmuller G. 127
Stahl P.H. 48, 62, 81, 125
Staiko E. 204
Stanescu E. 56, 60, 61, 62
Stefan Gh. 55
Stafanescu St. 50
Syme R. 229
Szilagyi J. 57
Tafel G. L. F. 56
Tagliavini C. 116
Tailliez Fr. 68, 122, 131
Tamas L. 49, 118, 207
Tapkova - Zaimova V. 63
Tega V. 31, 126, 159, 161, 163, 166, 168, 169, 172
Thomson M.S. 28, 84, 99, 317, 319, 320, 334
Thornton Th. 116
Thouvenot R. 27, 130
Thracologie 53
Tincev P. 65
Tomatschek W. 48, 78, 90, 118, 119
Tudor D. 280
Väänänen V. 281
Vagnetti L. 154
Vaidomir N. 163, 164, 166
Valdenberg V. 46
Van Berchem D. 56
Van Coppenolle J. 50
Vargyas L. 331
Vasiljvskij V. 133

Vasmer M. 75, 110
Velichi C. 112
Velkova Z. 53
Velkov V. 165
Venedikov J. 165
Ventolière Michel De la 158
Viscidi F. 51, 155
Visscher F. de 177
Vrabie Gh. 300, 333
Vukanovic´ T. 122, 169, 207
Vulpe R. 51, 53, 123, 124, 163, 169
Wace A.I. 28, 84, 99, 317, 319, 320, 334
Wace J.B. 206
Walkier Mary Adelaida 302
Wassilievsky B. 45, 46, 64
Webster Gr. 175
Weigand G. 37, 39, 42, 54, 62, 74, 75, 76, 81, 92, 99, 108, 112, 121, 306, 307
Wessely C. 155
Will Ed. 135, 138, 155, 173, 203
Winnifrith T.J. 77
Walton C.S. 228
Wolton Thierry 81
Wyatt W.F. 115
Xenopol A.D. 20, 23, 51, 169, 215
Xiphilinos 119
Yermak D.C. 81
Zaimov 65
Zakynthinos D.A. 70, 71, 145, 178
Zdrulla N. 21
Zilliacus H. 39, 52
Zlatarski V.N. 60
Zlatkovskajia T. D. 165

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἀντὶ Προλόγου 3 - 9

1. **Βαλκάνια καὶ Βλάχοι.** Εἰσαγωγικά. 10 - 16
2. **Φεραῖοι Ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ Βλάχοι Βελεστίνου** (= Ὑπέρεια Α΄. Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου «Φεραὶ - βελεστίνο - Ρήγας». Βελεστίνο 30 -31 Μαΐου - 1 Ἰουνίου 1986, Ἀθήνα 1990, 141 - 157) 17 - 33
3. **Οἱ Βλάχοι τοῦ Ὀλύμπου** (= Ὁ Ὄλυμπος στὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων. Πρακτικὰ τοῦ Β΄ Πανελληνίου Συνεδρίου τῆς Λαογραφικῆς - Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἐλασσόνος, Ἐλασσόνα 1986, 139 - 148) 34 = 43
4. **Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου** (= Θεσσαλικὰ Χρονικὰ ΙΑ΄, Ἀθήνα 1976, 90 - 119) 44 -73
5. **«Τρικαλῖται Βλάχοι»** (= Τρικαλινὰ Η΄. Πρακτικὰ 1ου Συμποσίου Τρικαλινῶν Σπουδῶν, Τρίκαλα - Καλαμπάκα - Μετέωρα, 6 - 8 Νοεμβρίου 1987, 159 - 170) 74 - 85
6. **Ἀπεικόνιση Τρικάλων καὶ περιοχῆς στὶς ἀρχὲς τῆς Τουρκοκρατίας μὲ πηγὲς ὀθωμανικὲς** (= Τρικαλινὰ ΙΑ΄. Πρακτικὰ 2ου Συμποσίου Τρικαλινῶν Σπουδῶν, Τρίκαλα 9 - 11 Νοεμβρίου 1990, Τρίκαλα 1991, 137 - 151) 86 - 102
7. **Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων** (= Σύναξις Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς καὶ ἡ ἐποχή του. Πρακτικὰ Συνεδρίου. Καρπενήσιον 12 - 14 Ὀκτωβρίου 1984, Ἀθῆναι 1986, 22 - 270) 103-151
8. **Θρακολογία καὶ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Βλάχων - Ἀρωμούνων** (= Τρικαλινὰ Ε΄. Τρίκαλα 1985, 47 - 77) 152-182
9. **Βλέψεις Ρουμανίας καὶ ἑλληνικότητα Βλάχων - Ἀρωμούνων** (= Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, Ἰωάννινα 1986, 321 - 346) 183-208
10. **Κουτσοβλαχικὰ - Ἑλληνοβλαχικὰ** (= Γλωσσολογία - Glossologia Ε΄ - ΣΤ΄. Ἀθήνα 1986 - 1987, 155 - 166) 209-220
11. **Ἀρωμουνικὴ ἀνθρωπωνυμία** (= Β΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου (Ἤπειρος - Μακεδονία - Θράκη), 13 - 15 Ἀπριλίου 1978. Πρακτικά, 159 - ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1983, 157 - 181, Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη, Ἀθήνα 1988, 80 - 101) 221-245
12. **Τρία ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὸ ἰδίωμα τῶν βλαχοφώνων**

Ἑλλήνων (= Α΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου (Ἤπειρος - Μακεδονία - Θράκη), 28 - 30 Ἀπριλίου 1976. Πρακτικά, 179 - ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1977, 225 - 235, Θεσσαλικὰ Χρονικὰ ΙΑ΄, Ἀθήνα 1976, 267 - 277) 246-256

13. **Γλωσσικὲς μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων** (= Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, Ἰωάννινα 1987, 307 - 321, Ἀνθρωπολογικὰ Ἀνάλεκτα ΜΗ΄, Ἀθήνα 1988, 33 - 38) 257-271

14. **Ὁ χορὸς τῶν Βλαχοφώνων** (= Γ΄ Συμπόσιο Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου (Ἤπειρος - Μακεδονία - Θράκη), Ἀλεξανδρούπολη, 14 - 18 Ὀκτωβρίου 1976. Πρακτικά, 186 - ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1979, 383 - 395) 272-284

15. **Ἱστορία τοῦ Βλάχικου Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ** (= Ἠπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, Ἰωάννινα 1988, 339 - 392. Ἀνατύπωση ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικὰ Θέματα, μὲ πρόλογο τοῦ Προέδρου της Ν. Θέμελη καὶ προσθήκη εὑρετηρίου, Ἰωάννινα 1988, 339 - 398. Ἐπανέκδοση (ἀφιερωμένη στὸν Εὐάγγελο Ἀβέρωφ - Τοσίτσα, μὲ νέα σελιδαρίθμηση καὶ ἀντὶ προλόγου ἄρθρο τοῦ Κ.Γ. Σταυρόπουλου ἐπιγραφόμενο «Ὁ Ἀχιλλέας Γ. Λαζάρου καὶ οἱ Βλάχοι» καὶ δημοσιευμένο στὶς καθημερινὲς ἐφημερίδες τῶν Τρικάλων Πρωϊνὸς Λόγος καὶ Τρικαλινὰ Νέα τὴν 29 Ἰουνίου 1988) Ἀθήνα 1989, 1 - 82) 285-349

Εὑρετήρια 351-365